خېۋىر تۆمۈر

مولازەيدىن ھەققىدە قىسسە

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ
مۇقاۋا رەسىمنى سىزغۇچى: پەرھات ئىبراھىم
خەتتات: سۇلايمان ئىسمائىل خالى

ISBN 978-7-228-09873-6
9 787228 098736
定价： 38.00元

خېۋىر تۆمۈر

مولللازە يىدىن ھەققىدە قىسسە

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

毛拉再丁传/赫威尔·铁木尔著. —乌鲁木齐:新疆人民出版社,2006.2(2009.5重印)
ISBN 978-7-228-09873-6

Ⅰ.毛… Ⅱ.赫… Ⅲ.毛拉再丁—传记—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.K825.7

中国版本图书馆CIP数据核字(2006)第014670号

作　　者　赫威尔·铁木尔
责任编辑　艾则孜·吐尔迪
编　　辑　艾海提·阿西木
责任校对　再米拉·菲达依
特约校对　万力·在顿
绘　　图　哈孜·艾买提,帕尔哈提·伊布拉音
封面设计　艾克拜尔·沙力
出版发行　新疆人民出版社
电　　话　(0991)2827472
地　　址　乌鲁木齐市解放南路348号
邮　　编　830001
印　　刷　新疆金版印务有限公司
经　　销　新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本　880×1230毫米　1/32
印　　张　17.125
插　　页　3
版　　次　2006年12月第1版
印　　次　2009年5月第2次印刷
印　　数　3001—6000册
定　　价　38.00元

خېۋىر تۆمۈر

ئاپتوردىن

بىپايان جۇڭغارىيە تۈزلەڭلىكى بىلەن چەكسىز تۈرپان ئويمانلىقى ئوتتۇرىسىدا ئاسمان - پەلەك قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ھەيۋەتلىك بوغدا تېغى (توپ ئاتار غوجام تاغلىرى) ئۇلۇغۋار قامىتى، پۈتمەس - تۈگىمەس خىسلەتلىرى ۋە مول نازۇنېمەتلىرى بىلەن زامان - زامانلاردىن بۇيان بىزگە ھامىي بولۇپ كەلدى. ئۇ ئۆز باغرىدا سانسىزلىغان ئاقىل - دانىشمەنلەرنى، باتۇر - پالۋانلارنى، ئادالەتپەرۋەر، ۋەتەنپەرۋەر، خەلقپەرۋەر ئوغلانلارنى ئۆستۈردى. مولىلازەيدىن ئەنە شۇنداق خەلق سۆيەر ئوغلانلارنىڭ بىرى.

تارىخىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا، موللازەيدىن 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا لۈكچۈندىكى باغرا يېزىسىدا نامرات دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ ئالتە يېشىدىلا مەھەللە خۇسۇسىي مەكتەپتە ئوقۇپ، خەت - ساۋاتىنى چىقارغان. ئون بىر يېشىدا مەدرىسكە ئوقۇشقا كىرىپ، ئون يەتتە يېشىدا ئەرەبچە كىتاب، قۇرئانغا مەنە ئېيتالايدىغان قارىي بولۇپ يېتىشكەن. نەۋائىي، سوپى ئاللايار، خوجا ھاپىز قاتارلىقلارنىڭ مۇناجات، قەسىدە كىتابلىرىنى، قۇل خوجا ئەھمەد، شاھ مەشرەپ قاتارلىق شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى ئۆگىنىپ، ئۆز ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈپ، «موللازەيدىن» دەپ نام ئالغان.

شۇ چاغدىكى تارىخىي رېئاللىق — تۈرپان ۋادىلىرىنىڭ خەلىقە سالغان دەھشەتلىك زۇلمى، زورلۇق - زومبۇلۇقلىرى، خۇراپاتلىقنىڭ خەلقە كەلتۈرۈۋاتقان تۈرلۈك - تۈمەن زىيانلىرى، باي - ئەمەلدارلارنىڭ، دىنىي تونغا ئورىنىۋالغان مۇتەئەسسىپلەرنىڭ ساختىلىقلىرى، ھىيلە - مىكىرلىرى، ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئازاب - ئوقۇبەتلىرى، دەرد - ئەلەملىرى، قايغۇ - ھەسرەت

رەتلىرى ، ئارزۇ - ئىستەكلىرى ۋە ھۆرلۈك ئۇچۇن ئېلىپ بارغان كۆرەشلىرى موللازەيدىنىڭ قەلبىدە كۆچلۈك نەپرەت - مۇھەببەت تۇيغۇسىنى ئويغاتقان . موللازەيدىن قولىغا قورال ئېلىپ ۋاڭ ، بەگ ، پارىخور ، جازانىخور ئەمەلدارلار ۋە كاززاپ ئىشان - موللىلارغا قارشى مەردانىلىك بىلەن كۆرەش قىلغان باتۇرلارنىڭ جاسارەت - غەيرىتىگە ئىلھام بېرىش مەقسىتىدە ئۆزىنىڭ ئۆتكۇر ، ئاچچىق مەسخىرىلىرى ، كۆڭۈلنى ئاچىدىغان چاقچاقلىرى ، يېقىملىق قوشاق - بېيىتلىرى بىلەن جەڭگە ئاتلانغان . ئۇ دەسلەپتە زالىم قازىلار ، خۇراپىي بۇۋىلەرنىڭ مۇتەئەسسىپلىكلىرىنى سۆكەن ، پاش قىلغان . كېيىنچە تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ ، ۋاڭ - گۇڭ ، بەگ - غوجىلارنىڭ رەزىل ئەپت - بەشىرىسىنى خەلقئالەم ئالدىدا ئېچىپ تاشلىغان .

موللازەيدىن لەتىپلىرىدە ئاچچىق ھەجۋىي ، چوڭقۇر مەسخىرە ، ئۆتكۇر كۈلكە بار . ئۇنىڭ لەتىپلىرىنىڭ تېمىلىرى ھەر تەرەپلىمە ، مەزمۇنى كەڭ ، ئىخچام ، راۋان ، قىزىقارلىق ، شۇڭا خەلق ئارىسىغا كەڭ تارقالغان . گەرچە موللازەيدىن 19 - ئەسىرىنىڭ 80 - يىللىرىدا ئالەمدىن ئۆتكەن بولسىمۇ ، ئۇنىڭ لەتىپىلىرى تا بۈگۈنگە قەدەر خەلق بىلەن بىللە ياشاپ كەلمەكتە . ئۇنىڭ مۇبارەك نامى سورۇن - مەشرەپلەردە نەسىرىددىن ئەپەندى ، سەلەي چاققانلارنىڭ نامى بىلەن تەڭ ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئېلىنماقتا .

موللازەيدىنىڭ ھاياتى نامراتچىلىق ، سەرسانچىلىقتا ئۆتكەن . ئەمما ، ئۇ مەيلى قەيەردە بولسۇن خەلقتىن ئايرىلمىغان . ئۇنىڭ قەلبى خەلق بىلەن بىر بولغان . مەن موللازەيدىنىڭ ئەنە شۇ ھاياتىنى خەلقە ۋە كېيىنكى ئەۋلادلارغا تونۇشتۇرۇش مەقسىتىدە بۇ قىسسىنى يېزىپ چىقتىم . ھالبۇكى ، موللازەيدىن ھەققىدە مەخسۇس تەتقىقات ئېلىپ بېرىشقا ئىمكانىيەت يار بەرمىدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە راسا ھەۋەس قىلىپ يۈرگەن چاغلىرىمدا توپلىغان ماتېرىياللار ، يازغان خاتىرىلەر يوقىلىپ كەتتى . مەن پەقەت «يېتىپ قالغۇچە ئېتىپ قال» دېگەن تەمسىلىنى يادىمغا ئېلىپ ، كۆڑ-

گەن ـ بىلگەنلىرىمىنىڭ ئازلىقى ، قەلەم كۈچۈمنىڭ ئاجىزلىقى ، ماتېرىياللارنىڭ كەملىكى ۋە ياشىنىپ قالغانلىقىمغا قارىماي كىشـ لەردىن ئاڭلىغانلىرىم بويىچە بۇ قىسسىنى يېزىشقا غەيرەت قىلـ دىم . بۇ بىر باشلانما بولسۇن ، موللازىيدىننى مەخسۇس ئۆگەنگەن ۋە تەتقىق قىلغانلار بۇنىڭدىنمۇ ياخشى كىتابلارنى يازار . شۇنداق قىلىپ خەلقنىڭ ياخشى ئوغلى موللازىيدىن ۋە ئۇنىڭ قىسسىسى كامالەت تېپىپ ، ئۇلۇغ بوغدا تېغىنىڭ ئۆلمەس مەھسۇلى سۈپىتىـ دە كېيىنكى ئەۋلادلارغا يادنامە بولۇپ قالار ، بۇ مەندىكى بىر دىنبىر ئارزۇ .

ئوقۇرمەنلەرنىڭ يار ـ يۆلەكتە بولۇشىنى ، بۇ قىسسىنىڭ تېخىمۇ مۇكەممەل بولۇشىغا تەنقىدي پىكىرلەر بېرىشىنى سەمىمي ئۈمىد قىلىمەن .

1979 ـ يىلى دېكابىر ، ئۈرۈمچى

مۇندەرىجە

بىرىنچى قىسىم 1
ئىككىنچى قىسىم 77
ئۈچىنچى قىسىم 171
تۆتىنچى قىسىم 257
بەشىنچى قىسىم 349
ئالتىنچى قىسىم 441
خاتىمە 538

بسم الله الرحمن الرحیم

1

ۋاڭلىق ئېرىق چېپىش يارلىقى چۈشكەندىن كېيىن ، يۇرت ئىچىدە خېلى پاتپاراقچىلىق بولدى .

ۋاڭنىڭ دورغىلىرى يېزىمۇ يېزا ئات چاپتۇرۇپ ، ئېگىز-پەس ۋارقىراپ يۇرۇپ «يارلىق» يەتكۈزدى . ئۇنىڭ كەينىدىنلا ئۆيمۇ ئۆي كىرىپ ، كىملەرنىڭ هاشارغا بارىدىغانلىقى ، كىملەرنىڭ بارمايدىغانلىقىنى تەيىن قىلىشتى . بەلگىلەنگەن كۈن يېقىنلاشقاندا ، دورغىلار توقماقلىرىنى تاراڭلىتىپ ، مىراپلار قامچىلىرىنى پۇلاڭلىتىپ مەھەللىلەرگە دەھشەت سالدى .

دېھقانلار ئۆزلىرىنىڭ ۋاڭلىق ئالۋان - ياساقنى ئۆتەشكە مەجبۇر ئىكەنلىكىنى چۈشىنەتتى . چۈنكى ، ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان كىمكى ۋاڭنىڭ ئالۋان - ياساقلىرىدىن باش تارتىدىغان بولسا توقماق ئاستىغا بېسىلاتتى ، باغلىنىپ سازايى قىلىناتتى ، دەرەخ-لەرگە ئېسىلاتتى . شۇڭا ، بەلگىلەنگەن كۈن يېتىپ كېلىش بىلەنلا دېھقانلار ئوزۇق - تۈلۈك ، يېپىنچىلىرىنى ، كەتمەن - گۈرجەكلىرىنى ئېلىپ ، ئېشەكلىك ياكى پىيادە ئىش ئورنىغا مېڭىشقا باشلىدى . دورغا - مىراپلار بولسا دېھقانلارنى تىللاپ ، ۋارقىراپ - جارقىراپ مەھەللىلەرنى بېشىغا كىيىشتى . ئۇلارنىڭ زەھەرلىك تىل - هاقارەتلىرى كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى پاراكەندە قىلماقتا ئىدى .

ۋاڭلارنىڭ بۇنداق يارلىقلىرى چۈشكەن كۈنلەر دورغا - مىراپلار ئۈچۈن تېپىلماس پۇرسەت ئىدى . ئۇلار خەلقنى زۇلۇم سېلىپ ، ئالتۇپىلاڭ چىقىرىپ ، توپىلاڭدىن توقاچ ئوغرىلايتتى .

شۇ كۈنلەردە مۇنداق بىر ئىش بولۇپ ئۆتتى :

يۇرت خەلقى مازاق قىلىپ «ۋېلىخان تاز» ياكى «مىسباش بەگ» دەپ ئاتايدىغان غەلىتە بىر ئادەم بار ئىدى . بۇ ئادەم هارسىز-لىق قىلىپ ، ئۆزىنى خەلق ئارىسىدا «ۋېلىخان بەگ» دەيتتى ،

هەتتا ئۆزىنى باشقىلارغا «ۋاقى ئەۋلادى» ، «ۋاقى غوجىنىڭ ئانا باشقا ، ئاتا بىر ئىنىسى» دەپ تونۇشتۇراتتى . بۇ قېتىم يۇرتقا چۈشكەن ھاشاردىن پەيدا بولغان پاتىپاراقچىلىقتىن پايدىلانغان ۋەكىلىخان بەگ ئۆز ئالدىغا تاپاۋەت قىلىشقا كىرىشتى .

ئۇ ئالا بايتالنى مىنىپ ، تەۋەررۈك تۇلكە تۇمىقىنى كىيىپ ، تۇلكە قۇيرۇقى ئېسىلغان بەگلەرگە خاس ئىنچىكە تىللىق قامچىسىنى ئويناتقان ھالدا دورغا ـ مىراپلار بىرەر قۇر دەسسەپ ئۆتۈپ كەتكەن يېزىلارغا باردى ـ دە ، ئۇ يەرلەردىن كۆڭۈل ئاۋارىچىلىكىنى خالىمايدىغان ، «تىنچ كەتمىنمىزنى چاپايلىلا» دەيدىغان سادا ، ياۋاش دېھقانلارنى تېپىپ : «ھاشارغا بېرىڭلار ، بولمىسا ئوردۇغا ھەيدەپ ئاپىرىپ ، ۋاقى موللىكامنىڭ توقمىقىغا باستۇرمەن . راستتىن بارالمايدىغان بولساڭلار بىرەر كۈرە بۇغداي بېرىڭلار ، پەرمەنشا كىلىتچىگە ئاپىرىپ بېرىپ ، ئېتىڭلارنى دەپتەردىن ئۆچۈرتكۈزۈپ تاشلايمەن» دېگەندەك سۆزلەر بىلەن پوپوزا قىلىپ ، ئۇلاردىن خېلى جىق ئاشلىق توپلىدى . قولغا چۈشكەن ئاشلىقلارنى ئۇتتۇرلۇق ئۆيگە ئاپىرىپ تۆكتى . ئىش ئەپلەشكەنسېرى ئۇنىڭ نەپسى يوغىناپ ، ئۆزىنى زادىلا توختىتالمىدى . ئۇ ئەڭ ئاخىرىدا سېلىم ياۋاش دېگەن بىر بوۋايغا رودۇپايدەك چاپلاشتى .

— ھەي قېرى ، نېمىشقا ھاشارغا ماڭمىدىڭ ؟ — ۋېلىخان بەگ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ، قامچىسىنى تەڭلەپ ھەيۋە قىلىدى ، — راستتىن بارالمىساڭ ، بىر كۈرە بۇغداي بېرىسەن !

— نېمە ؟ بىر كۈرە بۇغداي ··· كانايغا يوق ، سۇنايغا نەدە تۇرۇپتۇ ! — بوۋاينىڭ غەزىپى ئۆرلەپ ، ساقالىرى تىترەپ كەتتى .

— ۋاھ ··· قېرىنىڭ يامانلىقىنى كۆر ! بولمىسا ئوردۇغا ماڭ ! مەن سېنى ۋاقى موللىكامنىڭ توقمىقىغا باستۇرمەن !

— نەگىلا دېسەڭ بارىمەن . بىز دېگەن ئۇ يىل ـ بۇ يىل بۇغداي كۆرمەي ئۆتىدىغان خەق ! — سېلىم ئاكا ئۆزىنى بېسىۋالالماي سۆزىنى داۋام قىلدى ، — بۇغداي دېگەن ۋاڭنىڭ ساڭلىرىدا

سېسىپ تۇرۇپتۇ ، بىزدە بولسا بىر دان بۇغداي يوق . سەن تېخى بىر كۈرە بۇغداي دەيسىنا ؟ يۈر ، قانداق دادخاھنىڭ ئالدىغا ئاپار-ساڭمۇ بارىمەن !

ۋېلىخان بەگ سېلىم ئاكىنى ئاتنىڭ ئالدىغا سېلىپ ئېلىپ ماڭدى . بۇلار تولا ۋاقىت - چۈڭ قىلماستىن بىر مەھەللىدىن ئۆتۈپ يەنە بىر مەھەللىگە يەتكەندە ، ئېشەك سۇغارغىلى چىققان بىر دېھقان يىگىتكە ئۇچراشتى .

— ئەسسالامۇئەلەيكۈم ، سېلىم ئاكا ، نەگە ماڭدىڭىز ؟ — سورىدى يىگىت .

— مېنى نەگە بارىسەن دەمسىنا ؟ كەينىمدىكى پولدۇڭغا قارا ، مېنى ھەيدەپ كېتىۋاتىدۇ ، — غەزەپتىن سېلىم ئاكىنىڭ ئاۋازلىرى تىترەپ ، كۆزلىرىگە غىل - غىل ياش كەلگەنىدى .

— سېلىم ئاكامنى نەگە ھەيدەپ ماڭدىڭ ؟ — يىگىت مۇلايىملىق بىلەن سورىدى .

— كارىڭ بولمىسۇن ، ئىشىڭنى قىل ! — ۋېلىخان بەگ ھەيۋىسىنى بۇزماستىن ۋارقىرىدى .

— سېلىم ئاكىدەك ياۋاشنى تاپقاندا دۆپىرى بولۇپ كېتىدىكەنسەن - دە . بۇ ئادەم ياۋاش ، خۇدانىڭ مۆمىنى ھەم ياشانغان ، بىر تاپان يېرى يوق كۆك نامرات ، بۇ ئادەمنى نەگىلا ھەيدەپ بارغىنىڭ بىلەن خۇدانىڭ زارىدىن باشقا ھېچنېمە چىقمايدۇ ، ياخشىسى بۇ ئادەمنى قويۇۋەت ، ئۆيىگە كەتسۇن .

— كەتسۇن دېگەن قانداق گەپ ؟ مېنىڭ ئىشىمغا سەن ئارىلاشما ! — دېدى ۋېلىخان بەگ .

— ئەگەر بۇ ئادەمدىن ئالىدىغان نەرسەڭنى مەن بەرسەم قويۇپ بېرەمسەن ؟

— ئەگەر سەن ئارا كىرسەڭ ، — دېدى ۋېلىخان بەگ بىرئاز نەپ چىقىدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ ، — بىر كۈرە ئېلىپ بېرەلمىسەڭ ، بەش شاڭ بۇغداي ئېلىپ بەر ، ئۇنىمۇ بەرمەيمەن دېسە توقماق بازىرىدا كۆرۈشىمىز ، ۋاقىڭ مۇلىكامىنىڭ توقمىقى

قېرى ـ ياش دېمەي سوقۇۋېرىدۇ ...

— بولدى ، ماڭا ھېساب ، — دېدى ـ ده ، يىگىت بۇرۇلۇپ سېلىم ئاكىغا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — بولدى ، سىز كېتىڭ ، قالغان ئىشنى مەن سۆزلىشىمەن .

— ياق ، كەتمەيمەن ، بۇنىڭغا بېرىدىغان نەدىكى بۇغداي ؟ نەگە ھەيدىسە بارىمەن . بوپتۇ ، مۇنداق جاننى نەده قويسا ، نەده يوق ، كەچتىم بۇ جاندىن ! ۋاڭنىڭ ئالدىدا نەچچە ئېغىز سۆز قىلىۋېلىپ ئۆلسەممۇ مەيلى ! ... — سېلىم ئاكا ئاچچىقىدا ئۆزىنى بېسىۋالالماي تتى . يىگىت ئۇنىڭ مۇرىسىگە شاپىلاقلاپ تۇرۇپ :

— خاپا بولماي ، گېپىمنى ئاڭلاپ كېتىپ تۇرۇڭ . مەن بەگنى ياخشى رازى قىلىپ يولغا سالىمەن ، — دېدى . سېلىم ئاكا يەنە بىرمۇنچە قايناپ ئۆيىگە كەتتى . يىگىت ئېشىكىنى يېتىلەپ ھويلىسىغا قاراپ ماڭدى . ۋېلىخان بەگ زور ئۇمىد بىلەن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېلەتتى . يىگىت ئېشەكنى پۇختىلاپ باغلىغاندىن كېيىن ، بۇرۇلۇپ ۋېلىخان بەگكە قاراپ :

— ئاتتىن چۈشمەي تۇرىسەنغۇ ، سەن مىسباشنىڭ دەردىدىن خەلق يۇرتنى تاشلاپ كەتكۈدەك بولۇۋاتىدۇ . ئىزا تارتمايدىغان تاز ، چۈش ئاتتىن ! ... — دەپ ۋارقىرىدى .

بەش شىڭ بۇغداي ئېلىش تەمەسىده كەلگەن ۋېلىخان بەگ تۇيۇقسىز بۇ ھاقارەتنى ئاڭلاپ ھاڭ ـ تاڭ قالدى . ئۇ نېمىدۇر بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ كالپۇكلىرىنى قىمىرلىتىپ تۇرۇشىغا ، يىگىت كېلىپ ئۇنى تارتىپ ئاتتىن يىقىتتى . خۇددى قۇرۇق تاغار دەك سىيرىلىپ چۈشكەن جانسىز تازىسى يىگىت پۇرلاپلا يەرگە بېسىپ ، بىر ـ ئىككى نەقتىغاندىن كېيىن ، بىقىنلىرىغا بىر نەچچە قېتىم مۇشت بىلەن تۇرتتى . ئۇنىڭ مۇشت كۆتۈرەلمەيدىغانلىقىنى بىلگەن يىگىت ئۇرۇشنىڭ ئورنىغا ئۆز تاغىرىنى ئېلىپ بېشىغا كىيدۇرۇپ ، ئۇستىگە مىنىپ ئولتۇرۇپ سوراق قىلىشقا باشلىدى :

— راستىڭنى ئېيتساڭ قۇتۇلسەن ، يالغان ئېيتساڭ تۇتۇلىسەن ، بىلدىڭمۇ ؟ تاغارنىڭ ئاغزىنى بوغۇپ ئېغىلغا تاشلاپ قويىمەن ، بىلدىڭمۇ ؟ تاغارنىڭ ئاغزىنى بوغۇپ ئېغىلغا تاشلاپ قويىمەن ،

سام ، بەش كۈن ياتامسەن ، ئون كۈنمۇ ؟ راستىڭنى ئېيت ، كىم-لەرنى بوزەك تېپىپ ، قانچىلىك ئاشلىق توپلۇۋالدىڭ ؟

— جېنىم ئۇكام ، مەن ئېيتاي . دېمىم تۇتۇلۇپ كەتتى ، بېشىمنى تاغاردىن چىقىرىپ قوي ، بولمىسا ئۆلۈپ قالىمەن ، — ۋېلىخان بەگ يىغلامسىراپ يالۋۇرۇشقا باشلىدى ، — ئۇھ - ئۇھ ... جېنىم ئۇكام ، راستىنى ئېيتسام بەش - ئالتە ئادەمدىن ئارتۇق ئىككى كۈرە بۇغداي ، ئۇچ كۈرە ئىككى شېكى قوناق يىغۋالدىم . راستى شۇ ، جېنىم ئۇكام ، تاغاردىن بوشىتىۋەت . دېمىم سىقىلىپ ئۆلگىلىۋاتىمەن ...

— مەندىن ئالامسەن ؟

— سېنىڭدىن قانداق ئالغىلى بولىدۇ ؟ ھەرگىز ئالمايمەن .

يىگىت ئۇنى تاغاردىن بوشاتتى . تاغار ئىچىدە چىلىق - چىلىق تەرلەپ ، باش - كۆزلىرى تاغار توپىسى بىلەن بۇلغىنىپ كەتكەن ۋېلىخان بەگنىڭ بايىقى سالاپىتى قالمىغانىدى .

— ئۇھ ، ئۇھ ... يائاللا ، جېنىمنى چىقىرىۋەتكىلى تاس قالدىڭ ، — دېدى ۋېلىخان بەگ ۋە ھاسىراپ تۇلكە تۇمىقىنى قېقىپ - سىلكىپ بېشىغا كىيىۋالدى . يىگىت ئۇنىڭغا قاراپ :

— ۋاڭنىڭ توقماقلىرىنى داۋراڭ قىلىپ ئادەم قورقۇتۇشنى ياخشى بىلىدىكەنسەن ، ئۆزۈڭ يەپ كۆرگەنمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— ئۇكام ، تولا چاقچاق قىلمىچۇ ! ئادەمنى تاغارغا سولىۋالساڭ ، ئىسسىقتا ئۆلۈپ قالسام كىمگە ھېساب ؟ بولدى ، مەن كېتەي ، — ۋېلىخان بەگ ئات تەرەپكە ماڭدى .

— توختا ، ساڭا بىر گېپىم بار ، — دېدى يىگىت . ۋېلىخان بەگ بۇرۇلۇپ ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالدى .

— قارىغاندا ، سەن مۇشكۈل يولغا كىرىپ قاپسەن ، مەن سېنى ئوڭايلا بىر يول بىلەن نۇرغۇن دۇنياغا ئىگە قىلسام قانداق دەيسەن ؟

— قېنى شۇنداق قىلساڭغۇ ! — مىنۇت ئالدىدا تارتقان ئەزدىيەتلەرنى ئېسىدىن چىقارغان ۋېلىخان بەگ ئاچ كۆزلىرچە

تەلمۇردى .

— بىلىشىمچە ، سەن ۋاقى غوجىلارنىڭ ئەۋلادىغۇ ؟

— شۇنداق ، ئۇكام . مەن ھازىرقى ۋاقتىنىڭ ئانا باشقا ، ئاتا بىر ئىنىسى . ئۇلار مېنى ئۆگەيلەپ ، چەتكە قېقىپ ئارىغا ئالمايۋاتىدۇ . ناھايىتى مېنىڭ ئاپامنى توي قىلىپ ئالمىغانلا يېرى بار . شۇ سەۋەبتىن ئۇلار مېنى ئارىغا ئالمايۋاتىدۇ ، — دېدى ۋېلىخان بەگ شىكايەت قىلىپ .

— ۋاقلارغا تۇغقانلىقىڭ راست بولسىلا ئىش ئوڭاي ، — دېدى يىگىت داۋام قىلىپ ، — ئېرىق چېپىلىپ بولغاندىن كېيىن ۋاقى چېلىش قىلىپ بەرگۈدەك . سەن شۇ يەرگە بارىسەن ، مەن سېنى ۋاقغا يۆزلەشتۇرىمەن ، شۇ چاغدا ئۆزۈڭنى تېگى - تەكتىڭ بىلەن تونۇشتۇرغىن . ئىش ئوڭدىن چىقىپ ، ۋاقى سېنى كەل ئىنىم دەپ يېنىغا تارتسا ، ئۇ چاغدا كاتتا ئاتلارنى مىنىپ ، كەڭتاشا يەپ - ئىچىپ ، يۇرتمۇ يۇرت ئويناپ يۈرسەڭ ئەجەب ئەمەس . قارىسام ، پىشانەڭ ئوڭ ، باشلىرىڭ مىس قازاندەك پارقىراپ تۇرۇپتۇ ، دۆ-لەتمەن بولۇپ قېلىشىڭ مۇمكىن ، شۇ چاغدا مېنى ئۇنتۇپ قالمە-ساڭلا بولدىغۇ !

— سېنى ئۇنتامدۇ كىشى .

— ئۇنداق بولسا گەپ شۇ ، باشقىلارغا تىنما ، بىلدىڭمۇ ؟

— بىلدىم .

— خۇشال بولۇپ كەتكەن ۋېلىخان بەگ كەتمەكچى بولۇپ تۇراتتى ، ئوردا دورغىلىرىدىن مەتتىم دورغا ئۇستىلەپ كېلىپ قالدى .

— سىلەر نېمە قىلىۋاتقان ئادەملەر ؟ — مەتتىم دورغا سورە-دى ، — ھەي تاز ، سەن نېمە قىلىۋاتسەن ؟

— ئىنىم ... مەن ھاشارغا ھەيدەپ ...

— سەن ھەيدىسەڭ بىز نېمە قىلغۇدەكمىز ، بۇ ئىشلارغا نېمىدەپ ئارىلىشىسەن ؟ سەن يا مىراب بولمىساڭ ! ماڭ كەت ، كۆزۈمدىن چاپسان يوقال !

دورغىنىڭ غەزىپىدىن قورققان ژېلىخان بەگ دۇدۇقلاپ ، تەمتىرەپ بېرىپ ئېتىغا مىندى ـ دە ، غىپ قىلىپ كۆزدىن يوقالدى .

— سەنچۇ ؟ ھەممە ئادەم كەتتى . ھاشارغا بارامسەن ياكى ئىككى كۈرە بۇغداي بېرىپ قۇتۇلامسەن ؟ قېنى سۆزلىگىنە !

— ھەي ئاداش ، نېمە دەۋاتىسەن ؟ مەندىن بۇغداي ئالمەن دەمسىنا ؟ !

— مېنى ئاداش ـ پاداش دېمەي گەپ قىل . ئىككىمىزنىڭ پەرقى بار . مەن دېگەن ئوردا ئادىمى ، سەن بولساڭ ...

— بىلمەن ئاداش ! مېنىڭمۇ سېنى ئاداش دېگىنىم بوش گەپ ئەمەس ، — دېدى دېھقان يىگىت دورغىنى مەنسىتمەستىن ۋە يېقىنلاپ بېرىپ دورغىنىڭ قولىدىن تارتتى ، — چۈشسىنا بىردەم پاراڭلىشىمىز .

— تولا گەپ قىلما ! — دېدى دورغا قولىنى ئاجراتماقچى بولۇپ ، لېكىن يىگىت ئۇنىڭ قولىنى قويۇۋەتمەستىن تېخىمۇ كۈچەپ تارتتى . بوشاڭلىق قىلسا ئاتتىن سىيرىلىپ چۈشىدىغانلىقىنى سەزگەن دورغا ئۆزەڭگىنى چىڭ تېپىپ ، قارشىلىق كۆرسەتتى . ئۇ ئۆزىنى كۈچ ـ ماغدۇردا خېلى ئادەملەرگە تەڭ قىلماي ، مەنمەنلىك قىلىپ يۈرىدىغان ئادەم بولغاچقا ، تىرەجەپ ئۆز رەقىبىنى يەڭمەكچى بولدى . لېكىن ، بۇ يىگىت بوش ئادەم ئەمەس ئىدى . ئۇ بارغانچە كۈچەپ تارتقاندا دورغىنىڭ تېگىدىكى ئات سەنتۇرۇلۇپ كېلەتتى . دورغا ئۆز رەقىبىنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغان بولسىمۇ يەنىلا تىركىشەتتى . تارتىشىش راسا ئەۋجىگە چىقىقاندا ۋە كۈچ ـ ماغدۇرىنىڭ كىمدە قانچىلىك ئىكەنلىكى ئايان بولغاندىلا ، يىگىت دورغىنىڭ قولىنى قويۇۋېتىپ كۈلدى ۋە :

— ئاداش ، توقماقلىرىڭنى تاراڭلىتىپ ، خەقلەرنى قورقۇتۇپ يۈرىدىكەنسەن ، ئۆزۈڭ توقماق يەپ كۆرگەنمۇ ؟ — دېدى .

— مەن نېمىدەپ توقماق يەيمەن ؟ توقماق بىلەن يۈرت سورىغۇچانلار ئەرلەر بىز ! — دېدى دورغا كۆرەڭلەپ ، — چاپسانراق جاۋاب قىل ، قانداق قىلسەن ؟

— سېنىڭ ئالدى ـ كەينىڭگە قارىماستىن ئىش قىلغانلىقىڭنى ياخشى بىلىمەن ، ئاداش . لېكىن ، قاراپ ئىش قىل ، ئوسما كېتىپ قاش قالمىدۇ دېگەندەك ، توقماقلار قولۇڭدىن كېتىپ ئۆزۈڭ قېلىپ قالارسەن ؟

— ھەي ، تولا گەپ قىلماي سوئالىمغا جاۋاب بەرگىنە !

— سېنىڭچە بولغاندا ئىككى كۈرە بۇغداي بەرمىسەم ھاشارغا بارمەن ، ھاشارغا بارسام ئىككى كۈرە بۇغداي بەرمەيمەن ، شۇنداقمۇ ؟

— ئېلىشتۇرماي تۇزۈك گەپ قىلغىنا ، بۇغداي ببرەلمىسەڭ ھاشارغا ماڭ !

— مەنمۇ شۇ گەپنى قىلىۋاتىمەن ... گەپ ئىككى كۈرە بۇغدايدا قالدى ، يادىڭدا بولسۇن ! ... — دېدى يىگىت .

مەتىم دورغا ئېتىنى بۇراپ يۇرۇپ كەتتى .

ئىش ئورنىدا يۇرت ـ يۇرتتىن كەلگەن بىرقانچە يۈز ھاشارچى دورغا ـ مىرابلارنىڭ ببىسىمى ۋە تىل ـ ھاقارەتلىرى ئاستىدا ئىشلىمەكتە ئىدى . پىچ ـ پىچ ئاپتاپتا دېھقانلارنىڭ يۈزـلىگەن كەتمەنلىرى بىرى كۆتۈرۈلسە ، بىرى چۈشۈپ ، قۇياش نۇرىدا يالتـ يۇلت پارقىراپ كۆزلەرنى چاقاتتى . چەتتىن قارىغۇچى كىشىلەرگە ئىش مەيدانى گويا قىزىق تاماشا ئورنى بولۇپ كۆرۈنەتتى .

ئىش ئورنىنىڭ بىر چېتى — بولۇق دەرەخلەرنىڭ قارا كۆلەڭگىسى ئاستىغا بىر جۈپ كات قويۇلۇپ ، گىلەم بىلەن پۈركەلـگەن ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قات ـ قات كۆرپە سېلىنىپ ، پەر ياستۇقلار تاشلانغانىدى . بۇ ھەشەمەتلىك ئورۇندا ۋاڭ غوجا كېرىلىپ يېتىپ ، ئىش ئورنىنى يىراقتىن تاماشا قىلاتتى . دورغا ، كاھلار ۋە پاراڭـچىلار ۋاڭنىڭ ئەتراپىنى چۆرىدەپ تۇرۇشاتتى ۋە ئۇنى قۇش قانـتىدىن ئىشلەنگەن يوغان يەلپۈگۈچتە يەلپۈپ تۇراتتى . يەلپۈگۈچ بىر تىنىقمۇ توختىماستىن قولدىن ـ قولغا يۆتكىلىپ تۇراتتى .

ۋاڭنىڭ ئالدىغا سېلىنغان داستىخاندا دەستە ـ دەستە نان ـ توقاچ-
لار ، تاۋاق ـ تاۋاقتا پىشۇرۇلغان پاقلان گۆشى ۋە باشقا يېمەكلىك-
لەر تۇراتتى . بۇ نازۇ نېمەتلەر يېگىلى ئېغىزنىڭ يوقلۇقىدىن گويا
كۆرگەزمىگە قويۇلغان بۇيۇملاردەك تىزىلىپ تۇراتتى . ۋاڭ غوجا
بۇ يەرگە ئەتىگەنلىك قارا تاماكا (ئەپيۇن) تارتىپ ، شىركەيپ بو-
لۇپ كەلگەن بولغاچقا ، كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرۇپ ، ھاشارچىلار-
غا ۋە ئۇلارنىڭ قانداق ئىشلەيدىغانلىقىغا نەزەر تاشلاپ تاماشا قىلاۋ-
تى ، بۇ ئارقىلىق بىكارچىلىقتىن پەيدا بولغان زېرىكىش تۇيغۇلى-
رىنى يەشمەكتە ئىدى .

ھاشارچىلار ئىشلەۋاتقان جايدىن گۇپۇلدەپ كەتمەن ئاۋازلى-
رى ، كەتمەن چاپقاندا ئادەملەرنىڭ كۇچىنىپ «ھە ـ ھۇ» دېگەن
ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى . دورغا ـ مىرابلار بولسا ۋارقىراپ-
جارقىراپ :

— چېپىڭلار ! ... بولمىسا قامچا يەيسىلەر ! ئانا ـ
ماناڭنى ... خوتۇنتالاقلار ! — دەپ ۋارقىراپ تۇراتتى .

ئىش ئەنە شۇنداق شاۋ ـ شۇۋ ، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ئىچىدە
كېتىۋاتقان پەيتتە ھاشارچىلار ئىچىدىن كىمدۇر بىرىنىڭ مۇڭلۇق
ناخشىسى ئاڭلاندى :

ۋاڭ غوجا بېيجىڭغا كىرسە ،
ئۆيى يوق ، نەدە ياتار ؟
چىقسا بوران ، ياغسا يامغۇر ،
نەق پۇل تۆلەپ دەڭدە ياتار .

ۋاڭ غوجا يۇرتىغا يانسا ،
مەپىگە قېچىر قاتار .
كۆرپىنى قات ـ قات سېلىپ ،
ئاق پەررىدە ئوڭدا ياتار .

گازىر چاققان يەرلىرىڭ ،
ۋەدىسى يالغان بىۋاپا ئايەرەي…

ناخشا خېلىدىن بېرى ۋاڭنىڭ قۇلىقىغا كىرمەكتە ئىدى . ئۇ خۇمارلاشقان كۆزلىرى بىلەن چۆرىلەرگە قاراپ قويۇپ :

— بىرى خېلى ئەپچىل ناخشا ئېيتىۋاتىدۇ ، كىمكىن ؟ قىچقىرىپ كېلىڭلارچۇ ! — دېدى . ئەپيۇن كەيپىدە مەست بولغان ۋاڭنىڭ ئاۋازى غاراڭ ـ غۇرۇڭ چىقاتتى .

— خوش …

ناخشىنىڭ ۋاڭغا يېقىپ قالغانلىقىنى چۈشەنگەن كاھلار ، دورغىلار تەڭ «خوش» دېيىشتى ۋە ئاردىدىن بىرى بېرىپ ناخشا ئېيتقۇچىنى قىچقىرىپ كەلدى . ۋاڭنىڭ ئالدىدا ئوتتۇرا بوي ، كەڭ يەلكىلىك ، قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن بىر دېھقان يىگىت تۇراتتى . ۋاڭ ئۇنىڭغا باشتىن ـ ئاياغ سەپسېلىپ قاراپ چىققاندىن كېيىن ، سوراشقا باشلىدى :

— سەن نەدىن كەلدىڭ ؟

دېھقان يىگىت قوشاق بىلەن جاۋاب بەردى :

كېپىنىڭ بەگنىڭ شەرىدىن ،
مىسباش بەگنىڭ دەردىدىن ،
بىر مۇشت ئۇرۇپ بۇرنىغا
يېقىلغانىڭ ئورنىغا
ئۆكسۈك بولۇپ كەلگەنمەن .

— ۋاھ … — دېدى ۋاڭ كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ ، — سەن خېلى پاراڭچى ئوخشايسەن !

— يوقسۇ ، پاراڭچىغۇ ئەمەسمەن ، شۇنداق بولسىمۇ ھەر يىلىغا نەچچە توكاڭ① پاراڭلارنى ، ئەپلەپ تېپىپ ساراڭلارنى ،

---

① توكاڭ — ئەپكەش سېۋىتى .

خۇشامياۋزىغا[1] ئەۋەتىپ ، تەڭگە - داچەنگە سېتىپ ، توشقۇزاتتىم توكاڭلارنى ...

— ئادەم ئاڭلاپ باقمىغان پاراڭلارنى سالىسەنغۇ ! ها - ها - ها ... — ۋاڭ بىرھازا كۈلۈپ كېتىپ ، سوراقنى داۋاملاشتۇردى .

— ئېتىڭ نېمە ؟ كىمنىڭ بالىسى سەن ؟

— خوش تەقسىر ، مېنىڭ ئېتىم ، ئەسلىدە مەن بىر يېتىم ، ئەزان چىللاپ ئات قويۇپتۇ موللا سېتىم ، يەتتە يېشىمدا سۇننەت قىلدى بىرلا قېتىم ، موللىسى ئاسماندىن چۈشۈپ ، موللازەيدىن بولدى ئېتىم .

— هوي ، هوي ، هوي ، جىقلا سۆزلەپ كەتتىڭ ، موللازەيدىن دېگەن سەنمۇ ؟

— ھەئە ، مەن .

— موللازەيدىن ، سېنىڭ بۇ چىرايىڭدىن موللىلىق كۆرۈنمەيدۇ ، مەكتەپتە ئوقۇغانمىدىڭ ؟

— يوقسۇ ، بۇخاراغا بارمىغان ، قەشقەردىمۇ تۇرمىغان ، ھەپتىيەكنىڭ توپىسىنى كاپ ئېتىپمۇ يېمىگەن ، تۇرغۇش[2] ساناپمۇ كۆرمىگەن ، راستىنى ئېيتسام ، مەكتەپنى يا كۆرگەن ، يا كۆرمىگەن .

— ئەمىسە نېمىشقا موللا دەيدۇ ؟

— موللىسى ئاسماندىن چۈشتى دېدىمغۇ !

— قېنى قانداق چۈشتى ؟

— دېسەم گەپ تولا .

— مەيلى سۆزلە ! ...

ۋاڭ مولىلازەيدىنگە قىزىقىپ ئۇنى سۆزلەتمەكچى بولدى . موللازەيدىن تەمتىرىمەستىن تەمكىن سۆزلەشكە باشلىدى :

— ئىزنا قىلغان بولسىلا مەن سۆزلەي ، كىچىك ۋاقتىمىزدا بارات موللامدا ئوقۇيتتۇق . موللىمىز نەزىر - چىراغ ، توي -

---

① خۇشامياۋزى — ئۈرۈمچى .

② تۇرغۇش — چېكىت .

تۆكۈندىن قالمايدىغان ئادەم ئىدى ، ھەر نۆۋەت نەزىر ـ چىراغقا ماڭسا بىزنى بىر كۆزى قارىغۇ خەلپەتكە تاپشۇرۇپ كېتەتتى . كۆزى يوقنىڭ يۈزى يوق دەپ ، بۇ خەلپەت ھەدىسىلا بىزنى ئۇرۇپ ئويناياتتى . بىر كۈنى باغدىن بىر تال جۈجەم چۈشكى كېسىپ چىقىپ بىزنى ساۋۇغىلى باشلىدى . بىز گەپ قىلساق ، خەلپەت ئۇرغان يەردىن تاڭلا قىيامەتتە قىزىلگۈل ئۈنۈپ چىقىدۇ دەپ بېسىپ تاشلايتتى . بىر قېتىم چۈشكىنىڭ ئۈچى ماڭا بەكرەك تېگىپ كەتتى . ئاچچىقىمغا پايلىماي چاچراپ قوپۇپ ، خەلپەتنى كۆتۈرۈپ بېسىۋالدىم . قولىدىكى چۈشكىنى تارتىۋېلىپ خەلپەتنى ئۇرۇشقا باشلىدىم ، باشقا بالىلارمۇ ئۇردى . شۇنداق قىلىپ خەلپەتنى ئاللا ـ توۋا دېگۈزۈۋەتتۇق . قىيامەتتە بىزگە قىزىلگۈل ئۈنۈپ ، ساڭا ئۈنمەي قالسا ئادىل بولمىغۇدەك ، ساڭىمۇ قىزىلگۈل ئۈنسۇن دەپ خېلى جىق ئۇردۇق . شۇنداق قىلىپ قارىغۇ خەلپەتنى كاردىن چىقاردۇق . ئۇ بىزدىن قۇتۇلۇپلا قېچىپ كەتتى . ئۇنىڭ ئورنىغا ئۆزۈم خەلپەت بولدۇم . بالىلارنى باشلاپ يۈرۈپ بىرمۇنچە ئويناپ ـ دۇق . ئاندىن خەلپەتلىكتىن ئۆرلەپ موللا بولدۇم ، موللامنىڭ ئۆي ئىچىدە ئوراپدىغان سەللىسىنى ئېلىپ بېشىمغا ئورىدىم ـ دە ، موللا ئولتۇرىدىغان سۇپىدا ئولتۇرۇپ ، كېكىرەكلىرىمدىكى پوشـ كال يۇقۇندىلىرىنى قىرىشتۇرۇپ ، بالىلارغا ساۋاق بەردىم . ئاخـ ىرىدا بالىلاردىن : «ھەممىڭلار مېنى موللا دەمسىلەر ؟ » دەپ سورـ سام ، «دەيمىز » دەپ چۇقان سېلىشتى . «مېنىڭ سۆزۈمگە كىرەمـ سىلەر » دېسەم ، ھەممىسى «كىرىمىز » دېدى . «ئۇنداق بولسا ھەممىڭنى ئازاد قىلىۋەتتىم » دېدىم ـ دە ، بالىلارنى تارقىتىۋەتـ تىم ، شۇنىڭدىن باشلاپ ئۆزۈم مەكتەپكە بارمىدىم . شۇ كۈنى يېرىم كۈن موللىلىق قىلىپ ياخشى موللا بولغان ئوخشايمەن ، شۇنىڭدىن باشلاپ ئېتىمغا موللا دېگەن سۆز قوشۇلدى . بۇخاراغىمۇ بارماي ، قەشقەردىمۇ تۇرماي ، موللىلىقنى ئۇڭايلا تېپىۋېلىپ مـوللازەيدىن بـولۇپ كېلىۋاتىمەن ، تەقسىر !

ۋاڭ بۇ سۆزلەرنى باشتىن ـ ئاخىرغىچە بېشىنى لىڭشىتىپ ،

هۇزۇرلىنىپ ئاڭلىدى . سوراقنى داۋاملاشتۇرۇپ :

— ئۆيلۈك بولدۇڭمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

ۋاڭ بۇ سوئالنى سورىغاندا ئۆزىنىڭ سەل ئۇتتۇر مىجەز قىزدىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى . ئەگەر بويتاق بولسا ، مولىلازىيدىنگە شۇ قىزنىنى چىتىپ قويىدىغاندەك بىر خىيال كۆڭلىدىن كەچكەندى .

— ئىككى بالام بار ، — دېدى موللازىيدىن .

ۋاڭنىڭ كۆز ئالدىدىن ھېلىقى تەلۈە قىزى غايىب بولدى . قوشۇمىسى سەل - پەل تۇرۇلدى ، لېكىن چاندۇرماستىن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

— تېرىلغۇ يېرىڭ بارمۇ ؟

— بۆكۈم چۈشسىمۇ ۋاڭلىق يەرگە چۈشىدۇ ، — دېدى موللا - زىيدىن سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، — مېنىڭ ئۆيۈم ۋاڭلىق يەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان . بىز بىر ئۆيلۈك خەق شۇ يەردە ياخشى كۈن كەچۈرۈپ كېتىۋاتىمىز . بۇغداي تاختىلانغاندا خۇددى ئۆزۈم تېرىغان بۇغدايدەك قاراپ كېتىمەن . بۇغداي چېچەكلەپ پۇراققا كىرگەندە پۇراپ تويمايمەن ، باشقا خەقنىڭ بۇغدايلىرى ۋاڭلىق بۇغدايلاردەك ئوخشىمايدۇ ھەم خۇش پۇراق چاچالمايدۇ ، شۇڭا بىز ۋاڭلىق بۇغدايلارنىڭ ئوخشىغانلىقىغا قاراپ ، مەززىلىك پۇراقلىرىنى پۇراپ ، مەھسۇلاتىغا قاراپلا ياخشى كۈن كەچۈرىمىز . قانداق قىلىمىز ؟ زوۋۇلا دېگەن بىر نېمە بارغا ئوخشايدۇ ، خۇدايىتائالا ھەر قايسىلىرىدەك كاتتا بەندىلىرىگە يەر - زېمىن ، كارىز سۇلىرىغا قوشۇپ زوۋۇلىنى يوغان ئۆزۈپتۇ . ماڭا ئوخشاشلارغا كەلگەندە تېرىقچىلىكمۇ يوق . ئاسماندىن يۇز يالغان چۈشۈپ ، توقسان توققۇزى موزدۇزغا ، بىرى پۈتۈن ئالەمگە چېچىلغاندەك بىر ئىش دېسىلىرا ؟ خۇداغا شۈكۈر . ماڭا ۋاڭلىق بۇغدايلارنى كۆرىدىغان ، پۇراقلىرىنى پۇرايدىغان زوۋۇلىنى ئايىماي بەرگەنلىكىگە مەن خۇش . ئۆيدە بىر ئىلدام ئېشىكىم بار ، گاھىدا زېرىكىپ قالسام ئېشەككە مىنىپ ۋاڭلىق يەرلەرنى بىر ئايلىنىپ كېلەي دەپ چىقىپ كېتىد-

مەن . يەتتە ـ سەككىز كۈنلەر ئايلىنىپ يۈرۈپ ئۆيگە كەلگەندە خىيال قىلسام ، ۋاڭلىق يەرلەرنى يەنىلا ئايلىنىپ بولالماپتىمەن . نېمىدېگەن جىق يەر ؟ مۇرتۇق ، سىنگىم ، قارغوجا ، لۈكچۈن ، خاندو ، پىچان ... ھەممىسىلا ۋاڭلىق يەر . بەزەن خەقلەر خۇداغا ناله قىلىپ : «زېمىنىڭنى ۋاڭلارغا تارتتۇرۇپ قويدۇڭ ، ئاسمىنىڭنى چىڭ تۇت» دەيدىكەن . مەن خىيال قىلسام ، بۇ گەپمۇ توغرا ... ۋاڭلىق يەرنىڭ جىقلىقىغا قاراپ كىملا بولسا شۇنداق دېگۈسى كېلىدىكەن . بىر كۈنى خاندو تەرەپتە كېتىۋاتسام ، كەينىمدىن قېچىر مىنگەن بىر بالا يېتىشىپ كەلدى . قارىسام ، ھېلىقى ئىسمارنىڭ بالىسى ئىكەن . ئىككىمىز ھەمراھ بولۇپ بىرئاز بىللە ماڭدۇق . ئالدىمىزغا بىرمۇنچە پارچە زىرائەتلەر ئۇچرىدى . بۇ يەرلەر كىمنىڭدۇر دەپ گۇمانلىنىپ : «بۇ يەرلەر كىمنىڭ يېرى بىلەمسەن ؟» دەپ سورىدىم . ئۇ بالا جاۋاب بېرىپ : «بۇ مېنى يەر» دېدى ۋە سول تەرەپتىكى بىر سالا يەرنى كۆرسىتىپ : «بۇ ۋاڭنى يەر» دېدى ، يەنە بىرمۇنچە ماڭغاندىن كېيىن ، يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى يەرلەرنى كۆرسىتىپ : «بۇ يەردە مېنى يەر يوق ، ھەممىسى ۋاڭنى يەر ، دۆڭدىكى يەرلەرمۇ ۋاڭنى يەر ، ئويماندىكى يەرلەرمۇ ۋاڭنى يەر» دېدى ، بۇ سۆزنى تولا تەكرارلىغاندىن كېيىن ماڭا باشقىچە تۇيۇلدى . ئاچچىقىم كېلىپ قالدى . قانچىلا خىيال قىلسام گەپتە تەتۇر مەنە بار . مەن ئويلىدىمكى ، سېنىڭ يەرلىرىڭنىڭ سېنى يەر بولۇۋەرسۇن ، سىلەرگە ئوخشاش يەرگە تويمىغان جازانە-خورلارنى يەرلىرىڭلار يەپ كېتىسۇن ، مەيلى . ۋاڭ غوجىنىڭ يەرلىرىنى نېمە ئۈچۈن «ۋاڭنى يەر ، ۋاڭنى يەر» دەۋېرىسەن ؟

سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە ۋاڭنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلۇپ كۆزلىرى چەكچەيدى . شۇنداق بولسىمۇ سۆزنىڭ ئاخىرىغا قىزىقىپ تىڭشاشنى داۋام قىلىۋەردى . موللازەيدىن سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ :

— «ئاتاڭ جازانىخورلۇق قىلىپ خەقتىن تارتىۋالغان بولغاچقا ، بوپتۇ ، ‹سېنى يەر› بولۇۋەرسۇن . ۋاڭ غوجىنىڭ يەرلىرىنى زوۋۇلىسىغا قوشۇپ خۇدايىتائالا ئۆزى بەرگەن تۇرسا ، نېمە ئۈچۈن

‹ژاڭنى يەر › دەيسەن؟ بىزنىڭچە گەپنى ئۆگەنسەڭ راۋۇرۇس ئۆگەن . چالا ـ پۇچۇق ئۆگەنگىنىڭ بولماپتۇ . ژاڭلىرىمىزنى يەر يەپ كەتسە ، بىز قانداق قىلغۇدەكمىز ، ئۇ چاغدا يۇرتىمىزنى كىم سورايدۇ ، بىزگە كىم ئاتا بولىدۇ؟» دېدىم ـ دە ، ئاچچىقىمغا پايلىماي ھېلىقى بالىنى قېچىردىن تارتىپ چۈشۈرۈپ ، باش ـ كۆزىنى توپىغا بۇلغاپ تازا ئۇرماقچى بولدۇم . ھېلىقى بالا تەتۇر سۆزلەپ قويغىنىغا پۇشايمان قىلىپ يىغلاپ يالۋۇرۇشقا باشلىدى . قارىسام ، ئۇستىخىنى قاتمىغان كىچىك بالا ئىكەن ، مۇشت كۆتۈرەلمىگۈدەك . شۇنىڭ بىلەن پەيلىمىدىن ياندىم . ئەمما ، ئاغزى ـ بۇرنىدىن چىققۇچە تىللاپ تويغۇزۇۋەتتىم . قۇلاقلىرىنى سوزۇپ ، ئىككىنچى شۇنداق گەپنى قىلماسلىققا ۋەدە ئالدىم . ئۇ خۇشاللىقىدا بېشى يەرگە تەگكۈدەك تەزىم قىلىپ يولىغا تىكىۋەتتى .

ژاڭ بۇ گەپلەرنى قىزىقىپ ئاڭلىدى . بەزىدە كۈلۈمسىرەپ خۇشاللىقىدا بېشىنى لىڭشىتتى . ئومۇمەن موللازەيدىنىڭ سۆزلىرىدىن رازى بولغانىدى .

— خېلى ئەپچىل پاراڭ سالىدىكەنسەن . بۇگۈندىن باشلاپ سېنى كەتمەندىن ئازاد قىلدىم ، — دېدى ژاڭ ئىلتىپات قىلىپ ۋە كۆزىنى يۇمۇپ ياستۇقىقا تاشلاندى . موللازەيدىن ئۆز جايىدا تۇراتتى . كاھلاردىن بىرى ئۇنى قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ ، قايتىپ كەت ، دېدى . موللازەيدىن پىسەنت قىلماستىن :

— قۇرۇقتىن ـ قۇرۇق قانداق كېتىمەن؟ — دېدى .

ژاڭ ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كۆزىنى ئېچىپ :

— ھە ، نېمە گەپ؟ — دەپ سورىدى .

— ژاڭ غوجامنىڭ ئېتى ئۇلۇق ،
ئۇلۇق يەردىن يانسام قۇرۇق ،
خەق شاڭخو قىلۇر قويۇق ـ سۇيۇق ،
ھەممىلا ئۆيدە ئوتتۇز ئالتە ئويۇق .
بۇ تۆشۈكلەرنى ئەتكىلى بولامدۇ ، يوق؟

جاۋىلدىسا ئاق قۇشقاچتەك چۇرۇق - چۇرۇق ،
بېخىل دېسە ، بۇ گەپنى قانداق قىلغۇلۇق ؟ ...

موللازەيدىننىڭ مەقسىتى ئاشكارا ئىدى . ۋاڭ ئۆز سېخىيلىقىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن بۇيرۇق چۈشۈردى :

— مۇنۇلارنى يىغىشتۇرۇپ بېرىڭلار !

كاھلار ، دورغىلار داستىخاندىكى نازۇ نېمەتلەرگە ئەتىگەندىن بۇيان ئىشتىھا ساقلاۋاتقانىدى . موللازەيدىن ۋاڭنىڭ دىققىتىغا يېقىپ داستىخاننى ئېلىپ كەتمەكچى بولغاندا ، ئۇلار ھېچ ئامال قىلالماي بۇيرۇقنى بويسۇندى . داستىخاننى يۆگەپلا موللازەيدىنگە تۇتقۇزدى . موللازەيدىن ھەشقاللا - رەھمەتمۇ دېمەستىن ، مەغرۇر قەدەم تاشلاپ ھاشارچىلار توپىغا كەتتى . داستىخاندىكى نېمەتلەرنى بولۇشىغا ئۇلەشتۇرۇپ ، ھايت - ھۇيت دېگۈچە داستىخانىنى قۇرۇقداپ قويدى .

2

ئېرىق چېپىش ئاخىرلاشقان كۈنى چۈشتىن كېيىن ۋاڭ غوجا چېلىش قىلىپ بەردى . چېلىش مەرىكىسى ۋاڭ غوجىلارنىڭ ئېچ پۈشۈقىنى چىقىرىدىغان ئويۇنى ، شۇنداقلا ئوردىدا بېقىلىۋاتقان چېلىشقاق زەڭگىلىرىنىڭ كۆچىنى كۆرىدىغان مەيدانى ئىدى . تۇرپان خەلقىمۇ چېلىشقا ئامراق ئىدى . دېھقانلار بىرقانچە كۈندىن بۇيان ھاشاردا ئىشلەپ ھاردۇق يەتكەنلىكىگە قارىماستىن چېلىشقا قاتناشتى . شۇنىڭدەك چېلىش بولىدىغان خەۋەرنى ئاڭلىغان يۇرت خەلقى ۋە چېلىشخۇمارلاردىنمۇ بىرقانچە يۈز ئادەم چەتتىن توپلانغانىدى . بىر چوڭ باغنىڭ كۈنچىقىش تەرىپى — چۈشتىن كېيىن دەرەخ كۆلەڭگىسى تېز چوڭلايدىغان قۇملۇق يەر چېلىش مەيدانى قىلىپ تەييارلاندى .

خەلق ئارقا - ئارقىدىن چېلىش مەيدانىغا توپلىنىشقا باشلىدى .

دى . خەلق ئۆز توپى بىلەن ياش قۇرامى بويىچە توپلىشىپ ئولتۇ-
رۇپ ئۆزئارا پاراڭ سېلىشماقتا . توپلانغانلار ئىچىدە لۇكچۇنلۇك-
لەر ، سىڭگىملىكلەر ، مۇرتۇقلۇقلار ، قارغوجا ، ئاستانىلىكلەر ،
ياڭخىلىقلار بار ئىدى . ھەتتا پىچان ، دىغاي تەرەپلەردىنمۇ چېلىش-
چىلار كەلگەنىدى . كىشىلەر چېلىش مەيدانىنى چۆرىدەپ بىر تە-
رەپتىن پاراڭلاشسا ، يەنە بىر تەرەپتىن ياشلارنى چېلىشقا سې-
لىپ قويۇپ تاماشا كۆرۈپ ئولتۇرۇشاتتى . ئۇ تەرەپتىن ۋاڭ غوجا
ئۆز ئادەملىرى بىلەن سىپايە قەدەم تاشلاپ يېتىپ كەلدى ، دورغە-
لار ، كاھلار ئۇنىڭ ئەتراپىدا پايپېتەك بولۇشۇپ ، ئىززەت
- ئىكرام كۆرسىتەتتى . ۋاڭ يېتىپ كەلگەن ھامان چېلىش مەيدا-
نىغا توپلانغان خەلق ئورنىدىن تۇرۇپ ھۆرمەت بىلدۈردى . بۇنىڭ-
دىن مەمنۇن بولغان ۋاڭ جامائەتكە بىر قۇر كۆز يۈگۈرتكەندىن
كېيىن ، ھازىرلانغان كاتقا بېرىپ كۆرپە ئۈستىگە ئولتۇردى . ئۇڭ
قول جەينىكى بىلەن پەر ياستۇققا يۆلەندى . كاھلار دەرھال يەلپۇ-
گۈچىنى ئىشقا سېلىپ ۋاڭنى يەلپۈشكە باشلىدى .

دەل شۇ پەيتتە باغنىڭ دوقمۇشىدىن جۇۋىسىنى تەتۇر كىيگەن
ئاپئاق ساقاللىق بىر بوۋاي ئېشىكىنى دېۋىتىپ سورۇنغا يېتىپ
كەلدى . تۇرپاندا ياز كۈنلىرى جۇۋا كىيگەن ئادەمنى كۆرسە ،
ئەلۋەتتە ھەممە ئادەم ھەيران قالاتتى . شۇڭا ، مەيدان تەرتىپى
بىرئاز بۇزۇلدى . بوۋاي ئېشەكتىن سەكرەپ چۈشتى ۋە خەلق
توپىنى يېرىپ ئۆتۈپ ۋاڭنىڭ ئالدىدىكى بوشلۇققا كەلدى - دە ،
قوللىرىنى غەلىتە پۇلاڭلىتىپ ، گويا بىرىنى قورقۇتىدىغان ياكى
ئۇركۈتىدىغاندەك بىرخىل قىلىقلارنى قىلدى . بۇ جەريانداا ئۇنىڭ
پاختىدىن ياساپ چاپلىۋالغان ساقاللىرىنىڭ بىر قىسمى چۈشۈپ
كەتتى . خەلق توپى ئىچىدىن كۈلكە ئاۋازلىرى چىقىشقا باشلىدى .

— پاختاڭنى ئېلىۋەت ، تۇزۈك ئىشلارنى قىل . سارىڭ بولۇپ
قالدىڭمۇ ؟ — كاھلاردىن بىرى ئاچچىق بىلەن ۋارقىرىدى . ۋاڭ
بولۇۋاتقان بۇ ئىشلارغا نە ئاچچىقلىنىشنى ، نە كۈلۈشنى بىلمەي
تۇرغىنىدا ، موللازەيدىن پاختا ساقاللىرىنى تولۇق سىيرىپ ئېلە-

ۆەتتى . ۋاڭ ئۇنى تونۇپ :
— موللازەيدىنغۇ سەن ! نېمە قىلغىنىڭ بۇ ؟ ئىسسىقتا كۆڭـ
لەك ئېغىر كېلىۋاتسا ، جۇۋا كىيىۋالغىنىڭ نېمىسى ؟ — دېدى .
— بۇ جۇۋا ئاتام رەھمىتۇللا ئەلەيدىن مىراس قالغانىدى .
ئاكام بىلەن ئىككىمىز مىراس بۆلۈشكەندە ، ئاخۇنۇملار قىشتا
ئاكىسى كىيسۇن ، يازدا ئىنىسى كىيسۇن دەپ ھۆكۈم چىقاردى .
شەرىئەت ھۆكمى بويىچە قىشتا ئاكام كىيدى ، ئەمدى نۆۋەت ماڭا
كەلدى ، ۋاڭ غوجامنىڭ مەرىكىسىدە بىر كىيىپ كۆرسىتىۋالاي
دەپ كىيىپ كەلدىم ، — دېدى موللازەيدىن كۈلمەستىن .
— قوي مۇنداق گېپىڭنى ، ئالتىنچى ئايدا جۇۋا كىيىپ ۋاڭ
غوجامنىڭ مەرىكىسىگە كېلىش ئەدەپسىزلىك بولىدۇ ، — دېدى
غوجاكاھ .
— توغرا ، ئالتىنچى ئايدا جۇۋا كىيىپ مەرىكەمگە كېلىش
مېنىڭ ھۆرمىتىمگە تېگىدۇ ، — دېدى ۋاڭ بىردىنلا قوشۇمسىنى
تۇرۇپ .
— چىشلىرىمىز غۇچۇرلاپ ، توقماقلىرىمىز تاراڭلاپ تۇرال ـ
مايۋاتىمىز ، چاپسانراق ھۆكۈم قىلغان بولسىلا ! ... — دېدى
غوجاكاھ .
— مەرىكەمنى قەستەن بۇزغانلىقى ئۈچۈن ئوتتۇز توقماق
ئۇرۇلسۇن ! ...
— خوش ! ...
بىرنەچچە دورغا شاپاشلاپ كېلىپ موللازەيدىننى يەرگە باس ـ
ماقچى بولدى .
— توختاپ تۇرۇڭلار ، جۇۋىنى سېلىپ تاشلاي ، — دېدى
موللازەيدىن دورغىلارنى توسۇپ ۋە جۇۋىنى يەشكەندىن كېيىن
ۋاڭغا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — خوش ، ئەمدى مېنىڭ
ئېيتىدىغان ئەرزىم بار .
— ھە ، قېنى قانداق ئەرز ؟ ئېيت ! — دېدى ۋاڭ رۇخسەت
قىلىپ .

— جىگدە ـ ياڭاقنىڭ پوستى بار ، ھەممە ئىشنىڭ ئۇستىسى دېگەندەك ، مېنىڭمۇ ئۇستام بار ، — دېدى موللازەيدىن قورقماس-تىن تەمكىن تۇرۇپ ، — ئۇستام ماڭا ئۆگىتىپ : «ۋاقىڭ غوجا چېلىش مەيدانىغا كەلگەندە بىر قېتىم ئۇركۈتۈپ بەرسەڭ ، ئىككى كۈرە بۇغداي بېرىمەن» دېدى . مەن : «ۋاقىڭ غوجام كۆپنى كۆر-گەن ، كۆپنى بىلگەن ، بېيجىڭغا نەچچە قېتىم بېرىپ كەلگەن ، تۇرپاندەك چوڭ يۇرتنى ئۆز قولىدا سوراۋاتقان كاتتا ئادەم ، قانداق-مۇ ئۇركۈتكىلى بولسۇن ؟» دېسەم ، ئۇستام : «ۋاقىڭ كىچىك ۋاقتى-دا ئەسكى جۇۋىدىن قورقاتتى . مەن ياخشى بىلىمەن ، كىچىكىمىزدە بىز بىر ئۆيدە ئويناپ چوڭ بولغان» دەپ تۇرۇۋالدى . ئۇستامنىڭ گېپى بويىچە ئىككى كۈرە بۇغدايىنى كۆزلەپ ئوتتۇرىغا چۈشۈپ قويدۇم . ئەگەر ئۇنداق يېرى بولمىسا ، ئالتىنچى ئايدا جۇۋا كە-يىپ ساراڭ بولۇپ قالمىدىم ـ دە ! ئەرزىم شۇكى ، يىلانىنىڭ بېشىنى يانجىش ئاقىللىقتۇر ...

— ساڭا ئۇستاز بولغان كىم ؟

— مەن ئېيتسام ، بىرى ۋېلىخان بەگ ، يەنە بىرى مەتىم دورغا .

— تۈتۈپ كېلىڭلار ! ...

— كاھلار ۋېلىخان بەگ بىلەن مەتىم دورغىنى ئوتتۇرىغا ھازىر قىلدى . ئۇلار ۋاڭنىڭ ئالدىغا كېلىپ تەزىم قىلدى . ۋېلى-خان بەگ سالام بېرىپ ، ۋاڭدىن تىنچلىق سورىدى :

— ئەسسالام ... ۋاقىڭ موللىكا ، ئوبدان تۇردىلىمۇ ؟

— نېمە دەپ جويلۇۋاتىدۇ بۇ ؟ — ۋاڭنىڭ ئاچچىقى كېلىپ كۆزلىرى چەكچەيدى ، — ئۆزۈڭ سەت بىر نېمىكەنسەن ، قانداق قىلىپ مېنى موللىكا دەپ شەنىمنى بۇلغىماقچى بولىسەن ؟

— خوش ، خوش ، — ۋېلىخان بەگ قورقۇنچ ئىلكىدە نېمە دېيىشنى بىلمەي جىم تۇردى .

— موللازەيدىنگە ئۇستاز بولۇپ گەپ ئۆگەتكەن سەنمۇ ؟

— يوقسۇ ، ۋاقىڭ موللىكامغا بىئەدەپلىك قىلىشقا نېمە ھەددىم .

— بۇ تاز نېمە دەپ جۆيلۇۋاتىدۇ ، ئاغزىغا ئۇرۇڭلارچۇ !
بىر دورغا كېلىپ ۋېلىخان بەگنىڭ ئاغزىغا ئىككى شاپىلاق ئۇردى ۋە غەزەپ بىلەن :
— نېمە دەپ جۆيلۇۋاتىسەن ؟ — دېدى .
— ئىلتىپات قىلسىلا مۇللىكا ، بىز ھەممىمىز بىر خەق ، — دېدى ۋېلىخان بەگ ئاغزىدىكى قانىنى تازىلاۋېتىپ .
— يەنە شۇ گەپقۇ ، بەكرەك ئۇرۇڭلار !
دورغىلار كېلىپ يەنە بىرمۇنچە ئۇردى .
— ئىلتىپات قىلسىلا ۋاڭ مولىكا ، ئۆزلىرىگە تەتۇر كېلىدىغان ئىشلارنى ھەرگىز قىلمايمىز ، — ۋېلىخان بەگ يىغلامسىراپ كۆڭۈل ئېيتتى .
— ھەي ئەقلىدىن ئازغان سىراڭ تاز ، نېمىشقا بوغۇزۇڭغا كەلگەننى يۇتمايسەن ؟ كىمنىڭ بۇلغىماقچىسەن ؟
— يوقسۇ مولىكا ، ئۆزلىرى بىلمەيدىلا ، — ۋېلىخان بەگ ئالدىراپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — مېنىڭ ئاپام مەريەمبانۇ كاتتا خوتۇن ئىكەندۇق . بوۋىمىزنىڭ ۋاقتىدا ئوردا خىزمىتىنى قىلىپ نان يېقىپ ، ئىنەك ساغىدىكەن . بىر كۈنى ئاتىمىز پەرىدۇن ۋاڭنىڭ كۆزى ئاپامغا چۈشۈپ قاپتۇ ··· شۇ چاغدا مەن ··· ئاپامنىڭ قورسىقىدا قالغانىكەنمەن ···
— پۇۋ ··· پۇۋ ··· سېسىتىۋەتتى ··· بۇ سىراڭ تازنى ئەدەپلەڭلار ، مۇنداقمۇ سەت گەپ بولامدۇ ! ؟···
دورغىلار كېلىپ ۋېلىخان بەگنى دۆشكەلەپ ، يەرگە باستى . ۋاڭ شۇئانلا ھۆكۈم چىقىرىپ :
— ئەللىك تۇقماق ئۇرۇلسۇن !··· — دەپ تەتۇر قاراپ ئولتۇرۇۋالدى .
— دورغىلار بۇيرۇقنا بىنائەن ۋېلىخان بەگنى ئەللىك توقماق ئۇرۇپ بىر چەتكە ئاپىرىپ تاشلىدى . ۋاڭ غەزەپ بىلەن مەتىم دورغىغا قاراپ :
— سەن نېمە دېگەن ؟

— خوش ، مەن ھېچ گەپ قىلمىغان .

— سەن ماڭا ئىككى كۆرە بۇغداينىڭ گېپىنى قىلدىڭمۇ ـ قىلمىدىڭمۇ ؟ — موللازەيدىن مەتىم دورغىنىڭ كۆزىگە قادىلىپ تۇرۇپ سورىدى .

— ئىككى كۆرە بۇغداينىڭ گېپىنى قىلغىنىم راست ، ئۇ باشقا ئىش توغرىسىدا ... — دورغا دۇدۇقلاپ يەرگە قارىدى .

— مېنىڭ ئاش ـ تۇزۇمنى يەپ تۇرۇپ ، يەنە ماڭا يامان نىيەتتە بولدۇڭمۇ ؟ ئوتتۇز توقماق ئۇرۇڭلار ، بۇ ئوردىدىن ھەيدەپ چىقىرىلسۇن !

— خوش ! ...

باشقا دورغىلار كېلىپ مەتىمنى يەرگە باستى ۋە جازانى ئىجرا قىلغاندىن كېيىن ، ئۇنىمۇ ۋىلدىخان بەگنىڭ يېنىغا ئاپىرىپ تاشلىدى .

چېلىش باشلىنىش ئالدىدا بولغان بۇ قىسقا سوراقنىڭ تەسىرى بىلەن خەلق توپى ئىچىدە ئۇزۇنغىچە غۇلغۇلا بولدى .

— خوي ئىش قىلدى !

— موللازەيدىن يارايدۇ ! ...

كىشىلەر ھەر خىل سۆزلەر بىلەن گۇدۇڭلىشىۋاتقان بىر پەيتتە ۋاڭنىڭ چېلىشچى زەڭگىسى مەيدانغا كەلتۈرۈلدى . كىشىلەرنىڭ دىققىتى شۇ تەرەپكە بۇرۇلدى . ھەممەيلەن كېلىۋاتقان زەڭگىگە قارىشاتتى . سوقا باش ، دوقا پېشانە ، سىم ساقال ، گەۋدىلىك ، بوينىغا چىرايلىق قۇيما تۇچ زەنجىر سېلىنغان بۇ ئادەمنى قارانچۇق كاھ ئېھتىيات بىلەن يېتىلەپ كەلمەكتە ئىدى .

ۋاڭلار نېمە ئۈچۈن مەخسۇس چېلىشچى ئادەملەرنى بېقىپ ، ئۇنىڭغا زەڭگى دەپ ئات قويىدۇ ؟ نېمە ئۈچۈن زەڭگىنىڭ بوينىغا زەنجىر سېلىپ چېلىش مەيدانلىرىغا ئېلىپ كېلىدۇ ؟ بۇنىڭ سەۋەبلىرى ئېنىق : ئۇ دەۋرلەردە ۋاڭلار مەنسەپ ، ئابرۇي ، يەر ـ سۇ ، كىيىم ـ كېچەك ، يېمەك ـ ئىچمەك ، ئات ـ ئۇلاغ ، قۇش ـ قۇرغۇي ، تايغان ـ مۇشۇك ، ئويۇن ـ تاماشا ، ئومۇمەن ھەممىلا

نەرسىدە باشقىلاردىن مۇتلەق ئۇستۇن تۇرۇشنى ياخشى كۆرەتتى ؛ شۇنىڭدەك چېلىش مەيدانلىرىدىمۇ ۋاڭنىڭ چېلىشچىسى ھەممىنى يېقىتىپ غالىب پالۋان ئاتالسا ، بۇنى تېخىمۇ ياخشى كۆرەتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار يۇرت ئىچىدە نامى چىققان چېلىشچىلارنى تاللاپ ئوردىدا مەخسۇس باقاتتى . ئادەتتە ئۇلارنى بىكار ياتقۇزۇپ ، كۈچلۈك ئوردا تاماقلىرىنى بېرىپ تەربىيىلەيتتى ، ۋاقتى كېلىپ چېلىش مەيدانلىرىغا ئېلىپ چىققاندا ، ئۇلارنىڭ بوينىغا مەخسۇس قۇيما زەنجىر سېلىپ مەخسۇس قارانچۇق كاھقا يېتىلىتىپ ھەيۋە بىلەن ئېلىپ كېلەتتى . بۇ ئارقىلىق ۋاڭنىڭ چېلىشچىسىنى زەنجىرده باغلاپ مەخسۇس ئادەم باشقۇرمىسا ، ئىدارە قىلغىلى بولماسمىش ، دەيدىغان بىر چۈشەنچىنى پەيدا قىلىشنى مەقسەت قىلاتتى .

زەڭگىنى مەيدانغا كەلتۈرگەندىن كېيىن ، كاتتىنىڭ يېنىدا يەرگە ئولتۇرغۇزدى . بىر تىزىنى پۈكۈپ ئولتۇرغان زەڭگى ۋاڭنىڭ ئالدىدا خۇي كۆرسىتىشكە باشلىدى . ئۇ خەلقە ، چېلىشچىلارغا يىرتقۇچلارچە قاراپ ھۆركىرەيتتى . قولى بىلەن يەر تاتىلاپ ، توپا چاچاتتى . مەيدىسىگە توپا سۈركەپ ، مۇشتلايتتى . قويۇۋەتسە ھازىرلا ھەممىنى دەسسەپ - چەيلەپ ، چاينىپ پۈركۈۋېتىدىغاندەك خۇي - پەيلىنى كۆز - كۆز قىلاتتى . زەڭگى گەرچە ئۆزىنىڭ ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلسىمۇ تۇرسىمۇ ، يۇقىرىقىدەك ھايۋانىي قىلىقلارنى قىلىشقا مەجبۇر ئىدى . زەڭگى قانچىلىك خۇي كۆرسەتسە ، ۋاڭ شۇنچە خۇشال بولۇپ ، گويا ئۆزىنىڭ قولىدا مەڭگۈ يېڭىلمەس بىر ئارسلان باردەك پەخىرلىنەتتى .

چېلىش رەسمىي باشلاندى . ۋاڭنىڭ ئالدىدىكى كالا بېشىغا شەلپەر چىگىلگەنىدى . چېلىش ئاشۇ كالا بېشىنى نىشان قىلىپ داۋام قىلىشقا باشلىدى .

دەسلىپىدە ياشلار چۈشتى . بارا - بارا ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە چوڭ ياشلىقلار چېلىشىپ ، كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى . بۇ جەريانداً زەڭگى بەزەن چېلىشچىلارنى كۆرۈپ يەنە خۇي قىلاتتى ،

ھۆركىرەپ ھازىرلا چېلىشقا چۇشىدىغاندەك ئېتىلىپ قويىاتتى ، بەزىدە قارانچۇق كاھنى سۆرەپ جاپا سالاتتى . زەڭگى سۆرىگەن ۋاقىتلاردا قارانچۇق كاھ ئۆزىنى ئاجىز كەلگەنلىكىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن يەر ېبغىرلاپ يېتىۋالاتتى ھەمدە ئۇنىڭغا يالۋۇرۇپ ، ھازىر ۋاقتى ئەمەس ، ساڭا تەڭ كەلگۈدەك ئادەم يوق ، دېگەننى چۈشەندۈرۈپ قىسقا سۆز بىلەن «ئۇلار شاتىراق» دەيتتى . زەڭگىمۇ تەكرارلاپ «شاتىراق» دەپ سۆرەشتىن توختاپ قالاتتى .

چېلىش بارغانسېرى قىزىپ ، ھەرقايسى ئايماقلار بويىچە باشلاندى . ھەرقايسى ئايماقلار ئۆزلىرىنىڭ خىل ئادەملىرىنى ئاياپ ، ئاخىرقى ھەل قىلغۇچ باسقۇچقا ساقلاۋاتقان بولسىمۇ ، چېلىشتا بىرى يەنە بىرىنى يېقىتىپ ، غالىب چىققانلىنى يەنە بىرى يېقىتىپ ، نەتىجىدە ھەرقايسى ئايماقلارنىڭ چېلىشچىلىرى ئازلاپ ، گويا بارماق بىلەن سانىۋالغۇدەك دەرىجىدە قالدى .

ئاخىرقى باش تالىشىش باسقۇچى باشلاندى . بىرەر سائەتتىنەك قىزغىن ۋە جىددىي چېلىشىش نەتىجىسىدە ھەممە پالۋانلارنى يېقىتىپ غالىب چىققان ياڭخىلىق نىياز ئوتتۇرىدا قالدى . زەڭگى بۇ چاغدا تېپىرلاپ ئولتۇرالماي ، مەيدىسىگە توپا سۈركەپ ، قارانچۇق كاھنى دارقىرىتىپ سۆرەپ ، زەنجىرنى ئۆزۈپ تاشلىغىلى قىل قالدى . ئۇنىڭ ئەلپازىنى كۆرۈپ ئولتۇرغان ۋاڭ ئىنتايىن مەغرۇرلۇق بىلەن : « ‹ئارسلان ›نى قويۇۋەت ! » دېدى .

زەڭگى مەيدانغا ئوقتەك ئېتىلىپ بېرىپ ، چاقماق تېزلىكىدە نىياز پالۋاننى قاماپ تۇتتى ، نىياز پالۋانمۇ بوش كەلمىدى . ھەر ئىككىسى راۋۇرۇس تۇتۇشقاندىن كېيىن بىر - بىرىگە كۈچ كۆرسەتتىشتى . زەڭگى ھەر باب بىلەن نىيازنى چاپسان يەرگە ئۇرۇشقا تىرىشىپ كۆرگەن بولسىمۇ ، ئۇنى يېقىتىش مۇمكىن بولمىدى ، شۇڭا ئۇنىڭ ئىلگىرى كۆرسەتكەن خۇيلىرى سۇغا چىلىشىپ قالغان تېرىدەك بولۇپ قالدى . بۇ ئىككىسىنىڭ تارتىشماقلىرى يېرىم سائەت سوزۇلدى . بۇلار ئۆزئارا ئۇششاق پەنت قىلىشاتتى . خەلق ھاياجانلانماقتا ، خەلقنىڭ ئارزۇسى ۋاڭنىڭ زەڭگىسىنى يەرگە ئۇ-

رۇپ ، ئۇلارنىڭ ھەيۋىسىنى سۇندۇرۇش ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ جەددىي پەيتتە كىشىلەرنىڭ يۈرەكلىرى گويا قېپىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك سوقماقتا ئىدى . شۇ جەريانىدا نىياز پالۋان ئوڭغا تولغاپ پەنت قىلدى . تۇيۇقسىز بولغان بۇ پەنتىنىڭ زەربىسىدە زەڭگى گويا نەلەرگە ئۇچۇپ چۈشىدىغانغا تايىن تاپقاندەك بولغاندا خەلق توپى ئىچىدىن «باركاللا» دېگەن چۇقانلار كۆتۈرۈلدى . لېكىن ، زەڭگى چاققانلىق قىلدى ـ دە ، بىر پۇتى بىلەن تىزلىنىپ يىقىلىش خەۋپىدىن ئۆزىنى ساقلىۋالدى . شۇنىڭ بىلەن خەلقنىڭ باركاللىسى ئوڭايلا بېسىلىپ قالدى .

نىياز پالۋان ھازىرغىچە ئالتە كىشى بىلەن بەل تۇتۇشۇپ يەتتىنچىسىدە زەڭگى بىلەن بەل تۇتۇشماقتا ، ئەلۋەتتە ھارغاندۇ !

زەڭگى بولسا تۇنجى قېتىم كۇچىنى ئىشقا سالماقتا . ئۇنىڭ ئەسلىي ئىسمى قاسىم ، لەقمى دوقا ، بىرقانچە يىلدىن بۇيانقى چېلىشلاردا بىر مەزگىل باش ئېلىپ داڭقى چىققان . شۇ سەۋەبتىن ۋاڭ ئۇنى زەڭگىلىككە قوبۇل قىلىپ ، يىل بويى بىكار ياتقۇزۇپ ، كۇچلۇك غىزا ـ تاماق بىلەن باقاتتى . بۇگۈن ئۇ يىل بويى توپلىغان كۇچ ـ ماغدۇرىنى تۇنجى قېتىم ئىشقا سېلىپ نىياز پالۋاننى كۆتۈرۈپ يەردىن ئۈزۈۋالدى ، تىركىشىش خېلى داۋام قىلدى . خەلق چۇقان سېلىپ نىياز پالۋانغا مەدەت بېرەتتى . لېكىن ، زەڭگى بوغۇم ـ بوغۇم كۇچ ئىشلىتىپ ، ئاخىر نىيازنى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈپ چىقتى ـ دە ، يەرگە باستى . غەلىبە زەڭگىگە مەنسۇپ بولدى . ۋاڭنىڭ بۇ ۋاقىتتىكى خۇشاللىقىنى تەسۋىرلەشكە قەلەم ئاجىزلىق قىلاتتى . ۋاڭ بۇ غەلىبىسىدىن ئىنتايىن مەغرۇرلىنىاتتى . ئۇ يالغۇز نىياز پالۋاننى يىقىتقانغا ئەمەس ، بەلكى پۈتۈن خەلقنى ئاجىز ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويغانغا خۇشال ئىدى .

زەڭگى ھامان يەر تاتىلاپ ، مەيدىسىگە توپا سۈركەيتتى ۋە مەيدىسىگە ئۇرۇپ ، خەلقتىن پالۋان تەلەپ قىلاتتى . جامائەت ئۇيان ـ بۇيان قارىشاتتى . مەيدانغا چۈشكۈدەك راۋۇرۇس ئادەم كۆرۈنمەيتتى . زەڭگى تېخىمۇ كۆرەڭلەيتتى .

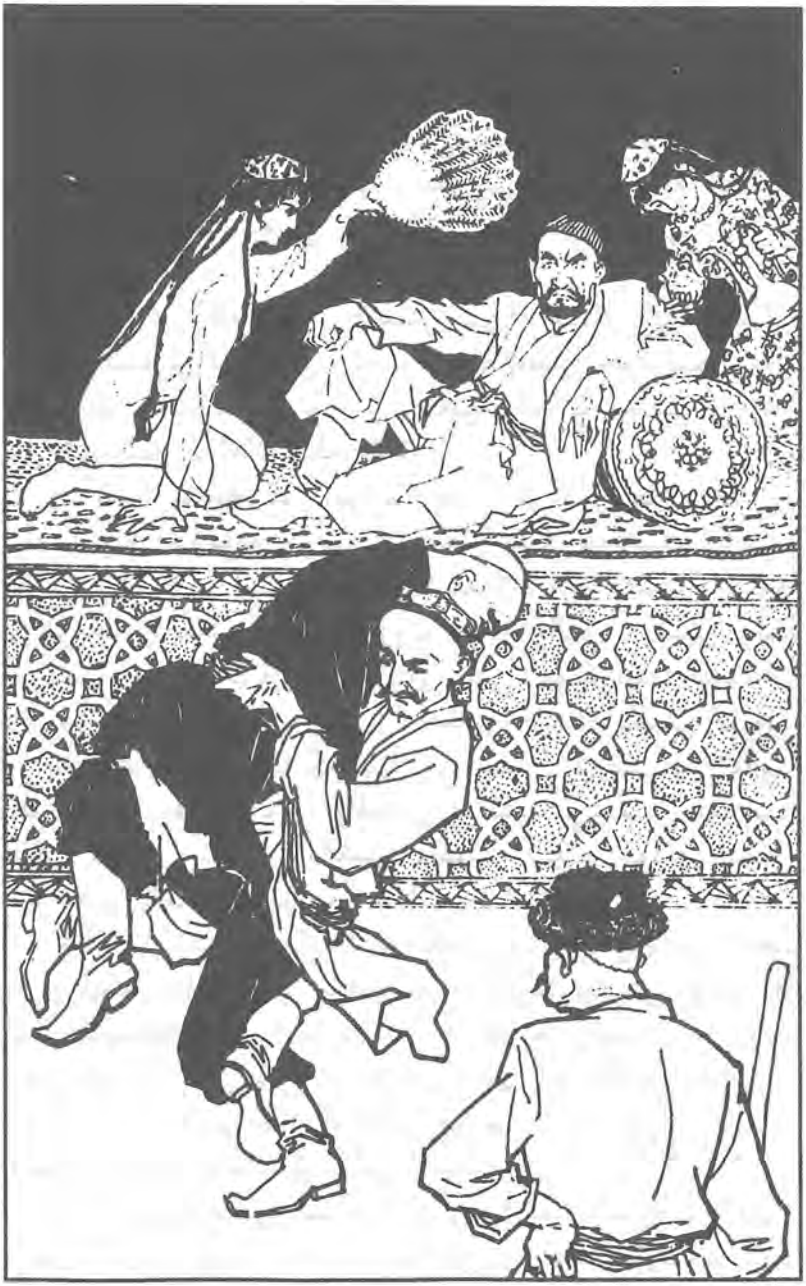
بۇ چاغدا موللازەيدىن مەيدانغا چۈشۈپ ، مەيدىسىگە توپا سۈر-كىدى . كۆزى قىزارغان زەڭگى غەزەپ بىلەن چىرقىراپ ، ئورنى-دىن تۇرۇپ موللازەيدىنگە ئېتىلىپ كېلىپ قول سالدى . موللازەي-دىننىڭ جۇغى زەڭگىگە قارىغاندا سەل كېچىك كۆرۈنسىمۇ ، ئەمما ئۇنىڭ بىلەن تەڭلا بەل تۇتۇشتى . مەيدانغا چۈشكەن موللازەيدىننى كۆرگەن ۋاڭ ھەيرانلىقىنى باسالماي : «موللازەيدىنغۇ بۇ ؟» دەپ قويدى .

زەڭگى كۆرەڭلەپ ئۆز رەقىبىنى كۆزگە ئىلماي ، ئۇنداق ياكى مۇنداق پەنتىلەرنى ئىشلەتتى . ئەمما ، موللازەيدىن چېۋەرلىك بىلەن زەڭگىنىڭ پەنتىلىرىنى قايتۇراتتى . خەلق بولسا بۇ جىددىي كۈرەش-تىن ئىنتايىن ھاياجانلانماقتا ئىدى .

خەلقنىڭ بېشىغا كۈن چۈشسە چىداپ تۇرالمايدىغان ، خەلقنى ئويلىسا پۈتۈن ۋۇجۇدى كۆچكە تولىدىغان موللازەيدىنىڭ «ياپىر» دېگىنى ئاڭلاندى ، لېكىن قانداق قىلغانلىقىنى كىشىلەر ئېنىق كۆرگۈچىلا زەڭگىنى يەردىن ئۈزۈپ كۆتۈرۈۋالدى . زەڭگى بولسا تەتۈر چىرماق سېلىپ قارشىلىق كۆرسەتتى . موللازەيدىن تەمتىر-مەستىن دېمىنى رۇسلاپ ، گويا زەڭگىنى كىچىك بالىنى كۆتۈر-گەندەك ئەڭ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈپ چىقتى . زەڭگى جان تالاش-ماقتا ئىدى . موللازەيدىن ۋاقىتنى غەنىيمەت بىلىپ ، مەيداننى ئىككى ئايلاندى ـ دە ، زەڭگىنى ۋاڭنىڭ ئالدىغا خودىدى ئەسكى ئۇچۇلۇقنى ئانقاندەك چۆرۈپ تاشلىدى .

خەلق توپىدىن «باركاللا !» دېگەن چۇقان كۆتۈرۈلدى . نەچ-چە يۈزلىگەن ئادەم بىر چۇقان بىلەن موللازەيدىننى ئوتتۇرىغا ئېلىپ ئاسمانغا ئاتتى . «باركاللا ! ... ئاتاڭغا رەھمەت !» ، «ئا-تاڭغا رەھمەت موللازەيدىن !» دەپ توۋلاشتى . بۇ ئالقىش سادالىرى پۈتۈن يەر ـ جاھاننى لەرزىگە كەلتۈرۈۋەتتى . بەزى بوۋاي ، مومايـ-لارنىڭ كۆزىگە خۇشاللىق يېشى يامرىدى .

ۋاڭ ھەيرانلىقىدىن نېمە قىلىشىنى بىلمەي ئولتۇرۇپ قالدى . ئۇ يۈزلىگەن خەلقنىڭ تەنتەنە سادالىرى ئاستىدا ئۆزىنىڭ گويا

هۇۋقۇشتەك يېتىم قالغانلىقىنى تۇنجى قېتىم ھېس قىلماقتا ئىدى .

3

ۋاڭ كۈنىگە ئىككى قېتىم ئەپيۇن چېكەتتى . ئەتىگەنلىك كەيپ ئانچە ئۇزۇنغا سوزۇلمايتتى . كەچقۇرۇنلۇقى نامازدىگەردە باشلانسا ، يېرىم كېچىگە قەدەر سوزۇلاتتى . تاڭغا يېقىن ئۇيقۇغا كەتكەن ۋاڭ ئەتىسى ئاشۋاقتى بىلەن ئويغىناتتى . ئورنىدىن تۇرۇپ خىزمەتچى كاھلارنىڭ ياردىمى بىلەن يۈيۇنۇپ بولغاندىن كېيىن ، ئاچچىق دەملەنگەن قارىچاي ئىچىپ ، نەچچە غاڭزا لەمجىن تاماكىسى (مەخسۇس ئىشلەنگەن مانتۇ تاماكا) چېكەتتى . ئىشتىھاسى ئېچىلغاندىن كېيىن ، بىر تەخسە ھالۋا ، بىر چىنە قويۇق قايماق چايىنى توقاچ ئانلار بىلەن ئىچىۋالاتتى . ئۇنىڭدىن كېيىن باغ ، ھويلا ـ ئارامىلارنى ئارىلايتتى . دەۋا كەلگەن بولسا سورايتتى ياكى دورغىلار تۇتۇپ كەلگەن گۇناھسىز خەلقلەرنى سوراق قىلىپ ، توقماق جازاسى بېرەتتى ياكى زىندانغا بۇيرۇيتتى . بۇنداق سوراق كۈندە دېگۈدەك بولۇپ تۇراتتى .

چۈشلۈك غىزادىن كېيىن ۋاڭ پەر ياستۇققا يۆلىنىپ مۈگدەپ غىزا سىڭدۈرەتتى . شېكەرلىك قارىچاي ئىچىپ ، غاڭزا تارتاتتى . بۇ ۋاقىتتا ئوردا كاھلىرى ئۇنىڭغا ئۆزلىرى ئىگىلىگەن ئەھۋاللارنى ، راست ـ يالغان خەۋەرلەرنى مەلۇم قىلاتتى . بۇنىڭ ئارقىسىدىن ئوردىدا بىكار تاماق يەپ كۈن ئۆتكۈزىدىغان پاراڭچىلار ۋە قىزىقچىلار ئۆز ماھارەتلىرىنى كۆرسىتىپ ، ۋاڭنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشقا تىرىشاتتى .

ھەر كۈنى دىگەر ۋاقتى بىلەن مېھمانخانىدا كەچلىك ئولتۇرۇش باشلىناتتى . مېھمانخانىنىڭ تۆرىگە ئەپيۇن چىرىغى ، پەتنۇس ، غاڭزا ، بىر جۈپ سىم چوكا ، تۇچتىن ئىشلەنگەن رومكىغا ئوخشايدىغان ئەپيۇن ئېزىدىغان قاچا ۋە ئۇنىڭ ھاۋانچا تېشىدەك

كىچىك تېشى ، چوتكا ، كىچىك سۈپۈرگىلىرىگىچە ئورۇنلاشتۇرۇ-
لاتتى . بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ۋاڭغا ئەپيۇن شورلاپ بەرگۈچى
ئالمىخان ئاتلىق ئايال تەرىپىدىن تەق قىلىناتتى . مېھمانخانىدا ھەر
ئاخشىمى نەغمە بولاتتى . ئۇسسۇلچىلار ئۇسسۇل ئويناياتتى . ۋاڭ
يانپاشلاپ يېتىپ ، ئەپيۇن چەككەچ نەغمە ئاڭلايتتى ، ئۇسسۇل-
چىلارنىڭ ئۇسسۇلىنى تاماشا قىلاتتى . ۋاڭنىڭ ئەيش - ئىشرەتلىك
تۇرمۇشى ئەنە شۇنداق يىللاپ - يىللاپ داۋام قىلاتتى .

بۇگۈن ئاخشامقى ئولتۇرۇشمۇ ئۆز تەرتىپى بىلەن باشلاندى .
ۋاڭ ئىككى غاڭزا ئەپيۇننى شوراپ كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرۇپ
كەيپ سۈرۈشكە باشلىدى . مۇزىكا چېلىنماقتا . «ئايارەي» ، «دەر-
داغەي» ناخشىلىرى ئېيتىلماقتا . قىزىقچىلىقلاردىن بىرى ئۇسسۇل-
غا چۈشۈپ ، كۈلكىلىك ھەرىكەتلەر بىلەن قىزىقچىلىق قىلماقتا ،
لېكىن ۋاڭ بۇ قىزىقچىلىقلارغا قىيا كۆزىنى سالمايتتى . قانداق
قىلساق ۋاڭنىڭ كۆڭلىنى ئالارمىز دەپ باش قاتۇرغان قىزىقچىلار
بىر پەستىن كېيىن نەغمىگە پەيز قوشماقچى بولۇپ ۋارقىراشقا
باشلىدى :

شەر - شەر ئايارەي ،
قېچىرىڭنى سايغا تارت .
شەرۋانىخانغا قېشىڭنى ئات ،
ئۇنىمىسا تېشىڭنى ئات ! ...

ۋاڭ بۇ ئاۋازلارنى ئاڭلاپ كۆزىنى ئېچىپ ، ئۇسسۇلچىغا قاراپ
قويدى - دە ، يەنە كۆزىنى يۇمۇپ ئۆز خىيالىغا پاتتى . قىزىقچىلار-
نىڭ قىلىدىغىنى ئۇچ يۈز ئاتمىش كۈن بىر خىل ، ھېچقانداق
يېڭىلىق يوق ئىدى ، شۇڭا ۋاڭ ئانچە قىزىقمايتتى .

ئۇ يېقىندىن بېرى موللازەيدىنگە قىزىقىپ قالغانىدى . گەرچە
ئۆز زەڭگىسىنى يېقىتىپ ، خەلق ئارىسىدا خورلۇق كەلتۈرگەن
بولسىمۇ ، كۆڭلى ھامان موللازەيدىننى تارتاتتى . شۇڭا ، ئۇ قىزىق-

چىلارنىڭ ھەربىرىگە قىزىقماستىن كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ :
— موللازەيدىن ئەجەب يېتىپ كەلمەيدۇغۇ ؟ ! — دەپ قويدى .
— خوش ، ئات چاپتۇرغانىدىم ، كېلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى ، — دېدى غوجاكاھ .
— ھىم ... — ۋاڭ كۆزىنى يۇمۇپ جىم بولۇپ قالدى . نەغمە ، ئۇسسۇل داۋام قىلماقتا ئىدى .
ئۇسسۇلچى خېلى ئەپچىل ئۇسسۇل ئوينايتتى . بويۇنلىرىنى ئېتىپ ، قاش ـ كۆزلىرىنى سۇزۇپ ، بىردەم ئۇنى ، بىردەم بۇنى دوراپ سورۇن ئەھلىنى ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى ، لېكىن ئۇنىڭدا يېڭىلىق يوق ئىدى . ھەمىشە بىر خىل ئويناۋەرگەچكە ، كىشىلەر ئانچە بەك قىزىقمايدىغان بولۇپ قالغانىدى . بۇگۈنمۇ ئۇ كونا دەسمايىسىنى ئىشقا سېلىپ ئۇسسۇل ئوينىماقتا . ۋاڭ بۇ ئۇسسۇلغا بىر قېتىممۇ قاراپ قويمىدى .
ۋاڭنىڭ مېھمانخانىسىدا ئۇسسۇل ئويناپ ياكى پاراڭچىلىق قىلىپ كۇن ئۆتكۈزۈپ ، قورساق باقتىلىق قىلىدىغان كاھلارنىڭ ئەلۋەتتە يېڭىلىقلارنى يارىتقۇسى كېلەتتى . لېكىن ، ئۇلاردىن بىرەر يېڭىلىقنىڭ چىقىشى قىيىن ئىدى . شۇنداق بولسىمۇ بۇگۈن بىرى پەيز قوشۇپ توۋلىدى :

قىزىپ كەتتى ھە ـ ھە ، قىزىپ كەتتى ـ ھە !
ياققان نانلار ھە ـ ھە ، كۆيۈپ كەتتى ـ ھە !

بۇلارمۇ ۋاڭنى ئۆزىگە جەلپ قىلالمىدى . دەل شۇ پەيتتە موللازەيدىن يېتىپ كەلدى .
— موللازەيدىن يېتىپ كەلدى ! — دېدى غوجاكاھ دەرھال خەۋەر قىلىپ .
ۋاڭ دەرھال كۆزىنى ئېچىپ موللازەيدىنگە قاراپ :
— كەل ، كەل ، — دەپ ئىلتىپات كۆرسەتتى ۋە ، — نېمانچە

ۋاق قالدىڭ؟ — دەپ سورىدى .
— ئالدىراپ كېلىۋاتاتتىم ، — دېدى موللازەيدىن پاراڭ باشلاپ ، — يولدا ئۇششۇقلارنى تولۇقلايمەن دەپ كېچىكىپ قالدىم .
— بۇ قانداق گەپ ، نەدىكى ئۇششۇقلارنى؟
ۋاڭ يانقان ئورنىدىن تۇرۇپ موللازەيدىننىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇردى .
— ئالدىراپ كېلىۋاتسام ، بىر توپ ئادەم پاراڭلىشىپ كۆلۈشۈپ تۇرۇپتۇ . قۇلاق سالسام ، پاراڭ خېلى قىزىق ...
— ھە ـ ھە ، قانداق قىزىق پاراڭ ئىكەن؟
— قۇلاق سالسام ، بىر ئىشان شۇنداق دەۋېتىپتۇ : «ئۆلگەن ئادەم بىر ئۇششۇق ، چۈنكى ئادەم ئۆلۈپلا قالسا ئۇنى يۇيۇپ ـ تاراپ ، كېپەنگە ئېلىپ يەرلىككە قويماي بولمايدۇ ؛ ئىككىنچىسى ، ئۆيگە كىرگەن مېھمان بىر ئۇششۇق ، چۈنكى ئەسسالام دەپ ئۆيگە كىرسىلا ھۆرمەت قىلماي بولمايدۇ ، داستىخان سېلىپ چاي قۇيماي بولمايدۇ ... » بۇنى ئاڭلاپ : «ئۇششۇقلار يەنە بار » دېدىم . جامائەت مېنىڭ ئاغزىمغا قاراشتى . مەن دېدىمكى : «ئۆلگەن ئۆلۈك بىر ئۇششۇق ؛ ئۆيگە كەلگەن مېھمان بىر ئۇششۇق ، بۇنىسى توغرا . مېنىڭچە بولغاندا ئىشان ـ موللىلارمۇ بىر ئۇششۇق ، چۈنكى ئىشانلار خامانغا كېلىپ دۇئا قىلسا ، كەپسەن بەرمەي بولمايدۇ ، ئۆيگە كىرىپ سۇرە ئوقۇسا ، ئالدىغا پۇل ياكى پوشكال قويماي بولمايدۇ ... »
— ھا ـ ھا ـ ھا ... توغرا دەپسەن ، — دېدى ۋاڭ كۈلۈپ كېتىپ .
— ھەممىدىن ئەسكى يەنە بىر ئۇششۇق بار ئىدى ، ئۇنى قوشۇپ قويايمىكىن دەپ ئويلىنىپ ، ئاۋۇال ئۆزلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ كۆرەي دەپ بۇيان كەلدىم ، — دېدى موللازەيدىن سىنچى كۆزلىرى بىلەن ۋاڭغا قاراپ .
— ئۇ قايسى ئۇششۇق؟ سۆزلەپ باققىنا ! — دېدى ۋاڭ تېخىمۇ قىزىقىپ .

— كۇچا ۋاڭلىرى مەن بىلسەم ھەممىدىن ئەسكى ئۇششۇق . ئاڭلىسام ، ئۇلارنى كەپتەرۋاز دەيدۇ ، خەقنىڭ ياخشى كەپتەرلىرى- نى بۇلاپ تارتىۋالغۇدەك ؛ ئۇلارنى ئاتۇاز دەيدۇ ، خەقنىڭ ياخشى ئاتلىرىنى كۆرسە رودۇپايدەك چاپلىشىپ ئېلىۋالغۇدەك ؛ ئۇلارنى سۆلەتۋاز دەيدۇ ، خەقنىڭ كەمچەت تۇماقلىرىنى ، كۆرپە جۇۋىلىرى- نى كۆرسە بۇلاپ ئېلىۋالغۇدەك ؛ ئۇلارنى قۇشچى دەيدۇ ، خەقنىڭ ياخشى قارچىغا ، قۇشلىرىنى كۆرسە تارتىۋالغۇدەك . گويا ئۇلار بىر بۇلاڭچى دېسىلە ، ئۇششۇق دېگەن بۇنىڭدىن ئارتۇق بولامدۇ ؟

— توغرا دېدىڭ . كۇچا ۋاڭلىرى ئۇششۇقلارنىڭ تۆتىنچىسى ئەمەس ، بىرىنچىسى ! ھا ـ ھا ـ ھا ... توغرا ئويلاپسەن ، بۇنى قوشۇپ قوي ، — دېدى ۋاڭ . ئەزەلدىن كۇچا ۋاڭلىرى بىلەن ئۇزەڭگە سوقۇشتۇرۇپ كېلىۋاتقان ۋاڭغا بۇ سۆز بەك يېقىپ كەتكەنىدى .

— ئۇنداق بولسا ئۆلۈك ئادەم بىر ئۇششۇق ؛ ئۆيگە كەلگەن مېھمان بىر ئۇششۇق ؛ ئىشان ـ موللىلار بىر ئۇششۇق ؛ ۋاڭ غوجىلار بىر ئۇششۇق دېسەك بولغۇدەك ـ ھە ؟ — دېدى موللازە- دىن كۇلۇپ تۇرۇپ .

— توغرا ، توغرا ، — دېدى ۋاڭ تەستىقلاپ .

— داد ! ... ئەرزىم بار ، — دېدى قەۋزەت تەيجى ۋە ۋاڭنىڭ ئالدىدا تىز پۈكتى .

— ھە ، نېمە ئەرز ؟ !

— بىز بۇ گەپلەرگە چىداپ تۇرالمايمىز ، قاراپ تۇرۇپ بىزنى ھاقارەتلەۋاتىدۇ ، قانداقمۇ جىم تۇرغۇدەكمىز ؟ چىشلىرىمىز غۇ- چۇرلاپ كېتىۋاتىدۇ ، ئەمر قىلسىلا ، بىز ئۇنى ۋاقتىدا جايلىساق ، — دېدى تەيجى .

— ئوچۇق گەپ قىل ! سېنىڭ گەپلىرىڭدىن ھېچنېمىنى بىلگىلى بولمايۋاتىدۇ ، — دېدى ۋاڭ قوشۇمسىنى تۇرۇپ .

— مۇشۇ ... مۇشۇ موللازەيدىنچۇ . قاراپ تۇرۇپ ئۆزلىرىگە تىل تەگكۈزۈۋاتىدۇ . بۇنىڭغا تاقەت قىلىپ تۇرالمايۋاتىمىز .

— قايسى گەپنى دەيسەن ؟
— گـاڭ غوجـلارمۇ ئـۇششۇق دەۋاتىدۇ . ئۆزلىرىمۇ گاڭ تۇرسىلا ...
— ۋاڭ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ قوشۇمىسىنى تۇردى ۋە كالپۇكلىرىنى يالاپ تۇرۇپ ئويلانغاندىن كېيىن ، بىردىن ئۆزگىرىپ :
— باغلاڭلار بۇ خوتۇنتالاقنى ! — دەپ بۇيرۇق قىلدى .
تۆت ئادەم موللازەيدىننى چەمبەرچاس باغلاپ تاشلىدى .
— چىڭ باغلا ! — دېدى موللازەيدىن كـاھـلارغا مەدەت بېرىپ ، — ئەزەلدىن گۇناھسىزلار چىڭ باغلىنىپ كەلگەن ، بۇ قائىدە .
— بۇ قانداق گەپ ، گۇناھىڭنى بوينۇڭغا ئالمامسىنا ؟ ! — دېدى ۋاڭ رەسمىي سوراق قىلىپ .
— گۇناھ بولسا ، بوينۇم قىلدا باغلاقلىق .
— مېنىڭچە ، گۇناھىڭ ئېغىر . بۇ گۇناھىڭ ئۈچۈن ئەللىك توقماق بۇيرۇيمەن !
ۋاڭنىڭ توقماقچىلىرى ھەيۋە بىلەن توقماقلىرىنى تاراڭلىتىپ موللازەيدىننى ئوراپ تۇردى ، موللازەيدىن پىسەنت قىلماستىن :
— مېنىڭ ئۈچۈن يەنە ئەللىك توقماق قوشۇپ يۈز توقماق ھۆكۈم قىلىشلىرىنى سورايمەن ، — دېدى .
— بۇ قانداق گەپ ؟
— گۇناھسىزلار ئەزەلدىن قاتتىق جازالىنىپ كەلگەن ، شۇڭا دەيمەن .
— بۇ گەپچە سەندە گۇناھ يوقما ؟
— تىرناقچىمۇ گۇناھ يوق .
— قېنى سۆزلە ! — دېدى ۋاڭ قوپاللىق بىلەن .
— تەقسىر ، مەن ئۇششۇقلار قاتارىغا ۋاڭ غوجىلارنى قوشتۇم . بىز تۇرپان خەلقى ئۆزلىرىنى ھەرقانداق ۋاڭ غوجىلاردىن يۇقىرى سانايمىز . ھەرگىزمۇ باشقا ۋاڭ غوجىلارغا ئوخشاتمايمىز . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۆزلىرىنى «گاڭ غوجام» دەيمىز . باشقىلارنى

بولسا ۋاڭ غوجا دەيمىز . مەن ئۇششۇقلارغا ۋاڭ غوجىلارنى قوشـ
تۇم . ئەگەر گاڭ غوجىلارنى قوشقان بولسام ، توقماققا بېسىپ
ئۆلتۈرۈپ تاشلىسىلمۇ مەن رازى .

ۋاڭنىڭ چىرايى دەرھال ئۆزگىرىپ كۈلۈمسىرىدى ـ دە :

— يېشىۋېتىڭلار ! — دېدى .

— ئەمدى مېنىڭ ئەرزىم بار ، — دېدى موللازەيدىن رۇخسەت ئېلىپ .

— ھە ، سۆزلە !

— بۇ يېقىندىن بېرى تاغدىن كەلگەن كىشىلەرنىڭ كۆپىنچىـ
سى : «گاڭ غوجامغا تەۋە قارىغايلارنىڭ ئۇچى كېسىلىپ توگەپ كېتىۋاتىدۇ» دەپ قاقشاپ كېلىۋاتىدۇ . مەن ھەيران بولۇپ : «قاـ
رىغاينىڭ ئۇچىنى كېسىپ نېمە قىلغۇدەك ؟» دېسەم ، ئۇلار : «يا ـ
غاچچىلار خالو (نوغۇچ) سىيرىپ ساتقۇدەك» دەيدۇ . «پۇتۇن تاغنىڭ چەكزە ئۇچىنى كېسىپ ، مۇنچىۋالا كۆپ نوغۇچىنى كىم ئىشلىتىپ كېتەلەيدۇ ؟» دەپ سورىسام ، «ھازىر يۇرتتا نوغۇچىنىڭ بازىرى چىقىپ كەتتى» دەيدۇ . ھازىر يۇرتتا ئۇماچ ئىچىدىغانلار كۆپەيىپ كېتىپ ، نوغۇچنى تولا چۆرۈپ ئۇپرىتىۋاتقان ئوخشايدۇ ، شۇڭا نوغۇچنىڭ بازىرى ئىتتىك بولسا كېرەك دەپ ئويلىسام ، خەقلەر : «نوغۇچنى ئۇماچچىلارمۇ ئىشلىتىدۇ ، ئەمما ئۇلار كۆپ ئىشلىتەلمەيدۇ ، ھەممىدىن قەۋزەت تەيجى يۇرت ئىشىنى ئېلىشتۇـ
رۇپ كۆپ ئىشلىتىۋاتىدۇ» دېگەن گەپنى قىلدى . مانا ئەمدى بۇ گەپ توغرا چىقتى . قەۋزەت تەيجى يۇرت ئىشىنى ئېلىشتۇرۇپلا قالماستىن ، ئوردىنىڭ ئىچىدىكى ئىشلارنىمۇ ئېلىشتۇرۇپ ، تاغدىـ
كى چەكزىلەرنى كېسىپ ئۆزلىرىگە زىيان سالدى . مانا ھازىر مېنى ئورۇنسىز باغلاتتى . ئادىل بولغانلىقلىرى ئۈچۈن توقماق جازاسىنى ئۆز ئىگىسىگە بېرىشلىرىنى سورايمەن ...

ۋاڭ بۇ پىكىرگە تامامەن قوشۇلۇپ ، قەۋزەت تەيجىگە ئوتتۇز توقماق ئۇرۇشنى ھۆكۈم قىلدى .

4

موللازەيدىن ھەر قېتىم ئوردىغا كەلگەندە بىرەر يېڭى گەپ كۆتۈرۈپ كىرەتتى . ۋاقتا ئۇنىڭ يېڭى ـ يېڭى سۆزلىرىگە خېلى خۇشتار بولۇپ قالغان ، ھەتتا ئەيىۋىن خۇمارىغا ئوخشاشلا خۇمار بولۇپ قالغانىدى .

بۇگۈن موللازەيدىن ئوردا مېھمانخانىسىغا كېلىپلا يېڭى پاراڭ باشلىۋەتتى .

— ئەتىگەندە مەسچىتكە چىقسام بىر سوپى پەيدا بولۇپ قاپتۇ ، — دېدى ئۇ ۋاقتا غوجىغا تىكىلىپ تۇرۇپ ، — نامازدىن كېيىن سوپى ۋەز ـ نەسىھەت قىلىپ : «بەش ۋاخ نامازنى تەرك قىلماي ئوقۇڭلار ، خۇدانىڭ بۇيرۇغان پەرزلىرىنى ئادا قىلىڭلار . ئەگەر نامازنى قازا قىلىپ ، پەرزلەرنى ئادا قىلمىساڭلار ، تاڭلا قىيامەتتە پەرىشتىلەر سوراققا تارتىدۇ . ئۇمۇت ـ گۇرزىلەر بىلەن شۇنداق ئۇرىدۇلەركى ، ھەربىر ئۇرغاندا كۆكۈم ـ تالقان بولۇپ تېرىقتەك چېچىلىپ كېتىمىز . ئالتۇن خوراز كېلىپ ، بىزنى تېرىپ يەنە ئەسلىمىزگە كەلتۈرىدۇ ، يەنە ئۇرىدۇ ، يەنە تېرىقتەك چېچىلىپ كېتىمىز . ئەنە شۇنداق ئېغىر ئازابلارنى كۆرىمىز » دېگىلى تۇردى . سوپىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تاقەت قىلىپ تۇرالمىدىم . مەن : «ئاللاتائالا ئۇنداقلا قارا ـ قويۇق ئۇرۇشۇرمەس ، ھەق ـ ناھەقنى ئاجراتماي ، نامازنى قازا قىلدىڭ دەپلا ئۇرىدىغان بولسا ، بىزنىڭمۇ گەپ ـ سۆزلىرىمىز باردۇ ! ئاللاتائالا نازۇ نېمەتلەرنى بەندىلەرگە تەقسىم قىلغاندا تەڭشەپ بەرمىگەن جايلىرىمۇ بار . بەزىلەرگە قوشلاپ كارىز ، قوتانلاپ قوي ، ئونلاپ تۇگمەن ، ئۇچ ـ تۆتتىن خوتۇن بېرىپتۇ . بىزگە ئوخشاش گادايلارغا بىردىن خوتۇن بىلەن بىر قوتۇر ئېشەك بېرىپتۇ . بەتتام قوغۇنلىڭ ئۇرۇقى تولا دەپ ، بىز كەمبەغەللەرنىڭ بالىمىز تولا بولىدۇ . يەيلى دېسەك ئاش يوق ، كىيەيلى دېسەك كىيىم يوق ، شۇنىڭ غېمىدە ، بالىلارنى

باقمىز دەپ گاھىدا نامار ئوقۇيالماي قالىمىز . تاڭلا قىيامەتتە بىزنى نامازنى قازا قىلدى ياكى نامار ئوقۇمىدى دەپ قارا ـ قويۇق ئۇرىدىغان بولسا ، بىز مۇشۇ گەپلىرىمىزنى دەيمىز » دېدىم ـ دە ، ئورنۇمدىن قوپۇپ مەسچىتتىن چىقىپ كەتتىم ، تەقسىر .

— توغرا دەپسەن ، توغرا دەپسەن ، — دېدى ۋاڭ مەمنۇن بولۇپ . موللازەيدىن ئۇلاپلا يەنە پاراڭ باشلىدى :

— بىرەر ئاي ئالدىدا يەنە بىر سوپى كېلىپ پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننەتلىرى توغرىسىدا سۆزلەپ ، ھەر بىر مۇسۇلمان سۈننەتلەرنى ئادا قىلىشى لازىم ، دەپ ئەمرىمەرۇپ قىلدى . ئۇ پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننەتلىرىنى بىر ـ بىرلەپ ساناپ ، ئەڭ ئاخىرىدا : «ھەر ئەتىگەنلىكى ناشتىدا يېشىل ئۇزۇم بىلەن نان يېيىشمۇ بىر سۈننەت ، پەيغەمبىرىمىز ھەر ئەتىگىنى يېشىل ئۇزۇم بىلەن نان يەپتىكەن ، بۇ نېمىدېگەن ياخشى سۈننەت !» دېدى . مەنمۇ دەرھال قوشۇلۇپ : «بۇ نېمىدېگەن ياخشى سۈننەت ! ئۇزۇم بىلەن نان يېيىش بەكمۇ ياخشى ئىش ، لېكىن گەپ پۇلدا ، ھازىر ئۇزۇمنىڭ جىڭى پالان پۇل . ئەگەر ئۇزۇم سېتىۋالغۇدەك پۇل بولسا ، سوپىمغا ئەمرىمەرۇپ قىلدۇرماستىن بۇ سۈننەتنى ئادا قىلىۋېرىمەن . پۇل بولسا ، يېشىل ئۇزۇمنى تاغىرى بىلەن توختىتىپ قويۇپ يېيىش مېنىڭچە مۇشكۇل ئەمەس » دېدىم ، تەقسىر !

— توغرا دەپسەن ، توغرا دەپسەن ، — دېدى ۋاڭ بىرھازا كۈلۈپ كېتىپ ۋە موللازەيدىندىن سورىدى ، — سوپىدىن پۇل سوراپ كۆرمىدىڭمۇ ؟

— سوپىلاردىن پۇل چىقامدۇ ؟ ! ئۇلار دېگەن پۇلنى ئۆزىگە دوست تۇتمايدۇ ، لېكىن قولىغا چۈشكەننى بوش تۇتمايدۇ .

ۋاڭ قاقاقلاپ كۈلۈپ :

— تولا كۈلدۈرۈپ ئادەمنىڭ ئۇچىيىنى ئۇزۇۋەتتىڭغۇ ، موللازەيدىنگە چاي تۇتۇڭلار ! — دېدى .

— خوش ! ...

پاراڭچىلاردىن بىرى موللازەيدىنگە بىر پىيالە چاي سۇنۇپ بېيىت ئېيتىشقا باشلىدى :

ئۇسسۇزلۇق تۇتتۇم ئۆزلەگە ،
چاك باسمىغان سۆزلەرگە ،
بەش شىك ئۇنمۇ ئاز كەلدى ،
چاپلاي دېسەم دەزلەرگە .

موللازەيدىن چاينى قولىغا ئېلىپ ، جاۋابەن بېيىت ئېيتتى :

ئۇسسۇزلۇق تۇتقان ئۆزلەمۇ ؟
مۇنداق ئوبدان سۆزلەمۇ ،
بەش شىك ئۇندا شىلىم چالسام ،
يەپ تويمىغان ئۆزلەمۇ ؟

مېھمانخانىدىن قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى .

كۈلكىنىك ئۇستىگە ۋاڭنىك ئەركە ئوغلى ئاقپاشا كىرىپ كەلدى . ئۇ قوللىرىنى قانات قىلىپ خۇددى كەپتەردەك ئۇچۇپ مېھمانخانىنى ئىككى ئايلاندى . ۋاڭ باشلىق ھەممەيلەن كۈلكىنى توختىتىپ بالىنىك ئوينىشىغا قارىماقتا ئىدى . ئاقپاشا ئۇچۇپ كېلىۋېتىپ داپەندىنىك قولىدىن داپنى ئالدى - دە ، ئۇنى ئۆي ئىچىدە دومىلاتتى . داپ ھالقىلىرىنىك شىلدىرلاشلىرى بالىغا كاتتا ئويۇن بولدى ، لېكىن بۇنىڭدىنمۇ زېرىككەن ئاقپاشا تەمبۇرچىنىك قولىدىن تەمبۇرنى تارتىۋېلىپ ، ئۇنى ئات قىلىپ مىندى - دە ، ئۆي ئىچىدە چۆرگىلەشكە باشلىدى . تەمبۇرنىك جارانلاشلىرى بالا ئۇچۇن قىزىق ئويۇن بولدى . بالا ئەمدى تەمبۇرنى ئات قىلىپ ئويناشتىنمۇ زېرىكىپ ۋاڭنى ئات قىلىپ مىندى . ۋاڭ ئۆز ئوغلىنىك كۆڭلىنى دەپ دۇم بولۇپ تۆت ئاياغلىق بولۇپ بەردى . ئاقپاشا : «چۇ - چۇ ، ئوغلاق - ئوغلاق !» دەپ توۋلاپ ، ۋاڭنى

بېقىنداپ مېڭىشقا زورلايتتى . ۋاڭ بالىغا ئات بولۇپ يورغىلاپ بېرىشكە ئاجىزلىق قىلدى . بۇ چاغدا كاھلاردىن بىرى ئاقپاشانى قىزىقتۇرۇپ : «مېنىڭ گەدىنىمگە مىنسىلە ، ئېگىز كۆتۈرۈپ يۈگۈرۈپ بېرىمەن» دېدى . ئاقپاشا دەرھال ئاتنى يۆتكىدى . كاھ ئۇنى بوينىغا مىندۈرۈپ ، ئۆي ئىچىدە يۈگۈرۈپ ئويناتتى . بەزىدە ئورنى ـ ئورنىغا سەكرەپ ئاقپاشانى چايقىدى . بىردەم شۇنداق ئويىنغاندىن كېيىن ، ئاق پاشا ئات مىنىشتىنمۇ زېرىكىپ «ئات» تىن چۈشتى ـ دە ، ۋاڭنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە :

— ئاتا ، ئاتا ، بۇگۈنچۇ ، قوغۇنلۇققا بېرىپ قوغۇن يۇلۇپ ئويناپ كەلدىم ، ھى ـ ھى ... قوغۇن دېگەن باشقىچىلا ئاسان يۇلۇنىدىكەن . بىردەمنىڭ ئىچىدە نەچچە ئېرىق قوغۇن پەلەكلىرىنى يۇلۇپ تاشلىۋەتتىم . ھى ـ ھى ... — دېدى .

— بوپتۇ ، بوپتۇ ، — دېدى ۋاڭ بالىسىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ ، — قوغۇنچى گەپ قىلمىدىمۇ ؟

— ئىككى ئېرىق قوغۇننى يۇلۇپ بولغىنىمدا ، قوغۇنچى كېلىپ : «غوجام ، غوجام ، بولدى قىلسىلا ، ئۆزلىرىگە مەن تاتلىق قوغۇن پىشۇرۇپ بېرىمەن» دېدى . قارىسام ، كۆزىگە ياش ئېلىپ يىغلاۋاتىدۇ ، نېمىشقا يىغلايدۇ بۇ ؟ دەپ ئاچچىقىم نەلەردىن كېلىپ ، ماڭا ئەمىسە ، دەپ تېخىمۇ جىق يۇلۇپ تاشلىدىم ، ھى ـ ھى ...

— نېمىشقا ئۇنداق دەيدۇ ؟ پاشا بالام ھەممە قوغۇننى يۇلۇپ تاشلىسىمۇ گەپ قىلماسلىقى كېرەك ! قوغۇن دېگەننى تېرىسا بولىدىغان نەرسە ، بالا دېگەننى تېرىۋالغىلى بولمىدىغان نەرسە ئەمەس . قوغۇنچىنىڭ بالامغا ۋارقىرىغانلىقى ئۈچۈن جازاسىنى بەرمىسەم بولمايدۇ . خوتۇنتالاقنى تۇتۇپ كېلىپ زىندانغا سولاپ قويۇڭلار ! — دېدى ۋاڭ .

— خوش ! ...

— ئۇ خوتۇنتالاقنىڭ بېشىنى كەسمىسەم ھېساب ئەمەس !

— خوش ! ...

دورغىلاردىن بىرنەچچىسى يۇقىرىقى بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن چىقىپ كېتىشتى .

— ئاقپاشانىڭ ئەركە ـ تايتاڭلىقى موللازەيدىننى زېرىكتۈرگەن بولسىمۇ ، چىشىنى چىشلەپ ئولتۇردى . ئۇ چېكىدىن ئاشقان سەت قىلىقلاردىن كۆزىنى قاچۇرۇپ ، ۋاڭنىڭ يېنىدا ئەپيۇن شولاۋاتقان ئالىمخانغا سەپسالدى . «بىچارە ئايال ياش ۋاقتىدا خېلى سەتەڭ ، ئەپچىل بولغىيدى ؟ ھازىر ئەپيۇنىنىڭ كاساپىتىدىن قۇرۇق سۆڭەككە ئايلىنىپ قاپتۇ» دەپ ئويلىدى . بۇ ئايال بەكمۇ ئورۇق ئىدى . سۆڭگەچلىرى بەئەينى ئېدىر ـ تاغلارنىڭ قىرىدەك چوقچەيىپ كۆرۈنەتتى . لەۋلىرى ۋە چىشلىرى ئۈزىراپ كەتكەن بولۇپ ، كۈلىدىغان بولسا نېپىز كالپۇكلىرى ئارىسىدىن توڭكاي چىشلىرى مانا مەن دەپلا چىقىپ قالاتتى .

ئالىمخان ھەقىقەتەن ياش ۋاقتىدىن تارتىپلا شوخ ئايال بولغاچقا ، تولا ئويناپ ئاخىر ئەپيۇنغا كىرىشىپ مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانىدى . خەلق ئىچىدە بۇ ئايال توغرىسىدىكى كۈلكىلىك گەپ ـ سۆزلەر ناھايىتى كۆپ ئىدى . موللازەيدىن ئۇنىڭ ئۆتمۈشى ۋە ھازىرىنى بىر قۇر كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ : «ۋاي ، بىچارە !» دەپ قويدى .

مېھمانخانىدا ئاقپاشانىڭ غەلۋىسى ئاياغلاشقاندىن كېيىن نەغمە يەنە باشلاندى ، ئۇسسۇل ئوينالدى . كىمدۇر بىرى موللازەيدىننى ئۇسسۇلغا تارتتى . موللازەيدىن قائىدە بويىچە ئورنىدىن تۇرغان بولسىمۇ :

— ئۇسسۇل ئويناپ كۆرمىگەن ، پۇت ـ قوللار ئەپلىشىپ بېرەرمۇ ؟ — دەپ تۇزۇت قىلدى .

— ھەي موللازەيدىن ، سېنىڭ تۇرقۇڭغا قارىغاندا ئۇسسۇلنى ئەپچىل ئوينايسەن ! — دېدى ئالىمخان ۋاراقىراپ .

— ئالىمخان تەكلىپ قىلغان يەردە ئوينىمىسام سەت بولىدۇ . ئۇنداق بولسا ئالىمخانغا چېلىڭلار ! — دېدى موللازەيدىن . مۇزىكا ئالىمخان ئاھاڭىغا چېلىنىدى ، موللازەيدىن ناخشا ئېيتىپ ئۇسسۇل

ئويناشقا باشلىدى :

ئاھ ، جېنىمەي ئالمىخانەي ، قايسى باغنىڭ گۈلىسەنەي ؟
...
بىلمىگەنلەر ئېيتىدۇ ، ئالمىخان قانداق نېمە ؟
ئاغزى ئويماق ، بېلى چۆمەچ ، خوپ كېلىشكەن بىرنېمە .

ئاھ ، جېنىمەي ئالمىخانەي ، قايسى باغنىڭ گۈلىسەنەي ؟

ئالمىخانىنىڭ بېغى بار ، گۈل تۈۋىدە چېچى بار ،
ئالمىخانغا سەپسېلىڭلار ، ئوڭ قېشىدا مېڭى بار .

ئاھ ، جېنىمەي ئالمىخانەي ، قايسى باغنىڭ گۈلىسەنەي ؟

ئالمىخانىنىڭ بېغىدا بىر تۈپ ئۈزۈم بار قاشقىرى ،
ئالمىخانغا سەپسېلىڭلار ، ئۈتتۈر چىشى تاشقىرى .

ئاھ ، جېنىمەي ئالمىخانەي ، قايسى باغنىڭ گۈلىسەنەي ؟

ئالمىخانىنىڭ ئاقلىقى لەمجىندە ئانقان پاختىدەك ،
تەنلىرىدە گۆشى يوق ، رەندە سالغان تاختىدەك .

ئاھ ، جېنىمەي ئالمىخانەي ، قايسى باغنىڭ گۈلىسەنەي ؟

ئالمىخانىنىڭ يوللىرى ئۇچ يۈز ئاتمىشنىڭ يولى ،
ئالمىخانغا تولا قاتناپ ، تېشىلدى كەشمىنىڭ سوڭى .

ئاھ ، جېنىمەي ئالمىخانەي ، قايسى باغنىڭ گۈلىسەنەي ؟

ياشلىقىدا ئالمىخان يەڭدەك قويياتتى ئوسمىنى ،
ئەمدى توپچەك باشىغا چۈمكەپ كىيىپتۇ پوسمىنى .

ئاھ ، جېنىمەي ئالمىخانەي ، قايسى باغىنىڭ گۈلىسەنەي ؟

— بېشىڭنى يەيدىغان موللازەيدىن ، بولدى قىل ، مېنى كار-
دىن چىقاردىڭ ! — ۋارقىرىدى ئالمىخان قاقاقلاپ كۈلۈپ ، مېھماڼ-
خانىدا كۈلكە بېسىلمايتتى .
— كاردىن چىقمىغان نېمەڭ قالدى ؟ — دېدى موللازەيدىن .
— ھە شۇنداق ، ياش ئىدۇق ، ئۇز ئىدۇق ، قوللاردا
گېزەك ، — دېدى ئالمىخان ۋارقىراپ .
— قېرىدىڭ ، چىرىدىڭ ، غەلۋىرە تېزەك ، — دېدى موللا-
زەيدىن .
ئۆيدە يەنە كۈلكە كۆتۈرۈلدى .
— بېشىڭنى يەيدىغان ، ياش ۋاقتىمدا كۆرگەن بولساڭ ،
ئاش- نان يېمەس بولۇپ كېتەتتىڭ !
— ياش ۋاقتىڭدا دالدا يەرنى تاپساڭ كۆرۈنگەنگە قاش ئاتتىڭ ،
ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تاش ئاتتىڭ . قېرىغىنىڭدا چىراغ تۇتۇپدە پانپاش-
لاپ ياتتىڭ ، ئەمدى كىم ساڭا قارىماقچى ، ئاشۇ جىڭگوكچى[1]
ئەپتىڭ !
مېھمانخانىدا يەنە كۈلكە كۆتۈرۈلدى ، ۋاڭ ھەممىدىن بەكرەك
كۈلگەنىدى . تېلىقىپ ھەتتا ئېغىناپ كەتتى . ئۇ چىڭقىلىشتىن
زورۇقۇپ «تارت» قىلىپ يەل چىقىرىۋەتكەنىدى ، كۈلكە يەنە بىر
بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈلدى .
موللازەيدىن ئوردىغا كېلىپ - كېتىپ يۈرۈپ بىر ئىش توغ-
رىسىدا ۋاڭنى خاپا قىلىپ قويغاندا ، ۋاڭ ئۇنى بىر كېچە جازالا-
ماقچى بولۇپ ، قىش كۈنى ئېگىز دالان ئۆگزىگە چىقىرىپ قويدى .
موللازەيدىن ئېگىز دالاندا بىر كېچىنى ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر بول-

① جىڭگوكچى — كونا ئەپيۇنكەش ، ئورۇق ، جانسىز .

دى . قىش كۈنلىرى ئىزغىرىن تاغ شامىلى جاندىن ئۆتەتتى . قارىقۇشتەك قارا سوغۇق موللا زەيدىننىڭ قۇلاقلىرىنى ئۇچۇرۇپ كېتىدىغاندەك قىلاتتى . ئۆز بېشىدىكى خەۋپنى چۈشەنگەن موللا- زەيدىن دالاندىن سىيرىلىپ چۈشۈپ كېتىش يولىنى ئىزدەپ كۆر- دى ، لېكىن بۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى . ئۇ : «چىدىغانغا چىقارغان» دېدى- دە ، ئۆگزىنىڭ بىر بۇرجىكىدە تۇرغان ئەسكى تۇلۇقنى تاڭ ئاتقۇچە كۆتۈرۈپ ، يۇگۇرۈپ چىقتى . تاڭ ئاتقاندا ۋاڭ موللازەيدىن- نىڭ ھالىنى كۆرگىلى ئاتايىن چىقىپ قارىسا ، موللازەيدىن تۇمىقى بىلەن ئۆزىنى يەلپۈپ :

— ئەجەب ئىسسىق ئۆگىزە ئىكەن ، تەرلەپ ئاران تاڭ ئاتقۇزدۇم ، — دەپ ئولتۇراتتى .

— ئېگىز دالاندا تەرلەپ كەتتىم دېگىنىڭ نېمىسى ؟ — دېدى ۋاڭ ھەيران بولۇپ .

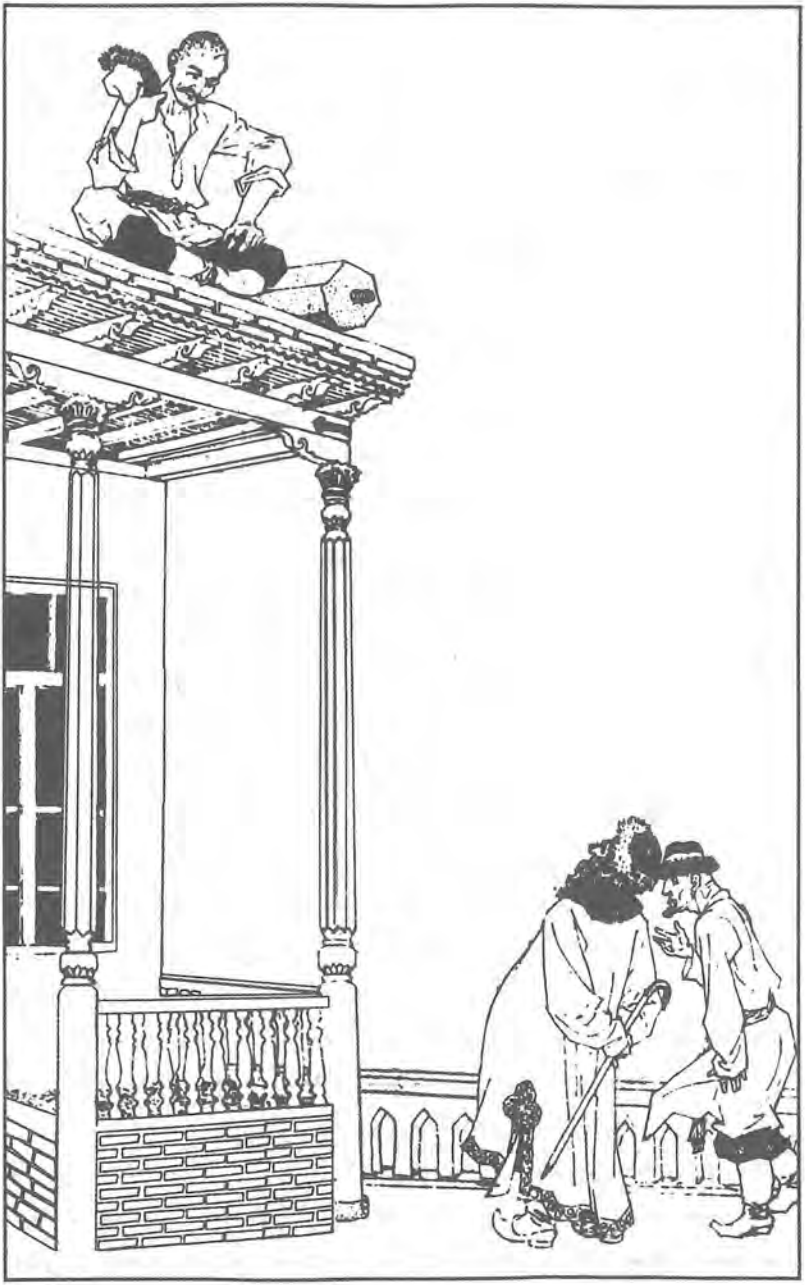
— يۇقىرىقى خامانغا خامانچىلار ئوت قالىغانكەن ، شۇ ئوت- نىڭ تەپتىدىن تاڭ ئاتقۇچە تەرلەپ چىقتىم ، — دېدى موللازەيدىن .

— بولدى ، بولدى ، قايتىپ چۈش ، گۇناھىڭدىن ئۆت- تۇم ! — دېدى ۋاڭ . دورغىلار دەرھال شوتا قويۇپ موللازەيدىننى ياندۇرۇپ چۈشتى . ۋاڭ يەنە ئۇنى مېھمانخانىسىغا تەكلىپ قىلىپ داستىخان سېلىپ چاي بەردى .

ۋاڭ بۇ ئىشلاردىن گويا موللازەيدىننى ئۆز سىناقلىرىدىن ئۆتكۈزگەندەك ھېس قىلدىمۇ ياكى ئۇنىڭ قىزىق پاراڭ ، قىزىق ھەرىكەتلىرىگە ئاشىق بولۇپ قالدىمۇ ، موللازەيدىن چاي ئىچىپ ئولتۇرغاندا ئۇنىڭغا :

— سەن ئەمدى ئوردىدا دورغا بولۇپ تۇرغىن . بالىلىرىڭغا ھەر ئايدا بەش كۈرە بۇغداي بېرىلسۇن ، — دېدى .

— يوقسۇ ، مەن ئوردىغا لايىق ئەمەس ، — دېدى موللازەيدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ ، — مەن دېگەن بەزى ئىشلارنى خەققە قارىغاندا كەم قىلىمەن ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆپ ئىشلارنى خام قىلىمەن ، قوتان سالسام قوناق شېخىدا تام قىلىمەن ، نان يەڭ دېسە بىر

قېتىمدا بەش نانىنى ھام قىلىمەن ، ئاز ئىشلارنى يوغان بىلىپ دام قىلىمەن ، بېشىنى ئەكەل دېسە بۆكسىنى ئەكېلىپ ئىشلارنى تامام قىلىمەن ... — دېدى .

ئۇ ئۆزىنى قاچۇرغانسېرى ۋاڭ شۇنچە چىڭ چاپلاشتى . كۈنلەر ئۆتمەكتە ئىدى .

بۇ سەرگۈزەشتىلەر خەلق ئارىسىغىمۇ سۆز ـ چۆچەك بولۇپ كەڭ تارقالغانىدى . موللازەيدىنىڭ قىش كۈنى ئېگىز دالاندا بىر كېچە تۇنەپ چىققانلىقى ئۇنىڭ شۆھرىتىنى نەچچە ھەسسە ئاشۇرۇۋەتكەنىدى . ھەيران بولغان خەلق موللازەيدىندىن باشقىسى بولسا ئۇ كېچىسى توڭلاپ ئۆلۈپ قالغان بولاتتى ؛ ئەگەر قازاغا رىزا دەپ تەكبىر ئوقۇپ ئولتۇرغان بولسا چوقۇم ھالاك بولاتتى ؛ ھېچبولمىغاندا پۇت ـ قوللىرىنى ئۇشۇشۇتۇپ قويغان بولاتتى ياكى يىغلاپ ـ يالۋۇرۇپ ۋاڭنىڭ ئايىغىغا يىقىلغان بولاتتى . مۇشۇنىڭغا قارىغاندا ، موللازەيدىن زېرەك ھەم قاۋۇل ئادەم ئىكەن دەپ ئۇنىڭغا قايىل بولغانىدى .

يىللار ئۆتتى . بىر كۈنى موللازەيدىن ۋاڭنى ئۆز ئۆيىگە مېھمانغا ئېيتتى . ۋاڭ : «بۇ گاداي قانداق مېھمان قىلارىكىن ؟ » دەپ قېچىر قانقان ياسداق مەپىگە ئولتۇرۇپ ، دورغا ـ كاھلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ موللازەيدىنىڭ ئۆيىگە ماڭدى . موللازەيدىن سۇپىغا بىر پارچە كىگىز سېلىپ ، ۋاڭنى ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن ئولتۇغۇزدى ـ دە ، ئۆزى مىس چۆگۈننى كۆتۈرۈپ ئارقا ھويلا تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى . ئارىدىن يېرىم سائەت ، بىر سائەت ئۆتتى . موللازەيدىن كىرمىدى . ئۇسسىغان ۋاڭنىڭ تاماقلىرى قۇرىدى . ۋاڭ ئاداملىرىگە قاراپ : «ئىزدەپ كۆرۈڭلار ، نېمە قىلىۋاتىدىكىن ؟ » دېدى . دورغىلار ئىزدەپ قارىسا ، موللازەيدىن چۆگۈننى دەرەخكە ئېسىپ قويۇپ ، ئۇنىڭ ئاستىغا ئوت قالاپ ئولتۇرغانىكەن . دورغىلار بۇ ئەھۋالنى ۋاڭغا مەلۇم قىلدى . ۋاڭ ئۆزى چىقىپ سورىدى :

— نېمە قىلغىنىڭ بۇ ؟

— ئۆزلىرىدەك كاتتا مېھمانلارغا چاي قاينىتىۋاتىمەن ، —

دېدى موللازەيدىن .

— چۆگۈننى دەرەخكە ئېسىپ قويۇپ ئوت قالسا قاينامدىكەن ؟ — دېدى ۋاڭ مەسخىرىلىك كۈلۈپ . موللازەيدىنمۇ مەسخىرە قىلىپ :

— ئەلۋەتتە قاينايدۇ ، ئەلۋەتتە قاينايدۇ . ئۆتكەن قىش ئۆزلىرىنىڭ ئېگىز دالانلىرىدا بىر كېچە تۇنەپ چىققان ۋاقتىمدا ، خاماغا قالانغان ئوتنىڭ تەپتىدە تاڭ ئاتقۇچە تەرلەپ چىققانلىقىمنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرگەنىدىلە . خامان بىلەن ئېگىز دالانىڭ ئارىلىقى ئىككى يول كېلىدۇ . ئەمدى ئويلاپ كۆرسىلە ، ئىككى يول يىراقلىقتىكى ئوتنىڭ تەپتىدە ئادەم تەرلىگەن يەردە ، بىر غۇلاچ ئېگىزلىككە ئېسىلغان چۆگۈن قاينىمايدۇ دېسە كىمنىڭ ئىشەنگۈسى كېلىدۇ ؟ بىرئاز سەۋر قىلسىلا ، چۆگۈن ئەلۋەتتە قاينايدۇ ، — دېدى .

ۋاڭ ئۇنىڭ مەسخىرىلىك كۈلۈپ قىلغان سۆزلىرىگە نە خاپا بولۇشنى ، نە كۈلۈشنى مۇۋاپىق كۆرمەي ، ئۆزىنىڭ ئەخمەق بولغانلىقىغا ئاچچىقى كېلىپ ، قايتىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى .

بۇ ۋەقەمۇ خەلق ئىچىدە كۆپ سۆزلىنىپ ، موللازەيدىنىڭ شۆھرىتىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتتى .

5

بۇيرۇققا بىنائەن ئوردا كاھلىرى ئارىپ قوغۇنچىنى چەمبەرچاس باغلاپ ، ئاتقا سۆرىتىپ ئەكېلىپ زىندانغا تاشلىدى . زىنداندا يەنە لەمجىنلىك سېتىۋالدى ياقاڭ ئىسىملىك ئادەممۇ بار ئىدى . بۇ ئادەم ئۇزۇندىن بۇيان ئاتۋاز ئىدى . ئۇنىڭ ئىككى بايىتىلى بولۇپ ، ئات ـ قېچىر تۇغدۇرۇپ ، ئۇلارنى بېقىپ سېتىپ كۈن كەچۈرەتتى . كېيىنكى يىللاردا بۇ ئادەمنىڭ بىر شىرغائىتى يورغىلىدا داڭ چىقاردى . يۈرتتىكى ئاتخۇمار بايلار شىرغىنى تالىشىپ ، ئون بەش دادەن بۇغداي بېرىمىز دەپمۇ سېتىۋالالمايۋاتاتتى .

ئەمما ، بۇ خەۋەرنى ۋاقى ئاڭلىغاندىن كېيىن يىگىرمە دادەن بۇغداي بېرىمەن ، لۇكچۇندىكى ساڭدىن بۇغداي قاچىلىۋالسۇن ، دېگەن بىر پارچە خەتنى تاشلاپ قويۇپ شىرغا يورغىنى يېتىلەپ كەتتى . سېتىۋالدى ياقاقى بۇغداينى ئېلىۋېلىش ئۈچۈن لەمجىندىن هارۋا ، ئېشەك يالاپ ئاتايىن لۇكچۇنگە چۈشتى . كىلىتچى ئامانشا بەگ سېتىۋالدى بىلەن ئۆز ئۆيىدە كۆرۈشۈپ بۇغداينى بەرمەكچى بولدى ۋە ئوردىدىن يېزىپ بەرگەن هۆججەتنى تەلەپ قىلدى . سېتىۋالدى بەلۋېغىدىن خەتنى چىقىرىپ بەردى . ئامانشا بەگ خەتنى بىر قۇر كۆزدىن كەچۈرۈپ ، بۇغداينى ساڭدىن قاچىلىۋېلىشقا بۇيرۇدى ۋە هۆججەتنى ياستۇقنىڭ ئاستىغا تىقىپ قويدى . سېتىۋالدى ياقاقى يالاپ كەلگەن ئات ـ ئۇلاغلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ ساڭغا كەلگەندە ساڭچىلار هۆججەت تەلەپ قىلدى . هۆججەتنى ئامانشا بەككە تاپشۇرۇق دېسىمۇ ساڭچىلار ئىناۋەتكە ئالماي ، خەتسىز ئاش بېرەلمەيمىز ، دەپ تۇردى . سېتىۋالدى دەرهال بەگنىڭ ئۆيىگە كەلسە ، ئامانشا بەگ ئاتلىق بىر تەرەپكە كېتىپ قالغانىكەن . شۇنىڭ بىلەن يا ئاشلىقنى ئالالمىدى ، يا هۆججەتنى تاپالمىدى ، بۇلار نامازدىگەر گىچە ساقلىدى ، ئاخىر بولماي يالاپ كەلگەن هارۋا ـ ئېشەكلەرنى قايتۇرۇشقا توغرا كەلدى . سېتىۋالدى ئامانشا بەگنىڭ ئىشىكى ئالدىدا نەق ئىككى كۈن ساقلىغان بولسىمۇ ، ئۇ كەلمىدى ، هەتتا ئۇنىڭ قەيەرگە كەتكەنلىكىنىمۇ ئۇققىلى بولمىدى . سېتىۋالدى ئىلاجسىز لەمجىنگە قايتىپ كېتىپ ، باشقىدىن كېلىش قارارىغا كەلدى . شۇنداق قىلىپ بۇ ئىشنىڭ كۈنى ئۈزىراپ ، كونىراشقا يۈز تۇتتى . ئوردىغا كېلىپ ۋاڭغا توغرا بولۇپ كۆرگەن بولسىمۇ ، ۋاقى هۆججەت بويىچە ئېلىشنى ئۇقتۇرۇپ ئانچە ئىگىدارلىق قىلمىدى . شىرغا يورغا شۇنداق ئاسان قولدىن چىقىپ كەتتىكى ، بىر كەمبەغەل ئائىلىنىڭ چىداپ تۇرغۇدەك هېچ هالى قالمىدى ، هەتتا تۇرپان يامۇلىغا ئەرز قىلىپ بارغان بولسىمۇ ، قۇلاق سالمىغان بىرەر ئادەم چىقمىدى ، سېتىۋالدى قايتىپ كېلىپ ۋاڭغا : «بۇغداينى ماڭا بەرمىدى» دەپ دادلىدى ، بۇنى ئاڭلىغان ۋاقى

قوشۇمىسىنى تۇرۇپ :

— سەن بىزگە تۆھمەت قىلماقچىمۇ ؟ ئالمىدىم دېگىنىڭ بىكار گەپ . ھازىر ھۆججەت خەت ئۆزىمىزگە يېنىپ كەلدى . بۇغداينى ساتقا بەرمىگەن بولسا خەت بىزگە قايتىپ كەلمەيتتى ، — دېدى .

— بىر دانە بۇغداي ئالغىنىم يوق ··· — دېدى سېتىۋالدى ئاچچىقىدا كۆزىگە ياش ئېلىپ .

— ھۆججەت قولىمىزغا يېنىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ تۇرۇپ ، بۇغداي ئالمىدىم دېسەڭ بۇنىڭغا كىم ئىشىنىدۇ ؟ — دېدى كاھلاردىن بىرى سۆز قىستۇرۇپ .

— خۇدا ھەققى ، ماڭا بىر دان ئاش بەرمىدى ، خەتنى ئامانشانىڭ قولىغا بېرىپ قويۇپ ساڭغا بارساق ، ساڭچىلار ئاش بەرمىدى ، قاراپ تۇرۇپ ئۇۋال قىلساڭلار بولامدۇ ؟

— سەن ئوردىغا تۆھمەت قىلماقچىمۇ ؟ — دېدى ۋالاڭ ۋە ئۇنى زىندانغا تاشلاشقا ھۆكۈم قىلدى .

زىندانداا يەنە كامىل سەپرا دېگەن ئادەممۇ بار ئىدى . شۇ دەۋرلەردە «قاراڭغۇ باغ» ئولتۇرۇشى بولاتتى . بۇ ئولتۇرۇشقا كىمنىڭ چىرايلىق ئايالى ، قىزى ياكى كېلىنى بولسا شۇلارنى تەكلىپ قىلىپ قاتناشتۇراتتى . كامىل سەپرانىڭ كىچىك خوتۇنى زەيتۇنىخان داڭدار ئايال بولغاچقا ، ئوردا ئۇنى بۇ قېتىمقى باغ ئولتۇرۇشىغا تەكلىپ قىلىپ مەپە ئەۋەتكەندە كامىل سەپرا بۇ خورلۇققا چىداپ تۇرالماي ، ۋالاڭ ئەۋەتكەن ئادەملەرگە : «ئابرۇيۇڭلارنى ساقلاپ ئاستا كېتىپ قېلىڭلار ، ئۆز ئايالىمغا ئۆزۈم ئىگە» دېدى . دورغىلار قايتىپ كېلىپ كامىلنىڭ سۆزىنى يەتكۈزگەندە ، ۋالاڭ ئاچچىقىغا پايلىماي ئۇنىمۇ ئاتقا سۆرىتىپ ئەكېلىپ زىندانغا تاشلىغانىدى .

ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئوندەك ئادەم بولۇپ ، ئۇلارمۇ يۇقىرىقىلارغا ئوخشاش يوقىلاڭ ئىشلار بىلەن ياتقانلار ئىدى .

يۇرت ئىچىدە زىنداندىكىلەر توغرىسىدا نۇرغۇن غۇلغۇلا ۋە

شكايەتلەر بولماقتا ئىدى . ھەممە ئادەم زىنداندىكىلەرنىڭ ناھەق يېتىۋاتقانلىقىنى بىلگەندىن تاشقىرى ، ئۇلارنىڭ كەلگۈسى توغرىسىدا غەم ـ ئەندىشە قىلاتتى . ۋاڭلىق ھاكىمىيەتنىڭ توقماق جازاسى بىلەن نۇرغۇن ئادەملەرنى كېرەكتىن چىقىرىپ تاشلىغانلىقىنى بىلگەن خەلق ھازىر زىنداندا قالمالغانلارنىڭمۇ ناھەق جازا لىنىپ كېرەكتىن چىقىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيتتى .

ۋاڭ ۋە ئۇنىڭ ئوردا خادىملىرى بولسا : «بىز يۇرتنى توقماق بىلەن تۇتۇپ تۇرۇۋاتىمىز » دەپ ئۆزىگە تەمەننا قويۇشاتتى . بۇنىڭدىن خەلق ئىنتايىن نارازى ئىدى .

«قاراڭغۇ باغ » بۇك ـ باراقسانلىقىغا قاراپ قويۇلغان ئىسىم بولۇشى ناتايىن . بەلكى بۇ باغدا ۋاڭلار ئەيش ـ ئىشرەتلىك مەشرەپلەر ئويناپ ، شەرمەندىچىلىكلەرنى قىلىدىغانلىقىلىرى ئۈچۈن شۇنداق دەپ ئاتالغان بولۇشى مۇمكىن . بۇ باغدىكى مەشرەپكە يۇرتنىڭ ھەرقانداق يېرىدىكى چىرايلىق ، داڭدار چوكان ـ جۇۋانلار قاتناشتۇرۇلاتتى ۋە ئۇلارنى ئۇسسۇلغا سالاتتى . ئۇسسۇل جەريانىدا ناۋادا ۋاڭنىڭ بىرەر چوكانغا كۆڭلى چۈشۈپ قالغان بولسا ، ئىنتايىن پەسكەش ئۇسۇللار بىلەن ۋاڭغا شارائىت يارىتىپ بېرىلەتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن كىمنىڭ كېلىنى ياكى قىزى ئوردا مەپىسىگە چۈشكەن بولسا ، بۇ ئىنتايىن خورلۇق ھېسابلىناتتى . مەپىگە چۈشكەن ئاياللار ئۆلگۈچە يامان ئاتلىق بولۇپ ئۆتەتتى . كىم بۇ خورلۇققا چىدىماي كامىل سەپرادەك قارشىلىق كۆرسەتسە ، شۇ زىنداننىڭ مەھكۇم بولاتتى .

كامىل سەپرا زىنداننىڭ مەھكۇم قىلىنغاندىن كېيىن ، ئۇنىڭ كىچىك خوتۇنى زەيتۇنخاننى بىمالال تەكلىپ قىلىپ بۇ قېتىمقى «قاراڭغۇ باغ » مەشرىپىگە قاتناشتۇردى . دەرۋەقە زەيتۇنخان غۇدۇچە بوي ، كېلىشكەن ئايال ئىدى .

ھاپىزلار باغنىڭ ئىچىنى يېرىۋەتكۈدەك ناخشا ئېيتىپ قىزىتقان پەيتتە زەيتۇنخان ئۇسسۇلغا چۈشتى . ھاپىزلار ناخشىنى «زەيتۇنخان » نامىلىق پەدىگە يۆتكەپ :

جېنىم بالام زەيتۇنىخان ،
ئۆيدە يېتىپ ئايۋاندا ،
باغدا يېتىپ كارۋاتدا
...

دەپ توختماي توۋلاشقا باشلىدى ، ۋاڭ بولسا زەيتۇنىخانغا ئاچ كۆزلۈك بىلەن تەلمۈرۈپ قالغانىدى . كاھلاردىن بىرى ۋاڭنىڭ ھەۋىسى قوزغىلىپ قالغانلىقىنى بايقىدى ـ دە ، «قاراڭغۇ باغ» قائىدىسى بويىچە :

— ۋاڭ غوجام خەرىس قىلىدى ، باشنى يەردىن كۆتۈرمەيمىز ! ... — دەپ جاكار ئېلان قىلدى .

بۇنى ئاڭلىغان كاھلار ، ھاپىزلارنىڭ ھەممىسى قىلىۋاتقان ئىشىنى توختىتىپ ئۆز ئورۇنلىرىدا دۇم يېتىشتى ، تاكى ۋاڭ كۆڭۈل ئېچىپ بولغانغا قەدەر بېشىنى كۆتۈرمەسلىكلىرى لازىم ئىدى . بۇ خورلۇققا كۆنگەن ھەرقانداق كىشى «قاراڭغۇ باغ» مەشرىپىنىڭ ياخشى مېھمىنى بولالايتتى . لېكىن ، موللازەيدىن بۇ خورلۇققا قايىل ئەمەس ئىدى . بۇگۈن گەرچە ئۇ مەشرەپكە قاتناشقان بولسىمۇ ، خورلۇققا كۆنۈش ئۈچۈن ئەمەس ، ئەكسىچە زەيتۇنىخانىنى ھەرقانداق نومۇستىن ساقلاپ قېلىشنى مەقسەت قىلغانىدى . شۇڭا ، كاھ يۇقىرىقى جاكارنى ئېلان قىلىپ ، باشقىلار ئۆز ئورنىغا دۇم چۈشكەن پۇرسەتتە موللازەيدىن قولىدىكى داپنى داراڭلىتىپ ئېتىپ ، «چاشقان ، چاشقان» دەپ ۋارقىرىدى .

ھەممەيلەن چۆچۈپ قاراشتى . بولۇپمۇ ۋاڭنىڭ ئەرۋاھى ئۇچۇپ ، چۆچۈپ پۈتىنى تارتتى . موللازەيدىن ئورنىدىن تۇرۇپ داپنى ئالغىلى كېتىۋېتىپ :

— قارىسام ، ۋاڭ غوجامنىڭ پۇتى يېنىدا يوغان بىر چاشقان كېتىۋاتامدۇ ! غوجامنىڭ پۇتىنى چىشلىۋالمىسۇن دەپ ئالدىراپ داپنى ئاتتىم ، — دېدى .

بۇ ھادىسە بىلەن ۋاڭنىڭ پەيزى خۇددى تاماكىنىڭ تۈتۈنىدەك توزۇپ كەتتى . دۇم ياتقانلارمۇ بىر - بىرلەپ باشلىرىنى كۆتۈرۈپ ، ئىلگىرىكى ھالەتكە كېلىپ ئولتۇرۇشتى .

موللازەيدىن قاقاقلاپ كۈلۈپ :

— بىر چاشقان بىر قازان ئاشنى بۇلغاپتۇ دېگەندەك ، بۇگۈنكى پەيزىنمۇ بىر چاشقان بۇزدى ، — دەپ غودۇڭشىغان ھالدا داپنى ئېلىپ ئۆز جايىغا قايتىپ كەلدى .

— بۇ سورۇننى بۇزدۇڭلار ! — دېدى ۋاڭ كاھلارغا گۆلدىيىپ . قورقۇپ كەتكەن كاھلار تەمتىرىشىپ :

— خوش ، خوش ، — دېيىشتى .

6

لۇكچۇن ۋاڭلىرىنى ئاددىي چاغلاشقا بولمايدۇ .

ئۇلارنىڭ توقلۇقتىن كېرىلىپ ، ھالاۋەتتىن سەمرىپ ، بىكارچىلىقتىن زېرىكىپ سارايلارچە ئىش كۆرىدىغان بەزەن ھاماقەتلىكلىرىگە قاراپ ، ئۇلارنى پۈتۈنلەي ئەقىلسىز كىشىلەر دېيىشكە بولمايتتى . ئۇلار تۇپ - ئاساسىي مەسىلىلەردە چېچەن ۋە ھوشيار تۇراتتى ، بولۇپمۇ ئۇلار بېيجىڭدىكى خان تەرەپكە ، ئۇرۇمچىدىكى دۇدۇ جىياڭجۇن تەرەپكە ۋە تۇرپاندىكى ئامبال تەرەپكە ئىنتايىن ھوشيارلىق بىلەن قۇلاق سېلىپ ، يىلان قانداق كۆشسە ، ئۆز لايىقىدا ئىش كۆرۈشكە كاللا ئىشلىتەتتى . بېيجىڭ خانغا قانداق مۇئامىلە قىلىش ، قانداق سوۋغا تەقدىم قىلىش ؛ ئۇرۇمچى دۇدۇسىغا قانداق مۇئامىلە قىلىش ؛ تۇرپان ئامبىلىغا قانداق مادارا قوللىنىش جەھەتلەردە ئالاھىدە يول ئىزدەيتتى .

سېتىۋالدى ياقاڭنىڭ يورغىسىنى قولغا كىرگۈزۈۋېلىش ياكى خەقنىڭ يەر - زېمىنلىرىنى ئۆزىگە قوشۇۋېلىشتەك تۈپ مەنپەئەت مەسىلىلىرىدە ۋاڭلار ئىنتايىن قۇۋۇ ئىدى . شۇنىڭدەك ئۆز تەۋەسىدىكى ھەرقانداق باينىڭ مەلۇم تەرەپلەردە ئۆزىدىن ئېشىپ كېتىشىدىكى

گه یول قویمىغاننىڭ ئۇستىگه ، ئاقسۇ ، كۇچا ۋاڭلىرى ، قەشقەر ، يەكەن غوجىلىرى تەرەپكىمۇ هوشيارلىق بىلەن قۇلاق سالاتتى ، هەتتا يوشۇرۇن ئادەم ئەۋەتىپ ، ئۇلارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرى ۋە يېتەرسىزلىكلىرىنى كۆزىتىپ كېلىپ ، يەر ـ سۇيىنىڭ ئاز ـ كۆپلۇكى ، ئابرۇي ـ ئىناۋەت ، سۆلەت ۋە باشقا جەهەتلەردە ئۆزلـ ـرىنى ئۇلار بىلەن سېلىشتۇرۇپ تۇراتتى . قىسقىسى ، ئۇلار بىلەن ئۇزەكگە سوقۇشتۇراتتى . ئەگەر ئۇلاردىن قايسى جەهەتته بىرئاز ئارقىدا قالغانلىقىنى هېس قىلسا ، ئۆتۈپ كېتىش تەدبىرلىرىنى كۆرەتتى .

ۋاڭ بۇگۇن ئىككى غاڭزا تاماكا چېكىۋالغاندىن كېيىن ، شىر ـ كەيپ سۇرۇپ ئوڭدىسىغا ياتتى ۋە چوڭقۇر خىيالغا كەتتى . ئەپيۇنـ ـنى گەرچە سۇزۇك كەيپ قىلىدۇ دېيىشسىمۇ ، بۇگۇن بۇ كەيپكە قانداقتۇر بىر غەشلىك ئارىلاشقاندەك . شۇڭا ، ئۇ خىيالىغا كەلگەنـ ـنى ئوتتۇرىغا قويدى :

— كۇچا ۋاڭلىرى ناغرا چالسا ، ئۇزۇن بىرنېمىسى بار دەيـ ـدۇ ، ئۇ قانداق نەرسە ؟ نېمىشقا بىزدە يوق ؟ — دېدى .

— خوش ... — غوجاكاھ دەرهال جاۋاب بېرىپ دېدى ، — كۆرۈپ كەلگەنلەرنىڭ ئېيتقانلىرىغا قارىغاندا ، ئۇزۇنلۇقى ئىككى غۇلاچ كېلىدىغان بىرنېمە ئىكەن . ئۇنى «نەرە» دەيدىكەن . ئاۋازى مۇزغا يېقىلغان ئۆردەكنىكىدەك غات ـ غات قىلىپ چىقىدىكەن ، هېچقانچە ياخشىلىقى يـوق ئىكەن ، يـەنىلا بىزنىـڭ سۇنايلىرىمىز ياخشى ئىكەن ...

— هىم ... — دېدى ۋاڭ ۋە جىم بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ ئەتراپىدا تۇرغانلارمۇ سۇكۇت ئىچىده تىمتاس ئولتۇراتتى . بىرئاز ـ دىن كېيىن ۋاڭ يەنه سۆزلەپ :

— هېلىقى بەدەخشە[1] ئاتلىرىچۇ ؟ — دېدى .

— خوش ... — دېدى غوجاكاھ جاۋاب بېرىپ ، — بەدەخشان ئارغىماقلىرى دېگىنى بويىنى ئۇزۇن ، قورسىقى ئىنچىكه ، پۇتلىرى

① بەدەخشان ئارغىماقلىرىنى دېمەكچى .

نازۇك كېلىدىغان ، پالاستا بوغۇز يەيدىغان ئاتلار ئىكەن ، يەر تاللايدىغان بەكمۇ زىل ئىمىش . بىزنىڭ لۇكچۇن زېمىنلىرىغا تۆز-مەيدۇ دەيدۇ . ئىسسىققا چىدىمسا كېرەك .

— ھىم ... — ۋاڭ يەنە كۆزىنى يۇمۇپ ئويغا كەتتى . موللا-زەيدىن ۋاڭنىڭ ھازىرقى ئىچ پۇشۇقىنى ۋە ھەسەتخورلۇق قىلمۇۋاتقانلىقىنى سېزىپ سۆز باشلىدى :

— مېنىڭ بىلىشىمچە ، ئاقسۇ ، كۇچا ۋاڭلىرى بىر - ئىككى خىل يېڭى نەرسىسى بىلەن ئۆزلىرىدىن ئۈستۈن تۇرمىسۇن دەپ ئويلاۋاتسا كېرەك ، لېكىن بىر - ئىككى يېڭى نەرسە بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ . مېنىڭچە ، بىر مۇھىم ئىش بار . بۇ ئىش ھېچكىمنىڭ خىيالىغا كىرىپ باقمىغان ئىش . ئەگەر ئۆزلىرى ئادەم بالىلىرى-نىڭ خىيالىغا كىرىپ باقمىغان شۇ ئىشنى قىلغان بولسىلا ، ھەم-مىنى بېسىپ چۈشكەن بولاتتىلە .

— قايسى ئىشنى دېمەكچى سەن ؟ — ۋاڭ موللازەيدىننىڭ سۆزىگە قىزىقىپ ئالاھىدە كۆڭۈل قويۇپ سورىدى .

— مەن بىر قۇلاق موللىسى . كىتابلاردىن ئاڭلىشىمچە ، ئالەم دېگەن تارىخ ئالىمى ئىكەن ، — دېدى موللازەيدىن ئالدىرىماستىن تەسىرلىك قىلىپ ، — تارىختا پادىشاھلار ، ۋاڭ غوجىلار ئارقىمۇ ئارقا ئۇزۇلمەي ئۆتۈپ تۇرىدىكەن . پادىشاھلار تارىخى ، ۋاڭ غوجى-لار تارىخى ، ئەۋلىيالار تارىخى دەپ كىتابلار يېزىلىدىكەن . ئۇلۇغ ئىش قىلغان بولسا تارىخقا ئالاھىدە يېزىلىپ ماختىلىدىكەن . ئۇلۇغ ئىش قىلمىغانلار بولسا تارىخقا يېزىلمايدىكەن ، يېزىلغان تەقدىر-مۇ ئاددىيلا يېزىپ قويۇلىدىكەن . مېنىڭچە ، ئاددىي يېزىلغاندىن يېزىلمىغان ياخشى .نۇشىرۋان ئادىل ، ئۇ ئادىل بولغانلىقى ئۈچۈن تارىخقا يېزىلدى . ئەگەر ئۇ ئادىللىق قىلماستىن ، ئۆز ئوردىسىدا بىرەر ئۇزۇن سۇناي چالدۇرۇپ ياكى بىرنەچچە بەدەخشان ئارغىماق-لىرىنى بېقىپلا ئۆتكەن بولسا ، ئۇنىڭغا «ئادىل» دېگەن نام بېرىل-مەيتتى . «تەلۇننىڭ بىر قىلىقى ئارتۇق» دەپ ، ئاقسۇ ، كۇچا ۋاڭلىرى ئۇزۇن سۇناي چالدۇرۇپ ، بىرنەچچىدىن بەدەخشان ئاتلا-

رىنى باقتۇرۇپ يېتىۋەرسۇن . ئۇلارنىڭ ئۇنداق ئىشلىرى تارىخقا ھەرگىز يېزىلمايدۇ . ئەگەر ئۆزلىرى دانالىقلىرىغا ئېلىپ ، ئۇلار قىلمىغان ، بەلكى قىلالمىغان ، ھەتتا ئويلاپمۇ يەتمىگەن يېڭى بىر ئىشنى بەجا كەلتۇرۇپ ، ئۇلارنى بېسىپ چۈشۈپ ھەيران قالدۇرغان بولسىلا ، مېنىڭچە ، بەك كاتتا ئىش بولاتتى ...

— قېنى ، قانداق ئىشنى دېمەكچىسەن ؟ — دېدى ۋاڭ ئالدىراپ .

موللازەيدىننىڭ سۆزى دەل ۋاڭ غوجىنىڭ مۇددىئاسىدىن چىققانىدى .

— ئۆتمۈشتىكى پادىشاھ ـ ۋاڭلارنىڭ ھەممىسى يۈرتنى بىرخىل ئۈسۈلدا سوراپ كەلدى . مەسىلەن ، گۈناھ قىلغانلارنى زىندانغا تاشلاش ، باغلاپ ئېسىش ، ئۆلۈمگە بۇيرۇش ، كالتەككە بېسىش ... بۇلارنىڭ ھەممىسى بىر خىل چارە ، ھېچقانداق پەرقى يوق . بىز بۇ يەردە توقماق جازاسى دېسەك ، كۈچا ـ ئاقسۇدا كالتەك جازاسى دەيدۇ . ئەمەلدە مۇنداق جازا چارلىرى تارىخلارغا ھەرگىز يېزىلمايدۇ . ناۋادا ئۆزلىرى ھەرقانداق پادىشاھ ـ ۋاڭلار قىلمىغان ، بەلكى ئۇلار قىلالمىغان ياكى ئۇلارنىڭ چارلىرىگە تامامەن ئوخشىمايدىغان يېڭى ئۈسۈلنى تېپىپ ئىجرا قىلىپ ، تارىخلارغا ئالاھىدە يېزىلغان بولسىلا نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى !

— قېنى قانداق ئۈسۈلنى دەيسەن ؟ ئوچۇق ئېيت ! — دېدى ۋاڭ تىت ـ تىت بولۇپ .

— مېنىڭچە ، توقماق جازاسى دېگەننى ئۆزگەرتكەن بولسىلا ! — دېدى موللازەيدىن مۇلايىملىق بىلەن ، — توقماق جازاسىنى ئۆزگەرتىپ ، ئۇنىڭ ئورنىغا چىرايلىق ئاڭلىنىدىغان ، ئەمەلىيەتتە توقماق بىلەن ئۇرغاندىنمۇ دەھشەتلىك بولىدىغان بىر چارىنى قوللىنىپ ، پۈتۈن ئىقلىمنى ھەيران قالدۇرغان بولسىلا ...

— چارەڭنى ئېيت ، ئوچۇق سۆزلە !

— مېنىڭچە ، مەيلى زىنداندىكى ، مەيلى يېڭىدىن تۇتۇلغان

گۈناھكارلار بولسۇن ، ئۇلارغا توقماق جازاسى قوللانماستىن ، «كۆك كەپتەر» جازاسىنى قوللىنىپ نابۇت قىلساق نېمىدېگەن ئاقىلانە چارە بولاتتى ـ ھە ! توقماقتا ئۇرۇپ نابۇت قىلدى دېگەندىن كۆرە ، كۆك كەپتەر قوغلىتىپ چارە كۆردى دېگىنى سىلىق ئاڭلىنىدۇ . ئۇ ئەمەلىيەتتە توقماق بىلەن ئۇرغاندىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق ئۇزۇم بېرىدۇ ...

— كۆك كەپتەر جازاسى دېگىنىڭ قانداق جازا ؟ — تاقەتسىزلەنگەن ۋاڭ موللازەيدىنىڭ كۆزىگە تەلمۈرۈپ قارايتتى .

— كەپتەرنىڭ بوينىنى تولغاپ ئۇزگەندەك بوينىنى ئۇزۇپ تاشلايدىغان جازانى دەيدىغاندۇ ؟ ! — دېدى غوجاكاھ سۆزگە ئارىلىشىپ .

— ھەرگىز ئۇنداق گەپ ئەمەس ، — دېدى موللازەيدىن چۈشەندۈرۈپ ، — گۈناھكارلارنىڭ بېشىنى كەپتەرنىڭ بوينىنى ئۇزگەندەك ئۇزۇپ تاشلايدىغان بولسا ۋەھشىيلىك بولىدۇ . تارىخ ـ تەزكىرىلەرگە ۋەھشىيلىك قىلدى دەپ يېزىلىش دانىشمەن ۋاڭلارغا نىسبەتەن نومۇس ، تولىمۇ نومۇس بولىدۇ .

— قېنى سۆزلە ، ۋەھشىيلىكمۇ بولمايدىغان ، ئاتىلىشقا سىلىق ، ئەمما ئوخشاشلا ئالىي جازا بەرگىلى بولىدىغان چارە بولسا ئېيت ، دېگىنىڭنى قىلىمەن .

— مەسىلەن ، ئۆلۈم جازاسى بەرمەكچى بولغان بىر گۈناھكار ئېتىپ ئۆلتۈرۈلسىمۇ ، دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈلسىمۇ ، بەربىر ئۆلتۈرۈلىدۇ ، ئەمما بۇ بىر خىللا چارە . ئەگەر ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدىغان گۈناھكارغا بەلگە قىلىنغان كۆك كەپتەرنى قويۇۋېتىپ ، مۇشۇ كەپتەرنى تۇتۇپ كېلىسەن دەپ ئەمر قىلساق ، بۇ گۈناھكار ئۆز جازاسىنى تاپىدۇ ، كەپتەر دېگەن تاغقا ياكى باشقا بىر چۆل ـ جەزىرىگە قاچىدۇ . گۈناھكار شۇ كەپتەرنى تۇتۇپ كېلىش ئۈچۈن چۆل ـ تاغقا ياكى جەزىرىگە يۈگۈرۈشكە مەجبۇر بولىدۇ . قاناتلىق جانىۋارنى قاناتسىز ئادەمنىڭ قوغلاپ تۇتۇشى مۇمكىن ئەمەس . دېمەك ، گۈناھكار كەپتەرنى تۇتۇش ئۈچۈن بىرەم ئۇياق-

قا ، بىردەم بۇياققا يۇگۈرۈپ ، چۆل - جەزىرىلەردە بەربىر ئۆلۈم جازاسىنى ئۆزى تاپىدۇ ، بەلكى ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەندە بىر ئاش پىشىم قىينالغان بولسا ، كەپتەر جازاسىدا ئىككى - ئۈچ كۈن جاپا تارتىپ ، ھېرىپ ، ئۇسساپ ، چۆل - جەزىرىلەردە قاق بولۇپ كەتمەمدۇ ؟ جازا بۇنىڭدىن قاتتىق بولامدۇ ؟ ئەمما بۇ جازانىڭ ئىسمى چىرايلىق ، جەبرى ھەممىدىن مۇشكۈل . ئەگەر ئۆزلىرى مۇشۇنداق ئاقىلانە چارىنى قوللىنىپ ، ھۆكۈمرانلار ئارزۇ قىلىدىغان ئەڭ دەھشەتلىك ئۇنۇمنى كۆرسىتىدىغان بولسىلا ، ئاقسۇ ، كۈچا ۋاڭلىرىنىڭ ھەيرانلىقتا ئاغزى ئېچىلىپ قالمامدۇ ؟ بۇ تارىخ - تەزكىرىلەرگە لۇكچۇن ۋاڭلىرىنىڭ دانىشمەنلىكى دەپ يېزىلماسمۇ ؟ كەلگۈسى ئەۋلادلار ئاڭلىسىمۇ ئۆزلىرىنىڭ بۇ ئەقىل - پاراسەتلىرىگە ھەيران بولماسمۇ ؟

— توغرا ، بۇ چارە توغرا ! — دېدى ۋاڭ بېشىنى لىڭشىتىپ .

ئەتىسى جازا مەيدانى تەييارلاندى . ئېگىز سۇپىدا ۋاڭ ئۆز ئادەملىرى بىلەن ئورۇن ئالدى . سۇپىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدە قورال تۇتقان يىگىرمىدىن ئارتۇق چېرىك سەپ تارتىپ مۇداپىئە ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ تۇراتتى . ئارىپ قوغۇنچى ، سېتىۋالدى ياقاڭ ، كامىل سەپرا قاتارلىق ئون نەچچە گۇناھكار جازا مەيدانىغا كەلتۈرۈلدى . ئۇلارنىڭ روھى چۈشكۈن ، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى قانداقتۇر دەھشەتلىك تەقدىر ئورىۋالغانىدى .

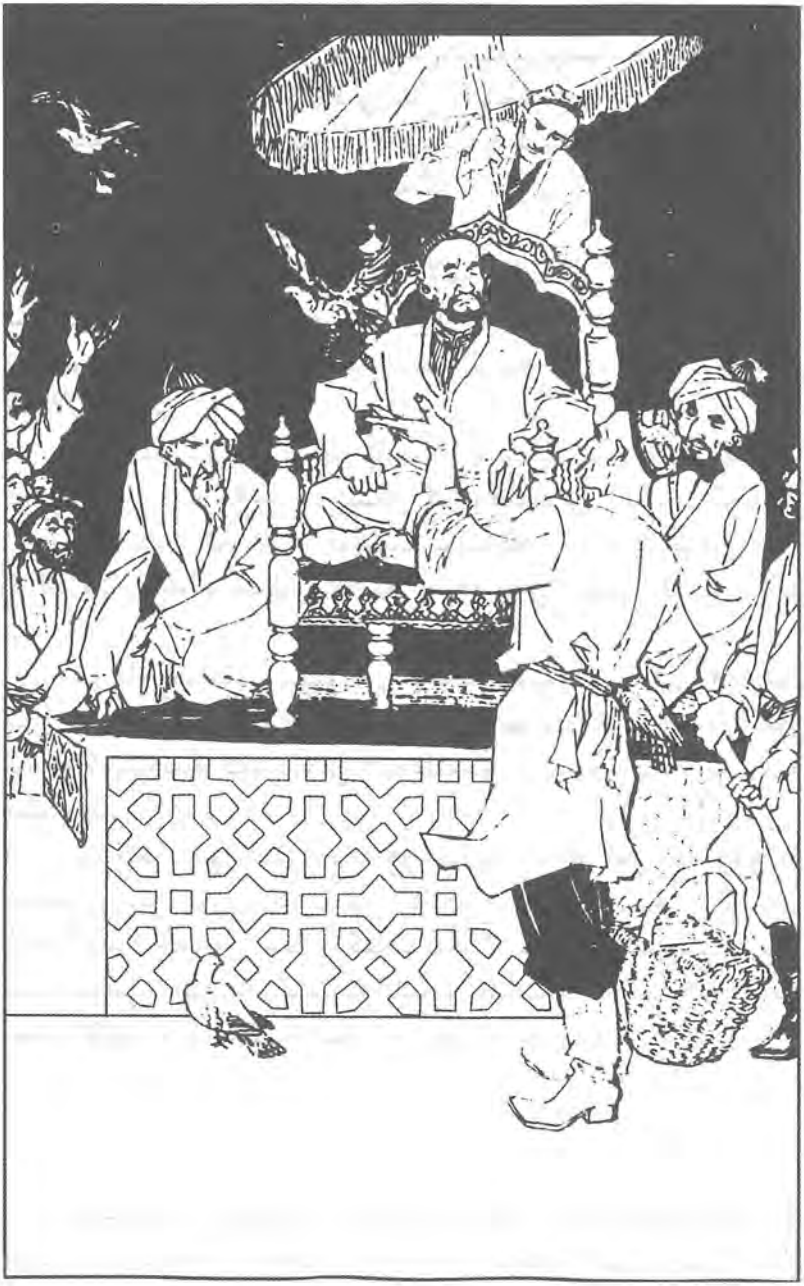
بۇگۈن سوراق ئىشلىرىنى ۋاڭ غوجا ئۆز ئاغزى بىلەن موللا-زەيدىنگە تاپشۇرغانىدى . شۇڭا ، ئۇ سۇپىنىڭ ئالدىغا كېلىپ تەنتەنە بىلەن جاكار ئېلان قىلدى :

— دانالىقتا پىرى كامىل ، ئادالەتتە نۇشىرۋان ئادىل ۋاڭدىن بۇيرۇق ، گۇناھكارلارنىڭ قوللىرى يېشىپ تاشلانسۇن ، كويزا - كىشەنلەر ئېلىپ تاشلانسۇن ! ...

گۇندىپايلار بۇيرۇقنى دەرھال ئىجرا قىلدى .

موللازەيدىن يەنە جاكارلاپ مۇنداق دېدى :

— ئەيىۋھەنناس ! ئىشتىڭلار ئامۇ خاس ، گۇناھ رىيا بولسا-

مۇ ، جازا دېگەن راست . بۇگۈن توقماقتا باسماس ، بوغۇپ دارغىمۇ ئاسماس ، ئىلتىپات دېگەن بۇنىڭدىن ئارتۇق بولماس . قېنى كامىل سەپرام ئالدىغا چىق ، قولۇڭنى سال ، پۇتۇڭنى يىغ ، سېنىڭ گۈنا-ھىڭ ھەممىدىن جىق . قىزىل لاتا بەلگە قىلىنىدى كەپتەرگە ، تۇتۇپ كېلىش مۇھلىتى بولدى ئۈچ كۈنگە ، تۇتۇپ كەلسەڭ كەچۈرۈم ، تۇتۇپ كەلمىسەڭ لايىق خەنجەرگە .

موللازەيدىن پۇتىغا قىزىل لاتا چىگىلگەن كۆك كەپتەرنى سېۋەتتىن ئېلىپ ھاۋاغا قويۇپ بەردى . كەپتەر قانات قېقىپ چۆل تاغ تەرەپكە يول ئالدى . كامىل سەپرا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن پاپپاسلاپ قوغلاپ كەتتى .

— قېنى سەن قوغۇنچى ئارىپ ، سېنىڭمۇ شەيتىنىڭ غالىب ، قوغۇنۇڭنى يۇلغانغا ۋارقىراپسەن كۆزۈڭگە ياش ئالىپ . گۈناھىنى تونۇپ باشىڭ ئېگەرسەن ، بولمىسا بوينۇڭغا سىرتماق چىگەرسەن . كۆك لاتا بەلگە قىلىنغان كەپتەر ساڭا خاس . قېنى قوغلا ، ئالغا باس !

شۇنداق قىلىپ سېتىۋالدى ياقاڭ ، ئامۇر ، سۇلتان قاتارلىق ئون نەچچە گۈناھكارنى ئايرىم - ئايرىم بەلگە قىلىنغان ئون نەچچە كەپتەرنىڭ كەينىدىن قوغلىتىپ ، تەرەپ - تەرەپكە يولغا سېلىۋەتتى .

بۇگۈنكى سوراقتىن مەنۇن بولغان ۋاڭ ئۆز تەسەۋۋۇرىدا تىللىرى بىر غېرىچ ساڭگىلاپ قالغان ، ھۆمۈدەپ ھالسىزلانغان ئادەملەرنىڭ كەپتەر قوغلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى ، بەزەنلىرىنىڭ يىقىلىپ چۈشۈپ جان تالىشىپ ئازابلىنىۋاتقانلىقىنى ، ئاخىرىدا قىينىلىپ ئۆلۈۋاتقانلىقىنى ئېنىق كۆرمەكتە ئىدى ...

7

موللازەيدىن بۇگۈن ئوردىدىكى جىنازا نامىزىغا تەييارلىق كۆ-رۈپ ، ھويلىسىدا ئېشەك نوختىسىنى ئوڭلاۋاتاتتى . بىر ئىشان

كىرىپ كەلدى . ئىشان يېتىلەپ كىرگەن ئېشىكىنى باغلاپ قويغاندىن كېيىن ، موللازەيدىن ئولتۇرغان سۇپىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ سۇرە ئوقۇدى . بېشىغا كۇلا ، ئۇچىسىغا قۇراق چاپان كىيگەن ، چېچى ئۆسۈپ گەجگىسىنى ياپقان ئىشان پاتىھەدىن كېيىن :

— ئۇكام ، مەن ئەسھابۇل كەھفنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن يەكەندىن كەلدىم . ئۆزۈم يەتتە ئەۋلاد غوجىزادە . يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ دىلىم تارتىپ كىردىم . قارىسام ، پېشانەڭ ئوچۇق ، ئىمانىڭ كامىل ، تەلىيىڭ روناق كۆرۈندۇڭ . قېنى ماڭا ھاپاش بولغىن ، دىيارىڭنى دەۋر قىلدۇراي ، خۇدا تەلىپىمنى ئىجابەت قىلسا ، بەخت قۇشى بېشىڭغا قونسا ئەجەب ئەمەس . قېنى ۋاقتى قىيام . چاپسانراق ھاپاش بولغىن !

— يا ئاللا ! — دېدى مەوللازەيدىن ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ، — مەن ئۇزۇندىن بېرى سىلىگە ئوخشاش پىرى كامىل ئىشان غوجىنى سېغىنىپ يۈرەتتىم . تىلىكىم بۇگۈن ئىجابەت بوپتۇ . ئۇ ئىشانغا ھاپاش بولدى .

ئىشان موللازەيدىننى كۆتۈرۈپ ئۆيگە ئېلىپ كىرىپ ، ئۆي ئىچىنى ئىككى قېتىم ئايلاندۇردى . ئۇچىنچى قېتىم ئايلاندۇرۇشتا ئىشان توختاپ :

— ئۇكام ، قوزۇقتىكى چاپانغا دۇئا قىلدىم ، — دېدى .

— بەردىم ، — دېدى موللازەيدىن .

— تۇماققا دۇئا قىلدىم .

— بەردىم .

— جايىنامازىڭ ، كىگىزگە دۇئا قىلدىم .

— بەلۋاغقا دۇئا قىلدىم .

— بىر جۇپ پىيالىگە دۇئا قىلدىم .

موللازەيدىن ئىشان سورىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئايدىماستىن بەردىم ، دېدى . ئىشان ئۆرە تۇرۇپ نۇرغۇن ئايەتلەرنى ئوقۇپ ئۆزۈن دۇئا قىلغاندىن كېيىن ، موللازەيدىنىنىڭ دۇمبىسىدىن چۇشۇشىگە ئىجازەت قىلدى . ئەمما ، موللازەيدىن ئۇنىڭ

دۇمبىسىدىن چۇشمەي ، ئۆزىنىڭ يەنە بىر تىلىكى بارلىقىنى ئېيتتى :

— خۇدايىتائالا بۇگۈن تىلىكىمنى ئىجابەت قىلىپ ، سىلىدەك پىرى كامىل ئىشان غوجىنى ئىرادە قىلغىنىغا ئاجايىپ خۇشال بولدۇم . سورىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى خۇدا يولىدا سەدىقە قىلىپ ، ئۆز رازىلىقىم بىلەن سىلىگە بېرىۋەتتىم . مېنىڭ تىلىكىم شۇكى : ماڭمۇ بىر دۇئا قىلسىلا ، مەنمۇ سىلىنىڭ بولۇپ كېتەي . كىيىم ـ كېچەكلىرىم سىلىگە تەۋە بولغان يەردە ، مېنىڭ بۇ يەردە قېلىشىم توغرا بولمىسا كېرەك . كىيىم ـ كېچەكلىرىم قەيەردە بولسا ، مەنمۇ ئەلۋەتتە شۇ يەردە بولۇپ ئۆزۈم كىيگىنىم ياخشى ئەمەسمۇ ؟

— ئىشان گەپنىڭ ئىچىدە گەپ بارلىقىنى چۈشەندى ـ دە ، قۇتۇلۇشقا ھەرىكەت قىلدى . ئەمما ، ئۇنىڭغا ۋاڭنىڭ زەڭگىسى بىلەن چېلىشقا چۈشۈپ ، زەڭگىنى چۆرۈپ تاشلىغان بۇ ئادەمدىن قۇتۇلۇش ئاسانغا چۈشمەيتتى ، ئەلۋەتتە . موللازەيدىن كۈچلۈك بىلەكلىرى بىلەن ئىشاننىڭ گېلىنى قىسىپ ، تېخىمۇ چىڭ چاپلاشتى . ئىشان ھاسىراشقا ، تەرلەشكە باشلىدى . قۇراق چاپاندىن ، پىتىلە بولۇپ كەتكەن گەدەن چاچلىرىدىن قانداقتۇر بىرخىل بەتبۇي پۇراق چىقىپ ، كۆڭۈلنى ئاينىتىپ تۇرسىمۇ موللازەيدىن چىدىدى . ئۇ بەئەينى رودۇپاينىڭ ئۆزى بولدى . بۇ رودۇپاينى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ ھېچ ھالى قالمىغان ئىشان يەرگە يېقىلدى . رودۇپايمۇ ئۇستىگە بېسىپلا چۈشتى ، بەلكى تېخىمۇ ئېغىرىنى سالدى . يېلىنىپ ـ يالۇۋۇرۇپ كۆرسىمۇ قۇتۇلۇشقا كۆزى يەتمىگەن ئىشان ئاخىر ھۆكۈرەپ يىغلاشقا باشلىدى . بۇ ئارىلىقتا قولۇم ـ قوشنىلارىدىن بىرمۇنچە ئادەم توپلانغاندى . بۇ ئىش ئۇششاق بالىلار ئۈچۈنمۇ كۆلكىلىك ئويۇن بولدى .

— توۋا قىلدىم ، — دېدى ئىشان يىغلاپ تۇرۇپ ، — ھەممە نەرسەڭنى قايتۇرۇپ بېرەي ، جەبىر سالمىغىن ، ئۇكام .

— ئۆزۈڭ تاپقان بالاغا نەگە بارىسەن دەۋاغا ؟ ...

موللازەيدىن تېخىمۇ كۈچەپ باستى .

— ئىككىنچى بۇنداق قىلمايمەن . يۈزمىڭ توۋا ...

ئىشان يىغلاپ - قاقشاپ بەكرەك ناله قىلىۋىدى ، بەزەن ئادەم-لەر ئوتتۇرىغا چۈشۈپ سالا - سۈلھى قىلىپ ، ئىشاندىن قاتتىق ۋەدە ئالدى . ئىشان كىشىلەرنى ئالداپ ئالغان ھەممە نەرسىنى قايتۇرماقچى بولدى . شۇنىڭدىن كېيىن موللازەيدىن ئىشانىنى قويۇ-ۋەتتى ۋە :

— ئەگەر بۇنىڭدىن كېيىن مۇشۇ تەۋەدە يەنە شۇنداق ئالدام-چىلىق قىلغانلىقىڭنى ئاڭلاپ قالىدىغان بولسام ، نەدە بولساڭ ئىزدەپ تېپىپ ، كوكۇلاڭدىن تۇتۇپ تۇمشۇقۇڭنى يەرگە سۈركەي-مەن ، مۇنداق ئالدامچىلىق قىلغۇچە كەتمەن چاپساڭ بولمامدۇ ؟ سەن ئەخمەق تاپىدىغان يۇرت بۇ ئەمەس ، بىلدىڭمۇ ؟ — دەپ تەنبىھ بەردى .

قۇتۇلغىنىغا خۇش بولغان ئىشان «خوش ، خوش» دەپ ئارقا-چە مېڭىپ چىقىپ كەتتى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كىشىلەر بىرمۇنچە مازاق قىلىپ كۈلكە قىلىشتى . موللازەيدىن ئېشىكىنى توقۇپ ، ئوردىدىكى جىنازا نامىزىغا ئالدىراپ ماڭدى .

ۋاڭنىڭ ھېلىقى ئۇتتۇر مەجەز قىزى كېچىسى ئۆگزىدە ئۇخلا-ۋاتقان جايىدىن جۆيلۈپ تۇرۇپ كېتىپ ، ئېگىز ئۆگزىدىن يىقىلىپ ئۆلگەنىدى . ساراڭ بولسىمۇ ۋاڭنىڭ قىزى بولغىنى ئۈچۈن جە-نىزىنى ئېلىپ چىقىشقا جىق تەييارلىق قىلىنىدى . ۋاڭنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادلىرى شورپىسىنىڭ شورپىلىرى دېگۈدەك كېلىپ ھازا قىلغانلىقىنى ئۇستىگە بەزەنلەر پىكىر قىلىپ ، ئوردىدىن چىققان جىنازا ئادەتتىكى كىشىلەرنىڭ جىنازىسىدىن پەرقلىنىشى كېرەك دەپ ، ھازىغا يېقىن ئەتراپتىكى ئەل - جامائەتنى ۋە ۋاڭنىڭ يېرىنى تېرىيدىغان ئورتاقچىلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىنى مەجبۇرىي قا-تناشتۇرۇپ ھازا قىلدۇردى ، ھەتتا جاڭگالدا بېقىلىۋاتقان ۋاڭغا تەۋە ھېنگان تۆگىلەرنى تايلاقلىرىدىن ئاجرىتىپ كېلىپ ، ئوردا ئەترا-پىدىكى قوتانغا سولاپ قويدى . بۇ تۆگىلەر تايلاقلىرىنى سېغىنىپ

بوزلاشقا باشلىدى . تۆگىنىڭ بوزلىشى بىلەن ئۇلار «ۋاڭ قىزىنىڭ ئۆلگىنىگە تۆگىلەرمۇ ھازا قىلدى» دېگەن چۈشەنچە پەيدا بولۇپ ، بۇ جىنازا ھەرقانداق جىنازىدىن پەرق ئەتتى دەپ باھا بېرىشتى .

موللازەيدىن ۋاڭنىڭ قىزى ئۆلگەنلىكىنى ئاڭلاپلا : «قانداقلا بولسا بىر ئەسكى كېمىسىپتۇ» دېگەندى ، لېكىن تۆگىلەرنى ئالدۇ-رۇپ كېلىپ بوزلاتقانغا قاراپ ، بويى تىكەنلەشكەندەك بولدى ـ دە ، تۆگە بوزلاپ ھازا قىلغان يەردە ، ئېشىكىم ھاڭراپ ھازا قىلسا بولمامدىكەن ؟ دېگەن يەرگە كېلىپ ، ئاتايىن ئېشەك مىنىپ جىنازا نامىزىغا قاتناشتى .

موللازەيدىنىڭ ئېشىكى «ھاررر» دېسىلا ھاڭرايتتى . بۇ راسا ئەپلىشىپ بەردى . نامازغا چۈشۈرىدىغان مەيدانغا يېقىن دەرەخلىككە باغلاپ قويۇلغان نەچچە يۈز ئات ـ ئېشەكنىڭ يېنىغا ئاپىرىپ ئېشىكىنى باغلىغان موللازەيدىن ئۆزى ئانچە يىراق كەتمەي ، ئېشەكىنى ئاتايىن ھاڭرىتىپ ئولتۇردى . بىر ئېشەك ھاڭرىغان يەردە قالغان ئېشەكلەرمۇ ھاڭراپ ، ماتەم مەيدانىنى ئېشەكلەرنىڭ ھاڭرىشى قاپلاپ كەتتى .

جىنازىنى قەبرىستانغا ئېلىپ ماڭغاندىمۇ يولدا موللازەيدىن ئېشىكىنى ھاڭرىتىپ ماڭدى . موللازەيدىنىڭ قەستەن شۇنداق قىلىۋاتقانلىقىنى چۈشەنگەن بەزىلەر ئۇنىڭ ئاغزىنى تاتىلاپ :

— بۇگۈن ئېشەككە نېمە بوپتۇ ، قۇلاق ـ مېڭمىزنى يەپلا كەتتىغۇ ؟ — دەيىشتى .

— ئېشىكمىنىڭ نېمە بولغانلىقىغا مەنمۇ ھەيران ، — دېدى موللازەيدىن كىشىلەرگە قاراپ ، — ئاشقى ئۆلۈپ كەتكەندەك ھاڭراپ توختىمايۋاتىدۇ .

كىشىلەر موللازەيدىنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشىنىپ ، ئۇنىڭ جاسارىتىگە ھەيران قېلىشتى .

يېقىنقى كۈنلەردىن بۇيان يۈرت خەلقى ئىچىدە موللازەيدىنىڭ قالتىس شۆھرىتى چىقىۋاتاتتى . موللازەيدىن ۋاڭ ئوردىسىدا ئىجرا

قىلغان «كۆك كەپتەر جازاسى»نىڭ پارىڭى تېخى بېسىلماستىنلا ، ئۇنىڭ ئىشانىنى توۋا قىلدۇرغانلىقى ۋە ئوردىدىكى تەزىيىگە قاتنىشىپ ئېشىكىنى ھاڭرانقانلىقى ئارقىمۇئارقا خەلق ئىچىگە تارقالدى . خەلق ئۆزئارا بۇ ھەقتىكى پاراڭلارنى دېيىشىپ كۆڭۈل ئاچاتتى ، يەنە بىر تەرەپتىن موللازەيدىننىڭ ئىلگىرى - ئاخىر قىلغان ئاجايىپ ئىشلىرىنى ئەسلەپ ، ئاللىكىملەرگە لەنەت ئوقۇيتتى ۋە ئۇلارنى مەسخىرە قىلاتتى . كىشىلەر ئۆزىدە موللازەيدىنگە نىسبەتەن بىر خىل يېقىنلىق ، مېھىر - مۇھەببەت قوزغىلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىشاتتى . لېكىن ، موللازەيدىننىڭ ئىناۋىتى ئۆسكەنسېرى ئۇنى كۆرەلمەيدىغانلارمۇ چىقتى . بىر قېتىم ئوچۇق دۇشمەنلەشكەن قەۋزەت تەيجى ئۆز مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي ، «كۆك كەپتەر جازاسى» مەسىلىسىنى تۇتقا قىلىپ ، تۇرپان ھاكىمى ۋە ئۇرۇمچى دۇدۇسىغا ئەرز سۇنغانىنىڭ ئۈستىگە ، ۋاڭنىڭ يۇزلۇك چوڭ - چوڭ تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ بىرمۇنچە قۇترانقۇلۇق قىلدى .

غوجاكاھمۇ موللازەيدىنگە قاتتىق ھەسەت قىلىپ يۈرەتتى . ئۇ يېقىندىن بۇيان ۋاڭ جەمەتلىرى ئوتتۇرىسىدا پەيدا بولغان غۇلغۇلا - شىكايەتلەرنى ئاڭلاپ ، ۋاڭنىڭ خۇش كەيپ ئولتۇرغان پەيتىنى تېپىپ ئۆز پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويدى :

— مەن قانچىلا ئويلانسام ، بىز موللازەيدىننىڭ قولىدا ئويناپ قېلىۋاتىمىز ، — دېدى غوجاكاھ قايغۇلۇق كەيپىياتتا .

— ئۇنداق ئەمەستۇ ؟ — دېدى ۋاڭ .

— يوقسۇ ، بىزنى خۇددى كىچىك بالىنى ئوينىتقاندەك ئوينىتىۋاتىدۇ . «كۆك كەپتەر جازاسى» دەپ بىرمۇنچە گۇناھكارنى قولىمىزدىن چىقىرىۋەتتى . تۇغقانلار ، يۇرت خەلقى ھەممىسى بىزنىڭغا نارازى بوپتۇدەك . دېمىسىمۇ شۇنداق ئەمەسمۇ ؟

— كەپتەر قوغلىغانلاردىن بىرنەچچىسى چۆلدە ئۆلۈپتۇ ، دېدىغۇ .

— يوقسۇ ، ئۆلدى دېگىنى يالغان . ھەممىسى موللازەيدىننىڭ

يالغان گەپى . ئۇنىڭ ئۇستاتىلىقىنى ئېيتىپ تۇگەتكىلى بولامدۇ-غان . كۆك كەپتەرنى كىم تۇتالمايدۇ ، ئاخشىمى كۆك كەپتەرنى تۇتۇپ ، كۆك - قىزىل لاتىلارنى چىگىپ كىم بەلگە قىلالمايدۇ ؟ بىز راستتىن ئالدىنىپ قالدۇق ...

ۋاڭ «كۆك كەپتەر جازاسى» ۋە كېيىنكى تارىخ - تەزكىرە-لەرگە يېزىلىش نۇقتىسىدىن غوجاكاھىنىڭ سۆزلىرىگە ئانچە پە-سەنت قىلمىدى .

لېكىن ، تۇرپاندىن كەلگەن ئالاقە ۋاڭنى خېلىلا ئالاقزادە قىل-دى . خەتتە تۇرپان ھاكىمى ۋاڭنى ئەيىبلەپ ، زىنداندىكى گۇناھ-كارلارغا كۆك كەپتەر قوغلىتىپ ، ئۇلارنى زىندانىدىن بوشىتىۋې-تىش تارىختا كۆرۈلمىگەن ئىش دەپ كۆرسىتىلگەنلىكىدىن تاشقىرى ، موللازىيدىننى دەرھال قولغا ئېلىپ ، ئۇنىڭغا قانۇنىي جازا بېرىشنى تاپشۇرغانىدى .

ۋاڭلار خەلق ئىچىدە ئۆزىنى ھەممىدىن يۇقىرى دەپ ھېسابلە-سىمۇ ، ھاكىملاردىن قورقاتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ۋاڭ غىڭ قىل-ماستىن جىددىي تەدبىر قوللىنىپ ، موللازىيدىننى تۇتۇپ كېلىشكە بۇيرۇق بەردى .

موللازىيدىن ھېچ ئىشتىن خەۋىرى يوق ئوردىغا كىرمەكچى بولۇپ كېلىۋاتاتتى . ئۇ ئوردا ئاتخانىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا يېڭىلا ئوردىدىن چىققان ئات باقار مەتگۈلىگە ئۇچراپ قالدى . مەتگۈلى موللازىيدىننى كۆرۈپلا قوشۇمىسىنى تۇرۇپ سالاملاشتى-دە ، قولىدىن تۇتۇپ : « — يۇر ، ئازراق ئىشىڭ بار» دەپ ئۇنى ئەگەشتۇرۇپ ئاتخانا ھويلىسىغا ئېلىپ كىردى ۋە بوغۇزخانىغا باش-لاپ بارىدى . موللازىيدىن ئاشلىق تاغارلىرىنى ئۇيان - بۇيان قىلىدىغان ئوخشايمەن دەپ ئويلاپ تۇراتتى ، مەتگۈلى ئۇنىڭغا :

— خاپا بولماي بىرەم مۇشۇ ئۆيدە تۇرۇپ تۇرغىن ، — دېدى ۋە ئىشكىنى قۇلۇپلاپ ھويلىدا ئات توقۇشقا باشلىدى .

موللازىيدىن بىرئاز ھەيران بولۇپ ئۆي ئىچىدە ئۇيان-بۇيان

ماڭغاندىن كېيىن ، ئاشلىق تاغارلىرى ئۈستىگە ئولتۇرۇپ ئويغا چۆمدى . بىر دەمدىن كېيىن هويلىدا ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ پەيدا بولدى .

— مەتگۈلى ، مەتگۈلى ، قانداق بولدى ، ئاتلار تەييار بولدىمۇ ؟

— تەييار ، — دېدى مەتگۈلى جاۋاب بېرىپ .

— موللازەيدىن دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن قارىۋىدى ، هويلىدا قىلىچ ئاسقان تۆت دورغا ئاتلىرىنىڭ چۇلۇڭ ئۈلىرىنى تۇتۇپ تۇرۇشاتتى . مەتگۈلى بولسا تۆتىنچى ئاتنىڭ تۆشلۈكىنى چىڭىتىۋاتقانىدى .

— قانداق قىلىمىز دەۋاتىسىلەر ؟

— بۇيرۇق قولغا چىقتى . ئەمدى قولىمىزدىن كەلگەن ئىشنى قىلىمىز دېسىنا ! — دېدى دورغىلاردىن بىرى بۇرۇتىنى تولغاپ تۇرۇپ .

— ئارغامچاڭلار يارىمايدۇ ، — دېدى مەتگۈلى ئۈلارنىڭ قولىدىكى ئارغامچىغا قاراپ .

— ئالدىراشلىقتا قولغا چىققان ئارغامچىنى ئېلىپلا چىقتۇق ، — دېدى يەنە بىر دورغا .

— توختاڭلار ، سىلەرگە پۇختا ئارغامچا بېرەي . مۇنداق كونىراپ كەتكەن ئارغامچا بىلەن موللازەيدىننى باغلىغىلى بولمايدۇ .

مەتگۈلى بۇيانقى ئۆيگە كىرىپلا ئىككى تال ئىنچىكە ئارغامچىنى ئېلىپ چىقىپ ئۈلارغا تاشلاپ بەردى . كونا ئارغامچىنى چۇرۇۋېتىپ ، يېڭى ئارغامچىنى ئالغان دورغىلار ئاتلىرىغا مىنىشىپ چىقىپ كېتىشتى .

— راۋۇرۇس كېلىشتۇرۇپ باغلاپ كېلىڭلار ! — مەتگۈلى ئۈلارنىڭ ئارقىسىدىن توۋلاپ قويدى .

موللازەيدىن ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن ئەھۋالنى كۆردى . بولۇنغان سۆزلەرنى ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلىدى . مەتگۈلى قورۇدىكى ئىشلارنى ئانچە ـ مۇنچە يىغىشتۇرۇپ ، بوغۇزخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ غودۇڭشۇپ :

— راسا پۇختا ئارغامچىدىن ئىككى تال تاشلاپ بەردىم . موللا ـ

زەيدىنى چىقىپ باغلاپ ئەكېلىدۇ . ھېچبولمىغاندا ۋاقىت غوجام ئۈنى ئەللىك توقماق ئۇرۇپ ، زىندانغا تاشلايدۇ . كېيىن دارغا ئاسامدۇ ياكى بىر پاي ئوق بىلەن جازالامدۇ ؟ بۇ ئىش ۋاقىلارنىڭ ئىنساپىغا باغلىق . شۇنىڭغىچە سەن تاغارنىڭ ئۈستىدە قىمىر قىلماستىن يېتىپ تۇرۇشۇڭ كېرەك . ئەھۋال ئۆزگەردى ... — دېدى مەتكۈلى ۋە نېمىلەرنىدۇر غودۇڭشۇپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى .

دورغىلار ئاتخانىدىن چىقىپ توپتوغرا موللازەيدىنىڭ ئۆيىگە باردى . موللازەيدىنىڭ خوتۇنى ئايىمخان قىزى سەترەمنىڭ چېچىنى يۇيۇپ تاراپ ئولتۇراتتى . ئوغلى قاھارجان بولسا ئۆگزىدە ئويناۋاتاتتى . دورغىلار ئاتلىرىنى چاپتۇرغان پېتى ھويلىغا كىرىپ ھەيۋە بىلەن :

— موللازەيدىن ، موللازەيدىن ! — دەپ ۋارقىراشتى .

ئايىمخان چۆچۈپ كەتتى . ھەتتا ھويلىدا دانلاۋاتقان توخۇلارمۇ ئۇركۈپ قېچىشتى .

— موللازەيدىن قېنى ؟

— ۋاي تاڭ ، مەن نېمە بىلەي ؟ — دېدى ئايىمخان ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ .

دورغىلاردىن ئىككىسى ئاتتىن چۈشۈپ ئۆي ئىچى ، ئېغىل ـ ئارام ، ئۆگزىلەرنى ئاختۇردى . ئۇلار موللازەيدىنىنى تاپالمىغاندىن كېيىن ، ئاچچىقىغا پايلىماي ئۆي ئىچىدىكى ئورۇن ـ كۆرپىلەرنى چۈۋۈپ ، لىمتاقنى ئاغدۇرۇپ ، تاۋاق ـ قاچىلارنى چېقىپ ، ئىدىشنى تېپىپ يېقىتىپ ، ھەممە نەرسىنى ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلىۋەتتى . بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن ئايىمخاننىڭ ئاچچىقى كەلگەن بولسىمۇ ، ئۆزىنى بېسىپ :

— نېمە بولدۇڭلار ، ئاچچىقىڭلار ئەجەب يامانغۇ ! بىزنىڭ ئادەم نېمە گۇناھ قىلدى ؟ — دېدى .

— چاشقاننىڭ ئۆلگۈسى كەلسە مۇشۇكنىڭ قۇيرۇقىغا ئېسىلىپتۇ دېگەندەك بولدى . سىڭگەن ناننى يەپ يۈرگەن بولسا ، بۇنداق بولمايتتى ...

ئايمخان دورغىلارنىڭ خۇي ـ پەيلى ۋە ئاچچىق سۆزلىرىگە قاراپ موللازەيدىننىڭ بىرەر گۇناھقا لايىق بولۇپ قالغانلىقىنى چۈشەندى ـ دە ، ئۇلارغا ئارتۇق سۆز قىلىشنى خالىمىدى . دورغىلار يەنە بىرمۇنچە چالۋاقاپ ، ھەيۋە كۆرسىتىۋېتىپ ھويلىدىن چىقىپ كېتىشتى ...

خۇپتەن ۋاقتىدا مەتگۇلى بوغۇزخانىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ موللازەيدىننى ئۆز ئۆيىگە باشلاپ كىردى . بۇ چاغدا ئاتخانىنىڭ دەرۋازىسى قۇلۇپلانغان ، سىرتتا ئەل ئايىغى بېسىلىپ تىمتاسلىق ھۆكۈم سۈرگەنىدى .

— ئىنىم ، ئىچىڭ پۇشقاندۇ ، قورسىقىڭمۇ ئاچقاندۇ ؟ — دېدى مەتگۇلى ئۆي ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن ، — ئاچچىقىڭ كەلمىگەندۇ ، ھەممە ئىشنى ئۆزۈڭ كۆردۈڭ . ئەھۋال مانا شۇنداق چاپسان ئۆزگەردى . ھازىر سېنى تۇتماقچى بولۇۋاتىدۇ . بۇ قېتىم بۇلارنىڭ پەيلى بۇزۇق ... ھوي خوتۇن ، تەييارلىغان بىر نېمەڭنى چاپسان ئەكەل !

مەتگۇلىنىڭ ئايالى داستىخان سېلىپ ، بىر تاۋاقتا قازان نېنى ۋە سۈتلۇك چاي ئېلىپ كەلدى . بۇلار تاماق يەپ ئولتۇرۇپ يەنە بىرمۇنچە ئەھۋاللاشتى .

— سەن بۇگۈن كېچىلا يولغا چىقىپ كەت ، — دېدى مەتگۇلى ئېغىر تىنىپ ، — ھازىر بۇلار غالجىرلاشتى ، كىمگىلا بولسا ئۆزىنى ئۇرىدۇ . سەن بۇنداق ۋاقىتتا ئۆزۈڭنى چەتكە تارتىپ ، بىرنەچچە ۋاق ئايلىنىپ كەلسەڭ ، شۇ چاغدا بىر گەپ بولمامدۇ ، ئاڭغىچە جاھان نېمە بولىدۇ ، بولغانىنى كۆرمەيمىزمۇ ؟

— بولىدۇ ، ئاكا ، — دېدى موللازەيدىن ئىچىۋاتقان چېيىنى يەرگە قويۇپ .

— ئۇرۇمچى تەرەپكە چىقامسەن ياكى ئالتە شەھەر تەرەپكە بارامسەن ؟ ئىختىيار ئۆزۈڭدە .

— كۆڭلۈم ئالتە شەھەر تەرەپنى تارتىپ تۇرىدۇ ، — دېدى

موللازەيدىن كۆلۈمسىرەپ .

— توغرا ، بىرىپ كۆرۈپ كەل . لېكىنزە ، بالىلىرىڭدىن ۋاقىت قىلما . چاينى راستتىن بولدى قىلدىڭما ؟ ئەگەر بولدى قىلغان بولساڭ يولۇڭغا ماڭ . ئۆيۈڭگە بىرىپ تەييارلىق قىلىپ تۇرساڭ ، ئارقاڭدىن مەنمۇ يېتىپ بارىمەن . يېرىم كېچىگىچە يولغا چىقىپ كەتسەڭ بولىدۇ .

— موللازەيدىن مەتگۈلى بىلەن خەيرلىشىپ ئۆز ئۆيىگە كەلگەندە ، ئايمخان تېخى ئۇخلىمىغانىدى .

— نەگە يوقاپ كەتتىڭىز ؟ — دېدى ئايمخان ئۇيقۇلۇق ئاۋاز بىلەن .

— تېخىچە ئۇخلىمىدىڭمۇ ؟ — دېدى موللازەيدىن ئايمخانىنىڭ قولىنى تۇتۇپ .

— ئەنسىرەپچۇ ! ... بۇگۈن كەچتە دورغىلار كېلىپ ، باشقا-چىلا ئۆكتەملىك قىلىپ كەتتى . نېمە گۇناھ قىلغاندۇ دەپ ئەنسىرەپ كۆزگە ئۇيقۇ كېلەمدىغان !

— بالىلار ئۇخلاۋاتىدىغاندۇ ؟ — دېدى موللازەيدىن بالىلىرىنىڭ پېشانىسىنى سىلاپ تۇرۇپ ، — مەن ئەمدى سىلەرگە بىرەمەلىك مېھمان بولۇپ قالدىم .

— بىر تەرەپكە ماڭماقچى بولۇۋاتامسىز ؟ — دېدى ئايمخان موللازەيدىنىنىڭ كۆزىگە قاراپ .

— كەتمىسەم بولمىغۇدەك .

موللازەيدىن ئايمخاننى ئۆزىگە تارتتى ، باغرىغا چىڭ بېسىپ سۆيدى ، پۈرىدى ۋە چاچلىرىنى سىلىدى . بۇلار خېلى ۋاقىتقىچە ئۇن - تىنسىز چاپلاشتى . كېيىن بۇلار بىرلىكتە ئۆيگە كىردى . چىراغ يېقىپ يوللۇق نەرسىلەرنى جايلاپ تەق قىلغاندا ، هويلىغا بىرنەچچە ئاتلىق ئادەم كىرىپ كەلدى .

— قانداق ، تەييارلىق پۈتتىمۇ ؟

ئاۋازىدىنلا مەتگۈلى ئاكا ئىكەنلىكىنى تونۇغان موللازەيدىن ئۆيدىن چىقىپ ئۇنىڭ ئالدىغا بىرىپ ئاتنىڭ تىزگىنىنى تۇتتى .

— ئىنىم ، ساڭا مۇشۇ ئاتنى تۇتتۇم . بۇنى تاپشۇرۇۋال ، — مەتگۈلى ئاتتىن چۈشۈپ ئاتنى تاپشۇردى . ئۇلارنىڭ يېنىدا تۇرغان مۇتىلا قاربي ، لېتىپ زور دېگەنلەرمۇ ئاتتىن چۈشۈپ بىللە تۇردى .

شۇ ئارىلىقتا قولۇم ـ قوشنىلاردىن بىرمۇنچە ئادەم توپلانغاندى . ئۇلارمۇ ئەھۋالنى بىلگەندىن كېيىن كۆڭۈل سۆزلىرىنى قىلىشتى :

— بوپتۇ ، بىرنەچچە ۋاق ئايلىنىپ كەل .

— كەتكەن كېلەر ، كەتمەنلىگەن كەلمەس دېگەندەك ، سالامەتلا بولساڭ قايتىپ كېلىسەن .

— بالىلىرىڭدىن غەم قىلما . تۇغمەن ـ تېپىسەكلىرىنى بىز ئۇستىمىزگە ئالىمىز .

— بولدى ، تۇغقانلار ! — دېدى مەتگۈلى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭنى بېسىپ ، — ۋاقىتنى كەينىگە تارتمايلى ، يولغا چىقىپ كەتسۇن . قېنى ھەممىمىز دۇئا بېرەيلى .

— ئامىن ...

قاراڭغۇ كېچىدە بىر توپ ئادەمنىڭ جاراڭلىق ساداسى جىمجىتلاپ تۇرغان يۇلتۇزلارنىڭ گۈزەللىقى ئاستىدا تاڭ شامىلى ئارقىلىق پۇتۇن ۋادىغا تارقالغاندى ...

8

ئۇچ ئاتلىق يولۇچى سالقىن ، ساپ ھاۋادىن ئەركىن نەپەس ئېلىپ تۇن قاراڭغۇسىدا كېتىپ باراتتى . ئۇلار ئۆزلىرىگە تونۇش كۆپلىگەن مەھەللىلەرنى ، باغلارنى ، پايانسىز تەكزارنى ، ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا سوزۇلغان بۇك ـ باراقسانلىق يوللارنى بېسىپ ئۆتتى . بەزىدە شېغىل تاشلىق سايلارنى ، بەزىدە توپىلاڭ يوللارنى باستى . بەزىدە كارىز قۇدۇقلىرىنى ياقىلاپ ماڭدى . ئاتلار بولسا بىر ـ بىرىدىن قېلىشماي ئۆكىرەڭ تاشلاپ ئالغا باسماقتا . تاڭ

ئالدىدىكى شېرىن ئۈيقۇنىڭ زوراۋانلىقىغا ئۇچرىغان يولۇچىلار بىر مەزگىل مۇگدەپ سۆزسىز مېڭىشتى .

موللازەيدىن ئۈيقۇ مەستلىكىدە ئۆزىنىڭ ياقا يۇرتلارغا كېتىدىغانلىقىنى ئەسلەپ ، ئاللىقانداق تاغلار ، دەريالار ، چۆل ـ باياۋانلارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى . ئەنە ، يۇلتۇزلار جىمىرلىشىپ خوشلاشماقتا ، ئەنە ، قۇتۇپ يۇلتۇزى يارقىن چاقناپ نىشان كۆرسەتمەكتە ، ھەيۋەتلىك بوغدا تېغى ئاسمانغا تاقاشقان بەستى بىلەن بۇلارنى ئۇزاتماقتا . ئەتراپ جىمجىت . پەقەت ئاتلارنىڭ ئاياغ تىۋىشىرلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

— ئاغىنە ، جىم ـ جىم كېتىۋەردۇققۇ ؟ — دېدى لېتىپ زور مۇگدەپ كېتىۋاتقان موللازەيدىنگە خىتاب قىلىپ .

— ئايرىلىش ئېغىر كېلىۋاتىدىغاندۇ ؟ — دېدى مۇتىلا قاري لېتىپ زورنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ .

— نېمىسى ئېغىر كەلمەكچى ؟ — دېدى موللازەيدىن ئاغىنىلىرىگە قاراپ .

— ياقا يۇرتلارغا بېرىپ مۇساپىر بولماق ئوڭاي ئەمەس .

— مۇساپىرنىڭ قۇيرۇقى قىسقا دەيدۇ .

لېتىپ زور بىلەن مۇتىلا قاري ئىككىسى بىر ـ بىرىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەيتتى .

— مەن تېخى بۇ تەرەپتە بۇخارا شېرىپنى ، ئۇ تەرەپتە باغداد يەمەننى ئايلىنىپ كېلەي دەۋاتىمەن ، — دېدى موللازەيدىن .

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان ئىككى دوست تەڭلا كۈلۈشتى .

— كىچىكىمىزدىن بىللە ئويناپ ، بىللە ئۆستۇق . بۇ قەدەر چوڭ پاراڭلارنىڭ بارلىقىنى بىلمەپتىكەنمىز ، — دېدى لېتىپ زور .

— ھازىرچە بەك يىراق جايلارغا كەتمەي تۇر ، ئىزدەپ بارساق تاپالماي يۇرمەيلى ، — دېدى مۇتىلا قاري .

بۇلار يەنە بىرمۇنچە پاراڭلارنى دېيىشىپ تاڭ يورۇپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالدى . ئاسمان كۈموش رەڭگە كىردى . يۇلتۇزلار

ئۆچۈش ئالدىدا گويا بۇلار بىلەن خوشلىشۋاتقاندەك ئەك ئاخىرقى جىلۋىسىنى ئوينىتىپ جىمىرلاۋاتقان بولسىمۇ ، ئەپسۇسكى ، كەك ئاسمان ئاقارغانسېرى ، ئۇلارنىڭ ھەرقانداق جىلۋىسى ئاجىزلاپ كېتىۋاتتى . مانا ئەمدى يولۇچىلارنىڭ كۆزىگە تۇرپان مۇنارى ئىلىندى . يولنىڭ يۆنىلىشى بويىچە ئاتنىڭ بېشى شەرققە بۇرالسا ، مۇنار ئۇلارنىڭ ئوڭ تەرىپىگە ئۆتۈۋالاتتى . ئاتنىڭ بېشى غەربكە ئوڭلانسا ، مۇنار سول تەرەپتىن كۆرۈنەتتى . مانا ئەمدى مۇنارنىڭ قۇببىسى قىزغۇچ تاۋلىنىپ روشەنلەشتى . يىراقتىن تاغلارنىڭ ھۆسنىمۇ ئېچىلىشقا باشلىدى . يولۇچىلار تاك سەھەرنىڭ بۇ غەنىيمەت ۋە سېھىرلىك مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىپ ، سەپەرنىڭ تۈنجى قەدىمىدىلا خۇشاللىق ھېس قىلىشتى . يولۇچىلار ۋاڭنىڭ دورغىلىرىنى ئېزىقتۇرۇش ئۈچۈن يىراق بولسىمۇ يولدىن ئاتايىن ئەگىپ ، يارغول تەرەپ بىلەن ماڭغانىدى . ئۇلار بىر تۈگمەنگە چۈشتى ، ۋاقىت ئاشۋاقتى بولغانىدى . يولۇچىلار ئاتتىن چۈشۈپ ، ئاتلىرىنى قاڭتۇرۇپ باغلاۋاتقاندا ، ئىسرائىل تۈگمەنچى يېقىنلاپ كەلدى . بۇلار سالاملىشىپ تىنچلىق سوراشقاندىن كېيىن ، تۈگمەنچى :

— نەدىن كەلدىڭلار ، مېھمانلار ؟ — دېدى .

— لۈكچۈندىن چىقتۇق ، — دېدى لېتىپ زور .

— ۋاھ ، مېنىڭ دوستۇم بار يەردىن كەلگەنىكەنسىلەر ـ دە ! ياخشى . ھوي ئاپىسى ، كىگىز ئېلىپ چىقىڭلا ، چاپسان چاي تەييارلاڭلا ! — تۈگمەنچى ۋارقىراپ يۇرۇپ ئورۇنلاشتۇردى .

تۈگمەنچىنىڭ ئوغلى ئىسمائىل يوغان بىر پارچە قارا كىگىز ئەكېلىپ سايىغا سالدى ۋە مېھمانلارنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى .

— ئۈكىلىرىم ، نەگە كېتىۋاتقان بالىلار سىلەر ؟ — دېدى ئىسرائىل .

— بىز كۈچا تەرەپكە كېتىۋاتىمىز ، — دېدى مۇتىلا قارىي .

— بوپتۇ ، ھەممىڭلار ياش ئىكەنسىلەر ، بىرىپ كۆرۈپ كېلىڭلار . ياش ۋاقتىڭلاردا كۆرۈۋالغىنىڭلار قالىدۇ ، — دېدى

ئىسرائىل .

تۇگمەنچىنىڭ ئوغلى ئىسمائىل بىر چۆگۈن چاي كۆتۈرۈپ كەلدى . قىزى داستىخان سېلىپ ، نان كەلتۈردى . يولۇچىلار كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇپ ناشتا قىلىشتى .

يولۇچىلار چايدىن كېيىن بىر پەللە ئۇخلاپ ئويغانغاندا چۈش قايرىلغانىدى . تۇگمەنچىنىڭ ئايالى ئوخشىتىپ بىر قازان ئاش تەييارلىغانىكەن ، يەنە داستىخان سېلىنىدى . تۇگمەنگە ئۇن تارتقىلى كەلگەن باشقا كىشىلەرمۇ داستىخانغا تەكلىپ قىلىنىدى . ئونغا يېقىن ئادەم بىرلىكتە تاماق يېيىشتى . تۇگمەنچى ساھىبخانا سۈپىتىدە مېھمانلىرىنى تاماققا تەكلىپ قىلغاچ سۆزلەشكە باشلىدى :

— سىلەر لۇكچۇن تەرەپتىن كەلدۇق دېگىنىڭلار . مەن ئەمدى دوستۇمنى سوراپ كۆرەي . مەن ئۇ دوستۇم بىلەن تېخى يۇز كۆرۈشمىگەن بولساممۇ ، ئۇنى ئۆزۈمچە دوستۇم دەپ يۈرىمەن . ئۇ نېمە دەيدۇ ، مەيلى نېمە دېسە دەۋەرسۇن . مەن ئۇنىڭغا يېقىن . ئۇ دوستۇمنىڭ ئېتى موللازەيدىن . لۇكچۇن تەرەپتە بار دەيدۇ . سىلەر تونۇيدىغانسىلەر ، قانداقراق ئادەم ، ماڭا بىر تونۇشتۇرۇڭلارچۇ !

— موللازەيدىن دېگەن ئادەم بارلىقى بار ، لېكىن بىز تېخى كۆرمىدۇق . كۆپىنچە پارىڭنى ئاڭلايمىز ، — دېدى تۇگمەنچى قارىماستىن .

— تۇگمەندە ئادەم ئۆكسۈمەيدۇ ، — دېدى تۇگمەنچى ئەھۋالنى تونۇشتۇرۇپ ، — ھەممە ئادەم موللازەيدىنىڭ گېپىنى قىلىشىدۇ . نەچچە كۈن بۇرۇن ئىككى ئادەم كېلىپ ، كەپتەر قوغلاپ كېتىۋاتىمىز ، دەپ توقسۇن تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى . ئۇلارمۇ موللازەيدىنىڭ قىزىق پاراڭلىرىنى قىلىپ كۈلدۇرۇپ ئۆتتى . ئۇنىڭ پاراڭلىرىنى تولا ئاڭلاپ ، ئۆزۈمچە ئۇنى دوست تۇتۇۋالدىم . بىر كۆرسەم دەيدىغان ئارمىنىم بار . تۇگمەنگە كەلگەنلەردىن كۆپ ئېيتىپ بەردىم . كېلىپ بىرنەچچە كۈن مېھمان بولۇپ كەتسۇن دېسەم كەلمەيۋاتىدۇ . بۇ يەر تۇگمەن بولغان بىلەن سۇيى بەلەن ، دەل ـ دەرەخ قويۇق ، تاغنىڭ ئېتىكى سۆرۈن . باغدا ھەممە مېۋە

بار . كېلىپ بىرنەچچە كۈن ئويناپ كەتسە ، نېمە زىيىنى ؟
— تولا ئارزۇ قىلغۇدەكمۇ ئادەم ئەمەس ، — دېدى لېتىپ زور .
— ياق ، ياق . ئۇنى بەك پاراڭچى دەيدۇ . ئاياللار ئۇنى كۆرۈپ ، موللازەيدىن گەپچى دېسە ، ئېلىۋالمىسۇن تەيجى دەپ ئۆتۈپ كەتكۈدەك . ها ـ ها ـ ها ... ئۇنىڭدا گەپ دېگەن تەييار تۇرىدىكەن ، — تۇگىمەنچى قىزىشىپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — ئاڭلىسام ، ۋاڭلار بىلەن قاتتىق تۇتۇشىدىكەن . مېنىڭچە ، ۋاڭلارغا يېقىنلاشقىلى بولمايدۇ . ئۇلار بىلەن ئىتتىنىڭ نېمە پەرقى ؟ «ئېيتىشمىغىن ئەرباب بىلەن ، چىشلەپ ئالۇر ھەرباب بىلەن» دېگەن گەپ بار . موللازەيدىن دوستۇمنى چىشلەپ قويمىسۇن دەپ ئەنسىرەيمەن .
— موللازەيدىنمۇ ئۆزىنى ئوڭايلا چىشلىتىپ قويماس ! — دېدى موللازەيدىن كۈلۈمسىرەپ .
— شۇنداق بولسىمۇ ئېھتىيات قىلماي بولمايدۇ . ئۇلارنىڭ خۇيى ئەسكى . بىز مانا شۇنداق يىراق يەردە تۇرساقمۇ ، ۋاڭلارغا كۆز ئالايتىپ قارىيالمايمىز .
غىزا يېيىلىپ بولدى . كۈن قايرىلىپ كەچ پېشىن بولۇپ قالغانىدى . مۇتلا قارى ، لېتىپ زور ئىككىسى بېرىپ ئاتلارنى سۇغىرىپ ، ئېگەرلىدى . خۇرجۇن ـ قاچىنى ئارتىپ مېڭىشقا تەق بولغان پەيتته تۇگىمەنگە يەنە ئىككى ئاتلىق يولۇچى كەلدى . بۇلار ئاتلىرىدىن چۈشۈپلا :
— ئاداش موللازەيدىن ، ئېيتماي كېتىپ قاپسەن ، قانداق قىلغىنىڭ بۇ ؟ — دېدى غوجاخمەت تۆمۈرچى ، — ئەھۋالدىن قارىغاندا بۇگۈن باشقىچىلا ، قىلىچىنىڭ بىسىدەك كەسكىن ئەھۋال . ھەممىلا يەردە دورىغا ، كاھلار سالجا تارقاپ كەتكەندەك يۈرۈشىدۇ . ئابدۇرېھىم قارى بىلەن ئىككىمىز ھېچكىمگە تۇيدۇرماي ، ئىزىڭنى ئىزدەپ كەلدۇق .
— ئۇكىلىرىم ، سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا موللازەيدىن بارمۇ ؟ قېنى ، قايسىڭلار شۇ ؟

— ئىسرائىل تۇگمەنچى كېلىپ موللازەيدىن بىلەن كۆرۈشتى ۋە بىرھازاغىچە گەپ ـ سۆز قىلالماي :

— ئىنىم ، موللازەيدىن دېگەن سەنمۇ ؟ ئەتىگەندىن شۇنچە گېپىڭنى قىلسام جىم تۇرسىنا ! ھەي ئاپىسى ، ھەي ئاپىسى ، چاپسان كەل ، موللازەيدىننى كۆرۈۋال . ئىسمائىلغا ئېيت ، باغدىن ھېلىقى بورداق قوينى ئېلىپ چىقسۇن .

— رەھمەت ئاكا ، سىزنى جىق بىسەرەمجان قىلدۇق ، — دېدى موللازەيدىن سەمىمي يېقىنلىق قىلىپ .

— ئەمدى ئىختىيار مەندە . سېنى قويۇۋەتمەيمەن ، مەن سەلەرنى بىر كېچە قوندۇرىمەن .

— رەھمەت ئاكا ، كۆڭلىڭىز تېگىل بولدى ، — دېدى ئابدۇرېھىم قارىي ئوتتۇرىغا كىرىپ ، — ھازىر سىز مېھمان قىلىدىغان ۋاقىت ئەمەس . ھازىرقى ۋاقىت قىلىچنىڭ بىسىدىن ئىتتىك . بۇگۈن موللازەيدىننى تۇتىمىز دەپ لۇكچۇن ۋاڭ ئوتتۇز ئادەمنى ئات بىلەن پۇتۇن يۇرتقا چاپتۇردى . موللازەيدىننى تۇتۇپ بەرگەنگە بىر يامبۇ ، خەۋەر قىلغانغا بەش سەر تەڭگە بېرىمىز دەپ جار سېلىۋاتىدۇ . جارچىلارنىڭ ئالدى ھازىر تۇرپان بازىرىغا يېتىپ كەلدى . بىز ئەمدى بۇ يەردە موللازەيدىننى مېھمان قىلىمىز دەپ تۇتۇۋالساق ، ۋاڭغا تۇتۇپ بەرگەن بولمايمىزمۇ ؟ مېنىڭچە ، ھەممىمىز بۇ ئادەمنى چاپسان ماڭدۇرۇۋەتكىنىمىز تۇزۇك . موللازەيدىننى توخسۇنغا ماڭدۇرۇۋېتىپ ، قالغانلىرىمىز تەرەپ ـ تەرەپكە تارقاپ كەتسەك ، ھەممىمىز ئىسمىمىزنى موللازەيدىن دەپ ئاتاپ ، ئۇچرىغانغا دەپ ماڭساق ، ۋاڭنىڭ ئادەملىرى بېشى گاڭگىراپ ، قايسى موللازەيدىننى تۇتىدىغانلىقىنى بىلەلمەي قالىدۇ . شۇنداق قىلساق قانداق ؟

ئابدۇرېھىم قارىينىڭ سۆزى ھەممىگە ماقۇل كەلدى .

— ۋاڭنىڭ ئادەملىرىنى قوغلاشمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ . بولىدۇ ، چاپسان مېڭىپ كەتسۇن . لېكىن ، يانغان ۋاقتىڭدا بىرقانچە كۈن مېھمان بولمىساڭ ، رازى بولمايمەن ، — دېدى تۇگمەنچى .

— بولىدۇ ئاكا ، چوقۇم كېلىمەن ، خاتىرجەم بولۇڭ ، —

دېدى موللازەيدىن .
غوجاخمەت تۆمۈرچى يېنىدىن بىر پىچاقنى چىقىرىپ موللازەيدىنگە يېقىنلاپ كەلدى ۋە :
— دوستۇم ، ساڭا بۇ پىچاقنى يوللۇق تۇتمەن . ئۆزۈم سوقماقان پىچاق . يېنىڭغا ئېسىۋال ، يولدا ھەمراھ بولىدۇ ، — دېدى .
— ئىسمائىل ، ئۆيدىكى قامچىنى ئېلىپ چىق ، — دېدى تۇغمەنچى ئوغلىغا بۇيرۇق قىلىپ .
— مەن قۇرۇق كەلدىم ، — دېدى ئابدۇرېھىم قاري ، — لېكىن سوۋغات ئورنىدا بىر نەچچە كۈپلىت «مۇرەببە» يازغاچ كەلدىم ، ئوقۇپ بېرىپ خوشلىشىمەن .
ئابدۇرېھىم قاري بىر پارچە سامان قەغەزگە يېزىلغان شېئىرنى ئوقۇشقا باشلىدى :

ياش قىران بۇركۈت ئىدىڭ ئالەمنى ھەيران قىلغۇدەك ،
كۈچلىرىڭ رۇستەم ئىدى تاغلارنى تالقان قىلغۇدەك ،
كەڭ زېمىن ئاسمانىدا ئۇچساڭ ھاۋادا پەر قېقىپ ،
گاڭ قانات لاچىن ئىدىڭ دۇنيانى سەيلان قىلغۇدەك .

سەيلە قىلساڭ بۇ زېمىن ، ئاستىڭدا تاغلار ياتىدۇ ،
چۆلگە چۈشكەن ئايغا ئوخشاش كۆل سۈيى كۆز چاقىدۇ ،
ياپيېشىل ئورمان ئارا دەريا سىمابتەك ئاقىدۇ ،
شۇ قەدەر دەۋران ئىدىڭ ئەركىڭدە جەۋلان قىلغۇدەك .

كۆزلىرىڭ نۇرلۇق چىراغ ، چاقماق كەبى ئوتلۇق ئىدى ،
چوڭ تەبىئەت باغرىدىن ئىزدەنگىنىڭ قۇتلۇق ئىدى ،
شۇم نىيەت چىل بۆرىلەر سەندىن قۇتۇلغان يوق ئىدى ،
جۈت ئىدىڭ ۋەھشىي ۋە ياۋۇزلۇقنى قىرغىن قىلغۇدەك .

يۈرىكىڭ ئوتلۇق سېنىڭ ، تىمسالى بىر ۋىجدانى كان ،
ھەق ئۈچۈن سۆزلەر ئىدىڭ مىڭ مەرتەم كەتسە بۇ جان ،

ھېچ ۋاقىتتا ۋاي دېمەستىڭ قانچە كۆپ تارتساڭ زىيان ،
مەرد ئىدىڭ ، قەيسەر ئىدىڭ ياۋنى پەرىشان قىلغۇدەك .

لوقما گۆش بەرگەيمۇ دەپ ئوۋچىغا تايغان بولمىدىڭ ،
ياكى خوش - خوش ئېيتقىلى كەش ئاستى پالقان بولمىدىڭ ،
بىباھا ئۆمرۈڭ سېنىڭ ، كاززابى يالغان بولمىدىڭ ،
كۆپ سېنىڭ خىسلەتلىرىڭ زالىمنى ۋەيران قىلغۇدەك .

ئەسلىي زاتىڭدىن زېمىن مۇلكىدە مەۋجۇتتۇر تېنىڭ ،
بۇ ۋەتەن تۇپراقىدا زەررە تۆرەلگەندۇر جېنىڭ ،
پاك بۇلاقتاغ سۈلىرىدىن ھاسىل بولغان قېنىڭ ،
يۈرىكىڭ بەكمۇ ئېسىل ئالەمگە نۇران بولغۇدەك .

بۆرىلەر بەلكى يۈگۈردى سېنى تۇتماق قەستىدە ،
شۇڭا بىز خوش ئېيتىمىز يىغلاپ تۇرۇپ يول ئۇستىدە ،
نەگە بارساڭ ئەل سېنى كۈتكەي بازارۇ رەستىدە ،
سەن قەدىرلىك زاتىمىز ھەر جايدا مېھمان قىلغۇدەك .

مەيلى دوستۇم ، بۇ ماكاندىن بىر مەھەلگە زادى كەت ،
چۆل ئارا كارۋان بولۇپ خەلقىم بىلەن ئابادى كەت ،
نائىلاج خوش ئېيتىمىز يول ئۇستىدە ، ئازادى كەت ،
تەۋسىپىڭ بىتمەس رەھىمى قانچە داستان قىلغۇدەك .

— بارىكاللا ! ... — دېدى تۇگمەنچى كۆزىگە ياش ئېلىپ ، — باشقا سۆزىڭ لازىمى يوق . دۇنيا بېرەيلى ، يولغا چىقىپ كەتسۇن . قېنى ھېلىقى قامچا ، — ئۇ ئىسمائىلنىڭ قولىدىن قامچىنى ئېلىپ مۇللازەيدىنگە تۇنۇقۇزدى ، — ئېلىۋال ، ساڭا تۇنۇقان يوللۇقۇم بولسۇن ، خوش ، قېنى ياخشىلار ، ئامىن ! ...
دۇئادىن كېيىن موللازەيدىن ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ توقسۇن تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى .

سُکنجبی قسم

1

موللازەيدىن توقسۇن يولىدا بوراندا قالدى . تۇرپان بىلەن توقسۇن ئارىلىقىدىكى دادۇڭ دېگەن يەردە بوران ئاجايىپ قاتتىق چىقاتتى . بۇگۈنكى بورانمۇ بوش چىقمىدى ، گويا موللازەيدىننى ئات بىلەن قوشۇپ ھاسا دەشتىگە ئۈچۈرۈپ كېتىدىغاندەك كۈچ كۆرسىتەتتى . بوران ئۈچۈرۈپ كەلگەن قۇم - تۇپراقلار كۆزنى ئاچقىلى قويمايتتى ، لېكىن ئات جانۋار يولدىن چىقماي ئۆز ئىگىسىنى دادۇڭغا يەتكۈزۈپ كەلدى .

بۇ يەردە ئاران بىر ئېغىزلا ئۆي بولۇپ ، ئۇنىڭدا بىر يانتاقچى بوۋاي تۇراتتى . بۇگۈن بۇ يەرگە يېقىن ئارىدىكى بىر پادىچى كېلىپ ، بوۋاي بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانىدىن ئۇستىگە موللازەيدىن كىرىپ كەلدى .

— كەل يولۇچى ، — دېدى بوۋاي بېشىنى ياستۇقتىن كۆتۈرۈپ موللازەيدىنگە قاراپ ، — بوران بەك قاتتىق چىقتى . قانداق يېتىپ كېلىۋالدىڭ ؟

— جېنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىمايمۇ بوراندا يول ماڭغىنىڭ نېمىسى ؟ — پادىچى ئىچى ئاغرىپ سوراپ قويدى .

— نېمە ئامال ، كېلىۋاتسام بوران چىقتى ، نېمىشقا چىقتىڭ دەپ سوراپمۇ قويماستىن كېلىۋەردىم ، — موللازەيدىن بۇ جاڭگال ئادەملىرىگە جاۋاب بېرىپ ، كۆكۈم قالاپ قويغان ئوچاق ئالدىغا ئولتۇردى .

— سوراققا تارتمىغىنىڭ ياخشى بوپتۇ ، — دېدى زېرىكىپ پاراڭ سېغىنىپ قالغان پادىچى ۋە ئالدىرىمايمۇ ھېكايە سۆزلەشكە باشلىدى ، — بىزنىڭ توقسۇن دېگەن يۇرتتا بوران تولا چىقىدۇ ھەم قاتتىق چىقىدۇ . شۇڭا ، يۇرتتا بوران بىلەن ئۇرۇشۇپ كۆرگەن ئىشلارمۇ بولغان . ئۆتكەن يىل ئەتىياز قاتتىق بوران چىقىپ كېتىپ ، بىر دېھقانىنىڭ تېرىپ قويغان بۇغدىيىنى ئېلىپ كېتىپتۇ . ئۆسۈپ بىر غېرىچ بولغان بۇغدايىنى ساپان ئىزىغا يەتكۈزۈپ توپىسى

بىلەن قوشۇپ ئېلىپ كەتكەن - دە . دېھقان بۇ زىيانغا چىداپ تۇرالماي ، بوراننى تىللاپ : «سەن نېمانچە رەھىمسىز ، مەن بىچارىنىڭ بۇغدىيىنى ئېلىپ كەتكۈچە ساينىڭ تېشىنى ئۇچۇرۇپ كەتسەڭ بولمامدۇ ؟ » دەپ تۇرۇشىغا ، بوران تېخىمۇ قاتتىق چىقىپ دېھقاننىمۇ ئۇچۇرۇپ ئېتىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئاپىرىپ قويۇپتۇ . «بۇغداينىغۇ ئال ، ئەمدى مېنى نەگە ئېلىپ بارماقچى ؟ » دەپتۇ خاپا بولغان دېھقان ۋە بورانغا قارشى قولىدىكى ھاسا تايىقىنى ئېتىپتۇ . قاتتىق بوران بۇ تاياقنى قايتۇرۇپ كېلىپ دېھقاننىڭ پاچىقىغا ئۇرۇپتۇ . دېھقاننىڭ تېخىمۇ ئاچچىقى كېلىپ : «مۇنداقمۇ يۇزۇڭ قېلىن بولامدۇ بوران ؟ تۇفى ··· يۇزى يوق ! » دەپ بورانغا قارشى تۇكۇرۇپتۇ . بوران تۇكۇرۇكنى قايتۇرۇپ كېلىپ يەنە دېھقاننىڭ يۇزىگە ئۇرۇپتۇ . ئەگەر سەنمۇ يولدا كېلىۋېتىپ بوراننى سوراق قىلغان بولساڭ ، سېنىڭمۇ كۆڭلۈڭ ئاغرىغان بولاتتى . جىم ماڭغىنىڭ ياخشى بوپتۇ . تۇرپاندىن كەلدىڭمۇ ؟ نەگە كېتىپ بارىسەن ئاداش ؟ كەينىڭدە ئادەم قارىسى كۆرۈنمىدىمۇ ؟ مۇنداق بوران چىققان كۈنلىرى يەمشىلىك بىرنەچچە كانتو[1]بار . شۇلار كېلىپ پادىدىن كالا ئوغرىلايدۇ ، شۇڭا سوراپ قويدۇم .

— بوراندا كەينىمگە قارىغۇدەك ھالىم قالمىدى ، مېنىڭ ئارقامدىن كەلسە ۋاڭنىڭ دورغىلىرى كېلىدۇ . ئۇنىڭدىن باشقا ئادەم يوق ، — دېدى موللازەيدىن .

— دورغا دېگەن بوراندا يول ماڭمايدۇ ، — دېدى بوۋاي ، — ئۇلار بوران چىقسا بىرىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ياتىدۇ .

— چوغقا قويغان چۆگۈن قاينىپ تاشتى . بوۋاي چۆگۈننى ئوتتىن تارتىپ ، تۇۋاق ئۈستىگە كۆمتۇرۇپ قويغان غېدىر[2]قاچىلارنى ئوڭدا قىلىپ قاينىق سۇ قۇيۇپ دېدى :

— بىزنىڭ نانلار گاڭ قوناق . بىزنىڭ توخسۇننىڭ قوناق نانلىرى داستىخانغا قويساڭ كۈلۈپ تۇرىدۇ ، كۆڭلىدە ھېچقانچە

---

① كانتو — ئوغرى .
② غېدىر — ھېجىر .

يامانلىقى يوق . يەيمەن دېسەڭ ئەكېلىمەن .

— خۇرجۇندا نان بار ، — موللازەيدىن ئورنىدىن تۇرۇپ ئات ئۈستىدىكى خۇرجۇننى ئېلىپ كىرىپ ، توقاچ نانلارنى ۋە بىر خالتا قۇرۇق ئۇزۇمنى تۆكتى . ئۇچ كىشى بىر چۆگۈن چاي بىلەن ئۇزۇم پارلاپ نان يېدى . نان بىلەن ئۇزۇم تەڭلا خورىدى . پادىچى سەل خىجىل بولغاندەك ئارىلاپ سۆزلەپ قويايتتى :

— ئاداش ، بىز توقسۇنلۇقلاردا ئاق نان بولسا تويۇپ نېمىشقا ، دەيدىغان بىر سۆز بار . سېنىڭ نېنىڭنى جىق يەپ قويدۇق .

— كېرەك يوق ، يەڭلار . يېشىل ئۇزۇم بىلەن نان يېسە پەيغەمبىرىمىزنىڭ بىر سۈننىتى ئادا بولغۇدەك ، تارتىنماي جىقراق يەپ ، جىقراق ساۋاب تاپمامسىلەر ! ...

— ۋاھ ، ئەجەب ئوبدان ئىش ئىكەن ! ئۇزۇملا بولسا راسا ئادا قىلىدىغان سۈننەت ئىكەن ، — دېدى بوۋاي بىر سىقىم ئۇزۇمنى بەخۇدۇك ئاغزىغا ئېتىپ .

— بىزغۇ سۈننەتلەرنى ئادا قىلالماي جاڭگالدىلا ئۆتكۈدەكمىز . چاپانىنى پۈتۈن قىلالمىغان يەردە ئۇزۇمگە نەدىكى پۇل دەيسەن ؟ خەقنىڭ كالىسىنى بېقىپ ، ئۆلگەن ، يىتكەننى تۆلەپ بېشىمنى كۆتۈرەلمەيمەن . يۈرتتا خەقلەر ئوڭايلا باي بولۇپ يۈرىدۇ . خۇدايىتائالا ماڭا بۇ كەمبەغەلچىلىكنى كۆتۈرە بەرگەندەك زادىلا قۇتۇلۇپ كېتەلمىدىم .

— ئوتتۇز يىل بولدى ، مۇشۇ جاڭگالدا يانتاق چاپىمەن ، خوتۇن ـ بالىلىرىممۇ يوق ، ئۆزۈم يالغۇز تۇرىمەن ، — بوۋاي ئۆز ئەھۋالىنى تونۇشتۇرماقچى بولغاندەك سۆزىنى داۋام قىلدى ، — يۈرتقا بارغۇم كەلمەيدۇ ، يىلىغا نەچچە مىڭ ساپ يانتاق چېپىپ قويسام ، لازىم بولغانلارغا ھارۋىسىغا بېسىپ ئېلىپ كېتىدۇ . بىرھارۋىسى بىر كۈرە قوناق . مۇشۇ قوناقنى تاپىنىپ كۈنلەر ئۆتۈۋاتىدۇ . يۈرتتا بولغىنىم بىلەنمۇ كۈنۈم ئوخشاش . يەنىلا يوقسۇزلۇق . ئۇنىڭ ئۈستىگە بايلارنىڭ قورساق كۆپۈكى بولۇپ تۇرىدۇ . ئاشۇ قورساق كۆپۈكىنى كۆرمەي دەپلا جاڭگالغا

چىقىۋالغان ئادەممەن .

— ئاخۇن ـ موللىلار ئوڭايلا باي بولۇپ كېتىدۇ ، ئۇلارنىڭ ئوقۇيدىغان دۇئاسى باشقا بولامدىكىن دەيمەن ، — دېدى پادىچى كۇلۇپ تۇرۇپ ، — بىزدەك قارىتۇرۇك ئادەملەرگە باي بولىدىغان دۇئانى ئۆگەتمەي ، ئۆزلىرى باي بولىدىغان دۇئانى ئوقۇپلا ئوڭاي باي بولۇپ كەتسە كېرەك !

— سىلەر ئۇلارنىڭ ئۆگەتكەن ـ ئۆگەتمىگەنلىكىگە قارىماي خۇدادىن تىلەڭلار ، — دېدى موللازەيدىن ۋە بوۋاي بىلەن پادىچىغا دۇئا ئۆگىتىشكە باشلىدى ، — خۇدادىن تىلىگەندە ئاغزىڭلارنى چوڭ ئېچىڭلار ـ دە : «ياخۇدا رەززاق ، جىق بەرىمسەڭمۇ ئازراق ، سۇيى ئۇلۇغ كارىزدىن توققۇز ، چوڭ سۇ تۇگىمىنىدىن ئوتتۇز ، پارچە ـ پۇرات خەجلىگىلى بىرەر چازا[1] تەڭگە » دەڭلار . مۇشۇنداق يوغان چىشلىسەڭلار ، بىر گەپ بولمامدۇ ؟

ئۇلار بۇ دۇئانى ئاڭلاپ بىر ھازا كۇلۇشتى . كەچ بولغانسېرى بوران تېخىمۇ كۈچەيدى . گۈرۈلدەپ چىقىۋاتقان بوران تاملارنى تىترىتەتتى . موللازەيدىن قونۇپ قېلىشقا مەجبۇر بولدى . بۇلار كۆز يۇرۇقىدا ئاتنى جايلاپ قويۇپ ، بالدۇرلا يېتىپ ئۇخلاپ قېلىشتى .

بوران تاڭغا يېقىن توختىدى . موللازەيدىن تاڭ ئاتقاندا ماڭماقچى بولغاندا ، پادىچى موللازەيدىنگە بىر ئىش تاپشۇردى :

— بۇ يىل ئەتىياز توخسۇندىكى تاجەڭ باينىڭ بىر كالىسى شىرەمدە[2] پانقاقا تىقىلىپ قالغاندا يالغۇز ھېچ ئامال قىلالمىدىم . مەندىن باشقا ئادەم بولمىغاندىكىن كالا ئۆلۈپ قالدى . تېرىسىنى سويۇپ ئېلىپ قويدۇم . خاپا بولمىساڭ ، شۇ تېرىنى ئالغاچ كېتىپ ئىگىسىگە تاپشۇرۇپ بەرسەڭ بەك خۇش بولاتتىم . ئۆزۈم باراي دېسەم ، بۇ يەر يالغۇز قالىدۇ .

— ئۇ باي قانداقراق ئادەم ، ئاپىرىپ بەرسەم ئالامدۇ ؟

---

① چازا — ھارۋىغا ئورنىتىپ پاختا ، سامان قاچىلايدىغان چوڭ توقۇلما .

② شىرەم — توقسۇندىكى پادا باقىدىغان جاڭگال .

— ئۇ باي راسا پىششىق ، ئالىقىنىنى يالايدىغان ئادەم ، شۇنداق بولسىمۇ ئالماي ئىلاجى قانچە !

موللازەيدىن كالا تېرىسىنى بۆكتەرلەپ ، پادىچى ۋە بوۋاي بىلەن خوشلىشىپ يۇرۇپ كەتتى . توقسۇنغا بېرىپلا باينىڭ ئۆيىنى تېپىپ ئامانەتنى تاپشۇردى . لېكىن ، باي ئۇ ئىشقا قاتتىق خاپا بولدى :

— مەن تىرىك كالا قوشقان . تېرىنى نەدىن ئېلىپ كەلگەن بولسىڭ ، شۇ يەرگە ئېلىپ كەت !

— جان بار يەردە قازا بار ـ دە ، — دېدى موللازەيدىن تېرىنى تاشلاپ بېرىپ .

— خۇدايىم قازانى مېنىڭ كالامغىلا ئەۋەتىپتىمۇ ؟ ئەجەب باشقىلارنىڭ كالىسى ئۆلمەي ، مېنىڭ كالام ئۆلەمدىكەن !

— مەن كىشىنىڭ ئامانىتىنى ئەكېلىپ تاپشۇرغۇچى . مېنىڭ-چە بولغاندا ، پايدىنىڭ ھەممىسىنى ساڭا ئەۋەتىپ ، ئۆلۈم ـ يىتىم ، زىيانىنى باشقىلارغا ئەۋەتكەن بولسا بەك ياخشى بولاتتى . بىراق ، خۇدايىم بۇنى بىلمەي قاپتۇ ، — دېدى موللازەيدىن مەسخىرىلىك كۈلۈپ .

— ئارتۇق گەپ قىلما . ماڭا قۇرۇق تېرىنىڭ لازىمى يوق ، كالا ئالىمەن . ئەگەر ياق دېسەڭ قازىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىمەن !

— بارساق بارايلى ، قازى ئادەم يېمەيدۇغۇ ! ...

شۇنداق قىلىپ ، تاجەڭ باي بىلەن موللازەيدىن قازىنىڭ ئالدىغا باردى . قازى بىر قۇر گەپ سوراپ ئەھۋالنى ئىگىلىگەندىن كېيىن ھۆكۈم چىقاردى :

— كالا پاتقاققا پېتىپ قېلىپ ئۆلدى دېگەن سۆز ئىناۋەتسىز . شەرىئەتتە ھەرقانداق ئىشقا تۆت مۇسۇلمانىنىڭ گۇۋاھلىقى بولۇشى شەرت . شۇ سەۋەبتىن پادىچى كالىنى تۆلىشى كېرەك !

— ھۆكۈملىرى توغرا ئەمەس ، — دېدى موللازەيدىن قازىنى مەسخىرە قىلغان ھالدا ، — شەرەم جاڭگاللىرىدا گۇۋاھلىقتىن ئۆتكۈدەك ئادەم نەدە تۇرۇپتۇ ؟ كالا پاتقاققا پېتىپ قالغاندا تۆت

مۇسۇلمان ئەمەس ، بىر مۇسۇلمان بولسىلا ئۇنىڭغا پادىچى قوشۇلـ
سا ، بىرى بېشىدىن ، بىرى قۇيرۇقىدىن تارتىپ كالىنى قۇتقۇزۇ-
ۋالغان بولاتتى . جاڭگالدا يارەملىشىدىغان بىرەر ئادەمنىڭ يوقلۇ-
قىدىن كالا ئۆلدى . بۇنى قازا دېمەي بولامدۇ ؟

قازى ئاچچىقلىنىپ :

— شەرىئەت ھۆكمىگە پۇتمەيدىغان جاھىل مۇرتەد ، يوقال كۆزۈمدىن ! سەن مۇرتەد ئۆلسەڭ نامىزىڭغۇمۇ بارمايمەن . يوقال كۆزۈمدىن ! — دېدى .

— ئاخۇنۇم ، سەۋر قىلسىلا ، ئۆزلىرى ئاز كەم يەتمىش ياشقا بېرىپ قاپتىلا . مەن بولسام ئەمدى ئوتتۇزدىن ئۆتتۈم . مېنىڭ جىنازامغا بارىمەن دېگەنلىرى يەتتە ئوخلاپ بىر چۈش كۆرگەن بىلەن باراۋەر . مەن ئۆلگەندە ئۆزلىرى تۇپراققا ئايلىنىپ كېتىدىلا ، شۇنى بىلىپ قويسىلاكى ، ئۆزلىرىدەك يالغان پەتۋا چىقارغۇچى ئاخۇنۇم ئۆلسە ، ئۇنداق ئادەمنىڭ جىنازىسىغا مانا مەنمۇ بارمايمەن ، — موللازەيدىن سۆزىنى تۈگىتىپ قازىخاندىن چىقىپ كەتتى .

قازى بىلەن باي نېمە دېيىشىنى بىلمەي ، يەردىكى كالا تېرىسىگە قاراپ تۇرۇپ قېلىشتى .

2

«مەن بىر ئەر ئىدىم ، شۇنداق ئەر ئىدىم ، كەسلەنچۈككە يۈگەن سالماي ، دۆڭگە تارتماي ، بىر سەكرەپلا مىنىۋالىدىغان ئەر ئىدىم . بىر كۈنى ئېشىكىمنى ھاڭگىرىتىپ ، توقمىقىمنى تاڭگىرىتىپ ، تۇمىقىمنى قىرلاپ ، ناخشامنى توۋلاپ ئالدىراش كېتىۋاتسام ، كەينىمدىن بىرى قىچقارغاندەك قىلدى . كىم بۇ دەپ كەينىمگە قارىسام ، ئېقىندىكى تەتۇر تۇغان قولىنى پۇلاڭلىتىپ جېنىنىڭ بارچە قىچقىرىۋاتقانكەن . نېمە بولدۇڭ ئاداش دەپ يېنىغا بېرىپ سورىسام ، سالام بېرىپ مۇنداق دېدى : ‹ئاداش ، يېشىم چوڭلاپ

قالدى ، يىگىتلىك ۋاقتىم ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ ، شۇڭا ئۆيلەنمەكچى بولدۇم . يەرتۇگمەننىڭ نېرىسى ، دادۇڭنىڭ ببرىسىدىكى ئۆي تې-مىنى ئالاي دەيمەن . ئۇمۇ تېگمەن دەپ رازى بوپتۇ . ھازىر ئوتتۇرىدا ماڭىدىغان تۈزۈك ئەلچى يوق . خاپا بولماي توي ئىشىمغا ئەلچى بولۇپ مېڭىپ بەرسەڭ ، خىزمىتىڭنى بىلىپ قالاتتىم › . داپ تاراڭلىغان ، ئېشەك ھاڭرىغان يەردىن قالمايدىغان ئادەمگە ئەلچىلىك راسا خۇشياقتى . ماقۇل دېدىم . ‹تويغا تەييارلىق تىزالڭ بارمۇ ؟ بولسا ، تۈرپاندىن تويلۇق جابدۇپ كەلسەم بولاتتى › دېسەم ، ‹پۇل جىق ، بۇ يىل تاشقىن كەلگەندە ئېقىپ كېلىپ سۈزۈلۈپ قالغان نۇرغۇن لاۋا ـ لاتقام بار ، چىڭداپ بىر ھارۋا بېسىپ ئاپىرىپ تۈرپاندا ساتساڭ ، پۇلىغا كەڭتاشا تويلۇق جابدۇپ كېلە-سەن › دېدى . ماقۇل دەپ ئۆيگە ببرىپ ، كەسلەنچۈكنى ھارۋىنىڭ ئىچىگە قوشۇپ ، ئېشەكنى يېنىغا چېتىپ كېلىپ ، تەتۇر تۇغاز-لىنىڭ تويلۇققا توپلىغان لاۋا ـ لاتقىسىدىن چىڭداپ بىر ھارۋا باستىم ـ دە ، قۇلاقچىنى چۆكۈرۈپ كىيىپ ، ئۆزۈمنى يەلپۈگۈچتە يەلپۈپ ، ئاللا يارىمنى ئېيتىپ تۈرپانغا قاراپ ماڭدىم . يولدا كېتە-ۋاتسام ئۈچ كېيىك ئۈچرىدى . ئىككىسى ئورۇق ، بىرىنىڭ گۆشى يوق . ئورۇقلىرىنى قويۇۋېتىپ ، گۆشى يوقنى تۈتۈپ سويسام ، ئىككى پاتمان گۆش ، تۆت پاتمان ياغ چىقتى . قازاننى نەدىن تاپاي دەپ بىر ئۆيگە كىرسەم ئۈچ قازان تۇرۇپتۇ ، ئىككىسى چېقىق ، بىرى سۇنۇق . چېقىق قازاننى ئالماي ، سۇنۇق قازاننى ئالدىم . يەنە بىر ئۆيگە كىرسەم ئۈچ چېلەك تۇرۇپتۇ . ئىككىسى تۆشۈك ، بىرىنىڭ تۈۋى يوق . تۆشۈك چېلەكنى ئالماي ، تۈۋى يوق چېلەكنى ئېلىپ ، سۇ توشۇپ قازاننى توشقۇزدۇم . گۆشنى سېلىپ راسا بىر كېچە قاينىتتىم . گۆش دېگەن مەي ـ مەي پىشىپ كېتىپتۇ . يېسەم چىشىم ئۆتمىدى . تۆت پاتمان ياغنى كۆيدۈرۈپ ئۆتۈكۈمنى ياغلە-سام ، بىر پايغا يېتىپ ، بىر پايغا يەتمىدى . بۇ يامانبولدى دەپ يېتىپ ئۇخلاپ قاپتىمەن . پالاق ـ پۇلۇق قىلغان بىر ئاۋاز ئاڭلا-دى ، چۆچۈپ ئويغانسام ئىككى پاي ئۆتۈك : ‹ياخشى بولغىنىم

ئۇچۇن مېنى ياغلىدى ، سەن ئەسكى بولغىنىڭ ئۈچۈن ياغلىدى ، دېيىشىپ مۇشتلاشقىلى تۇرۇپتۇ . ئاچچىقىمدا ئىككىسىنى ئىككى شاپىلاق ئۇرۇپ ئاجرىتىپ قويۇپ يەنە يېتىۋالدىم . ئەتىسى قويسام بىر پاي ئۆتۈك يوق . ھېلىقى ياغلانمىغان ئۆتۈپ باتناپ كېتىپ قاپتۇ . ئۇنى ئىزدەپ يۈگۈرە - يۈگۈرە نەچچە دۆڭ ، نەچچە جاڭگالنى كېزىپ ئۆينىڭ كەينىگە چىقسام ، تامنىڭ بۇلۇڭىدا يىغلاپ تۇرۇپتۇ . ئالداپ يۇرۇپ كاپ قىلىپ تۇتۇۋالدىم - دە ، پاتاڭغا ئىككى شاپىلاق ئۇرۇپ پۇتۇمغا كىيىۋالدىم . ئەمدى ماڭاي دەپ ھارۋىنىڭ يېنىغا بارسام كەسلەنچۈك تۇرۇپتۇ ، ئېشەك يوق . بۇ نەگە كەتكەندۇ دەپ ئۆگزىگە چىقىپ قارىسام ، كۆرۈنمىدى . ئاندىن بىر كېسەكنى تىكلەپ قويۇپ دەسسەپ تۇرۇپ قارىسام ، كۆز يېتىمسىز ئىككى تاغنىڭ نېرىسىدا ، ھارۋامنىڭ بېرىسىدا تۇرۇپ-تۇ . تۇتۇپ كېلەي دەپ كېتىۋاتسام ، يولۇمدا قۇرتلاپ كەتكەن مۇزلۇق ئۇچرىدى ، ئۇنىڭ نالىسىگە چىدىغىلى بولامدىغان ! ياماق بوپتۇ دەپ ئىچىم ئاغرىپ ، يالاڭ چاپىنىمنىڭ يىرتىلغان يېرىدىن بىر پارچە پاختىنى سۇغۇرۇۋېلىپ كۆيدۈرۈپ مۇزغا بېسىۋىدىم ، ئۇ : «رەھمەت ئاداش ، خېلى ئارام تېپىپ قالدىم » دەپ مىننەتدار-لىق بىلدۈردى . ئاندىن مەنمۇ : «ئۆيدە ئىككى پاتمان كېيىك گۆشى يەپ ئۇسساپ قاپتىمەن ، سۇ بولسا ئىچىۋالاي » دېسەم ، «خالىغان يېرىڭدىن ئىچىۋال » دېدى . پالتىنىڭ چۈلتىسى بىلەن مۇزنى ئۇر-سام مۇز تېشىلمىدى ، بىسى بىلەن چاپساممۇ بولمىدى . ئەمدى قانداق قىلسام بولار دەپ ، كەينىمچە شوخشۇپ سەكرەپ كېلىپ بېشىم بىلەن بىر قويۇۋىدىم ، مۇز تېشىلدى . دۇم يېتىپ راسا تويغۇچە سۇ ئىچىۋېلىپ كېتىۋاتسام ، گەدىنىمگە ئىسسىق شامال تەگكەندەك قىلدى . سىلاپ كۆرسەم بېشىم يوق تۇرىدۇ . ئەستاغپۇ-رۇللا ، بەڭگۈش بېشىم نەگە كەتكەندۇ دەپ ئىزدىسەم ، بېشىم ھېلىقى سۇ ئىچكەن يەردە مۇز تېيىلىپ ئويناپ يۈرۈپتۇ . ئاچچىقىم نەدىن كەلدى ، يۈگۈرۈپ بېرىپ بېشىمنىڭ قۇلىقىدىن تۇتۇۋېلىپ ، ئۇ كاچىتىغا بىرنى ، بۇ كاچىتىغا بىرنى ئۇرۇپ ، جايىغا ئورنـ-

تىپ ، خۇداغا شۈكۈر دەپ بېرىپ ئېشەكنى ئەكېلىپ ، ھارۋىنىڭ يېنىغا چېتىپ تۇرپانغا قاراپ ماڭدىم . يەمشىگە يېقىن كەلسەم مۇز تەۋرەپ كېتىپتۇ . ئېشەك تېيىلىپ مىڭ تەسلىكتە ئۆتتى . يەمشىنىڭ ئۆزىگە كىرسەم ، ئۇجمە پىشىپ مەي باغلاپ كېتىپتۇ . تويغۇچە بىر قورساق يەپ ، تۇرپانغا يەتكۈچە يولدا قاتتىق زۇكام تەگدى . باشلىرىم چىڭقىلىپ ئاغرىپ ، دىماغلىرىم پۈتۈپ كەتتى . تۇرپان بازىرىغا كىرىپ ئۇششۇككە سالغان جۇجۇلە يەپ بېشىمنى ساقايتتىم . تۇرپان بازىرىدا دۇكانلار تاقىلىپ قاپتۇ . نېمە ئىش دەپ سورىسام ، ‹كۆتى يوغانىنىڭ قورسىقى ئاغرىپ قالغانىكەن ، شۇنىڭدىن قورقۇپ دۇكان ئاچمىدۇق ، تېۋىپلارنى ئاپىرىپ كۆرسەتسەك ، چۇچۇك كېسىلى بولۇپ قاپتۇ ، دەيدۇ . كۆتى يوغانىنى چۇچۇكدەشكە تۇرپان مۇنارىدىن باشقىسى باب كەلمەيدۇ ، تۇرپان مۇنارىنى قانداق يەتكۈزۈش توغرىسىدا ئويلىشىپ بېشىمىز قېتىۋا-تىدۇ › دېدى . ‹قورقماڭلار ، مەن ئىلاج قىلىمەن ، مېنىڭ بىر ھارۋام بار ، ئۇ تۇرپان مۇنارىدەكتىن ئونىنى كۆتۈرەلەيدۇ › دېدىم . دەررۇ ھارۋامنى ئاپىرىپ مۇنارنى بېسىپ بارسام ، ئەسلىدە لۆكچۈن ۋاڭنىڭ قورسىقى ئاغرىغانىكەن . نەچچە مىڭ مو يەرنىڭ بۇغدىيىنى يالغۇز يەپ ، كاساپەتنىڭ قورساقلىرى كۆپتەك يوغىناپ كېتىپتۇ . راسا قەۋزىيەت تۇتۇپ كېتىپتۇ . مۇنار بىلەن كېلىشتۇ-رۇپ چۇچۇكدىگەنىدىم ، نەچچە يىلدىن يېگەن ـ ئىچكەنلىرى شارقىراپ ئاققىلى باشلىدى . كەلكۈن سۈدەك يوللارنى بېسىپ كېلىۋا-تىدۇ . بۇ بىر بالا ـ قازا بولدى . مەن بۇ بالا ـ قازادىن قېچىپ ، تۇرپاندىن تويلۇق نەرسە ـ كېرەكلەرنى ئالماستىن بۇ يەرگە يېتىپ كەلدىم . بۇ چاغقا يەمشىدىن ئۆتۈپ دادۇڭغا يېقىنلىشىپ قالغاندۇ . مېنىڭ مەسلىھىتىم ، سىلەرمۇ ۋاقتىدا ئۆيلىرىڭلەرگە بېرىپ ، ئىشىڭ ـ تۇڭلۇكىنى مەھكەم ئېتىپ ئۆزۈڭلارنى قوغدىمىساڭلار ، ۋاڭنىڭ بالا ـ قازاسى سىلەرنىمۇ ۋەيران قىلىدۇ ··· »

موللازەيدىن ئولتۇرۇشلاردا «قىرىق بىر يالغان»نى ئېيتىپ تۇگەتكەندە ، ئاڭلىغۇچىلار قاقاقلاپ كۈلۈپ ، ئۆيلىرىگە تارقاپ

كېتىشەتتى .

موللازەيدىن توقسۇندا بىرقانچە كۈن ئويۇن ـ تاماشا قىلىپ ئالتە شەھەر تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى . ئاردىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندە «قىرىق بىر يالغان» ئېيتقۇچىنىڭ موللازەيدىن ئىكەنلىكى ئاشكارىلاندى . بۇ چاغدا بەزىلەر قاتتىق پۇشايمان قىلىپ :

— ۋاي ئىسسىت ، ئەجەب بىلمەپتىمىز ! توقسۇنلۇقنىڭ بۇرنى يوق دېگىنى راست گەپ ـ دە ! — دەپ تىللىرىنى تامشىپ قالدى .

موللازەيدىن ئاغىبۇلاق تاغلىرى ئىچىدە ئاۋازىنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ «گۈلىيار» ناخشىسىنى ئېيتىپ كېتىۋاتاتتى . چۆلنىڭ چۆلچە ، تاغنىڭ تاغچە گۈزەللىكى بولىدۇ . دۇنيادا كۆركەمسىز ھېچقانداق تەبىئەت يوق .

ئاغىبۇلاق داۋېنىغا يەتكەندە غول تارلاپ ، خۇددى شەھەر كوچىسىدەك كىچىكلەيتتى . ئاشۇ تار غولنىڭ غەربىي تېمىدىكى تېكىن تېغىنىڭ يەردىن تەخمىنەن ئون نەچچە مېتىر ئېگىزلىكتىكى بىر تۆشۈكىدىن بىلەكتەك سۇ شارقىراپ يەرگە چۈشۈپ تۇراتتى . بۇ تەبىئىي مەنزىرە يىراقتىن ناھايىتى چىرايلىق كۆرۈنەتتى .

ماڭغان دەريا ، ياتقان بوريا . موللازەيدىن دەريادەك يول بېسىپ ، كۆموش ، قارا قىزىل ، ئۇششاقتاتال مەنزىللىرىنى ، تېۋىلغا يولىدىكى پاتقاقلىقلارنى ، قاراشەھەر دەرياسى ، دەنزىل چىغلىقلىرىنى بېسىپ ئۆتۈپ ، دەريائى باشئەگمىگە يەتتى . تاشدەڭدە راۋۇرۇس بىر كۈن ئارام ئالدى .

دەريا شارقىراپ ئاقاتتى . موللازەيدىن دەريا ياقىسىغا چۈشۈپ تاماشا قىلدى ، سۇ كېچىپ باش ـ كۆزلىرىنى يۇدى ، ئوچۇملاپ سۇ ئىچتى ، ھەتتا بىر قۇر كۆڭلەك ـ تامبىلىنى يۇيۇپ ـ تازىلاپ راۋۇرۇس ئارام ئالغاندىن كېيىن ، ئەتىسى ئەتىگەندە يەنە يولغا چىقتى .

ئېقىن بارغانچە تارلىشاتتى . سۇ بارغانچە ئىتتىكلەپ ئوقتەك تېز ئاقاتتى . دەريانىڭ شەرق تەرىپىدىكى بولۇق قىرچىن تاللار خۇددى دەريا قېشىغا قويغان ئوسمىدەك كۆپكۆك بولۇپ كۆرۈنەتـ

تى . ئېقىننىڭ شەرق تەرىپىدىكى ئېگىز تاغ ئۈستىدە «تاھىر-زۆھرە» نىڭ قەبرىسى ئىشق - مۇھەببەتنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىدە تۇرۇپ موللازەيدىننى كۆزىتىپ ، ئۇنىڭغا ئاللىقانداق ھېس- تۇيغۇ بەخش ئەتمەكتە ئىدى .

موللازەيدىن «تاھىر - زۆھرە» قەبرىسىگە قاراپ ، قانداقتۇر بىر خىل شېرىن ھېسلارغا بېرىلدى ، ئىختىيارسىز ناخشا باشلىۋەتتى :

قارا ئاتىم قارا يايلا ،
قارا - ئالا ئارغامچا ،
ئېگەر - توقۇم يولدا قالدى ،
قولۇمدا قامچا ،
ئايارەي قولۇمدا قامچا .

ناخشا ئېيتسام جاراڭلايدۇ
تاغنىڭ ئاراسى ،
ماڭسام - ماڭسام كۆرۈنمەيدۇ
يارنىڭ قاراسى ،
ئايارەي يارنىڭ قاراسى .

ئاي ئالدىمدا ، كۈن كەينىمدە ،
خىيالىم ئىچىمدە ،
ئاتلار ئورۇق ، يوللار يىراق ،
دەردىم ئىچىمدە ،
ئايارەي دەردىم ئىچىمدە ...

— ۋاھ ... قورۇلغا يېقىنلاپ قاپتىمەن ، — دېدى موللازەيدىن ئۆز - ئۆزىگە . تاشدەكدە قورۇلدا (چازىدا) شەيخۇل ئىسلامنىڭ ئادەملىرى بار ، ئۇلار بەك زالىم دەپ ئاڭلىغانىدى . شۇڭا ، ئۇ

قورۇلغا قانداق بېرىش توغرىسىدا تۈزۈپ قويغان پىلانى بويىچە «ھەر ئېھتىمالغا قارشى» دەپ خۇرجۇندىن بىر يۇرۇش ئاپئاق ساقال ـ بۇرۇتنى ئېلىپ تاقاپ ، بېشىغا سەللە ، ئۇچىسىغا ئاق يەكتەك كىيدى ...

قورۇلغا يېقىنلاپ بارغاندا قاتتىق ۋارقىرىغان ئاۋاز ئاڭلاندى :

— توختا ، نەگە بارىدىغان قېرىسەن ؟

ئاۋاز بىلەن تەڭ ئىككى ئادەم يۈگۈرۈپ كېلىپ ئاتنىڭ چۈلۈڭۇرىنى تۇتتى . بۇ ئادەملەرنىڭ بىرى چاشقان بۇرۇت ، يەنە بىرى كوسا ، بېشىدا ئىككى يۆگىمەچ سەللە ، ئۇششىسىدە دەررە بار ئىدى .

— ئاتتىن چۈش ، يەرگە چۈشۈپ يۈكۈنۈپ ئولتۇرىسەن ، — دېدى ئۇلارنىڭ بىرى ، — بەش ئىمان ، يەتتە كەلىمىنى زىر ـ زەۋەرلىرى ، ساكىن ـ تەشتىتلىرى بىلەن ئوقۇيسەن . توغرا ئوقۇپ بېرەلىسەڭ ، مېلىڭ ھالالغا تايىن تاپىدۇ ، باج ـ خىراج تۆلەپ يولۇڭغا كېتىۋېرىسەن . ئەگەر توغرا ئوقۇپ بېرەلمىسەڭ ، ئەللىك دەررە ئۇرۇپ ، مېلىڭنى ھارامغا تايىن قىلىپ بەيتۇل مالغا ئالىمىز . بىز شەيخۇل ئىسلامنىڭ ئادەملىرى ، قولىمىزدا شەيخۇل ئىسلامنىڭ مۇبارەك مۆھۈرى بېسىلغان خەت ـ ۋەسىقىلىرىمىز بار . مۇسۇلمان بولغىنىڭ ئۈچۈن بويسۇنۇشۇڭ شەرت . ئاتتىن چۈش ، ۋاقىت غەنىيمەتتۇر !

— ھە ... شۇنداق گەپمۇ ؟ — دېدى موللازەيدىن .

— تولا گەپ قىلماي ئاتتىن چۈش . سېنى قېرى دەپ يول قويدۇق . ياش بولساڭ ئالدى بىلەن يىگىرمە دەررە ئۇرۇپ ، ئىمان ـ ئىسلام ئېيتقۇزاتتۇق !

— بولىدۇ ، ئاتتىن چۈشتۇم ... خوش ، ئەمر ۋاجىپ دەپتۇرلەر ، مەن بەش ئىمان ، يەتتە كەلىمىنى ئوقۇي . زىر ـ زەۋەرلىرى بىلەن ، ساكىن ـ تەشتىتلىرى بىلەن ئوقۇغاندىن تاشقىرى تەجۇۋىت ـ قائىدىلىرى بىلەن ، ئىدغام ـ مەدغۇنلىرى بىلەن ئوقۇ-

ۋېتنىپ «ئەيىن» (ع) ھەرپىنى تولۇق تەلەپپۇز قىلىش ۋاقتىدا ناۋادا گېلىمغا «ئەيىن» (ع) تۇرۇپ قېلىپ، ھالاك بولسام سىلەر ئىگە بولامسىلەر؟ — دېدى موللازەيدىن ۋارقىراپ تۇرۇپ.

قاراۋۇللار ئىتتىك بىر - بىرىگە قاراشتى. موللازەيدىن پۈرسەتنى قولدىن بەرمەي يەنە سۆزىنى داۋام قىلدى:

— خوش، بۇ گەپ بۇ يەردە تۈرسۇن. ئىككىنچى بىر مەسىلە، سىلەرنىڭ قولۇڭلاردىكى ھۆكۈمنامىدە بەش ئىمان، يەتتە كەلىمىنى تەرەتسىز ئوقۇسا بولىدۇ دەيدىغان ئىبارە بارمۇ؟ قېنى كۆرسىتىڭلارچۇ؟

قاراۋۇللار يەنە بىر - بىرىگە قاراشتى.

— خوش، ئۇچىنچى بىر مەسىلە، سىلەرنىڭ تەرىتىڭلار بارمۇ؟

قاراۋۇللاردىن بىرى تىلىنى چىقاردى.

— كەمىنە بەندە ئاللاغا قۇللۇق قىلىپ ئەسھابۇل كەھفتە ئون يەتتە يىل ئېتىكاپتا ئولتۇردۇم. تەرەتسىز يەر دەسسىمەيمەن. ئاشكارا بولدىلەركى، سىلەر قانچە يىللاردىن بۇيان يول توسۇپ، يولۇچىلارغا جەبىر - زۇلۇم سېلىپ، بىتەرەت ئىمان - ئىسلام ئوقۇتۇپ، ئۆزۈڭلارمۇ تەرەتسىز ئاڭلاپ، تاغدەك - تاغدەك زور گۇناھلارنى قىلغانكەنسىلەر، پەيلىڭلاردىن يانماي يەنە بىتەرەت ئاڭلايمەن دېسەڭلەرمۇ بولىدۇ. مەن ئوقۇي، ناۋادا شەيتان ۋەسۋەسە سېلىپ ئازدۇرسا، بۇنىڭدىن ھاسىل بولغان گۇناھلار يەنە سىلەرگە بولسۇن، ماقۇلمۇ؟ ئەلھاكۇمۇت، تەكا سۇرۇت، بىرىڭ كوسا، بىرىڭ نېمە ئۈچۈن چاشقان بۇرۇت، مانا، مانا شەيتان بۇرۇت، مانا، مانا شەيتان ۋەسۋەسە سالغىنىغا قاراڭلار، نېمىدېگەن يامان، بۇنىڭ گۇناھى ئۆزۈڭلەرگە بولسۇن! ... ئىباراخۇدايا، بىلمەپتىمەن توۋا. بۇگۈن كېچە ئەسھابۇل كەھفتە ئىستىقامەت غارىدا دۇرۇتى مۇناجات، دۇرۇتى نىجات ۋە قازىيەل ھاجات، ۋەراپەئۇددەرىجاتلىرىمنى ئوقۇپ ئولتۇرسام، تۇيۇق غوجامنىڭ شەيخى سۇلايمان پەدەر ئالدىمغا يۈگۈرۈپ كىرىپ، ئەرز قىلىپ: «غارلار-

دىكى يىلان ـ چايانلار قوزغىلىپ ، ھاۋۇزى باغراش ، دەريائى باشئەگسم تەرەپكە يول تۇتتى . ۋەللاھۇ ئالەم ، شۇ تەرەپلەردە ئېغىر شەرئى خىلاپ گۇناھلىق ئىشلار بولۇۋاتسا كېرەك ، بۇ يىلان ـ چايانلار شۇ يەرلەرگە گۇناھ سادىر قىلغان بەندىلەرنى جازالاش ئۈچۈن كېتىۋاتىدۇ ، ئۆزلىرىنىڭ ئىجابەتلىك دۇئالىرىنىڭ ھۆرمەتى بىلەن مەزكۇر يىلان ـ چايانلارنى ئۆز جايىغا قايتۇرۇپ ، تىنچلاندۇرغان بولسىلا » دېدى . شەيخنىڭ تەلىپىنى قوبۇل كۆرۈپ دۇئاغا قول كۆتۈردۈم . دۇئالىرىمنىڭ ئىجابىتىدىن يىلان ـ چايانلار ئۆز جايلىرىغا ياندى . ھازەلقىياس ، بۇ تەرەپلەردە بۇنچە ئېغىر گۇناھلارنى سادىر قىلغۇچى ئاجىز بەندىلەرنى جازادىن قۇتۇلدۇرغان بولدۇم . ئەلھال ئۆزۈم كېلىپ كۆردۈمكى ، بۇ گۇناھلار سىلەرنىڭ پەيلىڭلاردىن جەزم بولغانكەن . ھالا مەن سىلەرنى زەھەرلىك يىلان ـ چايانلارنىڭ جازاسىدىن قۇتۇلدۇرغانكەنمەن ، ۋاپاغا جاپا بارمۇ دېسە ، بىرگە ئىككى دېگەندەك ، بۇگۈن سىلەر مېنىڭ يولۇمنى توسۇپ بىھۆرمەتلىك قىلىۋاتسىلەر ، خەير ، كېرەك يوق . مەن ئەمدى يىلان ـ چايانلارنى توسمايمەن . سىلەرمۇ ئۆز پېشانەڭلەرگە پۈتۈلگەننى كۆرۈڭلار !

موللازەيدىن قولىنى كۆزىگە تۇتۇپ ، ئەسھابۇل كەف تەرەپكە قارىغان بولدى ـ دە ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

— ھازىر غارلاردىكى يىلان ـ چايانلار دەل مۇشۇ تەرەپكە ھەملە قىلىپ ، زەھەرلىك تىللىرىدىن ئوت چاچراپ تۇرۇپتۇ . يارەب ، خۇدا ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن ! ... مەن قارىسام ، سىلەردە نە شەيخۇل ئىسلامنىڭ ھۆكمى يوق ، نە موللىلىقنىڭ ۋەزنى يوق . ئەگەر موللا بىز ، سەللىگە يارىشا بىر نەرسە بىلىمىز دەيدىغان بولساڭلار ، قېنى ، «يارەھمىتكە چاپلىشىپ كەل» ئايىتىنى ئوقۇپ بېرىڭلارچۇ ؟ سىلەر موللا بولساڭلار ، مۇشكات شېرىپ ، سەھىھۇل بۇخارى ، موللازەيدىن ھەدىسلىرى دېگەن كىتابلارنى ئوقۇپ كۆرگەنمۇ ! «كەسپىدۇر ھالال ، كۆڭۇل بىمالال ، كەسپىدۇر ھارام ، كۆڭۇل بىئارام» دەيدۇ موللازەيدىن ھەدىسلىرىدە . بۇ ھەدىسنى

ئالدىڭلاردىن ئۆتكۈزگەنمۇ ؟

قاراۋۇللار يەرگە قاراپ باشلىرىنى چايقاشتى .

— سىلەرنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىڭلارنى ، شەكلىڭلارنى ، خۇي ـ پەيلىڭلارنى ئاللىقاچان بىلگەنىدىم . پەيلىڭلار بۇزۇق . كەسپىڭلار قاراقچى . يولنى قاراقچى توسۇيدۇ ، كارۋاننى قاراقچى بۇلايدۇ . سىلەر يول توسۇپ بۇلاڭچىلىق قىلساڭلار ، ھالا بۇ پەيـ لىڭلاردىن يانمىساڭلار ، قـانداق قىلماق كېرەك؟ جازا يۇرۇشى قىلغـان يـىلان ـ چـايانـلارنـى مەيلـى دەپ قويۇپ بېرىش كېرەكمۇ ؟...

— ئەي پىرى ئۇستاز ، بىلمەپتىمىز ، توۋا قىلدۇق ! — قاراۋۇللار تىترىگەن ھالدا يالۋۇرۇپ باش ئەگدى .

— مەن قاھھار ئەمەسمەن ، ئەگەر سىلەر بەتنىيەتلىكتىن قايتىپ توۋا قىلساڭلار ، يول توسىدىغان قاراقچىلىق ھەرىكىتىڭلار ـ دىن ۋاز كېچىپ ، ھالال كەسىپ قىلىدىغان بولساڭلار ، ئۇ چاغدا خاسىيەتلىك دۇئالىرىمنى ھەرگىز ئايىمايمەن .

— ب ـ ب ـ بىزنىڭ ... ئۇ ـ ئۇششاق بالىلىرىمىز بار ، رەھىم قىلسىلا ... —قاراۋۇللار تېخىمۇ ئېگىلىپ يالۋۇردى .

— ئۇنداق بولسا قاراقچىلىق ئورنۇڭلارنى تاشلاپ ، ئۆي ـ ماكانىڭلارغا ھازىرلا كېتىشنى خالامسىلەر ؟

— خا ـ خالايمىز ، ھازىرلا كېتىمىز ...

قاراۋۇللار ئارقىغا چېكىنىپ ماڭدى .

— توختاڭلار ! — دېدى مـوللازەيدىـن قـاتتىق ئـاۋاز بـەـ لەن ، — بىلسەم ، سىلەرنىڭ قارىنىڭلار ئاچ . خۇرجۇندا دۇرۇتى نىجانقا تويۇنغان توقاچ نانلىرىم بار . بۇنىڭدىن سىلەرگە بىردىن سوۋغا قىلسام ، قولۇڭلارغا ئالغاندىن كېيىن تاۋاپ قىلىپ ، كەيـ نىڭلارغا قارىماستىن ، ساناپ تۇرۇپ يەتتە توقاي ماڭغاندىن كېيىن دەريا بويىدا ئولتۇرۇپ نانىنى سۇغا چىلاپ يەپ ، يەتتە ئوچۇم سۇ ئىچىپ بولۇپ ، «كەسپىدۇر ھالال ، كۆڭۈل بىمالال ؛ كەسپىدۇر ھارام ، كۆڭۈل بىئارام» ھەدىسىنى قىرىق بىر مەرتەم ئوقۇپ دۇئا

قىلغاندىن كېيىن ، يەنە ئارقاڭلارغا قارىماستىن ئۆيۈڭلەرگە كېتىڭلار ، شۇنداق قىلالامسىلەر ؟

— خوش ، خوش ، ئادا قىلمىز !

قاراۋۇللار ئېگىلىپ كېلىپ بىردىن توقاچنى ئالغاندىن كېيىن ، نانىنى كۆزلىرىگە سۈرتۈپ تاۋاپ قىلىپ يولغا راۋان بولدى .

موللازەيدىن قاراۋۇللار نەچچە توقايدىن ئۆتۈپ كەتكەنگە قەدەر قاراپ تۇردى . ئاندىن ساقال ـ بۇرۇتىنى ئاجرىتىپ ، خۇرجۇنغا سېلىپ كۈلۈمسىرەپ :

— ۋاھ ، بۇ رودۇپايلارغا نان بېرىمەن دەپ خۇرجۇن قۇرۇقدەلىپ قاپتۇ ! مەيلى كېرەك يوق ، پوتامنى بىر چىڭىتسام ، يەنە نەچچە كۈنلۈك يولغا كېتەلەيمەن ، — دېدى .

3

موللازەيدىن قورۇلدىن ئۆتۈپ سايغا چىققاندا ، كورلىنىڭ بوستان تېرەكلىرى قارىيىپ كۆرۈندى .

موللازەيدىن ئاللىقانداق خىياللارغا بېرىلىپ خۇرجۇننى چۇشۇرۈپ قويغىلى قىل قالغانىدى . خۇرجۇننىڭ بىر بېشى ئېغىر ، بىر بېشى قۇرۇق بولغانلىقى ئۈچۈن ، ئېغىر تەرىپى بېسىپ خۇرجۇننى بىر تەرەپكە ساڭگىلىتىپ قويغانىدى .

مولازەيدىن ئاتتىن چۈشۈپ خۇرجۇننى تۈزەتتى ۋە خۇرجۇننىڭ ئىككى پېيىنىڭ ئېغىرلىقىنى تەڭشەش ئۈچۈن يول يېقىندىن بەش ـ ئالتە دانە يۇمىلاق تاشنى ئېلىپ ، خۇرجۇننىڭ قۇرۇق پېيىغا سالغاندىن كېيىن : «كېرەكلىك تاشنىڭ ئېغىرلىقى يوق ، لازىم بولۇپ قالار » دەپ ئاتقا مىندى ـ دە ، كورلىغا كىرمەستىن ساي يولى بىلەن تىمغا قاراپ يول سالدى .

ساي يولى يىلان باغرى بولۇپ ، تىمغا كېتىدىغان ئۆستەڭنى ياقىلاپ گاھى يېقىن ، گاھى يىراقلاپ كېتەتتى . كىشىنى زېرىكتۈرەرلىك ئۇزۇن يول ماڭسا ـ ماڭسا تۈگىمەيتتى . موللازەيدىنىڭ

ئىچى پۈشۈپ ، ئېقىن ئىچىدە ئېيتقان ھېلىقى ناخشىسىنىڭ ئاخىرىنى داۋام قىلدى :

مەن ئېتىمنى چۆلگە سالدىم ،
چۆلگە يول چىقسۇن .
مېنىڭ ماڭغان يوللىرىمدا ،
رەيھانگۈل ئۈنسۇن .
ئايارەي رەيھانگۈل ئۈنسۇن ...

رەيھانگۈلۈم ئاق چېچەكلىك ،
بويلىرى تاتلىق .
ئۆيدە قالغان رەيھانگۈلۈم
ئايىمخان ئاتلىق .
ئايارەي ئايىمخان ئاتلىق...

ئايىمخانلار ، ئايىمخانلار
قالدى يىراقتا .
يۈرەك - جانلار يالقۇنجايدۇ ،
ئوتى يىراقتا .
ئايارەي ئوتى يىراقتا ...

— بىزمۇ رەيھانگۈلدىن قېلىشمايمىز !

بىر دۆڭلۇكنىڭ ئارقىسىدىن تۈيۈقسىز بىر ئايال پەيدا بولۇپ موللازەيدىنگە قاراپ كۈلدى - دە ، سورىدى :

— بايۇەچچە ، يالغۇز نەگە ماڭدىلا ؟

گەۋدىلىك كەلگەن بۇ ئايال غەلىتە كۆرۈنەتتى . ئاپتاپتا كۆيگەن قارامتۇل يۈزىدە مۇشت - تىرناق ۋە قان ئىزلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . مايمۇنلارنىڭكىدەك كىچىك كۆزلىرى پارقىراپ ئوتتەك چاقنايتتى . ئەللىك ياشلار چامىسىدىكى بۇ ئايال چىشلىرىنىڭ

ئېقىنى كۆرسىتىپ موللازەيدىنگە يېقىنلاپ كەلدى . موللازەيدىن ھەيران بولۇپ :

— كۆچا تەرەپكە كېتىۋاتىمەن ، — دېدى .

— مەنمۇ كۆچاغا باراتتىم ، بىللە ئېلىۋالامدىلا ؟

— يالغۇز ئايال ، بۇ چۆلدە ، پىيادە ...

— يول دېگەندە سىلىگە ئوخشاش ئادەم ئۇچرايدۇ ، ئالىمەن دېگەنگە تېگىپ كېتىۋېرىمەن .

— ئەرلىرى يوقمۇ ؟

— ئېرىم يوق ، ئۆلۈپ كەتكەن ، — دېدى ئايال ھىجىيىپ ، — بايۋەچچە ، خۇرجۇنغا جىق يامبۇ قاچىلاپ ، يالغۇز مېڭىشتىن قورقامدىلا ؟ مېنى ھەمراھ قىلىپ ئالغاچ كەتسىلە .

— ھى ـ ھى ، خۇرجۇنغا جىق تاش يامبۇ قاچىلاپ ماڭدىم .

— مەندىن يوشۇرمىسىلا ، تاشتىن يامبۇ بولامدىكەن ؟

— بولىدۇ ، بولىدۇ ، — موللازەيدىن ئارتۇق سۆز قىلماي ئايالغا دىققەت قىلىپ جىم ماڭدى . ئايال رەنجىگەن ئاھاڭدا غودۇڭشىپ :

— ئىنتايىن بېخىل ئادەم ئىكەنلا ، ئىلاھىم يامبۇلىرى تاشقا ئايلىنىپ كەتسۇن ! — دېدى .

موللازەيدىن قاقاقلاپ كۈلدى .

— ھەمراھ قىلىپ ئالغاچ كەتسىلە دېسەم ، كۆڭلۈمگە يارىشا ئىككى ئېغىز سۆزلەپمۇ قويمىدىلا !

ئايال بۇ سۆزلەرنى دەپ بولۇپ يولدىن چەتنىدى ـ دە ، دۆڭلۈكلەر ئىچىدە كۆزدىن غايىب بولدى .

موللازەيدىن ئايال توغرىسىدا خېلى ئويلاندى . ئۇنىڭ تومتاق سۆزلىرىگە ھەيران بولدى ، لېكىن ھېچنېمىنى چۈشەنمىدى . ئات بولسا ئۆز سوتۇقى بىلەن يول باسماقتا . ساي يولىدا يالغۇز ئاتلىق تۈياقلىرىدىن شاراقلىغان شېغىل تاشنىڭ ئاۋازىدىن باشقا ھېچقانداق سادا يوق ئىدى . ساي يولى تۆگەپ ، توپلىق يول باشلاندى . دۆڭلۈكلەر قويۇقلاشتى . يول ئەتراپىدىكى چوڭ ـ كىچىك قۇم

دۆڭلىرى ئۇستىدە كۆكلىگەن پۆپۈكلۈك قومۇشلار ۋە يانتاقلار ھەر خىل رەڭدە كىشىگە سۈرلۈك كۆرۈنەتتى .

دۆڭلۇكلەر ئارىسىدا غىل - پال ئىككى ئادەم كۆرۈنگەندەك قىلىپ ، يەنە كۆزدىن غايىب بولدى . موللازەيدىن ئاتتىن بىقىنداپ ، كۆكلۇكلەر ئوتتۇرىسىدىن تېزرەك ئۆتۈپ كەتمەكچى بولدى ، لېكىن بىر دۆڭنىڭ ئارقىسىدىن تۈيۈقسىز ئىككى ئادەم چىقىپ ، بىرى موللازەيدىنگە ئېسىلدى ، يەنە بىرى ھېلىقى ئايال ئىدى . ئەركەك ئوغرى موللازەيدىنگە ئېسىلغان بويى ئۇنى قاتتىق سىلكىپ تارتتى ، لېكىن موللازەيدىن بىر تارتىش بىلەنلا ئاتتىن يىقىلىپ چۈشمىدى . قايتا ئېسىلغاندا موللازەيدىن ئوغرىنى ئالدىغا تارتىپ ، ئوغلاقچىلارغا ئوخشاش چىڭسىغا باسۇرۇۋالدى - دە :

— تارتقانغا يىقىلمىدىغان ئادەم بىر خۇرجۇن تاش يامبۇ بىلەن يول ماڭمايدۇ ! — دېدى . ئوغرى باستۇرۇقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ھەدەپ يۇلقۇناتتى .

— نېمە قىلىۋاتىدۇ ماۋۇ ھەزىلەك ؟ — ئايال ئوغرى پىچاقنى تەڭلەپ ھۇجۇم قىلدى . موللازەيدىن قولىدىكى تۇرغۇت قامچىسى بىلەن ئايالنىڭ پىچاق تۇتقان قولىغا بىرنى سالدى . پىچاق نەلەرگە دۇر ئۇچۇپ كەتتى .

— ماۋۇ ئېپلاس قولۇمغا ئەجەب بەك ئۇرۇۋېتتى ، — ئايال قامچا تەگكەن قولىنى ئىختىيارسىز ھالدا ئاغزىغا ئېلىپ باردى ، ئەمما يەنە بىر قولى بىلەن يەردىن تاش ئېلىپ موللازەيدىنگە ئاتتى . تاش توپتوغرا ئاتنىڭ قورسقىغا تەگدى . ئات ئۇركۈپ ئون نەچچە قەدەم ئالدىغا يۇرۇپ كەتتى . موللازەيدىن ئاتتىن توختىتىپ ، باسۇرۇۋالغان ئوغرىنى بوشىتىپ قويۇۋېتتى ۋە :

— سىلەرگە نېمە كېرەك ؟ بار نەرسەمنى ئايمايمەن ، ئاتتىن ئالمەن دېسەڭلەرمۇ بېرىمەن . نېمىشقا قارامىلىق قىلىسىلەر ؟ مەنمۇ سىلەرگە ئوخشاش يۇرت كەزگۈچى مۇساپىر ، — دېدى .

مىنۇت ئالدىدىكى قارامىلىق ۋە جىددىيلىك بىرئاز بوشاشتى .

— روزىخاچا ، روزىخاچا ، قولۇڭ قانداقراق ؟ — ئەركەك

ئوغرى روزىخاندىن ئەھۋال سورىدى .
— تولا گەپ قىلماي ، يېنىڭدىكىنى سويۇپ تاشلىغىنا ! ... — روزىخان قولىنى ئۇۋۇلىغان ھالدا بۇيرۇق قىلدى .
— سىلەر قارامىلىق قىلماڭلار . مەقسىتىڭلار نېمە ؟ شۇنى ئېيتىڭلار ، ھېچ نەرسەمنى ئايمايمەن .
— روزىخاچا ، كېلىڭە ، گەپ چىقىپ قالدى .
روزىخان قولىدىن ئۇچۇپ كەتكەن پىچاقنى ئىزدەپ تاپقاندىن كېيىن ، يېقىنلاپ كېلىپ زەردە بىلەن :
— ھە ، نېمە گەپ ؟ — دېدى .
— بايۋەچچە نېمە لازىم بولسا بېرىمەن دەۋاتىدۇ ، قانداق قىلىمىز ؟
— ئوغۇل بالا بولسا ، خۇرجۇندىكى يامبۇدىن ئىككىنى بېرىپ يولىغا كېتىۋەرسۇن ، — دېدى روزىخان .
— ئېلىڭلار ! — موللازەيدىن خۇرجۇننىڭ ئاغزىنى ئېچىپ تەڭلىدى . ئەركەك ئوغرى خۇرجۇنغا قول سېلىپ «يامبۇنى» ئالىدى . لېكىن ، ئۇنىڭ قولىغا تاش چىققانىدى . ئۇنى ـ بۇنى ئېلىپ كۆرگەن ئوغرى :
— ھەممىسى تاش ئىكەنغۇ ! — دەپ چۆرۈۋەتتى .
— مەن تېخى يامبۇمىكىن دەپتىمەن ، بۇ پىتىلىقنى ! — روزىخان نارازى بولغان ئاھاڭدا غودۇڭشىدى .
— توغرا ئېيتتىڭىز يەڭگەم ، — دېدى موللازەيدىن يېقىملىق ئاھاڭدا ، — مەنمۇ سىلەردەك كەمبەغەل ، لېكىن گەپنىڭ تېگىدە گەپ بار دېگەندەك ، ئازراق مۆجىزە ـ كارامەت بار . بۇنىڭدىن سىلەر بىخەۋەر ...
موللازەيدىن ئاتتىن چۈشۈپ ، يېڭىلا چۆرۈپ تاشلانغان تاشلارىنى ئېلىپ پۈدىۋېتىپ يەنە خۇرجۇنغا سالدى . ئاندىن ئۇلارغا چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دېدى :
— مەن بۇ مۆجىزە ئۈچۈن جىق ھەرەج تارتىپ ، ئەسھابۇل كەھفە ئون يەتتە يىل ئىستىقامەت قىلدىم . بېشارەت بولغاندىن

كېيىن ، توپ ئاتار غوجام جەڭ قىلغان جەزىرىلەرگە بېرىپ ، نەچچە كۈن ئىزدەپ يۈرۈپ بۇ تاشلارنى ئاران تاپتىم . بۇلار تاش ئەمەس ، خىسلەتلىك گۆھەر ، سىلەرگە تاش كۆرۈنگەن بىلەن ماڭا گۆھەر كۆرۈنىدۇ . بۇرۇنقى زامانىدا پادىشاھ جەمشىت قىمار ئويناپ لەيلە-ۋەشتىن ھىندىستان پادىشاھلىقىنى ئۇتۇۋالغاندىن كېيىن ، نەپسى قانائەت تاپماي ، كەمەك ھەيبار بىلەن بىر بادىرەپتارنى بىزنىڭ زېمىنىمىزغا چارلاش ئۈچۈن ئەۋەتىدۇ . بۇ ھەيبارلار توپ ئاتار غوجام تاغلىرىدىكى سامىاۋى كۆلگە كېلىپ ، بىزنىڭ نۇرغۇن ئۇنچە - مارجان ، گۆھەرلىرىمىزنى ئولجا ئېلىپ داخور كولىباسىغا قاچىلاپ ماڭىدۇ . توپ ئاتار غوجام بۇ داغۇللارنىڭ ئايدىڭكۆل بويلىرىدا قېچىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرىدۇ - دە ، سالغىسىنى ئېلىپ چويۇن قازاندەك چوڭ تاشلارنى ئېتىپ ، ھەيبارلارنىڭ پاي-خانلىرىنى چېقىپ تاشلايدۇ . ھالاكەتكە مەھكۇم بولغان ھەيبارلار ئوغرىلاپ قاچقان گۆھەرلەرنى تاشلاپ قېچىشقا مەجبۇر بولىدۇ . لېكىن ، ئۇلار بۇ گۆھەرلەرنى تىلسىم قىلىپ جەزىرىلەرگە تاشلاپ قاچقان . شۇنىڭ ئۈچۈن ، بىزنىڭ جەزىرىلىرىمىزدىكى ھەر بىر تاش خىسلەتلىك گۆھەر . مەن شۇ تىلسىماتنى يېشىپ بۇ گۆھەر-لەرنى تاپتىم . خۇرجۇنغا سالسام ، ئۆز كارامىتى بىلەن پۈتۈ-مەس - تۇگىمەس بايلىق . سىلەر بۇ گۆھەرلەرنىڭ خىسلەتلىرىنى بۇنىڭدىن كېيىن كۆرۈپ بىلەرسىلەر . قارامىلىق قىلماڭلار . نادان-لىق قىلماڭلار . ئەگەر بۇگۈن مەن بوشاڭلىق قىلغان بولسام ، مەندىن بۇ خۇرجۇننى بۇلاپ ئالاتتىڭلار ، خۇرجۇندىكى گۆھەر تاشلار سىلەرگە تاش بولۇپ كۆرۈنسە چۈرۈپ تاشلايتتىڭلار . مېنىڭ چەك-كەن جاپالىرىم بىكار بولاتتى - دە ، يا مەن پايدا كۆرەلمەيتتىم ، يا سىلەر . بۇ خىسلەتلىك گۆھەرلەر يەنە جەزىرىلەردە ئەسىرلەر بويى تاش بولۇپ قېلىۋېرەتتى . بۇ ئەلۋەتتە نادانلىق ۋە قارامىلىقنىڭ ئاقىۋىتى ، پۈتمەس - تۇگىمەس پۇشايمان بولاتتى ...

ئوغرىلار ھەيران بولۇپ ، سۆزلەرگە قۇلاق سېلىپ جىم تۇراتتى . موللازەيدىن سۆزىنى داۋام قىلىپ :

— بولدى ، بۇگۈن مەن يولۇمدىن قالدىم ، سىلەر بىلەن بىللە بولاي . ئۆيۈڭلەر بولسا مېنى باشلاپ بېرىڭلار . بىر كېچە ئەھۋاللىشىپ كۆرەيلى . ئەگەر سىلەرنىڭ كۆڭلۈڭلەرگە يېقىپ قالسام ، دوست بولايلى ، خالىساڭلار كۈچاغا بىللە بارايلى ، — دېدى .

— بىزنىڭ ئۆيىمىز جاڭگال . شۇنداق بولسىمۇ تۆت تېمى بار بىر يەرگە باشلاپ بېرىشىمىز مۇمكىن ، — دېدى ئەركەك ئوغرى .

— سىلەر گەرچە جاڭگال ئادىمى بولساڭلارمۇ ، لېكىن مەرد كىلىسىلەر ، گېپىڭلاردا تۇرىسىلەر ، مەن بۇنىڭغا ئىشىنىمەن . ئۇكام ، سېنىڭ ئېتىڭ نېمە ؟

— غۇلام .

غۇلامنىڭ جۇغى كىچىك بولسىمۇ ، چېۋەر ، چاققان ، كۈچلۈك ھەم قارام كۆرۈنەتتى . روزىخان بولسا گەۋدىلىك ، قارا ئۆڭلۈك ، كۆزلىرى چاقناپ تۇرىدىغان سۈرلۈك ئايال بولۇپ ، يەكەنلىك مەشھۇر ئوغرى داۋۇت توكۇرنىڭ خوتۇنى ئىكەن . ھازىر ئېرى ئۆلۈپ كېتىپ تۇل قالغان . بۇ خوتۇن ئۆز ئېرى بىلەن ئۈرۈمچى ، قاراشەھەر ، كۈچا ئارىلىقلىرىدا ئۈزۈن يىللاردىن بېرى سەييارە ئوغرىلىق قىلىش بىلەن داڭ چىقارغان . داۋۇت تولا ئوغرىلىق قىلىپ قاماقخانىلاردا كۆپ ياتقان ، نەچچە قېتىم پالانغان ، سازايى قىلىنغان ، كۈچا كۆۋرۈكلىرىگە بىرقانچە قېتىم قۇلىقىدىن مىخلانغان . ئاخىر ھۆكۈمەت تەرەپ ئۇنىڭ پېيىنى كېسىۋەتكەنلىكتىن توكۇر بولۇپ قالغان ، شۇ سەۋەبتىن داۋۇت توكۇر دەپ ئاتالغان . ئۇ روزىخاننى ياش ۋاقتىدا يەكەندە قولغا چۈشۈرۈۋېلىپ ، بۇ تەرەپلەرگە ئەگەشتۈرۈپ چىقىپ ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرمۇش ئۆتكۈزگەن . ئۇزۇن يىل بىللە تۇرمۇش كەچۈرۈش داۋامىدا روزىخانغا ئۆز ھۇنىرىنى ئۆگەتكەن بولغاچقا ، كېيىنكى يىللاردا داۋۇت توكۇر پۈتىنىڭ ناكا بولۇپ قالغانلىقىنى باھانە قىلىپ ، تولاراق روزىخاننى ئوغرىلىققا ماڭدۇرۇپ ، ئۆزى تەييارنى يەپ ياتىدىغان بولۇۋالغان . ئەگەر روزىخان بىرەر نەرسە تېپىپ كېلەلمىسە ، داۋۇت ئۇنى ئۇرۇپ ، تىللاپ ئازابلايتتى . بىرنەچچە يىل شۇ تەقلىدتە ياشىغان داۋۇت

بۇنىڭدىن تۆت يىل بۇرۇن ئۆز ئەجىلى بىلەن ئۆلگەن . تۇل قالغان روزىخان تۇرمۇشتا باشقا چىقىش يولى تاپالماي ، ئۆگەنگەن خۇيى بويىچە يەنە ئوغرىلىق قىلغان . ھازىر ئۇ ئۇششاق ئوغرىلار بىلەن بىرلىشىپ يول توسۇيتتى . سودىگەرلەرنىڭ مالىلىرىنى بۇلايتتى . ھارۋىكەشلەرنىڭ چۆگۈن ـ قازانلىرىنى ئوغرىلايتتى . قولغا چۈشكەن مالىلارنى سەھرالارغا ئېلىپ بېرىپ ، ئاش ـ نانغا تېگىشىپ جان باقاتتى . ھازىر بۇلار دەل موللازەيدىننىڭ يولىنى توسۇپ ، بۇلىماقچى بولۇشقانىدى .

— غۇلامجان ، — دېدى موللازەيدىن ئۇنىڭ مۇرىسىدىن تارتىپ ، — ماۋۇ بىر سەر تەڭگىگە بىرەر پاقلان سېتىۋال . بۇگۈن كېچە ئۆزىمىزنى مېھمان قىلغاچ پاراڭلىشايلى .

غۇلام تەڭگىنى ئېلىپ ، دېھقان ئۆيلىرى تەرەپكە قاراپ ماڭماقچى بولدى . روزىخان ۋارقىراپ :

— توختا ، تەڭگىنى ئەكەل ! شۇنداق بېرىپ بىرەر قوينى قولتۇقلاپ كەل ، — دېدى .

— يەڭگە ، پۇل لازىم بولسا مەن بېرەي . ماڭا ھارام مال ياراشمايدۇ . ئەگەر ھارام مال يەيدىغان بولسام ، قىلغان ئەجرىم بىكار بولىدۇ . بۇ گۆھەرلەر ئۆز خىسلىتىنى يوقتىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن نەق پۇلغا ھالال باھا قىلىپ سېتىۋالسۇن . سىزمۇ ياشاڭغان ، جىق ئىشنى كۆرگەن ، ئاق ـ قارىنى پەرق ئېتىدىغان ئايال ئىكەنسىز !

روزىخان بۇ سۆزلەرگە ھېچقانداق جاۋاب قايتۇرماستىن غۇلامغا قاراپ :

— بولدى ، كېتىۋېرىڭ ! — دېدى .

غۇلام قوي سېتىۋېلىش ئۈچۈن يۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن ، روزىخان موللازەيدىنگە قاراپ :

— خۇرجۇندا ياغلىقتەك بىرنېمەڭ يوقمۇ ؟ قولۇم بەك ئاغرىۋاتىدۇ ، تېڭىۋالسام بولاتتى ، — دېدى .

— قورقۇنچلۇقتا قامچا قاتتىقراق تېگىپ كەتتى ، —

موللازەيدىن خۇرجۇندىن بىر پارچە ماتا خالتىنى ئېلىپ يىرتىپ روزىخانىنىڭ قولىنى ئاۋايلاپ ئاغرىتماستىن تاڭدى ۋە كۆڭلىنى ياسىدى ، — خاپا بولماڭ ، جاننى ساقلاش ئۈچۈن شۇنداق قىلمىغان بولسام ، قىزىقچىلىقتا ماڭا پىچاق سېلىپ قويىاتتىڭىز . ئۇنىڭ دەردى تېخىمۇ ئېغىر بولاتتى .

— كېرەك يوق ، مۇنداق ئىشتىن كۆرمىگىنى كۆرگەن مەن ! ... —دېدى روزىخان . ھەقىقەتەن بۇ ئايال ۋاقتى كەلسە ئەرلەر بىلەن تەڭ مۇشتلىشىپ ، تەڭ چېلىشىپ ، پىچاقلىشىپ ھۆددىسىدىن چىقاتتى ، شۇڭا ئانچە - مۇنچە ئىشلارغا پىسەنت قىلمايتتى . لېكىن ، ئۆمۈر بويى كىشىلەردىن يۇمشاق مۇئامىلە كۆرمىگەن ، ئېرى داۋۇت توكۇر ھايات ۋاقتىدىمۇ دائىم تاياق يەپ ، تىل ئىشتىپ ، ئەزىيەت چەككەن ، ئوغرىلىق قىلىپ ئەل - يۇرتىنىڭ قارغىشىغا ئۇچراپ كەلگەن بۇ ئايال بۇگۈن موللازەيدىنىڭ يېقىملىق مۇئامىلىسى ۋە يۇمشاق سۆزلىرىدىن تەسىرلەنگەنىدى . ئايال كىشىنىڭ كۆڭلى ھەرھالدا يۇمشاق بولىدۇ ، ئەلۋەتتە !

بۇلار شۇ ئاخشىمى قوي سانقۇچى دېھقانىنىڭ ئۆيىگە ئورۇنلاشتى . غۇلام ئۆي ئىگىسى بىلەن بىرلىكتە قوي سويۇۋاتاتتى . بۇ چاغدا كۈن ئولتۇرۇپ كەچ كىرىپ قالغان بولۇپ ، موللازەيدىن ئايۇاندا خۇرجۇننى بېشىغا قويۇپ مۇگدەپ ئارام ئېلىپ ياتتى .

يېزا يېرىنىڭ قۇلىقى ئۇزۇن دېگىنى راست گەپ . غۇلام بۇگۈن بىر خۇرجۇن يامبۇسى بار بايۋەچچىنى باشلاپ كەپتۇ دېگەن خەۋەر پۈتۈن يېزىغا پۇر كەتكەنىدى . بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان يېزا قىمارۋازلىرى بىر - بىرلەپ كېلىشكە باشلىدى . بۇ قىمارۋازلار ئادەتتىكى چاغلاردا غۇلامنى ئۈتۈپ ئۆگەنگەنلەر بولغاچقا ، بۇگۈن يامبۇسى بار بايۋەچچىنىمۇ قوشۇپ ئۈتۈۋېلىش ئارزۇسىدا كېلىپ ، ئانچە ئۆتمەيلا ئايۋاننىڭ بۇ بۇلۇڭىغا ساپال چىراغنى يېقىپ تاۋكا قۇردى .

غۇلام ئادەتتە قىمارغا ئامراق ئىدى . تەرەپ - تەرەپكە چېپىپ يۇرۇپ جاپا - مۇشەققەت ، خەۋپ - خەتەرلەر ئىچىدە تاپقان

پۇل - پۇچەك ، نەرسە - كېرەكلىرىنى ھەمىشە يېزا قىمارۇازلىرىغا ئۇتتۇرۇپ قويۇپ ، تولا چاغلاردا گاڭسا - جىسا بولۇپ قالاتتى - دە ، پۇشايمان قىلاتتى . لېكىن ، ئۆگەنگەن خۇيىدىن زادىلا ۋاز كېچەلمەيتتى . بۇلۇڭدا تاۋكا قۇرۇلۇشى بىلەنلا ئۇنىڭ خۇمارى تۇتۇپ ، قىمار ئويناشقا ئالدىراپ ، گۆشنى چاپسان پارچىلايمەن دەپ قولىنى كېسىۋالغىلى قىل قالدى . گۆشنى ئۆي ئىگىسىنىڭ ئايالىغا پىشۇرۇش ئۈچۈن تاپشۇرۇپ بېرىپ ، موللازەيدىن مۇگدەۋاتقان يەرگە كەلدى ۋە روزىخانغا قاراپ :

— روزىخاچا ، پۇل بولسا بەرگىنە ! بىرئاز ئىچ پۇشۇقى قىلىۋالاي ، — دېدى .

— مەندە يارماقمۇ يوق ، — دېدى روزىخان تېرىكىپ ، — ئويناپ نېمە قىلاتتىڭ ؟ سېنىڭ قىمار ئويناپ بىر قېتىم ئۇتۇۋالدىم دېگىنىڭنى ئاڭلىمىدىم . ھەمىشە ئۇتتۇرىسەن . ساڭا تاغدەك ئالتۇن بولسىمۇ توشۇمايدۇ ...

— تولا يامان گەپ قىلماي ، پۇل بولسا بەرگىنە ، كېچە چۈشۈمدە يىلان مۇڭگۈزى كۆرۈپتىمەن . بۇگۈن ئۇتۇۋالسام ئەجەب ئەمەس .

— يىلان مۇڭگۈزى پېشانەڭدىن ئۆسۈپ چىققان ھالەتتىمۇ سەن يەنە شۇ ...

موللازەيدىنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ ، خۇرجۇندىن ئازراق پۇلنى ئالدى - دە :

— مانا بۇ ئىككى سەر تەڭگىنى ئال . خاسىيىتى بار پۇلدا ئۇتۇپ كېلىپ بۇگۈن روزىخاچامنى بىر خۇش قىلىۋەتكىنە ! — دېدى .

يېلى چىقىپ كەتكەن توپتەك پۈسسىدە بولۇپ قالغان غۇلام باشقىدىن جانلىنىپ چاچراپ ئورنىدىن تۇردى - دە ، تاۋكا تەرەپكە قاراپ ماڭدى .

— توختا ، ئۇكا ، — دېدى موللازەيدىن غۇلامنى توختىتىپ

تىپ ، — خۇرجۇندا يامبۇ بارلىقىنى بىلىسەنغۇ ! شۇڭا قورقماي ئويىنا . بىرنى ئۇنتۇرساڭ ئىككىنى تىك ، ئىككىنى ئۇنتۇرساڭ تۆتنى تىك ، بىلدىڭمۇ ؟

— بىلدىم ، — غولام شۇنداق دەپ قويۇپ ، چوڭ يۇرەكلىك بىلەن تاۋكا تەرەپكە ماڭدى . قىمارۋازلار ئۇنى قارشى ئېلىپ ، ئوشۇقنى يېڭىۋاشتىن گىرە قىلىپ رەسمىي ئويناشقا باشلىدى .

— يا جەمشىت !

— يا پىرى كامىللار ...

قىمارۋازلار مەيدىسىگە مۇشتلاپ قىمارغا كىرىشىپ كەتتى . قەغەز پۇل ، تەڭگە پۇللار بىردەم ئۇنىڭ قولىغا ، بىردەم بۇنىڭ قولىغا ئۆتەتتى . غولام يەنە ئولتۇراتتى .

— بەش مىسقال تىكتىم .

— بىر سەر تىكتىم .

— ئىككى سەر تىكتىم ...

غولام ياپتىنى قولدىن بەرمەي ئۇدا بىرنەچچە قېتىم سىيا ئاتتى . ئەتىگەندىن بېرى ئۇنتۇرۇۋەتكەن پۇللار قايتۇرۇلدىلا ئەمەس ، بەلكى باشقا قىمارۋازلارنى ئۇتۇپ گاڭسا ـ جىسا قىلىۋەتتى ، ھەتتا بەزىلىرىنى قەرزدار قىلدى .

غولام تاۋكادىن دەس تۇرۇپ خوشال قايتىپ كەلگەندە ، روزىخانمۇ خوشال بولۇپ ، غولامنىڭ ئالدىغا تەڭنىدىكى پىشۇرۇلغان گۆشنى ئىتتىرىپ :

— بۇگۈن بىر ئۇنتقىنىڭنى كۆرۈپتىمەن ! — دېدى .

قىمارۋازلار ئولاش ـ چولاش كېلىپ ، بىرەر پارچىدىن گۆش يەپ ، بىر چىنىدىن شورپا ئىچىپ ، بىردەم پاراڭ سېلىشقاندىن كېيىن تارقاپ كېتىشتى . موللازەيدىن ، روزىخانلارمۇ راۋۇرۇس ئارام ئالغاندىن كېيىن ، ئەتىسى بىرلىكتە كۇچا تەرەپكە يۇرۇپ كەتتى .

4

شۇ كۈنلەردە بۇگۈر يېڭسارىدا دەھشەتلىك «قاتىللىق ۋە ئوغرىلىق ۋەقەسى» يۈز بەرگەنىدى . يېڭسارنىڭ بېگى خوجاپىز بەگ بۇ دېلونى پاش قىلىپ ، قاتىلنى تاپمەن دەپ يۈرت چوڭلىرىنى ھويلىسىغا توپلاپ ، ئۇلارنى ئىقرار قىلىشقا قىستاپ زۇلۇم قىلماقتا ئىدى . بۇگۈن ئۇچىنچى كۈنى ، خوجاپىز بەگ غەزەپ شالىنى چېچىپ ، خەلققە دەھشەت سېلىپ سۆزلىمەكتە :

— يېگىرمە يىلدىن بۇيان يېڭسارىدا بەگلىك قىلىپ مۇنداق ئېغىر ۋەقەنى كۆرمىگەنىدىم ...

يېگىرمىگە يېقىن كىشى بەگنىڭ تىل ـ ھاقارىتى ئاستىدا قورقۇپ ، باشلىرىنى ساڭگىلىتىشىپ تۇراتتى . سۇپىغا سېلىنغان بىساتتا ئەلەم ئاخۇنۇم ، ئىمام ۋە مىرزا كېرىم داخانلارمۇ باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇشاتتى . بەگ غەزەپ بىلەن سۆزىنى داۋام قىلماقتا ئىدى :

— بۇ قېتىمقىدەك چېگىش ۋەقە ھېچقاچان كۆرۈلمىگەن . يېڭسارىدا مۇنداق ئىش پەيدا بوپتۇ دېسە سەت ئەمەسمۇ ؟ باشقا يۇرتنىڭ خەلقلىرى ئاڭلاپ قالسا ، بىز يېڭسارلىق يۈزىمىزنى قانداق كۆتۈرۈپ يۈرىمىز ؟ ھەر قايسىڭغۇ ئىزا تارتىشنى بىلمەيدىغان ، يۇرت ئىشىغا ئارىلاشمايدىغان خەق . بىزچۇ ، ھەمىشە يۇرت ئىشىغا ئارىلىشىپ يۈرىدىغان ئادەملەرگە سەت ئەمەسمۇ ، ئاخۇنۇملارغا سەت ئەمەسمۇ ؟ ئۆز يۇرتىمىزدا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ، ھەممىزنىڭ ئانىسىدەك بولۇپ قالغان ئاجىز ئاياللىنى ياخشى نىيەت بىلەن ھەرەمگە بېرىش ئۈچۈن تەييارلىغان پۇل ـ پۇچەكلىرىنى يېڭسارلىقلار ئوغرىلاپ ، بوغۇپ ئۆلتۈرۈپتۇ دېسە نېمىدېگەن سەتچىلىك ! يۈزىمىزنى قانداق كۆتۈرۈپ يۈرىمىز ؟ ! مەن بۇ ئوغرىنى تاپمەن . بۇ قارا يۈز قاتىلنى ، بۇ كاززاپ ئوغرىنى تاپماي قويمايمەن ! ئوغرى چەتتىن كەلگىنى يوق ، ئۆز ئىچىمىزدە بار . مانا مەن خوجاپىز بەگ ناۋادا بۇ قاتىلنى تېپىپ چىقمايدىغان بولسام ،

بەگلىك ئېتىمنى يۆتكۈۋېتىمەن !

خوجاپىز بەگ نەشتەردەك كۆزلىرى بىلەن كىشىلەر توپىغا بىرقۇر قاراپ چىققاندىن كېيىن ، داخان مىرزا كېرىمگە قاراپ :

— خوش ، قېنى مەرھەمەت ! — دېدى .

مىرزا كېرىم ئورنىدىن تۇرۇپ ، كېكىردەكلىرىنى قىرىپ ئوتتۇرىغا چىقتى ۋە بۇگۈن پەيدا قىلغان پەردىشەپكە يېقىنلاپ سۆزلەشكە باشلىدى :

— ئەي مۆمىنلەر ، مۇسۇلمانلار ، يۇرتىمىزدا پەيدا بولغان ۋەقە بەكمۇ خۇنلۇق ۋە سۇرلۇكتۇر . ئۇنىڭ خۇنخورىنى تاپمىغۇچە ئىمانىمىز كامال ، مۇسۇلمانچىلىقىمىز روناق تاپماس ، خۇداۋەندە كېرىم ئالدىدا يۈزىمىز قارا بولغۇسىدۇر . مۇسۇلمانلار ، مانا بۇ ئوتتۇرىدا تۇرغان پەردىشەپ ئىككى مىڭ بىر يۈز دۇرۇت بىلەن ، پەردىشەپ ئىچىدىكى موزاي يەتتە مىڭ دۇرۇت بىلەن دېمىدە قىلىندى . ئۇشبۇ مەيدانغا ھازىر بولغۇچى ھەربىر مۇسۇلمان تەرەت ئېلىپ ئىمان يېڭىلىغاندىن كېيىن ، ئاللانىڭ بىرلىكى ۋە بەرھەقلىكىگە پۈتۈپ ، پەردىشەپ ئاستىدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتۈشى ، ھەربىر كىشى ئۇشبۇ موزاينىڭ دۇمبىسىنى بىسمىللا دەپ سىلاپ چىقىشى لازىم . كىمكى مەرھۇمغا قەست قىلغان بولسا ، ئۇنىڭ پۇل ـ مېلىنى ئالغان بولسا ، شۇ كىشىنىڭ قولى قارا بولۇپ چىققاي . ئەگەر قەست قىلمىغان بولسا ، ئۇنداق كىشىنىڭ قولىغا قارا يۇقمىغاي . ئىنشائاللا تائالا رەببىلئالەمىن ! قېنى ، مۆمىن مۇسۇلمانلار ، ھەممىڭلار تەرەت يېڭىلاپ ، پاكلىنىپ كېلىڭلار !

يۇرت خەلقى بەگنىڭ زۇلمى ، داخانىنىڭ زورى بىلەن ئېرىق بويىغا تەرەت ئېلىشقا ماڭدى . قورقۇپ كەتكەن خەلق ھەرقانداق بۇيرۇقتا مالدەك ئىتائەت قىلىپ بېشىنى كۆتۈرەلمەي ، ھەتتا ئۆزئارا بىر ـ بىرىگە بەخۇدۇك قارىيالماي قالغانىدى .

خوجاپىز بەگ يېگىرمە يىلدىن بۇيان يېڭىسارىدا بەگلىك قىلىپ يىلتىز تارتقان ، زالىملىقتا ئۇچىغا چىققان ، قارا كۆڭۈل ، بەتنىيەت ، رەڭۋاز ئادەم ئىدى . بۇ بەگنىڭ زۇلمىدىن يېڭىسار خەلقى

زار ـ زار قاقشايتتى . ھېچكىم ئۇنىڭغا قارشى چىقالمايتتى . كىمـ
كى ئازراق قارشىلىق كۆرسىتسىدىغان بولسا ، ئۇنداق ئادەمنى بەگ
ئۆز مەيلىچە ئۇرۇپ ـ سوقۇپ ، باغلاپ ، ئېسىپ ، خانىۋەيران
قىلىۋېتەتتى . گۇناھسىز كىشىلەرنى باغلاپ بۇگۇر ئامبىلى ئالدىغا
ئېلىپ بېرىپ زىندانغا تاشلايتتى . قىسقىسى ، يېڭىسارنىڭ تەقدىرى
خوجاپىز بەگنىڭ قولىدا ئىدى . بەزىدە ئامبال ياكى يامۇل بەگلىرى
تەكشۈرۈش باھانىسى بىلەن يېڭىسارغا كەلسە ، ئۇلار توپتوغرا
بەگنىڭ ئۆيىگە چۈشەتتى ـ دە ، ئۇنىڭ باغلىرىدا ، مېھمانخانىلىرىدا
مېھمان بولاتتى . بىرقانچە قوينىڭ گۆشىنى كاۋاپ قىلىپ يەپ ،
نۇرغۇن سوۋغا ـ سالاملارنى ئېلىپ : «يېڭىسار ياخشى ئىكەن ،
خوجاپىز بەگ ياخشى سوراۋېتىپتۇ» دەپ كېتىشەتتى . سۇ كېتىپ
تاش قالغاندەك ، يېڭىسار يەنىلا خوجاپىز بەگكە قالاتتى .

يېڭىسارنىڭ شۇ دەۋردىكى كالتە بازىرىنىڭ ئىككى بېشىدا
چاخسا بار ئىدى . بازار ئىچىدە بىرنەچچە دۇكان ، ئاشخانا ، ناۋايخا ـ
نىلار ، بوغۇز ـ سامان ساتىدىغان دۇكانلار بار بولۇپ ، خېلى ئاۋات
ئىدى . يولۇچى ، سودىگەرلەرمۇ كۆپ ئىدى . بازارنىڭ ئېقىن تەرەپ
چاخسىسى ئەتراپىدىكى ناۋايخانىلارنىڭ بىرىدە ھوشۇر ناۋاي ئاتلىق
كاسىپ ئۇزۇندىن بۇيان ناۋايلىق قىلاتتى . ئۇنىڭ ئايالى مەرەمخا ـ
مۇ ئېرىگە ھەمكارلىشىپ كۆيۈپ ـ پىشىپ پۇل مەستانىسى بولۇ ـ
ۋاتقان چاغلاردا ھوشۇر ناۋاي تاسادىپىي ئاغرىپ ئۆلۈپ كەتتى . تۇل
قالغان مەرەمخان قېرىلىق يەتكەنسېرى شەرىئەت ـ تەرىقەت يوللـ
رىغا مېڭىپ ، ئاخىرقى ئۆمرىدە بىر قېتىم ھەج تاۋاپ قىلىشنى
مەقسەت قىلىپ ، ئۆزىگە تەۋە ئون چارەكلىك تېرىلغۇ يېرىنى
ساتماقچى بولغاندا ، خوجاپىز بەگ شىپەتلىك تالىشىپ ، يا ئۆزى
ئالماي ، ياكى باشقىسىنىڭ ئېلىشىغا يول قويماي ، بىر ـ ئىككى
يىل كېچىكتۈرۈپ ، ئاخىر ھەربىر چارەكلىك يەرنى قىرىق سەر
تەڭگىدىن پۇلغا سۇندۇرۇپ ئۆزى سېتىۋالدى . ئون چارەكلىك
يەرنىڭ جەمئىي تۆت يۈز سەر پۇلىنى خوجاپىز بەگ مەردلىك
قىلىپ نەق تاپشۇردى . مەرەمخان بۇ پۇلغا ئۆزىنىڭ يەنە بىرمۇنچە

پۇلىنى قوشۇپ ، ئۆز ئۆيىنىڭ ئوچاق ئاستىغا كۆمۈپ قويۇپ ، ھەرەمگە مېڭىش تەرەددۇتىنى قىلىۋاتاتتى . لېكىن ، بىر كېچىسى تۇيۇقسىز ئوغرى كىرىپ مەرەمخاننى بوغۇپ ئۆلتۈردى - دە ، كۈمۈش پۇللىرىنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى . مەرەمخاننىڭ تىلسىز قىزى تاڭ ئاتقاندىن كېيىن ۋەقەنى بىلىپ ، ۋاز - ۋۇر يىغلىغاندىن كېيىنلا ئەلە - مەلە ، قولۇم - قوشنىلار خەۋەر تېپىپ ،بۇ پاجىئەگە ھەيران بولۇشتى . لېكىن ، ۋەقەگە ھېچكىمنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى . ئاخىر خەقلەر قازاغا رىزا قىلىشىپ مەرەمخاننى يۇيۇپ - تاراپ يەرلىككە قويدى ...

لېكىن ، خوجاپىز بەگ قاتىل - ئوغرىنى تاپماقچى بولدى . ئۇ يۇرت چوڭلىرىنى توپلاپ : «ئوغرى چەتتىن كەلمىدى ، بۇنى تاپماي بولمايدۇ» دەپ قىيىن - قىستاققا ئالدى . لېكىن ، ئوغرى تېپىلمىغانلىقتىن ، مىرزا كېرىم داخان بىلەن مەسلىھەتلىشىپ پەردىشەپ ئاستىدىن ئۆتكۈزۈش ، موزاينىڭ دۇمبىسىنى سىلىتىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ ، خەلقنى قىستاۋاتقانلىقىغا بۇگۈن ئۈچ كۈن بولغانىدى .

ۋەقە يۈز بەرگەندىن كېيىن ، خەلق ھەر خىل گۇمانلاردا بولدى . لېكىن ، ئىش مۇرەككەپ بولغاچقا ، ھېچقانداق كىشى يېشەلمەيتتى . گۇمانلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا تېخىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتى .

خوجاپىز بەگ دەۋانى ئۇلغايتىپ : «ئوغرى مۇشۇ يەردە بار ، تاپماي قويمايمەن» دەپ پۈتۈن يۇرت خەلقىگە دەھشەت سېلىۋەرگەچكە ، تىنچ ئۆتۈشنى خالايدىغان ، «قۇرۇق سۆز ، قۇرۇق تۆھمەتتىن خۇدا ساقلىسۇن !» دەيدىغان دېھقانلار تاغار - تاغار بۇغداي - قوناقلارنى ئەكېلىپ بەگنىڭ ھويلىسىغا تۆكمەكتە ، چارۋىچىلار قوي - كالا ئەكېلىپ بەگنىڭ قوتىنىغا سولاپ قويماقتا ئىدى . بەگنىڭ نەپسى بۇنىڭ بىلەن قانائەت تاپقىنى يوق ، شۇڭا بۇگۈن خەلقنى ھەيدەپ كېلىپ پەردىشەپ ئاستىدىن ئۆتۈشكە مەجبۇرلىماقتا ئىدى .

تەرەت ئېلىپ پاكلانغان خەلق بىر - بىرلەپ كېلىشكە باشلىدى . ھەممە ئادەمنىڭ بېشى سېلىنغان ، قوشۇمسى تۇرۇل-گەن ، ۋۇجۇدىنى ئېغىر غەم تاغلىرى باسقاندى . خوجاپىز بەگ خەلقنى بىر - بىرلەپ غەزەپلىك نەزىرىدىن ئۆتكۈزەتتى . ئاخۇنۇم-لار ۋە مىرزا كېرىم داخان قاتارلىقلار بولسا باشلىرىنى تۆۋەن سېلىپ ، گويا چوڭقۇر مۇھاكىمىگە چۆككەندەك جىمجىت ئولتۇراتتى . خوجاپىز بەگ ئاخۇنۇمنى سۆز باشلىسۇن دەپ :

— خوش ، ئاخۇنۇم ، — دېدى .

بەگنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان موللىلار بىردىن بېشىنى كۆتۈرۈپ بەگكە قاراشتى . ئاندىن ئۆزئارا كۆز ئۇچراشتۇرۇۋالغاندىن كې-يىن ، ئەلەم ئاخۇنۇم بۇيرۇق قىلىپ :

— خوش ، ئىمام ئاخۇنۇم ، كىشىلەرنىڭ ئىنساپ - تەۋپىقى ئۇچۇن شاھادەت ئۆگىتىپ ئىمان يېڭىلاڭ ، — دېدى .

ئىمام دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ، كېكىردەكلىرىنى قىرىشتۇ-رۇپ جامائەتكە شاھادەت ئۆگەتتى . جامائەت شاھادەتنى ئىمامغا ئەگىشىپ ئوقۇپ ئىمان يېڭىلاپ بولغاندىن كېيىن ، ئەلەم ئاخۇنۇم ئورنىدىن تۇرۇپ نەسىھەتكە چۇشتى :

— ئىسلام ئالىمى ، دىيانەت جاھانىنىڭ ئىخلاسمەن بەندىلىرى ۋاقىپ بولسۇنلەركى ، دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ سائادەت - شاراپەتلىرى ياخشى ئەمەللەر بىلەن ھاسىلدۇر . ئۇلۇغ خۇداۋەندە كەرىم «قۇر-ئان كەرىم»دە نازىل قىلغانكى ، ياخشى ئەمەللەر ئىمان بولماي مەنپەئەت بەرمەس ، ياخشى ئەمەللەرسىز ئىمان كامال تاپماس . بۇ ئەسراردىن غاپىل بولماي ۋاقىپ بولۇپ ، ئىمانىڭلارنى كامىل قىل-ماق بولساڭلار ، ناۋادا شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىلىرىگە ئالدىنىپ ، مەر-ھۇمە ئاجىزەنى بوغۇپ ئۆلتۇرۇپ ، ئۇنىڭ دۇنياپەرسىتلىرىنى ئال-غان بولساڭلار دەرھال توۋا قىلىپ ئىقرار قىلىڭلار . بۇ ۋەجىدىن پۇتۇن يۇرت خەلقى ئار - نومۇس ۋە خجالەت ئىچىدە قالدى . يۇرت خەلقىنى ئار - نومۇس ۋە خجالەت - مۇشكۇلاتقا سالماق ياخشى ئىش ئەمەس . قاتىل بىردۇر ، ئۇ پۇتۇن يۇرتنى نومۇس ۋە خجالەت-

كه سالغاندۇر . توۋا قىلماق ئۇلۇغ ھىممەت . ھەرقانداق ئاسىي گۇناھكار ئۆز گۇناھىنى تونۇپ ، تەۋۋا قىلىپ مەغپىرەت تىلىسە ، ئاللاتائالا كەچۈرگۈسىدۇر . ئەي ... ياخشىلار ، جاھىللىق قىلماڭلار ، ھىممەت قىلىڭلار ... ئامىن ... ئاللاھۇ ئەكبەر ! ...

نەسىھەت ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ، كىشىلەر رەت بويىچە پەردىشەپ ئاستىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى . موزاينىڭ دۇمبىسىنى سىلاش ۋەزىپە قىلىنغان بولسىمۇ ، كىشىلەر موزاينىڭ دۇمبىسىگە كۈيە سۈرتۈلگەنلىكىنى بىلگەچكە ، قولىنى تەگكۈزمەي چىقاتتى ، ھەتتا ئېھتىيات قىلىپ چاپان پەشلىرىنىمۇ تەگدۈرمەي ئۆتەتتى . ھېچكىمنىڭ قولى قارا بولماي چىققانغا خاپا بولغان بەگ ئاغزىنى بۇزۇپ تىللايتتى . خەلق بولسا خوش ـ خوش دەپلا جىم تۇراتتى . قايتا ئۆتۈڭلار دېسە يەنە ئۆتەتتى ، يەنىلا قولىغا قارا يۇقمايتتى . تىللىغۇچىنى «مەن ھەم شۇ» دەپ يەڭگەنگە ئوخشاش ، خەلقنىڭ چارچاڭلىق قىلماستىن ، ئوچۇق ـ ئاشكارا قارشى چىقماستىن ، خوش ـ خوش دەپ بەگنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقمىغانلىقى ئۈنىڭغا قاتتىق ئەلەم قىلدى . شۇڭا ، ئۇ يەنە بېسىم ئىشلىتىپ ، خەلقنى ئارقىمۇ ئارقا پەردىشەپ ئاستىدىن ئۆتۈشكە مەجبۇر قىلدى . ئەگەر چارچاڭراق بىرەر كىشىنىڭ قولى قارا بولۇپ چىقسا ئىدى ، ئۇ چاغدا ھەممە بالايىبەتتەرنى شۇ ئادەمگە يۈكلەپ ، ھەممە پۈلنى تۆلىتىۋالغاندىن تاشقىرى ئۈنى ئەڭ ئاخىرىدا قاتىل دەپ ئېغىر جازاغا مەھكۇم قىلىپ ، بۇ دېلونى ئاياغلاشتۇرماقچىدى . ئەپسۇسكى ، خەلق ئۈنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقمىدى .

— بۆرىسى يوق جاڭگال ، ئوغرىسى يوق يۇرت نەدە بار ؟ — دېدى بەگ غەزەپ بىلەن شالىنى چېچىپ ، — بىزنىڭ يېڭىساردا ئوغرى يوقمۇ ؟ مەن بىلىمەن . بىزنىڭ يۇرتتا ھۆپۈپنى يۆگىمىگەي يەپ تاشلايدىغان ئوغرىلار بار . يوق دېسەك ، شۇنچە نۇرغۇن پۇل نەگە كەتتى ؟ قانات چىقىرىپ ئۇچۇپ كەتتىمۇ ؟ نەچچە كۈندىن ھەر قايسىڭغا يول قويسام بىلمىدىڭلار ! ئەمدى يول قويماي-

مەن ، قېنى سەنلەر يامانمۇ ، مەن يامانمۇ ؟ ئەگەر يەنە جاھىللىق قىلىدىغان بولساڭلار ، ھەممىڭنى چەمبەرچاس باغلاپ يامۇلغا ئايلاپ ئېرىپ ، گۈندىخانىغا تاشلايمەن . شۇ يەردە سېسىپ يېتىڭلار ، ئۆلۈكۈڭلارنى ئىت يېسۇن ! بۇگۈن كەچ بولۇپ قالدى ، ئۆيۈڭلەرگە كېتىپ تۇرۇڭلار ، ئەتە ئەتىگەن نامازدىن يېنىپلا يەنە كېلىپ پەردىشەپتىن ئۆتىسلەر ، ئەتە يەنە خۇمپەرلىك قىلىدىغان بولساڭلار ، موزاينىڭ ئۆزى زۇۋانىغا كېلىپ سۆزلەيدۇ ، شۇنداقمۇ ، ئاخۇنۇم ؟

— شۇنداق ، شۇنداق ، — دېدى مىرزا كېرىم داخان تەستىقلاپ ، — بۇگۈن كېچە خۇدايىم بۇيرۇسا قەسىدە ئەدەتكە يېتىدۇ . ئۇ چاغدا موزاينىڭ ئۆزى زۇۋانىغا كېلىپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتكۈسىدۇر . ئۇ چاغدا قاتىل ـ ئوغرىنىڭ شەرمەندە بولغىنىنى ، جەمئىيەتنىڭ يۈزىدەك قارا يۈز بولغىنىنى تاماشا قىلغايمىز . ئىنشائاللا ... بۇ ھەممىسى ئاللانىڭ ئىلكىدىكى ئىش .

— مەندە يەنە باشقا چارىلەرمۇ بار ، — دېدى خوجاپىز بەگ كىشىلەرگە دەھشەت سېلىپ ، — ئەگەر ئەتە يەنە كاجلىق قىلىدىغان بولساڭلار ، ئۇ چاغدا ھەممىڭنى باغلاپ ئېقىندىكى سۆگەتلەرگە ئېسىپ تاشلايمەن . قامچامدىن قان تامىمغانىنى مەن بىر كۆرەي ! ئەلقىساسۇمىنەلھەق ، شەرىئەتتە قاتىلنى تېپىش ئۈچۈن ھەرقانداق چارىلەرنى قوللىنىشقا يول بار . شۇنداقمۇ ئاخۇنۇم ؟

— شۇنداق ، شۇنداق ، ئەلۋەتتە يول بار ! — ئاخۇنۇملار بىر ئېغىزدىن تەستىقلاشتى .

خەلق ئۆز بېشىغا چۈشكەن تاغدىن ئېغىر ، تاشتىن قاتتىق زۇلۇمنىڭ زوردىن مۇكچەيگەن گەۋدىلىرىنى تەسلىكتە سۆرەپ ئۆي ـ ئۆيلىرىگە تارقىلىشتى .

شۇ كۈنى بىر ئاتلىق ، ئىككى پىيادە يولۇچى كورلا تەرەپتىن يېڭىسارنىڭ قاراچاچ مازىرىم دەيدىغان يېرىگە يېتىپ كەلدى . پىيادىلەردىن بىرى ئايال ئىدى .

قاراچاچ مازىرىم يېڭىسارنىڭ شەرق تەرىپىدىكى قۇم دۆڭلىرى ئوتتۇرىسىغا ، چوڭ يولنىڭ بويىغا جايلاشقان بولۇپ ، بىر ئېغىز ئۆيى ، ئالدى تەرەپتە ئاددىي ياغاچ تارغاق ۋە تام توسۇقلىرى بار ، ئۆگزە ۋە تام ئۈستىلىرىگە ئارقار ۋە قوچقار مۈڭگۈزلىرى قويۇلغان ، بىر ھېسابتا ئانچە سۈرلۈك كۆرۈنمەيدىغان مازار ئىدى . مازار ئىچىدىن بىلەكتەك بۇلاق سۈيى ئېقىپ تۇراتتى . بۇ سۇدىن ئوزۇقلانغان نەچچە تۈپ قاپاق تېرەك ئېگىز ئۆسكەن بولسىمۇ ، ئەتراپىغا سايە تاشلىغان ، يوپۇرماقلىرى شامالدا شىلدىرلاپ تۇرغاندىن باشقا ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشى يوق ئىدى . لېكىن ، كىشىلەردە بۇ مازارنىڭ سۈيىنى ئىچىپ ، چاچ ـ ساقاللىرىنى يۇيۇپ تارىسا ، ساقالغا مەڭگۈ ئاق كىرمەيدۇ دەيدىغان بىر خىل ئېتىقاد بار ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ياكى چۆل ـ قۇملۇق يوللارنى كېزىپ ئۇسسىغاندىن لىقتىنمۇ ، ھەرقانداق يولۇچى بۇ يەردە ئاتايىن توختاپ يۈرەكنى ياشارتىدىغان بۇلاق سۈيىدىن ئىچىپ ، چاچ ـ ساقاللىرىنى يۇيۇپ ئۆتەتتى .

بۈگۈن چۆلدىن چىققان ئۈچ يولۇچىمۇ شۇ يەردە توختاپ ، سۇ ئىچىپ ، سەگىدەپ ئولتۇراتتى . دەل شۇ چاغدا خوجاپىز بەگنىڭ ھويلىسىدا موزاي سىلاشقا قاتناشقان بىر دېھقان ئۆيىگە قايتىپ كېتىۋېتىپ بۇلار بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى . دېھقان يولۇچىلارغا سالام بەردى ، ئاندىن قولىنى پاكىز يۇيۇپ ئوچۇملاپ سۇ ئىچتى ۋە بىرئاز ئولتۇرۇپ ، ئۇ يەر ، بۇ يەردىن سۆزلىشىپ ، گەپ خوجاپىز بەگ ئۈستىگە كېلىپ توختىدى . دېھقان خوجاپىز بەگدىن كۆرۈۋاتقان زۇلۇم ـ ھاقارەتلەرنى سۆزلەپ دەرد تۆكۈشكە باشلىدى :

— يىگىرمە يىلدىن بۇيان خوجاپىز بەگنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتتۇق ، — دېدى ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ، — چىداپ تۇرغۇدەك ھالىمىز قالمىدى . يېقىندا بىزنىڭ يۇرتتا بىر تۇل ئايالنىڭ ئۆيىگە ئوغرى تېگىپ ، ئايالنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ ، ئۇنىڭ ھەرەمگە ئاتاپ قويغان پۇل ـ مالىلىرىنى بۇلاپ كەتكەن بىر ۋەقە چىقىۋىدى ،

خوجاپىز بەگ يۇرت خەلقىنى يىغىپ قىيىن - قىستاققا ئېلىۋاتقىنىدۇ . ئەتىگەندە بارىمىز ، كەچ كىرگۈچە بەگنىڭ ئالدىدا قول قوشۇشتۇرۇپ تۇرىمىز ، ئاق دېسىمۇ ، قارا دېسىمۇ شۇنىڭ راست . نېمە دېسە خوش - خوش دەيمىز . يا ئوغرى چىقمىدى ، يا يوقالغان پۇل تېپىلمىدى . بۇگۈن ئۇچىنچى كۈنى ، خوجاپىز بەگ داخان بىلەن بىرلىشىپ پەردىشەپ ئىچىگە بىر موزاينى توختىتىپ ، بىزنى موزاي سىلاشقا مەجبۇر قىلىۋاتىدۇ . كىم ئوغرى بولسا شۇنىڭ قولى قارا بولۇپ چىقىدۇ ، دەۋاتىدۇ . لېكىن ، بىرمۇ ئادەم موزايغا قول تەگكۈزگىنى يوق . مەككار داخان موزاينىڭ دۇمبىسىگە كۈيە سۈرتۈپ قويغان . بۇنى بىلىمىز . شۇڭا ، موزايغا قولىمىزنىغۇ يېقىن ئاپارمايمىز ، چاپىنىمىزنىڭ پېشىنىمۇ تەگكۈزمەيمىز . بۇ ئىشنىڭ ئاخىرى نەگە بارارىكىن ؟ خۇدا ئۆزى ئاسان قىلمىسا ، بەندىنىڭ قولىدىن نېمە كېلىدۇ ؟ ئوغرى كىم ؟ پۇتۇن يۇرتقا ئوچۇق - ئاشكارا . لېكىن ، ئېغىزدىن چىقارغىلى بولمايدۇ . بۇ بەگنىڭ يېنىدا ئۇچىغا چىققان بىر يامان ئوغرى بار . شۇ ئارقىلىق ئوغرىلىقنى بەگنىڭ ئۆزى قىلىدۇ . ھالۋېنى ھېكىم يېسە ، تاياقنى يېتىم دېگەندەك ، ھەممە بالايىبەتتەر خەلقنىڭ بېشىغا چۈشۈۋاتىدۇ . بۇنداق ئىشلارنى كۇرمىڭ قېتىم كۆز ئالدىمىزدىن ئۆتكۈزدۇق . بۇ بەگنىڭ دەردىنى يىگىرمە يىلدىن ئارتۇق تارتتۇق . بىز يېڭىسار-لىقنىڭ دەردىمىز ئېغىر . داد - پەريادىمىز ھېچنەگە يەتمەيدۇ . بېيجىڭ خانغىمۇ نەچچە پارچە ئەرزىمىز كەتكەن . ئۇ يەردىنمۇ ھېچقانداق جاۋاب يوق ...

دېھقان ئۆز دەردىنى تۆكۈپ بولۇپ بىرئاز يەڭگىللىگەندەك ئورنىدىن تۇردى ۋە بۇلار بىلەن خوشلىشىپ ئۆيىگە كەتتى . يولۇ-چىلار بۇ ئەھۋالغا قىزىقتى . دېھقان كەتكەندىن كېيىن موللا زەيدىن غۇلامغا قاراپ :

— ئۇكام ، بۇ يەردە ئېغىر ۋەقە بار ئىكەن . شۇڭا ، بىز ئىككىمىز بىر ھەپتە تۇرۇپ ئەھۋالنى بىلىپ ئاندىن ...

— بىلىمەن دەيدىغان بولساڭ ، بىر كېچىدە ھەممە ئىشنى

بىلىپ كېلەلەيمەن ، — دېدى غۇلام سۆزنى كېسىپ .
— قانداق قىلىپ ؟
— خوجاپىز بەگنىڭ يېنىدىكى ئىمىن ئوغرى مېنىڭ يېقىن ئاغىنەم ، بىر كېچە ئەھۋاللاشسام ، ھەممە گەپنى ئېيتىپ بېرىدۇ .
— روزىخاچامنى قانداق قىلىمىز ؟ — دېدى موللازەيدىن .
— مەن ئورۇنلاشتۇرۇپ قويىمەن ، — دېدى غۇلام روزىخاننى باشلاپ قۇم دۆڭلىرى ئىچىدە كۆزدىن يوقالدى . بىر ئازدىن كېيىن موللازەيدىنمۇ ئانقا مىنىپ يۇرۇپ كەتتى . قاراچاچ مازار ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى قۇم دۆڭلىرى ئۆلۈكتەك جىمجىتلىق ئىچىدە قالدى .

5

موزاي سلاشنىڭ ئالتىنچى كۈنى كىشىلەر توپلىنىپ بولغان بىر ۋاقىتتا بەگنىڭ ھويلىسىغا ئاتلىق بىر بۇۋاي كىرىپ كەلدى . بۇۋاينىڭ ئېتىنى ياشقىنا ، جۇغى كىچىك بىر ئادەم يېتىلىگەنىدى . بۇ چاكار بۇۋاينى قولتۇقىدىن يۆلەپ ئاتتىن چۈشۈردى . بۇۋاي ئاتتىن چۈشۈپ خالايىق تەرەپكە ماڭدى . بۇۋاينىڭ بېشىدىكى يوغان سەللە ، ئۇچىسىدىكى ئاق يەكتىكىگە قاراپ خالايىق سالام قىلىپ ئېھتىرام بىلدۈردى ۋە ئاخۇنۇملار ئولتۇرغان سورۇندىن جاي كۆرسىتىپ ئولتۇرغۇزدى . بۇۋاي پاتمە قىلغاندىن كېيىن ، باشقىلار بىلەن كۆپ ئەھۋاللاشماستىنلا بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىمجىت ئولتۇردى . ئىمام ئۆزىچە ئىلتىپات قىلىپ : «ئىسىم ـ شەرىپلىرى كىم ؟ قەيەردىن كەلدىلە ؟ » دېگەن بولسىمۇ ، بۇۋاي جاۋاب بەرمەي جىم ئولتۇردى . خوجاپىز بەگ بۇۋايغا بىرـ ئىككى قېتىم كۆز يۈگۈرتكەندىن كېيىن ، ئۇنىڭ تۇرقىغا قاراپ ، ئېقىپ يۇرگەن ئىشان ياكى تىلەمچى بولسا كېرەك دەپ پىسەنت قىلماستىن ئۆز ئىشىنى داۋاملاشتۇردى . ئۇ پوپوزا قىلىپ خەلقنى پەردىشەپ ئاسىتىدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتكۈزدى . خەلقنىڭ قولىغا يەنىلا قارا يۇقمىغاندىن كېيىن ، خوجاپىز بەگنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ئاغزىنى

بۇزۇشقا باشلىدى :

— نائەھلى ، ئىنساپسىز ئوغرىلار ! كۇچۇكۇم - كۇچۇكۇم دېسە ... ھەددىگىلاردىن ئېشىپ كېتىۋاتىسىلەر ! بۇگۈن ئالتە كۈن بولدى . نېمىدېگەن ئاۋارىچىلىك بۇ ! سىلەردەك ئىمانى كۆيۈپ كەتكەنلەرگە ئەمدى كۆرسىتىمەن ! باغلا ، بۇ خۇمپەرلەرنى ! ئامبال- نىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ ، شۇ يەردە سۆزلىشىمەن...

بەگنىڭ يالاقچىلىرى كېلىپ ئادەملەرنى باغلاشقا باشلىدى . ئەھۋال بۇ يەرگە يەتكەندە بوۋاي ئورنىدىن تۇرۇپ ئەتراپقا بىرقۇر نەزەر تاشلاپ ئوتتۇرىغا چىقتى ۋە :

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ... ئەي ئەھلى مۇسۇلمانلار ! ھەممىڭلار خۇدانىڭ بىرلىكى ۋە بەرھەقلىكىگە شەك كەلتۈرمەستىن ئىمان كەلتۈرۈڭلار ، ئاللا ئۆزى مۇشكۈللىرىمىزنى ئاسان قىلغاي ، — دېدى ۋە ئاۋازىنى غەلىتە تىترىتىپ داۋام قىلدى ، — كەمىنە ئاجىز بەندە خۇدايىتائالاغا قۇللۇق قىلىپ ، ئەسھابۇل كەفتە ئون يەتتە يىل ئىستىقامەتتە ئولتۇردۇم . ئاللانىڭ كارامەتلىرىنى ، نۇرغۇن - نۇر- غۇن مۆجىزىلىرىنى ، ئاجايىپ - غارايىپ ھېكمەتلىرىنى كۆردۇم . ئېتىكاپ غاردا دۇنيا كارىدىن تەرك بولۇپ ، مۇستەجىپ بولغان دۇئا - تەكبىرلىرىنىڭ خاسىيەتلىرى بىرلە شۇنى بىلدىمكى ، ياراتقۇچى ئاللا ھەرقانداق ئىشقا سەۋر قىلغۇچىدۇر ، لېكىن بىرلا ئىشقا تاقەتسىزدۇر ، يەنى خەلقە جەبىر - زۇلۇم بولىدىكەن ، بۇنىڭغا بىتاقەت بولغۇسىدۇر . بۇگۈن كېچە ئىستىقامەت غاردا ئىبادەت قىلىپ ئولتۇرۇپ ، سۇبھى يورۇغان ۋاقىتتا غەپلەت بې- سىپ كۆزۈم ئويقۇغا كېتىپتۇ . بىر چۈش كۆرۈپتىمەن . چۈشۈمدە بىر يۇرتتا بىر توپ خەلق قوللىرى باغلىنىپ ، يۈرەك - باغرى داغلىنىپ ئەزىيەت ئىچىدە قاپتۇ . بېشارەتتە ئۇلارنى قۇتقۇزماق كەمىنىگە نېسىپ بوپتۇ . چۆچۈپ ئويغانسام چۈشۈم . بۇنىڭ شۇك- رانىسىگە ئىككى رەكەت نامار ئوقۇپ ، دۇئا قىلدىم . غايىبتىن بىر ئاۋاز كېلىپ ، «كۆزۈڭنى يۇم» دېدى ، يۇمدۇم . يەرنىڭ تانابى تارتىلىپتۇ . «كۆزۈڭنى ئاچ» دېدى ، ئاچتىم . ئۆزۈمنى قاراڭاچ

مازىردا كۆردۈم . كۈن قىزىل ۋاقىت بولغانىكەن . بۇنىڭ شۇكرا-نىسىگە ئىككى رەكەت نامازئۇقۇپ دۇئا قىلغاندىن كېيىن ئۇشبۇ يەرگە كەلدىمكى ، چۈشۈمدە ئايان بولغان خالايىقنىڭ ئەينەن ئۆزى-نى كۆردۈم . بولۇنغان ئىشلارمۇ ئەينەن ئۆزىدۇر . كەششابۇل قۇلۇپ ، بۇ قۇلۇپنى ئېچىش ماڭا نېسىپتۇر . ئىنشائاللا تائالا رەببىلئالىمىن ! ...

بوۋاي بىرئاز توختاپ كىشىلەرگە نەزەر تاشلىدى . بەگ ، مول-لىلارغىمۇ كۆز يۈگۈرتتى . ئېڭىشىپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ بەزىلە-رى بېشىنى لىڭشىتتى ، بەزىلىرى ياقىسىنى تۈتۈپ بىر - بىرىگە قارىشاتتى . بەگنىڭ چىرايى سەل بۇزۇلغان ، موللىلارنىڭ قوشۇ-مىسى تۇرۇلگەنىدى . بوۋاي ئومۇمىي ئەھۋالنى كۆزىتكەندىن كې-يىن ، يەنە سۆزىنى داۋام قىلدى :

— چۈشۈمدە ئايان بولۇشچە ، پەردىشەپنىڭ ئاستىدىكى موزاي قارادۇر ، ئۇنىڭ دۇمبىسى قارا كۈيەدۇر . ئەگەر يالغان دەپ شەك كەلتۇرسە ، قېنى ئوغلۇم ، ئۆز قولۇڭ بىلەن پەردىنى ئاچ ، خالايىق كۆرسۇن .

— خوش .

غۇلام چەبدەسلىك بىلەن پەردىنى كۆتۈردى . ئۇنىڭ ئىچىدىكى قارا موزاي شۇمشىيىپ تۇراتتى .

— بۇ كارامەتنى كۆرۈڭلار !

بوۋاي ھەممىگە بىر قۇر نەزەر تاشلاپ خوجاپىز بەگكە كەلگەندە ئاتەش كۆزلىرى بىلەن قادالغانىدى . بەگ كۆزىنى قاچۇردى ۋە پۈتۈن ۋۇجۇدىنى تىترەك باستى . بوۋاي سۆزىنى داۋام قىلدى :

— موزاينىڭ زاتى قارا ، ئۇستى كۈيە ، ھەرگىز ئالا ئەمەس-تۇر . شۇنىڭ ئۈچۈندۇركى ، موزاينىڭ بوۋىلىرى ئەييۇب ئەلەيھىس-سالامنىڭ پادىسىدىن قاچقاندا قارغىش ئېلىپ دۇئايىبەند قىلىن-غانىدۇر . شۇڭا ، ئۆزى قارا ، دۇمبىسى كۈيەدۇر ، بەلكى قاتىل - ئوغرى ئۇشبۇ موزاينىڭ ئۆزىدۇر ...

بوۋاي بىرئاز توختاپ داخان مىرزا كېرىمگە قاراپ داۋام

قىلدى :

— قەسىدە ئەدەتكە يەتكەندە موزاي زۇۋانغا كەلمەكچى ، بېشا-رەت بولۇشچە ، قەسىدە - دۇرۇت ئەدەتكە يەتكەن تەقدىردىمۇ موزاينىڭ قارىلىقى ، دۇمبىسىنىڭ كۇيىلىكى ، قارغىشقا ئۇچراپ دۇئايىبەند قىلىنغانلىقى زۇۋانغا كەلمەسكە چوڭ سەۋەبتۇر . چۇ-شۇمدە ئايان بولۇشچە ، بۇ دەۋانىڭ ئىگىسى خوجاپىز بەگ بىنىنى ئابدۇراھمان بەگدۇر . قېنى بەگ بالام ، قولۇڭنى بەرگىنە !

تىترەك باسقان خوجاپىز بەگ ئىختىيارسىز ھالدا قولىنى بوۋايغا سۇندى . بوۋاي ئۇنىڭ قولىنى تارتىپ موزاينىڭ دۇمبىسىگە سۇركىدى ۋە :

— ھاسىل كالام ، دەۋانىڭ ئىگىسى خوجاپىز بەگ قولىنى بەردى . موزاينى سىلىغانىدى ، ئۇنىڭ قولى قارا بولدى . ئەمدى ئوغرى كىم بولدى ؟ بۇ تېخى مۆجىزە ، سىر ئاللانىڭ ئىلكىدە ، يەنە ئاللانىڭ ئىرادىسى بىلەن ئېچىلغۇسىدۇر .

كىشىلەر ياقا تۇتۇپ توۋا دېيىشمەكتە . خوجاپىز بەگ تاتىرىپ كەتكەنىدى . بوۋاي يانچۇقىدىن ئىستىرلاپنى[1] چىقىرىپ ئالىقىنىدا ئوينىتىپ ، موزاينىڭ دۇمبىسىگە قاتتىق تاشلىدى ، مىستىن ئىشلەنگەن بۇ ئەسۋاب موزايغا قاتتىق تېگىۋىدى ، موزاي غال - غال تىترىدى . بوۋاي سۆزلەپ :

— ھېلىتىن نېمە تىترەيسەن ، ئىچىڭ - تېشىڭ قارىداپ كەتكەن قارا موزاي ؟ تىترەيدىغان ۋاقتىڭ تېخى ئالدىڭدا . جاما-ئەت ، ئاخۇنۇم ، موللىلار ، ھەممىمىز بىرلىكتە كارامەتنى ئەمدى كۆرەيلى ، يوقالغان ئالتۇن - كۇموش ئەينى بويىچە ئاسمان بىلەن زېمىن ئارىسىدا تۇرۇپتۇ . قېنى غۇلام ! ...

نەچچە كۇندىن خەلقە ئازار بېرىۋاتقان جاينىڭ — خوجاپىز بەگنىڭ ھويلىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر تۇپ قاپاق تېرەك بار ئىدى . تېرەكنىڭ ئۇچىدا قارا قۇشقاچ ئۇۋىسى قىلىپ ئېسىلغان بىر قاپاق تۇراتتى . غۇلام ئىشارەت ئالغاندىن كېيىن ، ئاغىمخاندەك يامىشىپ

① ئىستىرلاپ — پال باقىدىغان چېكىتلىك مىس چوكا .

مەزكۇر تېرەككە چىقتى . پۇتۇن خالايىق قارىشىپ تۇرغاندا غۇلام تېرەكنىڭ ئەڭ ئۇچىغا چىقىپ ، قاپاقنى يېشىپ يەرگە تاشلىدى . قاپاق كۆكۈم ـ تالقان بولۇپ ، ئۇنىڭ ئىچىدىن بىر كاللەك نەرسە ئاشكارا بولدى . بوۋاي دەرھال سۆز باشلاپ :

— قېنى ئاخۇنۇم ، ئۆزلىرى يۇرتنىڭ چوڭى ، مۇبارەك قول-لىرى بىلەن تۇڭۇچنى يېشىپ كۆرسىلە ، — دېدى . ئەلەم ئاخۇنۇم تۇڭۇچنى يەشتى . ئۇنىڭ ئىچىدىن تۆت يۈز سەر كۈمۈش ، يەنە بىر مۇنچە ئالتۇن جابدۇق چىقتى ··· بوۋاي ئەتراپقا كۆز يۈگۈرت-تى . بەگنىڭ ھەيۋىسى ئاللىقاچان سۇنغان ، چىرايى تاتىرىپ نەچچە تال چاشقان بۇرۇتى تىترىمەكتە ئىدى . بوۋاي سۆزىنى داۋام قىلدى :

— خالايىق ، ئاللانىڭ كارامەتلىرىگە قايىل بولدۇڭلار ، كىم-كى گۇناھ قىلغان بولسا دەرھال توۋا قىلسۇن . مەغپىرەت قىلغۇ-چى ئاللا ··· كىمكى قاتىللىق قىلغان بولسا دەرھال توۋا قىلسۇن ، بولمىسا قىساس بوغقۇسىدۇر ··· خوجاپىز بەگ مەرھۇمنىڭ ئون چارەكلىك يېرىنى سېتىۋېلىپ ، تۆت يۈز سەر كۈمۈش بەرگىنى چىندۇر . مەرھۇمە بۇ پۇلغا ئالتۇن جابدۇقلىرىنى قوشۇپ ئوچاق-نىڭ كۇلخانىسىغا كۆمگەنلىكى تېخىمۇ چىندۇر . لېكىن ، خوجاپىز بەگنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ ، يەنە بىر نامسىز ئوغرى بىلەن كېچىسى باستۇرۇپ كېلىپ مەرھۇمەنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ ، بۇ ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى بۇلاپ ، ئۇشبۇ ئاسمان ـ پەلەككە ، — سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە بوۋاي بېشىنى كۆتۇرۇپ تېرەكنىڭ ئۇچىغا قاراپ قوللە-رى بىلەن كۆرسىتىپ داۋام قىلدى ، — يەنى بۇ تېرەكنىڭ ئۇچىغا يوشۇرغانلىقى تېخىمۇ راستتۇر . كارامەت شۇ بولدىكى ، ئالتۇن ـ كۈمۈش ئەينەن ئۆزى تېپىلدى . خەلق گۇناھسىزدۇر . خوجاپىز بەگ بۇ شۇملۇقنى ئاجايىپ ئۇستىلىق بىلەن ئىشلەپ ، بىرقانچە كۈندىن بۇيان گۇناھسىز خەلقە زۇلۇم سېلىپ ، قىيىن ـ قىستاقتا ئېلىپ ، تۆھمەت چاپلىماقچى بولسىمۇ ، ئاخىر سىرى پاش بولۇپ ، ئۆزى ئوغرى بولۇپ چىقتى . خالايىق ، ھەقىقەت ھەممىدىن ئۈس-

تۇن . سىر ئاشكارا بولدى . ئەمدى لەنەت ۋە نەپرەت كۆزلىرىڭلار بىلەن ئوغرىنىڭ شەرمەندە يۈزىگە قاراڭلار ، ئۇنىڭ ھالى قانداق بولغانلىقىنى تاماشا قىلىڭلار !

«توشقاننى قومۇش ئۆلتۈرەر ، ئادەمنى نومۇس» دېگەندەك ، خوجاپىز بەگ ھەرقانچە نومۇسسىز ، قېلىن ئادەم بولسىمۇ ، بۇ قېتىمقى رەسۋاچىلىقى ئۇنىڭغا تەسىر كۆرسەتمەي قالمىدى . شۇنچە كۈندىن خەلقە زۇلۇم سېلىپ ، قارا چاپلاپ ، ئۆزىنى بولسا گۆھەر - دەك پاك كۆرسىتىپ كەلگەن بەگ بۇگۈنكى رەسۋاچىلىق ئالدىدا غال - غال تىترىمەي تۇرالمىدى . ھەممە ئادەم نەپرەتلىك كۆزلىرى بىلەن قارىغاندا خوجاپىز بەگ ئۆرە تۇرۇشقىمۇ ھالى قالماي ، ھو - شىنى يوقىتىپ تىرىڭشىدە ئارقىغا ئۇچۇپ چۈشۈپ ، خىرقىراپ ياتتى . ئاغزىدىن كۆپۈك ئۆرلەيتتى ...

يىگىرمە يىلدىن بۇيان خوجاپىز بەگنىڭ زۇلمىغا ئۇچراپ ، قانلىق قامچىسى ئاستىدا قان يىغلىغان يېڭىسار خەلقى بۇگۈنكى ئاشكارا بولغان ھەقىقەتتىن ئاجايىپ تەسىراتلارغا ئىگە بولۇپ ، ياقا تۇتۇپ «توۋا - توۋا» دېيىشىپ ھەيران بولۇشقانىدى . ھەممەيلەن دىلى يورۇپ ، خۇشاللىق ۋە تەئەججۇپ بىلەن كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ يىغلاشقان ھالدا ئەۋلىيا بوۋاينى تاۋاپ قىلىشقا باشلىدى ، ئۇنىڭ پەشلىرىنى كۆزلىرىگە سۈرتۈشتى .

خوجاپىز بەگ ھوشىنى يوقىتىپ يىقىلغاندىن كېيىن ، بىرئاز خىرقىراپ ئۇزۇن - قىسقا تىنىپ ، ئاخىر بېسىلىپ قالدى . كىم - دۇر بىرى :

— ئۆلدى ، ئۆلدى ، — دېدى .

— مەيلى ئۆلسۇنرسۇن ، — دېدى بوۋاي خالايىققا قاراپ ، — ئەلقىساسۇمىنەلھەق ، بۇ ئادەمنى قىساسلار بوغدى ، خەلقنىڭ زارى تۇتتى . خەلقنىڭ كۆز ياشلىرى ئۇنى غەرق قىلدى . ھېچكىم بۇ ئادەمنى بىر چەككىنى يوق . خوجاپىز بەگ ھايات ۋاقتىدا ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ ، ئۇنداق قىلماڭ ، خەلقە زۇلۇم سالماڭ ، ئالدى - كەينىگىزگە قاراپ ئىش قىلىڭ ، بەگلىك كېتىدۇ ، يۇرت

قالىدۇ دەيدىغان بولساق ، قۇلىقىغا تاش بىلەن ئۇرغاندەك ئاڭلىناتـ
تى ، شۇڭا ئۇ ئۆمۈر بويى خەلقىە زۇلۇم سالدى . خەلقـنى ئەزدى ،
ئۇردى ـ سوقتى ، بۇلىدى ، ئۆلتۈردى ، خانىۋەيران قىلدى ، قاقـ
شاتتى ، زارلاتتى ، قان يىغلاتتى ، بۇلارنىڭ ھەممىسى قىساس .
ئاخىر بۇ قىساسلار جەم بولۇپ كېلىپ بۇگۈنكى پەيتتە ئۇنى بىر
بوغۇۋىدى ، ئۇ بەرداشلىق بېرەلمەي ، خەلق ئالدىدا رەسۋا بولۇپ
ئۆلدى ، خالاس . جاھـان شـۇنچىلـىك ، خەلقىە يامانلىق قىلغۇـ
چىلىكى يوق ، ۋەسسالام !

بوۋاي بىرئازدىن كېيىن مۇردىغا قاراپ :

— مۇردىنىڭ ئېڭىكىنى قوشتۇرۇپ قويۇڭلار ، بۇ مۇسۇلمانـ
چىلىق . شۇنداقمۇ ئاخۇنۇم !

— شۇنداق ، شۇنداق ، — دېدى ئەلەم ئاخۇنۇم تەمتىرەپ .

— خوش ... ئاخۇنۇم ، ئۆزۈڭ بىلىمىنى قايسى جايلاردا قانچـ
لىك تەھسىل قىلدىڭ ؟

— خوش تـەقسىر ، ئـاۋۋال كۆچـادا ، كېـيىن قەشقـەر ،
ك ـ ك ـ كېيىن بۇخارادا ئوقۇغان .

— كاتتا جايلاردا ئوقۇغان ، باشقا يوغان سەللە قونغان ، ئاخۇنـ
لۇق دەرىجە قوشۇلغان ، ھاسىل كالام ، بىرەر ھەقىقەت سۆزلەش
ئۈچۈن يارىمىغان ئوقۇش بىلەن يوغان دەستارنىڭ نېمە خاسىيىتى ؟
باشتىكى دەستار سۆلەت ئۈچۈنمۇ ؟

ئەلەم ئاخۇنۇم دۇدۇقلاپ جاۋاب بېرەلمىدى ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدـ
نى قارا تەر باسماقتا ئىدى .

— ئەجەبا ، ھازىر مېنىڭ سوئالىمغا جاۋاب قىلمىقىڭ بۇ قەدەر
مۇشكۈل بولغان يەردە ، تاڭلا مەھشەردە قانداق جاۋاب قىلماق
كېرەك ؟ خۇدانىڭ ئالدىدا جاۋاب بېرىش ئۇنىڭدىن يۇز ھەسسە
قىيىن . ئۆزۈڭ ئاخۇنلۇق قىلىۋاتقان يۇرتتا بۇ قەدەر زور ناھەقـ
لىق ، زۇلۇم ـ ھاقارەت بولۇۋاتسا ، خەلق زار ـ زار يىغلاۋاتسا ،
سەن ئاشۇ سەللەڭنىڭ ھۆرمىتىدىن بولسىمۇ بىر كەلىمە ھەق سۆز
قىلماسلىقىڭنىڭ سەۋەبى نېمە ؟ ھەقىقەتنى سۆزلىمىگەن ئوقۇشنىڭ

نېمە پايدىسى؟ ئۆزۈڭ تەپەككۇر قىلغىنكى، سېنىڭ مۇشكات شېرىپلەرنى ئوقۇشۇڭ ھەشەمەتلىك سەللە ئوراپ، خەلقنىڭ پۇل - مېلىغا دۇئا قىلىش، ياغلىق پولۇلىرىنى ئىشتىھا قىلىش، پوشكال - قۇيماق يېيىش ئۈچۈنلا بولغانمۇ؟

ئەلەم ئاخۇنۇم بېشىنى يەردىن كۆتۈرمەي جىم تۇراتتى. بوۋاي سوراشنى يەنە داۋام قىلدى:

— قېنى ئىمام، ئۆزۈڭچۇ؟

ئىمام جاۋاب بەرمەي جىم تۇردى.

— بەلكى ئوقۇغىنىڭ ئازدۇر، — دېدى بوۋاي ئۇنىڭغا قاراپ، — لېكىن جامائەتكە ئىمامدۇرسەن. نەچچە كۈندىن ئۆز جامائىتىڭ زار - زار قاقشاپ، ناله - پەريات قىلىۋاتسا، ئەجەبا جامائەت تەرەپتە تۇرماي، ناھەق تەرەپتە تۇرۇپ، خەلقنە زۇلۇم قىلىشقا شېرىك بولغىنىڭ نېمىسى؟

— قېنى سەن، مىرزا كېرىم، شەددات لەئىن؟ سېنىڭ ھەممە ئىشىڭ ئالدامچىلىق، موزاي زۇۋانغا كېلىدۇ دەپ پەتىۋا بېرىۋاتسەن، قاچان سۆزلەيدۇ؟ ئەلمىساقتىن تارتىپ موزاي زۇۋانغا كېلىپ سۆزلىگەن نەدە بار؟ سەن داخانلاردا ئىمان، ۋىجدان، نومۇس بولامدۇ؟ ھەي ئازازۇل كاززاپ! سېنىڭ خەلقنىڭ نادانلىقىدىن پايدىلىنىپ ئالدامچىلىق قىلىشتىن باشقا يولۇڭ يوقمۇ؟ ئەي خالايىق، ئەمدى ئىشەنمەڭلار، بۇ كاززاپلار شەيتان يولىدا ماڭغان ئالدامچىلاردۇر. بۇ كاززاپلار بىلەن بىز بىر يولدا ماڭمايمىز، بۇنداق شەقىقي كاززاپلارغا لەنەت - نەپرەت ياغدۇرايلى!

— مەرھۇمەنىڭ قاتىلى تېپىلدى، دۇنيا دەپىنىسىمۇ تېپىلدى، — دېدى دېھقانلاردىن بىرى، — ئەگەر ئۇ ئانىمىز ھايات بولسا ئىدى، بۇ ھەقىقەتلەرنى كۆرگەن بولسا، بەش قېتىم ھەرەمگە بارغاندەك خۇشال بولاتتى. ئەمدى بۇ مەرھۇمەنىڭ پۇل - مېلىغا ئىگە بولغۇدەك ئادىمى يوق. تىلسىز بىر قىزى بار. ئۇ قىز ئۆز كۈنىنى ئۆزى ئالالايدۇ. مېنىڭچە، بۇ پۇلنى خۇدا يولىدا ئەۋلىيا ئاتىمىزغا دۇئا قىلدۇرۇۋېتەيلى، قانداق دەيسىلەر؟

— شۇنداق بولسۇن ، بىزگە دۇئا قىلىپ قويسۇن !

كۆپچىلىك بىردەك ۋارقىراشتى . بۇ چاغدا بوۋاي غۇلام يېتىلەپ كەلگەن ئانقا مىنىپ كېتىشكە تەييارلانغانىدى . جامائەت بىرى ئاتنىڭ چۈلۈۋرىدىن ، بىرى يۈگەندىن تۇتۇپ ماڭدۇرغىلى قويمايتى . بەزىلىرى ئەۋلىيانىڭ پېشىگە ئېسىلىپ تاۋاپ قىلاتتى .

بوۋاي ئات ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، ساقىلىنى ئېلىپ تاشلاپ خەلقە قاراپ كۈلدى . خەلق ھەيران بولۇشتى .

— خالايىق ، ئەگەر بېشىڭلارغا چۈشكەن زۇلۇم تاغلىرى كۈمپەيكۈم بولۇپ ، بەدەن ـ بېشىڭلار يېنىكلەشكەن بولسا ، كۆڭلۈڭلار ھەقىقەت چىرىغى بىلەن يورۇغان بولسا ، سىلەرمۇ ماڭا ئوخشاش كۈلۈڭلار ... مەن ئەسلىدە دۇئاگۇي ئەمەسمەن ، ئەۋلىيامۇ ئەمەسمەن . مۇشۇنداق بىر جاھان كەزگۈچى . قارىسام ، ئېقىندا كۆۋرۈك يوق ئىكەن . مەرھۇمنىڭ پۇل ـ مېلىنى سەرپ قىلىپ ياخشىلاپ بىر كۆۋرۈك سېلىڭلار . ئۆتكەن ـ كەچكەن يولۇچىلار مەرھۇمنىڭ روھىغا دۇئا قىلىپ ئۆتسە ساۋاب بولار ، قانداق دەيسىلەر ؟

— توغرا ، — دېدى خەلق بىردىن ۋارقىراپ .

— ئۆزۈڭ كىم ؟ بىزگە مېھمان بول ، ئۆيلىرىمىزگە ئاپىرەمىز ، — دېيىشتى خەلق .

— رەھمەت ، كۆچادىن يانغاندا بىرقانچە كۈن تۇرۇپ ئۆتەي ، ھازىر ئالدىراش ، — دېدى موللازەيدىن ۋە خەلق توپى ئىچىدىن ئۈزاپ چىقتى . ئۇنى مېھمان قىلىشقا ئامالسىز قالغان خەلق ۋارقىراپ :

— ئۆزۈڭ كىم ؟ ئېتىڭنى ئېيتىپ كەت ، — دېدى .

— ئېتىم موللازەيدىن ، خەير ـ خوش ! — موللازەيدىن قولىنى پۇلاڭلاتتى .

— موللازەيدىن ...

— موللازەيدىن ...

خەلق ئۇزۇنغىچە ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئۈزمەي قارىشىپ قالدى .

6

بىزنىڭ يولۇچىلىرىمىز يېڭىسار خەلقى بىلەن خوشلىشىپ ، بۇگۈر ، چومپاق ، چۆلئاۋات ، ياقا مەنزىللىرىنى — كىشىنى زېرىكتۇرۇۋېتىدىغان ئۇزۇن چۆلنى بېسىپ ئۆتتى . بۇ مۇساپە پىيادە يۈرۈشكە بەش كۈنلۈك يول ئىدى . روزىخان گەرچە ياشىنىپ قالغان بولسىمۇ ، يەنىلا تېتىك قەدەم تاشلاپ ئەرلەردىن قالماي يول باساتتى . غۇلام بولسا خۇددى شاتۇردەك چېۋەر ، يېنىك ئىدى . موللازەيدىن گاھى ئاتلىق ، تولاراق ئاتتىن چۈشۈپ ھەمراھلىرى بىلەن پىيادە يول باستى . بۇ ئۇزۇن يولدا زېرىكىشتىن ياكى باشقا سەۋەبلەردىنمۇ ، موللازەيدىن ھەرخىل خىياللارغا بېرىلەتتى ...

«ئىشلار قانداق بولۇۋاتىدۇ ؟ — دەيتتى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە ، — ئۇخلاپ چۈشۈمگە كىرمىگەن ئىشلارنى كۆرۈۋاتىمەن . غۇ ! مەن نەدىمۇ ئەسھابۇل كەھفكە بارىمەن . ئەسھابۇل كەھفنى كۆرگىنىمۇ يوق . تەساللاسىغىلا بازارغا سالسام ئەجەب ئېقىپ كەتتى ، بۇنى ماڭا كىم ئۆگەتتى ؟ خىزىر ئەلەيھىسسالام كېلىپ بىر كېچىدە دىلىمغا سالدىمۇ ؟ ياق ، خىزىر ئۆگەتكىنى يوق . بۇنى ماڭا ئۇچرا ـ ۋاتقان ئىشلار ئۆگەتتى . ئەمەلىيەتتە ، شۇ ئىشلار بولمىغان بولسا مەنمۇ بۇ ئامالالارنى تاپمىغان بولاتتىم . خەير ، بولىدىغان ئىش بولدى ، مېنى يەنە قانداق ئىشلار كۈتۈۋاتىدىكىن ، بۇنى كىم بىلسۇن ؟ مەيلى قانداق بولسۇن ، خەلقنىڭ دەردىگە دەرمان بولالىسام ، خەلقنىڭ بېشىدىكى ئازاب ـ ئوقۇبەت ، دەردۇ بالالارنى ئۇلار بىلەن تەڭ تارتىشىپ بېرەلىسەم بولدىغۇ ! بۇنىڭ ئۆزى بىر ھالاۋەت . ماڭا بۇنىڭدىن باشقا ھالاۋەتنىمۇ لازىمى يوق . ئۆزۈم شۇنداق ئۆسۈپ چوڭ بولۇپ قاپتىمەن . ئاتا ـ ئانام كىچىكىمدە ئۆلۈپ تۈگەپتۇ . ھازىر مەن ئىككى بالىنىڭ ئاتىسى بولۇپ قالدىم ... »

خىيال بۇ يەرگە كەلگەندە ئىككى بالىسى بىلەن ئايالى ئايىمخان ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى . بۇ چاغدا موللازەيدىن ئىختىيار ـ

سىز ھالدا ئارقىغا بۇرۇلۇپ تۇرپان تەرەپكە قاراپ قويدى . تۇرپان يىراقتا قالغاندى . ئۇنىڭغا كۆز يەتمەيتتى . چۆل تەرەپتە چەكسىز جاڭگال سارغۇچ بوزىرىپ ياتاتتى . شىمال تەرەپتە تاغ تىزمىلىرى بارغانچە بىر تال يىپ بولۇپ ، ئاخىر ئۇپۇقتا چۆكۈپ كېتەتتى . موللازەيدىن بۇ چەكسىز چۆللەرگە قاراپ ئىختىيارسىز ھالدا ئۇھ تارتىپ قويدى ۋە ئاۋازىنىڭ بارىچە ناخشا ئېيتقۇسى كەلدى .

«قىزىق ئىش ـ ھە ؟ ! ئەسھابۇل كەفنىڭ بازىرى نېمانچە ئىتتىك ؟ كىشىلەر نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭدىن قاتتىق تەسىرلىنىدۇ ؟ نادانلىق ـ خۇراپاتلىق دېگەن شۇنداق بولامدۇ يا ؟ بۇ خۇراپاتلىق نەدىن كەلدى ، ئۇنى كىم ئۆگەتتى ؟ مىرزا كېرىم داخان ئۆگەتتىمۇ ؟ خۇراپاتنى شۇلار باشلاۋاتامدۇ ؟ مەنمۇ داخانلىق قىلدىممۇ ؟ ياق . بەلكى خۇراپات ـ جاھالەت قۇلۇپلىرىنى ئۆز ئاچقۇچى بىلەن ئاچقاندەك قىلدىم . زەھەرنى زەھەر بىلەن ياندۇرۇش دېگىنى بەلكىم مۇشۇ بولۇشى مۇمكىن··· »

كۆز ئالدىغا كېلىۋاتقان بۇ ئىشلار بىلەن ئۆز ـ ئۆزىگە قويۇلغان سوئاللار بىر ـ بىرىگە ئۇلىنىپ ، موللازەيدىنىڭ كاللىسىنى بىردەمىمۇ ئارامىدا قويمىدى . ئاخىر ئۇ ئايىغى چىقمايدىغان بۇ خىياللارنى تاشلاپ ، ھەمراھلىرى بىلەن سۆزلىشىشكە كىرىشتى .

— روزىخاجا ، سىز بىلەن سىردىشىپ خۇددى ئاجا ـ ئۇكىدەك بولۇپ قالدۇق . بۇ قېتىم كۇچاغا بارغىنىڭىزدا بىز بىلەن بىللە تۇرۇڭ . ئەپلىشىپ قالسا يەرلىشىپ قېلىڭ ، — دېدى موللازەيدىن .

— لايىق چىقىپ قالسا ئەرگە بەرسەكلا جايلاشمامدۇ ؟ — دېدى غۇلام چاقچاق قىلىپ .

— قېرىغاندا ئەر ئالامدۇ ؟ ئالىمەن دېسىمۇ تەگمەسمەن ، — دېدى روزىخان ئوچۇق چىراي بىلەن ، — ئىككىڭلار نەدە بولساڭلار ، مەنمۇ شۇ يەردە بولاي ، قانداق دەيسىلەر ؟

— بولىدۇ ، بىزنى ئۇكام دەپ يۇرۇۋېرىڭ . بىزمۇ سىزنى تاشلىۋەتمەيمىز . ئامال بولسا بۇرۇنقىدەك سەرسان بولۇپ يۈرمەي ،

بىر يەردە مۇقىملىشىپ قالسىڭىز ياخشى بولاتتى .

— مەنمۇ زېرىكتىم . پۈتۈن ئۆمرۈمدە كەربالانىڭ ئىتىدەك سوكۇلداپ شەھەرمۇشەھەر يۈرۈپتىمەن . يا ئەر خوۋلۇقى ، يا ئۆي خوۋلۇقى كۆرمەي شۇنچە ياشقا كىرىپ قاپتىمەن ، — روزىخان ئۆزلۈكىدىن تەسىرلىنىپ سۆزلەشكە باشلىدى ، — بۇ قېتىم موللا ئۇكامغا يولۇقۇپ دىلىم خېلى يورۇپ قالدى . ياخشى گەپ تاشنى ئېرىتىدۇ دېگەندەك ، خېلى تەسىرلەندىم . ئۆمرۈمدە ياخشى گەپ ئاڭلاپ يۈرگەن خوتۇن ئەمەسمەن . ئۆزۈمنىڭمۇ خۇيۇم ئەسكى ، ماڭغان يولۇم ئاندىن ئەسكى . قەيەرگىلا بارسام ئوغرى خوتۇن ، لۇكچەك خوتۇن دەپ ھەممىسى قارغايدۇ . تازنى تاز دېسە ئۆلگۈسى كەلگەندەك ، مېنىمۇ ئوغرى ، لۇكچەك دېسە ئاچچىقىم كىرىپ بىئارام بولىمەن . ھەرقايسىڭ ئەسكى دېيىشسەڭ ، مەنمۇ ئۆلگۈچە ئەسكىلىك قىلىمەن دەپ خەق بىلەن قېرىشىپ ، ئۆلۈكۈم چۆلدە قالسىمۇ مەيلى دەپ يامانلىقتىن قول تارتمىدىم . بۇ قېتىم دىلىم سەل - پەل يۇمشاپ قالدى ، خوجايىز بەگنى كۆردۇققۇ ، يامانلىقنىڭ جازاسىنى تاپتى . مەن ھەر قېتىم يىگىتلاردىن ئۆتكەندە ئانچە - مۇنچە يوقلاپ ، تاپقان - تەرگىنىمدىن ئاز - تولا بېرىپ ، ئۇنىڭ گېلىنى ياغلاپ ئۆتەتتىم . بەزىدە بەرگەن نەرسەم ئازراق بولۇپ قالسا تىللاپ خارلايتتى ، ھەتتا ئۇنىڭ قامچا بىلەن ئۇرغان چاغلىرىمۇ بولغان . بەگ بولغانلار ئوغرىنىڭ قاراقچىسى . بەگلەر شۇنداق ئەسكى ئىشلارنى قىلغان يەردە مەن قىلسام نېمە بوپتۇ دەپ ئەسكى ئىشلارنى قىلىپ يۈرىۋەردىم . مەنمۇ ئادەمغۇ ! ياخشى گەپ ، ئىللىق چىرايمۇ لازىمغۇ ! مېنىڭ تەكتىم يەكەنلىك . كىگىزچى ئەھەت قارىم دېگەننىڭ ئارزۇلاپ باققان قىزى ئىدىم . قىز ۋاقتىمدا رەھمەتلىك داۋۇت مېنى ئېلىپ تاغ ئارقىسىغا سۆرەپ كەلدى . بىرنەچچە ۋاق ئوقەت قىلىپ يامان ئەمەس جان باقتۇق . كېيىن داۋۇتنى ئەسكەرلىككە تۇتۇۋالدى . بەش - ئالتە يىل ئەسكەر بولۇپ راسا ئۇچىغا چىققان قىمارۋاز بولۇپ چىقتى . شۇنىڭدىن كېيىن خەقنىڭ مال - مۇلكىنى ئوغرىلاپ نامىمىز چىقتى . كېيىن-

چه ئۇرۇمچىگە سىغماي قاراشھەر تەرەپكە كەلدۇق . ئۆردەكتەك ھەممە يەرنى سېسىتىپ ، ئاخىر كورلا بىلەن كۆچا ئارىلىقىدا جاڭ-گال ئوغرىسى بولۇپ كەتتۇق . رەھمەتلىك ئېرىممۇ ئۆلۈپ كەتتى . ئۆزۇممۇ ياشىنىپ قالدىم . يەنە بۆرىدەك ئەتىدىن كەچكىچە جاڭگال كېزىپ يۈرۈش بۇگۈنكى كۈندە راستىنى ئېيتسام ، ئۆزۇمگىمۇ خۇشياقمايدىغان بولۇپ قالدى . بۇ قېتىم ھەرقايسىلار بىلەن بىر سەپەردە كېتىۋاتىمەن . ئەمدى سىلەر نەدە تۇرىسىلار مەنمۇ شۇ يەردە بولاي . ئىككىلارنىڭ ئىسسىقىنى قاينىتىپ بەرسەممۇ بىر ئىش . قانداق دەيسىلەر ؟

— ياخشى دېدىڭىز ، بىزنى ئۆز ئۆكىڭىز دەپ بىلىڭ . بىزمۇ سىزنى تاشلىۋەتمەيمىز . ھەرقانداق ئىشىڭىزغا مانا بىز تەيـ-يار ، — دېدى مىـوللازەيدىن ، ئاندىن غۇلامغا قاراپ :

— سەنچۇ غۇلامجان ؟

— ساڭا ئوخشاش ئاز ـ تولا كارامىتى بار ئادەمگە بـالدۇرراق ئۇچرىـغان بولسـام ھەرگـىز ئوغرىلىـق قىلمايتتىم جۇما ! — دېدى غۇلام كۇلۇمسىرەپ ، — بۇ قېتىم كۆچادا ئۆزۇمنى بىر تونۇتىدىغان بولدۇم ـ دە . ئىلگىرى ـ كېيىن ھەممىنى جايلاپ ، گاڭسا ـ جىسا قىلىپ يىغىشتۇرۇپ ...

— نېمە دەۋاتىسەن ؟

— نېمە دەيتتىم ، خۇرجۇندا يامبۇ بار . كۆكۇل توق . قىمارنى چوڭ ئويناپ ، قاتلاپ تىكىپ ، كۆچانىڭ ھەممە قىمارۋازلىرىنى گاڭسا ـ جىسا قىلىۋېتەي دەيمەن .

— توخۇ داڭگال ، ئۆچكە جاڭگال چۇشەپتۇ دەپ ، خىيالىڭ قىمار ئويناشتىمۇ ؟

— كۆچالىق قىمارۋازلارغا تولا ئۇتتۇرۇپ ، نۇرغۇن پۇلنى سىلىپ بەرگەن ئوغرىمەن . دەردىم تولا ، بۇ قېتىم شۇ دەردىمنى چىقىرىۋالاي دەپ خىيالىم شۇ يەرگە كېتىپتۇ ، — دېدى غۇلام كۇلۇمسىرەپ ، — مەن ئەسلىدە قىمارۋاز ئەمەس ئىدىم . كورلىدا خېلى ياخشى ئادەمنىڭ بالىسى ئىدىم . لېكىن ، قورساق كۆپۈكى

مېنى شۇنداق بۇزۇۋەتتى . ئەگەر مېنى ھېلىمباي دېگەن خۇمسى بوزەك تاپمىغان بولسا ، مەن بۇنچىلىك ئەسكى يولغا كىرىپ قالماي‌تتىم . ئاتامدىن ئىككى چارەكلىك باغ بىلەن بىرقانچە ئېغىز ئۆي ـ جاي قالغانىدى . باغ ئۆزى كىچىك بولسىمۇ ، ئىنتايىن چىرايلىق نەشپۈتلۈك باغ ئىدى . ھېلىمباينىڭ بۇ باغقا كۆزى چۈشۈپ ئۇنى دەپ ، بۇنى دەپ يۈرۈپ ئاخىر باغ ـ ھويلامنى تارتىۋالدى . قازىغا ئەرز قىلسام ، بايغا يان باستى . بەگلەرمۇ باينىڭ سۆزىنى ئوڭ قىلىدىكەن . جاھاننىڭ ھەممىسىنىڭ كېلىپ مېنى بوزەك قىلغانلىقىغا قاراپ مۇشۇ يولغا كىرىۋالدىم . ھېلىمباينىڭ ئىشلىرى قىزىق بولدى . مەن يېتىم بالا بولغاچقا ، بىر كۈنى ئۆزىچە ماڭا ئاتىدارچىلىق قىلغۇسى كېلىپ ئۆيلەندۈرۈپ قويماقچى بولدى . يىراق سەھرادىن بىر كىشىنىڭ قىزىنى كۆچۈرۈپ كېلىپ ماڭا نىكاھلاپ قويدى . تويلۇق بەرگەن نەرسىلىرى : بىر سەگەز كۆڭلەك ، بىر پارقىرىم ئۆتۈك ، بىر شەلپەر جىلىتكە ، بىر ياغلىق ، بىر تۇماق ، بىر چارەك گۈرۈچ ، بېش جىڭ ياغ ، بىر ئوغلاق . جۇغ ـ جەمئىي بەش ـ ئالتە سەر يارچەن خەجلەپ تويىنى قىلدى . مەنمۇ بوپتۇ دەپ يۈرىۋەردىم . بىر كۈنلىرى «ھېساب ـ كىتاب قىلىشىپ قويايلى» دېسەم ، «ۋاي ئۇكام ، ئۆتۈپ تۇرمامسەن» دېدى . باي ماڭا رەھىم قىلىۋاتىدۇ دەپ يۈرىۋەردىم . ئارىدىن ئىككى ـ ئۈچ يىل ئۆتكەندىن كېيىن ، باي مەھەللىمىزدىكى ئىمام ـ مەزىنلەرگە كىشى قويۇپ ، «غۇلامنى ئۆيلەپ قويسام قۇلىقىنى يوپۇرۇپ جىم يۈرىدۇ ، ئۇنىڭ تويى ئەرزانغا چۈشمىگەن» دېگەن گەپلەرنى قىپتۇ . بۇنى ئاڭلاپ : «بوپتۇ ، بېرەي ھېسابلاپ كۆرسەتسۇن» دېسەم ، يەتمىش ـ سەكسەن سەر تەڭگىنىڭ ھېسابىنى كىرگۈزۈپتۇ . ئۇنداق ئەمەس دېسەم ، بىر كۈنى قازىخانىغا ، بىر كۈنى بەگنىڭ ئالدىغا قىچقارتىپ ئاۋارە قىلغىلى تۇردى . ئاخىر «باغنى بەرسۇن ، قالغان پۇلنى ئاستا ـ ئاستا تۆلىسۇن» دېگەن گەپ چىقتى . شۇ يول بىلەن ئاۋۇال باغنى تارتىۋالدى . يەنە بىرنەچچە ۋاق ئۆتكەندە ھېلىمباينىڭ بىرنەچچە ئادىمى كېلىپ كۈدە ـ

كۆرپەمنى ئۆيدىن تالاغا تاشلاپ ، ئۆينى تارتىۋالدى . بىز كوچىدا قالدۇق . يىغلىسام يىغام ، دادلىسام دادىم يەتمىدى . نەگىلا بارسام باينىك سۆزى ئوك . شۇ ئاچچىقىمدا ئۆي - ماكانمنى تاشلاپ ، خوتۇننى ئۇچ تالاق دەپ قويۇۋېتىپ سەرگەردان بولدۇم . ئاستا - ئاستا ئوغرىلىق قىلىدىغان بولدۇم . زېرىكسەم كوچاغا كەلدىم ، ئىشقىلىپ مۇشۇ ئوتتۇرىدا جاننى ئوغرىغا بەرمەي كېلىۋاتىمەن .

بۇلار مۇڭدىشىپ خېلى يول باستى ، لەڭگەردىن ئۆتكەندە غۇلام گەپنى ئۆزگەرتىپ :

— مانا ، بۇ ئامبال - غوجامىلار سەگىدەپ ئۆتىدىغان جاي . ئۇرۇمچىدىن بۇ تەرەپكە ئۆتكۈچە بىر بوپسىنى قوڭغا قويۇپ سەگىدەيدۇ ، ئىككى يىل ئۆتكەندە ئۇرۇمچىگە يانغۇچە تۆت ھارۋىدا كېلىپ سەگىدەپ ئۆتىدۇ . ئۇ چاغدا يەلپۇپ تۇرىدىغان ئىككى ئادىمى ، چاي كۆتۈرىدىغان بىر ئادىمى ، ئۇچ - تۆت دورغىسى ، تاش توقۇملۇق يورغىسى بولىدۇ . ھا - ھا - ھا ، — غۇلام ئۆزىنىڭ قىلغان سۆزلىرىگە ئۆزى كۈلۈپ بىردىنلا ۋارقىرىۋەتتى ، — ۋاي - ۋۇي ، ماۋۇ تاشلار خۇرجۇنىنى تېشىپ قويۇپتۇغۇ !

دەرۋەقە تاشلار يول بويى تولا دوملاپ خۇرجۇننىڭ بىر بۇرجىكىنى تۇخۇم پاتقۇدەك تېشىپ قويغانىدى .

— قانداق قىلىمىز ، تاشلۇۋېتىمىزمۇ يا ؟

— تاشلۇەتكىلى بولمايدۇ ، ماتاغا يۆگەپ قويساق تۇرۇەرمەيدۇ ، — دېدى موللازەيدىن ۋە خۇرجۇندىن بىرنەچچە قۇرۇق خالتىنى ئېلىپ تاشلارنى يۆگەپ قويدى .

— يامان يەرگە كېلىپ قالدۇق ، — دېدى غۇلام يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان خانىقاتامنىڭ دەرەخلىرىگە قاراپ ، — ئۇ يەردە چازا بار . شورىخانىنىڭ (باجخانىنىڭ) ئاچ بۆرىلەردەك جىسالىرى يول توسۇپ ياتىدۇ . خۇددى يولۇچىلارنى تىرىك تۇرغۇزۇپ شىلەۋالىدىغاندەك پۇتۇن نەرسە - كېرەكلەرنى ئاختۇرۇپ ئاۋارە قىلى-

دۇ . مەنغۇ ھەر قېتىم كەلگەندە ماڭىدىغان بىر يولۇم بار ، شۇ يول بىلەن جىسالارنىڭ كۆزىگە توپا چېچىپ ئۆتۈپ كېتەتتىم .

— ئۇنداق بولسا ئىككىڭلار ئۆز يولۇڭلار بىلەن كېتىۋېرىڭلار ، مەن تەۋەككۈل دەپ چوڭ يول بىلەن ماڭاي ، بولامدۇ ؟

— بولىدۇ ، بۇگۈن ئاخشام كۆۋرۈك بېشىدا تېپىشايلى ، — دېدى غۇلام ۋە روزىخاننى ئەگەشتۈرۈپ دەرەخلەر ئارىسىدا كۆزدىن غايىب بولدى .

ساقساقلا يېقىن يەردە چازا بولۇپ ، ئۇچ نەپەر باجگىر جىسا ئۆتكەن - كەچكەن سودىگەرلەرنى تەكشۈرۈپ ، چاتاق تېپىپ قاقتى - سوقتى قىلاتتى . بۇلارنىڭ ئەسكىلىكىدىن ھەممە ئادەم قاقشايتتى . كۈن ئولتۇرۇپ كۆز باغلانغان چاغدا موللازەيدىن بۇ يەرگە يېتىپ كەلدى . باجگىرلاردىن بىرى ئۆيدىن چىقىپ ۋارقىرىدى :

— تۇختا ، كىچىكىدە نېمە قىلىدىغان ئادەمسەن ، نەدىن كەلدىڭ ؟

— ئەتىگەن چىققان يەردىن ، — دېدى موللازەيدىن .

— تولا دامخورلۇق قىلما ، ھازىر نەگە كەلدىڭ ، نەدە تۇرۇۋاتسەن ، بىلەمسەن ؟

— بىلىمەن ، ئاسمانىڭ ئاستىدا ، ئاتنىڭ ئۈستىدە ، بۆكۈمىنىڭ ئاستىدا ، كەشمىنىڭ ئۈستىدە تۇرۇۋاتىمەن .

— غەلىتە گەپ قىلىسىنا ، ھېلى بىكار زۇۋانىڭنى دارغا تارتىپ قويىمەن ! — دېدى باجگىر ئاچچىقى كېلىپ .

— بۇ شەھەردە زۇۋاننى دارغا تارتامدۇ ؟

— ھەئە ، زۇۋانىڭنى دارغا تارتىپ ، كۆزۈڭنىڭ ئالا - قارىسىنى ئېلىپ ، خامىرىڭنى يېرىپ ، جېنىڭنى چىقىرىپ ئالىقىنىڭغا قويىدىغان شەھەر بۇ . بۇ دېگەن كۆچا ، مەن دېگەن شورىخانىنىڭ جىساسى . داخۇڭگەيلىك قىلماي ئاتتىن چۈش ، خۇرجۇندىكى نېمە ؟ تەكشۈرىمىز !

— خۇرجۇننى تەكشۈرۈشكە چىشىڭلار پاتارمۇ ؟

— تولا گەپ قىلماي چۈشە ! نى ـ نى زىلچا خۇرجۇنلارنى تەكشۈرگەن ئادەم سېنىڭ ئەسكى خۇرجۇنۇڭنى تەكشۈرەلمەيمىزما ؟

— جىسا بېگىم ، ئەسكى چاپانىڭ ئىچىدىمۇ ئادەم بار دېگەندەك ، مېنىڭ بۇ ئەسكى خۇرجۇنۇمنىڭ بىر پېيىدا ئەسكى تامبال بىلەن يامبۇ ، يەنە بىر پېيىدا ئامبال بىلەن دېنباۋ بار ، قانداق ، گەپلىرى بارمۇ ؟ بىزمۇ شەھەر ـ شەھەردە باش كۆتۈرۈپ ، ئەسكى خۇرجۇندا تاش كۆتۈرۈپ ، مەن ـ مەن دېگەن نوچىلارنىڭ زۇۋانىنى دارغا تارتىپ كەلگەن بىز !

باجگىر سەل ھەيران بولۇپ :

— گەپنىڭ ئۇرانىدىن قارىغاندا گۇڭسى[1] ئەكەلگەن ئوخشايدىلا ، بىزگە ئازراق چاي پۇلى بېرىپ يوللىرىغا ماڭسىلا غوجام !

— دېدى .

— سورىساڭ راۋۇرۇس سورا ! يامبۇ سورىساڭمۇ بەرگۈچىلىكىم بار ، — دېدى موللازەيدىن ھۆركىرەپ .

— ئىلتىپاتلىرى ، غوجام .

موللازەيدىن خۇرجۇنغا قول سېلىپ ، ماتاغا ئورالغان «يامبۇ» دىن بىرنى چىقىرىپ باجگىرنىڭ قوينىغا تىقتى . دەل شۇ چاغدا ئۆي ئىچىدىن يەنە بىر باجگىر چىقىپ قالدى . موللازەيدىن شۇ ئانىلا ئاۋازىنى پەسلىتىپ :

— ھېچكىمگە تۇيدۇرماي ئۆيۈڭگە ئاپىرىپ خەجلە ! — دېدى ـ دە ، ئاتنى بىقىنداپ يۇرۇپ كەتتى .

— ئۆيدىن چىققان باجگىر ئۇچقاندەك يېتىپ كېلىپ :

— سودىگەر نېمە بەردى ؟ — دېدى .

— ھېچنېمە بەرگىنى يوق ، — دېدى باجگىر ئۆزىنى قاچۇرۇپ .

— مۇنداق قىلە ، قوينۇڭدىكىنى كۆرۈپ باقاي !

شۇنداق قىلىپ بىرى ئۆزىنى قاچۇردى ، يەنە بىرىنىڭ گۇمانى تېخىمۇ كۈچىيىپ قېرىشتى . بۇ ئىككىسى جاڭجاللىشىپ تۇرغاندا

① گۇڭسى — ھۆكۈمەت ئالاقىسى .

ئىلگىرى ئۇستىگە ئۇچىنچى بىرىمۇ ئۆيدىن چىقىپ جېدەلگە ئارىلاشـ
تى . ئۇچ باجگىر بىر ـ بىرىگە كۈچ ئىشلىتىپ ، بىرىنچى باجگىر ـ
نىڭ قوينىدىكى نەرسىنى تالاشتى . بۇلار بىر ـ بىرىنى يەرگە
بېسىشتى ، پومىداقلىشىپ چېلىشتى . لاتىغا ئورالغان «يامبۇ»
ئاخىر ئۇنىڭ قوينىدىن چىقىپ ھېلى ئۇنىڭ ، ھېلى بۇنىڭ قولىغا
ئۆتۈپ تالاش ئىچىدە قالدى . بۇلار بىر ـ بىرىنى مۇشتلاشتى ،
توپىغا بېسىشتى ، تۇمشۇقلىرى قان بولدى . شۇ ئەسنادا «يامبۇ»
ئورالغان ماتا چۇۋۇلۇپ ، مۇشتۇمدەك قارا تاش ئوتتۇرىغا چىقتى .
باجگىرلار ھەيران بولۇپ ئىنچىكىلەپ قاراشتى . ئاخىر ئۇچىلىسى
تەڭلا ئۆيگە كىرىپ چىراغ يورۇقىدا تەكشۈرۈپ ، ئۇنىڭ ھەقىقەتەن
بىر پارچە تاش ئىكەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن روجەكتىن سىرتقا
تاشلىۋەتتى . بۇلار گەپ ـ سۆز قىلىشماستىن ئاغزى ـ بۇرنىدىكى
قانلارنى ، يۈز ـ كۆزىدىكى توپا ـ توزانىنى تازىلاپ ، دېمى ئىچىگە
چۈشكەن ھالدا :

— خۇمـسى ، بىزنى قالتىـس بۇردا قىپتىـۇ ! — دەپ غو-
دۇڭشىشتى .

7

كۈچانىڭ شۇ دەۋردىكى شەھەر مۇداپىئەسى مۇنداق ئىدى :
ساقساق ، سۇ قوۋۇقى ، رەستە ، پاختا بازىرى ، كۆكچى مەھەللە-
سى قاتارلىق چوڭ كوچا ئېغىزلىرىدا چوڭ چاخسا ، كۆۋرۈكنىڭ
ئىككى بىقىنىدىكى تار كوچىلارغا كىچىك چاخسا ئورنىتىلغان بو-
لۇپ ، يامۇلدىن ئىككى جىڭغا[1] دۇمباق چېلىنغان ياكى زەمبىرەك
ئېتىلغاندىن كېيىن ، شەھەر چاخسىلىرى ئېتىلىپ ، يوغان قۇلۇپ
سېلىناتتى . شۇنىڭدىن كېيىن شەھەر كوچىلىرىنىڭ ھوقۇقى جە-
سەكچى — تاكتاكچىلارنىڭ قولىغا ئۆتەتتى . ھەرقانداق كىشى
ئۇچرىسا شۇلار سوراق قىلاتتى . يامۇل ۋە ھەربىي گازارما بولسا

① ئىككى جىڭ — كەچ سائەت ئونلار بولسا كېرەك .

شەھەر ئىچىدە ئىدى .

موللازەيدىن باجگىرلاردىن ئاجراپ توپتوغرا چوڭ كوچا بىلەن كۆۋرۈكنىڭ بېقىنىغا كەلدى . روزىخان بىلەن غۇلام ئىككىسى كۆۋرۈكتىكى نامازشام بازىرىدا سامسا يەپ ، دوغاپ ئىچىپ ئولتۇرغانىكەن ، بۇلار شۇ يەردە تېپىشتى . موللازەيدىن ئاتتىن چۈشۈپ ، ئىسسىق سامسا يەپ ئىككى ھېچىر دوغاپ ئىچتى . ئاندىن ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ قايماق بازىرى بىلەن ئاستىنقى ساي بويىدىكى سارايلاردىن بىرىگە كەتتى .

ئەتىسى جۈمە كۈنى ئىدى ، موللازەيدىن ساي بويىدىكى سارايدىن چىقتى . ساينىڭ ئىچى يۈزلىگەن ئوتۇن ھارۋىلىرى بىلەن تولغانىدى . «نېمىدېگەن تولا ھارۋا ، نېمىدېگەن تولا ئوتۇن ؟» دەۋەتتى ئۇ ئىچىدە . ھارۋىلارغا سۆكسۈك ، قاقشال ، توغراق ، يۇلغۇن ئوتۇنلارنىڭ ئۈستىلىق بىلەن بېسىلغانلىقىغا قاراپ ھەيران بولدى . شەھەر چوڭ بولغاچقا ، ھەر جۈمە كۈنى نەچچە يۈز ھارۋا ئوتۇن سېتىلىپ تۈگەيدىغانلىقىنى چۈشەنمىگەن ئادەم ئوتۇنلارنىڭ كۆپلۈكىگە قاراپ ، قالاپ تۈگەتكىلى بولامدۇ ، دەيتتى .

كۈچادا ھەر جۈمە كۈنى بازار بولاتتى . كۈچالىقلار جۈمە بازىرىنى ئازنا بازار دەپ ئاتايتتى . ئاستىنقى سايدا ئوتۇن بازىرى ، ئۈستۈنكى سايدا (كۆۋرۈكنىڭ جەنۇب تەرىپى ئاستىنقى ساي ، شىمال تەرىپى ئۈستۈنكى ساي دەپ ئاتىلاتتى) توخۇ ، ئۆردەك ، كەپتەر ، تۈخۈم ، توزغاق بازىرى بولاتتى . ئۇنىڭدىن سەل يۇقىرىدا شورىخانا بار ئىدى . ئۇنىڭ بېقىنىدىكى سايدا ئات ، كالا ، قوي بازىرى بولاتتى . موڭغۇللار يۈلتۈزدىن يۇزلەپ - يۇزلەپ ئات ، كالا ، قوي ھەيدەپ كېلىپ كۈچا بازىرىدا ساتاتتى . چوڭ رەستىدە گەزمال ، ماتا - چەكمەن دۇكانلىرى جايلاشقان . كوچىنىڭ ئىككى قاسىنىدا ھەرخىل يايمىچىلار ، دورىپۇرۇشلار ئورۇن ئالاتتى . بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا سامسىخانا ، ناۋايخانا ، دوغاپچى ، كاۋاپچى ۋە بېلىق پىشۇرۇپ ساتقۇچىلار ، سىرىق پولۇ ، سىرىق لەڭمەن ساتقۇچىلار بەكمۇ تولا ئىدى . پاختا بازىرىدا باشتىن -

ئاياغ پاختا دۇكانلىرى ، پاختا ئاتقۇچىلار جايلاشقانىدى . ۋاڭنىڭ ئوردىسى تەرەپكە ماڭغانسېرى دوپپا ، تۇماق ، ئۆتۈك بازىرىغا باراتتى . ئاندىن يىپ بازىرى ، يىڭ بازىرى بولاتتى . ئاشلىق بازىرى قۇتلۇقئوردىنىڭ قۇمىغا تۇتىشاي دەپ قالاتتى . قايماق بازىردا ئەتىگەنلىك سۈت - قايماق سودىسى ، بىجاق نېنى سودىسى ئاخشىلاشقاندىن كېيىن ، ئۇرۇك - شاپتۇل سودىسى كەچكىچە بولاتتى . دوقمۇش - دوقمۇشتا قوغۇنلار دۆۋىلىنىپ كېتەتتى . ئادەملەر بارغانسېرى كۆپىيىپ كوچىلارغا لىق تولدى . سەككىز - ئون ياشلاردىكى بالىلار «پوش - پوش ، چاپان ياغلاشتى» دەپ يالغان ئېيتىپ يول تاپاتتى . «چاقماق ، چاقماق ، قاراڭغۇدا ياقماق ، ئالمىغانلار ئاخماق» دەپ سەرەڭگە ساتقۇچى بالىلار ئىنتايىن تولا بولاتتى . قەيەرگىلا بارسا شۇ بالىلارنىڭ توۋلىغان ئاۋازلىرى قۇلاقنى يارات تى . كۇچا بازىردا يەنە بەش تال ياڭاق ، بىر دوپپا جىگدە تىزىپ ئولتۇرغۇچى مومايلار ، ئىككى يىڭ يىپنى ئالدىغا قويۇپ ساتىمەن دەپ ئولتۇرغان كەمبەغەل ئاياللار خېلى جىق ئىدى .

موللازەيدىن زېرىكمەستىن بازارنىڭ ھەممە يېرىنى ئايلاپ ، كۇچادىكى بايلىق - كەمبەغەللىكنىڭ سۈرەتلىرىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ چىقتى .

موللازەيدىن تولا چۆرگىلەپ ھارغىنلىق ھېس قىلدى ، گويا بازاردىكى چاڭ - توزاندىن بوغۇلغاندەك ، دېمى سىقىلغاندەك بولدى . شۇڭا ، ئۇ كۆكچى مەھەللىسىنىڭ ئاغزىغا كېلىپ ، قايسى تەرەپكە مېڭىشنى بىلمەي ئارىسالدى بولۇپ تۇراتتى ، قىغدۇڭ تەرەپتىن بىر توپ ئادەم دۇركىرىشىپ كەلدى . توپنىڭ ئىچىدە ئېشەككە تەتۇر مىندۇرۇپ ، يۈزىگە قارا سۈرتۈلگەن ئىككى ئادەم كېلىۋاتاتتى . سازايى قىلغۇچىلار ئوغرىلىق قىلغانلىنىڭ سازايى دەپ توۋلايتتى . موللازەيدىن بۇنىڭغا قىزىقىپ ئەگەشتى . ئۇلار سازايى قىلىنغۇچىلارنى رەستىدىن ئۆتكۈزۈپ ، ساقساقچە ئېلىپ بارغاندىن كېيىن ، ئارقىغا قايتۇرۇپ كۆۋرۈككە كەلگەندە ئېشەكتىن چۈشۈرۈپ كۆۋرۈكتىكى تۈۋرۈككە قۇلىقىدىن مىخلاپ قويدى .

كىشلەر ئولىشىپ ئوغرىلارغا لەنەت ـ نەپرەت ياغدۇراتتى ، بەزىلەر ئۇلارنىڭ يۈزلىرىگە تۈكۈرۈپ ئۆتەتتى ...

بۇنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىر ۋەقە يۈز بەردى . كوچىدا ئاياللار قېچىشقا باشلىدى . يۈزگە چۈمبەل تارتقان ئاياللار ياكى پۈتۈن باش قىسمىنى ئوراپ ، سىگار كۆزىنى ئوچۇق قويۇپ بازار قىلىۋاتقان چوكانلار تەرەپ ـ تەرەپكا قاچاتتى . بۇنىڭ ئارقىسىدىنلا يولنىڭ ئىككى قاسىنقىدا ئىككىدىن تۆت نەپەر جازاچى رەئىس دەرىلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ پەيدا بولدى . بۇ رەئىسلەر بازارنى ئېتىساپ قىلىپ ، ئاياللارنى قوغلاش ئۈچۈن قازىخانىدىن چىققان . شۇڭا ، ئاياللار ئۇلارنىڭ جازاسىدىن قاچقانىدى . موللازەيدىن بۇ كارامەتلەرنى كۆرگەچ ، ئارام ئېلىش ئۈچۈن كۆۋرۈكنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى سايغا چۈشتى . بۇ يەردە مەدداھلار سورۇن تۈزۈپ ئاجايىپ ناتىقلىقى بىلەن نۇرغۇن ئادەمنى ئەتراپىغا يىغىپ ، ھەر خىل جەڭنامە ، ئىشق ـ مۇھەببەت داستانلىرى ۋە ھېكايىلەرنى سۆزلەيتتى . بۇ ئەتراپتا يەنە راۋابچىلار ، ئوغلاقنى ئۇسسۇل ئوينىتقۇچىلارمۇ بار ئىدى . ھەرقايسىسى ئۆز ماھارەتلىرىنى كۆرسىتىپ خەلقنى رازى قىلغاندىن كېيىن ، ئاخىرىدا دۇئا قىلىپ پۇل تىلەيتتى .

موللازەيدىن ئايلىنىپ سىيەنچىكە تەرەپكە باردى . بۇ يەردىكى تاماشا يەنە باشقىچە ئىدى . ئادەملەر توپ ـ توپ ئولتۇرۇشۇپ تۆت ئوشۇق ئاتاتتى ، شىشخال ۋە جۇپ ـ تاق ئويناتتى . سەل چەتتە — ئازادىرەك جايلاردا ئاپئاق ساقال ئادەملەر تۆتىن ـ تۆتىن كىگىز ئۈستىدە ئولتۇرۇپ بەشلەك قەغەز ئوينايتتى . بۇلار قىمارۋازلار توپى ئىدى . بۇنىڭدىن باشقا ، يەنە بىرنەچچە توپ كىشى چەمبىرەك بولۇپ ئولتۇرۇشۇپ چىلىمدا نەشە چېكىشەتتى . چىرايلىرى سارغايغان ، كۆزلىرى خۇمارلاشقان بۇ بەڭگىلەر تولىمۇ سۆرۈن كۆرۈنەتتى . ئۇلارنىڭ ئۇزايىدىن كىچىك بالىلار قورقۇپ يېنىغا بارالمايتتى . موللازەيدىن ھەممىنى بىرقۇر كۆزدىن كەچۈرۈپ بىر تاۋاكادىن غۇلامنى تاپتى . ھەممىنى ئۇتتۇرۇپ تىزىنى قۇچاقلاپ ئولتۇرغان غۇلام موللازەيدىننى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇردى

ۋە خجالەت بولغان ھالدا :

— بۇگۈن يەنە يىلان مۇڭگۈزى بار قىمارۋازغا يولۇقۇپ ، ھەممىنى ئۇتتۇرۇپ قويدۇم ، — دېدى .

— يىلان مۇڭگۈزىدىن ساڭىمۇ بىرنى تېپىپ بەرسەم بوپتىكەن ، نەدە بار ئىكەن ؟

— ئەفراسىياپنىڭ شەھىرىدە تولا دەيدۇ .

— ئۇ شەھەر نەدە ئىكەن ؟

غۇلام جاۋاب بېرەلمەي شۇك بولۇپ قالدى . موللازەيدىن سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ :

— گەپ يىلان مۇڭگۈزىدە ئەمەس ، قىمارنىڭ ئۆزىدە . قىمار ئويىنىساڭ راۋۇرۇس قىمارۋاز بولۇپ ، كېچە ـ كۈندۈز شۇنىڭ كويىدا بول . بىر يەردە ئۇتتۇرساڭ ، ئىككىنچى مەيداندا ئۇتىسەن . ساڭا ئوخشاش نەچچە ئاي پۇل توپلاپ كېلىپ ئاندىن ئويىنغان بىلەن بولمايدۇ . ئۇتۇش نۆۋىتىڭ كېتىپ قالىدۇ . گەرداۋغا چۆكۈپ يۇرۇپ ئويىنىمغان قىمارنى ئويىنىمغان ياخشى . مېنىڭچە ، ساڭا ھازىر قىماردىنمۇ قىزىق ئىشلار بار . شۇ ئىشنى قىلىدىغان بولساڭ كۆڭلۈڭ ئېچىلىپ قالىدۇ . بۇگۈن كۆۋرۈككە ئىككى گۇناھكارنى قۇلىقىدىن مىخلاپ قويدى . سەن بۇگۈن شۇلارنى قۇتقۇزىسەن ، بولامدۇ ؟

— قانداق بولار كۈپكۈندۈزدە ؟

— ئاغىنىلىرىڭدىن ئىككىنى تاپ . ئاشخانىدا مېھمان قىل . ئۇلار بىلەن مەسلىھەتنى پىشۇرۇپ تەييار بول . كۆۋرۈككە كەلسەڭ ، مەن شۇ يەردە بار . ساقلىمىدىن سۆرەپ ئويۇن قىلىسەن ، ھەممە ئادەمنىڭ دىققىتى بىزگە جەم بولغاندا گۇناھكارلار ئۆز يولىغا كېتىۋېرىدۇ ، بىلدىڭمۇ ؟

موللازەيدىن غۇلامدىن ئايرىلىپ سارايغا كەتتى . بىرئاز ئارام ئېلىپ تەۋەررۈك ساقلىنى تاقىغاندىن كېيىن يەكتەكنى كىيدى ـ دە ، كۆۋرۈك بېشىغا باردى ۋە ئەپچىل بىر جايدا ئالدىغا داستىخان سېلىپ پالچى سۈپىتىدە ئولتۇردى . ئاغزىغا تۆۋەندىكى

سۆزلەر كەلدى :

— ئاتاڭ بازا ، ئاناڭ بازا ، كۇچالىقنىڭ ھەممىسى مازا ، كۆرۈنۈپ كەلمەس بالا ـ قازا ، قازاغا رىزا ، ماڭا ھەممىدىن ياخشىسى غىزا ...

موللازەيدىن بۇ سۆزنى يېڭىلمەستىن تەكرارلاۋەردى . كىشىلەر بىر قېتىم ئاڭلاپ ، قانائەت ھاسىل قىلمىسا ، يەنە بىر قېتىم ئاڭلىدى . بەزىلەر ھەيران بولۇشۇپ كۆڭلىدە : «ئۆڭگىلا سۆزلەيدىكەن» دېسە ، بەزىلەر سۆز قاپىيىسى ، مەنىسىنىڭ دۇرۇسلۇقىغا قاراپ : «ئەۋلىيامۇ نېمە ؟» دېيىشەتتى . ھەر ھالدا موللازەيدىنىڭ بۇ سۆزى كىشىلەرنىڭ يۈرەك تارىنى چېكەتتى ...

بىر ئادەم كېلىپ پال باقتۇرماقچى بولۇپ دېدى :

— ئاخۇنۇم ، ئېشىكىم يوقاپ كەتكەن ، پال ئېچىپ بەرگەن بولسىلا !

— موللازەيدىن ئىستىرلاپنى داستىخانغا تاشلاپ ، ئاندىن قولىغا ئېلىپ چېكىتلەرگە قاراپ تەبىر ئېيتتى :

— ئېشەكنى ئوغرى ئالماپتۇ ، ئالغان بولسىمۇ كوچىدا مىڭمەپتۇ ، تېۋىپتىن سوراڭ دورىسى ئېلىپ ئىچۈۋېلىڭ ، ۋەللاھۇ ئەلەم بىسساۋاب ...

پال باقتۇرغۇچى بۇ تەبىرگە خاپا بولۇپ ئىچىدە يۇزمىڭنى تىللىدى ، ئاچچىقى بىلەن ئون داچەنلىك تېمىن (مىس پۇل)دىن بىرنى تاشلاپ بېرىپ كېتىپ قالدى .

بىر ئايال پال باقتۇردى . پالچى ئىستىرلاپنىڭ چېكىتلىرىگە قاراپ :

— سىلىگە بۇۋى پاتمەم مەدەت قىپتۇ . ئەرلىرىنىڭ گېپىگە ھە دېسىلە ، ھەرگىز ئۇرالمايدۇ ، — دېدى .

يەنە بىر خېرىدارغا :

— خوتۇنۇڭ بولسا ئوغۇل تۇغقۇدەك ، ئەگەر بولمىسا يېڭى ئالىدىغان خوتۇنۇڭ ئوغۇل توغۇپ بېرىدۇ ، — دېدى .

پالچى بوۋاي يېرىم سائەتكە قالماي ئون نەچچە كىشىگە پال

ئېچىپ بېرىپ ، ھەر قىسما سۆزلەر بىلەن يولغا سالدى . چۈشكەن پۇلنى چۆنتەككە سېلىپ ، خېرىدارى يوق چاغدا يۇقىرىقى سۆزنى تەكرارلاپ ئولتۇردى .

غۇلام كېلىپ پال ئاچقۇزدى . بوۋاي ئۇنىڭغا :

— ئۆمرۈڭدە بىر قېتىم داداڭنىڭ ساقلىنى يۇلغۇدەكسەن ، ئەگەر داداڭنىڭ ساقلىغا قول سالماي دېسەڭ ، باشقا بىرىنىڭ ساقلىنى يۇلساڭمۇ شەرت ئادا بولىدۇ ، — دېدى .

— مېنىڭ دادام ئۆلۈپ كەتكەن ، نەدىكى يوق گەپنى قىلىپ يۇرىسەن ؟ ئادەمنى ساراڭ تاپقان سېنىڭ ساقلىڭنى يۇلسام شەرت ئادا بولمۇپرىدۇ ، — دېدى غۇلام ۋە پالچىنىڭ ساقلىغا ئېسىلدى . پالچى ساقلىنى تۇڭدىن تۇتۇۋېلىپ ، غۇلام قەيەرگە تارتسا شۇ يەرگە بويۇن سۇنۇپ قىزىق تاماشا چىقىرىپ بېردى . كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئادەملەر ئولاشتى . كۆڭرۈككە مىخلانغان ئوغرىلارنى بېقىۋاتقان پايلاقچىمۇ بۇ تاماشىغا قاراپ قالغاندا ، غۇلامنىڭ يەنە بىر دوستى كېلىپ ئامبۇر بىلەن مىخنى يۇلۇپ ئوغرىلارنى قاچۇرۇۋەتتى .

— ۋاي ئوغرى قاچتى ! — دەپ قاتتىق ۋارقىرىۋىدى ، كىشىلەرنىڭ دىققىتى ئۇ تەرەپكە قايرىلدى . پايلاقچى ئالاق ـ جالاق بولۇپ ئۇ تەرەپكە قارىغاندا ، قۇمدەك ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا ئوغرىنىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمىدى . خەلق قايرىلىپ بۇ تەرەپكە قارىغاندا ، پالچىمۇ كۆرۈنمىدى . موللازەيدىن ساقلىنى غۇلامغا بېرىۋېتىپ ، ئۆزى كۆڭرۈك بېشىدا كىشىلەر بىلەن بىللە تاماشا كۆرۈپ ئۇزۇنغىچە تۇردى .

8

كۈچادا ساتىراشخانا كۆپ ، لېكىن ئادەمىمۇ كۆپ بولغاچقا بەزىدە ساتىراشخانىغا كىرىپ نۆۋەت كۈتۈشكە توغرا كېلەتتى . موللازەيدىن كۆڭرۈكنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى ئابلا ساتىراشنىڭ دۇ-

كىنىغا چاچ ئالدۇرغىلى كىرگەندە ، دۇكاندا ئۇچ ئادەم بار ئىكەن . موللازىدىن تۆتىنچى خېرىدار بولۇپ ئولتۇردى .

ئابلا قارىي ھۆنەرگە ئۇستا ، خېرىدارى كۆپ كاسىپ ئىدى . چۈنكى ، ئۇنىڭ قولى ئىتتىك بولغانلىقى ئۇستىگە قۇلىقى ئۇزۇن بولغاچقا ، خېرىدارلارنى تۇرلۈك خەۋەرلەر بىلەن تەمىنلەپ ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالاتتى . ئابلا قارىي چېۋەر قوللىرى بىلەن چاچ ئېلىۋېتىپ سۆز باشلىۋەتتى :

— خۇدايا توۋا قىلدىم ... — دېدى ئۇ كېيىن كىرگەن خېرىدارغا قاراپ قويۇپ ، — بۇنىڭدىن ئىككى ھەپتە بۇرۇن كورلا تەرەپتىن بىر خۇرجۇن يامبۇسى بار بىر بايى سودىگەر كېلىپ ساقساقتىكى جىسالارغا تۇتۇلۇپ قاپتۇ . سودىگەر چاققانلىق قىلىپ بىر تاشنى ئېلىپ ماتاغا يۆگەپلا جىساغا بېرىپ ئۆزى كېتىپ قاپتۇ . بۇ ئىشنى ئۇيدىكى يەنە ئىككى جىسا كۆرۈپ قېلىپ : «سودىگەر نېمە بەردى ؟» دەپ سورىسا ، ھېلىقى جىسانىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ : «ھېچنېمە بەرمىدى» دەپ يوشۇرۇپتۇ ، شۇنىڭ بىلەن قىيامەتنىڭ جېڭى باشلىنىپتۇ . يامبۇنى تالىشىپ ئۇچ جىسا بىر - بىرىنى ئۇرۇپ ، پومىداقلىشىپ رەسۋايىئالەم بوپتۇ . ئاغزى - بۇرۇنلىرى قان جېدەللىشىۋاتقاندا ھېلىقى ماتا يېشىلىپ كېتىپ ، ئىچىدىن بىر دانە تاش چىقىپتۇ . ئاغزى - بۇرنى قان بولغان جىسالار ھاڭ - تاڭ بولۇپ بىر - بىرىگە قارىشىپلا قاپتۇ ... يائاللا دېدىم ، زەپمۇ يامان سودىگەر ئىكەن ! جىساغا تاشنى تۇتقۇزۇپ ، جىڭ يامبۇسىنى شەھەرگە ساق - سالامەت كىرگۈزۈۋالغان سودىگەر بوش سودىگەر ئەمەس .

— يەپ تويماس باجگىرلارنى راسا بابلاپتۇ - دە ! — دېدى خېرىدارلاردىن بىرى .

— ئالدىنقى ئازنا كۈنى كۆۋرۈكتە بىر قېرى پالچى ئولتۇرۇپتۇ ، — دەپ سۆز باشلىدى ئىككىنچى بىر خېرىدار ، — خەقلەر ئولىشىپ قاپتىكەن ، مەنمۇ بېرىپ قارىسام ، كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ : «ئاتاڭ بازا ، ئاناڭ بازا ، كۆچالىقىنىڭ ھەممىسى مازا ، كۆرۈنۈپ

كەلمەس بالا ـ قازا ، قازاغا رىزا ، ماڭا ھەممىدىن ياخشىسى غىزا» دەپ ئولتۇرۇپتۇ . يەنە قانداق سۆز قىلىدىكىن دەپ قۇلاق سالسام ، باشقا سۆز قىلمىدى . تىڭشىسام ، گەپنىڭ تېگى باردەك تۇيۇلدى . ئەۋلىيا ئوخشايدۇ دەپ پال باقتۇردۇم . ئېشىكىمنى ئوغرى ئېلىپ كەتتى دېسەم ، پال چوكىسىنى غىلدىرلىتىپ تاشلاپ : «ئېشىكىڭنى ئوغرى ئالماپتۇ ، ئالغان بولسىمۇ كوچىدا مىنمەپتۇ ، تېۋىپتىن سۇرگە دورىسى ئېلىپ ئىچىۋەت» دەپ ئولتۇرىدۇ . ئاچچىقىم نەدىن كەلدى ، شۇنداق بولسىمۇ ئازراق پۇل بېرىپ كېتىپ قالدىم . يەنە تۇرۇپ ئاچچىقىم كەلدى ، تۇرۇپ ئىشەنگۈم كەلدى . كەچقۇرۇنلۇقى نېمە بولسا مەيلى دەپ ، دورىپۇرۇشتىن سۇرگە ئېلىپ ئىچىپ يېتىپ قالدىم . تاڭغا يېقىن قورسىقىم غولدۇرلاپ كېتىپتۇ . ئالدىراش ھاجەتخانىغا چىقسام ، ئېشەك شۇ يەردە تۇرىدۇ . خۇدايا توۋا دەپ قالدىم . بۇ قانداق كارامەتتۇ ؟ دەپ پالچىنى راستىتىن ئەۋلىيا ئىكەن ، دۇئاسىنى ئالاي دەپ شۇنچە ئىزدىسەم تاپالمىدىم . سۇرۇشتە قىلسام ، شۇ كۇنى مەندىن كېيىن يەنە بىر ئادەم پال باقتۇرۇپ ، پالچى بوۋاي بىلەن سوقۇشۇپ قاپتۇ ـ دە ، ئۇنىڭ ساقلىدىن تۇتۇپ سۆرەپتۇ . نۇرغۇن ئادەم توپلانغان چاغدا ھېلىقى تۇۋرۇككە مىخلاپ قويۇلغان گۇناھكارلار قۇلىقىنى يۇلۇۋېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ . خەق ئوغرى قاچتى دەپ ئۇ تەرەپكە بىر قاراپ ، ئاندىن بۇ تەرەپكە قارىسا ھېلىقى پالچى غايىب بوپتۇدەك ، شۇنىڭدىن كېيىن ھېچكىم كۆرمەپتۇ .

— خۇدايا توۋا قىلدىم ، جاھان دېگەندە ھەرخىل كارامەتلەر بولىدىكەن ، — دېدى ئابلا قاري .

— ئەسلىدە بىزنىڭ كۇچا ئۇلۇغ يەر ، پات ـ پات ئەۋلىيالار پەيدا بولۇپ كارامەت كۆرسىتىپ تۇرىدۇ ، — دېدى خېرىدارلاردىن بىرى .

بازار كۇنلىرىدىن باشقا كۇنلىرى كۇچانىڭ كوچىلىرى ئازادە بولۇپ قالاتتى . ئابلا قارىنىڭ دۇكىنى جايلاشقان يەردە ئادەم

شالاڭراق ئىدى . شۇڭا ، ئۇ كوچىدا ئولتۇرۇشلۇق تۇماقچى ئەھمەت قارىيىنىڭ قىزى ئىشىك ئالدىدىكى سۇپۇرۇپ تازىلانغان پاكىز يەردە قوشاق ئېيتىپ توپ ئويناۋاقتا ئىدى :

قولۇم كۆيدى پا - پا ،
پۇتۇم كۆيدى پا - پا .
توپۇم قاچتى نەلەرگە ،
قانداق قىلاي جان ئاپا ؟

توپۇم گەپكە كىرمەيدۇ ،
قىچقارساممۇ كەلمەيدۇ .
يا كۆڭلۈمنى بىلمەيدۇ ،
قانداق قىلاي جان ئاپا ؟

نەگىلا قاچساڭ قويمايمەن ،
مەن چۆرگىلەپ ئويناپمەن .
ئويناپ - ئويناپ تويمايمەن ،
قانداق قىلاي جان ئاپا ؟ !

قىز توپنى ئويناپ ھەر بىر چۆرگىلىگەندە ئۇنىڭ ئۇششاق ئۆرۈلگەن بوستان چاچلىرى يەلپۇنۇپ ئاجايىپ كۆركەم سىيما كۆرسىتەتتى . دەل شۇ چاغدا ئىشان داموللا بىننى قۇددۇس مەۋلەۋۇي بىلەن ئۇنىڭ ئارقىسىدا يۈرگۈچىسى بەھدى رەئىس ساقساق تەرەپتىن كېلىپ قالدى . بالا كەلگەن كىشىلەردىن بىخەۋەر ئۆز ئويۇنىنى داۋام قىلىۋەردى .

— هاي - هاي ، سوپى ، جاھانغا نەزەر تاشلاپ - هە ! — دېدى ئىشان داموللا نارەسىدە قىزنى شەرەتلەپ .

— يا ئاللا داموللام ... بەلەن بالىكىنا ! ئۇنىڭ بوستان چاچلىرى نېمىدېگەن چىرايلىق ؟ — دېدى بەھدى رەئىس چاكارلىق

قىياپىتى بىلەن ، — بۇ پەرى ئاسماندىن چۈشكەنمىدۇ ؟

— خۇداۋەندە كېرىم ئۆز كارامەتلىرى بىلەن ئاسماندىن پەرىزات ئەۋەتكەن بولسا ... ئەگەر بۇ پەرىزات ماڭا نېسىپ بولسا ، بۇنىڭ قوبۇل قىلماسلىق چوڭ گۇناھ دېسىلە ، تەقسىر ! ...

— شۇنداق ، شۇنداق ، ئەگەر ئۆزلىرىگە نېسىپ بولمىسا ، ئالدىلىرىغا توغرا چۈشمىگەن بولاتتى .

— شۇنى دېسىلە ، قېنى ئەمدى تاۋاققا ئېلىپ ئالدىمىزغا قويۇش ئىشى ئۆزلىرىنىڭ هېممەتلىرىگە باغلىق .

— جانابىي ئىشانىم ، ئۆزلىرىنىڭ خىزمەتلىرى ئۈچۈن جېنىمىز پىدا . ئەگەر كېيىك بولۇپ قاچسا كۆھىقاپتىن ، قىرغاۋۇل بولۇپ ئۈچسا زامانداراندىن[1] تۈتۈپ كەلگۈچىلىكىمىز بار ، ها ـ ها ـ ها ...

— باركاللا ! ئەسسە هېممەت كەمەرلىرىنى باغلاپ ، دۇلدۇلىرىنى ئېگەرلەپ ، بىزنىڭ ئارزۇيىمىز ئۈچۈن بۇگۈن كەچكە ، هېچبولمىغاندا تاڭلا كەچكە تەييارلاشلىرىنى تاپشۇرسام ، قانداق دەيدىلاكىن ، تەقسىر ؟

— ئەجرەن ئەزىما ... ئەجرەن ئەزىما . جانابلىرىنىڭ يولىدا هېممەت كەمەرلىرىمىزنى چىڭ باغلاپ مېڭىپ كۆرسەك ، خۇداۋەندە كېرىم ئاق يول ئاتا قىلسا هېچ گەپ ئەمەس ! هېچ گەپ ئەمەس ! ها ـ ها ـ ها ...

بەهدى رەئىس قىزغا يېقىنلاپ كېلىپ :

— قىزىم ، ئاتىلىرى ئۆيدە بارمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

ناتونۇش ئادەمنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان قىز ئۆيگە قېچىپ كىرىپ كەتتى . بەهدى رەئىس قايتىپ كېلىپ ، ئىشانىم بىلەن ئۆز سالاپىتىنى بۇزماستىن رەستە بويلاپ كېتىپ قالدى .

كوچىدا ئۇچرىغان خەلق ئىشانىمغا ئېگىلىپ سالام بېرەتتى . دۇكاندا ئولتۇرغانلار ئورنىدىن تۇراتتى . ساتىراش ئابلا قارىنىڭ دۇكىنى ئالدىدىن ئۆتكەندە ئابلا قارى غودۇڭشىپ :

---

① هىندىستاندىكى تروپىك جاڭگاللىرىدىن بىرى .

— بۇ ئادەمنىڭ رەڭگىگىمۇ قارىغۇم كەلمەيدۇ . كىشىلەر ئۇنى ئىشان دامۇللا دېسە ، مەن بۇ ئادەمنى ئېشەك دامۇللا دەيمەن ، — دېدى .

— نېمىشقا ئۇنداق دەيدىلا قارىم ؟ ئۆلىمانىڭ غەيۋىتىنى قىلسا يامان بولىدۇ ، — دېدى بىرى .

— باشقا ئۆلىمالارنىڭ كەينىدىن گەپ قىلمايمەن ، — دېدى ئابلا قارى چۈشەندۈرۈپ ، — لېكىن بۇ ئادەمنىڭ قىلىقلىرىغا قۇيقا چاچلىرىم تىك تۇرىدۇ . بولمىسا بۇ ئادەم كاتتا كىشىنىڭ بالىسى ، ئۇنىڭ ئاتىسى قۇددۇس مەۋلىۋى كۆچادا بىر ئادەم ئىدى . بۇ ئاتىسىنى دورىماپتۇ ، بۇخارادا ئوقۇپ كەلدىم دېگىنى بىلەن ئەخلاقسىز بىر ئېشەك . شۇڭا ، مەن ئۇنى ئېشەك دامۇللا دەيمەن . دەسلىپىدە كۆچا خەلقى بۇ ئادەمنى مەۋلىۋىنىڭ ئوغلى دەپ بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرگۈدەك قىلدى ، ئالاھىدە ئىززەت ـ ئابرۇيىنى قىلدى . لېكىن ، ئارىدىن ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتمەيلا سۈپۈرۈلگەن يەرنى ئۆزى مەينەت قىلدى . يۇرت ـ جامائەت ئىچىدە قىلچىمۇ ئىناۋىتى قالمىدى ... نېمە قىلدى دېسەڭلار ، مانا ھازىر كېلىپ ئۇچ ـ تۆت يىل ئىچىدە ئوتتۇزدەك خوتۇن ئېلىپ بولدى . توقسۇ ـ شايار تەرەپتە قانچىنى ئالدى ، بۇنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ . مۇشۇنداق قىلىقلىرىغا قاراپ قىلچە ھۆرمەت قىلغۇم كەلمەيدۇ .

— بەش قول ئوخشاش بولمىغاندەك بەزى موللىلار شۇنداق شەھۋەتپەرەس چىقىپ قالىدىكەن ! — دېدى بىرى .

— بولۇپمۇ بۇ ئادەم بەكمۇ سەۋرسىز . يېنىدا كېتىۋاتقان بەھدى رەئىس ئەتىدىن ـ كەچكىچە دەللاللىق قىلىدۇ . بەزەن نادان ئادەملەر تېخى قىزىمسىنى دۇئا قىلدۇرىمىز دەپ ئابرۇي قىلىشىدىكەن . ئۇنىڭدىن قانچىلىك ئابرۇي تاپسۇن ؟ ! قىزىنى ئەرگە بەرگۈسى كەلگەن ئادەم ھەقىقىي ئابرۇي تاپىمەن دېسە ، تەڭتۇش بىرىگە جىق چىقىم قىلدۇرمايلا نىكاھلاپ قويسۇن ياكى ئۆيلىنەلمەي يۇرگەن يېتىم بالىلارغا جۇپلەپ قويسۇن ، ھەم ساۋاب تاپىدۇ ، ھەم ئابرۇي تاپىدۇ . شۇنداق قىلغان ئادەمگە پۈتۈن يۇرت رەھمەت

ئېيتماسمۇ ؟

ئابلا قاريي سۆزلىگەچ چەبدەسلىك بىلەن چاچ ـ ساقال ئالاد-
تى . نۆۋەت موللازەيدىنگە كەلگەندى . ئابلا قاريي ئۇنىڭ بېشىنى
ئۇۋۇلاۋاتقاندا موللازەيدىن خىيال سۈرۈپ ، ئۆزىنىڭ كۆچاغا بارغاد-
چە چوڭقۇر چۆكۈۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى . دەسلەپكى كۈنلەردە
ۋاز ـ ۋاز بازاردىن كۈچانىڭ سىرتقى قىياپىتىنىلا كۆرگەن بولسا ،
ئەمدى چوڭقۇرلىشىپ ، شەھەرنى دىنىي ئۆلىمالار قاپلاپ كەتكەنلە-
كىنى چۈشەندى . بۇ شەھەردە قازى ـ قۇززات ، قازىكالان ، مەۋلە-
ۋى ، مۇپتى ـ ئەلەم ، دامۇللا ئىشان ، خاتىپ ، رەئىس ئاخۇنۇم
دېگەندەك ئۇلۇغ ئىسىملار تولا ئىدى . بۇ ئىسىملارغا يارىشا تولىسى
ئۆز سۈپىتىنى ساقلايتتى . لېكىن ، بەزىلىرى بۇ ئىسىملارنى سۈيە-
ئىستېمال قىلىپ ، بولمىغۇر ئىشلار بىلەن شۇغۇللىناتتى . مۇنداق
كىشىلەرنىڭ قىلمىشلىرى خەلقىئالەمنىڭ كۆزىدىن ھېچ ۋاقىتتا
قېچىپ قۇتۇلغىنى يوق . دىنىي زاتلارنىڭ تولىسى تائەت ـ ئىبادەت
بىلەن كۆپرەك شۇغۇللىنىپ ، كىشىلەرگە دۇنيانى دوست تۇتماس-
لىقنى ، ساخاۋەتلىك بولۇشنى تەۋسىيە قىلاتتى . ئەمەلىيەتتە ، دە-
نىي زاتلارنىڭ ھەرقاندىقى يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن تەدرىجي
بېيىپ ، ھەممە كاسىپلاردىن ئۆتۈپ كېتەتتى . ئۇزاق زاماندىن
بېرى بىر يۇرت ، بىر مەھەللىدە ياشاپ كېلىۋاتقان خەلق ئۇلارنىڭ
ئاشۇنداق تەدرىجي باي بولۇپ كەتكەنلىكىنى ، ئۇلار گەرچە باشقە-
لارغا پۇلنى دوست تۇتماسلىقنى تەۋسىيە قىلسىمۇ ، ئۆزلىرى پۇل-
نى بوش تۇتمايدىغانلىقىنى چۈشىنەتتى . موللا ـ ئۆلىمالارنىڭ
ئېيتىشىچە ، ئۇلارنىڭ رىزقى پۈتۈن يۈرتقا چېچىلغانمىش . ئابلا
قارىيغا ئوخشاش ئەمگەكچى خەلقنىڭ رىزقىچۇ ؟ ئۇلار رىزقىلىرىنى
ھالال ئىشلەپ تاپىدۇ . ئىشلىگەن چىشلەيدۇ دەيدىغان بولساق ،
ئابلا ساتىراشنىڭ قىلغان ئەمگىكىگە يارىشا ئۇستىرىسى ئىككى ،
كاپلىغۇچى يېڭى ، بىلەي تېشى پۈتۈن بولۇشى لازىم ئىدى . بۇنى
خەلق ئېنىق چۈشىنەتتى . لېكىن ، موللىلار خەلقنىڭ چۈشەنچىسە-
نى مۇجمەللەشتۇرۇش ئۈچۈن لەۋھۇلمەھپۇزدا پېشانىسىگە شۇنداق

پۈتۈلگەن دەيتتى ، ھەتتا ئادەمنىڭ باش سۆڭىكىنى مىسال كەلتۈ-
رۈپ ، باش سۆڭەك قاپقىسىنىڭ بىرىكىدىغان يېرىدىكى ھەرە چە-
شىسىمان سىزىقلارنى ھامىلە بولغاندىلا پۈتۈلگەن خەت دەپ چۈشەن-
دۈرەتتى . خەلق بۇنىڭغا ئىشىنىپ ئۆزلىرىنىڭ ھالال ئەمگەك
قىلىسىمۇ ، ناچار ئۆتۈۋاتقان كۈنىگە شۈكۈر - قانائەت قىلاتتى .
لېكىن ، ئانچە تەر تۆكمەي باي بولۇۋاتقانلار شۈكۈر - قانائەت
قىلمايتتى . ئۇلار پۇل ، مال كويىدا كېچىلىرىمۇ تۈزۈك ئۇخلە-
مايتتى . ئىشان داموللىغا ئوخشاشلار پۇل - مالنى كۆپەيتىۋالغا-
دىن كېيىن ئۆزى بىلگىنىنى قىلاتتى .

ئۇلاردىن قالسا كۈچانى ۋاڭ - غوجىلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلە-
رى ، شورپىسىنىڭ شورپىلىرى قاپلاپ تۇراتتى . بۇ تەبىقە تولاراق
مەنسەپكە يۆلىنىپ كۆكلەيتتى . چوڭ غوجىلار ھېسابسىز باي ،
كىچىكرەكلىرى ئوتتۇراھال تۇرمۇشتا ئۆتسىمۇ ، ئومۇمەن ئۇلار-
نىڭ غوجىلىق دىمىغى ئۇستۈن كېلەتتى . ئۇلار كىيىم - كېچەك ،
دادى - مۇئامىلىدە خەلقتىن ئۆزىنى قاتتىق ئاجرىتاتتى . بازار
جىسالىرى ، چازىدا تۇرىدىغانلىرىمۇ تولاراق غوجا ئەۋلادلىرى ئە-
دى . ئەھۋال شۇنچىلىك بولسىمۇ ، ئۇلار ئۆزلىرىنى غوجام ، غوجام
دېيىشىدىغان بولسا ، كىشىلەرگە كۆتەك ھارۋىنىڭ بۇلى غىچىرلە-
غاندىنمۇ سەت ئاڭلىناتتى .

بۇلاردىن قالسا كۈچادا سودىگەرلەر تەبىقىسى كەڭ ئىدى .
موللازەيدىن سودىگەرچىلىكىنى بىر يانچۇقتا پۇل ، بىر يانچۇقتا
يالغان ، مەيدە يانچۇقتا قەسەم بولسا بولۇپمۇ دەپ چۈشىنەت-
تى . دەرۋەقە كۈچا سودىگەرلىرى بىر قىسىم پۇلنى دوملە-
تىپ ، بىر - بىرىنى ساختا قىلىپ پۇل تاپسا ، يەنە بىر تەرەپتىن
ھەممىسى توپلىشىپ كېلىپ دېھقانلارنى ، ئۇششاق قول ھۈنەرۋەن-
لەرنى ئالداپ پايدا ئالاتتى .

بايلىق ئەنە شۇنداق سەۋەبلەر بىلەن ئاز سانلىق كىشىلەرنىڭ
قولىغا توپلانغانلىقى ، ئۇلار بۇ بايلىق ئارقىلىق تېرىسىگە سىغماي
ھەر خىل رەزىل ئىشلارنى قىلىدىغانلىقى ، ئۇلار قانچىكى پەسكەش-

لىك قىلغانسېرى ، خەلق ئۇلارغا شۇنچىلىك لەنەت ـ نەپرەت ياغ-دۇرغانلىقى تۇپەيلىدىن ئىجتىمائىي ھايات شۇ قەدەر چىگىش بولۇپ كېتەتتى .

موللازەيدىننىڭ چۈشەنچىسى ئويلانغانسېرى تولۇقلانماقتا ئىدى . ئەمدى نۆۋەت ئۇنىڭ ئۆزىدىكى يامبۇ مەسىلىسىگە كېلىپ تاقالدى . ئۇنىڭدىكى يامبۇ كۆچادىكى باجگىرلار ئارقىلىق شايە بولدى . بەلكىم روزىخان بىلەن غۇلام مۆرىتى كەلگەن ئورۇنلاردا سۆزلەپ قويغان بولۇشمۇ ئېھتىمال . ھەر ھالدا كۆچانىڭ تۆۋەن تەبىقىدىكى سودىگەرلىرى بىلەن سايي بويىدىكى ئاھالىلەر ئوتتۇرا-سىدا بۇ گەپ كەڭ تارقالغان بولغاچقا ، كۆپىنىڭ كۆزى كۆپ دېگەندەك ، بىر خۇرجۇن «يامبۇ»نىڭ ئىگىسىگە قارا چېكىلگەن-دى .

موللازەيدىن چۈشكەن سارايغا پات ـ پاتلا قېرى ئاياللار موللا قارىم بارمۇ دەپ كېلىدىغان بولدى . ئۇلار ئۇنچە ـ مارجاندەك چىرايلىق سۆزلەر بىلەن بىر كۈنى مەرەمنىسا خېنىم ، يەنە بىر كۈنى سىيىتنىسا خېنىمنىڭ ئۆيىگە چىللاپ كەلدىم دېسە ، بەزى كۈنلىرى پالانچى قارىمنىڭ زەپمۇ چىرايلىق چاچلىق قىزى بار دەيتتى ، بەزى كۈنلىرى سۇ ئىچسە كېكىردىكىدىن كۆرۈندىغان چوكان بار دەپ كېلەتتى . بۇنىڭدىن كۆچانىڭ بەزى بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىدا يامبۇسى بار بايلارغا تېگىدىغان كەسپىي خېنىملارنىڭ بارلىقىنى چۈشەنگەن موللازەيدىن ئۇ قېرى ئاياللارغا مۇڭاپىق جا-ۋاب قايتۇرۇش جەريانىدا بىكارىدىن ـ بىكار خىجالەت چېكىۋاتقانلى-قىنى ، بۇ ئورۇنسىز خىجالەتچىلىكنىڭ خۇرجۇندىكى تاش يامبۇنىڭ كاساپىتى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ ، «يامبۇ» دىن بىزار بولدى .

يەنە بىرمۇنچە ياش سودىگەرلەر شەيتاندەك قويۇڭالغان بۇرۇت-لىرىنى ئوينىتىپ ، قوڭغۇراقتەك جاراڭلىق سۆزلىرى بىلەن موللازەيدىننى كۆچانىڭ داڭدار ئاشخانىلىرىدا مېھمان قىلدى ، باغ ـ باراۋەتلەرگە ، ياسداق ئۆيلەرگە تەكلىپ قىلدى . بۇنى ئۇ پۇتۇنلەي تاش يامبۇنىڭ كاساپىتى دەپ سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇاتتى .

9

موللازەيدىن ئەتىگەندە ساي بويىدا تۇراتتى . ياش قۇرامى ئوتـ
تۇزدىن ھالقىغان ، چاققانغىنا بىر ئادەم كېلىپ سالام بەردى :
— ئەسسالام موللا قارىم ، سىلىنى ئىزدەپ قانچە نۆۋەت كېلىپ تاپالماي كېتىۋىدىم . بۇگۈن ئىرادە قىپتۇ .
موللازەيدىن بـۇ ناتونـۇش كىشىگە قول بېرىپ كـۆرۈشۈپ ، تىنچ ـ ئامانلىق سوراشتى .
— مېنى تونۇماسلىقلىرى مۇمكىن ، مېنىڭ ئىسمىم شەمشى قارىي . شەمشى قارىي دېسە كۇچا شەھىرىدە تونۇمايدىغان ئادەم يوق ، بۆشۈكتىن ـ تۆشۈككىچە ھەممىسى تونۇيدۇ . نەچچە ۋاقىتـ تىن ئۇقۇشماي سىلىنى ئىزدىيەلمىدىم . بۇ گۇناھىم ئۇچۇن مەن ناماقۇل . يۇرسىلە ئاشخانىغا ، بىر پىيالە چاي تۇتاي ...
شەمشى قارىي زورمۇزور موللازەيدىننى باشلاپ كۇچادا شۇ دەۋردە ئەڭ مەشھۇر بولغان توقى جىسانىڭ بالىخانلىق ئاشخانىسـ ىغا ئېلىپ كىردى . قائىدە بويىچە ياپقۇچلۇق پىيالىگە چاي دەملەـ نىپ ، مۇشتۇمدەك ناۋات تاشلاندى .
— تولىمۇ سەت بوپتۇ ، — دېدى شەمشى قارىي ئۆزىرخاھلىق قىلىپ ، — ئۆزۇم مۇشۇ شەھەرلىك بولۇپ تۇرۇقلۇق ، ئۆزلىرىـ دەك ئەزىز مېھماندىن خەۋەر ئالالمىغانلىقىمغا بەكمۇ خجالەتمەن .
ئاشخانىدا خېرىدار كۆپ . ئەلنەغمە چېلىنىپ ، ناخشا ئېيتىلـ ماقتا ، ئۇسسۇل ئويناماقتا . كۇچا قائىدىسى بويىچە ئاشخانىغا كېيىن كىرگەنلەر ئالدىدا كىرگەنلەرگە تونۇش بولسىلا ئالاھىدە تۇزۇت قىلىپ ، چاي يۆتكەپ قويىاتتى ـ دە ، بوش ئورۇنغا جايلىشىپ ئولتۇراتتى . ئارقىدىن ئاشخانىغا بۇرۇن كىرـ گەنلەر ئۆزىنىڭ چېيىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ئۇلارغا چاي تۇتاتتى . كېيىن بۇلارمۇ ياندۇرۇقى قىلىپ چاي تۇتاتتى .
شەمشى قارىي بەكمۇ تەكەللۇپچى ، خۇشخۇي ، چاقماقتەك

سۆزلەيدىغان ، چىرايى سېرىققا مايىل ، ئازراق چېچەك ئىزلىق ، سىم بۇرۇت ئادەم ئىدى . ئاشخانىدىكى پۇتۇن قائىدىلەرنى چاقماق-تەك ئورۇنداپ بولغاندىن كېيىن ، موللازەيدىنگە گويا قەدىناس دوستلارچە خۇشخۇي سۆزلەپ ، چاقچاق قىلىپ ،ئىككى گەپنىڭ بىرىدە «موللا قارىي» دەپ ئىززەت - ئىكرام كۆرسەتتى .

ئەتىگەنلىك تاماق ئۆز رېتى بىلەن تارتىلدى . ئاچچىق - چۇچۇك سۇيۇقئاش ، ئىككىدىن مانتا ، ئىككىدىن يۇتازا ، ئىككىدىن شېكەر مانتا . خېرىدارلار ئەتىگەنلىك نەغمە - ناۋا ، ناخشا - ئۇسسۇل سادالىرى ئىچىدە هۇزۇرلىنىپ تاماق يېدى . شەمشى قارىي ئۆز مېهمىنىنى كۆڭۈللۈك كۈتۈۋالغاندىن كېيىن ، پۇلنى تۆلەپ ئاشخانىدىن چىقىقاندا ، قايتا - قايتا تاپىلاپ :

— بۈگۈن ئاخشام بىزنىڭ ئۆيگە ئىلتىپات قىلارلا ! — دېدى .

موللازەيدىن توساتتىن پەيدا بولغان بۇ ئادەمنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇنچە جان كۆيدۈرۈۋاتقانلىقى ، قانداق مۇددىئاسى بارلىقى توغرا-سىدا هېچنېمە چۈشەنمەيتتى . پەقەتلا كۆڭۈلچەك ، مېهماندوست بولسا كېرەك دەپلا تەخمىن قىلدى . بۈگۈن ئاخشامقى ئولتۇرۇشقا بېرىش - بارماسلىق توغرىسىدا بىرەر ئېنىق جاۋابمۇ بەرمەستىن ئايرىلىپ كەتتى ...

كەچ نامازدىگەر بولغاندا شەمشى قارىي ئۆزى ئىزدەپ كېلىپ ، موللازەيدىننى قىپقىزىل گىلەملەر بىلەن پۈركەلگەن مېهمانخانىغا باشلاپ باردى ۋە ئۇنىمىغىنىغا قويماي بەقەسەم كۆرپە ئۈستىگە ئولتۇرغۇزۇپ ، داستىخان سېلىپ چاي كەلتۈردى .

— نەچچە ۋاقىتتىن سىلىنى تونۇماي ، خەۋەرسىز يۈرگىنىمگە قالتىس پۇشايمىنىم بار . ئىسىت ، ئىسىت ... — شەمشى قارىي قايتا - قايتا هەسرەت چېكىپ سۆزلەيتتى ، — بۇ هويلا ئۆزۈمگە تەۋە . ئون نەچچە ئېغىز ئۆي بار ، قايسىسىدا ئولتۇرىمەن دېسىلە ئىختىيار ئۆزلىرىدە كۆڭۈل تاۋلىغا .

— رەهمەت ، رەهمەت ، — دېدى موللازەيدىن سەمىمىيلىك بىلەن ، — هەمراهلىرىم ، باقىدىغان ئات - ئۇلاغلىرىم بار ، ها-

زىرچە سارايدا تۇرغىنىم تۇزۇك .

— ھەرگىز قورۇنمىسىلا ، تۆت - بەش ئادەم بولسىمۇ ئات - ئۇلاغلىرى بىلەن قوشۇپ باققۇچىلىكىم بار . ھويلىدا ئېغىلىمۇ تەييار .

— رەھمەت ، رەھمەت ، — دېدى موللازەيدىن .

موللازەيدىن شەمشى قارىنىڭ يىپەكتەك يۇمشاق سۆزلىرىدىن توقۇلغان تورغا ئىلىنىپ قالغاچقا ، ھەرقانچە قىلىپمۇ يۇلقۇنۇپ چىقىپ كېتەلمىدى .

بۇگۈنكى كەچكى ئولتۇرۇشقا زورىخان سەتەڭنى داپەندىسى بىلەن قوشۇپ تەكلىپ قىلغانىدى . يەنە ئىككى مېھمانمۇ بار ئىدى . نەغمىچىلەر دۇتار بىلەن داپنى تەڭكەش قىلىپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى . ئىچكىرىكى ئۆيدىن ياشقىنا بىر چوكان چىقىپ ، مېھمانلارغا چاي قۇيۇپ كۈتكەندىن تاشقىرى ئۇسسۇلمۇ ئوينايتتى . ئۇسسۇلچىنىڭ بېشىدىن پەتنۇس بىلەن پۇل ئۆرۈلدى . نەغمىكەشلەرنىڭ ئالدىغا پۇل دۆۋىلەندى . چوكاننىڭ دوپپىسىغىمۇ پۇل قىستۇرۇلدى . نەغمىكەشلەر ئارىلاپ - ئارىلاپ ئولتۇرۇشقا پەيز قوشۇپ : «يا پەلەك ، تېگى دەريا - باغۇ شامال ، ئويناپ تۇرار ساھىبجامال ... » دەپ تەۋلاپ قويۇاتتى ...

ئولتۇرۇش بىر پەللە قىزغاندىن كېيىن شەمشى قارى ئازراق «بەشلەك»[1] تارتىپ ئېچ پۇشۇقى قىلمايلىمۇ دەپ ئوتتۇرىغا قەغەز[2] تاشلىدى . ھېلىقى ئىككى مېھمان بىلەن شەمشى قارى قەغەزنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ ، بىر ئادەم كېمىيىپ قالدى دېيىشىپ ، موللا قارىمنى تەكلىپ قىلدى . موللازەيدىن قەغەز ئويناشنى بىلمەيمەن دەپ زىنھار ئۇنىمىدى . شەمشى قارى ئوشۇق چىقاردى ، ئۇنى ھەم رەت قىلدى . بۇ سەۋەبتىن بۇ ئولتۇرۇش پەيزسىز ئولتۇرۇش ھېسابلاندى . ئاخىرقى تاماقتىن كېيىن مېھمانلار تارقاشتى .

شەمشى قارى موللا قارىنى قونۇشقا جىق زورلىدى ۋە :

---

① بەشلەك — قىمارنىڭ بىر تۈرى .

② قەغەز — قارتىنىڭ بىر خىلى .

— هېلىقى چوكان كۆزلىرىگە ئىسسىق كۆرۈنمىدىمۇ ؟ ئەگەر يارىغان بولسا ئىمام تەييار ، قىچقارتىپ نىكاھ ئوقۇتساقلا بولىدۇ ، ئۆيمۇ تەييار ! — دېدى .

موللازەيدىن ئۈستى ـ ئۈستىگە رەھمەت ئېيتىپ ئۈزاپ چىقتى .

شەمشى قارىي بۇنىڭ بىلەن توختاپ قالغىنى يوق . موللا قارىينى سايباغ ، چىنباغ تەرەپلەردىكى باراۋەتلەرگە چىللاپ مېھمان قىلدى ، ھۆرمەت كۆرسەتتى ...

بىر كۈنى شەمشى قارىي باش ـ كۆزى سېلىنغان ، خاپا ھالدا كېلىپ موللا قارىينىڭ بەلۋېغىدىن تۇتۇپ :

— ئاداش ، بۇگۈن ماڭا بىر خاپىلىق كەلدى ، — دېدى بىچارىلەرچە ، — قانداق قىلىشىمنى بىلمەي يانلىرىغا كەلدىم ، كۆڭلىمىز يېقىن بولغاچقا ياق دېمەيدۇ دەپ ئىشىنىپ تۇرۇۋاتىمەن . ماڭا ھازىر زۆرۈر بولۇپ قالدى ، ئىككى ـ ئۈچ كۈنلۈك ئىككى دانە يامبۇ ئۆتنە قىلىڭلا ! خوتەن قېيا يولىدا مېلىم كېلىۋاتىدۇ ، كەلسە ئورنىغا چىرايلىق سېلىپ قويايلى !

— يامبۇ بولسىلا سىلىدىن ئايلانسۇن ! — دېدى موللازەيدىن .

— رەھمەت ، رەھمەت ، خاپىلىقتىن قۇتۇلۇپ كەتسەملا بولدىغۇ ، سىلىنىڭ قىلغانلىرىنى ھەرگىزمۇ ئۇنتۇمايتتىم ، — دېدى شەمشى قارىي ئېچىلىپ .

— ھېلىغۇ ئىككى يامبۇ ئىكەن ، ئون بولسىمۇ ئايىمايمەن ، بىراق مەندە يامبۇ يوق !

— ئادەمنى ئەخمەق قىلمىسىلا ، نېمە دېگەنلىرى ئۇ ، مەندىن يوشۇرۇپ نېمە قىلاتتىلە ؟ — شەمشى قارىي كۆزلىرىنى ئوينىتىپ قېيىدىغاندەك سۆزىنى داۋام قىلدى ، — سىلىنىڭ كۇچاغا لىق بىر خۇرجۇن يامبۇ بىلەن كەلگەنلىكلىرىنى ئاللىقاچان بىلىپ بولغان . بۇگۈن ئاغىنىدارچىلىق يۈزىسىدىن ئىككى دانە يامبۇ سورىسام ، يوق دېسىلە توغرا بولامدۇ ؟

— جېنىم بۇرادەر ، مەندە يامبۇ يوق ، بىرخۇرجۇن تاش بار .

— تاش دېگەنلىرى نېمىسى؟ ھېچنېمىنى چۈشەنمىدىم.
— خۇرجۇندا بارنى دېدىم.
شەمشى قارىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتتى.
— راستما، بەرمەيدىلا؟
— تاشنى سىلى ئالمايدىلا ـ دە!
— ماڭغىنە ماز پاينەك، لاتىدەك گەپ قىلىدىكەنسەن! ئاغدىنىدارچىلىققا يارامدىكىن دەپتىمەن، تۇرپاندىن سەندەك ماز چىقامدۇ! — بىردىنلا توقسان گرادۇس ئۆزگەرگەن شەمشى قارىي قېيىداپ كېتىپ قالدى.
— تۇرپاندىنچۇ، ماڭا ئوخشاش جىڭ ئادەم چىقىدۇ، — دېدى موللازەيدىن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن.
شەمشى قارىنىڭ قاتتىق خاپا بولۇپ كېتىپ قالغانلىقىدىن موللازەيدىن ئانچە رەنجىمىدى، پەقەتلا خۇرجۇندىكى تاش يامبۇغا ئاچچىقى كەلدى ـ دە، ئۇنى قانداق قىلىش توغرىسىدا ئويلىنىپ ساراي تەرەپكە كەتتى.

10

ئەھەت قارىي ئۆز ھويلىسىدا تۇماق تىكىش ۋە كۆرپىگە پەرداز بېرىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانىنىڭ ئۈستىگە بەھدى رەئىس كىرىپ كەلدى:
— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، قارىم، ئۆيدە بار ئىكەنلا؟
— كەلسىلە، كەلسىلە، يۇقىرى ئۆتسىلە رەئىس ئاخۇنۇم، — ئەھەت قارىي قولىدىكى ئىشنى تاشلاپ، بەھدى رەئىسنى ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن يۇقىرى ئولتۇرغۇزۇپ ئەھۋال سورىدى. بەھدى رەئىس پاتمە قىلغاندىن كېيىن ئامانلىق سورىدى:
— قارىم، ھۇنەر قىلىۋېتىپتىلا ـ دە؟
— خوش، بىكار ياتقاندىن بىكار ئىشلە دەپ، ئانچە ـ مۇنچە

ئىش تىكىپ ياتتۇق ، — دېدى ئەھمەت قارىي كەمتەرلىك بىلەن .
— ھى ـ ھى ... ھەربىكەتتە بەربىكەت ، ئەلۋەتتە قىلىش كېرەك . خۇداۋەندە كېرىم ھەربىكەت قىلغان بەندەمنى ھەرگىز خار قىلمايمەن دەپ ۋەدە بەرگەن . ئىنشائاللا ، قارىم ، مەن مۇھىم بىر ئىش بىلەن ئۆزلىرىنى ئىزدەپ كېلىۋىدىم ! — رەئىس سىنچى كۆزلىرى بىلەن قارىمىنىڭ كۆزىگە قاراپ تۇراتتى .
— قۇللۇق ، قۇللۇق .
— ئۆزلىرى بولسىلا شەھەر بويىچە ھالال كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان تەقۋادار ئادەم . ئۆزلىرىنىڭ ھەممە ئىشتىن خەۋەرلىرى بار . قانداق ئىشلارنى قىلسا ساۋاب بولىدۇ ، قانداق ئىشلارنى قىلسا گۇناھ بولىدۇ ، بۇنىڭ ھەممىسىنى بىلىدىلا ، خۇدالىق ئالەمدە ھەممە ئىش خۇدانىڭ تەقدىرى بىلەن ...
دەل شۇ چاغدا ئەھمەت قارىمىنىڭ قىزى روزىخان مەزە ئېلىپ كىرىپ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا قويدى ۋە دەرھال چاي ئېلىپ چىقىشقا ياندى . رەئىس كۆزىنىڭ قۇيرۇقى بىلەن روزىخانغا نەزەر سالاتتى . روزىخان ئىككى پىيالە بىلەن بىر چەينەك چاي كۆتۈرۈپ كىرىپ ئاتىسىنىڭ يېنىغا قويغاندىن كېيىن چىقىپ كەتتى . ئۇزۇلۇپ قالغان گەپنى ئۇلاش ئۈچۈن ئەھمەت قارىي ئېغىزلىنىپ :
— شۇنداق ، شۇنداق ، خۇدانىڭ ئىجازىتىسىز قىل تەۋرەمەيدۇ ، — دېدى .
— بۇگۈن مېنى ، — رەئىس ئۇيان ـ بۇيان قاراپ قويۇپ ، ئېھتىياتچانلىق بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى ، — ئىشان دامۇللام ئۆزلىرىنىڭ ئالدىغا ئاتايىن ئەۋەتتى ، ئىشان دامۇللا ئۆزلىرىگە ئوغۇل بولسام دەيدۇ ، بۇ ھەقتە ئۆزلىرىنىڭ پىكرىنى ئالماق ئۈچۈن ئالدىراپ كېلىپ قالدىم ، — رەئىس دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ قول قوۋۇشتۇرۇپ ، سەل ـ پەل ئېگىلىپ تەزىم قىلدى .
— ئولتۇرسىلا ، ئولتۇرسىلا ، ئورۇنلىرىدىن تۇرغۇدەك بىر ئىش ئەمەس... ئىشان دامۇللامدەك ئۇلۇغ زات ئوغۇل بولاي دېگەن يەردە مېنىڭ سۆز بەرمەيدىغانغا نە ھەددىم . دامۇللامغا ھېلىغۇ بىر

قىز ئىكەن ، ئەگەر ئون قىز بولسىمۇ ئايماستىن دۇئا قىلدۇرد-
مەن ، بىزنىڭ يۇرتىمىزدا ئىشان دامـوللامـدەك ئادەم تېپىلغۇ-
سىز ـ دە !

— باركاللا ، ھەشقاللا ، ھىممەتلىرىگە رەھمەت ! ئۆزلىرىدەك ھالال كاسىپدار ، تەقۋادار ئادەمگە خۇدانىڭ ئىلتىپاتى كەلدى دېسە-
لە . ئەھەت قارىم ئىشان دامواللامغا ئاتا بوپتۇ دېسە ، پۇتۇن يۇرتتا نېمىدېگەن چوڭ ئابرۇي . ھىندىستاندا ئون يىل ئوقۇپ كەلگەن ئادەمنىڭمۇ بۇنچىلىك ئابرۇينى تاپمىقى تەس . يەنە كېلىپ ئىشان دامواللامنىڭ دۇئاسىنى ئېلىش ، ئۇ كىشىنى رازى قىلىش قانچە يىل ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپمۇ تاپقىلى بولمايدىغان ساۋاب دېسىلە !

— شۇنداق ، شۇنداق ، — ئەھەت قارىي بېشىنى لىڭشىتىپ ئولتۇردى .

— ئۆزلىرىنىڭ ھىممەتلىرىدىن جىق رازى بولدۇم ، ئۇنداق بولغاندا بۇ ئىشنى قاچانغا توختام قىلىمىز ؟

— بۇ ئىش ھەر قايسىلىرىغا باغلىق . بولسىغۇ بالىنى ئۆزۈم يېتىلەپ ئاپىرىپ ، دامواللامنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپ كەلسەم ياخشى بولاتتى .

— رەھمەت ، رەھمەت . ئۇنداق بولسا بۇ مەرىكىنى ئەتە ئاخ-
شامغا توختاتساق قانداق بولار ؟

— مېنىڭ ياق دەيدىغان يېرىم يوق . ئولگۈرسە بۇگۈن كەچتە دېسىلىمۇ ياق دېمەيمەن .

— رەھمەت ، رەھمەت . ئۇنداق بولسا مەن كېتەي ، — رەئىس ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىككە قاراپ ماڭدى . ئەھەت قارىي رەئىسنى ئىشىك ئالـدىغىچە ئۇزىتـىپ قايتـىپ كىرىپ خۇشال ھالدا ۋار-
قىرىدى :

— ھـەي ئاغىچـا ، ھەي ئـاغىچا ! قېـنى سىلى ، چاپسان چىقىڭلا .

— ھە ... نېمە گـەپ ؟ — تـۇراخـان ئىچكىرىكى سەينادىن چىقتى .

— چاپسان بولۇڭلا ، سىلىگە خۇش خەۋەر !
— قانداق خۇش خەۋەر ؟ — تۇراخان كۈلۈمسىرەپ سورىدى .
— ئىشان داموللام بىزگە بالا بولسام دەپ بەھدى رەئىسنى ئەۋەتىپتۇ !
— ۋاي خۇدايىم ! — تۇراخاننىڭ چىرايى بىردىن ئۆزگىرىپ كەتتى .
— ئىشان داموللا بىزنىڭ بالىنى ئاتايىن سورىتىپ بەھدى رەئىسنى ئەۋەتىپتۇ .
— نېمە دېگەنلىرى ئۇ ؟ !
— مەن ماقۇل دەپ بولدۇم ، ئەتە ئاخشام ...
— نېمە ؟ — تۇراخان قاتتىق چۆچۈدى ، — كەپتەرنىڭ باچكىسىدەك تۇرغان بالىنى نېمە قىلاي دەيدىلا ؟
— بولدى ، بولدى . تولا گەپ قىلماي تەييارلىق قىلىڭلا ، ئەتە ئاخشاملىققا دەپ جاۋاب بېرىۋەتتىم .
— نېمىگە تەييارلىق قىلىدۇ ؟ بالا كىچىك ، بولمايدۇ !
— تولا ۋالاقشىماي ئاغزىڭلىنى يۇمۇڭلا !
— نېمىشقا ؟ ! بالا ئەمدى ئون بىر ياشقا كىردى ، بولمايدۇ دېدىمۇ ، بولمايدۇ !
— ھەي ئاغىچا ، — دېدى ئەھەت قارىي مۇلايىملىق بىلەن چۈشەندۈرمەكچى بولۇپ ، — ئىشان داموللامدەك ئۇلۇغ زات بىزگە بالا بولسەن دېسە ، ياق دەيدىغان قەيسىرىمىز بار ؟
— نېمىشقا خىيال قىلمايدىلا ، بالا كىچىك ، چۈجىدەك تۇرسا !
— بالا كىچىك ، بالا كىچىك دەۋېرىدىكەن ! — دېدى ئەھەت قارىي غەزەپ بىلەن ، — قىز بالا توققۇز ياشتا بالاغەتكە يېتىدۇ . تولا خاپامنى ئۆرلەتمەي تەييارلىق قىلىڭلا !
— مەن بۇ ئىشقا تەييارلىق قىلمايمەن ، — تۇراخان مىشىلداپ يىغلاشقا باشلىدى . ئەھەت قارىنىڭ ئەرۋاھى ئۇچۇپ :
— بالىنىڭ ئاتىسى مەن ، ھەممە ئىشقا ئۆزۈم ئىگە . مەن ھە

دېگەندەكىن ، باشقىلارنىڭ توسۇشقا ھەددى يوق !

— مەنمۇ بالىنىڭ ئاپىسى . مېنىڭمۇ ئىگىدارچىلىق ھەققىم بار !

— نېمە دېدىڭ ؟ جانمۇ ئېغىزدىن چىقىدۇ ، گەپمۇ ئېغىزدىن ، يەنە بىر دەپ باققىنا ! — ئەھمەت قارى ئورنىدىن تۇرۇپ تۇراخان تەرەپكە سىلجىپ كەلدى . ئۇنىڭ كۆزلىرى چاچراپ كېتىدىغاندەك چەكچەيگەنىدى .

— يەنە دېسەم يەنە شۇ . بالا كىچىك ، بولمايدۇ !

— يەنە بىر دەپ باققىنا ؟

— بولمايدۇ !

— ئاپلا ... — ئەھمەت قارى قولىغا تېرە كېسىدىغان بۇرەندىنى ئېلىپ قۇشتەك ئېتىلىپ بېرىپ ، تۇراخاننىڭ چېچىدىن ئېلىپ يەرگە باستى ، — ئاپلا ، ھېلى بىكار ، بوغۇزلىۋېتىپ كۆرگۈلۈكۈمنى كۆرىمەن !

تۇراخان ھۇ تارتىپ يىغلاشقا باشلىدى . غوۋغانىڭ ئۈستىگە كىرىپ قالغان ئابلا ساتىراش ۋە موللازەيدىن ئۇلارنى ئاجراتتى . تۇراخان دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئىچكىرى ئۆيگە كىرىپ كەتتى . بۇلار ئەھمەت قارىمغا بىرمۇنچە نەسىھەت قىلدى . ئەھمەت قارى بوغۇلغان ھالدا ئۆزىنىڭ سۆزىنى ئوڭ قىلىپ ۋارقىراپ ـ جارقىراپ ـ رايىتتى . بۇ چاغدا موللازەيدىن ئىچكىرى ئۆي تەرەپكە قاراپ تۇراخانغا نېمىلەرنىدۇر دېدى ، ئاندىن ئەھمەت قارىيغا تەسەللى بېرىپ ، تويىنى ئەھمەت قارىمنىڭ ئىرادىسى بويىچە ئەتە ئاخشام قىلماقچى بولدى ...

11

شەنبە ئاخشىمى ئەھمەت قارىينىڭ ئۆيى توي مەرىكىسى بىلەن جانلانغانىدى . قولۇم ـ قوشنىلار كىرىپ ـ چىقىپ ئالدىراش يۈرەتتى . مەھەللە جامائەتلىرى ، ئىمام ـ مەزىنلەر بىر ـ بىرلەپ

ئەھەت قارىمىنىڭ ئايۇانچىسىدىكى بىساتقا قاتار ئولتۇرۇشتى . جاما-
ئەت توپلىنىپ بولغاندىن كېيىن نىكاھ ئوقۇلماقچى بولدى . ئوغۇل
تەرەپ ۋە قىز تەرەپ ۋەكىللىرى ئوتتۇرىغا چۇشتى . ئىمام نىكاھ
ئوقۇشقا باشلىدى :

— ئەئۇزۇبىللا — ... ئىمام مۇقەددىمە ئايەتلەرنى ئوقۇپ
بولغاندىن كېيىن ، گۇۋاھچىلاردىن گـۇۋاھلىـق سـوراشقا باشلـ-
دى ، — ئۆزلىرىكى موللا قاربي ، تۆت مۇسۇلمانىنىڭ ئالدىدا چاھار
شەرئى ئۆمۇر بىرلە ئەھەت قارىمىنىڭ سۇلبىيە قىزى روزىخانىنى
ۋاكالىتەن ئىشان دامۇللا بىننى قۇددۇس مەۋلىۋىگە ئىككى دۇنيا-
لىق ھالال خوتۇنلۇققا بەردىلىمۇ ؟

— ئەئۇزۇبىللا ... مەنكى موللا قاربي ، تۆت مۇسۇلمانىنىڭ
ئالدىدا چاھار شەرئى ئۆمۇر بىرلە ۋاكالىتەن ئەھەت قارىمىنىڭ
سۇلبىيە قىزى روزىخانىنى ئىشان دامۇللا بىننى قۇددۇس مەۋلىۋىگە
ئىككى دۇنيالىق ھالال خوتۇنلۇققا بەردىم .

— ئۆزلىرىكى بەھدى رەئىس ، تۆت مۇسۇلمانىنىڭ ئالدىدا
چاھار شەرئى ئۆمۇر بىرلە ئىشان دامۇللا بىننى قۇددۇس مەۋلىۋىگە
ۋاكالىتەن ئەھەت قارىمىنىڭ سۇلبىيە قىزى روزىخانىنى ئىككى دۇ-
يالىق خوتۇنلۇققا قوبۇل قىلىپ ئالدىلىمۇ ؟

بەھدى رەئىس ئىمامنىڭ سورىغان سۆزلىرىنى تەكرارلاپ ،
ئەڭ ئاخىرىدا : «قوبۇل قىلىپ ئالدىم» دېدى . ئاندىن ئىمام نىكاھ
ئوقۇپ دۇئاغا قول كۆتۇردى . دۇئادىن كېيىن تۇزغا چىلانغان
نانىنىڭ بىرىنى ئىشان دامۇللام ئولتۇرغان ھۇجرىغا ، بىرىنى ئىچ-
كىرىكى ئۆيگە ئېلىپ كىرىپ يېگۈزدى . ئاندىن كېيىن توي نەزد-
رىسى تارتىلدى .

جامائەت تاڭدىن كېيىن دۇئا قىلىپ قوزغىلىپ ، ئىشان
دامۇللام ئولتۇرغان ھۇجرىغا كىرىپ مۇبارەكلەشتى . ئانچە ھايال
بولمايلا قىزنى مەپىگە سېلىپ ئىشان دامۇللامنىڭ بازاردىكى بىر
ھويلىسىغا ئېلىپ كەتتى . مەپە قوڭغۇرىقىنىڭ جاراڭلىق ساداسى
بىلەن قانداقتۇر ئىنچىكە ئاۋازلىق قىزنىڭ يىغىسى قوشۇلۇپ كو-

چىغا توي خۇشاللىقى چاچقاندى .

ئىشان داموللامنىڭ رەستىدىكى ئۆيى بۇگۈن ئالاھىدە يىغىش-تۇرۇلۇپ ، زىلچا - گىلەم تاشلىنىپ ، قەۋەت - قەۋەت زەدىۋال ۋە ئىشىك پەردىلەر تارتىلغانىدى . مەپە كېلىپ ئىشىك ئالدىدا توختىغاندىن كېيىن ، بىر قىز ، ئىككى يەڭگە مەپىدىن چۇشۇپ بىلىنەر - بىلىنمەس يىغا بىلەن ھويلىغا كىرىپ ، قىپقىزىل بېزەل-گەن مېھمانخانىغا كىرىپ كېتىشتى . بىتاقەت بولۇۋاتقان ئىشان داموللا بىلەن بەھدى رەئىس ئىككىسى ھويلىغا كىرىپ ، مېھمانخا-نىغا بىسمىللا ئېيتىپ ئوڭ پۇتى بىلەن قەدەم بېسىپ كىردى . يەڭگە خوتۇنلار ئورنىدىن تۇرۇپ بەھدى رەئىس بىلەن تاشقىرى چىقتى . ئۆيدە ئىشان داموللا بىلەن قىز قالدى . ئىشان داموللا سەللىسىنى ئېلىپ ، تونىنى يېشىپ قوزۇقىقا ئېلىشقىمۇ سەۋر قىلالماي ، بىسمىللا دەپ بېرىپ قىزنىڭ جامالىنى كۆرمەكچى بول-دى . چۇنكى ، قىزنىڭ توپ ئويىنغاندىكى جىلۋىسى ئىشان داموللا-نى شۇنچىلىك بىتاقەت قىلغانىدى . داموللا قول ئۇزىتىپ چۇمبەل-نى قايرىدى ، لېكىن ئۇنىڭ كۆزىگە كۇتۇلمىگەن باشقىچىلا بىر سۇرەت كۆرۇندى . داموللا ئىختىيارسىز چۆچۇپ ، سەسكەنگەن-دەك بولدى - دە ، ئارقىغا ئىككى قەدەم داجىپ ، گويا ئۆز كۆزىگە ئىشەنمىگەندەك تۇرۇپ قالدى . كۆزىنى ئۇۋۇلاپ ئاستا كېلىپ چۇمبەلنى قايتا قارىماقچى بولغاندا ، «قىز» ئۆزى چۇمبەلنى قاي-رىپ دەس ئورنىدىن تۇردى . داموللا تاپتىن سەسكەنگەندەك سەس-كىنىپ ، ئارقىغا سەنتۇرۇلۇپ بېرىپ ، تامغا تاقىلىپ قالدى ۋە :

— ياۋالا ، نېمە كارامەت بۇ ؟ ! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى .

روزىخان چۇمبەلنى تولۇق ئېچىپ داموللامنىڭ ئالدىغا ئىلگە-رىلەپ كەلدى . ئۇ بۇگۈن ئۆزىگە ئانچە - مۇنچە پەرداز قىلىپ ، چاچلىرىنى يۇيۇپ - تاراپ ، خېلىلا ئەپچىل ئايال بولۇپ قالغان بولۇپ ، گەرچە يېشى ئەللىككە بېرىپ قالغان بولسىمۇ ، خېلى جازىبىدار كۆرۇنەتتى .

— ئەسسالام داموللام ، نىكاھ غايىب دەپ ، خۇدايىم بۇگۈن

ئىككىمىزنىڭ يۈلتۈزىنى بىر قىپتۇ ، بۇمۇ خۇدانىڭ ئىرادىسى . تەقدىرگە تەن بەرمەي بولامدۇ ؟ كەلسىلە ، سەللىلىرىنى ئېلىپ قويايلى !

— سەن كىم ؟ يىراق تۇر ، يېقىن كەلگۈچى بولما ! — كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتكەن دامۇللا تامغا تىرىلىپ تۇراتتى .

— نېمىشقا ؟ كەلسىلە ، يەڭلىرىنى تارتىپ قويايلى .

— ياق ، ياق ، يىراق تۇر ! ئۆزۈڭ زادى كىم ؟

— نېمە بولماقچى ؟ مەنمۇ ئايال . بۇمۇ خۇدانىڭ ئىرادىسى . ھەر ئىش خۇدانىڭ ئىرادىسى بىلەن بولىدۇ . كەلسىلە ، مەسىلىرىنى تارتىپ قويايلى .

— ياق ، ياق ، يېقىن كەلمە ! جىنمۇ سەن ، شايتانمۇ سەن ؟ ! يىراق تۇر ...

— ئو - ئوش ... تولا سەتلەشمىسىلە ! ئۆمرۈمدە قىرىق يىل ئوغرىغا خوتۇن بولۇپ ھېچقانچە ساۋابلىق ئىش قىلالمىدىم . بۇگۈن خۇدانىڭ ئىرادىسى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ نىكاھلىرىغا چۈشتۈم . قالغان ئۆمرۈمدە بولسىمۇ تەرەتلىرىگە سۇ بېرىپ ، دۇئالىرىنى ئالاي دەيمەن . كەلسىلە ، قالغان گەپنى يېتىپ دېيىشەيلى !

— ياق ، ياق ، ھاي سوپى ، ھاي سوپى ! — دامۇللا بار ئاۋازى بىلەن بەھدى رەئىسنى چاقىراتتى .

— ئۇنداق ۋارقىرىمىسىلا ، سەت بولىدۇ ، سىلى كاتتا ئادەم ، ئۆزلىرىنى ئايىسىلا .

— ياق ، ياق ، ھاي سوپى ، ھاي سوپى !

ئىشان دامۇللا ئۆيدىن چىقىپ كەتمەكچى بولدى .

— سەتلەشمىسىلە دەيمەن ! — روزىخان ئىشىكنى توسۇپ تۇراتتى ، تاشقىرىدىن غۇلامنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى :

— روزىخاچا ، نېمە بولدۇڭلار ؟

— ھېچ گەپ يوق ، ئۆيگە كىرگىنە ! — دېدى روزىخان ۋە ئىشىكنى غۇلامغا ئېچىپ بەردى . ئىشىك ئېچىلغان پۇرسەتتە دامۇللام سىرتقا چىقىپ كەتمەكچى بولدى ، لېكىن غۇلام توسۇپ :

— نەگە ، داموللام ؟ — دېدى .
— سەن كىمسەن ، نېمىشقا ئىشىكنى توسىسەن ، قېنى سوپى ، قېنى ئەھەت ، بۇ قانداق ئىش ؟
— تولا چالۋاقمىسىلا داموللام ، سەت بولىدۇ . روزىخاچامنى زورلاپ تاڭمىدۇق ، ئۆز رازىلىقلىرى بىلەن ھەق نىكاھلاپ ئالدىلا ، يەنە نېمە گەپ ؟
— زىچ ئولتۇراقلاشقان شەھەر ئاھالىسى بۇ ۋاقتا - چۈشنى ئاڭلاپ داموللامنىڭ ھويلىسىغا توپلىنىشقا باشلىدى . ئاھالە كۆپەيگەنسىرى داموللامنىڭ چىقىپ كېتىشى قىيىنلاشقانىدى . داموللام ھويلىدا تۇرغان ئاھالىگە قاراپ يالۋۇراتتى :
— مۇسۇلمانلار ، مەن ھېچنېمىنى چۈشىنەلمىدىم ، مەن ئاستا كېتىۋالاي !
— چۈشەنمىگەن بولسىلا ئاستا چۈشىنىۋالمىدىلا ، — دېدى غۇلام قوللىرىنى شىلتىپ ، — روزىخاچامنى بىر تەرەپ قىلماي نەگە كېتىمىدىلا ؟ !
بەھدى رەئىس ھودۇققان ھالدا يېتىپ كەلدى . داموللام ئۇنى كۆرۈپ يىغلىۋەتكىلى قىل قالدى :
— بۇ قانداق ئىش ؟ ھېچنېمىنى چۈشەنمىدىم !
— مەنمۇ ھەيران ! — دېدى رەئىس روزىخان ۋە غۇلامغا قاراپ ھەيران قالغان ھالدا ، — يۈرسىلە داموللام ، تاڭ ئاتسۇن . قالغان ئىشنى ئەتە ئوڭشايمىز .
— ئەتە دېگەن نېمە گەپ ؟ مەن ئېشەك سودىسى قىلمىدىم . بۇ ئىشنى راۋۇرۇس بىر تەرەپ قىلىش كېرەك . بولمىسا ھېچكىم ھېچ يەرگە بارمايدۇ . قالغان ئىشىنى ئەتە قازىخاندا سۆزلىشىمىز ! — غۇلام چاڭ تۇرۇپ ئۇلارنى توستى .
رەئىس ئەھۋالنى بىلگەندىن كېيىن ، تۇلكىلىك قىلىپ غۇلامنىڭ يېنىغا كېلىپ دولىسىنى قاقتى ۋە :
— ئوكام ، بۇ ئىش قانداق بولغان ؟ بىز ئەھەت قازىمنىڭ سۇلبىيە قىزى روزىخاننى كۆچۈرۈپ كەلگەنغۇ ؟ بۇ قېرى نەدىن

پەيدا بولدى ؟ — دەپ سورىدى .

— ھەببارىكاللا ! ئەھەت قارىمىنىڭ قىزى روزىخان دېگەن ئايال مۇشۇ ئايال شۇ . يەكەنلىك كىگىزچى ئەھەت قارىي دېسە تونۇمايدىغىنى يوق . روزىخاچامنىمۇ ھەممە ئادەم تونۇيدۇ ، يەنە قانداق گەپلىرى بار ، رەئىس ئاخۇنۇم ؟ !

بەھدى رەئىس ئۇڭايسىزلىنىپ ، بىر مەھەل سۆز قىلالماي تۆتۆتلەپ قالدى . ھويلىغا يىغىلغان مەھەللىلىكلەر ئىچىدە شاۋ ـ شۇۋ كۆتۈرۈلدى :

— چىڭ تۇرۇڭلار ، خوپ بوپتۇ !

— يۈزىگە قارا سۈركەپ سازايى قىلساق بولىدۇ !

— بولمىسا ئەنە قازىخانىدا تۇگەشسە بولىدۇ !

خەلقتىن ھەر خىل پىكىرلەر ياغدى ، چوڭ غوۋغا كۆتۈرۈلگەنىدى . رەئىس ئەھۋالنى بايقاپ :

— جېنىم ئۇكام ، سەت بولىدۇ . ئۇنداق قىلمايلى ! — دېدى غۇلامغا يالۋۇرۇپ .

— ھەرگىز سەت بولمايدۇ ، — دەپ ۋارقىرىدى ھويلىدىكىلەردىن بىرى ، — پەيغەمبىرىمىزمۇ ئۆزى ياش تۇرۇپ قىرىق ياشلىق خەدىچە رەزىيەللاھۇ ئەنھانى ئۆز نىكاھىغا ئالغان ، ئەجەب سەت بولماپتىكەنغۇ ؟ بۇ ئايالمۇ بولسا شۇنچىلىك ياشانغاندۇ ! داموللامغىمۇ سەت بولىدىغان ھېچ يېرى يوق . بەلكى ساۋاب بولىدۇ .

— توغرا ! — دېدى كۆپچىلىك بىردىن چۇقان كۆتۈرۈپ .

— ياق ، ياق ، ئۇنداق دېمەڭلار ، سەت بولىدۇ . دامولالامنى ئايايلى !

— ھېلىمۇ ئاياپ مۇشۇ كۈنگە كەلدۇق . بېشىمىزدا كۆتۈردۇق دېسەكمۇ بولىدۇ .

— شۇنداق بولسىمۇ دامولالام كاتتا ئادەم ، سەت بولىدۇ ، — دەيتتى رەئىس .

— ھەممە گۇناھ مۇشۇ رەئىس ئاخۇنۇمدا ، — دېدى بىرى قاراڭغۇدا ۋارقىراپ ، — غۇلام بىلەن روزىخان بۇ ئاۋازدىن ئۇنىڭ

موللازەيدىن ئىكەنلىكىنى تونۇدى . موللازەيدىن ئاۋازىنى چىقىرىپ سۆزلىمەكتە ئىدى :

— ئەتىدىن كەچكىچە دەللاللىق قىلىپ ھەممە بالانى مۇشۇ تاپقان . ئالدى بىلەن مۇشۇ ئوغرىنى جازالايلى ! پىچىپ تاشلىساق قانداق دەيسىلەر ؟

— توغرا !

ئاممىا بىر دەك ۋاراقىراپ دولقۇن قوزغىغاندى ، رەئىس بىلەن ئىشان دامولا قورققىنىدىن غال ـ غال تىترەپ يېلىنىشقا باشلىدى .

بۇ چاغدا ئوتتۇرىغا نەچچە ئادەم چۈشۈپ سالا ـ سۇلھى قىلىشقا كىرىشتى . نەتىجىدە تۆۋەندىكىچە خەت توختام قىلىپ ، سەھرا قازىلىرىدىن غاپپار قازىنىڭ مۆھرىنى باستۇرۇپ ، بۇ ئىشنى كېچىچە يېغىشتۇرماقچى بولۇشتى .

بىرىنچى خەت

تارىخى 1302 ـ يىلى ماھى رەجەپنىڭ 12 ـ كۈنى ، سەيشەنبە . مەنكى ئىشان دامولا بىننى قۇددۇس مەۋلىۋىدۇر . مەن . خوتۇنۇم روزىخان بىننى ئەھمەت قارىي قىزى بىلەن ئاريمىزغا سوغۇقچىلىق چۈشۈپ ، ئۇچ تالاققا تەيىن قىلدىم . ئۇنىڭ مېھرانىسىغا كۈچا سايي بويىدىكى ئىككى ئېغىز ئۆيىنى بىر ئېغىز دۇكان ئۆيى ۋە بىر كىچىك سەيناسى بىلەن قوشۇپ بەردىم . مەشرىق پاسىلى ئاۋۇدۇن باينىڭ سارىيى ، مەغرىب پاسىلى تۇردىشاھ قارىينىڭ ئۆيى ، ئوڭ ـ سول پاسىلى چوڭ يول . ئۇشبۇ خەتنىڭ راستلىقىغا غاپپار قازىنىڭ مۆھرىنى باستۇرۇپ بەردىم .

مۆھۈر

ھىجرىيە × × يىلى ماھى رەجەپنىڭ × كۈنى

ئىككىنچى خەت

تارىخى 1302 ـ يىلى ماھى رەجەپنىڭ 12 ـ كۈنى ، سەيشەنبە . مەنكى ئىشان دامۇللا بىننى قۇددۇس مەۋلىۋىدۇر ـ مەن . ئۆز رازىلىقىم بىلەن شۇل توغرىدا خەت ئىنشا قىلدىم ـ كى ، ناسازا ئىشلارنى تولىدىن ـ تولا قىلىپ ، سەۋەنلىكلىرىم ، شەھۋانىي ھەۋەسلىرىم زىيادە بولغانلىقى ۋەجىدىن ئالـ لانىڭ غەزىپىنى ، يۈرت ـ جامائەتنىڭ لەنەت ـ نەپرىتىنى قوزغىغانلىقىم ئۈچۈن ، ئۆزۈم ھەم توۋا قىلىش ئىختىيارىغا كەلدىمكى ، بۇنىڭدىن كېيىن نادانلار قىزىمىزنى دۇئا قىلدۇـ رىمىز دەپ كەلسە ، ھەرگىز دۇئا قىلمايدۇرمەن ، نادان يارەنـ لىرىم كېلىپ : «پالانچىنىڭ ئوبدان قىزى بار ، ئۆيلەندۇرۇپ قويايلى» دېسىمۇ ، بۇ ۋەسۋەسىگە ھەرگىز ماقۇل كەلمەيمەن . قىلغان ناسازا ئىشلىرىمغا توۋا قىلىمەن . بۇ خىل بەتئەخلاق ، يامان خۇيلاردىن ئۆزۈمنى پاك ساقلاپ ، گۈناھلىرىمغا توۋا قىلىمەن . ئاللادىن ، يۈرت خەلقىدىن ئەپۇ سورايمەن . شۇنۇ سۆزۈمنىڭ راستلىقى ئۈچۈن ئۆز مۆھرىمنى بېسىپ تىلخەت بەرگەنىڭ ئۈستىگە ، غاپىپار قازىنىڭ مۆھرىنى باستۇردۇم ، خىلاپ كەلسە مالىم ھارام ، خوتۇنۇم تالاق بولسۇن !

مۆھۈر

ھىجرىيە × × يىلى ماھى رەجەپنىڭ × كۈنى

يۇقىرىقى ئىككى نۇسخا خەت يېزىلىپ ، مۆھۈر بېسىلغاندىن كېيىن جامائەتكە ئوقۇپ بېرىلدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئىشان دامۇلـ لىغا قايتىپ كېتىشكە يول بېرىلدى . بەھدى رەئىسىنىڭ ھەمايىسى ئاستىدا ئىشان دامۇللا گەرچە تۇن بولسىمۇ ھېچكىمنىڭ يۈزىگە قارىيالماي غىپىدە كۆزدىن يوقالدى .

12

روزىخاننىڭ ئىشلىرى ئەپچىلگىنە ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ، موللازەيدىننىڭ كۆڭلى گويا شام يورۇغاندەك يورۇپ كەتتى . ئەتە-سى غۇلام بىلەن مۇڭدىشىپ ئولتۇرغان يەرگە بەگنىڭ ئادەملىرى-دىن بىرى كېلىپ : «بېگىم قىچقىرىدۇ» دەپ خەۋەر قىلدى . بىر خۇشلۇقنىڭ كەينىدىن بىر كۆڭۈلسىزلىكنىڭ تىكلىنىپ تۇرىدىغان-لىقىنى چۈشىنىدىغان موللازەيدىن دەرھاللا بەگنىڭ ھۇزۇرىغا ماڭ-دى . مۇزەپپەر دوببېگى ئۆز ھويلىسىدا كۈتۈپ ئولتۇرغانىدى .

— ھە ، تۇرپانلىق ، — دېدى دوببېگى موللازەيدىنىنى كۆرۈپ ، — كۈچا ، پۇل بولسا ئۇچا ، قارىسام خېلى ئۇچۇۋاتسەن ، قاناتلىرىڭ تەڭشىلىپ قالغاندەك تۇرىدۇ ، قېنى ، ئەھۋالىڭ قانداق-راق كېتىۋاتىدۇ ؟ سۆزلەپباققىنا !

— كۈچا دېگەن مېھماندوست شەھەر ئىكەن ، يامان ئەمەس يۇرۇۋاتسەن ، — دېدى موللازەيدىن .

— توغرا ، توغرا ، — دېدى بەگ قوشۇمسىنى تۇرۇپ ، — كۈچا دېگەن بەلەن شەھەر ، مېھماندوست شەھەر . قانچە ئوينىساڭ كۆتۈرىدۇ . قانچە ئېگىز ئۇچساڭمۇ ھېچكىمنىڭ كارى يوق . لې-كىن ، تۇزىنى يەپ ، كوزىسىنى سۇندۇرساڭ ، ئۇنىڭ سورىقى بار . سېنىڭ ئۇستۈڭدە ئەرز كەلدى . راستىڭنى ئېيتساڭ قۇتۇلسەن ، يالغان ئېيتساڭ تۈتۈلسەن ، بىلىدىڭمۇ ؟ قېنى سۆزلە ، شەم-شى قارىنىڭ ئۆيىدە قونغانمىدىڭ ؟

— قونغان ، مېھمان بولغان .

— ھەببەللى ، توغرا ئېيتتىڭ ، مېھمان بولدۇڭ ، نەغمە — ناۋا ئاڭلىدىڭ ، ئۆيىدە قوندۇڭ ، ئەجەبا شۇنچە كۆپ تۇزىنى يەپسەنۇ ، ئاخىرىدا كوزىنى سۇندۇرۇپ قويۇپسەن . بۇ نېمە قىلغىنىڭ ؟

— قېرى خوتۇننىڭ ئۆلگۈسى كەلسە ياشقا تېگەر ، ئىدىش-

قاچىنىڭ سۇنغۇسى كەلسە تاشقا تېگەر دېگەندەك ، شەمشى قارىنىڭ كوزىسى تاشقا تەگكەن بولۇشى مۇمكىن .

— توغرا دېدىڭ ، خېلى گەپچى ئىكەنسەن . كوزا تاشقا تەگكەن بولسا ، مەيلى چاقچاق قىلىپ ئالغان بولساڭمۇ ياكى راستتىن ئالغان بولساڭمۇ ، يـاندۇرۇپ بـەرسەڭ ھېچ گـەپ يوق . قېنى سۆزلە !

— دەۋاگەر بىلەن يۈزلىشەي ، قېنى ئۇ كىشى ، — موللازەيدىن ئۈيان - بۇيان قاردى . شەمشى قارى بۇ تەرەپتىن ھويلىغا كىرىپ كەلدى . ئۇ چىرايى بىر سارغىيىپ ، بىر تاتىرىپ ، گەمىدە ئۇخلاپ چىققان كىشى ئاپتاپقا بېقىپ قارىيالمىغاندەك ، موللازەيدىنگە تىك بېقىپ قارىيالماي ، يەرگە بېقىپ سۆزلەشكە باشلىدى :

— موللا قارىم دەپ ئۆز ئاكامدىن ئارتۇق كۆرۈپتىمەن ، ئاخىر كېلىپ مېنى جايلاپ كەتتى .

— ئوچۇق قوي ، — بەگ يۈقىرى ئاۋاز بىلەن ئەمر قىلدى .

— بۇ تۈرپانلىق ئۆيۈمدە قونغان ئاخشىمى ساندۇقتىن ئىككى يامبۇ يوقالدى ، — دېدى شەمشى قارى سارغىيىپ - تاتىرىپ .

— سارغايمىسلا شەمشى قارى ، كۆزلىگەن نەرسىلىرىنى مەن بېرەي ، — دېدى موللازەيدىن . بەگدىن سارايدىكى خۇرجۇننى ئېلىپ كېلىشكە ئىجازەت سورىدى . بەگ دەرھال ئادەم قوشتى . ئانچە ھايال بولمايلا موللازەيدىن خۇرجۇننى غۇلامغا يۈدۈتۈپ كەلدى .

— مەن بۇ يامبۇلارنى باشئەگىم سايلىرىدىن تېرىۋالغان . ئەگەر شۇ چاغدا خۇرجۇننىڭ بىر بېشى ئېغىر ، بىر بېشى يېنىك بولۇپ يەڭدەپ كەتمىگەن بولسا ، بۇ يامبۇلارنى تېرىۋالمىغان بولاتتىم ... — موللازەيدىن سۆزلىمەكتە . بەگ ، شەمشى قارى يەنە بىرقانچە كىشى تەئەججۇپلىنىپ ئاڭلىماقتا ئىدى ، — بۇ يامبۇ خۇرجۇنغا قاچىلاندى ، لېكىن شۇ ھامان بېشىمغا بالا بولدى . ئاردىدىن بىرەر سائەت ئۆتمەيلا ئىككى ئوغرى بىر خۇرجۇن يامبۇسى بار باينى بۇلايمىز دەپ يولۇمنى توستى . پىچاق سېلىپ ئۆلتۈرۈپ

قويغىلى قىل قالدى . ئاشۇ ئوغرىلاردىن بىرى مانا بۇ غۇلام . خوش ، بىز بۇ يامبۇلارنى يول بويى خەجلەپ كۆچاغا كەلگەندە ، يول توسقان باجگىرلارنىڭ قوينىغا بىردانە يامبۇ تىقتىم ، بۇ ۋەقە كۆچاغا مەشھۇر . ھەر ھالدا بىر خۇرجۇن يامبۇسى بار بايى دېگەن ئاتىقىم چىقتى . كۆچادا ئاغىنەم كۆپەيدى ، مېمھان بولدۇم . شەھـ ـشى قارىممۇ بەلكى مەن بىلەن بىر خۇرجۇن يامبۇسى بار دەپ دوست بولدى . خېرىدارلىق قىلىپ مېھمان قىلدى ، باغ ـ باراۋەتـ ـلەردە ئويناتتى ، ھەتتا ئۆيلەندۇرۇپ قويماقچىمۇ بولدى . ئەڭ ئاخـ ـىردا مەندىن ئىككى دانە يامبۇ قەرز سورىدى . «مەندە تاش يامبۇ بار ، ھاجەتلىرىدىن چىقالمايدۇ» دېدىم . قارىم شۇنىڭ بىلەن مەنـ ـدىن خاپا بولدى . خاپىلىققا چىدىماي دوببىگىمگە ئەرز قىلدى . بېگىممۇ شۇ سەۋەبتىن سوراق قىلىمەن دەپ ئاۋارە بولماقتا . قىسقىسى ، بۇ يامبۇ بېشىمغا بالا بولدى . ئوغرىلار جېنىمغا قەست قىلدى . بىرمۇنچە خېنىملار تېگىمەن دەپ خجالەت قىلدى . شەھـ ـشى قارىممۇ يامبۇ ئۈچۈن دوست بولدى ، ئاخىر كېلىپ مېنى ئوغرى قىلماقچى بولدى . مەن بۇ يامبۇلاردىن ئاللىقاچان تويغانـ ـدىم . ماڭا تېگى ـ تېگىدىن بايلىق ياراشمايدۇ ، شۇڭا بۇگۈن ھەممىنى تاپشۇرۇۋېتەي . شەمشى قارىم بىر جۇپ يامبۇ سوراپتۇ . مەيلى ، بىر جۇپ يامبۇنى ئۇ ئالسۇن ، قالغىنىنى بېگىم بىر تەرەپ قىلىۋەتسۇن .

موللازەيدىن خۇرجۇننى ئۆگتۇرۇپ تۆكۈۋېتىپ ئۆزى چىقىپ كەتتى . يەردە بەش ـ ئالتە دانە قارا تاش قالغانىدى ...

بىر كۈنى كۆچادا قاتتىق يامغۇر ياغدى . ئارقىدىنلا سايغا كەلكۈن كەلدى . سۇ ئۇلۇغ ، سايدىكى كۆۋرۈكنى بۇزۇپ كېتىش خەۋپى تۇغۇلغانىدى . كەلكۈن كەلسە كۆچا خەلقى سايى بويىغا توپلىنىپ كەلكۈن تاماشىسى قىلاتتى . موللازەيدىنمۇ كەلكۈن تاماـ ـشىسى كۆرۈش ئۈچۈن كۆكچى مەھەللىسىدىن كېلىۋاتقاندا ، ئۇنىڭ ئالدىغا ساملاق جىسا ئۇچرىدى . بۇ جىسا ئۇزاقتىن بېرى موللازەيـ ـدىنگە چېقىلىپ ، چازىدىكى جىسالارنى ئالدام خالتىغا چۈشۈرۈپـ

سەن ، لېكىن مېنى ئالدىيالمايسەن ، ئەگەر مېنى بىر ئىشتا ئالداپ چىنپۇتتۇرەلىسەڭ ، مىنىپ يۈرگەن قارا قېچىرنى ئېگەر ـ توقۇمى بىلەن مىندۈرۈپ قويىمەن ! دەپ يۈرەتتى . بۇگۈن ئۇچراپ يەنە شۇ سۆزىنى تەكرارلىدى .

— ھە ... يالغانچى ، يالغان ئېيتتىڭ ، قېچىرنى مىنىسەڭ بولاتتى ، — دېدى ئۇ .

— ئۆزلىرىگە يالغان ئېيتىشقا قانداقمۇ تىل بارسۇن ؟ — دېدى موللازەيدىن ، — ئۆزلىرى كۈچا بويىچە ھەممە جىسالارنىڭ ئۈستىدە تۇرىدىغان ئۇلۇغ كىشى . ئۆزلىرىگە ئۇنداق سەت ئىشلارنى قىلمايمىز .

— ياق ، ياق . بۇگۈن بىر يالغان ئېيتىپ باق .

— بۇگۈن مېنى يامان ۋاقىتتا توسۇۋالدىلا ، ھازىر ئىش ئالدىراش .

— نېمىشقا ئالدىرايسەن ؟

— ھازىر دېگەن كەلكۈن كېلىپ كۆۋرۈكنى كۆتۈرۈپ ماڭىدى . خەقلەر سۇدىن ياغاچ تۇتۇۋاتىدۇ . مەنمۇ تۆت ـ بەش تال ياغاچ تۇتۇۋالاي دەپ ئالدىراۋاتىمەن ، — دېدى ـ دە ، موللازەيدىن جىگدە كوچىسى تەرەپكە ئالدىراپ ماڭدى . جىسادىن سەل ئۇزاپ دوقمۇشتىن قايرىلىپ كۆزدىن يوقالدى .

سامىلاق جىسامۇ كەلكۈن كەلگەننى بىلەتتى . ئەگەر كۆۋرۈكىنى كەلكۈن بۇزغان بولسا ، جىگدە كوچىسى تەرەپلەردىن ياغاچ تۇتۇۋېلىشقا بولىدىغانلىقىنى ، ئەگەر ئۆزى تۇتمىسىمۇ ، باشقىلار تۇتقان ياغاچنى ئەرزان باھادا سېتىۋالغىلى بولىدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ ، جىگدە كوچىسى بىلەن سايى بويىغا قاراپ ماڭدى .

موللازەيدىن بۇ چاغدا يەنە بىر كوچىدىن ئايلىنىپ سامىلاق جىسانىڭ ئۆيىگە كېلىپ ئىشىكىنىڭ ھالقىسىنى قاتتىق قاققاندا ، سەينا ئىچىدىن «كىم ؟» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى . موللازەيدىن ئۆنىدەرىگەن ھالدا :

— چاپسان بولسىلا ، خېنىم ، جىسا بېگىم كەلكۈندىن ياغاچ

تۇتىمەن دەپ سۇدا ئېقىپ كەتتى . چاپسان بولسىلا ! خەق جىسا بېگىمنى جىگدە كوچىسىنىڭ ئايىغىدا سۇدىن سۇزۇپ ياتقۇزۇپ قويدى ! — دېدى ـ دە ، ئالدىراپ ساي بويىغا كەتتى .

سامىلاق جىسانىڭ خوتۇنى پايپاسلاپ چوڭ قىزىنى ئەگەشتۇرگەن پېتى يىغلاپ ساي بويىغا قاراپ ماڭدى .

موللازەيدىن ساي بويىدا تۇرغان سامىلاق جىسانىڭ يېنىغا كەلدى . جىسا ئۇنى كۆرۈپ :

— سەن ماڭا يالغان ئېيتىپسەن ، كۆڭرۈك ساق تۇرۇپتۇ ! ياغاچ تۇتۇۋاتقان بىرمۇ ئادەم يوققۇ ؟ — دېدى .

— بۇگۈن راسا قاملاشمىغان ۋاقىتتا شۇنداق دەپ ساپتىمەن . ئەمدى چاپسان بولسىلا ! سىلىنىڭ ئوغۇللىرى مەھەللىدىكى ئۆسىتەڭگە چۈشۈپ كېتىپ سۇدا ئېقىپ كېتىپتۇ . بۇ راست گەپ ، چاقچاق ئەمەس !

— نېمە دەيسەن ؟ — جىسانىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ ئىشەنگۈسى كەلمىدى .

— يۈرسىلە بېگىم ، بىللە بارايلى ، — دېدى موللازەيدىن جىددىي قىياپەتتە .

— جىسا خالار ـ خالماس ماڭدى . جىگدە كوچىسىنىڭ ئاغزىغا بېرىپ ، كوچىنىڭ ئۇ بېشىدىن كېلىۋاتقان ئايالى بىلەن قىزىنى كۆردى ـ دە ، بىرەر ۋەقە چىققانلىقىغا ئىشىنىپ ئۆندەرەپ ماڭدى . بۇلار يېقىنلاشقانسېرى ئايالالرنىڭ يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىشقا باشلىدى .

— بالا قانداق بولدى ؟ — جىسا يىراقتىنلا توۋلىدى .

— ھەرنېمە بولسا بار ئىكەنلا ! — دېدى ئايال .

بۇلار يېقىنلىشىپ كېلىپ ئۆزئارا سۆزلەشكەندىلا مەسىلە ئايدىڭلاشقانىدى . جىسا راستتىن خاپا بولۇپ :

— شۇنداقمۇ يالغان ئېيتامسەن ، ئادەمنىڭ جېنى بىلەن ئويناشىپ نېمە قىلاتتىڭ ؟ — دېدى .

— ۋەدەڭگە ئەمەل قىلىپ قېچىرنى بېرەرسەن ! — دېدى

موللازەيدىن تەرىنى بۇزۇپ .

— بۇنداق ئەسكى يالغانغا قېچىرنى بېرەتتىمۇ ؟

— يالغانىنىڭ ئەسكىسىنى ئۆزۈڭ ئېيتتىڭ . دۇنيادا ۋەدىسىدە تۇرمىغاندىن ئارتۇق ئەسكىلىك بارمۇ ؟ — دېدى موللازەيدىن مەسخىرە قىلىپ ۋە كېتىپ قالدى .

جىسا بۇگۈن موللازەيدىندىن قاتتىق رەنجىپ ئۆيىگە قايتقاندىن كېيىن ، كۆچانىڭ مەشھۇر گەپچىسى يۇنۇس باڭگازىنى قىچقارتىپ كېلىپ ، موللازەيدىندىن ئۆچ ئېلىشنى پىلانلىدى .

يۇنۇس باڭگازا جىسانىڭ خاپىلىقىنى ئاڭلاپ :

— ئۇنداق تۇرپانلىقنى بىردەمدە جايلايمەن ! — دېدى .

ئەتىسى بۇ ئىككىسى موللازەيدىننى ئىزدەپ سۇرۇشتۇرگەندە ، موللازەيدىن بىلەن غۇلام ئىككىسى قەشقەرگە قاراپ يولغا چىققاندى . سامىلاق جىسا بىلەن يۇنۇس ئىككىسى ئۇلارغا شامالباغدا يېتىشتى . يۇنۇس يىراقتىنلا ۋارقىراپ :

— ۋا مەللەگۇي ، ۋا مەللەگۇي ! ئاكاڭدىن قورقۇپ قاچتىڭمۇ ؟ نوچى بولساڭ ئاتتىن چۈش ! — دېدى .

— بوپتۇ ، سەنلا گۇي بولساڭ ! مەن تېخى كەينىڭدىن ئەگىشىپ كەلگەن سامىلاق جىسانىمۇ گۇيمىكىن دەپتىمەن ! — دېدى موللازەيدىن .

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان بىر توپ كىشى پاراققىدە كۈلۈشتى . يۇنۇس ھە دېگەندىلا يېڭىلىپ قالغانلىقىنى چۈشىنىپ ، نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي ، تىلىنى چىقىرىپ جىساغا قارىدى .

كىشىلەر يۇنۇسنىڭ گەپتە يېڭىلىپ تىلىنى چىقارغانلىقىغا قاراپ تېخىمۇ كۈلدى . خەلقنىڭ كۈلكىسى بېسىلغۇچە موللازەيدىن شالدىراڭ قورۇلىنىڭ قارىسىنى ئالغانىدى .

نواں جنجی قسم

1

گۈزەل قەشقەر .

قەشقەرنى — ھۇنەر ـ سەنئەتتە ، ئىلىم ـ مەرپەتتە ، سودا ـ تىجارەتتە داڭدار ، ھەرقانداق كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان بۇ ئۇلۇغ شەھەرنى ئۇزاقتىن كۆرۈش ئارزۇسىدا بولۇپ كەلگەن موللازەيدىن كۆچادىن چىقىپ يول بويى باينىڭ قىرغاۋۇل گۆشلىرىنى ، ئاقسۇ گۈرۈچىدە ئوخشىتىپ ئەتكەن پولۇلارنى يەپ مېڭىشقىمۇ قارىماي ، مارالبېشى ، پەيزاۋاتنىڭ قوغۇنلۇقلىرىدىمۇ توختىماي ، ئاجايىپ ئالدىراشلىق بىلەن قەشقەر تەۋەسىگە يېتىپ كەلدى .

پەيزاۋات — شاپتۇلدىن ئۆتۈپ غەربكە سىلجىغانسېرى قەشقەر سېيماسىغا خاس باغۇ بوستانلار ، ئېتىز ـ ئېرىقلار ، ئۆي ـ ئىمارەتلەر ، پېشايۋانلار ، ئېگىز ـ ئېگىز ئەنجان تاملار بىلەن ئىھاتە قىلىنغان مېۋىلىك باغلار ئۆز گۈزەللىكى ، ئالاھىدە يارىشىملىقى بىلەن كىشىنى مەپتۇن قىلاتتى . يولۇچىلار بۇ گۈزەل مەنزىرىلەرنى تويۇنماستىن تاماشا قىلىپ ، نەزەرباغ تەۋەسىگە كېلىپ قالغانلىقىنى سەزمەيلا قالدى . ئۇلار تار بوغۇزدىن تۇمەن دەرياسى بويىغا چۈشۈپ ، تۇمەن دەرياسىنىڭ قۇياش نۇرىدا پارقىراپ كۆزلەرنى قاماشتۇرىدىغان تىنىق ۋە سۈزۈك ئېقىنىنى ياقىلاپ ، تۆشۈكدەرۋازا تەرەپكە قاراپ ماڭدى . كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ تۆشۈكدەرۋازا ئالدىدىكى كالتە بازارغا كەلگەندە ، كوچىنىڭ ئىككى قاسىنىقىدىكى ئاشپۇزۇلار ، سامسا ، پەرمۇدە ، گۆشگىردە ... ياقىدىغان ناۋايخانىلاردىن پۇرقۇپ چىققان مەززىلىك پۇراقلار يولۇچىلارنىڭ دىماغلىرىنى غىدىقلاشقا باشلىدى .

قەشقەر ناۋايلىرى ئۆزلىرىنىڭ كەسپىي ريسالىلىرىدە كۆرسىتىلگەن قائىدىلەرگە ئەمەل قىلىپ ھۇنەر قىلىدۇ . شۇڭا ، ئۇلارنىڭ گىردە نانلىرى ئاناردەك قىزىرىپ تۇرىدۇ ، ياققان سامسا ، پەرمۇدىلىرى خۇددى ياغدا چاچراپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدۇ ، تەمىمۇ

شۇنداق مەززىلىك ...

ئىككى يولۇچىنى كۆرگەن دۇكاندارلارغا جان كىردى . ناۋايـ
لار ئۆز نېنىغا ، مانتىپەزلەر ئۆز مانتىسىغا ، سامسا ، گۆشگىردە
ياققانلارمۇ ئۆز مېلىغا خېرىدا چىللاشقا باشلىدى : «پىيازنىك ئۇـ
رۇقىدىممەن ، كاۋاپنىك پۇرۇقىدىممەن ، باغلاپ باققان پاقلانىنىك
ناۋاتتەك قۇيرۇقىدىممەن ، ياغ يەپ كەت ، ياغ يەپ كەت ، ماۋۇ
گۆشگىردەمنى يەپ كەت ! ... »

يىراق يولدىن كەلگەن يولۇچىلار دىماغلارنى يېرىپ تۇرغان
مەززىلىك پۇراقلار بىلەن ھۇنەرۋەنلەرنىك قۇلاققا يېقىملىق ئاۋازـ
لىرى ئىچىدىن قانداق بۆسۈپ ئۆتۈپ كېتەلىسۇن ؟ شۇڭا ، ئۇلار
تۆشۈكدەرۋازىدىكى سارايغا چۈشۈشكە مەجبۇر بولدى ، ئات ـ ئۇلاغـ
لىرىنى جايلاشتۇرۇپ ، باش ـ كۆزلىرىنى تۇمەن بويىدا يۈيۈپ
كېلىپ ، تويۇنۇپ تاماق يەپ ھاردۇق ئالدى .

ئەتىسىدىن باشلاپ موللازەيدىن قەشقەر شەھىرىنىك نازاكەتـ
لىك كوچىلىرىنى ، رەستىلىرىنى كېزىپ تاماشا قىلدى . شۇ دەۋرـ
لەردە ئوتتۇز ئۇچ مىڭ قەشقەر دەپ ئاتىلاتتى . بۇ سان بەلكى شۇ
ۋاقىتلاردىكى قەشقەر ئىچى ئاھالىسىنىڭ سانى بولۇشى مۇمكىن .
شەھەر ئىچىدە ئۆي ـ ئىمارەتلەر قويۇق ، كوچىلار بەك تولا ئىدى .
چوڭ ـ چوڭ رەستە كوچىلاردىن تاشقىرى ، كىشىنى ئازغاشتۇرىدـ
غان تار ئېزىتقۇ كوچىلار تېخىمۇ كۆپ ئىدى . مەسچىت ، مەدرىسـ
لەرمۇ تولا ئىدى ، شۇنىڭ ئۈچۈن تەرەپ ـ تەرەپتىن تالىپلا كېلىپ
قەشقەر مەدرىسلىرىدە ئىلىم تەھسىل قىلاتتى . ئومۇمەن ، قەشـ
قەردە ئوقۇغان ئادەم كۆپ بولغاچقا ، خەلقنىڭ سەۋىيىسى ئۇستۇن
ئىدى . شەھەر ئاھالىلىرى ئادەتتە سىپايە كىيىنىپ ، چاچ ـ ساقالـ
لىرىنى ئالدۇرۇپ ، پاكىز يۇرەتتى . مۇئامىلىدە سىلىق ، قائىدـ
لىك ، ئۆزئارا سۆزلىشىشلىرى ئاھاڭلىق ۋە جاراڭلىق ئىدى .
ئادەتتە بىرىنى «بىز» دەيتتى .

موللازەيدىن ھېيتگاھقا كەلدى . ھېيتگاھ دەرۋازىسىنىڭ
گۈمبەزلىرى ۋە پەشتاقلىرىنى ھەيران قالغان ھالدا ئۇزاققىچە

تويۇنماي تاماشا قىلدى . ھېيتگاھ ئالدىدىكى كەڭ مەيدانغا مەددا-
لار بىرقانچە ئورۇندا مەركە قۇرغان ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر
مەركىدە ئادەم جىق ۋە قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلگەنىدى . موللازە-
دىن ئىختىيارسىز ھالدا مەركىگە يېقىنلاپ بېرىپ قۇلاق سالدى :
— ئوغلۇم ! ... — دېدى مەددا مەركە مەيدانىنىڭ ئۇ بېشىدا
تۇرغان بالىسىنى چۆچۈتۈپ .
— لەببەي ! — دېدى بالا .
— سەن ئەمدى چوڭ بولۇپ قالدىڭ ، ئەقلىڭمۇ توشتى ،
سەندىن ئىككى ئېغىز سوئال سورىسام جاۋاب بېرەلەرسەنمۇ ؟
— سورىسىلا دادا . مۇشكاتى شېرىپتىن سورامدىلا ، مۇخته-
سەر ۋەقايى ، قىسەسسۇل ئەنبىيادىن سورامدىلا ؟ نەدىن سورىسىلا ،
شۇ يەردىن جاۋاب بېرەي !
— ما گەپىنىڭ چوڭلۇقىنى كۆرۈڭ ، بۇنچىلىك يوغان سۆز-
لەشنى نەدىن ئۆگەندىڭ ؟
— مەن سىلىنىڭ بالىلىرى بولىغاندىكىن ، سىلىدىن
ئۆگەندىم .
— ما ھارىمىنى كۆرۈڭ ، مەن يوغان سۆز قىلمىغان ئادەم-
مۇ ؟ ئاغزىمدىن چىقتى ، ساقلىمىغا ياماشتى دېگەندەك ، داداڭنىڭ
ساقلىغا تولا ئېسىلما ! قېنى ، ماڭا جاۋاب بەر ، دۇنيادا نېمە
قاتتىق ؟
— تاش قاتتىق !
— ياق ...
— تۆمۈر قاتتىق !
— ياق ، تاپالمىدىڭ .
بالا بېشىنى قاشلاپ ئويلاندى . بىرئازدىن كېيىن ئەقىل تاپقان-
دەك ۋارقىرىدى :
— تاپتىم ، تاپتىم ، ھەممىدىن مېنىڭ ماۋۇ مۇشتۇمۇم قات-
تىق !
كىشىلەر پاراققىدە كۈلۈشتى .

— ما هارمىنى كۆردۈڭلىمۇ ! سېنىڭ ئۇ خېمىرتۇرۇچتەك مۇشتۇڭ قانچىلىك بولماقچى ؟ شۇمۇ گەپ بولدىمۇ ؟ ! — مەددىاھ مەسخىرە قىلىپ كۈلدى .

— دادا ! — دېدى بالا ژارقىراپ ، — يادىلىرىدا باردۇ ! ئۇچ ياشقا كىرگەن ژاقتىمدا بىر كۈنى ئۆزلىرى مېنى قۇچاقلىرىغا ئېلىپ ئەركىلىتىپ ئولتۇرغانلىرىدا ئويۇن قىلىپ ئېچەكلىرىگە بىر مۇشت ئۇرۇپ سالدىم . «ژايجان !» دەپ ئېچەكلىرىنى تۇتۇپ قالدىلا . قان دېگەن ئېقىپ تۇرىدۇ ، چىشلىرىدىن ئىككىسى تۆكۈلۈپتۇ . بىر ھەپتە قىمىر قىلماي يېتىپ ئاران ساقايدىلا . شۇ ژاقىتتا مېنىڭ مۇشتۇمۇم ھەممىدىن قاتتىق ئىكەن دەپ تونۇغاندىم . شۇڭا ، چوڭ بولغانىڭ بۇيانىدا سىلىگە بىخەستە مۇشت ئاتماي كېلىۋاتىمەن .

— مېنىزە ... كۆتۈرەلمەي ئۆلۈپ كېتىدۇ دەپ مۇشت ئاتماي كېلىۋېتىپسەن ـ دە ! ھەي بەتبەخت ، مانا مۇشۇنداق ئەقىلسىز چوڭ بولدۇڭ ، ئاغزىڭغا كەلگەننى بوغۇزۇڭغا يۇتماي جۆيلۈيسەن ، توغرا جاۋاب بېرەلمەي ھەر مەقامدا يورغىلايسەن ! شۇنى بىلگىنىكى ، ئەي بالام ، دۇنيادا تاش قاتتىق ئەمەس ، تۆمۈرمۇ قاتتىق ئەمەس ، ھەممىدىن يۇقسۇزلۇق قاتتىق ! ... ئەيىبۇھەنناس ، ئەگەر قولۇڭدا بولمىسا ئاش ، بالىلىرىڭ يىغلاپ ، يالىڭاچلىقتىن زارلاپ تۇرسا ، سەن شۇ بىچارە بالىلىرىڭغا بېرەلمىسەڭ ئاش ، دۇنيادا بۇنىڭدىن ئېغىر قاتتىق كۈن بارمۇ ؟

توپلانغان خالايىقنىڭ ھەممىسى بېشىنى لىڭشىتىپ ، ھاياجانلانغان ھالدا مەددىاھنىڭ سۆزىنى تەستىقلايتتى . مەددىاھ يەنە داۋام قىلدى :

— يەنە بىر سوئالىم بار ، بۇ قېتىمغۇ توغرا جاۋاب بېرەرسەن ؟

— سورىسىلا دادا ، جاۋاب بېرەي .

— ئەگەر بۇ قېتىم توغرا جاۋاب بېرەلمىسەڭ ، پاچىقىڭنى چاقىمەن ، بىلدىڭمۇ ؟

— خوش دادا ، بىلدىم .
— ئۇنداق بولسا سېنىڭ دۇنيادا بىرەر كىشىگە بىرەر ياخشى ئىش قىلغان يېرىڭمۇ بارمۇ ؟
— بولمامدىغان !
— قېنى سۆزلە .
— بىر كۈنى كوچىدا نەچچە ئاغىنىلىرى بىلەن مۇڭدىشىپ ئولتۇرغانلىرىدا مەن يۇگۈرۈپ چىقىپ : «دادا ، دادا ، بۇرۇتلىرىنى ياغلايدىغان پىلىكلىرىنى مۇشۇك ئېلىپ قاچتى» دەپ خەۋەر يەتكۈزدۇم ، مۇشۇ ئىشىم ياخشىلىققا كىرمەسمۇ ؟
كىشىلەر پاراققىدە كۈلۈشتى . مەددىاھ بالىنى قوغلاپ مەيدانىنى ئىككى ئايلاندۇرۇپ چىقتى ، ئاندىن كايىپ :
— مەنزە ، بۇرۇتۇمنى پىلىكتە ياغلايدىغان ئادەممۇ ؟ ئۆي دېگەندە قاپاق ـ قاپاقتا ياغ ، يېگىلى ئېغىز يوق ، قۇيماقنى تولا يەپ زېرىكىپ كەتتىم . ئادەمنىڭ ئوغلىنى قاينىتىدىغان گەپنى قىلماي تۇزۇك جاۋاب قىل ! — دەپ ۋارقىرىدى .
— ۋاي دادا ، ئەمدى يادىمغا كەلدى !
— قېنى سۆزلە .
— بىر يىلى ئىككىمىز تومۇزدا ھىمىتىنىڭ سېيىدا كېتىۋېتىپ ، سىلى بىخەستەلىك قىلىپ قاپاقنى چېقىپ قويدىلا . ھەر ئىككىمىز ئاپلا دەپ پۇشايمان قىلدۇق . ئىسسىق دېگەن قايناپ كەتتى . ئۇسسۇزلۇقتا ئاغزىمىز قۇرۇپ ، تىللىرىمىز بىر غېرىچ ساڭگىلاپ كەتتى . قارىسام ، سىلى بەكرەك بىئارام بولۇپ ، ئۆلۈپ قالغىلى قىل قالدىلا ، سىلىگە ئىچىم ئاغرىدى . دادام مېنى بېقىپ چوڭ قىلدى ، مەنمۇ بىر ياخشىلىق قىلاي ، ۋاپاغا جاپا قىلماستىن ۋاپاغا ۋاپا قىلاي دەپ يانچۇقۇمنى سىلىسام بىر تال قاغا جىگدىسى چىقتى . نەپسىمنى يېغىپ ، ئۆزۈم يەۋالماستىن سىلىگە ئۆتۈنۈپ بەردىم . بۇ قىلغان ياخشىلىقىم ھازىرغىچە يادىمدىن چىقمايدۇ . ئەگەر ...
— ئەستاغپۇرۇللا ... شۇمۇ ياخشىلىق بولامدىكەن ؟ سەنزە

مېنى ئۆلتۈرۈشنى قەستلەپتىكەنسەن ـ دە ، چۆلدە ئۇسساپ كەتكەن ئادەمگە جىگدە بەرسەڭ ئۆلەمدۇ ؟ بۇ ھارمىنى قانداق قىلىۋېتەي ؟ !

مەدداھ قولىدىكى تاياقنى پۇلاڭلىتىپ بالىنى قوغلىدى . ئۇ مەيداننى ئىككى ئايلىنىپ بالىغا يېتىشەلمىگەندىن كېيىن يەنە تەگەپ :

— بۇ ھارمى مانا مۇشۇنداق كەپسىز چوڭ بولدى ، بۇنى مەن زادى ئادەم قىلالمىدىم . بۇگۈن شۇنچە خالايىق ئالدىدى . ھەممىسى گۇۋاھ . بۇنىڭ پاچىقىنى چاقمىسام زادى بولمايدۇ ، — دېدى .

— ياق ، ياق ، دادا ، سىلىنى زادى خاپا قىلماي .

— خاپا قىلساڭچۇ ، پاچىقىڭنى چاقامدىمەن ؟

— دادا ، پاچىقىمنى چاقمىسلا ، لازىم بولارمىكىن ؟

— نېمىگە لازىم بولىدۇ !

— بۇرۇت ياغلايدىغان پىلىكلىرىنى يەنە مۇشۇك ئەپقاچسا ، مەن خەۋەر قىلمىسام كىم خەۋەر قىلىدۇ ؟

كىشىلەر يەنە كۈلۈشتى . مەدداھ ئۆزىمۇ كۈلۈپ كېتىپ :

— ئاپلاھۇئەكبەر ، بۇ ھارمىنىڭ ئاغزى قاپتەك يوغىناپتۇ . خەپ سېنىڭ ئاغزىڭنى بىر ئەتمىسەم !

— دادا ، دادا ، ئۆستەڭ بويىدىكى نۇراجىم ئاشپەزنىڭ مانتىسىدىن بىرنى ئېلىپ كېلىپ ئاغزىمغا كەپلەپ قويسىلا !

كۈلكە يەنە كۆتۈرۈلدى .

— ئاپلاھۇئەكبەر ، خەپ سېنىڭ جاجاڭنى بەرمىسەم ! — دېدى ـ دە ، بالىنى قوغلاپ ئىككى ئايلاندۇردى . توپلانغان ئادەملەرنىڭ كۆپلۈكىدىن مەمنۇن بولغان مەدداھ ئۆز ھېكايىسىنى : «ئەلقىسسە پەرى ـ پەيكەر ... » دەپ باشلىۋەتتى ...

موللازەيدىن بىلەن غۇلام ئىككىسى مەدداھلارنىڭ مەركىسىدىن يېنىپ ھېيتگاھ جامەسىگە كىردى . ھېيتگاھ جامەسى تۇرپان مۇنارى تۇۋىدىكى جامەگە قارىغاندا جىق ھەشەمەتلىك ئىدى . تۇۋرۇكلىرىنىڭ كۆپلۈكى ھەرقانداق كىشىنى ھەيران قالدۇراتتى .

نەقىشلەر ، خۇشخەتلەر كۆزنى قاماشتۇراتتى . بۇلار جامە ئىچىنى ئالدىرىماستىن ئايلىنىپ ، ھېيتگاھنىڭ جەنۇبىي دەرۋازىسى تەرەپ-تىكى قازىخانىغا كەلدى . قازىخانىنىڭ پېشايۋانلىق سۇپىسىنىڭ چۆرىسىگە ۋادەك ئورنىتىلغان بولۇپ ، سۇپىدىكى ئاق كىگىز ئۈستىگە تاشلانغان نېپىز كۆرپە ئۈستىدە ئۇچ ياكى تۆت نەپەر قازى دائىم ئولتۇرۇپ خەلقنىڭ دەۋالىرىنى سورايتتى ، خەت - چەكلەرگە مۆھۈر باساتتى . قازىخانىنى چۆرىدەپ كىچىك كۈرسىلاردا ئولتۇرغان خەتتاتلار قومۇش قەلەم بىلەن دەۋاگەرلەرنىڭ خەت - چەكلىرىنى يازاتتى . ئاھالە قويۇق شەھەر بولغاچقا ، ھېيتگاھقا كىرگەن - چىققان ئادەملەر ئۆكسۈمەيتتى . قازىلار ئالدىدا قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرغان دەۋاگەرلەرمۇ نۆۋەت كۈتۈپ تۇرۇشاتتى . قازىلار ھەربىر دەۋانى سوراپ ھەل قىلغاندىن كېيىن توختام خەت يازدۇرۇشقا بۇيرۇيتتى . خەت يېزىلغاندىن كېيىن قازىلار مۆھۈر باساتتى . بەزى خەتلەرگە مۆھۈر بېسىش ئالدىدا دەۋاگەر بىلەن قازى ئوتتۇرىسىدا سودىلىشىدىغان ئەھۋاللارمۇ بولۇپ تۇراتتى .

— بۇ دەۋالىرى قىممەت پۇللۇق دەۋا . مېھرانىسىغا ئون سەر تەڭگە بولمىسا مۆھۈر باسالمايمىز ، — دەيتتى قازى .

— ئىلتىپات قىلارلا ، — دەيتتى دېھقان قوللىرى تىترىگەن ھالدا بەلۋېغىدىن بەش مىسقال تەڭگە ئاجرىتىپ قازىغا تەڭلەپ .

— بىز ئون سەر دەۋاتىمىز .

— ئاز كۆرمەي ئىلتىپات قىلىشسىلا ، ئورۇق ئەت ئادەممەن ، ئۇششاق باللىرىم تولا .

— ياق ، ياق ، خەتنى ئېلىۋالسىلا ، بىز مۆھۈر باسالمايمىز ، — دەيتتى قازى ۋە خەتنى پىرقىرىتىپ تاشلىۋېتەتتى .

دېھقان تىترىگەن قوللىرى بىلەن يەنە بەش مىسقال تەڭگە چىقىرىپ ئۇزىتاتتى . قازىلار قاراپمۇ قويمايتتى . دېھقان ئىلاجسىزلىقتا يەنە بەش مىسقال تەڭگە چىقىرىپ جەمئىي بىر يېرىم سەر تەڭگە ئۇزاتقاندا خەتكە مۆھۈر بېسىلاتتى .

موللازەيدىن بۇ تەقلىدتىكى سودىلىشىتىن بىرقانچىسىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ ، ھېيتگاھتىن چىقىپ كېتەي دەپ تۇرۇشىغا دەررە كۆتۈرگەن بىرقانچە مۇتسىپ بىر ئەركەك ، چۈمبەل ئارتقان ئىككى ئايالنى ئالدىغا سېلىپ كىرىپ قازىلارغا توغرا قىلدى . بۇلار بىلەن تەڭ تاماشا كۆرگۈچى بىر توپ ئادەم دۇركىرىشىپ كىرىپ قازىخانا ئەتراپىغا لىق تولدى . موللازەيدىن بۇ تاماشىنى كۆرۈش ئۈچۈن توختاپ قالدى .

— بۇ ھاياسىزلارنى تۇرۇمىتاي كۆل بېشىدىن تۇتۇپ كەلدۇق ، — دېدى مۇتسىپلاردىن بىرى ئەرز قىلىپ .

قازىلار بۇلارغا قاراپ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ باش قازىغا قاردى . باش قازى ھۆكۈم چىقاردى :

— شەرىئەتكە خىلاپ ئىشلار قاتتىق جازالىنىشى كېرەك ، چالما ـ كېسەك قىلىنىشى لازىم .

— دەللىلەر تولۇق بولمىغىنى ئۈچۈن دەررىگە بۇيرۇساق ! — ... دېدى قازىلاردىن بىرى .

— ئەركەككە ئوتتۇز ، ئايالىلارغا يىگىرمىدىن دەررە ئۇرۇلسۇن !

— مۇتسىپلار چاقماق تېزلىكىدە ئەيىبكارلارغا جازا بىرىشكە تەييارلاندى . ئەركەك ئەيىبكار مۇتسىپلاردىن بىرىگە شۇبرلاپ يانچۇقىدىن بىر سەر تەڭگە چىقىرىپ ئۇزاتتى . مۇتسىپ تەڭگىنى شۇئانلا قازىنىڭ ئالدىغا قويۇپ :

— بۇ سودىگەر يول بويى يالۋۇرۇپ ، ئۆز گۇناھىغا توۋا قىلىپ كەلدى . ئەلھال كاپالەت بەرسەم دەيدىغان تەلىپى بار ، — دېدى .

باش قازى تەڭگىنى قوبۇل قىلىپ ، كۆرپە ئاستىغا باسۇرۇپ قويغاندىن كېيىن ، باشقا قازىلارغا كۆز يۈگۈرتۈپ قايتا ھۆكۈم قىلدى :

— ھىم ـ ھىم ، ھەر بەندىكى قىلغان گۇناھىغا توۋا قىلىپ مەغپىرەت تىلىسە ، بۇ ياخشى ئىش ، — دېدى ئۇ ئاۋازىنى تىترەتـ

تىپ ، — ئەگەر ئەيىبكار توۋا قىلىپ ئىشتىراپ تۆلەش يولى بىلەن ئەپۇ ئۆتۈنگەن بولسا ، ئىلگىرىكى ھۆكۈم بىكار قىلىنىپ ، تەن جازاسىدىن خالاس قىلىنىسۇن . قالغان ئىككى گۇناھكارغا رىئايە قىلىنمىسۇن !

مۇتسىپلار سودىگەرنى بىر چەتكە چىقىرىپ ، ئاياللارنى ئۇ-رۇش تەييارلىقىنى كۆردى . ئاياللار يىغلاپ تۇرۇپ :

— ھېچ گۇناھسىز يوق ، نامەھرەم بولغۇدەك ھېچ ئىش ئۆتمىدى . قىزىمنى ھامماچامنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كىرىشۋاتسام بۇ سودىگەر ئۇچراشتى . بىز يولنىڭ بىر چېتىدە ماڭدۇق ، ھېچقانداق گەپ - سۆز قىلىشمىدۇق ، — دېدى .

— ئاغزىڭنى يۇم ، قېرى دەللە !

مۇتسىپلار ئاياللارنى سىلكىپ سۆزلىگىلى قويمىدى .

موللازەيدىن ئەھۋالنى چۈشەنگەندىن كېيىن ، مۇتسىپلاردىن بىرىنى يېنىغا تارتىپ قولىغا ئىككى سەر تەڭگە تۇتقۇزدى . مۇتسىپ دەرھاللا قازىلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ ، ئىككى سەر تەڭگىنى تاپشۇرۇپ شىكايەت قىلدى . قازىلار يەنە ئۆزئارا كۆز ئۇچراشتۇرغاندىن كېيىن ، باش قازى ھۆكۈمنى ئۆزگەرتتى :

— ھىم - ھىم ، ئەيىبكار ئاياللار ئۇچۇن بىر رەھىمدىل مۇسۇلمان خالىس ئىشتىراپ تۆلەپ گۇناھىنى تىلىدى . ئەمەلدە ھەم شەرئى خىلاپ ئىشلارنىڭ بولغىنىغا دەلىل - ئىسپات تولۇق بولمىغىنى ئۈچۈن ، ئىلگىرىكى ھۆكۈم بىكار قىلىنىپ تەنبىھ بېرىپ ھەيدەلسۇن !

جازادىن قۇتۇلغان ئاياللار مىڭ مەرتەم شۈكۈر قىلىپ رەھمەت دېيىشىپ ھېيتگاھتىن چىقىپ كېتىشتى . غۇلام بۇلارنىڭ كەيىن-دىن ئەگىشىپ بېرىپ ئۆيىنى ئېنىق كۆرۈۋالدى .

يات كىشىلەرنى خالىسانە ئىككى سەر تەڭگە چىقىرىپ جازادىن قۇتقۇزغان رەھىمدىل مۇسۇلمان توغرىسىدا ھەممە ئادەم غۇلغۇلا قىلىشىپ : «كىم ئۇ ؟ نەدىن كەلگەن ئادەم ئۇ ؟ » دېيىشىپ تارقاپ كەتتى .

موللازەيدىن ھېيتگاھتىن چىقىپ ، شەھەرنىڭ باشقا مەنزىرە-لىك جايلىرىنى تاماشا قىلىپ ، ئاخىر چۈشكۈن قىلىغان سارە-يىغا قايتىپ ، ئاتنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالدى ، ئۆزىمۇ ئارام ئالماق-چى بولدى .

بۇگۈنكى ۋەقەلەر ئىچىدە ئۇنىڭغا قازىخانا ۋە قازىلارنىڭ ئىش-لىرى قاتتىق تەسىر قىلغانىدى . ھۇجرىغا كىرىپ تەكىيگە بېشىنى قويغان ھامان قازىلارنىڭ ھەربىكەتلىرى ، ئۆزئارا قىلىشقان ئىشا-رەتلىرى ، پۇل ئالغان ۋاقىتتىكى ئاچ كۆزلۈكلىرى بىر - بىرلەپ كۆز ئالدىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى . ئۇلاردىن يىرگەندى . موللازەي-دىن كىچىكىدىن تارتىپ ھازىرقى يېشىغا قەدەر قازىخانىدا قازىلار-نىڭ مۇنداق بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلمىغانىدى . شۇڭا ، ئۇ بۇگۈن كۆرگەنلىرى بويىچە قەشقەر قازىلىرىغا ھەيران بولۇپ ، تاتلىق ئويقۇ تاپالماي خېلى ئاۋارە بولدى .

2

شۇ كۈنى كەچتە موللازەيدىن بىلەن غۇلام دەرىدىن قۇتقۇ-زۇلغان ئايالىنىڭ ئۆيىگە باردى .

— ئەسسالام ئاچا ، پۇلىمىزنى ئالغىلى كەلدۇق ، — دېدى موللازەيدىن چاقچاق قىلىپ .

— پۇل ئايلانسۇن ، — دېدى ئايال مېھمانلارنى يۇقىرى ئۆ-تۈشكە تەكلىپ قىلىپ ۋە ئالدىراپ كۆرپە سېلىشقا باشلە-دى ، — بۇگۈن چوڭ بىر بالا - قازادىن قۇتۇلۇپ ، ئۆيۈمگە كېلىپ ھەقەمسايىلىرىمگە بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بەرسەم ھەممىسى ھەي-ران بولۇشتى . رەھىمدىل بايۋەچچە قانداقراق ئادەمدۇ ، بىر كۆر-سەك بولاتتى دەپ ئارزۇ قىلىشتى . ھازىر ئاڭلايدىغان بولسا ھەم-مىسى كۆرگىلى كىرىدۇ .

— كۆرگۈچۇلۇكىمىز بار ئادەمدۇ ئەمەسمىز ، — دېدى موللا-زەيدىن .

— هەرگىز ئۇنداق دېمىسىلە ، ھەرقايسىلىرىنىڭ قىلغان ھىممەتلىرى كىچىك ئىش ئەمەس ، — دېدى ئايال مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ ، — پۈتۈن قەشقەرگە پۈر كەتكۈدەك ئىش بولدى . ئەگەر بىز بۇگۈن شۇ جازاغا ئۇچرىغان بولساق ، ئۆرە تۇرالىشىمىزغا كۆز يەتمەيتتى . قازىخانىنىڭ دەررىسى بىزدەك ئورۇق ئەت تۇل خوتۇن ، كەمبەغەللەرگە قاتتىقراق تېگىدۇ . پۇلى بار يۇزلۇك ئادەملەرگە ئاسانلىقچە تەگمەيدۇ ، تەگسىمۇ بوشراق تېگىدۇ . باي خەق دېگەن ھەممە ئىشنى پۇل بىلەن ئوڭلايدۇ . بىزدە نېمە ئامال بار ؟ كەلگەن بالا ـ قازاغا ئەلھۆكمىللالا دېمەستىن باشقا چارىمىز يوق . ئەگەر بۇ قېتىم جازاغا ئۇچراپ كەتكەن بولسام چوقۇم كۆتۈرەلمەيتتىم ، ئىچىمگە قان چۈشۈپ ئۆلۈپ كېتەرمىدىمكىن . ھېلىمۇ ياخشى ، ئاۋۇال خۇدا ، ئاندىن قالسا ھەربىرلىرىنىڭ ھىممەتلىرىدە بالا ـ قازادىن قۇتۇلۇپ ئامان قالدۇق . بىر ئادەمنى ئەجەللىك بالا ـ قازادىن قۇتۇلدۇرۇپ قويۇش كىچىك ئىش ئەمەس !

قازناق ئۆيدىن بىرى :

— چاي تەييار بولدى ، — دېدى .

— بالام ، چاينى ئۆزلىرى ئېلىپ چىقىپ مېھمانلار بىلەن كۆرۈشسىلە ، بۇگۈن بىزنى بالا ـ قازادىن قۇتۇلدۇرغان ياخشى ئادەملىرىمىز شۇ ، ئۆزلىرىنىڭ تاغلىرىغا ئوخشاش ، — دېدى ئايال .

— قازناقتىن يىگىرمە ياشلار چامىسىدىكى بىر چوكان چىقىپ ئۇلار بىلەن سالاملاشتى . ئاندىن داستىخان سېلىپ ، پەتنۇس بىلەن مېھمانلارغا چاي تۇتتى . ئايال مېھمانلارنى چايغا تەكلىپ قىلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى :

— بۇ ھامما ئاچامنىڭ قىزى بولىدۇ ، ئېتى خەيرىنىساخان . ئۆيى قوغاندا ، پات ـ پات كېلىپ ماڭا ھەمراھ بولۇپ ھەپتە ـ ئون كۈن تۇرۇپ كېتىدۇ . بۇ قېتىم كەلگىلى ئون كۈندىن ئاشقانىدى . بۇگۈن ئۆيىگە بېرىپ كېلەيلى دەپ كېتىۋاتساق ، كوچىدا ھېلىقى سودىگەر ئۇچرىدى . بىز بۇ قاناتتا ماڭدۇق ، سودىگەر ئۇ

قاناتتا ماڭدى . گەپ ـ سۆز قىلىشقىنىمىزمۇ يوق . ئۇ تەرەپتىن مۇتسىپ ئاخۇنۇملار چىقىپ كەلدى . قورسىقىدا ئاغرىقىڭ بولمىسا تاۋۇز يېيىشتىن قورقما دېگەندەك ، بىزدە ھېچ ئىش بولمىغاچقا خىرامان مېڭىۋەردۇق . ئۇ خەقنىڭ بىزنى تۇتۇپ قازىخانىغا ئاپىرىدىغانلىقى چۈشىمىزگىمۇ كىرمىگەن ...

ئايال مېھمانلارنىڭ پىيالىسىگە چاي لىقلاپ ، ئىچىشكە تەكلىپ قىلغاچ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

— بۇ مۇسۇلمانىنىڭ شەھىرىدە بىز ئايال خەقنىڭ كۈنىمىز بەك تەس بولۇۋاتىدۇ ، ئۆيدىن تالاغا چىقماي ئولتۇرۇۋېرەي دېسەڭ يەنە بولمىغان . ئانچە ـ مۇنچە بازارلىق قىلمىساق تۇرمۇش دېگەندە يەنە بولمايدۇ . كوچىغا چىقساق ياكى ئۇيۇق ـ تۇغقانلىرىدىن بىرنى يوقلايمىز دەپ بىرەر يەرگە ماڭساق ، بىزگە كوچا ـ كوچىدا بالا ـ قازا مارىشىپ تۇرغان . خوتۇن خەقنىڭ پېشى ئوتلۇق دەپ ، ئوت تۇتىشىپ بالا ـ قازا ياماشقىلى ئارانلا تۇرىدۇ . شۇڭا ، بەخۇدۇك يول ماڭالمايدىغان بولدۇق . مەھەللىلەردىكى ئىمام ـ مەزىنلەرمۇ ئەسكى بولۇپ كەتتى . ۋاي نامەھرەم بولدى ، كوچىدا ئۆزىنى بازارغا سېلىپ ماڭدى دەپلا تۇتۇۋېلىپ قازىخانىغا ھەيدەيدۇ . قازىخانىمۇ خۇددى بىزدەك تۇل خوتۇن ، يېتىم ئوغۇللارنى جازالىساق دىنىي ئىسلام روناق تاپىدۇ دەمدىكىن ، بىزنى جازالاشقا بەك خۇشتار . راستىنى ئېيتساق ، دىنىي ئىسلامنى روناق تاپتۇرماي ، شەرىئەتنى بۇزۇۋاتقانلار بايلار بىلەن مولىلارنىڭ ئۆزى . ئۇلارنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ . مانا شۇ ھەسەن قازىنىڭ ئۆزى قانداق ئىشلارنى قىلمىغان ، ھازىر بايلار نېمە قىلىۋاتىدۇ ، بىگلەر نېمە قىلىۋاتىدۇ ؟ بىزگە بەش قولدەك ئايان . بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭدا خوتۇن ئېلىپ ، خوتۇن چىقىرىپ يۈرگەنلەرنىڭ ھەممىسى شۇ خەق . ھەسەن قازىنىڭ ئۆزىمۇ بىر چاغلاردا ئوغرىلىقچە نەچچە قىز ئالدى . ئاخىرىدا بىر كىشىنىڭ قىزىنى نىكاھسىز قوينىغا سېلىپ يېتىپ ، ئەتىسى يىغىشتۇرالماي ، قىزنى ساندۇققا قاچىلاپ ئىككى ئادەمگە كۆتۈرتۈپ ھويلىدىن چىقىرىدۇ

ۋەتكەن . ھەممە گۈناھ مەندە تۇرۇپ ، قاپ كۆتۈرۈپ نەگە باراي دېگەندەك ، بۇ خەق ئۆزىنى تاختىۋېشىغا ئېلىپ قويۇپ ، جازانىڭ ھەممىسىنى بىزگە راۋا كۆرىدۇ . بىزگىلا جازا بەرسە ئىسلام روناق تاپارمىش !

ئىككى پىيالە چاي ئىچىلىش ئارىلىقىدا بۇ ئايال گويا پۈتۈن بىر تارىخىي شىكايەتنامىنى ئوقۇغاندەك سۆزلەپ كەتتى . مېھمانلار دىققەت قىلىپ ئاڭلىدى . بۇلار يەنە بىرمۇنچە ئۇششاق ـ چۈششەك سۆزلەرنى قىلىشىپ ، ئەڭ ئاخىرىدا غۇلامنى ئۆيلەندۈرۈش توغرىسىدا ئەھۋاللاشتى . ئايال ماقۇل كۆرۈپ غۇلامنى ئۆيلەندۈرۈش ئىشىنى پۈتۈنلەي ئۆز ئۈستىگە ئالدى .

بۇ ئايالنىڭ ئىسمى بۇۋى ھەجەرخان . كۈيۈسى ئەسكەر بولۇپ تاغ ئارقىسى (ئۇرۇمچى تەرەپ)غا چىقىپ كەتكەندىن بۇيان ، ئۇ ـ زاقتىن تۇل ئولتۇرۇپ ھايات كەچۈرۈپ كېلىۋاتقان ، ھازىر ياش قۇرامى ئەللىكتىن ئاشقان ئاجىز ئايال ئىدى . غۇلامغا ھامما ئاچىسىنىڭ قىزى خەيرىنىساخاننى بەرمەكچى بولۇپ ، ئۆزى ئىگىدار ـ چىلىق قىلىپ ، ئاددىي ـ سادىدا بولسىمۇ رەسمىيەت بويىچە تويىنى قىلدى ۋە ئۆز ئۆيىنى تۇتۇپ بېرىپ ، غۇلامنى ئۆزىگە كۈيئوغۇل قىلىۋالدى .

ئەمدى غۇلامنىڭ ئىشىمۇ بىر تەرتىپلىق جايلاشقاندىن كېـ ـيىن ، موللازەيدىن بۇ ئۆيگە دائىم كېلىپ غىزا ـ تاماق يەپ تۇردى ، كەچتە سارايغا قايتىپ كېتەتتى . بىر ئاخشىمى ھەجەرخان موللازەيدىنىمۇ ئۆيلەپ قويۇش توغرىسىدا سۆز ئېچىپ ، قىزىقار ـ لىق خەۋەرلەرنى يەتكۈزدى :

— ھەقەمسايىمىزنىڭ تىرناقتا توختىغۇدەك ساھىبجامال بىر قىزى بار بولۇپ ، يېشى يىگىرمىلەردە بار . بىر ئەرگە تېگىپ ئاجراشقان . شۇ قىزنى سىلىگە ئېلىپ بېرەيلى . بۇ چوكانىڭمۇ سىلىگىسى كۆڭلى چۈشۈپ قاپتىكەن ، بىر تەگمىسەم بولمايدۇ دەپ كۆيۈپ ـ پىشىپ يۈرىدۇ ، — دېدى .

موللازەيدىن كۈلۈپ قويۇپ گەپ قىلماي كېتىپ قالدى .

موللازەيدىن ئۆز ھۇجرىسىغا كىرىپ تەكىيىگە بېشىنى قويغاندا ، قاھارجان بىلەن سەتىرە قىز ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىپ بوينىغا ئېسىلدى . ھەدەپ سوئال ـ سوراق قىلىپ : «نەگە باردىڭ ؟ نېمانچە ئۇزاق يوقاپ كەتتىڭ ؟ » بىزنى كۆرگۈڭ كەلمەدىمۇ ؟ دەيتتى . موللازەيدىن بۇ سوئال ـ سوراقلار ئاستىدا ئۇزاققىچە ئۇخلىيالمىدى . ئايىمخان بىلەن دەسلەپ ئۇچراشقان چاغلىرى ، توي ئاخشىمى ، ھەممىسى تەسۋىرىدەك تىزىلىپ كۆز ئالدىدىن ئۆتتى . بۇ خىياللاردىن ئۇنىڭ يۈرىكى يالقۇنجاپ ، ھازىرلا ئۆيگە كەتكۈسى ، بالىلىرىنى قۇچقىغا ئېلىپ ئەركىلەتكۈسى كەلدى . قولىنى ئۇزىتىپ كۆردى . لېكىن ، ئۆيدە ئۆزى يالغۇز ئىدى . بۇ ئاخشىمى ئۇ بەكمۇ ئۇزۇندا — تاڭ ئاتارغا يېقىن ئۇخلاپ قالدى .

3

ھەسەن قازىنىڭ ئوغلى بەدرىددىن مەخسۇم ھەجەرخانىنىڭ يەنە بىر ھەقەمسايىسى زۇمرەتخانىنىڭ ئۆيگە ئەھۋال ئېيتىپ يېغلاپ كۇندە كېلىۋالىدىغان بولدى . بۇگۈن يەنە كېلىپ زۇمرەتخانىنىڭ ئۆيگە سالام بېرىپ كىردى . مومای مەخسۇمنى ياخشى قارشى ئېلىپ ، كۆرپە ئۈستىگە ئولتۇرغۇزدى . مەخسۇم پاتمە قىلىپ ، ئازراق ھال ـ ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن ئۆز مۇددىئاسىنى سۆزلەشكە باشلىدى .

— قانچىلىك پۇل كەتسىمۇ مەيلى ، مېنى بىر كۆرۈشتۇرۇپ قويمىسىلا چىداپ تۇرغۇدەك ھالىم قالمىدى ، — دېدى مەخسۇم يېلىنىپ .

— بۇنىڭغا قانداق ئامال قىلارمىز ؟ ئوبۇل ھاجىمنىڭ ئۆيى بەك چىڭ . ئەركەك چىۋىنمۇ كىرەلمەيدۇ ، — دېدى زۇمرەتخان بېشىنى چايقاپ .

— جېنىم ئاچا ، خۇش بولاي .

شۇ كوچىدا ئولتۇرۇشلۇق ئەيسىراخۇن دوپپىچىنىڭ تۇتىگۈل

ئاتلىق بىر قىزى بار ئىدى . ئۆزى ساھىبجامال ، چوغلۇق بالا بولۇپ ، بەدىنىدىن مەخسۇمنىڭ كۆيۈكى ئىدى . مەخسۇم بۇ قىز بىلەن توي قىلىشنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئارزۇ قىلىپ ، ئۆزىنى خۇش قىلىپ يۈرگەن كۈنلەردە شەھەر ئىچىدىكى مەشھۇر سودىگەر ئوبۇل ھاجىم پۈلنىڭ كۈچى بىلەن كىشىلەرگە تۈيدۇرمايلا تۈتۈگۈلىنى ئۈچىنچى خوتۇنلۇققا ئەمرىگە ئېلىۋالدى . بۇ ئىش بەدىنىدىن مەخسۇمغا قاتتىق زەربە بولدى . ئۇ بۇ ۋەجىدىن ئۆزىنى تۇمەن دەريانىڭ تاشلىۋالماقچى بولدى . لېكىن ، بۇ خىل تەۋەككۈلچىلىكىنى كۆرە ھايات يۈرۈپ ، تۈتىگۈل بىلەن ئۈچرىشىپ تۇرغان ياخشىراق ئىدى ، شۇڭا مەخسۇم ئۈچرىشىپ تۇرۇش ئارزۇسى بويىچە يول ئىزدەپ ئاخىر زۇمرەتخانىنى تېپىپ ، ئۇنىڭغا يالۋۇرۇپ يۈرەتتى . بۇ ئەھۋالنى زۇمرەتخان شۇ كۈنلەردە ھەجەرخان ۋە خەيرىنىساخانلارغا سۆزلەپ بەرگەنىدى . بۇگۈن موللازىدىن چۈشۈلۈك تامامقا كەلگەندە ھەجەرخان بۇ ئەھۋالنى ئۇنىڭغىمۇ سۆزلەپ بەردى . موللازىدىن ئەھۋالنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، بۇۋاي ھەجەرخانغا بىرمۇنچە مەسلىھەت ـ ئەقىل كۆرسەتتى . كېيىنكى ئىشلار شۇ تەقلىدتە يۈرگۈزۈلمەكچى ئىدى . زۇمرەتخان ئاخىر ئۆز پىكرىنى ئوچۇق ئوتتۇرىغا قويۇپ :

— بىردىنبىر چارە سىلىنى ئايالچە كىيىندۈرۈپ باشلاپ بېرىش . ئۇنداق بولمىسا ئوبۇل ھاجىمنىڭ ھويلىسىغا كىرگىلى بولمايدۇ ، — دېدى .

— ئاچا ، بۇ ئىش قانداق بولار ؟ — دېدى مەخسۇم سەل ئىككىلىنىپ .

جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولمايدۇ ، تەقسىر ، شۇنداق قىلمىسىلا ، بۇنىڭدىن باشقا يەنە قانداق ئوبدان چارىلىرى بار ؟

— ساقال ـ بۇرۇتۇم بىلەن ئەپلىشەرمۇ ؟

— سىلىنىڭ ساقال ـ بۇرۇتلىرى تېخى مەخسۇم ساقلىغۇ ؟ ئانچە پەلەز تارتقان ساقالمۇ ئەمەس . پەرەنجىنىڭ ئىچىدە قېلىۋېرىدۇ ، ئۆزىڭنىڭ ئايىملىرىنىڭ پەرەنجىسىدىن كىيدۈرسەم قىلچە چاندۇرماي

مايدۇ ، — دېدى زۇمرەتخان .

مەخسۇم ماقۇل بولدى . زۇمرەتخان بىر پەستە مەخسۇمنى كىيىندۇرۇپ ، راۋۇرۇس بىر چوكان قىلىپ ياسىدى . مەخسۇمنىڭ پۇتىدىكى سىپتا تىكىلگەن مەسە ئۆز ئەينى قالدى . ئاندىن ھويلا ئىچىدە مېڭىش ـ تۇرۇشنى ئانچە ـ مۇنچە مەشىق قىلدۇردى . قوپالراق ماڭسا ، گەپ قىلىپ سىلىقراق مېڭىشنى ئۆگەتتى . شۇنداق قىلىپ ، مەخسۇمنىڭ تۇرقى ، غىلدىرلاپ مېڭىشلىرى سىناقتىن ئۆتكەندىن كېيىن ، بەلگىلەنگەن ۋاقىت بويىچە مەخسۇمنى باشلاپ كوچىغا چىقىپ ، ئوبۇل ھاجىمنىڭ ئۆيى تەرەپكە يول ئالدى . بۇلار چوڭ كوچىنى توغرا كېسىپ ، ئىككىنچى بىر كوچىغا كىرگەندە ، تار كوچىنىڭ ئۇ بېشىدىن ئىككى نەپەر شەھەر يىگىتى چىقىپ كەلدى . بۇ يىگىتلەر زۇمرەتخانىنى پىشىق تونۇيتتى ، شۇڭا يېقىنلاپ كەلگەندە ، يىگىتلەر زۇمرەتخانىنى توسۇپ :

— ئاچا ، بۇ خېنىم كىم بولىدۇ ؟ نەگە باشلاپ كېتىۋاتىدىلا ؟ — دەپ سورىدى .

ئىككىنچى بىرى مەخسۇمغا يېقىنلاپ :

— كىم بۇ ؟ بىز بىر كۆرەيلى ، — دەپ پەرەنجىنى ئاچماقچى بولدى .

مەخسۇم ئۆزىنى ئاشكارىلاپ قويماسلىق ئۈچۈن بېشىنى قاچۇردى . ئۇ قاچقانسېرى يىگىتلەر تېخىمۇ قىزىقتى . شۇنداق قىلىپ تار كوچىدا بۇلار ئاز ـ پاز ئېگىز ـ پەس بولدى . شۇ پەيتتە بۇ تەرەپتىن مەھەللە جامائەتلىرىدىن بىرقانچىسى پەيدا بولۇپ ، ھاياسىزلارنى تۇتماقچى بولدى . يىگىتلەر ئامال قىلىپ قېچىپ قۇتۇلدى . ئاياللار تۇتۇلدى ، جامائەت ئەمدى بۇلارنى ھېيتگاھ قازىخانىسىغا ئېلىپ ماڭدى .

ھەسەن قازى باشلىق تۆت نەپەر قازى قازىخانىدا ئولتۇراتتى . بۇگۈن جۈمە كۈنى بولغاچقا ھېيتگاھتا ئادەم ئادەتتىكىدىن كۆپ ئىدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەيىبكار ئىككى ئايالنىڭ ئارقىسىغا ئەگىشىپ كەلگەن نەچچە يۈزلىگەن كىشى ھېيتگاھ قازىخانىسىنىڭ

ئالدىغا لىق تولغانىدى . ئاياللارنى ئەكەلگەن جامائەت قاتتىق شىكا-يەت قىلىپ ، بۇ بىھايا نومۇسسىزلارغا قاتتىق جازا بېرىشنى تەلەپ قىلدى . قازىلارمۇ دەرغەزەپ بولۇپ :

— ئۇلۇغ جۇمە كۈنى ناسازا ئىشلار بىلەن شۇغۇللانغان بىھايا شەرمەندىلەرگە قىرىقتىن دەررە ئۇرۇلسۇن ! — دېدى ھەسەن قازى غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ .

ئالدى بىلەن ياش «ئايال»نى دەررىگە باستى ، ئون ئۇچىنچى دەررە ئۇرۇلغاندا مەخسۇم «ۋايجان دادا !» دەپ ۋارقىرىۋەتتى .

پەرەنجە ئىچىدىن چىققان ئەر كىشىنىڭ ئاۋازى ھەممىنى ھەيران قالدۇردى . قازىلارمۇ ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ كەتتى . مۇتەسىپلاردىن بىرى كېلىپ پەرەنجىنى قايرىپ بەدىنىدىن مەخسۇمنى كۆردى . ھەسەن قازى كۆرۈپ «ھا ... » دەپ ئۆڭدىسىغا چۈشتى . ھەسەن قازى بۇنداق ئىشنى ئۇخلاپ چۈشىدىمۇ كۆرمىگەنىدى .

دەل شۇ چاغدا موللازەيدىن ئوتتۇرىغا چۈشۈپ :

— يېپىڭلار ، يېپىڭلار ، سەت بولىدۇ ، — دېدى ـ دە ، پەرەنجىنى ياپتۇرۇپ ، ئاندىن يېنىدىن ئىككى سەر تەڭگە چىقىرىپ قازىلارغا ئۇزاتتى ، — مەن بۇ ئىككى ئەيىبكار ئۈچۈن خالىس ئىشتىراپ تۆلەيمەن !

ھەسەن قازى دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ تەڭگىنى ئالدى ـ دە ، كىگىز ئاستىغا بېسىپ :

— بىھايالار دەرھال كۆزدىن يوقالسۇن ! — دەپ ۋارقىرىدى .

مەخسۇمنى غۇلام ئىگىدارچىلىق قىلىپ ئۆيىگە ئېلىپ كەلدى . پەرەنجىنى يەشتۇرۇپ ، كۆڭلەكنى سالدۇرۇپ ئەسلىي مەخسۇم ھالىتىگە كەلتۇردى . ئون ئۈچ دەررىنىڭ ئازابىدىن كۆزە ، شەرمەندىلىك مەخسۇمنىڭ جېنىغا پاتقانىدى . شۇڭا ، مەخسۇم قوينىڭ قوزىسىدەك ھەرقانداق گەپ ، مەسلىھەتلەرگە ئىتائەت قىلدى .

— بولغۇلۇق بولدى ، ھەرقانچە قىلغان بىلەنمۇ ئورنىغا كەل-

مەيدۇ ، — دېدى ھەجەرخان تەسەللى بېرىپ ، — ئوغۇل بالىنىڭ بېشىغا كەلمەيدىغان ئىش يوق . ئەمدى تولا خاپا بولماستىن نەچچە ئون كۈن تالاغا چىقماي ئۆيدە ياتسىلا ، خەقنىڭ ئاغزى بېسىلسۇن ، ئاڭغىچە بىر گەپ بولار !

مەخسۇم بىر سائەت ئىچىدە ئۆز بېشىغا كەلگەن كۈلپەتنى ئويلاپ كۆزىگە ياش ئالدى . يۈرت خەلقى ۋە دادىسىنىڭ ئالدىغا قانداق چىقىش ، ئۇلارنىڭ يۈزىگە قانداق قاراش مەسىلىسى ھەممىدىن ئېغىر ئىدى . شۇڭا ، ئۇ چەكسىز قايغۇ ـ ھەسرەت ئىچىدە غەمگە چۆكۈپ قاراڭغۇ ئۆيدە ياتتى . ئانچە ـ مۇنچە تالاغا چىققاندا ، قۇياش نۇرىغىمۇ بەخۇدۇك باقالماي قالغانىدى .

4

بۇ ۋەقە بىر كۈن ئىچىدىلا پۈتۈن قەشقەرگە پۇر كەتتى . شەنبە كۈنى يېقىن ئەتراپتىكى سەھرا قازىلىرىدىن ئابلا قازى ئاتايىن شەھەرگە كېلىپ ، ۋەقەنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى تېڭىلماقتا ئىدى . بۇ كىشى ئالدى بىلەن ھەسەن قازىنى يوقلىدى .

ھەسەن قازى شەنبە كۈنىدىن باشلاپ قازىخانىغا كەلمىدى ، مىجەزىم يوق دەپ ئۆيىدە يېتىۋالغانىدى . ئابلا قازى يوقلاپ كېلىپ ، ئۇنىڭغا بىر مۇنچە تەسەللى سۆزلەرنى ئېيتتى . شۇ باھانىدە ئۇ ھەسەن قازىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆزەتكەندىن كېيىن ، قايتىپ چىقىپ ھېيتگاھنىڭ جەنۇبىي كوچىسىدىكى بىر مىلىچماللار دۇكىنىغا كەلدى ـ دە ، ۋەقەنى دۇكاندار قادىرخاننىڭ ئاغزىدىن ئەينەن ئاڭلاپ ، ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كۈلۈمسىرىدى .

— جاھان دېگەن ئۇزۇن ، كىمنىڭ قانداقلىقىنى ئۆزى خىلالايدۇ ، — دېدى ئابلا قازى دۇكاندارغا قاراپ ، — مانا بۇ نېمىدېگەن رەسۋاچىلىق !

— بۇ گەپ ھازىر شەھەرگە سىغمىاي كەتتى ، — دېدى دۇكاندار مەسخىرىلىك كۈلۈپ .

— سغامدىغان ، سغامدىغان ! ھىجرىيىگە بىر مىڭ ئۇچ يۈز يىل بولدى . بۈنىڭدىن كېيىنكى بىر مىڭ ئۇچ يۈز يىلغىچىمۇ سغمايدۇ ، ئالەمگە سغمايدۇ ، — دېدى ئابلا قازى ئېچىلىپ قەتـ ئىي ھۆكۈم چىقارغان ئاھاڭدا ۋە سۆزنىڭ داۋاملاشتۇردى ، — ھەسەننىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىمۇ شۇنداق چاكىنا ئۆتكەن خەق . ئىززەت ـ ئابرۇي كۆتۈرەلمەيدۇ ، بىر يەردىن بولمىسا بىر يەردىن مېزى چۈۋۈلۈپ تۇرىدۇ . ھەسەننىڭ ئوقۇشىمۇ تايىنلىق ، بۇخارادىن يېنىپ كېلىپ ، بازار چاقاننىڭ قىلىپلا باش قازىلىقنى قولغا ئېلىۋالمىغان بولسا ، بىزلەر سەھراغا كېتىپ ، ئۇ شەھەردە قالامتى ؟ ئۇ چاغدا چاقاناللىق قىلىپ ، دوتەينىڭ ئاغزىدىن كىرىپ بۇرنىدىن چىقىپ بۇ مەرتىۋىگە ئىگە بولۇۋالدى . ئاخىر بۇ ئابرۇينى كۆتۈرەلمەي رەسۋا بولدى . نېمىدېگەن شەرمەندىلىك ، نېمىدېگەن رەسۋاچىلىق !

— لېكىن ، ئىككى ـ ئۇچ يىلدىلا قالتىس بېيىپ كەتتى ، — دېدى قادىرخان مىيىقىدا كۈلۈپ .

— ئەلۋەتتە باي بولىدۇ ، قەشقەر دېگەن چوڭ شەھەر . خۇدانىڭ قۇتلۇق كۈنى ئون ـ يىگىرمە دەۋا خېتىگە مۆھۈر باسىدۇ ، كەم دېگەندە بەش ـ ئون سەر تەڭگە توپلىنىدۇ . بىر ئاي دېگەن ئوتتۇز كۈن ، بىر يىل دېگەن ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈن . كۈنىگە بولمىدى دېگەندە ئۈچ ـ تۆت سەر تەڭگە تاپسا ، جەملەپ كۆرۈڭلا قانچە بولۇپ كەتتى ؟ بۈنىڭدىن باشقا توي ـ تۆكۈن ، نەزىر ـ چىراغ ، ئەۋقاپ كىرىمى ، يىلنىغا كەم دېگەندە ئىككى مىڭ سەر كۈموش دېسەك مۇبالىغە بولمايدۇ . قەشقەرگە باش قازى بولماق خۇدانىڭ خەزىنىسىگە چۆكۈۋالغان بىلەن باراۋەر ...

قادىرخان بۇ ھېساباتنى ئاڭلاپ پېشانىسىگە بىرنى ئۇردى ـ دە ، ھەيران بولۇپ :

— دۇكاندا ئولتۇرۇپ كۈنگە بەش مىسقال پايدا تاپساق تۇمىقىمىزنى ئاسمانغا ئاتىمىز ، — دېدى .

— ھازىر بەدىددىن مەخسۇم نەدە ؟ — ئابلا قازى جىددي

تۇستە سوردى .

— ئۆستەڭبويىدىكى بىر ئۆيدە . ئۆي ئىگىسى ھازىر بۇ تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى ، — دېدى قادىرخان قازىنىڭ كۆزىگە قاراپ ، — لازىمىدى ؟

— لازىم بولمامدىغان !

— مانا كېلىپ قالدى ، — قادىرخان دۇكاندىن لىككىدە چىقىپ غۇلامنى قىچقىرىپ شۇنىرلىدى . غۇلام ئابلا قازىنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام قىلىپ ، قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇردى .

— ئۇكام ، سىزنى ھېلىقى مەخسۇمنى پۇلغا سېتىۋاپتۇ دەپ ئاڭلىدىم ، راستمۇ ؟

— خوش ئاخۇنۇم . سېتىۋالمىدۇق ، بىلسەڭ ، باش قازىنىڭ ئوغلى ئىكەن . ئۇنىڭ ئۇستىگە خەلق ئالدىدا سەت ئىش بولغىنىغا قاراپ ئىككى سەر تەڭگە بىلەن قۇتقۇزۇپ قويدۇق ، — دېدى غۇلام .

— ئۇكام ، سەن مەخسۇمنى ماڭا ئەللىك سەر تەڭگىگە سېتىپ بېرەلەمسەن ؟

— نېمە دېگەنلىرى ئاخۇنۇم ؟ — دېدى غۇلام ھەيران بولۇپ .

— كەم باھا بېرىپ قويدۇممۇ ؟

— يوقسۇ .

— سەن نەلىك ؟

— كورلىلىق .

— كورلا دېگەن لوپنۇرغا يېقىن . ئۇ يەرنىڭ ئادەملىرى سەل ياۋا كېلىدۇ . مەن ساڭا چۈشەندۈرۈپ قويايكى ، بەدىددىن مەخسۇمنىڭ باھاسى گۆھەر بىلەن تەڭ . ناۋادا بىرەر كىشى مەخسۇمنى سېتىۋالمەن دېسە ئەللىك سەر ئەمەس ، بەش يۈز سەرگىمۇ كەم بولىدۇ ، دەپ تۇرۇشۇڭ كېرەك . بىلدىڭمۇ ؟ بىلگەن بولساڭ ئۆيۈڭگە قايىت ، لېكىن ھېچكىمگە تىنما ، — دېدى ئابلا قازى .

غۇلام خوش دەپ كېتىپ قالدى .

ئابلا قازى غۇلام ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن قادىرخانغا قاراپ سورىدى :

— بىزنىڭ ھېلىقى توخۇ پوقى بارمۇ ؟

— زۇنۇنما ؟ بار ، بار .

— مەن بىلەن بىر كۆرۈشسۇن .

قادىرخان دۇكاندىن لىككىدە چىقىپ نوبۇشى تەرەپكە كەتتى ، ئانچە ھايال بولمايلا زۇنۇن ئاخۇننى چاقىرىپ كەلدى . بۇلار ئاماڭلىق سوراشقاندىن كېيىن قازى سۆز باشلىدى :

— ئۆزلىرى كەم دىدارغۇ ؟

— خوش ئاخۇنۇم ، بىز بار ، — دېدى زۇنۇن ئاخۇن ئېگىلىپ .

— مەن كەلگىلى خېلى ۋاق بولۇپ قالدى . سىلى كۆرۈنمىدىلە ؟

— ئۆزلىرىدىن بىخەۋەر قاپتىمەن .

— شەرىڭلىدە گۆھەر سودىسى چىقىپ قاپتۇ . بۇنىڭدىنمۇ خەۋەرسىزمۇ ؟

— راستتىن بىخەۋەر .

— بەلكى ... كىرپىدەك تۇگۈلۈپ يېتىپلا ـ دە ! ئۇنداق ياتسىلا جان باقالمايدىلا . كاللىنى سىلكىۋەتسىلە ، گۆھەر سودىسىنى ئۇستىلىق بىلەن چاپسان قىلسىلا ، تۆمۈرنى قىزىقىدا سوقسىلا . قۇمدەرۋازىدىكى بىر ئېغىز دۇكاننى دەسمايە سېلىپ ، مەخسۇمنى يۇز سەر تەڭگىگە سېتىۋالدىم دەيدىغان مۆھۈرلۈك تىل خەت پەيدا قىلالامدىلا ؟ قوللىرىدىن كېلەرمۇ ؟

— كېلىدۇ ، كېلىدۇ ، — زۇنۇن ئاخۇن ئابلا قازىنىڭ كۆزىگە قاراپ ، ئاللىقاندىاق ھېيلە ـ نەيرەڭلەرنى چۈشەندىگەندەك بولدى ـ دە ، خوشلىشىپ كېتىپ قالدى .

ئارىدىن ئۇچ كۈن ئۆتۈپ تۆۋەندىكى بىر نۇسخا خەت ئىنشا قىلىندى :

تارىخى 1303 ـ يىلى رەببىيەل ئەۋۋەلنىڭ 25 ـ كۈنى .
مەنكى غۇلامدىن شۇل توغرىدا خەت ئىنشا قىلدىمكى : قەشـ
قەر كونىشەھەر ھېيتگاھ قازىخانىسىدا بەدرىددىن مەخسۇم
بىننى ھەسەن قازى ئوغلىغا تۇيۇقسىز ھادىسە كېلىپ ، شۇ
سەۋەبتىن پەيدا بولغان تەڭلىك ـ خجالەتچىلىكلەرگە رەھىم
قىلىش ۋەجىدىن ئۇنى ئىشتىراپ تۆلەپ قۇتقۇزۇپ ، جانابى
ھەسەن قازىنى يۇرت خەلقى ئالدىدىكى رەسۋاچىلىقتىن خالاس
قىلغانىدىم . مېنىڭ بۇ ئازغىنە كۆرسەتكەن ھىممەت ـ ساخا
ۋىتىمگە كاتتا باھا بەرگەن كىشىلەر ماڭا تەھسىن ـ ئاپىرىن
ئوقۇغاندىن تاشقىرى ، بەدرىددىن مەخسۇمنى ھەق تۆلەپ مەز
دىن سېتىۋالماقچى ، مەخسۇمغا ئۆز شەپقەتلىرىنى كۆرسەت
مەكچى بولۇشتىلەر . شۇ سەۋەبتىن كەمىنە ئەھلى جامائەتنىڭ
سالا ـ سۈلھىلىرىنى قوبۇل كۆرۈپ ، مەخسۇمنى ساۋابلىق
ئۇچۇن يۈز سەر تەڭگىگە سېتىپ ، پۇلىنى نەقدانە تاپشۇرۇۋالـ
دىم . سۆزۈمنىڭ راستلىقى ، دەۋا ـ دىگەر قىلماسلىقىم ئۇ
چۇن قولۇمنى قويدۇم .

غۇلامدىن .

سودا ئۇستىدە شاھىت بولغۇچىلار : باقى ئاخۇن قولۇمنى
قويدۇم ، سوپى ئاخۇن قولۇمنى قويدۇم . مەزكۇر ئىنشانىڭ
راستلىقى ئۇچۇن ئابلا قازى مۆھۈر باستىم .

رەببىيەل ئەۋۋەلنىڭ × كۈنى

ئاردىدىن بىرەر ئاي ئۆتۈپ ، خەتنىڭ ئىككىنچى نۇسخىسى
ئىنشا قىلىندى :

تارىخى 1303 ـ يىلى رەببىيەل ئاخىرنىڭ 18 ـ كۈنى .
شۇل توغرىدا خەت ئىنشا قىلىندىكى : قەشقەر كونىشەھەرنىڭ
باش قازىسى ھەسەن قازىنىڭ ئوغلى بەدرىددىن مەخسۇم بىر
توپ ئادەمنىڭ قولىدا ئولجا تەرتىپسىدە قولدىن ـ قولغا

ئۆتۈپ ، قۇل تەرىقىسىدە سودا بولۇپ ، ئازاب ـ ئوقۇبەت ، قايغۇ ـ مۇزەللەت ئىچىدە قالغانلىقى ئۈچۈن ، دىيانىتىمىزنىڭ كۈچى ، مېھرىمىزنىڭ ھارارىتى بىلەن ئۇنى خارلىقتىن قۇتـ قۇزماق بولغىنىمىزدا ، ئەھلى ـ جامائەت سالا ـ سۈلھى بىرلەن مەخسۇمنى مىڭ سەر ئاق كۆمۈشكە توختام قىلىشتىـ لەر . مەنكى نورۇز بەگ ئىككى دۇنيالىق ساۋابلىقنى نەزەردە تۇتۇپ ، مىڭ سەر كۆمۈشنى نەق تۆلەپ ، بەدىددىن مەخسۇمـ نى سېتىۋېلىپ خارلىقتىن قۇتقۇزدۇم . مەنكى زۇنۇن ئاخۇن يۇقىرىقى باھا بويىچە مىڭ سەر كۆمۈشنى نەق تاپشۇرۇۋېـ لىپ ، بەدىددىن مەخسۇمنى نورۇز بېگىمگە ئۆتەل قىلىپ بەردىم . سۆزۈمنىڭ راستلىقى ئۈچۈن قولۇم قويدۇم . شاـ ھىتلار : ئىمىن پاششاپ قولۇم قويدۇم ، روزى ئاخۇن ئاقساـ قال قولۇم قويدۇم .

بەشكىرەم ئابلا قازى مۆھۈرى باستىم .
رەببىيەل ئاخىرنىڭ × كۈنى

ھەسەن قازى جاھاندا نېمە بولۇۋاتىدۇ ، ئۆزىنىڭ بېشىدا قانـ داق ئوت كۆيۈۋاتىدۇ ، خەۋەرسىز ئۆيىدە ياتاتتى . مىجەزىم يوق دەپ قازىخانىغـا بارمـىغـاچقا ، يۈرت ئەھلى ، ئۆلىما ـ كىراملار ، ئۇرۇق ـ تۇغقان ، قوۋم ـ قېرىنداشلار ئارقىمۇ ئارقا يوقلاپ ، ھەرخىل سۆزلەر بىلەن كۆڭۈل ئېيتىپ تەسەللى بېرەتتى . بەدرىدـ دىن مەخسۇمنىڭ بەتقىلىقىدىن قاتتىق رەنجىگەن قازىنىڭ قۇلىقىغا ھەرقانچە شېرىن سۆزلەرمۇ تەسىر كۆرسىتەلمەيتتى . لېكىن ، ئۆي ئىچىدىكى غوۋغا تەسىر قىلماقتا ئىدى .

— جېنىم بالام ! مەخسۇم بالام ، ناۋات شورىتىپ باققان بالام ، تاۋارغا يۆگەپ چوڭ قىلغان بالام ، ئاسمانغا ئۇچۇپ كەتتىلمۇ بالام ، يەرگە كىرىپ كەتتىلمۇ بالام ؟ سۇغا تاش چۆككەندەك ، ئاسماندا يۇلتۇز كۆچكەندەك يوقاپ كەتتىلە بالام ! ... — ئەلا جېنىم كۆز يېشى قىلىپ ھەسەن قازىغا تەنە قىلاتتى ، — ھەپتىلەر

ئۆتۈپ ، ئاي توشۇپ قېلىۋاتىدۇ ، بالىنى ئىزدەپ قويماي دېمەي ، باشلىرىنى چۈمكەپ يېتىۋالدىلا ! ...

— شۇ بەتبەختىنىڭ سۆزىنى قىلمىسلا ، خاپامنى ئۆرلەتمەپ ! ... — قازى قۇشناچمىنىڭ كۆڭلىنى ياندۇراتتى .

— بالا ئەمەسمۇ ، توققۇز ئاي توققۇز كۈن قورساق كۆتۈرۈپ تۇغقان بالامنىڭ سۆزىنى قىلماي ، كىمنىڭ سۆزىنى قىلاتتىم ؟ ! ...

— ئۇنداق ئائەلىنى ...

— ئائەلى ؟ ئائەلى دېگەن قانداق گەپ ؟ ئېغىزلىرىنى چاي-قىۋېتىپ گەپ قىلسىلا ، قانداق ئادەمنى ئائەلى دەيدۇ ؟ ماڭا بىر قارىسىلا ! ساقاللىرىنى سۆرەپ ، سەت بولار دېمەستىن بەكرى ئاخۇنىنىڭ قىزىنى بىر كېچە قوينىلىرىغا سېلىپ يېتىپ ، ئەتىسى ساندۇققا قاچىلاپ چىقىرىۋەتكەنلىرى يادىلىرىدا بارىدۇ ؟ سىلىنىڭ شۇ ئىشلىرى ئائەللىك بولمامدىكەن ؟ مېنىڭ بالام ھېچقانچە ئىش قىلغىنى يوق ، بېشىغا پەرەنجە پۈركىگەندىن باشقا نېمە ئىش قىپتۇ ؟ ... ئۇ تېخى ياش بالا .

— ۋاي - ۋاي ، كونا مازلىنى چۈۋۈپ ! ... — قازى بوينىنى تولغاپ تەتۈر قارىۋالدى .

— ۋاقتى كەلگەندە كونىسى ، يېڭىسى بولۇپ ھەممىسى چۈۋۈ-لىدۇ ، چۈۋۈمىساق كىمنىڭ نائەلى ، كىمنىڭ نائەلى ئەمەسلىكى ئايرىلمايدۇ .

ئىشكىنىڭ ھالقىسى تاراقلاپ ، ئەلا خېنىمنىڭ سۆزىنى كې-سىپ قويدى . ياش بالا بېرىپ ئىشكىنى ئاچقاندا ھويلىغا ئابلا قازى كىرىپ كەلدى . ئۇ سالام بېرىپ ، پاتمە ئوقۇغاندىن كېيىن ئۇلار ھال - ئەھۋال سوراشتى .

— خۇدانىڭ ئىرادىسى بىلەن بىزنىڭ شەھىرىمىز نېمە بولۇپ كېتىۋاتىدىغاندۇ ؟ ! — ئابلا قازى تەئەججۈپلەنگەن ئاھاڭدا سۆزلەش-كە باشلىدى ، — خەلق دېگەندە ئىنساپ كۆتۈرۈلۈپ ، ئاجايىپ - غارايىپ ئىشلار چىققىلى تۇردى !

— ئىنساپنىڭ كۆتۈرۈلگىنى ياخشى ، — دېدى ھەسەن كەسكىن ئاھاڭدا .

— ياۋاللا ، ياۋاللا ! ! — دېدى ئابلا قازى ياقىسىنى تۈتۈپ كۆزلىرىنى ئالاق - جالاق قىلىپ .

— ئىنساپ - تەۋپىق ئەگەر ھەممە خەقتە تەكشى كۆكلەيدىغان بولسا ، بىز قازىلار قانداق كۆكلەيمىز ؟ خەلقتىن ئىنساپ - تەۋپىق قانچە كۆپ كۆتۈرۈلسە ، دەۋا - دەستەك شۇنچە كۆپ بولۇپ تۈردۇ . ئوتتۇرىدا خەت - ۋەسقىلەر يېزىلىپ ، ئالدىمىزغا كېلىپ تۇرىدۇ . ئاندىن بىز كۆكلىيەلەيمىز . ئەگەر ئۇنداق بولمايدىغان بولسا ، بىزنىڭ مۆھۈرلىرىمىزنى دات باسىدۇ . ساتساق مىسقال تۆمۈرنى ھېچ كىشى ئىككى پۇلغا ئالمايدۇ ...

— ياۋاللا ، ياكېرىم ! — ئابلا قازى ياقىسىنى تۈتۈپ ، كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ھەسەن قازىنىڭ سۆزلىرىگە ھەيران بولدى ۋە پەيتنى غەنىيمەت بىلىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ، — ئۆزلىرى بىلەن كىچىكىمىزدىن بىللە چوڭ بولدۇق ، بىر مەدرىسىدە بىر ھۇجرىدا يېتىپ ئوقۇدۇق ، بىر قازاندا ئاش يەپ ، بىر چۆگۈندە چاي ئىچتۇق . بۇخارا شېرىپتىمۇ رىيازەتتە بىللە بولدۇق ، ئەزەلدىن دىلىمىز يېقىن ، بىر - بىرىمىزگە ئاغىنىمىز . بۇ يېقىنىدىن مىجەزلىرى كەم ، قازىخانىغا بارماي ئۆيدە بولۇپ قالدىلا . بەزى ئىشلاردىن ۋاقىپ بولسىلىمۇ ، بەزى ئىشلاردىن خەۋەرسىز قالدىلا . ھازىر يۇرتتا ئىنساپ كۆتۈرۈلۈپ ، بىر - بىرىدىن سەت ، بىر - بىرىدىن دەھشەتلىك ئىشلار بولۇۋاتىدۇ . ئۆزلىرىنىڭ ئوغۇللىرى بەدرىددىن مەخسۇمنى بىر نائىنساپ قازىخانىدىن سېتىۋالدىم دەپ بازارغا ساپتىكەن ، شۇنىڭ بىلەن شەھىرىمىزدە مەخسۇمنىڭ خېرىدارى چىقىپ ، سالا - سۇلھى بىلەن مىڭ سەر تەڭگە باھالىنىپ ، باشقا بىر توخۇ پوقىنىڭ قولىغا چۈشۈپتۇ ! ...

— نېمە ، نېمە دەۋاتىدىلا ؟

— مىڭ سەر ...

— مەن قاچان بالا ساتتىم ؟ — ھەسەن قازى ئاچچىقى بىلەن

ۋارقىراپ ، ئابلا قازىنىڭ سۆزىنى كېسىپ قويدى .
— قازىخانىدىن ئىككى سەر تەڭگە ئىشتىراپ تۆلەپ ، مەخسۇمنى ئاجرىتىۋالغان ئائىلىساپ...
— ھە ، ھە ، ئۇغۇ شۇنداق بولغان ، ئۇ ئائىلىساپ نېمە قىپتۇ ؟
— مەزكۇر ئائىلىساپ باشقا بىر ئائىلىساپقا يۈز سەر كۈمۈشكە ساتىدۇ ، ئۇ ئائىلىساپتىن يېڭىسارلىق نورۇز بەگ دېگەن مىڭ سەر تەڭگىگە سېتىۋاپتۇ ! سودا ئۇستىدە ئۆزۈم بولمىساممۇ ، ئوتتۇرىدىكى خەت ـ ۋەسىقىلەردىن ئازراق خەۋىرىم بار . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزلىرىنى ۋاقىپلاندۇرۇشنى گەدىنىمدىكى قەرزىم دەپ بىلىپ ئالاھىدە كەلدىم . مەخسۇم ھازىر يىراق بىر تاغ ئىچىدىكى تۇگمەندە پوستەكچىلىك قىلىۋېتىپتىمىش . ئەگەر غەلەت بولمىسا ...
— نېمە دەپ جۆيلۇۋاتىدىلا ، — ھەيران بولغان ھەسەن قازىنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى . ئىچكىرى ھويلىدىن ئەلا خېنىم ھۇ تارتىپ يىغلىغان پېتى كىرىپ كەلدى :
— ھەممە گەپنى ئاڭلىدىم ، جىمى ئويۇننى بىلدىم . ۋاي جېنىم بالام ، مەخسۇم بالام ، كۆزۈمنىڭ گۆھىرى بالام ، ئەتىۋار بالام ، ئېسىل تاۋا بالام ، يۈرىكىمگە داۋا بالام . بىز تىرىك تۇرۇپ غېرىب بولغان بالام ، پوستەكچى بولۇپ قالدىلىمۇ بالام ، توزغاق باسقان بالام ، تاغار يۈدۈپ مۇكچەيگەن بالام ، ئاتا شەپقىتى كۆرمىگەن بالام ، ئانا مېھرى تاپمىغان بالام ، ئەجەب ئاجىز كېلىپ قالدىمغۇ بالام ... — ئەلا خېنىمنىڭ يىغىسى پۈتۈن ھويلىنى زىلزىلىگە كەلتۈردى . ھەسەن قازى قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ئېغىر غەمگە پېتىپ ، بېشىنى سېلىپ جىم ئولتۇراتتى .
— سەۋر قىلسىلا قۇشناچىم ، سەۋر قىلسىلا ! — ئابلا قازى كۆڭۈل ئېيتىپ ، بېشىنى لىڭشىتاتتى .
— ھېلىمۇ سەۋر قىلۇاتىمەن ، ئەمدى بۇ ئىشقا مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن ؟ دادىسىنىڭ ئەھۋالى شۇ ، خۇدانىڭ زارىنى قىلىپ ، نەچچە كۈندىن ئازراق بولسىمۇ ئىزدەپ كۆرەيلى دېسەم ، «ئۇنداق نائەھلىنىڭ گېپىنى قىلما ! » دەپ توسۇپ كەلدى . بالىدىن

مىز تېخى ياش ئەمەسمۇ ؟ ئازغىنە ئىشقا نائەھلى بولۇپ كېتەمدۇ ؟ — ئۇغۇ شۇنداق ، ھەرھالدا سەۋر قىلسىلا ، ئىش ئوڭلىنىپ قالار ! — ئابلا قازى سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ، ئورنىدىن تۇردى ۋە ، — سەۋر قىلسىلا قۇشناچىم ، ئۇنىڭ يولىنى قىلىپ كۆرەر- مىز ، — دېدى - دە ، خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى ...

كېيىنكى مەلۇماتلارغا قارىغاندا ، ئەلا خېنىم ئاتىسىدىن قال- غان يېڭىساردىكى ئون چارەكلىك باغ - ھويلىسىنى مىڭ سەر تەڭگە باھالاپ نورۇز بەگكە ئۆتكۈزۈپ بېرىپ ، بەدىلىدىن مەخسۇم- نى پوستەكچىلىكتىن قۇتقۇزۇپ كەلگەنمىش ...

5

موللازەيدىن بەدىلىدىن مەخسۇمنىڭ ئىشىنى بۇ قەدەر يوغىناپ كېتىدۇ دەپ ئەسلا ئويلاپ كۆرمىگەنىدى . ئۇ نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان قەشقەرنىڭ گۈزەللىكى ، ئېسىللىكى ، نازاكەتلىكى ، ھۈنەرۋەن - كاسىپلارنىڭ ماھارىتى ، ئەمگەكچى خەلقنىڭ تىرىشچانلىقى ، سەۋرچانلىقى قاتارلىق يۈزەكى كۆرۈنۈشلەرنى تاماشا ئورنىدا كۆ- رۈپ ھاياجانلانغان ، ئەمما ئىچكى جەھەتتە بۇ قەدەر دەھشەتلىك سۈيىقەست ، ھىيلە - نەيرەڭلەرنىڭ يوشۇرۇنغانلىقىنى سەزمىگەن- دى . پەقەت مەخسۇم ۋەقەسى ئارقىلىقلا ئىززەت - ھۆرمەت تونلا- رىغا ئورالغان قازىلارنىڭ ھەدىسلەر بىلەن قوراللانغان شېرىن تىللىرى ئاستىدا قانچىلىك زەھەرخەندىلىكلەرنىڭ بارلىقىنى بىر قەدەر چۈشەندى . بۇنىڭدىن باشقا يەنە قانداق پەسكەشلىكلەر بار ؟ بايلار ، تىجارەتچىلەر ئوتتۇرىسىدا پايدا - مەنپەئەت ئۈستىگە قۇ- رۇلغان يەنە قانداق ھىيلە - مىكىر ، ئالدامچىلىق ، خىيانەتكارلىق- لار مەۋجۇت ؟ بۇ ئۆزلۈكىدىن كۆرۈنۈپ تۇراتتى .

قەشقەردە بايلىق زىيادە مەركەزلەشكەن ، بايلىرى ھەددىدىن زىيادە باي ، كەمبەغەللىرى بەكمۇ كەمبەغەل ئىدى . مىڭلىغان سۈچىلار (ئەپكەشچىلەر) ، مىڭلىغان ھامماللار ، يۈزلىگەن تىلەم-

چىلەر شەھەردە ئاچلىق - يالىڭاچلىق ئازابىنى چېكەتتى . باي ۋە موللىلار بولسا بەزمە - باراۋەت ، مېھماندارچىلىقلار بىلەن كۈن كەچۈرەتتى - دە ، گۆش - ياغ كېكىرىپ يۈرەتتى . قەشقەردە بۇ ئىككى خىل تەقدىر تولىمۇ ئاشكارا كۆرۈنەتتى .

موللازەيدىن قەشقەرنى ئومۇمەن مۇرەككەپ ، چىگىش ، تىلىسىم شەھەر دەپ چۈشەندى . شەھەر غەپلەتتە ، كەمبەغەللەر ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇپلا كوچىغا چىقاتتى ، ئاش - نان غېمىگە ، تۇرمۇشقا ئالدىرايتتى . بايلار ، تىجارەتچىلەر بولسا كېچىچە باش قاتۇرۇپ شەھەرنىڭ ھەممە يېرىگە تاپانتۇزاق قۇراتتى . بۇ تۇزاقلارغا بولسا ئاش - نان غېمىگە ئالدىراشقان كەمبەغەللەر دەسسەپ سالاتتى - دە ، ناله - پەرياد ، جېدەل - غوۋغا قوزغىلاتتى . بۇ سەۋەبتىن كۈنىگە نەچچە ئون دەۋا بولاتتى ، قانچە ئون پارچە خەت - ۋەسىقىلەر يېزىلىپ ، قازىلارنىڭ ئالدىغا باراتتى ، قازىلار بولسا قارا سىياھ سۇركەلگەن مۆھۈرلىرىنى ئىشقا سېلىپ رىزق - نېسىۋىسىنى تاپاتتى ، خالاس . شۇ سەۋەبتىن پۈتۈن شەھەر گويا ھېيىلە - نەيرەڭ ، قاپقان ، تۇزاقلار بىلەن قاپلانغاندەك ، تۇزاققا چۈشۈپ زىيانكەشلىككە ئۇچرىغانلارنىڭ داد - پەرياد ، ناله - زارلىرىغا تولغاندەك تۇيۇلاتتى . لېكىن ، شەھەر تولىمۇ چوڭ دېگىز ئىدى . شۇڭا ، ھەرقانداق زور ئېچىنىشلىق ھادىسىلەر تامچىغا ئوخشاش سىڭىپ ، كىشىلەرنىڭ يادىدىن ئوڭايلا كۆتۈرۈلۈپ كېتەتتى . شەھەر يەنىلا غەپلەت ، نادانلىقتا ، ھەركىم ئۆز غېمى ، ئۆز مەئىشىتى ، ئۆز تاماشىسى بىلەن كېتىۋېرەتتى .

بۇگۈن ھەزرەتنىڭ سەيلىسى ، پۈتۈن ئاھالە بۇ سەيلىگە سەلدەك ئاقماقتا . يېزا - سەھرالاردىن ئات - ئېشەكلىك ۋە پىيادە كېلىۋاتقان ، شەھەردىن ئات - ئۇلاغلىق ، مەپىلىك ۋە پىيادە چىقىۋاتقان سەيلىچىلەر گويا تەرەپ - تەرەپتىن ئېقىپ كېلىۋاتقان تاشقىن سۇدەك سەيلە دېگىزىغا قۇيۇلماقتا ئىدى . قېرى - ياش ، ئەر - ئايال ، ھەتتا ئۇششاق بالىلاردىن تارتىپ گويا پۈتۈن شەھەر قومۇرۇلۇپ كېلىۋاتقاندەك يوللارغا پاتمايتتى . غۇلاچ ئېتىپ

ئالدىراش يول بېسىۋاتقان بەزى پىيادىلەرنىڭ چەندازلىرى[1] پۇلاڭ-لاپ ، يىراقتىن قارىغاندا بىر ئادەمدە ئوچ قول بارەك غەلىتە كۆرۈنەتتى .

ھەزرەتنىڭ ئۆزى بارغانسېرى ئادەم دېگىزغا ئايلانماقتا . يو-غان ، ئاينىغان تېرەكلەرنىڭ سايىسىدا ، يولنىڭ ئىككى ياقىسىدا ھەرخىل سودا دۇكانلىرى قۇرۇلغان ، ناۋايخانا ، سامسىخانا ، گۆش-گىردە دۇكانلىرى ، دوغاپچىلار ، يەل - يېمىش ساتقۇچىلار ، دورد-پۇرۇشلار ، مىلىچمالچىلارنىڭ دۇكانلىرى قات - قات ئورۇنلاشقا-ندى . شەۋەتكۆلىنىڭ ياقىلىرىدا بوش ئورۇن قالمىغان ؛ تە-رەپ - تەرەپتە مەددالار ، راۋابچىلار ، قوشاقچىلار سورۇن تۇ-زۇپ ، ئۆز سەنئەتلىرىنى بازارغا سالغان ؛ ھەزرەتنىڭ ئەتراپىدىكى باغلاردىن نەغمە - ناۋا ، داپ ئاۋازلىرى ياڭرىغاندى .

داش قازانلار قاينىۋاتاتتى ، ھەرقايسى يېزا - قىشلاقلاردىن نەزىرگە ئاتاپ كېلىنگەن قوي ، كالا گۆشلىرى ، بۇغداي ، قوناق ، سەۋزە ، گۈرۈچ ، چامغۇر ، پىيازلار ئۆز مىقدارى بىلەن قازانلارغا سېلىنىپ ، شويلا قاينىتىلماقتا . ھەزرەتنىكى ھەرقايسى شەيخ ئا-خۇنۇملار ، مۇتەۋەللى ئاخۇنۇملار داش قازانلارنىڭ قاينىشىنى كۆز-دىن كەچۈرۈپ يۈرۈشەتتى . ئاشپەز ئۇستىلار بولسا قازانغا باب ساپلانغان يوغان كەپكۈرلەر بىلەن شويلىنىڭ ئوبدان بولۇشى ئۈ-چۈن جان كۆيدۈرۈپ خىزمەت قىلماقتا . يانتاقچىلارمۇ ئوچاقلارغا ھەدەپ ئوت قالماقتا ، قوللىرىدا چۆچەك ، ھېجىر تۇتقان قېرى - ياش ، ئەر - خوتۇن ۋە ئۇششاق بالىلار قازانغا تەلمۈرۈپ قاراشماقتا ئىدى . داش قازانغا ھاجىتى چۈشمەيدىغانلار بولسا ئۆز خاھىشى بويىچە پۇل خەجلەپ سەيلە قىلاتتى . ئەتراپتىن قەبرە تاۋاپ قىلغۇچىلارنىڭ يىغا ئاۋازلىرى ، دۇئا - تەلەپ سادالىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى . ئايرىم بايلار ھەزرەت سەيلىسىدە كەمبەغەللەرگە ، تىلەم-چىلەرگە سەدىقە تارقىتىپ ئاتاق چىقىراتتى . ئۇ دەۋردە مىس پۇل خەجلىنەتتى . بىر سەر پۇلغا تۆت يۈز داچەن ئالماشتۇرۇلىدىغان

---

① چەندازا — پۇل سالىدىغان خالتا .

بولغاچقا ، ئازغىنە پۇل بىلەن كاتتا داۋراڭ چىقىرىۋەتكىلى بولاتتى . بۇگۈن پالانچى باي ئىككى مىڭ داچەن سەدىقە تارقاتتى دەپ داۋراڭ سېلىنغان بولسا ، ئەمەلىيەتتە ، ئۇ بەش سەر قەغەز پۇل ئىدى . سەدىقە بەرگەن باي ئېپى كەلگەندە بەش سەر ئەمەس ، بەلكى بەش يۈز سەر ، ھەتتا مىڭ سەر پۇلىنى كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە قاقتى - سوقتى قىلالايتتى ، بۇنى ھېچكىم سەزمەيتتى . ئەمما ، سەيلىگە كەلگەن ئاھالە پەقەتلا پالانچى باي ئىككى مىڭ داچەن سەدىقە تارقاتتى دېگەننىلا ئاڭلاپ ، ئۇلارنىڭ مىڭ ، ئىككى مىڭ سەر پايدا تاپقىنىنى ئاڭلىماي قالاتتى .

موللازەيدىن سەيلىگە كەلمەكتە . بەختىگە يارىشا يول ئۈستىدە ياخشى بىر ئاغىنە تېپىۋالدى - دە ، ئۇنىڭ بىلەن يول بويى مۇڭدىشىپ كەلدى . تەۋەككۇل ئىسىملىك بۇ ئادەم ئوچۇق ، مۇڭداشقاق ئادەم ئىدى :

— بۇرادەر ئەزىز ، ئۆزۈڭ باشقا يۇرتلۇق كۆرۈنسەن ، نەدىن كەلدىڭ ؟

— تۇرپاندىن ...

— ئاشۇ كونا تۇرپاندىنمۇ ؟ ئۇنداق بولسا ئاپاق غوجامنى كۆرمەپتىكەنسەن - دە ؟ ھېلى كۆرىسەن ، ئاز قالدۇق ، ھەزرىتى ئاپاق دېگەن قالتىس مازار جۇمۇ ! ... — تەۋەككۇلئاخۇن ئىپتىخارلىق بىلەن سۆزلەيتتى ، — قەشقەر دېگەندە مازار تولا ، «ھەزرىتى سۇلتىنىم» ، «ئوردا خېنىم» ، «سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان» ، جىمىسى ھىدايىتۇللا ئاپاق غوجامغا يەتمەيدۇ . ئاپاق غوجامنىڭ گۈمبەزلىرى قالتىس ، قۇببىلىرى ئالتۇندىن ، يوپۇقلىرى تاۋار - مەخمەلدىن ، ھېلى كۆرستەي ، تۆت تاغار گۈرۈچ سالىدىغان داش قازانلىرىنى كۆرسەڭ ھەيران قالىسەن دەيمەن ! سەھرا - سەھرا دىن قوي ، كالا ، تۆگە ، ھەممىسى كېلىدۇ . بۇغداي ، قوناق ، سەۋزە ، چامغۇر ھەممىسى داش قازاندا قاينايدۇ . خالىغان ئادەم ئۆزى ئۈسۈپ ئىچىدۇ . ئۇچ يىلنىڭ ئالدىدا بىر چوڭ نەزىر بولدى ، قىرىق تاغار گۈرۈچ سېلىنىپ پۈتۈن قەشقەر خەلقى چىللاندى ،

بىرنەچچە تۆگە ، بىرنەچچە كالا ، يىگىرمە - ئوتتۇز قوي سويۇلدى . ئاشپەز ئۇستاملار ئاش دېگەننى كېچىچە پىشۇرۇپ ، يوغان بىر ئۆيگە نەچچە قەۋەت بورا سېلىپ ، پولۇ دېگەننى دۆۋىلەپ خامان قىلىۋەتتى . ئەتىسى بامداتتىن يانغان خەلق تەرەپ - تەرەپتىن كەلگىلى تۇردى . ئاش دېگەننى تاۋاق - تاۋاققا ئۇسۇپ ، زەمبىلگە سېلىپ توشۇپ جامائەتكە قويغىلى تۇردى . كەينى - كەينىدىن ئۇزۇلمەستىن كەلگەن جامائەت تۆت يۈز چارەك گۈرۈچنىڭ ئېشىنى چۈش پېشىنگە قالماي يەپ بولدى ... يائاللا ، ئادەم دېگەن مانا شۇنداق تولا گەپ ئىكەن !

موللازەيدىن ھەزرەتكە يېتىپ كەلگۈچە تەۋەككۇل ئاخۇن ھەممە ئەھۋالنى تونۇشتۇرۇپ بولدى . ھەزرەتكە بارغاندىن كېيىن ھەممە يەرنى كۆرسىتىپ تاماشا قىلدۇردى . موللازەيدىننى پەقەت زېرىكتۈرمىدى .

— سويۇلغان ماللارنىڭ ، — دېدى ئۇ ئىپتىخارلىنىپ ، — تېرىسىنى مۇتەۋەللى ئاخۇنۇم ، تۆشىنى شەيخ ئاخۇنۇم ، كاللا - پاچىقىنى يانتاقچى (ئوت قالىغۇچى دېمەكچى) ئالىدۇ . نەزىر - نىياز تولا ، غوجامنىڭ خاسىيىتى مانا شۇنداق ئۇلۇغ . غوجام بەك ئىتتىك ، نېمە تىلىسەڭ شۇنى بېرىدۇ . لېكىن ، غوجام خالىمىغان ئۆلۈكنى كۆمۈپ قويسا ، ئەتىسىلا گۆردىن سۆرەپ چىقىرىپ يولغا تاشلىۋېتىدۇ ، مۇنداق ئىشنى ئۆز كۆزۈم بىلەن تولا كۆرگەن ...

— خالىمىغان ئۆلۈكنى سۆرەپ تاشلىغانغا قارىغاندا ، غوجامنىڭ ئۆزى تىرىك ئوخشىمامدۇ ؟ — موللازەيدىن كۈلۈمسىرەپ سورىدى .

— ئۇ تەرەپلىرىنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ ، بىزنىڭ ئەقلىمىز ئۇنچىلىك نازۇك جايلىرىغا يەتمەيدۇ . لېكىن ، ئاپاق غوجامدىكى شەيخ ئاخۇنۇم ، مۇتەۋەللى ئاخۇنۇملار ھەممىنى جايلايدۇ - دە !

— مازار ئۇخلايدۇ ، شەيخلەر كۆكلەيدۇ . مەن ساڭا بىر ئىشنى سۆزلەپ بېرەي ، — دېدى موللازەيدىن ئوچۇق يېئىللىق بىلەن ، — بىر ۋاقىتتا بىر ئادەم ئۇرۇمچى تەرەپكە بېرىپتۇ ،

تۇزۇك ئوقەت يوق ، ئېشىكىنى ھەيدەپ سانجى ، قۇتۇبى دېگەن جايلارغا ئۆتۈپتۇ . بىر كۈنى بىر ئەسكى تاملىقىنىڭ يېنىغا كەلگەندە كۈن كەچ كىرىپ قېلىپ شۇ يەردە يېتىپ قاپتۇ . بۇ ئادەمنىڭ قورسىقىغا جىن كىرىپ ، ئاخشىمى ئېشىكىنى ئۆلتۈرۈپ ، ئۆيىنىڭ ئىچىگە كۆمۈپ بىر قەبرە پەيدا قىلىپ ، بىرنەچچە ئاق ئەلەم ساڭجىپ ، ئۆزى قىمىر قىلماي يېتىپتۇ . ئۇيان - بۇيان ئۆتكەن كىشىلەر بۇ يەردە بىر كېچىدە قەبرە پەيدا بولغانلىقىغا ھەيران بولۇشۇپتۇ . ھېلىقى ئادەم شۇ يەرلىكلەردىن بىرىگە : «بۇ جايدا قەدىمكى زامانىدىن قالغان مازار بار ئىدى . بۇ يۇرتنىڭ ئادەملىرى ھالىدىن خەۋەر ئالماي خارلاپ قويۇپتۇ . مەن بۇ ئەھۋالنى ئەسھابۇل كەھفە يەتتە غوجامنى زىيارەت قىلۇېتىپ خەۋەر تاپتىم - دە ، ھالىدىن خەۋەر ئالغىلى كەلدىم » دەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن خەلق ئاستا - ئاستا ئىشەنچ باغلاپ ، دەرۋىشتەك بىر ئادەم شەيخ بولۇپ كەپتۇ دېيىشىپ ، نەزىرگە ئاتاپ نەرسە - كېرەك ئېلىپ كېلىدىغان بوپتۇ . ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئىشەنچ قېلىنلاپ ، بۇ مازارغا كېلىدىغانلار كۆپىيىپ سەدىقە بېرىشكە باشلاپتۇ . شۇنداق قىلىپ ھېلىقى ئادەم ئۇچ - تۆت يىل ئىچىدە نۇرغۇن پۇل تېپىپ ، بىر كېچىدىلا غايىب بولۇپ يۇرتىغا قايتىپتۇ . يۇرتىدىكى تونۇش - بىلىش ، ئاغىنىلىرى يوقلاپ كېلىپ ، ئۇنىڭ ئاز ۋاقىت ئىچىدە شۇنچە باي بولۇپ كەتكىنىگە ھەيران بولۇشۇپتۇ . يېقىن بىر ئاغىنىسى قانداق قىلىپ پۇل تاپقانلىقىنى سوراپ چىڭقاپ تۇرۇۋالغاندا ، بۇ ئادەم ئاغىنىسىگە يۇز كېلەلمەي ، سىرنى سۆزلەپ ، ئاخىرىدا : «سەن پۇل تاپمەن دېسەڭ ، بېرىپ مەن تىكلىگەن مازارنى پاش قىلىپ ئېچىۋەت . بۇنىڭ بىلەن ئىشەنچ تاپسەن » دەپتۇ . ئۇ كىشى بۇ گەپنى ئاڭلاپ پىيادە ئۇرۇمچىگە كېلىپ ، سانجى تەرەپكە ئۆتۈپ ھېلىقى مازارنى تاپقاندىن كېيىن ، مازار بىلەن خەلقنى تىللاشقا باشلاپتۇ : «سىلەر بەكمۇ نادان ئىكەنسىلەر ، مۇشۇ ئەسكى تاملىققا ئېتىقاد قىلغان بولساڭلار تولىمۇ ئەخمەقلىق بوپتۇ » دەپ مەھەللىدىن بىرنەچچە ئادەمنى قىچقىرىپ ، كەتمەن - گۈرجەك ئالدۇرۇپ كېلىپ قەبرىنى ئېچىپ ، كۆمۈلگەن ئېشەك ئۈستىخىنىنى خەلققە

كۆرستىپتۇ . شۇنداق بىلەن يۇرت خەلقى بۇ ئادەمگە غايىبنى بىلىدىغان ئەۋلىيا ئىكەن دەپ ئېتىقاد قىلىشقا باشلاپتۇ . ئۆيلىرىگە تەكلىپ قىلىپ نەزىر ئۆتكۈزۈپ ، پۇل ـ مال دۇئا قىلدۇرۇپتۇ . بۇ ئادەمنۇ ئاز ۋاقىت ئىچىدە بىرمۇنچە پۇل ـ مال تېپىپ يۇرتىغا قايتىپ كەتكەنىكەن . بەزى مازار غوجاملارنىڭ ئەھۋالى ئەنە شۇنداق . مازار ئۇخلايدۇ ، شەيخ كۆكلەيدۇ !

— راستتىن شۇنداق بولغاندىمۇ ؟ — تەۋەككۇل ئاخۇن ئىشەنمىگەندەك سوراپ قويدى . موللازەيدىن جاۋاب بېرىپ :

— ئىشەنمەيدىغان نېمىسى بار ؟ سانجى ، قۇتۇبى ئەتراپىدا «ئېشەك مازىرىم» دەيدىغان جاي ھازىرغىچە بار ، — دېدى . تەۋەككۇل ئاخۇن :

— ئۇ تەرەپتە ئۇنداق بولغان بىلەن بىزنىڭ قەشقەردە ئۇنداق ئىش يوق ! — دەپ موللازەيدىنگە قاراپ قويدى .

— ئاپاق غوجام ھەرقانچە ئۇلۇغ بولسىمۇ ، ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇلۇكنى سۆرەپ تاشلىۋېتەلمەيدۇ ، بۇ يەردە تىرىك ئادەم بار دەڭلا ؟

— ئۇ يېرىغۇ شۇنداق ، — تەۋەككۇل ئاخۇن راستىنلا ئويلىنىپ قالدى .

بۇ ئىككىسى شەۋەتكۆل ياقىسىدا بىر سايىدا ئولتۇرۇپ ئارام ئالماقچى بولدى . تەۋەككۇل ئاخۇن موللازەيدىن بەرگەن پۇلغا سامسا ، گۆشگىرده قاتارلىق يېمەكلىكلەرنى ئەكېلىپ ئۆزئارا مېھمان بولۇشتى . سامسا يەپ ئولتۇرغاندا تەۋەككۇل ئاخۇن باشقا سۆز قىلماي ، قەشقەر قوغۇنلىرىنى : ئاق كۆكچى ، قىزىل كۆكچى ، تۇنا ، ناشپىكەر ، بىشەكشىرىن ، چاچۇرۇك ، سەۋزە نازۇك ، شېكەر ـ پىلەك ، پوستىپىياز ، قارىقاش ۋە باشقىلارنى ساناپ تونۇشتۇردى . ئاخىردا خامان ۋاقتىدا پىشىدىغان «خامانچى» ئىسىملىك قوغۇنىنىڭ بارلىقىنى قوشۇپ قويدى .

6

موللازەيدىن ھەزرەت سەيلىسىدە بولغان كۈنى تۇرپاندىن

مۇتىلا قارىي قەشقەرگە يېتىپ كېلىپ ئۇنى ئىزدىگەندى . ئۇ پۇتۇن شەھەرنى ئايلىنىپ چىققان بولسىمۇ مىللازىدىنى تاپالمىدى . بىر - ئىككى ئادەمدىن : «تۇرپانلىق مىللازىدىن دېگەن ئادەمنى كۆردۈڭلىمۇ ؟» دەپ سوراپ كۆردى ، لېكىن ھېچكىم بىلمەيتتى . ئاخىر بىر قەشقەرلىق ئادەم : «بۇگۈن ھەزرەتنىڭ سەيلىسى ، بەلكى شۇ ياقلارغا چىقىپ كەتكەندۇ» دېدى . مۇتىلا قارىي بۇ چوڭ شەھەرنىڭ كوچىلىرىنى ئايلىنىپمۇ بولالماي ۋە ھەزرەتنىڭ سەيلىسى دېگەنىمۇ چۈشىنەلمەي ، ئۆزى چۈشكەن سارايى ئالدىدا بازارغا قاراپ تاماشا قىلىپ ئولتۇردى . كونا تۇرپاننىڭ سەھراسىدىن كەلگەن بۇ ئادەمگە قەشقەر ھەممىلا جەھەتتە باشقىچە كۆرۈنەتتى ، ئادەملىرىنىڭ گەپ - سۆزلىرىمۇ يوچۇن سېزىلەتتى . ئەمما ، ئۆزىنىڭ سۆزى قەشقەر خەلقىنىڭ كۈلكىسىنى قوزغايدىغانلىقىنى سېزىۋالغان مۇتىلا قارىي ئارتۇق سۆزلىمىدى .

ھەزرەت سەيلىسى ئاخىرلىشىپ توپ - توپ خەلق قايتىپ كېلىشكە باشلىدى ، ئەمما بۇنىڭ ئىچىدە موللازىدىن كۆرۈنمەيتتى . شۇڭا ، ئۇ خەلق كېلىۋاتقان كوچىغا قاراپ مېڭىپ ، تۆشۈكەرۋازا بىلەن تۇمەن دەريا‌سى بويىدىكى كۆۋرۈككە يەتكەندىلا موللازىدىن بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى . مۇتىلا قارىي خۇشاللىقىدا «مەم ... مەم ...» دەۋەتتى . بۇ ئىككى دوست كۆۋرۈك بېشىدا قۇچاقلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن ، ھاياجان ئىلكىدە كۆزدىگە غىل - غىل ياش ئېلىپ ، گەپ - سۆز قىلىشماستىن تۆشۈكەرۋازىدىكى موللازىدىن چۈشكەن سارايغا كەلدى . بۇلار ئەھۋال سورىشىپ بىرمۇنچە مۇڭداشقاندىن كېيىن ، مۇتىلا قارىي چۈشكەن قۇمەرۋازا سىرتىدىكى سارايغا كەلدى ، ئاتنى سارايۇەنگە تاپشۇرۇپ قويۇپ غۇلامنىڭ ئۆيىگە باردى .

مۇتىلا قارىي ئالغاچ كەلگەن سوۋغا - سالام ، خەت - چەكلەرنى تاپشۇردى . خەت - چەكلەر ئىچىدە ئابدۇرېھىم قارىي يېزىپ ئەۋەتكەن بىر پارچە ئەشئار بار ئىدى :

... دوستۇمغا

ئەي قىران دوستۇم ، سېنى جاندىن سېغىندۇق ، كەلسىنا ،
كېچە ـ كۈندۈز ياد ئېتىپ خويما تېڭىندۇق ، كەلسىنا .
بۇ يۇرەككە ئوت تۇتاشتى ، ئوتتا كۆيدۇق ، كەلسىنا ،
خۇددى يالقۇنەك يېنىپ كۆكلەرگە ئۇچتۇق ، كەلسىنا !

سېنى تۆت كۆزدىن كۈتەدۇر مۇرغىزار تۇرپان زېمىن ،
تاكى دىدار تاپماغۇنچە كۆڭلىمىز تاپماس ئىمىن .
جان ئىدىڭ ھەم روھ ئىدىڭ ، سەنسىز بۇ كۈنلەر بەك قىيىن ،
بىز تەقەززا بوپ سېنىڭ قەدرىڭگە يەتتۇق ، كەلسىنا !

تاغى يالقۇن نۇرلىرى ئالەم ئارا مەشھۇرىدۇر ،
ساڭىمۇ يەتسۇن بۇ نۇر ، يالقۇنجىغان تونۇرىدۇر .
قىلچە تەسىر تاپمىغانلارغا پىلى مەغرۇرىدۇر ،
بىزنىمۇ ياد ئەيلىگىل ، قاناتى سۇمۇرغ ، كەلسىنا !

يېڭىۋاشتىن ناغرا كەردۇق شادىيانە چالغىلى ،
ھەممىمىز تەييار بۇگۈن دوستىنى قارشى ئالغىلى .
خېلى بولدى باغدا پاختەك مايسا چاپناپ يۇرگىلى ،
جانىۋارلارمۇ ساڭا پەرۋانە بولدى ، كەلسىنا !

ساڭا تارلىق ئەيلىگەن ۋەيلۇنغا كەتكەيلەر راۋان ،
ئوت چاچار دورغالىرى ھەم سارغىيىپ بولغاي سامان .
قانچە كۆپ كۆرسە زۇلۇم يۇرتۇڭ يانا تۇرغاي ئامان ،
كۆڭلىمىزنىڭ تاۋىدىن نامە ئەۋەتتۇق ، كەلسىنا !

گەرچە ۋاڭ باردۇر يەنە ئەتراپىدا ئەخمەقلىرى ،
تاڭگىراڭلاپ مەللەرنى قاقشىتار توقماقلىرى ،

گاهى ئۆيلەرگە چۈشەر ئاپەت - چېقىن چاقماقلىرى ،
بۇ بالالاردىن يەنە بىزارى بولدۇق ، كەلسىنا !

سەن يېنىپ كەلسەڭ ئەگەر ، تاغدەك ئۆسەتتى قەددىمىز ،
سەن بىلەن ئەبجەش پولات بولغاي كۈرەشچان سەددىمىز .
بىرلىشىپ دولقۇنسىمان تاشسا ئىدى كەلكۈنىمىز ،
قەھرىمىزلە سەپ تۈزۈپ چوڭ نەرە تارتتۇق ، كەلسىنا !

ساڭا بىز توپلاپمۇ قويدۇق خەلقىمىزنىڭ دەردىنى ،
ئېرىق - ئۆستەڭگە تولۇپ ئاققان خۇنابى - زەردىنى .
ھەم يېزىپ قويدۇق خەلقنىڭ دەردكە تولغان ئەرزىنى ،
سەن كېلىپ بېيجىڭغا بارغىن ، يولغا جابدۇق قىلسىنا !

چۈنكى دەردنىڭ كۆپلۈكىدىن توشتى كارىز لىقمۇ لىق ،
قانچە چاپسان كەلگىنىڭ بىزلەر ئۈچۈن چوڭ پايدىلىق .
بىزدە يوق زەررە گۇناھ ، قانداق قىلاي پۇقراچىلىق ،
سېنى بىز سايلاپ ۋەكىل تەكلىپ ئەۋەتتۇق ، كەلسىنا...

مۇتلا قارىنىڭ كېلىشى بىلەن قەشقەردە موللازەيدىن دېگەن ئىسىم ئوتتۇرىغا چىقىپ ، قۇلاقتىن - قۇلاققا ئاڭلىنىپ ، چاپسانلا مەشھۇر بولدى . قەشقەر خەلقى نەچچە كۈن ئىچىدىلا موللازەيدىنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ تونۇدى . بۇ ئادەم پەيدا بولغاندىن كېيىن بولۇنغان ئىشلارنى بىرقىسىم كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ، بەزىلەر تەھسىن قىلدى ، بەزىلەر ھەيران بولدى ، بەزىلەر پىسەنت قىلمىدى . قەشقەردە كۆزىگە ئىلمىغانلار كۆپرەك ئىدى . ئۇلار : «موللازەيدىن دېگەن قانچىلىك بىرنېمە ئىكەن؟ بىزنىڭ قەشقەردە نى - نى نوچىلار بار» دەيتتى .

دەرۋەقە قەشقەر ئۆزى چوڭ شەھەر ، نى - نى ئادەملەر بار ئىدى . توپ - توپ بەگ بالىلىرى ، توپ - توپ باي بالىلىرى ،

توپ - توپ مەخسۇملار ، ھۇنەرۋەن - كاسىپلار ، ھەتتا پوستەكچە-لەرمۇ توپ - توپ بولۇپ يۇرەتتى . نوچىلار ، غەزەلچىلەر ، راۋاب-چىلار ، قۇش كۆتۈرۈپ يۇرگۈچىلەر ، ئىت بېقىپ ئىت تاشلاشتۇر-غۇچىلار ، قوچقار سوقۇشتۇرغۇچىلار ، كەكلىك سوقۇشتۇر-غۇچىلار... ئىشقىلىپ خىلمۇخىل نوچىلار ، قىزىقچىلار بار ئىدى .

شۇ كۈنلەردە قەشقەر يېڭىساردىن بىر توپ بەگ بالىلىرى ھەزرەت سەيلىسىگە كېلىپ ، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بىرقانچە كۈن-دىن بۇيان قەشقەردە تاماشا قىلىۋاتاتتى . بۇلار باراۋەت ئوينىدى . كېچىلىك ئولتۇرۇشلارغا قاتناشتى . كۈندۈزلىرى كۆزنى چاقدە-غان بۇلۇتتەك سېمىز بەدەخشان ئارغىماقلىرىنى ئوينىتىپ شەھەر كوچىلىرىدىن ئۇيان - بۇيان ئۆتەتتى . بەگ بالىلىرى يېڭىساردا بولسىمۇ ، ئوينىماقتىن باشقا ئىشى يوق . زېرىكسە باغ سەيلىسى ، جاڭگال سېغىنسا قۇش سەيلىسى قىلاتتى . بۇلار ھەرقانداق ئويۇن-دىن باش تارتمايتتى . بۇلار قىمارمۇ ئوينايتتى ، نەشە چېكىش ، مەجۇن يېيىش ، مۇسەللەس ئىچىش كەيپلىرىدىمۇ بار ئىدى . بۇلار ھەرخىل زومىگەرلىكلەردىن ، ھەتتا باسقۇنچىلىقتىنمۇ قول تارت-مايتتى . بىر توپ ، بىر گۇرۇھ بولۇۋېلىپ يىل بويى ئويۇن - تاماشا ، كەيپ - ساپا ، ھەزىل - چاقچاقلار بىلەن ئاسمان ئاستىدا ھېچكىمنى ئۆزىگە تەڭ قىلمايتتى ، شۇنىڭدەك دىلى نازۇك ، خورد-كى ئېگىز ، نەزدىرى ئۇستۇن ئىدى . موللازەيدىن ھەققىدىكى گەپ - سۆزلەر بەگ بالىلىرىنىڭ قۇلىقىغا كىرگەندە ، ئۇلارنىڭ نوچىسى ۋە مەمەدانى ھېسابلانغان ئىمىن بەگنىڭ زەردىسى قاينap :

— موللازەيدىن دېگەن قانداقراق بىرنېمىكەن؟ بىز بىلەن بىرەر پىيالە چاي ئىچىپ ئولتۇرغۇدەك ھالى بارمىكەن؟ — دېدى .

— تاڭەي ، كىم بىلىدۇ ، قانداقراق بىر نېمىكىن؟ — دېدى بىرى .

— بولمىسا كۆرۈپ باقمامدۇق !

بەگ بالىلىرى مەسلىھەتلىشىپ موللازەيدىنى چايخانىغا تەك-

لىپ قىلماقچى بولدى . ھېيتگاھنىڭ بىر دوقمۇشىدىكى ئازادە ساماۋەرخانىغا بەگ بالىلىرى كىرىپ ئورۇن ئېلىشتى ، ئاردىدىن بىرى موللازەيدىننى ئىزدەپ كەتتى . چايخانىدا باشقا خېرىدارلارمۇ كۆپ ئىدى . بەزىلىرى چەينەك شورپىسى ، بەزىلىرى ئاچچىق چاي ئىچىپ بەھۇزۇر ئولتۇرۇشاتتى . ئىمىن بېگىم چايخانىدا ئادەمنىڭ كۆپلۈكىنى كۆرۈپ ، ئۆزىنى كۆرسەتكۈسى كېلىپ سەۋرسىزلىك بىلەن ھۆركىرەپ سۆز باشلىدى :

— ھېلىقى يېڭىشەلىك نوچى خېلى يامان نەرسىكەن ، نوچى بولساڭ ئاتە مۇشتۇڭنى دېيىشىمگە قارس قىلىپ بىرنى قويماسمۇ ، كۆزۈم قاراڭغۇلىشىپ ، يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قاپتىمەن . ئۆزۈمىنى تەسلىكتە تۇتۇۋېلىپ ، بولدىما دېسەم ، ھە دەيدۇ . مانا ئەمىسە دەپ ياندۇرۇپ بىر مۇشت ئۇرۇپتىكەنمەن ، بەش غۇلاچ نېرىسىغا ئۇچۇپ بېرىپ تىك موللاق چۈشتى ، قارىسام ، خارقىراپ ياتىدۇ . يېقىن بېرىپ قاراپ تۇرسام ، ئۇ بىر زامانىدا سەل ـ پەل ئوڭلىنىپ ، ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ، خوخا يېگەن بايتالدەك تىكىۋەتتى . ھا ـ ھا ـ ھا...

— ئۆزۈمنى چاغلىماي شىلتىڭ ئېتىپتىمەن ، پالاسقا يۆگىنىپ ھەپتە يېتىپتىمەن دېگەن شۇ . كىم ئۇنى سىلىگە نوچىلىق قىلسۇن دەپتۇ ؟ ! — دېدى بىرى .

— ئاۋۇ يىلى بەدۆلەتنىڭ يىگىتىنى ئىزا قىلغانلىرىنى سۆزلەپ بەرسىلە ، — دېدى بىرى تەلەپ قىلىپ .

ئىمىن بەگ مەيدىسىنى كېرىپ ، بوينىنى سوزۇپ چايخانا ئىچىگە قارىۋالغاندىن كېيىن ، سۆزلەشكە باشلىدى :

— بەدۆلەتنىڭ يىگىتى ماڭا نوچىلىق قىلىپ ، بىزنىڭ يېيىشىمىز بەتتە ، قويۇشىمىز يەتتە ، دېدى . مەن دېدىمكى ، بىزنىڭ يېيىشىمىز تېرىق ، قويۇشىمىز قىرىق ، يەتتىنى يەتتىگە ئارتساڭ ، قالغان ئوتتۇز ئوچكە قانداق قىلىسەن دېسەم ، ئەتراپتىكى خەلق پاراقلاپ كۈلۈشتى . ھېلىقى ماز گەپ تېپىپ بېرەلمەي ، ئاغزىنى تۇتقان پېتى كېتىپ قالدى .

— راست جايلاپتىلا ! — دېدى ھېلىقى ئەگەشكۈچى .
— ئەگەر يەنە ھۆرۈ ـ پۆرۈ دېگەن بولسا ، قەشقەرلىقنى بىر تونۇتۇپ قويماي دېۋېدىم ، — ئىمىن بەگ قىزىشىپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — قەشقەر دېگەن بوزەك شەھەر ئەمەس . قەشقەردىن بوش ئادەم چىقمايدۇ ، نوچىسى چىقسىمۇ ، گەپچىسى چىقسىمۇ راۋۇرۇس چىقىدۇ...
دەل شۇ چاغدا موللازەيدىن چايخانىغا كىرگەن ، ئەڭ ئاخىرقى سۆزلەرنى ئاڭلىغانىدى . بەگ بالىلىرى ئورنىدىن تۇرۇپ ، موللازەدىننى ھۆرمەت بىلەن يوقىرى ئۆتكۈزدى . ھال ـ ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن ساماۋەرچى بىر چەينەك چاي كەلتۈردى . ئىمىن بەگ ئالدىن تەييارلانغان پىلان بويىچە موللازەيدىنىڭ ئالدىغا داستىخان ئېلىپ كەلدى ، داستىخاندا ئۈچ نان بار ئىدى . ھەممىنىڭ ئۈستىگە زاغرا ، ئۇنىڭ ئاستىغا بىر دانە ئارپا نان ، ھەممىنىڭ ئاستىغا بىر دانە ئاق نان تىزىلغانىدى . ئىمىن بەگ بۇ يول بىلەن موللازەيدىننى سىناپ كۆرمەكچى بولغانىدى . موللازەيدىن ئەھۋالىنى كۆرۈپلا ، بۇ يەردە بىر ئويۇن بولۇۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ ، ئانچە ئويلىنىپ تۇرماستىنلا :
— مەم ، مەم ، مەم ... — دېدى . ساماۋەرخانىدا ئولتۇرغانلار تۇرپانلىقلارنىڭ بۇ سۆزىگە ھەيران بولۇپ ، ھەممىسى دېگۈدەك كۈلۈشتى . موللازەيدىن ئۆز سۆزىنى داۋام قىلدى :
— ھەي قوناق ، ھەممىنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ ھەجىيىپ تۇرغىنىڭ نېمىسى ؟ سېنىڭ بۇ ئىشىڭ بولماپتۇ . سەن قانچە قىلغىنىڭ بىلەن بۇغدايدىن تۆت ئايلىق كېيىن ، كەچ كۈزدە پىشقىنىڭ ئۈچۈن بەدەنلىرىڭ يىرىك . بۇ كېلىشمەپتۇ ، ئۆز ئورنۇڭنى تېپىشىڭ كېرەك ! — ئۇ قوناق ناننى ھەممىنىڭ ئاستىغا چۈشۈرۈپ ، ئاندىن ئارپا نانغا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — ھە ، ... ئارپا ، سەنمۇ خېلى يامان پارپا ، ئالدىراپ ـ تېنەپ بەشىنچى ئايدا پىشىۋېلىپ ، بۇغداينىڭ ئۈستىگە چىقىۋالغىنىڭ نېمىسى ؟ سەن بولسا ئاق قارا تەنلىك ، ئۇنىڭ ئۈستىگە يەللىك ، سەنمۇ ئۆز جايىڭنى

تېپىشاق كېرەك ! — ئۇنى ئاستىغا چۈشۈرۈپ ، ئاق نانىنى ھەممىنىڭ ئوستىگە چىقاردى ـ دە ، — ھە ، بۇغداي . سەن شۇنچە ئېسىل تۇرۇپ ھەممىنىڭ ئاستىغا چۈشۈۋالغىنىڭ نېمىسى ؟ ئېسىل نەرسە كەمتەر بولىدۇ دەپ كەمتەرلىك قىلغىنىڭمۇيا ؟ ياكى سېنى بۇ يۇرتتا خار كۆرەمدۇ ؟ راستلا خار كۆرىدىغان بولسا ، بىزنىڭ تۇرپانلارغا بار . يېشىل ئۇزۇمگە قوشۇپ سېنى باشقىچىلا تاتلىق قىلىۋېتىمىز !

موللازەيدىن ئاق نانىنى سۈندۈرۈپ ئىككى پىيالە چاي بىلەن يەپ تۈگەتتى . ئارقىدىن دۇئا قىلىپ ، ئورنىدىن تۇرۇپ خوش ئېيتىپ چىقىپ كەتمەكچى بولدى .

ساماۋەرخانىدا چاي ئىچىپ ئولتۇرغان خېرىدارلار : «بۇ يامان تۇرپانلىق ئىكەن !» دېيىشىپ ، ئۇنىڭ كېتىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ، تۈشمۈ تۈشتىن :

— نانىدىن ئىككىسى قالدى ! — دەپ ۋارقىراشتى :

موللازەيدىن بۇرۇلۇپ ئارقىسىغا قاراپ :

— ئارپا نانىنى بەگ بالىسى يېسۇن ، پو ئېتىپ شەھەر ئالغىلى بولىدۇ ، زاغرىنى چوماقچىسى يېسۇن ، مۇشتەك بىلەن پاختا ئاتقىلى بولىدۇ ، — دېدى ـ دە ، چايخانىدىن چىقىپ كەتتى .

بۇ ، چايخانىدىكى ئاق كۆڭۈل خېرىدارلارنىڭ كۆڭلىدىكى سۆزلەر بولغاچقا ، قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى ۋە ھەممەيلەن بەگ بالىلىرىنى مەسخىرە قىلغاندەك قارىشىپلا قالدى . ھە دېگەندىلا گەپتە چۈشۈپ كەتكەن بەگ بالىلىرى قىزىرىپ ـ تاتىرىپ ، نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي ئولتۇرۇپ قېلىشتى .

7

ئاقسۇ ئايكۆل بازىرىنى راسا قىزىۋاتقان بىر پەيتتە تۇيۇقسىز ۋەھىمە قاپلىدى . كىشىلەر خۇددى تورداڭ قاچقان بېلىقتەك تەرەپ ـ تەرەپكە قاچتى . ئېتىزلىقلار ، دەرەخلىكلەر ، ئۆستەڭ

بويلىرى ، ھەممىلا يەر قېچىپ كېتىۋاتقان ئادەم بىلەن تولغانىدى .

بىزنىڭ يولۇچىلىرىمىز قەشقەردىن چىقىپ بۇگۈن ئايكۆلگە يېقىنلاشقانىدى ، ئۇلار بازار ئەتراپىدىكى يۇقىرىقى ئەھۋالنى كۆرۈپ ئىختىيارسىز ھالدا : «نېمە بولغاندۇ ؟» دېيىشتى . شۇ چاغدا ئېشەكلىك بىر بوۋاي چوڭ يول بىلەن كېلىۋېتىپ يولۇچىلارنى كۆرگەندىن كېيىن :

— نەدىن كەلدىڭلار ؟ نەگە كېتىپ بارىسىلەر ؟ — دەپ سورىدى .

— قەشقەردىن كەلدۇق . تۇرپانغا بارىمىز ، — موللازەيدىن ئاتنىڭ بېشىنى تارتىپ توختاپ جاۋاب بەردى .

— كەينىڭلارغا يېنىڭلار ! كەينىڭلارغا يېنىڭلار ! — دېدى بوۋاي ئىچى ئاغرىغان ھالدا .

— نېمە بولدى تاغا ؟ قارىساق ، ئادەملەر تەرەپكە قېچىشۋاتىدۇ ، ھەيران قالدۇق ! — دېدى مۇتلا قاري .

— بۇگۈن بازار راسا قىزىۋاتقاندا چېرىك تۇتقىلى چىققانلار كېلىپ ھەممە ئىشنى بۇزۇپ تاشلىدى . سىلەرمۇ بازارغا كىرمەڭلار . ياش بالىلار ئىكەنسىلەر ، كۆرسە ھازىرلا ئېسىلىشۋالىدۇ . ئېتىڭلاردىنمۇ ئايرىلىپ قالىسىلەر ، ئۆزۈڭلارنى باغلاپ دەڭگە سولايدۇ . ئۇنداق بولغاندىن كۆرە مەن بىلەن بىللە ماڭساڭلار ، مەن سىلەرنى باشقا بىر يولغا سېلىپ قويای . دەريا ياقىلاپ مېڭىۋەرسەڭلار ، لوپنۇرغا بېرىپ كورلىدىن چىقىسىلەر .

بوۋاي بۇلارنى ئارقىسىغا ياندۇرۇپ بىللە ئېلىپ ماڭدى ۋە يول بويى نۇرغۇن نەرسىلەرنى سۆزلەپ بەردى :

— چېرىك تۇتىدىغان ئىشلار بىرقانچە يىلدىن شۇك بولۇپ قالغانىدى . بۇگۈن تۇيۇقسىزلا يەنە چىقتى . ھۆكۈمەت دېگەنمۇ قىزىق بولىدىكەن ، بەدۆلەت كەلگەن ۋاقىتتا يىگىت ئالمىز دەيتى . بۇ ھۆكۈمەت چېرىك تۇتمىز دەيدىكەن . ھەر قايسىسى ھەر خىل ئات قويغان بىلەن ئالىدىغىنى يەنە شۇ دېھقان بالىسى . بۇگۈن بۇلار كېلىپ ، قوتانغا بۆرە كىرگەندەك بازارنى قالتىس پاراكەندە

قىلىۋەتتى . بازار راسا قىزىۋاتقاندا بىرنەچچە بەگ ، بىرنەچچە مىلـ
تىق ئاسقان چېرىك كېلىپ بازارنىڭ ئىككى بېشىنى توسۇۋالدى .
ئۇچرىغان ياش بالىلارنى تۇتتى . قولغا چۈشكەننى باغلاپ دەڭگە
سىلىدى . ئۇركۈپ كەتكەن خەق تەرەپ ـ تەرەپكە قاچقىلى تۇردى .
مەنغۇ قورقمىدىم . قېرى كالا پىچاقتىن قورقمىغاندەك ، نېمىدىن
قورقاتتىم ؟ قارىسام ، بازاردا ئادەم قالمىدى . ئالدىنقى ھەپتە ئاقسۇ
بازىرىغا بېرىپ ، ئىلىخو تەرەپتە بىرئاز چاتاق چىقىپتۇ ، ئورۇس
دېگەن بىر پىرقە بارغا ئوخشايدۇ ، شۇ خەق ئىلىخونى بېسىۋاپتۇ ،
دەپ ئاڭلىغانىدىم . شۇنىڭغا چېرىك تۇتۇۋاتامدۇ ، كىم بىلسۇن !
ھۆكۈمەت دېگەننىڭ ئىشىنى ئۇققىلى بولمايدىكەن . جاھان
دېگەنمۇ تىنچىمايدىغان نېمە ئىكەن ! ... مەن سىلەرنى دەريا بويىغا
ئېلىپ چىقىپ يولغا سېلىپ قويىمەن . ئۇ تەرەپلەرنىمۇ كۆرۈپ
قويساڭلار زىيان بولمايدۇ . ئادەم دېگەن ياش ۋاقتىدا ھەممىنى
كۆرۈشى كېرەك . قېرىغاندا كۆرىمەن دېسەڭمۇ كۆزۈڭ تورلىشىپ
كۆرەلمەيسەن ، دەريا بويى ، جاڭگال يېرى تىنچ بولىدۇ . قوتاندا
مال ، دەريادا بېلىق ، جاڭگالدا توشقان . ئوتۇن دېگەننىڭ جىقلىقىغا
ھەيران قالىسىلەر . ئولتۇرغان ئورنۇڭدىن قوپماي تۇرۇپ ، قولۇڭ
يەتكەن يەردىن ئوتۇن ئېلىپ قالىساڭمۇ بىر ھەپتە قالايسەن !
بىلمىگەن خەق ئۇيەرلەردە قانداق ياشايدۇ دەيدۇ ، بىلگەن ئادەمگە
كارامەت يارىشىدۇ . كۈن كەچۈرمەك ئاسان . ئوغرىسى يوق ، بۆرىـ
سى يوق ، دېگەنبىلەن ھەر يىلدا بىر قېتىم باجگىر غەلۋىسى بار ،
شۇ غەلۋە ئۆتۈپ كەتسىلا باشقا چاغلاردا جاھان تىمتاسچىلىق .

بوۋاي قىزىق نەرسىلەرنى سۆزلەپ ، يولۇچىلارنى ئۆزىگە
جەلپ قىلغانىدى . بۇلار گەپنىڭ قىزىقچىلىقىدا ئايكۆل بازىرىدىن
جەنۇبقا قاراپ بىرمۇنچە ئىلگىرىلەپ كەتتى ، بوۋاي سۆزىنى يەنە
داۋاملاشتۇردى :

— بىزنىڭ ئۇ يەرلەردە ھەر تاۋۇز ، ھەر تاۋۇز ، ئادەم كۆتۈـ
رەلمىگۈدەك يوغان ھەم تاتلىق پىشىدۇ . بازارغا ئېلىپ كېلەيلى
دېسەك يىراق . شۇڭا ، بالىلار يەپ تۈگىتىدۇ . قوغۇنمۇ بەك ئوخـ

شايدۇ . يېسەك كالپۇكلىرىك چاپلىشىپ قالىدۇ . توقاي ـ توقايدا مالچى ، ئويناپ ماڭساڭلار زېرىكمەيسىلەر . توقسۇ ـ شايار پاسىلىغا بارغاندا يانتاقشەر بىلەن كۇچاغا چۇشۇپ كەتسەڭلارمۇ بولىدۇ . بولمىسا ، دەريا ياقىلاپ ئۇتتۇر ماڭساڭلار كورلىدىن چىقسىلەر . بۇگۇر تەۋەسىدىكى غايىب شەھەرگە كىرسەڭلەرمۇ بولىدۇ ياكى شەھىرى كېتىك ، چېرىكچى ... شەھەرلىرىنى ئويناپ ماڭساڭلارمۇ بولىدۇ .

يولۇچىلار بوۋاينىڭ سۆزىنى قىزىقىپ دىققەت بىلەن ئاڭلىماقتا ئىدى . بوۋاي سۆزىنى داۋام قىلىپ يولۇچىلارنى باشلاپ ماڭدى :

— تەكلىماكاننى بىر داپ دەپ بىلسەڭ ، بىزنىڭ شەھەرلىرىمىز داپىنىڭ گەردىشىگە ئورنىتىلغان ھالقىغا ئوخشايدۇ . بىر ئادەم كورلىدىن ماڭسا ئاقسۇ ، قەشقەر ، خوتەن ، چارقىلىقلارنى چۆرگىلەپ يەنە كورلىدىن چىقىدۇ . بۇ بىر كارامەتلىك قۇم ـ دە ! قەدىمكى زامانلاردا كارامەت جىق شەھەرلىرىمىز بار ئىكەندۇق . بىر زامانلاردا يەتتە كەررە يەتتە قىرىق توققۇز كۇن قاتتىق بوران چىقىپ ، شۇ شەھەرلەرنى قۇم بېسىپ كېتىپتىكەن . چىنىماچىن شەھەرلىرىنى ، كۇچادىكى قۇتلۇقئوردىنىمۇ قۇم بېسىۋالغان دەيدۇ ، شۇڭا بۇ قۇمنى تەكتى ماكان دەپمۇ ئاتايمىز . چوڭ قۇمنىڭ ئىچىدە غايىب شەھەر بەك تولا . توخۇ چىللاپ ، ئاتلار كىشنەپ تۇرغۇدەك . ئەزان ئېيتقان ئاۋازلارمۇ ئاڭلانغۇدەك . غايىب شەھەرگە كىرسەڭ ، ئىدىش ـ ئىدىشلاردا ئالتۇن ، كۇمۇش . بۇ تەرەپكە ئېلىپ چىقىمەن دېسەڭ توپىغا ئايلىنىپ كېتەرمىش . كەلكۇن ۋاقتىدا دەريا سۇيىنىڭ جىقلىقىغا قاراپ سەللەمنا دەپ پېشانەڭگە ئۇرىسەن . راسا كەلكۇن ۋاقتىدا ئۇچار قانات جانۋارلارمۇ دەريادىن ئۇچۇپ ئۆتەلمەيدۇ . قۇمغا ئىچكىرىلەپ كىرسەڭ ، ھەر كۆل ـ ھەر كۆل . بۇ كۆللەردە بېلىق تولا . ئادەمدىن غالىس كېلىدىغان لوخا بېلىقلار . ناۋادا لوخا بېلىق تۇتۇۋېلىپ بىر پارچە يەيدىغان بولساڭ ، پاقلان قۇيرۇقىدەك كۆڭۈلگە تېگىدۇ . شايارلىق بېلىقنى جىق يەيدۇ . ئۇ خەق بېلىق يېسە ، ئاغزىنىڭ ئىككى قوۋۇزىدىن

قىلتىرىق تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ . ئۇلارنىڭ بېلىق يېگىنىگە ھەيران قالىسەن . ئۇ خەقنىڭغۇ بېلىق ئۆپكىسى يەيدۇ دەيدىغان لەقمى بار ...

شۇنداق قىلىپ ، يولۇچىلار چوڭ يولدىن چەتنەپ تارىم بويىغا كېلىپ قالدى . چالنىڭ ئۆيىدە بىر كۈن تۇرۇپ ، كۆرىستىلگەن يول بىلەن شەرققە قاراپ يول ئالدى . بۇلار گاھى دەريا بويىغا چىقىپ قالاتتى ، گاھى قۇرۇق جاڭگال ئىچىدە يۈرەتتى ، گاھى قۇم خادىلىرى ئىچىدە ، گاھى قۇرۇپ قاقشال بولۇپ كەتكەن يۇلغۇنلۇق-لار ، توغراقلىقلار ئىچىدە ماڭاتتى . بەزى قۇرۇق توغراقلارنىڭ تەگدىن تولىسى قۇم ئاستىدا قالغانلىقتىن ، يىراقتىن خۇددى بوغۇ-زى بىلەن تەڭ قۇمغا كۆمۈلگەن ئادەملەردەك كۆرۈنەتتى .

دەريانىڭ ئىككى قاسىنقىدىكى كۆپكۆك ئورمانزار يىراقتىن ئاجايىپ كۆركەم كۆرۈنەتتى .

يولۇچىلار بەزىدە مالچىلارنىڭ ئۆيلىرىگە چۈشۈپ قونۇپ ئۆتە-تى . نۇرغۇن ئادەملەر بىلەن تونۇشتى . قىزىق - قىزىق سۆھبەت-لەردە بولدى . لېكىن ، يولۇچىلار جاڭگال ھاياتىنىڭ ھەممىلا تە-رەپلىرىنى كۆرۈپ - بىلىپ كەتكىنى يوق . بەلكى بۇلار بىلمىگەن ، كۆرمىگەن جاڭگال ھاياتىنىڭ ئاجايىپ قىزىق ماۋزۇلىرى ھەقىقە-تەن تولا ئىدى ...

8

ئاقسۇ بىلەن شايار ئوتتۇرىسىدىكى بۇك - باراقسانلىق بىر ئارالدا قويلار مەرەشمەكتە ۋە قويچىنىڭ مۇڭلۇق ناخشا ئاۋازى ئاڭلانماقتا ئىدى :

تارىم سۇيى شوخ ئاقىدۇ ،
ھاشىم چوپان قوي باقىدۇ .
ناخشا ئېيتسام ، جان - جانىۋار ،
قۇشلار قاناتىن قاقىدۇ .

هوي ، هوي ، هوي...

قويلىرىم مەرەشىدۇ ،
توغراقلىققا يامراشىدۇ .
شاخى يۇمران گۈل - چېچەكلەر
ماللارغا زەپ ياراشىدۇ .
هوي ، هوي ، هوي...

چوپاننىڭ ناخشىسى ئورمان ئىچىدە ياڭراپ ، ئەمدىگىنە بەسلىدى دېگەندە ، بىر بۇرجەكتىن قىز مالچىنىڭ «چوگۇي ، چوگۇي !» دەپ ئۆچكىلەرنى قايرىۋاتقان زىل ئاۋازى ياڭرىدى . چوپان بىردىن جانلىنىپ ئەتراپقا قۇلاق سالدى ، ھەر يانغا قارىدى ، قويۇق ئورماندا ھېچكىم كۆرۈنمىدى . چوپان يەنە قۇلاقنى تۇتۇپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى :

تالى مەجنۇن كۆكلىدى ،
جانىم باھاردەك يايرىدى .
ئىككى ياخشى بىر بولۇپ ،
چۆللەرنى گۈلشەن ئەيلىدى .
هوي ، هوي ، هوي ...

تارىم بويى سەكسەن توقاي ،
هەر بىر توقايدا مال باقاي .
كەلمىسە ياريم مېنىڭ ،
يالغۇز يۈرۈپ قانداق باقاي ؟
هوي ، هوي ، هوي ...

— چوگۇي - چوگۇي !
ئاۋاز يېقىنلا يەردىن ياڭرىدى .

— هوي ، هوي ، هوي ! ...
— چوگۇي - چوگۇي ! ...
— كاككۇك ، كاككۇك ، كاككۇك .

چوپان «كاككۇك» سايرىغان ئورمانغا ئۆزىنى ئاتتى ۋە شۇئانلا خۇددى كاككۇك كۇلگەندەك قاتتىق كۇلكە ياڭرىدى .

هاشىم چوپان قىز چوپانىنىڭ قولىنى تۇتقان پېتى ئورماندىن چىقتى ۋە ئۇنىڭغا تەلمۇرۇپ :

— زەينەپ ، زەينەپ ، بۇگۈن سەن مال باققانمىدىڭ ؟ — دېدى .

— ھەئە ، ئاتام تۇگمەنگە كېتىپ ئورنىغا مەن چىقتىم ، — دېدى زەينەپ .

— بەك ياخشى ، بەك ياخشى . سەن بىلەن بىللە قوي بېقىش نېمىدېگەن ياخشى ! پەقەت زېرىكمەيمەن . زەينەپ ، مانا بۇ ياپيېشىل ئورمان ، يېنىمىزدا سىمابتەك دەريا ، كاككۇكلار سايراپ تۇرغان ، قىرغاۋۇللار چىللاپ ، توشقانلار ئويناپ تۇرغان ، قويلار مەرىشىپ ، ئۆچكىلەر سەكرىشىپ تۇرغان ، نېمىدېگەن ياخشى ! جەننەتتەك بۇ ماكاندا سەن بىلەن بىللە مەڭگۇ مال باقسام دەيمەن . سەن قانداق دەيسەن ؟

— مېنىڭ نېمە دەيدىغانلىقىمنى تېخى چۈشەنمەيدىكەن - سەن - دە ؟ — زەينەپ تەنە ئارىلاش كۇلدى .

— چۈشىنىمەن ، چۈشىنىمەن ، — دېدى ھاشىم يالۋۇرغان ئاھاڭدا قوللىرىنى ئويناتىپ ، — كۆڭلۈڭنى تامامەن چۈشىنىمەن . ئەگەر كۆڭلىمىزدىكىدەك ئىشلار بولۇپ ، مەقسەتكە يېتىدىغان بولساڭ ، قۇلۇڭ بولۇپ ھەر قەدەمدە ئون قېتىم «خېنىم» دەپ تاۋار - دۇردۇنەك ئەتىۋارلايتتىم جۇما !

— نېمە دېدىڭ ؟

— ھە - ھە - ھەر قەدەمدە ئون قېتىم ، ئوتتۇز قېتىم خېنىم دەيتتىم !

— گېپىڭ شۇنداق بولسا ، مەھەللىگە بېرىپ ئۇجمەڭنى تې-

ېرىپ يە ! — زەينەپ باتناپ كەتمەكچى بولدى . ھاشىم ئىشىنىڭ بۇزۇلغانلىقىنى كۆرۈپ ئالدىراپ ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ :

— جېنىم زەينەپ ، نېمىگە خاپا بولدۇڭ ؟ بوينۇم قىلدا باغلاقلىق ، مەن ناماقۇل . دېگىنە نېمىگە خاپا بولدۇڭ ؟ — دېدى .

زەينەپ تەتۈر قارىۋالدى . ھاشىم ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ، بىچارە قىياپەتتە يېلىنىاتتى :

— ناماقۇل بولاي ! مەن خۇش بولاي ! ئۇنداق قىلمىغىنا ، بەك ـ بەك خۇش بولاي .

— ئارتۇق گەپىڭنى قوي ، بېرىپ ئۇجمەڭنى تېرىپ يە ، يالىقىڭنى يالاپ يۇرىۋەر !

— بۇنداق دېگۈچە ماڭۇ كالتەك بىلەن كاللامغا بىرنى ئۇرۇپ ، ئۆلۈكۈمنى دەريا‌غا تاشلىۋەتكىنە ! نېمانچە قىينايسەن ؟

ھاشىم قولىدىكى چوپان تايىقىنى تەڭلەپ زەينەپنىڭ كۆزىگە كىرىۋالدى .

— مەن قىيناپتىمىشمەن ، تېخى !

— ئەمىسە ؟

— سەن بېرىپ بايىنىڭ قىزىنى ئالامسەن ، بەگنىڭ قىزىنى ئالامسەن ، شۇلارنى ئېلىپ ھەر قەدىمىگىدە يۈز قېتىم ، ئىككى يۈز قېتىم خېنىم دەمسەن ، يالىقىنى يالاپ ئۆتۈۋەرمەمسەن ؟ !

— ھە ... شۇ خاپىلىقمىدى ؟ جېنىم زەينەپ ، سەۋەنلىك مەندە ، ئويلىماي دەپ ساپتىمەن ، خاپا بولما ، مەن ناماقۇل . توۋا قىلاي .

— توختا ! ئەمىسە مۇنداق بولسۇن ، — دېدى زەينەپ ھاشىمنى ئۆزىگە قارىتىپ ، — تۇنۇگۈن دۆڭقوتاندىكى سالا بەگ مېنى ئالمەن دەپ كىشى ئەۋەتىپتۇ . مەن شۇنىڭغا تېگىپ ، خېنىم دېگىلى سېنى چاكار قىلىۋالاي ، شۇنىڭغا يارامسەن ؟

— نېمە دېدىڭ ؟ قايسى سالا بەگ ؟ ئۇنداق بېشى ئونمىكەن ؟ !

— ئۆزۈڭ بىلەرسەن !

— يەتتە باش يالماۋۇز بولسىمۇ زەينەپنى مەندىن ھېچكىم تارتىۋالالمايدۇ ، — ھاشىم كۆكرىكىنى كېرىپ مەردانە ئاھاڭدا سۆزلىدى .

— گېپىڭ راستىمۇ ؟

— راست .

— ھېلىقىدەك سۆزنى يەنە ئاغزىڭغا ئالامسەن ؟

— ئىللا ـ بىللا ، ئالمايمەن .

— مېنى چۈشەنسەڭ ، مەن شۇنداق يوغان قورساق بەگلەرگە ئىنتايىن ئۆچ .

— دېگەنلىرىڭ توغرا .

— ئۆزۈمۇ خېنىم بولمايمەن . خېنىم بولغانلارنىمۇ كۆرەر كۆزۈم يوق ، خېنىم دېمىسە ھە دېمەيدىغان ، ئوسما قويمىسا كوچىغا چىقمايدىغان ، ئۇپا ـ ئەڭلىك ياقمىسا سورۇنغا قوشۇلمايدىغان خېنىملار كۆزۈمگە سىغمايدۇ . سەنغۇ ئۇنداقلارنىڭ يالىقىنى خېلى يالايدىغان ئوخشايسەن ؟

— زەينەپ ، مېنى گەپ بىلەن ئۆلتۈرۈۋەتتىڭ . گۇناھىمدىن ئۆت ، مېنىڭمۇ ئۇنداق خېنىملارنى كۆرەر كۆزۈم يوق . مەنچۇ ، ئوسما قويمىسىمۇ قېشى قارا ، ئەڭلىك ياقمىسىمۇ مەڭزى قىزىل ، بويى زىلۋا ، لېۋى مەخمەل ، سۆزى ھەسەل ، پەرى مەسەل سېنى ياخشى كۆرىمەن .

— گېپىڭ راستىمۇ ؟

— قەسەم ئىچىپ بېرەيمۇ ؟

— ياق ، ياق . قەسەم ئىچمە ، مەن ئىشىنىمەن !

زەينەپنىڭ ئاخىرقى سۆزىدىن تەسىرلەنگەن ھاشىم خۇشاللىقىدا ناخشا باشلىدى ، زەينەپمۇ قوشۇلۇپ ئېيتتى :

زەپمۇ چىرايلىق دەريا بويى ،
ياڭرايدۇ بالدەك سۆيگۈ كۈيى .
سايرايدۇ بۈلبۈل گۈل ئىشقىدا ،
گۈلدەك پۇرايدۇ يارنىڭ بويى .

ناخشا ئېيتىۋاتقان پەيتته سول تەرەپتىن قاپاقتا سۇ كۆتۈرگەن جىنەستىخان ئىسملىك تىلسىز قىز كېلىپ ، هاشىم بىلەن زەينەپ-نىڭ مەستانىلارچە ناخشا ئېيتىۋاتقان هالىتىنى كۆرۈپ ، دەرەخلەر كەينىگە يوشۇرۇنۇپ تاماشا كۆرۈپ تۇردى . ئوڭ تەرەپتىن بىر كۆتۈرۈم ئوتۇن كۆتۈرگەن تىلسىز يىگىت قاۋۇل چىقىپ ، هاشىم بىلەن زەينەپنى كۆرگەندىن كېيىن ، ئۇمۇ دەرەخلەر كەينىگە ئۆزدىنى ئېلىپ قاراپ تۇردى . ناخشا يەنە داۋام قىلدى :

پوتلا تۆكۈپتۇ توغراق - تېرەك ،
چۆرگىلىمەسمۇ چەرخى پەلەك .
ئىككىمىزنىڭ يۈرەكىده
يالقۇنجايدۇ ئالىي تىلەك .

ناخشىدىن كېيىن هاشىم بىلەن زەينەپ قول تۇتۇشۇپ ، بىر-بىرىدىن ئايرىلغۇسى كەلمەي تۇرۇپ قېلىشتى . ئۇلارنىڭ ئىككى بىقىنىدا قاراپ تۇرغانلار ئۆزئارا بىر - بىرىگە قاراپ كۈلۈشۈپ ، تىللىرىنى چىقىرىشتى ۋە قوللىرى بىلەن يۈزىنى كۆرسىتىشىپ ، گويا هاشىم بىلەن زەينەپنى يۈزى يوق دېگەندەك ئۆزىچە مازاق قىلىشتى . دەل شۇ چاغدا هاشىم بىلەن زەينەپ ئۇلارنى كۆرۈپ قالدى - دە ، قاتتىق كۈلۈپ ، يۈگۈرگەن پېتى هاشىم قاۋۇلنى ، زەينەپ جىنەستىنى سۆرەپ ئوتتۇرىغا تارتىپ چىقتى .

قاۋۇل پىخىلداپ كۈلۈپ تۇراتتى . جىنەستىمۇ «ئى ، ئى» قىلىپ كۈلەتتى ، ئىزا تارتقىنىدىن يۈزلىرى ئاناردەك قىزىرىپ كەتكەنىدى . هاشىم بۇلارغا :

— بىزنىڭ تاماشىمىزنى راسا كۆرۈپسىلەر - دە ؟ خۇدانىڭ هەققىده بىر زۇۋان قىلغىنا ! — دېدى .

قاۋۇل كۈلۈپ قويدى ، تۇرقىدىن ئىنتايىن خۇشال بولغانلىقى چىقىپ تۇراتتى .

— سىلەر ئىككىڭلار بىزگە ئوخشاش جۈپ بولۇپ قېلىڭلار ،

بولامدۇ؟ — زەينەپ شۇنداق دەپ قول ئىشارىتى قىلدى. قاۋۇل ماقۇل دېگەندەك قىلىپ بېشىنى لىڭشىتتى. جىنەستە بولسا ئىزا تارتىپ يۇزىنى يوشۇردى. هاشىم قاۋۇلنىڭ قولىدىن تارتىپ جىنەستىنىڭ قولىنى تۇنقۇزۇپ قويغاندا، قاۋۇل خۇشاللىق ئىزهار قىلدى. جىنەستىمۇ قاۋۇلنىڭ قولى تەگكەن هامان تەسىرلىنىپ قاتتىق قارشىلىق كۆرسەتمىدى. بۇ ئىككى تىلسىز تەبىئىي تۇيغۇ ئارقىلىق بىر - بىرىگە يېقىنلاشقاندەك بولۇپ قالدى.

— ۋاي بىچارىلەر، تىلسىز بولسىمۇ كۆڭلى بار، — دېدى زەينەپ تەسىرلىنىپ.

هاشىم قاۋۇلغا ئىشارەت بىلەن چۈشەندۈرۈپ:

— ئىككىڭلارنى توي قىلىپ، جۈپلەپ قويىمىز، ئىمام نىكاھ ئوقۇيدۇ، ماقۇل دەمسىلەر؟ — دېدى. قاۋۇل ماقۇل ئىشارىسىنى قىلدى. جىنەستە خىجىل بولغان بولسىمۇ رازىلىق بىلدۈردى.

— بۇلارنىڭ ئىشى ئەپلىشىپ قالدى، بىزنىڭ تويغا قوشۇپلا قىلىۋېتەرمىز، — دەپ قاتتىق كۈلدى هاشىم.

9

تارىم بويىدىكى ئاددىي بىر تۇگمەننىڭ تېشى غىرىلداپ چۆرگىلىمەكتە. تاغار - تاغارلاردا ئاشلىقلار نۆۋەت كۈتۈپ تۇراتتى. جەنەتخان ئىسىملىك بىر ئايال ئۇن تارتىۋاتاتتى. بۇ چاغدا تۇگمەنچى جاڭگالدىن ئوتۇن ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن كېتىپ، تۇگمەن بېشىدا جەنەتخان يالغۇز قالغانىدى. كېرەم چال كەلدى.

— سىلىنى ئىزدەپ ئۆيۈڭلىگە بېرىپتىمەن، ئەسلىدە تۇگمەنگە كەلگەنىكەنسىلەر - دە، تويلۇق ئۇن تارتقىلى كەلدىڭلىمۇ؟ — كېرەم چال كېلىپلا جەنەتخانغا چېقىلدى.

— تويلۇق ئۇننى سىلى تارتماي، مەن تارتامدىم؟ — جەنەتخانمۇ جاۋابەن چاقچاق قىلدى.

— ئەلۋەتتە، مەن تارتىمەن. لېكىن، سىلى كەلسەڭلا تېخى

ياخشى ئەمەسمۇ؟

— قېرىغىنىڭلىدا كاللاڭلا قېيىپ قاپتۇ!

— ھە، ئەلۋەتتە قايىدۇ، جەننەتخان. توختاڭلا، مەن بىر ئىشقا كېلىۋىدىم، ئالدى بىلەن شۇ ئىشنى ھەل قىلىۋالاي، — دېدى كېرەم چال ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپ.

— ھە، قانداق ئىش؟

— قىزىڭلا جىنەستەمنى ياتلىق قىلماقچى بولۇۋاتىمىز، بۇ-نىڭغا نېمە دەيسىلە؟

— كىمگە؟

— قاۋۇلغا جۈپلەپ قويايلى دەۋاتىمىز.

— خىيالىڭلا ياخشى، ئەمما ئىككى تىلسىز...

— ئۇ يېرىنى غەم قىلماڭلا. ماقۇل دەۋېرىڭلا، ساۋاب بولـ-دۇ. ئۇ ئىككىسىدە تىل بولمىغان بىلەن دىل بار. ئەگەر ئىككىسى ئەپلىشىپ قالسا، ئەتە ـ ئۆگۈن سىلىنى نەچچە نەۋرىلىك قىلىۋې-تىدۇ. كىم بىلىدۇ، ئۇلاردىن نى ـ نى قاۋۇل بالىلار، موللا بالىلار ئۆسۈپ چىقامدۇ تېخى! بۇ ئاللانىڭ ئىلكىدىكى ئىش. شۇڭا ياق دېمەي ماقۇل دەڭلا.

— بوپتۇ، ھەرقايسىڭلا ئۇنداق دېگەندىكىن، مەن نېمە دەيىـ-تىم؟ — دېدى جەننەتخان رازىلىق بىلدۈرۈپ.

— ھەشقاللا، جەننەتخان. مېنىڭ باش قېتىنچىلىقىم ھەل بولدى. سىلىگە مىڭ قېتىم ھەشقاللا، — كېرەم چال تەزىم قىلغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى، — مەنمۇ قىزىم زەينەپنى ھاشىمغا بەرمەكچى بولدۇم. سىلى جىنەستەمنى قاۋۇلغا بەرمەكچى بولدۇڭلا. بۇ ئىش تولىمۇ ياخشى بولدى. شۇنداق قىلىپ، ئەمدى ھاشىم بىلەن زەينەپ، قاۋۇل بىلەن جىنەستەم، شۇنداق قىلىپ، ھە، شۇنداق قىلىپ، ئۇچ تويىنى بىرلا قىلىۋەتسەك دەيمەن، ھا ـ ھا ـ ھا!...

— نېمە دەۋاتىسىلە، كاللاڭلا راستتىن ئايلىنىپ قال-غانمۇ نېمە؟ ھاشىم بىلەن زەينەپ دەيسىلە، قاۋۇل بىلەن جىنەس-

تەم دەيسىلە ، ئايغىدا ئۇچ توپ دەيسىلە . نېمە بولدۇڭلا ، كەندىر يېغى ئىچىۋالدىڭلىمۇ ؟ ها ـ ها ـ ها ... — جەننەتخانىمۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى .

— قېرىغاندا بېشىم قايسىمۇ قايغاندۇ ! جەننەتخان ، ئۆزۈڭلەمۇ ئوبدان ئويلاپ بېقىڭلا ، ھەدېسەڭلا ئۇچ تويىنى بىرلا قىلىۋېتەيلى !

— ها ـ ها ـ ها ، يەنە دېسەم يەنە شۇ گەپ ، ئىككىنى ئۇچ دەپ ...

— سىلىگە ئوچۇق ئېيتماي بولمايدۇ ، — دېدى كېرەم چال بۇرۇتلىرىنى قايرىپ ، — جىنەستەمنى ئەرگە بەرسەك ، سىلى يالغۇز قالىدىكەنسىلە ، زېينەپنى ئەرگە بېرىۋەتسەم ، مەن يالغۇز قالىدىكەنمەن . قېرىغاندا يالغۇزلۇق قۇرۇسۇن . ئەمدى ... ئەمدى گەپنىڭ ئوچۇقىنى دېسەم ، ھاشىم بىلەن زېينەپ بىر ، قاۋۇل بىلەن جىنەستەم ئىككى ، كېرەم بىلەن جەننەتخان ئۇچ ، مانا ئۇچ توپ دېگەن شۇ ، ها ـ ها ـ ها ...

— ها ـ ها ـ ها ، جىنىڭ قەستى شاپتۇلدا دەپ ، گەپ بار ئىكەن ـ دە !

— بولمامدىغان ، بولمامدىغان ئاغىچا ؟

— ئاغزىڭلىنى يىغىڭلا ، ھېلىتىن ئاغىچا دەۋاتىسىلىغۇ ؟

— دېمەمدىغان ، دېمەمدىغان ، بەرىبىر ئاغىچا دەيمەن !

— سىلى ئاغىچا دەيدىغانغا نەچچە ئۇجمە پىششىقى باردۇ ؟

— ئۇنداق دېمەڭلا ، قېرىپ قالدىم ، بۇ يىل ئۇجمە پىششىقىغچە كىم بار ، كىم يوق ، خۇدا ئۆزى بىلىدۇ . قېنى ، جەننەتخان ، جاۋاب بېرىڭلا ! — كېرەم چال مېھرىبانلىق بىلەن جەننەتخاندىن رازىلىق سوراپ تۇرۇۋالدى .

— ئەرگە تەگدىم مەڭلىككە ، پۇل بەرمەيدۇ ئەڭلىككە ، تەگمەي دېسەم قىستايدۇ ، زەپمۇ قالدىم تەڭلىكتە دېگەندەك ، قېرىغاندا تەڭلىككە سېلىپ ، كۆزۈمگە كىرىۋالدىڭلىغۇ !...

— تەگسەڭ تەگكىن كېرەمگە ، كۆتۈرۈپ باردۇ ھەرەمگە

دەپتىكەن ، جېنىم جەننەتخان ، سىلى تۇل ئولتۇرغىلى بەك ئۇزاق زامان بولدى ، يالغۇزدىن ـ يالغۇز داڭقان قاينىتىپ زېرىكمىدىڭلـمۇ ؟ ئەلۋەتتە ، ئىككىمىزنىڭ بېشى بىر بولۇپ قالسا ، مەن ئوتۇن ئەكېلىپ بەرسەم ، ماڭىمۇ قوشۇپ قاينىتىپ بەرسەڭلا نېمە‌ڭلا كېتىدۇ ؟

— ئەمدىزە ، قېرىپ قالغاندا مېنىڭ بەدىيان چېيىمغا ئىچىڭلا چۈشۈپ قاپتۇ ـ دە !

— جېنىم جەننەتخان ، ياش ۋاقتىمدىمۇ ئىچكۈم بار ئىدى ، ھېلى بولسىمۇ سىلىنىڭ چېيىڭلىنى جەننەتنىڭ شەربىتى دەپ ئىچىمەن .

— ئەستاغپۇرۇللا ... مېنى بەك خاپا قىلدىڭلىغۇ ، نېمە دېسەم بولار ؟

— ئاسانغۇ ، ماقۇل دېسەڭلا تۇگىمەمدۇ ؟

— ئوڭاي ئىش ئەمەس ، سىلىنىڭمۇ خېلى ئېغىرلىقىڭلار بار ، ماقۇل دەپ قويسام ، ئۆيۈڭلىگە ئاپىرىۋېلىپ ماڭا يۈك بولار ـ سىلەرمىكىن ؟

— ياق ، ياق . ھەرگىز ئېغىرلىقىمنى سالمايمەن . جېنىم جەننەتخان ، قېرىغاندا تولا سايراتماي ، ھە دەڭلا . بېشىم ئاسمانغا تاقىشىدۇ . سىلى كېلىپ ھەمراھ بولساڭلا بولغىدەك . ئەتىگەنى ـ ئاخشىمى چىرايلىق ئولتۇرۇپ ، ھال ـ مۇڭ ئېيتىشىپ ئولتۇرساق نېمىدېگەن ياخشى ! دەريادىن بېلىق ، جاڭگالدىن توشقان تۇتۇپ كەلسەم ، سىلى ئۆيدە ئولتۇرۇپ خامىنى پىشۇرۇپ بەرسەڭلا نېمىدېگەن كۆڭۈللۈك ! بۇنىڭدىن باشقا يۈك بولغۇدەك يەنە قانداق ئىشىم بولسۇن ، پۈتۈم گۆرگە ساڭگىلاپ قالدى . ھەمراھدارچىلىق قىلىپ ئۆتسەكلا بولدى .

— بەكمۇ خاپا قىلدىڭلا .

— قېنى ، قېنى ماقۇل دەڭلىچۇ !

— ھەمراھدارچىلىق قىلايلى دېگىنىڭلا ھەق گەپ . يالغۇزچىلىقتا بەزىدە مەنمۇ جېنىمدىن جاق تويىمەن . ئادەم بالىسى دېگەن

قېرىغاندىمۇ ئەرگە خوتۇن ، خوتۇنغا ئەر لازىم بولىدىكەن . شۇنداق بولسىمۇ ماقۇل دېمەك ئەجەب تەس كېلىۋاتىدۇ .

— تولا كەينىگە تارتماي ، قېنى ئاغىچا ، گەپ بېرىڭلا ، ھېلى بىكار تۇگمەنچى كېلىپ قالسا ...

— ئاغىچا دەۋەدىڭلىغۇ ؟

— تويىنى قىلىۋالغاندا كۇندە بەش مىڭ قېتىم ئاغىچا دەيمەن . ھازىر ئاغىچا دېگۈم كېلىپ ، ئۆيدە قولۇمغا سۇپۇرگە ئالساممۇ بىر قېتىم ئاغىچا دەيمەن ، نوگاينى ئالساممۇ بىر قېتىم ئاغىچا دەيمەن . قانداق قىلاي ، ئۆگىنىپ قاپتىكەنمەن .

— بەكمۇ تەڭلىك سالدىڭلا ، بوپتۇ ، ماقۇل !

— باركاللا ، ھەشقاللا ، رەھمەت ، — كېرەم چالغا باشقىدىن جان كىرىپ ، خۇشاللىقدا قىلغىلى قىلىق ، ماڭغىلى يەر تاپالمىدى . ئۇستى ـ ئۇستىگە ھەشقاللا ئېيتىپ تەزىم قىلدى . ئاخىرىدا ناخشا ئېيتتى . جەننەتخانمۇ جاۋابەن ناخشا قايتۇردى .

كېرەم : جەننەتخانغۇ ـ جەننەتخان ،
زەپمۇ ياخشى ئىش قىللا !

جەننەتخان : ئۆيۇڭلىگە مەن بارسام ،
قەدىرىمگە يېتەلەملا ؟

— يەتمەمدىغان ، ئەلۋەتتە يېتىمەن ! — دېدى كېرەم چال ۋە ناخشىسىنى داۋام قىلدى :

ئىۋرىقنى ئېلىپ قولغا ،
ئەپلەپ سۇ قۇيالاملا ؟

جەننەتخان : قوللىرىغا سۇ قۇيسام ،
تۆكمەستىن يۇيالاملا ؟

كېرەم : مېھمانلار كېلىپ قالسا ،
لەڭمەننى سوزالاملا ؟

جەننەتخان : غىزايىم تېتىپ قالسا ،
ئۇمىدنى ئۈزەلەملا ؟

— باركاللا ، باركاللا !

كېرەم : دەريا بويىغا بېرىپ ،
كېمىدىن ئۆتەلەملا ؟

جەننەتخان : دوپپام سۇغا چۈپكەتسە ،
سۇ ئۈزۈپ تۇتالاملا ؟

— تۇتامدىغان ، ناۋادا سىلى چۈشۈپ كەتسەڭلىمۇ ، تەلپەكنى چۆرۈۋېتىپ ، غۇلىچمنى ئېتىپ ، كاپ قىلىپ تۇتۇپ كۆتۈرۈپ چىقىمەن ـ دە !
— قولۇڭلىنى تارتىڭلا ، نىكاھ چۈشمەستە نامەھرەم بولىدۇ .
— بولىدۇ ، بولىدۇ !

كېرەم : دەريادىن بېلىق تۇتسام ،
ياغدا داغلىيالاملا ؟

جەننەتخان : لوغا پىشۇرۇپ بەرسەم ،
يەپ ـ يەپ تويۇنالاملا ؟

كېرەم : قىرغاۋۇل تۇتسەن جۈپلەپ ،
قاقتەك قورۇيالاملا ؟

جەننەتخان : يامىچاق قورۇپ بەرسەم ،
ياما چۆرۈيەلەملا ؟

— چۆرۈمەمدىغان ! قالتىس چۆرۈيمەن ، بىلىكمدە كۇچۇم بار تېخى ! ھاينى ھۇي ، كالىنى ئۇي دەپ بولغۇچە چارەك ئۇن يۇمشىتالايمەن !

كېرەم : تۇزاق قويدۇم توشقانغا ،
بوغۇزلاپ سويالاملا ؟

جەننەتخان : بىر تەلپەك تىكىپ بەرسەم ،
قەدىرلەپ كىيەلەملا ؟

كېرەم : ھارۋىنى قوشۇپ بەرسەم ،
تۇگمەنگە بارالاملا ؟

جەننەتخان : مەن تۇگمەنگە كەتكەندە ،
يالغۇز قېپ چىدالاملا ؟

— راست ، راست ، سىلى كەتسەڭلا ، مەن ئۆيدە يالغۇز قالسام قانداق چىدىغىلى بولسۇن ؟ ! ھارۋىنى قوشۇپ ئىككىمىز بىللە ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىپ بېرىپ ، مۇڭدىشىپ كەلسەك ياخشى بولغۇ-دەك .

كېرەم : ناخشا ئېيتسام جۇشقۇنلۇق ،
ئۇسسۇل ئويناپالاملا ؟

جەننەتخان : نوگايىنى راۋاب قىلىپ ،
بىر پەدە چالالاملا ؟

— چالمامدىغان ! سىلى ئۇسسۇل ئويىنىساڭلا ، نوگايىنى راۋاب قىلىپ ، تەلىپكىمنى داپ قىلىپ راسا نەغمە قىلىمەن ـ دە !

بىر كۆتۈرۈم ئوتۇن يۈدۈپ كەلگەن تۇگمەنچى ئوتۇننى يەرگە تاشلاپ :

— ئىككىڭلار خۇددى دەمدەردەك بوقۇلداپ سايرىشىپ كەتتىڭلار ، ئورمان ئىچى جاراڭلاپ كەتتى ، قېرى بولساڭلىمۇ تارىڭلار خېلى ساز ئىكەن . قانداق ، پۇتۇشۇپ قالغانسىلەر ؟ — دەپ سوردى كۇلۇپ .

— بىز كېلىشىپ قالدۇق . جەننەتخاچاڭ بەك ياخشى ئىش قىلدى ، ئەمدى مەن باشقىدىن ياشىرىپ قالمىغان بولدۇم ، — دېدى كېرەم چال خۇشال بولۇپ .

— ھەرنېمە بولسا شۇنداق بولسۇن . ئىككىڭلار بىر يەردە بولۇپ قالساڭلار نېمىدېگەن ياخشى !

— ئۇن يۇمشاپ بولغانمۇ ؟

— يۇمشاپ بولغان ، — تۇگمەنچى خالتىدىكى ئۇننى بىر تەرەپكە يۆتكەپ قويدى . كېرەم چال بېرىپ خالتىنى دەس كۆتۈرۈپ مۇرىسىگە ئالدى .

— ئەكېلىڭلا مەن كۆتۈرەي ، — جەننەتخان بېرىپ خالتىنى تۇتتى .

— مەن تۇرۇقلۇق سىلى كۆتۈرگىنىڭلا نېمىسى ئاغىچا ؟

— ئا ... ئاغىچا دېمەي تۇرۇڭلا ، نىكاھ ئوقۇلغاندا دېسەڭلىمۇ ئۇلگۇرەر .

— ھېچ ۋەقەسى يوق ئاغىچا ، سىلى ئەمدى ماڭا تەۋە بولۇپ قالدىڭلا !

— ئەكېلىڭلا مەن كۆتۈرەي ! يولدا ھېرىپ قالارسىلەمىكىن ؟

— ھېرىپ قالدى دېگەن قانداق گەپ ! ئالدىرىماڭلا ، سىلىنى ئاۋۋال ئۆيگە ئاپىرىۋالاي . كۆرسىتىدىغان خېلى كارامەتلىرىم بار . شۇ ۋاقىتتا بىلىپ قالارسىلە ! — كېرەم چال كالپۇكلىرىنى قو-

رۇپ ، بۇرۇتلىرىنى ئوينىتىپ چاقچاق قىلاتتى .
— ها ـ ها ـ ها ...
ئۇلار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، تۇگمەنچى خېلى ئۇزاققىچە ئارقىسىدىن قاراپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى .

10

ئېگىز توغراقلار ئاستىدىكى قوتان ، ئۆينىڭ ئالدى تەرىپى ئوچۇق سەينا . بۇگۈن بۇ يەردە ئۇچ توي بولماقچى ، شۇڭا ئادەملەر كۆپرەك توپلانغانىدى . يىراق ـ يېقىندىن تۇغقانلار ، يار ـ بۇرادەر ، تونۇش ـ بىلىشلەر ، ئەر ـ خوتۇن ، ئوغۇل ـ قىزلار رەڭگارەڭ كىيىنىپ تويغا كەلگەن . ئۆينىڭ ئالدىدىكى ساينغا ئىككى قازان ئېسىلغانىدى . كېرەم چال بىرنەچچە چوڭ ياشلىقلار بىلەن بىر يەردە ئولتۇراتتى . بۇ تەرەپتە ياشلار نەغمىچىلەرنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ ئانچە ـ مۇنچە راۋاب تىرىڭلاتقاچ كۈلۈشەتتى .
— هوي بالىلار ، — دېدى بەكرى بوۋاي بويۇنىنى سوزۇپ ، — ئەجەب سالقىن ئولتۇرۇپ كەتتىڭلارغۇ ؟ ئازراق بولسىمۇ قىزىتساڭلار بولاتتى .
— هە راست ، راۋاب بىلەن داپنى تەڭكەش قىلغاچ ئولتۇرۇڭلار ، — دېدى ئاۋۇت بوۋايمۇ .
ياشلار ھەربىرىتكە كەلدى ، جۈمە ئاخۇن راۋابنى ، ئىگەمبەردى داپنى ئېلىپ تەڭكەش قىلدى ـ دە ، ناخشا باشلىدى :

ساتما قۇرۇپ ئۆي قىلدۇق ،
بۇ ئۆيلەردە توي قىلدۇق .
مەرىكەمدە ئۇچ تويىنى
بىر قېتىمدا خوي قىلدۇق .

ھاشىم بىلەن زەينەپخان
توي قىلماقچى بولۇشقان .

بىرى چولپان ، بىرى ئاي ،
لايىقلىقى ياراشقان .

جىنەستەمغۇ ـ جىنەستە ،
سىزگە تۇتتۇم گۈلدەستە .
ئويناڭ ، يېشىلىپ ئويناڭ ،
شادلىنىپ زوق ـ ھەۋەستە .

تىلى يوق دەمسەن ئۇنى ؟
كۆڭلى يوق دەمسەن ئۇنى ؟
نېمە دېسەڭ كارىم يوق ،
ئىشقى يوق دېمە ئۇنى .

تارىم سۈيى بەك ئۇلۇغ ،
بېلىق تولا ، لەھەڭ يوق .
كېرەم بايدەك چاللارغا
مۇندىن ئارتۇق جەننەت يوق .

بىرقانچە ياش ئوتتۇرىغا چۈشۈپ ئۇسسۇل ئويىندى . سورۇن بارغانسېرى قىزىشىۋاتقان بىر پەيتتە يول تەرەپتىن ئۇچ ئاتلىق كىشى كېلىپ قالدى . بۇلاردىن بىرى ھەر يىلى كېلىپ تۇرىدىغان باجگىر ، يەنە بىرى زاكاتچى ، يەنە بىرى ئەگەشكۈچى خىزمەتچى ئىدى . بۇلار كەلگەن ھامان ياشلار سازنى توختاتتى ، ئىككى ـ ئۈچى بىرىپ ، بۇلارنىڭ ئېتىنى باغلىدى . باجگىر بېشىدىكى شىلە-پىسىنى ئېلىپ ئۆزىنى يەلپۈگەچ سورۇنغا يېقىنلاپ كەلدى . پاكار كەلگەن زاكاتچىمۇ بىللە ئىدى . باجگىر ھاكاۋۇرلۇق بىلەن قوللا-رىنى شىلتىپ ۋارقىراشقا باشلىدى :

— بۇ يەردە نېمە قىلىشۇاتىسەن ؟ ئېشەكتەك ھاڭراشنى سىلەرگە كىم قويدى ؟ ئەتىگەندە قوتانمۇ قوتان ، ئۆيمۇ ئۆي بارساق

بىر ئادەم يوق . ھەرقايسىڭزە ھۆكۈمەتكە باج ، شەرىئەتكە زاكات بېرىشتىن باش تارتىپ ، مۇشۇ يەرگە توپلىشۋالدىڭمۇ ؟ قېنى سۆز-لەشكىنە ! نېمىشقا توپلىشۋېلىشتىڭ ؟ ھەممىڭ تارقال ! بېرىپ ماللىرىڭنى قوتانغا توپلا ، بىر - بىرلەپ ساناقتىن ئۆتكۈزىمەن !

— باجگىر بېگىم ، بۇگۈن بىز توي قىلمىز دەپ كېلىپ قالدۇق ، — دېدى ئاۋۇت ئاكا يالۋۇرۇپ ، — بولمىسا ھەممىمىز قوتاندىن ئاجرىمايتتۇق . ئۆزلىرى بىلىدىلا ، بۈگۈنكى توي بىر ئەمەس ، ئۇچ ...

— تـوي ، ئۇچ توي ؟ تـارقال دېدىـمـغـۇ ، تارقال ، ھەمـە-مىڭ تارقال !

— بېگىم ، قازانغا گۈرۈچ سېلىپ قويدۇق ، سىلىمۇ بىرئاز ئولتۇرۇپ بەرسىلە ، جامائەتكە ئاش تارتىۋالايلى . ئۆزلىرىمۇ ئىلـ-تىپات قىلسىلا ، بالىلار نەغمە قىلسۇن ، ئويۇن - تاماشا قىلىپ كۆڭۈل ئاچسىلا ، قالغان گەپنى ئاندىن قىلىشمامدۇق ؟ بىز ھەر يىلى باج تۆلەپ ، زاكات بېرىپ كەلگەن خەق . بۇ يىلمۇ بېرىمىز ، ئۆزلـىرىنى ھەرگـىز خاپـا قىلىپ قويمايمىز ، ھەر ئىش يولى بىلەن - دە ! — دېدى بەكرى ئاخۇن .

— مەن يول بىلمەيمەن ! — دېدى باجگىر قوللىرىنى سىلـ-كىپ ، — مەن ئوت ئۇچى ئېلىشنى بىلمەن . خەير بوپتۇ ، بىر ئاز ئولتۇرسام ئولتۇراي ، لېكىن توي قىلىدىغانلارنى بىر - بىر-لەپ ئالدىمدىن ئۆتكۈزۈڭلار !

باجگىر ، زاكاتچى ۋە خىزمەتچىسى بولۇپ ئۇچەيلەن بىساتتا ئولتۇرۇشتى .

— ۋاي بالىلار ، قېتىق ئېلىپ كېلىڭلار ! — دېدى بەكرى ئاخۇن ۋارقىراپ .

ئۆيدىن ئۇچ تاۋاق قېتىق ، داستىخانغا ئوراپ بەش - ئالتە چاۋات نان ئېلىپ چىقىلىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا قويۇلدى .

— خوش بېگىم ، ئىلتىپات قىلسىلا ، — بەكرى ئاخۇن كەمـ-تەرلىك بىلەن تەكلىپ قىلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، —

مەرىكىمىزگە قاتنىشىپ بەرگەنلىرىگە تولىمۇ خۇش بولدۇق ، بۇ-
گۈنكى تويىمىز بىر ئەمەس ، ئۇچ توي . بىرى ئاز كەم يەتمىشكە
يېتىپ قالغان كېرەم ئاكىچامغا جەننەتخاچامنى توي قىلىمىز ؛ يەنە
بىرى تىلسىز بالا قاۋۇلغا تىلسىز قىز جىنەستەمنى توي قىلىمىز ؛
يەنە بىرى مالچى هاشىمغا زەينەپنى توي قىلىمىز ...

— زەينەپ ، قايسى زەينەپ ئۇ ؟

— كېرەم ئاكىچامنىڭ قىزى زەينەپخانچۇ ! بىزنىڭچە ، بۇگۈن-
كى توي بەكمۇ ئۇلۇغ ، ئۆزلىرى ئىلتىپات قىلىپ ئولتۇرۇپ
بەرسىلە ، ئاش ـ غىزا تارتايلى . نىكاهتىن كېيىن ياش بالىلار
نەغمە قىلىدۇ . ئاخشاملىققا مەشرەپ ...

— نېمە ؟ باجىنى توختاتقىلى بولمايدۇ ، باج خىراج دېگەن
پىچاقتىن ئىتتىك ، قىلىچتىن كەسكىن ، — دېدى باجگىر ئورنى-
دىن تۇرۇپ ، — هەممىڭ تارقىلىش ! — ئاندىن ئۇ يېنىدىكى
چاكارغا قاراپ ، — ئۇسساپ قالغانده‌ك تۇرمەن ، هېلىقى ئۆزۈم
سۇيىدىن بارمۇ ؟ — دېدى .

— بار ، — چاكار دەرهال بېرىپ خۇرجۇندىن چاققانراق بىر
قاپاقنى ئەكىلىپ ، ئاغزىنى ئېچىپ بىر پىيالە مۇسەللەس
قۇيدى ـ دە ، باجگىرغا ئۇزاتتى . باجگىر كەينى ـ كەينىدىن ئىككى
پىيالە ئىچىۋېتىپ ، ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە ژارقىراشقا باشلىدى :

— هەممىڭ تارقال ! مالىلىرىڭنى تەييار قىلىش ! بۇلتۇرقى-
دەك مالىڭ يېرىمىنى جاڭگالغا مۆكتۈرۈپ باج ئوغرىلايدىغان
بولساڭلار ، تاناپكىلارنى غىر تارتىمەن . تارقال دېدىمغۇ ! نېمە بۇ ،
ئوغرىدەك ماراپ تۇرۇشىدىيا ! — باجگىر ئوتتۇرىدا سەل دەلدەڭ-
شىپ ، ئاسمان يىقىلسىمۇ كارى يوق قاچا يۇيۇۋاتقان جىنەستەمنىڭ
يېنىغا كېلىپ ، ئۆزىچە : «بۇمۇ خېلى ئەپچىل بالا ئىكەن» دەپ
غودۇڭشىپ تۇرۇشىغا ، ئۇ تەرەپتىن ئىككى ئادەم ئېشەكلىك يې-
تىپ كەلدى . بىرى يېقىن مەهەللىلەرنىڭ مەزىنى ئىنايەت سوپى
ئىدى . ئۇ ئېشەكتىن چۈشۈپ دەرهال باجگىرغا سالام بېرىپ كۆ-
رۈشتى ، ئاندىن زاكاتچى بىلەن كۆرۈشۈپ تىنچ ـ ئامانلىق سوراش-

تى . باجگىر ئۇنىڭغا قاراپ :

— ياخشى چاغدا كەلدىڭلا ! بۇلتۇرقى ئىشتىن ئۆزۈڭلا خەۋەر-دار ئىدىڭلا ، — باجگىر كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرۇپ ، كالپۇكلىرى-نى قورۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ، — زەينەپكە بۇلتۇر كۆزۈم چۈشكەندە ھەرقايسىڭلا بالا كىچىكرەك ، كېلەر يىلى توي قىلايلى دېۋىدىڭلا ، مانا ئەمدى كەلسەم ئىش باشقىچە بوپتۇ . بۇ قانداق گەپ ؟

— بۇ ئىشتىن ئەسلا خەۋىرىم يوق . مەن بىر سۈرۈشتە قىلىپ كۆرەي ! — ئىنايەت سوپى تەمتىرەپ كىمدۇر بىرىنى ئىزدىگەندەك ئۇيان - بۇيان قارىدى .

— مېنىڭ قانداق ئادەملىكىم سىلەرگە مەلۇم . مەن دۇنيادا ھەرقانداق ئىشتا ئۇتتۇرۇپ قويغان ئەمەسمەن !

— مەن چۈشىنىمەن ، غەم قىلمىسىلا ، ئىشنى توغرىلايمەن ! — دېدى ئىنايەت سوپى ۋە بەكرى ئاخۇن بىلەن ئاۋۇت ئاكىلارنى قىچقىرىپ سۆزلىشىشكە باشلىدى :

— مەن دېمىسەممۇ سىلەرگە مەلۇم ، باجگىر بېگىم بولسا ئاۋات ناھىيىسىدە كاتتا بايىنىڭ بالىسى ، باجخاندا خېلى چوڭ مەنسىپى بار . ئۇنىڭ ئۇستىگە يۇرتىنىڭ ھەممە بېجىنى ھۆكۈمەتتىن كۆتۈرە ئېلىۋالغان ؛ باجگىر دېگەن قايسى يۇرتقا كەلسە ، شۇ يۇرتنى سورايدۇ . ئالىمەن دېگەننى ئالىدۇ ، قىلمەن دېگەننى قىلىدۇ . مەن كەلگەن ھامان زەينەپنى سوراپ ئۆتكەن يىل كۆرۈپ قويۇپ كەتكەن ، دەيدۇ . بۇنى قانداق قىلىمىز ؟

— نېمىنى قانداق قىلىمىز ؟ — بەكرى ئاخۇن ئاچچىق بىلەن سوئال قىلدى .

— زەينەپنى باجگىر بېگىمگە توغرىلىمىساق بولامدۇ ؟ ئەگەر ئۇنداق قىلمايدىغان بولساق ، بېگىمنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ، پۈتۈن يۇرتقا تاسقاقچىلىق سالسا قانداق قىلىمىز ؟ !

— قانداق بولاركىنتاڭ ! — دېدى ئاۋۇت .

— سىلەر ئىككىڭلار يۇرتنىڭ چوڭى . مەسلىھەتلىشىپ كۆ-

رۇڭلار ! لېكىن مەن دېگەندەك بولسۇن ، ئەگەر شۇنداق بولمايدىغان بولسا ئىش چاتاق !

ئىنايەت سوپى بۇلارنى قالدۇرۇپ باجگىرنىڭ يېنىغا كەتتى ۋە ئۇلارغا بىر نېمىلەرنى شۇڭىرلىغاندىن كېيىن ، باجگىر بىردىنلا خۇي قىلىشقا باشلىدى ، ئۇ دەرھال يەنە بىر ئاپقۇر مۇسەللەس ئىچىپ قويغا قامچا ئالدى ، دەلدەڭشىپ ئوتتۇرىغا چۈشتى ۋە غۇڭشۇپ :

— تارقال دېسە يەنە ئوغرىدەك ماڭىشىپ تۇرىدۇ . بۇ نېمىلەر-نىڭ جازىسى قامچا ! — ئۇ قامچىسىنى شىلتىپ ھەيۋە قىلىشقا باشلىدى . ئاندىن قاچا ـ قۇچا يۇيۇۋاتقان جىنەستىنىڭ يېنىغا كېلىپ :

— بۇمۇ خېلى ئەپچىل بالا ئىكەن ؟ — دېدى ـ دە ، مەستچە-لىكتە جىنەستىگە قول ئۇزىتىپ ، ئۇنىڭ ئېڭىكىدىن تۇتۇپ يۇقا-رىغا كۆتۈردى . جىنەستە غەزەپلىنىپ ئۇنىڭ قوللىرىنى سىلكىپ تۇۋلىدى . بۇنى كۆرگەن قاۋۇل قۇشتەك ئېتىلىپ كەلگەن پېتى باجگىرنى كۆتۈرۈپ يەرگەن باستى ۋە كۇچەپ نەقتىدى . باشقىلار كېلىپ ھاي ـ ھۇي قىلىپ قاۋۇلنى ئاجراتتى . باجگىر ئورنىدىن تۇرۇپ ، توپىسىنى قېقىپ ۋارقىرىدى :

— دېمىدىممۇ ، ئاراڭلاردا دۇشمەن بار دەپ ! مانا بۇ دۇشمە-نىڭ ئۆزى شۇ ، باغلاڭلار !

زاكاتچى ، ئىنايەت سوپى ، خىزمەتكار بىرلىكتە كېلىپ قاۋۇل-نى باغلىدى . باجگىر ئۇنى قامچا بىلەن بىر ئىككىنى ئۇردى . بۇ چاغدا كېرەم چال ئوتتۇرىغا چۈشۈپ :

— بېگىم ، نېمە قىلغانلىرى بۇ ؟ تىلى يوق ئاجىزنىڭ نېمە گۇناھى ؟ — دېدى .

— كىمسەن ؟ تولا كاپشىما ! — دېدى باجگىر غەزەپ بىلەن .

— تىلسىز ئادەمنى باغلىغۇچە ئىزا تارتساڭلىچۇ ! مانا مەندەك ئادەمنى باغلاڭلار !

— باغلىيالمايدۇ دەمسەن ؟ باغلا بۇ قېرىنى ...

شۇ ئەسنادا زەينەپ يۇگۈرۈپ كېلىپ ۋارقىرىدى :
— ھۇي يۇزسىزلەر ، ئاتامنى نېمىدەپ باغلايتتىڭ؟ قوللىرىڭنى تارت !
باجگىر زەينەپنى كۆرۈپ ھەجايدى :
— ھە ... زەينەپخان ، ئەتىگەندىن مەن سېنى ئىزدەۋاتاتتىم ، ھە ... خېلى چوڭلاپ قاپسەن ـ ھە ! ...
— مېنى ئىـزدەپ نېمـە قىلاتتىڭ؟ ! بۇ گۇناھسىزلارنى قويۇۋەت !
— قويۇۋەت؟ ... قولغا چۈشكەن دۈشمەننى قويۇۋېتىدىغان ئىش يوق . زەينەپخان ، ساڭا خېلى ئەقىل كىرىپ قاپتۇ ، ئوبدان ئويلان ، ئەمدى سەن پۈتۈن ئۆمرۈڭنى مەن بىلەن ئۆتكۈزۈشۈڭ كېرەك !
— تۈفى !... قارايۇز مۇناپىق ، — زەينەپ غەزىپىگە چىدىمايۋ ئۇنىڭ يۈزىگە تۈكۈردى .
خەقنىڭ تولىسى دەرەخلىكلەرگە تارقاپ كەتكەن ، نەق مەيداندا ئانچە كۆپ ئادەم قالمىغان شارائىتتا باجگىر ئۈچ ئادەمنى باغلاپ ئۆز ئادەملىرى بىلەن بۇ يەردىن قوزغىلىپ كەتتى .

11

شۇ كۈنلەردە بۇ تەۋەگە ئىككى تۈرپانلىق كېلىپ قالغانىدى . بۇ تەۋەنىڭ ئادەملىرى تۈرپان دېسە ، ئاسمانىنىڭ قەرىدە تۈرۈۋاتقان بىر شەھەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى ، خۇددى رىۋايەتلەردە ئېيتىلغاندەك كونا تۈرپان دەپ ئاتايتتى . تۈرپانلىق كەپتۇ دېسە ، جاڭگال تەۋەسىدىكىلەر ئۇلارنى خۇددى باشقا بىر دۇنيادىن كەلگەندەك ئاجايىپ ھېس قىلىشقانىدى . بۇلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ھەيران قېلىشتى ۋە ئۆزئارا كۇلۇشتى . مەيلى قانداق بولسۇن ، جاڭگال خەلقى تۈرپانلىقلارنى ياخشى كۆرۈپ قالغانىدى . موللازەيدىنمۇ خەقنىڭ دىتىغا ياقمايدىغان كىشىلەردىن

ئەمەس . قايسىلا مالچىنىڭ ئۆيىگە بارسا قىزغىن مۇڭدىشىپ خېلى چىقىشىپ قالغاندى . گاھىدا تۇرپان يادىغا كېلىپ قالسا قولىغا چىققان بىر نېمىنى داپ قىلىپ تۇرپان ناخشىلىرىنى ئېيتاتى ، بۇنداق چاغلاردا چوڭ - كىچىك ھەممىسى ئۇنىڭ ئەتراپىغا توپلىنىپ ناخشا ئاڭلايتتى . تۇرپان ناخشىلىرى گەرچە ئۇلارنىڭ ناخشىلىرىغا ئوخشاپ كەتمىسىمۇ ، مۇڭى ئوخشاشتەك ھېس قىلىپ قۇلاق سالاتتى ، بەزى ئاھاڭلارنى يارىتىپ قالاتتى . ئومۇمەن شۇ تەۋەدىكى چوڭ - كىچىك ھەممىگە بۇ ئىككى تۇرپانلىق يېقىپ قالغانىدى .

بۇگۈن تويغا ئىككى تۇرپانلىقنى قاتناشتۇرىمىز دېگەن ياشلار ئۇلارنى قىچقىرىپ كېلىشكە كەتكەن ، ئۇنىڭ ئىچىدە ھاشىمۇ بار ئىدى . بۇلار ئىككى تۇرپانلىقنى چاقىرىپ يېتىپ كەلگەندە توي ۋەزىيىتى ئۆزگىرىپ كەتكەنىدى . كىشىلەر توپ - توپ بولۇپ تۆتتىن - بەشتىن ئولتۇرۇشاتتى . توي بولىدىغان ئۆيدە بولسا قېرى - ياش ئاياللار ، قىزلار قالغانىدى . ئاربىدىن بىرى قىرىق بىر قۇمۇلاق تېرىپ پال سېلىپ ، ئىشىنىڭ ئاقۇبىتىنى مۆلچەرلەمەكچى بولاتتى .

ھاشىم كېلىپلا ئەھۋالىنى چۈشەنگەندىن كېيىن ، دەرھال ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ ماڭماڭچى بولدى . لېكىن ، بەزىلەر ئۇنى توسۇپ ، بارساڭ سېنىمۇ باغلىۋالىدۇ ، دەپ يۇرەكزادە قىلىپ قويدى .

بەزى كىشىلەر : «باجگىرغا يوغانچىلىق قىلغىلى بولمايدۇ ، ئەگەر ئۇنىڭغا چېقىلىپ قويىدىغان بولساق بىزنى ۋەيران قىلىۋېتىدۇ» دەپ قورقۇنچ سالاتتى . موللازەيدىن ھەممە سۆزنى ئاڭلاپ ، خەلقتە بىرنەچچە سوئال قويدى :

— ئۆيگە ئوغرى كەلسە ، بىزنىڭ تۇرپاندا ئوغرىنى تۇتۇپ راسا ئەدىپىنى بېرىمىز ، بۇ يەردە قانداق قىلىدۇ ؟ — دېدى .

— بىزنىڭ يۇرتىمۇ ئوغرىنىڭ پايخىنىنى چېقىپ تاشلايمىز ، — دېدى بىرى .

— بىزنىڭ يۇرتتا قوتانغا بۆره تەگسە ، بۆرىنى قوغلايمىز ، بۇ يۇرتتا قانداق قىلىدۇ ؟ — دېدى موللازەيدىن .
— بىزنىڭ بۇ يەردە بۆره يوق ، ياۋا توڭگۇزنى قوغلايدىغان ھەر ـ ھەر نەيزىلىرىمىز بار ، — دېدى بىرى .
— بىر ئوغرى كېلىپ قىزىمىزنى ئوغرىلاپ قاچسا بۇنى قانداق قىلماق كېرەك ؟
— قوغلاش كېرەك ! — دېدى بىر ياش ئىتتىكلىك قىلىپ .
— باجگىرنى ئۇنىڭغا ئوخشاتقىلى بولامدۇ ؟ — دېدى ھېلىقى پالچى .
— خۇدادىن ئىنساپ تىلىسەك بولىدۇ ! — دېدى بىرى .
— مېنىڭچە بولغاندا بۇ ئوغرىنى دەريانا تاشلىساق بولىدۇ ، — دېدى موللازەيدىن ۋارقىراپ ، — بىزنىڭ يۇرتتا مۇناداق ئەسكىنى بوىرغا يۆگەپ ئوت قويىمىز . يۇرۇڭلار ، مەن بىلەن بارىدىغانلىرىڭ بىللە ماڭ ، بارمايدىغانلىرىڭ قال ، تويىنى قىلىمىز ، باجگىر دېگەن ئوغرىنى تۇرپانغا ئېلىپ بېرىپ ئۆزۈم جايلايمەن !
بىر توپ ياشلار موللازەيدىن بىلەن بىللە ماڭدى ...
باجگىر ئۇچ ئادەمنى باغلاپ ھەيدەپ مېڭىپ بىر توقايلىققا بارغاندا ئارام ئالماقچى بولۇپ توختىدى . قاۋۇل بىلەن كېرەم چالنى باغلاق پېتى سەل نېرىدا قالدۇرۇپ ، زەينەپنى ئۆزى بىلەن بىللە بۇيان ئېلىپ كەلدى ... ئاندىن خۇرجۇندىكى مۇسەللەس قاچىلانغان قاپاقنى ۋە ئاپقۇرنى ، پىشۇرۇلغان سوغۇق گۆشنى چىقىرىپ ، ئەپچىل بىر يەردە ئولتۇرۇپ ، ئاپقۇرغا مۇسەللەس قۇيدى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ :
— زەينەپ ، مەن ساڭا بۇ ئاپقۇردا مۇسەللەس تۇتتۇم ، بۇنىڭ بىلەن كۆڭلۇمنى تۇتىمەن . سەن بۇنى چۇشىنىشىڭ ، قەدىرگە يېتىشىڭ كېرەك . قولۇڭنى يەشتۇرۇۋېتەي ، بۇنى ئىچىپ ، كەڭ ـ كۇشادە يېيىلىپ ئولتۇرۇپ ، بۇلبۇلگويادەك سايراپ ئولتۇرساڭ نېمىدېگەن ياخشى ، قېنى بىر ئىچىۋەتكىنە ! — دېدى .
— تۇفى ... ئىت !

باجگىر تۇيۇقسىز بېرىلگەن زەربىدىن چۆچۈپ ، ئۆزىنى ئەپقېچىپ يەنە ھەجايدى :

— نادانلىق قىلما ! مەن سېنى ئۇزاقتىن بۇيان ياخشى كۆرەتتىم ، ئەگەر ياخشى كۆرمىگەن بولسام ، ئىشق ـ مۇھەببەت بىلەن تولغان مۇسەللەسنى تۇتمىغان بولاتتىم . خەير ، نادانلىق ـ دە ! بۇپتۇ ، ئۆزۈم ئىچىۋېتەي .

ئاپقۇرغا يەنە مۇسەللەس تولدۇرۇپ :

— بۇنىغۇ ئىچەرسەن . بۇنى ئىچىدىغان بولساڭ بىز ھازىر تۇرۇۋاتقان جاڭگال ، مۇشۇ دەريا بويلىرى گۈل ـ چېچەككە پۈركىنىپ جەننەتكە ئايلىنىدۇ ، نېمىدېگەن ياخشى . سەنمۇ شۇئانلا باغۇ بوستان ، گۈل ـ رەيھانلار ئىچىگە كىرىپ ھۇزۇرلىنىسەن ، راھەت دېگەن مانا بۇ يەردە ئىكەن دەپ قالىسەن . ئۇنداق قىلما ، بۇ قېتىم قولۇمنى يىغاندۇرماي ، تۇتقان گۈلۈمنى سولدۇرماي ئىچىۋەتكىنە ! — باجگىر ئاپقۇرنى تەڭلەپ يېقىن ئېلىپ باراتتى ، زەينەپ تېپىپ يېقىن كەلتۈرمەيتتى .

— ھەي ـ ھەي ، شاشلىق قىلىۋاتقىنىنى قاراڭلار ، — باجگىر ئىنايەتنى قىچقىرىپ ، ئۇنىڭغا ئاپقۇردىكى مۇسەللەسنى ئىچكۈزدى . ئاندىن ئۇنى بىر تەرەپكە تارتىپ :

— بۇ شاشلىق قىلىۋاتىدۇ . بۇنى ياۋاشلىتىدىغان ئامالنى قىلمىساق بولمايدۇ . سەن مەھەللىگە بېرىپ ھېلىقى ئەمەت مىراپنىڭ ئۆيىنى تەييارلا ، پاقلاندىن بىرنى سويۇپ قويسۇن . ئاندىن كىشمىشتەك مەجۇن تاپ . ئاخشاملىققا ناۋات چايغا ئارىلاشتۇرۇپ زەينەپكە ئىچكۈزۈۋەتسەك ، ئۇ چاغدا مېنىڭ قۇچىقىمغا ئۆزىنى تاشلايدۇ . سېنىڭچە قانداق بولار ؟

— توغرا ، شۇنداق قىلايلى ، — دېدى ئىنايەت ، — ھازىرلا ماڭامدىمەن ؟

— ماڭ .

ئىنايەت كەتكەندىن كېيىن ، باجگىر مۇسەللەس قۇيۇپ :

— زەينەپ ، سەن مېنى بىلىپ قوي ! مەن دېگەن ئاۋات

ناھىيىسىدىكى زوردۇن بەگنىڭ بالىسى ، باجخانىدا چوڭ مەنسەپ-
نىڭ ئىگىسى . ماڭا قارىغىنا ، بۇ جاڭگالنىڭ ھەممىسى مېنىڭ ،
سەنمۇ مېنىڭ . جېنىم زەينەپ ، مەن خۇش بولاي ، قولۇمنى ياد-
دۇرماي بىر ئىچىۋەتكىنە ... ئىچمەمسەن؟ بوپتۇ . سەن ئۇچۇن
ئۆزۈم ئىچىۋېتەي !

باجگىر ئاپقۇرنى بوشىتىپ يىراقتا چۆرۈپ تاشلىدى . ئۆزى
خېلى كەيپ بولۇپ قالغانلىقتىن ، بۇ كەڭتاشا ئورماندا ئىچىدىكى
دۇتنى چىقىرىۋېتىش ئۈچۇن ، قانداقتۇر بىر غەزەلنى توۋلىماقچى
بولۇپ بوينىنى خورازدەك سوزۇۋاتقاندا ، ئارقا تەرەپتىن قاۋۇل
كېلىپ ئۇنى كۆتۈرۈپ يەرگە بىاستى . بىاجگىر تۇيۇقسىز زەر-
بىدىن قىيا ـ چىيا كۆتۈردى . كېرەم چال ، زەينەپلەرمۇ بوشىنىپ
كەلدى . موللازەيدىن ۋە باشقا ياشلار ئولاش ـ چولاش كېلىپ
باجگىرنى ئۇرماقچى بولۇشتى ، موللازەيدىن : توختاڭلار دەپ ياش-
لارنى توختىتىپ ، باجگىرنى ئاجرىتىپ ، ياقىسىدىن ئالدى .

— ئەرگە بىر نۆۋەت ، يەرگە بىر نۆۋەت دەپتىكەن . بايانىمن
سەن باشقىلارنى باغلاپسەن ، ئەمدى بىز سېنى باغلايمىز ! —
موللازەيدىن باجگىر ، زاكاتچى ۋە غالچىسىنى باغلاپ ئالدىغا سېلىپ
ئېلىپ ماڭدى . بۇلارنى توي بولماقچى بولۇۋاتقان يەرگە يەتكۈزۈپ
بېرىپ ، باغلاق پېتى تۇرغۇزۇپ ، تويىنى داۋاملاشتۇردى . بۇگۈنكى
ئۇچ توي كۆڭۈلدىكىدەك بولدى ، ھەممە ئادەم خۇشال ـ خۇرام
توي ئويىندى .

نىكاھ ئوقۇلۇپ ، ئاش تارتىلىپ بولغاندىن كېيىن ، ياشلار ،
نەغمىچىلەر بىر چەتتە مۇزىكا چېلىپ ، ناخشا توۋلاپ ، ئۇسسۇل
ئويناپ كۆڭۈل ئاچتى . باغلاقلىق باجگىرنى ئەكېلىپ ئوتتۇرىغا
توختىتىپ قويۇپ ، موللازەيدىن ئوتتۇرىغا چۇشۇپ ناخشا ئېيتىپ
ئۇسسۇل ئويىندى :

شىلدىر ـ شىلدىر قومۇشقا
ئوتنى ياقتىڭ نېمىشقا ؟

سېنىڭ قىلغان ئىشىڭغا
بىزغۇ ھەيران ،
سەنمۇ ھەيران بۇ ئىشقا !

شىلدىر ـ شىلدىر قومۇشقا ،
تويىنى بۇزدۇڭ نېمىشقا ؟
ئىچىڭ يامان ، ئۆزۈڭ ئەسكى ،
كۆڭلۈڭ قارا بولغاچقا !

شىلدىر ـ شىلدىر قومۇشقا ،
چىدامدىكەن بىر مۇشقا ،
بۆرە ـ قاشقىر ئاق قاشقا ،
يەر تىلغاپتۇ بىر چوشقا .

كالتەك ـ چوماق ئۇچلاشىپ ،
خەلق چىقتى قوغلاشقا .
نەيزە ـ كالتەك تۇش ـ تۇشتىن .
ئادەم كەلدى قاش ـ قاشتىن ،
قاپساپ كەلدى باغلاشقا ،
قول ـ بوينىنى تولغاشقا .

مىس قازاننى قىزدۇرۇپ ،
باش ـ كۆزىنى داغلاشقا ،
ئىت تېرىسىنى كىيدۇرۇپ ،
رەھىم قىلدۇق ياغلاشقا ،
تاتلىغۇچتا ـ تاتلاشقا ،
خەلق بىلەن ئۆچلەشكەن
باجگىر چۇشتى يىغلاشقا...

شىلدىر ـ شىلدىر قومۇشقا ،
ئوتنى ياقتىڭ نېمىشقا ؟
چاغلىماستىن ئۆزۈڭنى ،
ئەمدى چىقتىڭ يانپاشقا .
ئاغزى تەگدى ئاق تاشقا ،
بېشى تەگدى كۆك تاشقا !

چاغلىماستىن ئۆزۈڭنى ،
تويىنى بۇزدۇڭ نېمىشقا ؟
ئۆزۈڭ ئەسكى ، ئىچىڭ يامان ،
كۆڭلۈڭ قارا بولغاچقا .
...

موللازەيدىن ئۇسسۇلنى ئۆيناپ ، ناخشىنى ئېيتىپ ، ھەر بىر سۆزىنىڭ ئۇرانىغا قاراپ باجگىرنى نوقۇپ ، ھەممە ھەرىكەتنى رەتتىم بىلەن ئورۇندىاپ ، مەيداننى قىزىتتى . باجگىر بولسا خەلقنىڭ لەنەت ـ نەپرىتى ئاستىدا مەسخىرە بولۇپ ، خۇددى سۇغا چۈشكەن مۇشۇكتەك شۇمشىيىپ تىترەپ تۇردى .

توي ئاخىرلاشقاندىن كېيىن موللازەيدىن باجگىرنى ، زاكاتچىنى باغلاپ ئېلىپ ماڭدى . يولدا ئۇچرىغانلارغا : «باج يىغماي ، ئۆيناپ يۈرگەنلەرنى دوتەي يامۇلىغا ھەيدەپ كېتىۋاتىمەن» دېدى .

دەريا بويىدىكى مالچىلار خېلى ئۇزاققىچە بۇ تۇرپانلىقنىڭ سۆزىنى قىلىشىپ كۈلۈشمەك قىلىشتى . تۇرپانلىقلار بولسا باجگىر بىلەن زاكاتچىنى بىرقانچە كۈن سۆرەپ يۈرۈپ ، نەچچە قېتىم سۇغا تاشلايمىز دەپ قورقۇتۇپ ، توۋا قىلدۇرۇپ ، نۇرغۇن ۋەدە ئالغاندىن كېيىن قويۇپ بېرىپتۇمىش ...

12

بۇگۈن تۇرپان باشقىچە ئىدى . ھاۋادا زەررىچە بۇلۇت يوق .

قۇياش پۈتۈن مېھرى بىلەن تۇرپان ئويمانلىقىغا نۇر چاچماقتا. كۈن نۇرىنىڭ يەرگە تېگىپ قايتقان ھارارىتى گويا نېپىز شايىدەك يالتىرلاپ يۇقىرى كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى. بۇگۈن مۇشۇ ئىسسىقتا قارىماستىن پۈتۈن تۇرپان خەلقى يەمشى تەرەپكە گويا سەلدەك ئاقماقتا. يىراق - يېقىن يېزىلاردىن ئات - ئېشەكلىك ۋە ھارۋىلىق كىلىۋاتقان ئادەملەر يارغول تەرەپتىن، سەيدىخان تەرەپتىن كىلىپ، يەمشىنىڭ تاختا كۆۋرۈك دەپ ئاتىلىدىغان دەل - دەرەخلىك سالقىن يېرىگە توپلىنىپ، تەقەززالىق بىلەن مېھمان كۈتمەكتە ئىدى. بۇگۈن بۇ يەرگە ئالتە جۈپ ناغرا - سۇنايچى جەم بولغان، قازانلار ئېسىلغان، توكاك سېۋەتلەرگە ئۈزۈم، شاپتۇللار قاچىلانغان، ھەممە نەرسە ئەزىز مېھماننىڭ كىلىشىگە ئاتاپ قويۇلغانىدى.

كىشىلەر تەقەززالىق بىلەن يولغا قاراشماقتا. بەزەن ياشلار دەرەخلەرگە يامىشىپ چىقىپ، تېخىمۇ يىراقلارغا كۆز ئۈزمەستىن نەزەر تاشلىماقتا ئىدى. ئاخىرقى مىنۇتلار يېقىنلاشماقتا. «كەلدى، كەلدى» دېگەن سۆزلەر چىقتى. پۈتۈن خەلق شۇئانلا دەۋرەپ كۈتۈۋېلىشقا تەييارلاندى. ناغرىچىلار ناغرىلىرىنى تەڭشەپ كۆردى، چىگىپ كەتكەنلىرىگە سۇ پۈركۈپ بوشاتتى. سۇنايچىلار لىپىرلىرىنى يۇمشىتىپ سىناپ كۆردى. تارقالغان خەلقلەر توپلىشىپ تۇرۇشتى، ئىشقىلىپ پۈتۈن مەيدان جانلانغانىدى.

يىراقتىن ئۇچ ئاتلىقنىڭ قارىسى كۆرۈندى. بۇ تەرەپتىن يىگىرمە - ئوتتۇز ئاتلىق ئالدىغا بېرىش ئۈچۈن ئات سالدى. ئاتلىقلار كۆزلىگەن يېرىگە قۇيۇندەك يېتىپ بېرىپ، مېھمان بىلەن كۆرۈشۇپ ئامان - ئېسەنلىك سوراشقاندىن كېيىن، ئانچە ھايال بولمايلا ھەممىسى بىرلىكتە بۇ تەرەپكە مېڭىشتى. مېھمان ئۇچ يۇز مېتىر چامىسىدا يېقىنلاپ كەلگەندە ناغرا شادىيانە چېلىنىدى. پۈتۈن مەيدان ھاياجان ئىچىدە كۆتۈرەڭگۈ روھقا تولغانىدى. ئاتلىقلار يۇز مېتىرغىچە يېقىنلاشقاندا خەلق توپى دەۋرەپ ئالدىغا قومۇرۇلدى.

قىممەتلىك مېھمان — موللازەيدىن خەلقىنىڭ بۇ قەدەر ھۆرمە-

تىگە جاۋابەن يىراقتىنلا ئاتتىن چۈشۈپ كىشىلەر بىلەن قۇچاقلىشىپ ياكى قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى . خەلقنىڭ كۆپلۈكىدە قايسىبىرى بىلەن قول ئېلىشىپ ئۇلگۈرەلمىسۇن؟ ئاخىر خەلق توپى ئۇنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ ئېگىز كۆتۈردى . بارىكاللا ئېيتىپ ئاسمانغا كۆكلەتتى . داغدۇغا ، چۇقان ـ سۈرەن يەر ـ جاھاننى لەرزىگە كەلتۈرگەندى . بۇگۈنكى قارشى ئېلىش ، بۇگۈنكى كۆرۈشۈشتە تۈرپان خەلقى بىلەن موللازەيدىن ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەتنىڭ ئەڭ نازۇك ، ئەڭ نەپىس ھەقىقىي يالقۇنلىرى نامايان بولغانىدى .

ناغرىچىلار ، ئەتراپتىكى بىر توپ خەلق ۋە ھاپىزلار ناخشا باشلىۋەتتى :

كۆرگىلى كەلدىڭلىمۇ ، كۆيدۈرگىلى كەلدىڭلىمۇ ؟
كۆيۈپ ئۆچكەن ئوتلىنى ياندۇرغىلى كەلدىڭلىمۇ ؟
ئا... يارەي ... ۋاي ـ ۋاي سەنەم .

چوڭ ـ كىچىك ھەممەيلەن بىلىدىغان بۇ «تۈرپان سەنىمى» مىڭلىغان خەلقنىڭ ئومۇمىي خورىغا ئايلانغانىدى . قېرى ـ ياش ، ئەر ـ ئايال قىز ـ قىنىغا پاتماي ئۈسسۈلغا چۈشكەنىدى . كىشىلەرنىڭ بۇگۈنكى ناخشا ـ ئۈسسۈلى كۆڭۈلدىكى مېھمىنىنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن بولغاچقا بەكمۇ سەممىي ئىدى . شۇ تاپتىكى خەلق توپى چايقىلىۋاتقان دېگىزدەك كۆرۈنەتتى .

لېكىن ، ھەممە ئادەم موللازەيدىنىڭ ناخشا ـ ئۈسسۈللىرىنى سېغىنغان ، شۇڭا ئۇنىڭمۇ ناخشا ئېيتىشىغا تەقەززا ئىدى .

موللازەيدىنمۇ خەلقنىڭ ئارزۇسىنى ئورۇندىشقا ھەرقاچان تەييار ئىدى :

زىمىستان كۆرمىگەن بۇلبۇل
باھارنىڭ قەدرىنى بىلمەس .

جاپانی چەكمىگەن ئاشىق
ۋاپانىڭ قەدرىنى بىلمەس .

بۇلاق سۇيى قېتىلسا ،
ئايىغى دەريا بولۇر .
دوستلار كۆڭلىدە بولسا ،
ئاخىرى بىللە بولۇر .
ئا ياردەي ...

موللازەيدىن بۇ كلاسسىك ناخشىنى ئېيتىپ ، چەمبەر شەكلىدە تۇرغان ھەممە ئادەم بىلەن يۇز كۆرۈشتى . ئۇنىڭ جامالىنى كۆرگەن خەلق قاتتىق ھاياجانلاندى ، بەزىلىرى كۆزىگە ياش ئالغىنىدى .

— ئىنىم ، سېنى خويمۇ سېغىنىدۇق ! — ناخشا ئاخىرلاشقان ھامان ئىسرائىل تۇغمەنچى ئوتتۇرىغا چىقىپ موللازەيدىنىڭ پوتىسىدىن تۇتۇپ تەلمۈردى ، — بەكمۇ ئۇزاق يوقاپ كەتتىڭ ! نەچچە يىلدىن سەن يوق ، خۇددى يۇرىكىمىز يوقتەك ، بىر يېرىمىز كەمىدەك بىلىنىپ تۇردى . سەن كېلىۋىدىڭ ، كۆڭلىمىزمۇ پۈتۈن بولۇپ قالدى . دېگەنىلەن راسا ۋاقتىدا كەلدىڭ !

موللازەيدىننى خەلق غۇۋزمەكلىشىپ ئوتتۇرىغا ئېلىۋالدى . ئىسرائىل تۇغمەنچى خەلققە ۋاكالىتەن يەنە بىرمۇنچە سۆزلەپ ، ئاندىن موللازەيدىننى راسلانغان جايغا ئولتۇرغۇزۇپ ئاش تارتتى . ھەممەيلەن بۇگۈنكى كۈتۈۋېلىش شاراپىتىدىن بەھرىمەن بولۇپ تاماق يېدى . ئەڭ ئاخىرىدا ئىسرائىل تۇغمەنچى مۇنداق دېدى :

— زالىملار تولىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى . ئۇلارنىڭ زۇلمى جېنىمىزغا پېتىپ ، چىداپ تۇرغۇدەك ھالىمىزنى قويمىدى . بىز يۇرت نامىدىن ئەرز خېتى تەييارلىدۇق ، سېنى ۋەكىل تەينىلىدۇق . سەن بۇ ئەرزىمىزنى بېيجىڭ خانغا ئاپىرىپ كۆرسىتىپ ، ئۇچۇر ئەكېلىپ بەرمىسەڭ بولمايدۇ ، بۇ ئىشنى سەندىن باشقا

هېچكىم جايلاشتۇرۇپ كېلەلمەيدۇ .
— شۇنداق ، شۇنداق ! ...
خەلق توپى ئىچىدىن تەستىق ئاۋازلىرى كۆتۈرۈلدى .
ئابدۇرېھىم قارىي ئاق رەختكە يېزىلغان ئەرز خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى . ھەممە ئادەم خۇددى كۆلنىڭ سۈيىدەك جىمجىتلىق ئىچىدە ئاڭلىدى :

ئەرز

بۈيۈك چىن خاقان ، خۇرشىدى ماھى تابان ، تۈغلىرى گەردۇ نامايان ، شەۋكەتلىرى بەلەند ئاسمان ، دۈشمەنلىرى خانىۋەيران ، پايتەختىنى بېجىڭدا قۇرغان خان ئالىيلىرىغا ! بىزلەرگى تۇرپان پۇقرالىرىدۇرمىز . شۇڭ توغرىدا ئەرز بايان قىلىمىزكى ، بېيجىڭ بىلەن تۇرپان ئارىسى ئاسمان بىلەن زېمىن ئاراسىدەك يىراق . ئاھ دېسەك ئاھىمىز ، يىغلىساق ئاۋازىمىز يەتمەيدۇرلەر . بېيجىڭدىن مەنسەپ - ئەمەل تۈتۈپ بىزگە باش بولۇپ تۇرغۇچىلار تۈلكە بولسا تۈلكە مىزاجىنى ، بۆرە بولسا بۆرە مىزاجىنى قوللىنىپ ، ئۆزى بىلگەنلىرىچە باشباشتاقلىق قىلىپ ، بىز پۇقرالارغا زۇلۇم سالدىلەر ، زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈپ ، مال - ۋارانلىرىمىزنى تالان - تاراج قىلدىلەر . ئۆز ئىختىيارلىرىچە ئالۋان - ياساقنى زىيادە قىلىپ ، لەھەڭ كەبى يالماپ يۇتۇپ ، يىلان كەبى نەشتەر ئۇرۇپ ، ئەلنى زار - زار قاقشاتتىلەر . يەر - زېمىنلىرىمىزنى تارتىپ ئېلىپ يەپ كەتتى ۋە ئۆز يەرلىرىگە قوشۇپ ئالدىلەر . ناھەق بولدى دېسەك ، باشىمىزغا قامچا - توقماق بىلەن ئۇردىلەر . بوينىمىزغا تاقاق ، پۇتىمىزغا كىشەن سالدىلەر . يەر بېجىنى ئېغىرلىتىپ ، دېھقانلارنى خانىۋەيران قىلدىلەر . بىز تۇرپان خەلقى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلادۇرمىز . بىز ھۆكۈمەتكە يەر بېجى تۆلىگەندىن تاشقىرى ، شەرئى ئىسلامدىيەت ئۇچۇن ئۆشرە - زاكات بېرۇرمىز . بىز بۇ ئۇچ قەۋەت

ئېغىرچىلىق ئاستىدا قاتتىق زۇلۇم كۆرەردۇرمىز . بىزلەرگە زەررىچە ھۆرىيەت يوق . ۋاڭلارغا ، مەنسەپدارلارغا ئۇچ كۈنلۈك يېراقتىن تۇرۇپمۇ كۆز تىكىپ قارىيالمايمىز . نېمىنى ئالىمىز دېسە ، شۇ نەرسىنى بىزدىن ئالۇرلەر ، باققان ياخشى ئاتلىرىمىزنى ھەق تۆلىمەي تارتىپ ئالۇرلەر ، بۇ ئۇچۇقتىن - ئوچۇق بولاڭچىلىق ئەمەسمۇ؟ ۋالاڭ غوجىلار ، مەنسەپدارلار زىيادە ئىسراپخورلۇق بىلەن ئەيش - ئىشرەت بەزمىلىرى ئويناىدۇرلەر ، بىچارە خوتۇن - قىز ، ھەمشىرىلەرنى ئۆزلىرىنىڭ خۇشلۇقى ئۈچۈن ئۇسسۇلغا سالاردۇرلەر . بۇ سەۋەبتىن پۇقرالار ئۆز قىزلىرىغا ، كېلىنلىرىگە ، ئەركەكلەر ئۆز خوتۇنلىرىغا ئىگە بولالماىدۇرلەر . بۇ خورلۇق بىز پۇقرالارنىڭ جېنىمىزغا بەك پاتتى ، سەۋر - تاقىتىمىز تۈگىدى . ھازىر پۇقرالار زۇلۇمغا قارشى تۇغ تارتىپ غەلىيان كۆتۈرۈش گىردابىغا بېرىپ يەتتى . ئەگەر بۇ غەلىيان كۆتۈرۈلسە ، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە يامراپ ، پۈتۈن يۇرتنى ئۆرتەپ تاشلىغۇسى . ئەمدى بىزنىڭ سەۋر قاچىمىز تولدى . ناۋادا بىزنى تىنچ پۇقرادارلىق قىلسۇن دەيدىغان بولسا ، بىزنىڭ بىرقانچە تەلەپلىرىمىز بار . شۇنى بىر تەرەپ قىلىپ بېرۇرلەر . بىرىنچى ، پايتەختتىن كۆچلۈك ، قابىلىيەتلىك ۋەكىل ئەۋەتىپ ، خەلقنىڭ داد - ئەھۋالىغا يەتسۇن ؛ ئىككىنچى ، ۋاڭلىق تۈزۈملەر بىكار قىلىنسۇن ، ئۇلارنىڭ نوخۇلىسى ئېلىنسۇن ؛ ئوچىنچى ، پۇقرالاردىن تارتىۋالغان ۋە ئۆزلىرىگە قوشۇۋالغان يەر ، سۇ ، زېمىنلار ئۆز ئىگىلىرىگە قايتۇرۇپ بېرىلسۇن ؛ تۆتىنچى ، زالىملارنىڭ ئۆز خاھىشىچە يۇرگۈزگەن جازا چارىلىرى ، ئۆز ئالدىغا قورۇۋالغان زىندان - ھەپسىلىرى چېقىپ تاشلانسۇن . ھەرقانداق زۇلۇم تورلىرى كېسىپ تاشلانسۇن . يۇقىرىقى تەلەپلىرىمىز ئىجرا قىلىنمىسا ، بىزنىڭ ناله - پەريادلىرىمىز ئاسمان - زېمىننى زىلزىلىگە كەلتۈرگۈسى . بىز تۇرپان خەلقى ھەر ئېھتىمالنىڭ

ئالدىنى ئېلىپ ئۇشبۇ ئەرزىمنى بىلەن بىرلىكتە ئۆز ۋەكىلى-
مىزنى ئەۋەتتۇق . ئېتىبارغا ئېلىپ چارە - تەدبىر كۆرۈشلى-
رىنى ئۈمىد قىلىمىز...

ئىسرائىل ئاخۇن ، ئابدۇرېھىم قارىي
جەمئىي قىرىق - ئەللىك ئادەمنىڭ قولى بېسىلدى .

موللازەيدىن خەلقنىڭ ئەرز خېتىنى تاپشۇرۇۋالدى . ئۇنىڭ چىرايىدا قىلچىمۇ سەمىمىيەتسىزلىكنىڭ ئالامەتلىرى كۆرۈنمەيتى ، بەلكى خۇشاللىق ، ئۈمىدۋارلىق كۆرۈنەتتى .

موللازەيدىن خەلقنىڭ تەنتەنىسى ئىچىدە مېھمان بولدى . زىيا-پەت ئاخىرلاشقاندىن كېيىن خەلق بىلەن خوشلىشىپ ، دەرھال بېيجىڭغا قاراپ ماڭماقچى بولدى . ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىش ، ئايىمخان بىلەن كۆرۈشۈش ، بىر جۈپ بالىسىنى ئەركىلىتىپ سۆيۈپ ئۆتۈش نىيىتى بولسىمۇ ، خەلقنىڭ دەرد - ئەلەملىرىنى ئويلاپ ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇغاندى . ئۇنىڭ ئوي - خىيالى قانداق قىلىپ خەلق-نىڭ ئۆزىدىن كۈتكەن ئارزۇ - تىلەكلىرىنى تېزدىن ئەمەلگە ئاشۇ-رۇش بىلەن بەند ئىدى ...

موللازەيدىن قاتار - قاتار مەھەللىلەرنى ، ساي بويلىرىنى بېسىپ ئۆتمەكتە . ئۆز يۇرتىنىڭ تۈپراقلىرىغا ھۆزۈرلىنىش ۋە ئېتىخارلىنىش بىلەن قاراپ ناخشا ئېيتىپ ماڭماقتا ئىدى :

قارا ئېتىم قارا يايلا ،
قارا - ئالا ئارغامچا .
ئېگەر - توقۇم يەردە قالسا ،
قولۇمدا قامچا .

ئىسسىق قېنىم ئېقىپ - ئېقىپ ،
قالسا بىر تامچە .
توختىماسمەن مۇشكۈل كۈنلەر
كەلسە ھەرقانچە !

ئاي ئالدىمدا ، كۈن كەينىمدە ،
دەردىم ئىچىمدە .
تۇرۇپ بولماس ناله - زارغا
خەلقىم ئىچىندە .

كۈندۈز كۈننى تۈنگە ئۇلاپ
ماڭدىم كېچىدە .
خەلقىمنىڭ ئەرزىن كۆتۈرۈپ ماڭدىم
ئۈمىد ئىچىندە .
ئاياغىي ئۈمىد ئىچىندە ...

13

ئېگىز - ئېگىز تاملار بىلەن ئورالغان ژاڭنىڭ ئوردىسى ، بالىخانىلىق ئۆيلەر ئۆز پېتى يەنىلا ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى ، ژاڭنىڭ مېھمانخانىسىمۇ ئاۋۋالقىدەك ھەشەمەتلىك ، ژاڭ بولسا يەنە شۇ قېلىن كۆرپىلەر ئۈستىدە يانپاشلاپ ياتاتتى . غوجاكاھ ئالدىراش كىرىپ كەلدى :

— داد ! ... — دېدى غوجاكاھ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ ، — ھېلىقى موللازەيدىن دېگەن يېنىپ كەپتۇدەك ! تۈرپان خەلقى قومۇ-رۇلۇپ يەمشىگە ئالدىغا چىقىپتۇدەك ! ئالته جۇپ ناغرا چېلىنىپ ، سۇنايلار تارتىلىپتۇدەك . خەق دېگەن موللازەيدىنى ئاسمانغا كۆتۈ-رۇپ سۇلۇنلا[1] ئىشلارنى قىپتۇدەك ! خەقنىڭ جېنى ئىچىگە پاتماي-

① سۇلۇنلا — باشقىچىلا ، ئاجايىپلا .

تۇ ، قىڭراق تۆشنىك[1] نېمىسىگە ئۇنچىۋالا قىلىدىكىنتاك ؟ !
— ھىم ... — ۋاك بېشىنى سەل - پەل لىڭشىتىپ قۇلاق سالدى ۋە قوشۇمىسىنى تۇردى .
— ئاڭلىساق ، ئەمدى ئۇنى بېيجىڭغا مېڭىپتۇ ، دەيدۇ .
— نېمە ؟ ! — ۋاك بەردىنلا چاچراپ ئاچچىقى بىلەن سورىدى .
— خوش... بېيجىڭغا مېڭىپتۇ !
— نېمە قىلغۇدەك ؟
— خوش ... ئاڭلىساق ، يۈرت خەلقى بەزنى خانغا گولاپتۇ[2] . خەت كۆتۈرۈپ بارغۇدەك .
— كىمنى گولاپتۇ ؟ ! — ۋاڭنىك كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتكەندەك بولدى .
— خوش ... گولاق خەتتە بۆلەكچىلا گەپلەر بارغا ئوخشايدۇ . گاك غوجام بىزنى ئەزدى ، چىدىغۇدەك ھالىمىز قالمىدى ، بىز ئەمدى كۆتۈرۈلمىمىز ، تەييار بولۇپ كەتتۇق دەپتۇدەك .
— مەن خەقنى موپاڭغا قېتىپتىمەنمۇ ؟ !
— خوش ... شۇنى دېسىلىرا !
— بېيجىنىڭ دېگەن بىز بارىدىغان جاي ، ئۇ يالاك تۆشكە نېمە قويدى !
— خوش ... شۇنى دېسىلىرا ، — دېدى غوجاكاھ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، — موللازەيدىن دېگەن جىم تۇرمايدىغان ، بىر يەرگە سىغمايدىغان بىر نېمە ، يۈرتقا پاتماي ئالتە شەھەر تەرەپكە قېچىپ كەتكەن . ئەمدى يېنىپ كېلىپ يەنە جىم ياتماي بېيجىڭغا مېڭىپتۇ . ئۇ نەدە بولسا ، شۇ يەردە جودا چىقىدۇ ، بېيجىڭغا بارسا ، ئۇ يەرنىمۇ بىرمۇنچە ئېلىشتۇرىدۇ دېسىلىرا !
— ئۇ بېيجىڭغا بارسا ، بىز بۇ يەردە نېمە قىلغۇدەكمىز ؟ ...

---

① قىڭراق تۆش — ئورۇق ئەت ، گاداي .
② گولاپتۇ — ئەرز قىپتۇ .

— خوش ! ...

— ئۇنى تۇتۇپ ، سەنجەنپاڭنىڭ بوينىغا ئۇچۇرتۇۋەتسەڭلا تۇگەشمەمدۇ !

— خوش ! ...

غوجاكاھ بۇيرۇق ئالغاندىن كېيىن تەزىم قىلىپ ۋاڭنىڭ ئالدىدىن چىقتى ـ دە ، ئەسكەر باشلىقى قاسىم لويغا بۇيرۇقنى يەتكۈزدى . شۇ زامان ئوتتۇز ئەسكەر ئاتلىنىپ موللازەيدىننى قوغلاشقا تەييارلاندى .

موللازەيدىن باشقىلارنىڭ گۇمانىنى قوزغاپ قويماسلىق ئۈچۈن ئېشەك مىنىپ ماڭغانىدى . ھەرقانداق كىشىنىڭ ئېشەك مىنىپ بېيجىڭغا ماڭمايدىغانلىقىنى ھەممە بىلىدۇ ، چۈنكى بېيجىڭ بەك يىراقتا ئىدى . كۆرگەن ـ بىلگەنلەر ۋە ئوردىدىكىلەر موللازەيدىن ئالتە شەھەردىن يېنىپ كېلىپ ئۆيگە كېتىۋېتىپتۇ دەپ قالسۇن ئۈچۈن ئاتايىن شۇنداق قىلغانىدى . بىراق ، ئوردا بۇنىڭدىن ئاللىقاچان خەۋەر تاپقانىدى . موللازەيدىن بۇنىڭدىن بىخەۋەر ، يولىنى ئاستا ، خىرامان بېسىپ ، گويا پۈتۈن يۇرت ، پۈتۈن مەھەللىلەر بىلەن خوشلاشماقتا . ئىرىق ـ ئۆستەڭ سۇلىرى شىرىلداپ ، يول بويىدىكى دەل ـ دەرەخلەرمۇ تەزىم قىلىپ ، گويا موللازەيدىننى ئۇزاتماقتا ئىدى .

موللازەيدىن ئۆز ئۆيگە بېرىشنى ئويلىمايتتى ، چۈنكى ئۇنىڭ ئۆيى ئوردىغا يېقىن ئىدى . ناۋادا ئۆيگە بارسا ، ئوردا خەۋەر تېپىپ ، بىرەر چاتاق چىقىرىپ ئۇنى قىمىر قىلدۇرماسلىقى ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس ئىدى . شۇڭا ، ئۆيگە بېرىشنى ئويلىماي ئۆز يولىنى بېسىپ ھەدەپ ئىلگىرىلىمەكتە . لېكىن ، ئۆز ئۆيى جايلاشقان مەھەللە دەرەخلىرىگە يېقىنلاشقاندا ، ئۇنىڭ يۇرىكى ئىختىيارسىز سوقۇشقا باشلىدى ، مانا ئەمدى ئۇ مەھەللىنىڭ شەرق تەرىپى بىلەن يانداپ ماڭدى . لېكىن ، كۈتۈلمىگەن بىر ۋاقىتتا ئوغلى قاھارجان بىلەن قىزى سەتىرەم يان تەرەپتىن پەيدا بولدى . بالىلار

«ئاتام كەپتۇ ، ئاتام كەپتۇ !» دەپ يۈگۈرۈپ كەلمەكتە ئىدى . ئايمخانمۇ بالىلارنىڭ كەينىدىن ئالدىراش كېلىۋاتاتتى . موللازەيدىن دەرھال ئېشەكتىن چۈشۈپ بالىلىرىنى كۆتتى . بالىلار يېتىپ كەلگەن هامان قۇچاقلاپ كۆتۈرۈپ ئۇلارنىڭ مەڭزىگە سۆيدى . ئاتىسىنىڭ بوينىدىن قۇچاقلاپ ئەركىلەۋاتقان بالىلارنىڭ جېنى ئىچىگە پاتماي قالدى . ئاڭغىچە ئايمخان يېتىپ كېلىپ :

— توۋا ، توۋا ، ئۆيۈم بار ، بالىلىرىم بار دەپ خىيالمۇ قىلمايدىكەنسىز ! — دەپ كۆزىگە لىققىدە ياش ئالدى .

— بۇ گۇناھ مەندە ، — دېدى موللازەيدىن يەرگە قاراپ سەل تۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، — خەلق ...

— خەلق ، خەلقلا دەيدىكەنسىز ، ئۆيىڭىزدە جىم تۇرۇپ ، بالىلىرىڭىزنى بېقىپ چوڭ قىلسىڭىزمۇ خەلق بولىدۇ ، — دېدى ئايمخان ئۆپكىدەپ ، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە لىققىدە ياش تولغانىدى .

— بۇ قېتىم ... خەلقنىڭ ئەرز ـ هالىنى يەتكۈزۈپ هەل قىلىپ كەلسەملا ئۆيدىن قىمىر قىلمايمەن ! — دېدى موللازەيدىن ئوڭايسىزلانغان هالدا كۈلۈپ .

— ئاتا ، ئاتا ، يەنە نەگە بارىسەن ؟ — بالىلار تەڭلا سوئال قويۇپ گەپنىڭ بېلىگە تەپتى .

— پىچانغا ! — دېدى موللازەيدىن .

— قاچانلىققا كېلىسەن ؟

— جېنىم بالىلىرىم ، ئەتىلا يېنىپ كېلىمەن !

بالىلار چىنپۇتكەن بولسىمۇ ، ئايمخان چىنپۇتمەي داۋاملىق كۆز يېشى قىلىپ ، ياقىسىنى تۇتقان هالدا :

— توۋا ، توۋا ، بۇ ئادەمنىڭ دەپ تۇرغان گېپىنى ! — دېدى .

موللازەيدىن بالىلىرىنى ئەركىلىتىپ سۆيۈپ خوشلاشتى . ئايمخاندىن يالۇرۇپ رۇخسەت ئالدى ـ دە ، ئېشەككە مىنىپ شەرقە قاراپ كېتىۋەردى . ئايمخان بىلەن ئىككى بالا ئۇزۇنغىچە يول ئۈستىدە قاراپ قېلىشتى ...

ۋاڭ ئوردىسىنىڭ ئوتتۇز ئاتلىق قوشۇنى تولۇق قوراللىنىپ يولغا چىقتى . قوشۇننىڭ ئالدىدا ئۇچ بۇرجەك بايراق لەپىلدەپ قۇيۇندەك ئۇچماقتا . ئەسكەرلەرنىڭ قىلىچ ، مىلتىق ، نەيزە - قوراللىرى قۇياش نۇرىدا يالتىرىماقتا . ئەسكەرلەر كىيگەن يېشىل جىلىتكىنىڭ ئارقىسىغا يېزىلغان «ئەسكەر» دېگەن خەت چاڭ - توزانلار ئىچىدە غۇۋا كۆرۈنمەكتە . قوشۇن غايەت تېز ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى .

موللازەيدىن باللىرىدىن ئايرىلىپ خىرامان يول باساتتى . گاھى ناخشا ئېيتسا پايانسىز دالا ، تاغ - ئېدىرلار ياڭراپ كېتەتتى .

ۋاڭ ئەسكەرلىرى جەڭ ئاتلىرىنى بولۇشىغا چاپتۇرۇپ كەلمەكتە ئىدى . بۇلار ئۇزۇن ئېقىننىڭ ئىچىگە كىرگەندە ئېقىننىڭ شەرق تەرىپىدە بىر قارا كۆرۈندى . قاسىم لويى دەرھال توختاپ ، قولىنى پېشانىسىگە تۇتۇپ ، كۆرۈنگەن قارىغا دىققەت بىلەن سەپسالغاندىن كېيىن ، يىراقتا كېتىۋاتقان بۇ ئېشەكلىك ئادەمنىڭ موللازەيدىن ئىكەنلىكىنى بىلدى - دە ، ئەسكەرلەرگە بۇيرۇق بېرىپ مىلتىقلىرىغا ئوق سالغۇزدى ، ئاندىن سەت چىرقىراپ :

— ئالغا ! — دەپ بۇيرۇق قىلدى .

ئاتلىقلار قۇيۇندەك چاپتى . كۆرۈنگەن قارا بارغانسېرى يېقىنلاشماقتا ، بەش يۈز مېتىر ، ئۈچ يۈز مېتىر ...

ئېشەك كىچىككىنە توقايدىن قايرىلىپ كۆزدىن غايىب بولدى . قاسىم لويى باشلىق ئەسكەرلەر قاتتىق ئەندىشىگە چۈشۈپ ، ئاتلىرىنى تېخىمۇ تېزلەتتى . ئەللىك مېتىردەك ئارىلىق قالغاندا ھەيۋە قىلىپ بىرقانچە پاي ئوق ئاتتى . ئىككى ئەسكەر ئىككى يانداپ بېرىپ غەزەپ بىلەن نەيزە ئۇرغاندا ، نەيزىنىڭ زەربىسىدىن بىر دانە قاسقان تۇماق قاڭقىپ بىر ئازگالغا چۈشتى . يەنە بىر ئەسكى چاپان يەرگە چۈشتى .

قاسىم لويى ۋە باشقا ئەسكەرلەر ئېشەكنىڭ ئۈستىدىكى چاپراس باغلانغان قۇرۇق جازىغا قاراپ ھەيران بولۇپ تۇرۇپ

بۇ چاغدا موللازەيدىن ئاتلىق ، بولۇشىغا ناخشا ئېيتىپ باشقا بىر يولدا خاتىرجەم كېتىپ باراتتى . ئەسلىي ئىش مۇنداق بولغاندى : ۋاڭ ئوردىسى موللازەيدىننى تۇتۇش ئۈچۈن ئەسكەر چىقارغاندا ، بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان مەتگۈلى باشلىق بىر تۈركۈم كىشىلەر ئىككى دانە ئاتنى مۇتىلا قارىيدىن ئەۋەتكەنىدى . بۇيرۇق بويىچە ۋاڭنىڭ ئەسكەرلىرى قوغلاپ كېلىپ ، غەزەپ بىلەن نەيزە سانجىشىتىن بىرەر سائەت ئىلگىرى مۇتىلا قارىي موللازەيدىنگە يېتىشىپ كېلىپ ، ئوتتۇز ئەسكەرنىڭ قوغلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى ، پەيلىنىڭ بۇزۇق ئىكەنلىكىنى خەۋەر قىلغاندا ، موللازەيدىن كۈلۈمسىرەپ ئېشەكتىن چۈشكەن ۋە ئىككى تال تاياقنى توقۇمغا چاپراس ئورنىتىپ ، ئۇنىڭغا چاپىننى ، تۇمىقىنى كىيدۈرۈپ ، خۇددى ئېشەكلىك كېتىۋاتقان بىر ئادەمنىڭ شەكلىنى ياساپ ، ئېشەكنى يولغا سېلىپ قويغانىدى . ئۇنىڭدىن كېيىن مۇتىلا قارىي بىلەن موللازەيدىن ئىككى ئاتقا مىنىپ باشقا يول بىلەن مېڭىپ كەتكەنىدى .

... موللازەيدىن بېيجىڭغا بېرىپتۇ . خان ئوردىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ ، خان بىلەن كۆرۈشمەن دېگەنىكەن ، قارا-ۋۇللار ئۇنى ئوردىغا كىرگۈزمەپتۇ . شۇ ئەسنادا بوينىغا قوڭغۇراق ئېسىلغان بىر پىستە چىقىپ ، ياقا يۇرتتىن كەلگەن بۇ ئادەمنى چىشلىمەكچى بوپتۇ . موللازەيدىننىڭ ئاچچىقى كېلىپ پىستىنى بىر تەپكەنىكەن ، ئۇ نەچچە غۇلاچ نېرىغا دومىلاپ چۈشۈپ ، غىڭشىغىنىچە قېچىپتۇ . خانىنىڭ ئەسكەرلىرى پىستىنى تەپكەن موللازەيدىننى تۇتۇۋېلىپ خانىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىرىپتۇ . خان بۇ ئادەمنى كۆرۈپ :

— نەدىن كەلگەن ئادەمسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— تۇرپاندىن كەلدىم ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ موللازەيدىن .

— پىستەمنى نېمىشقا تېپىسەن ؟ — دەپتۇ خان غەزەپلىنىپ .

— تەپسە نېمە بولغۇدەك؟ — دەپتۇ موللازەيدىن مەسخىرە بىلەن كۈلۈپ. خانىمنىڭ تېخىمۇ غەزىپى كېلىپ:

— بۇ مېنىڭ پىستەم، سەن ئۇنى تېپىشكە قانداق پېتىنىدىڭ؟ چوڭ گۇناھقا لايىق بولدۇڭ. مەن سېنى جازالايمەن! — دەپتۇ.

— قىزىق خان ئىكەنسىز، — دەپتۇ موللازەيدىن كۈلۈپ كېتىپ، — كىچىككىنە پىستىنى تەپكەنگە مېنى جازالايمەن دېگۈچە شىنجاڭدىكى مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان پۇقرانى ئۇرۇپ، ئۆلتۈرۈپ، خانۇەيران قىلىۋاتقان ۋاڭلارنى، ئەمەلدارلارنى جازالاڭ. مەن شۇ توغرىدا سىزنىڭ ئالدىڭىزغا ئەرز قىلىپ كەلدىم!

ئۇ ئەرزنى خانغا سۇنۇپتۇ. خان موللازەيدىننىڭ گەپلىرىنى ئورۇنلۇق دەپ بىلىپ چوڭقۇر ئويلىنىپ قاپتۇ ...

كېيىنكى ۋاقىتلاردا خەلق ئارىسىدا مۇشۇ پاراڭ ئېقىپ يۈرىدى. بۇنىڭغا قارىغاندا، موللازەيدىننىڭ ئەرزنى كۆتۈرۈپ بېيجىڭغا بېرىپ خانغا توغرا بولغانلىقى ئېنىق، لېكىن موللازەيدىننىڭ قانداق جاۋاب ئەكەلگەنلىكى توغرىسىدا بىرەر رىۋايەت يوق ...

سۆزنىڭ قىسقىسى

1

ۋەزىپە ئۆتەپ كەلگەن غالىب سەركەردە — قاسىم لويى ئۇزۇن يالىلىق كۆرەڭ ئايغىرنى بولۇشىغا چاپتۇرۇپ سەپنىڭ ئالدىدا ماڭاتتى . ئۇ شەھەر دەرۋازىسىدىن شامالدەك يېنىك ئۆتۈپ ئوردا دەرۋازىسىغا يەتكەندە ئاتنى شۇنداق تېز توختاتتىكى ، ئۆزى خۇددى قاڭقىپ كەتكەن پومزەكتەك ئات ئۈستىدىن يەرگە سەكرەپ چۈشىتى . ئاندىن كۆرەڭلىك بىلەن ۋاڭنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ كەلدى ۋە يىراقتىنلا يادەك ئېگىلىپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ :

— كاھلىرى قىلدى پەرماننى ئادا ، موللازەيدىن بولدى جېنىدىن جۇدا ! — دېدى .

— ھىم ... — بۇ خەۋەردىن مەمنۇن بولغان ۋاڭ بىر قېشىنى ئېگىز ، بىر قېشىنى پەس قىلىپ ېشىنى لىڭشىتتى ۋە تاقا شەكىلىك ئىنچىكە بۇرۇتىنى يىمىرىپ ئولتۇرۇپ سۆزگە قۇلاق سالدى . قاسىم لويى سۆزىنى داۋام قىلدى :

— موللازەيدىن گوۋال قوتۇر ئېشەككە مىنىپ كېتىۋاتقان يەرگە بىزنىڭ باتۇرلار باستۇرۇپ بېرىپ ، نەيزە بىلەن بىقىنداپ شۇنداق سانجىۋىدى ، — ئۇ سۆزىگە ماسلاشتۇرۇپ ھەركەت قىلىپ سۆزلەيتتى ، — موللازەيدىننىڭ ئۆزى نەلەرگە ، تۇمىقى نەلەرگە ئۇچۇپ كەتتى !

— ھا ـ ھا ـ ھا !...

راسا زورۇقۇپ كۈلگەن يوغان قورساق ۋاڭ چىڭقىلىش تۇپەيلىدىن ئارقىسىدىن «تارت» قىلىپ يەل چىقىپ كەتكەنلىكىنى تۇيماي قالدى .

— باتۇرلارغا ئىككى ئىرىك ئىنئام قىلىنسۇن ! — دېدى ۋاڭ قاقاقلاپ كۈلۈپ تۇرۇپ . بەلكى ئۇ بۇنىڭ بىلەن ئەيىبىنى يېپماقچى بولغاندۇ !

— خوش !

غوجاكاھ بۇيرۇقنى تاپشۇرۇۋالدى . قاسىم لويى قۇللۇق بىلەن

دۇرۇپ تەزىم بەجا كەلتۇرگەندىن كېيىن ، كەينىچە مېڭىپ خۇشال چىقىپ كەتتى ...

شۇ كۈندىن ئېتىبارەن ۋاڭ ئوردىسى ۋە ۋاڭ جەمەتلىرى ئىچىدە قانداقتۇر بىر خىل خاتىرجەملىك باشلاندى . موللازەيدىن دەك «ئىش بۇزار ، يۇرت بۇزار» بىر ئادەمنىڭ دۇنيادىن يوقىلىشى ۋاڭلىق ھاكىمىيەت ئۈچۈن غايەت زور پايدىلىق ئىش ھېسابلىناتتى ، ئەلۋەتتە !

«موللازەيدىن ئۆلدى . ئۇنىڭ جەستى قاغا ـ قۇزغۇنلارغا يەم بولدى !»

بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ۋېلىخان بەگ ، مەتىم دورغا ، قەۋزەت تەيجىلەرگە ئوخشاش ئادەملەر ئىنتايىن خۇش بولۇشۇپ ، تۇماقلىرىنى ئاسمانغا ئېتىشتى . ئۆز خۇشاللىقلىرىنى بېسىۋالالماي ، كۈلمەيدىغان يەرلەردىمۇ كۈلۈپ ئاغزى قۇلىقىغا يەتكۈدەك بولۇپ يۇرۇشتى . بەزىسى : «ئەجەب ياخشى بولدى ، بىر ياماندىن قۇتۇلدۇق» دېيىشتى . ۋېلىخان بەگ تېخىمۇ خاتىرجەم بولدى . ئۇ ئەمدى مېنىڭ بېشىمغا ھېچكىم تاغار كىيدۇرۇپ زۇلۇم سالالمايدۇ دەپ ئويلايتتى .

ئوردىدىن تارقالغان بۇ غەلىتە خەۋەرگە كىشىلەر ئىشەنمەيتى . ئۇلار قانداقمۇ ئىشەنسۇن ؟ ئۆزىنىڭ ياخشى ئوغلانى موللازەيدىندىن قانداقمۇ ئايرىلغۇسى كەلسۇن ؟ !

جامائەت يەنە بىر تەرەپتىن ئىشەنمەيمۇ ، ئەنسىرىمەيمۇ تۇرالمايتتى . «راست گەپمىدۇ ؟ بۇ ئەسكىلەر موللازەيدىنگە راستلا زىيانكەشلىك قىلغانمىدۇ ؟» دەپ تەشۋىشلىنەتتى . بەزىلەر خۇپيانە ھالدا «موللازەيدىنىڭ ئۆزى نەلەرگە ، تۇمىقى نەلەرگە ئۈچۈپ كەتكەن» يەرگە بېرىپ كۆزدىن كەچۈرۈپ كەلدى . ئۇ يەردە بىرەر ھادىسىنىڭ ئىزى كۆرۈنمەيتتى . بۇ كىشىلەر ئۆزلىرى كۆرۈپ كەلگەن ئەملىي ئەھۋاللارنى جامائەت ئىچىدە سۆزلەپ ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى تىندۇراتتى .

— موللازەيدىن يېتىمدىغان يېرىگە يەتتى !

— قاسىم لويغا ئۆزىنى ئالدۇرۇپ قويىدىغان موللازەيدىن تېخى دۇنياغا تۆرەلگىنى يوق !

كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ بۇ سۆزلىرى بىلەن موللازەيدىنگە بولغان قىزغىن مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلسا ، يەنە بىر تەرەپتىن زالىم ۋاڭلارغا ۋە ئۇلارنىڭ گۇپپاڭچىلىرىغا بولغان كۆچلۈك غەزەپ - نەپرىتىنى بىلدۇرۇشەتتى .

ئاندىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا : «موللازەيدىن بېيجىڭغا بېرىپتۇ ، خان بىلەن كۆرۈشىمەن دەپ ئوردىغا بارغانكەن ، دەرۋازىۋەنلەر توسۇپ كىرگۈزمەپتۇ . تۇرپاندىن خەلقنىڭ ئەرز - دادىنى ئەكەلدىم دېسىمۇ ئاڭلىماپتۇ . بىر چاغدا بوينىغا ئالتۇن قوڭغۇراق ئاسقان بىر پىستە موللازەيدىننى يات كۆرۈپ قاۋغىلى تۇرۇپتۇ . موللازەيدىن ئەپلەپ تۇرۇپ پىستىنى بىر تەپكەنكەن ، ئۇ ئۇچۇپ بېرىپ بەش غۇلاچ يەرگە چۈشۈپتۇ . ئاندىن دەرۋازا باقىدىغان نۇرغۇن چېرىك بىرلىشىپ كېلىپ موللازەيدىننى باغلاپ ، خان ئالىيلىرىنىڭ پىستىسىنى تەپكەن ياۋايى ئادەم دېگەن گۇناھنى ئارتىپ خانغا ئۇدۇل قىلغانكەن ، خان ئۇنىڭغا : ‹مېنىڭ پىستەمنى تەپكىنىڭ چوڭ گۇناھ ، سېنى قاتتىق جازالايمەن › دەپتۇ . موللازەيدىن قورقماستىن مەسخىرە قىلىپ كۈلۈپ تۇرۇپ : ‹سىزنىڭ ئەمەلدارلىرىڭىز بىزنىڭ يۈرتقا بېرىپ بۇلاڭ - تالاڭ قىلسا ، ئادەم ئۆلتۈرسە ، ئوت قويۇپ تاغدەك - تاغدەك چوڭ گۇناھلارنى قىلسا ئۇلار بىلەن كارىڭىز يوق ، مەن كېلىپ پىستىڭىزنى تەپسەم شۇنچە چوڭ گۇناھ بولامدىكەن؟ › دەپتۇ . خان بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن غەلىلماپتۇ . موللازەيدىن ئاندىن يۈرت خەلقى يېزىپ بەرگەن ئەرز خەتنى تۇتقانكەن ، خان قوبۇل قىلىپ موللازەيدىنگە جەزمەن ئىلتىپاتلارنى قىپتۇ !» دېگەندەك رەۋايەتلەر ئوتتۇرىغا چىقتى .

بۇ رىۋايەت خەلقنىڭ موللازەيدىنگە بولغان چەكسىز مۇھەببىتىنىڭ ۋە ئۇنىڭ زېرەك ، قابىل ئادەم ئىكەنلىكىگە ئىشەنگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى ئىدى .

خەلق موللازەيدىننىڭ قابىللىقىغا ، بىرەر يېڭىلىق ئېلىپ

كېلىدىغانلىقىغا ئۈمىد بىلەن كۆز تىكمەكتە ئىدى ؛ بېيجىڭدەك يەرگە بېرىپ خان بىلەن كۆرۈشۈشكە ئاجايىپ ئۇستىلىق قىلىپ يول تاپقان موللازىيدىننىڭ يەنە ئاجايىپ يوللار بىلەن كىشىنى ھەيران قالدۇرغۇدەك ئىشلارنى قىلىپ كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ ، كېچە - كۈندۈز يولغا قارىشاتتى .

كۈنلەر ئۆتۈپ ، ئايلار قاتلاندى . كىشىلەر يەنىلا تەقەززالىق بىلەن يولغا قاراشماقتا . كوچىغا چىققان ھەرقانداق ئادەم يىراقتا بىرەر ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنۈپ قالسا ، موللازىيدىن بولۇپ قالىمسۇن يەنە دېيىشىپ ، تاكى شۇ ئادەم ئۆتۈپ كەتكۈچە ساقلىشاتتى . كېچىلىرى يىراقلاردىن ئات - ئۇلاغنىڭ تۇيۇقسىز ئاڭلانسا ياكى مەھەللىلەردە ئىتلار قاۋاشسا قۇلاق سېلىشاتتى . بولۇپمۇ موللازىيدىننىڭ مەھەللىسى تەرەپتە كېچىلىرى بىرئاز تۇيۇق چىقسىلا ، ئەتىسى ئۆزئارا سۈرۈشتە قىلىشاتتى .

بۇ مەسىلىلەردە خەلقنىڭ ئۆزئارا چۈشىنىدىغان ئورتاق تىلى بار ئىدى . بىر - بىرىنى كۆرگەندە : «قانداق ، تىنچمۇ ؟ بىرى كەلگەندەك قىلامدۇ ؟ » دەپ سورىشاتتى . ئۇلارنىڭ «بىرى» دېگىنى موللازىيدىن ، «تىنچمۇ ؟ » دېگىنى موللازىيدىن كەلدىمۇ ، يوق ؟ دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرەتتى .

2

شۇ كۈنلەردە قۇمۇل شەھىرىگە بىر كاتتا مېھمان كەلدى .

مېھمان باشلىرىغا قىزىل - يېشىل پۈپۈك قاداپ ، بوينىغا كولدۇرما ئېسىلغان ، كولدۇرما تىلىغا قىزىل جۇلا پۈپۈك ئورناتقان ياسداق نار تۆگىگە مىنگەنىدى . تۆگىنى مەخسۇس بىر تۆگىچى يېتىلىگەن ، تۆگىنىڭ ئىككى يېنىدا بىللە كېلىۋاتقان ئىككى مەھرەم مېھمانىنىڭ چىرايىغا خۇددى ئاپتاپپەرەس قۇياشقا باققاندەك تەلمۈرگەنىدى . ئاددىي ، ئەمما ھەشەمەتلىك بۇ كۆرۈنۈشلەر مېھمانىنىڭ ئادەتتىكى كىشىلەردىن بولماستىن ، بەلكى كاتتا زات ئىكەنلىكىنى

لىكىنى تولۇق ئىسپاتلايتتى .

تۆگە رەستە بويلاپ ھەيۋەت بىلەن كېلەتتى . ئۇنىڭ بويىنىدىكى كولدۇرما جاراڭلاپ رەستىنى لەرزىگە كەلتۈرەتتى . مېھمان بولسا تۆگە ئۈستىدە سالاپىتىنى بۇزماي ، رەستىدىكى ھەرقانداق كۆرۈنۈش ، مەنزىرىلەرگە ۋە ۋاراڭ - چۇرۇڭلارغا پىسەنت قىلماي ، پەقەتلا تۆگىنىڭ كىشىنى ئالدى - ئارقىغا چايقايدىغان قوپال مېڭىشىغا ئامالسىز ماسلىشىپ ئولتۇراتتى . تۆگە رەستىنى يېرىپ ئۆتۈپ ، شەھەر بويىچە مەشھۇر سارايلاردىن بىرىگە كىرىپ كۆزدىن غايىب بولدى . رەستىدە غۇلغۇلا كۆتۈرۈلدى .

— كىمدۇ ؟

— ياتلا سالاپەتلىك كۆرۈنىدۇغۇ !

— كۆرۈنۈشىدىن بىزخەقمۇ نېمە ؟

— خېلى چوڭ ئەمەلدار ئوخشايدۇ !

كۆزى ئۆتكۈر ، خىيالى ئۇچقۇر باققال ، سودىگەرلەر ، سەزگۈر ، گۇمانخور گەيجاڭ ، جىسالار مېھمانىنىڭ سالاپىتىگە قاراپ ھەرخىل پەرەزلەرنى قىلىشتى . تۆگىچى تۆگىنى يېتىلەپ سارايغا كىرگەندىن كېيىن ، تۆردىكى تۆت تۈۋرۈكلۈك ئايۋانچە ئالدىغا تۆگىسىنى چۆكتۈردى . مەھرەملەردىن بىرى دەرھال دۇم يېتىپ پەلەمپەي بولدى ، يەنە بىر مەھرەم مېھمانىنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ يەرگە چۈشۈردى ، ئاندىن باشقا يۇك - تاقلارنى يەشتى . مەھرەملەردىن بىرى سارايۇەنگە ۋارقىراپ ، پاكىز بىر ئۆي ئاجرىتىپ بېڭى بورا ، يېڭى كىگىز سېلىپ تەييارلاشنى بۇيرۇدى . شۇ ئەسنادا تۆگىچى كېلىپ :

— دارىن ، رۇخسەت قىلسا ، قايتايمىكىن ؟ — دەپ ئىجازەت سورىدى .

دارىن بېشىنى بىلىنەر - بىلىنمەس لىڭشىتىپ قويدى . بۇ چوڭ ئىلتىپات ئىدى . تۆگىچى رازى بولغان ھالدا تۆگىسىنى تۇرغۇزۇپ سارايدىن يېتىلەپ چىقىپ كەتتى . ھايال بولمايلا تۆگە كولدۇرمىسىنىڭ ئاۋازىمۇ بېسىلدى .

ئەسلىدە بۇ مېھمان ئۇزۇن يولدىن تۆگە كارۋانلىرى بىلەن بىللە كەلگەنىدى . تۆگىچى دېگەن شەھەردىن خېلى يىراققا — جاڭگالغا چۈشكۈن قىلىدىغان بولغاچقا ، كارۋان بېشى بۇ كاتتا مېھمانىنى ئۆزلىرى بىلەن جاڭگالدا ياتقۇزۇشنى بىھۆرمەتلىك دەپ تونۇپ ، ئىززەت يۈزىسىدىن ئۇنى مەخسۇس تۆگە بىلەن شەھەرگە ئېلىپ كەلگەنىدى . تۆگىچىلەر بۇ يەردە بىر ھەپتە دەم ئالماقچى ، بۇ كۈنلەردە مېھمان ئىككى نەپەر خىزمەتكارى بىلەن شەھەردە تۇرماقچى بولغانىدى .

مەھرەملەر خۇددى مەخسۇس تەربىيە كۆرگەن كىشىلەردەك ئۆز خوجىسىنى تىك تۇرۇپ كۈتەتتى . ئۇلار ھەر بىر ئېغىز سۆز قىلغاندا ياكى خوجىسىدىن بۇيرۇق ئالغاندا «خوش ـ خوش !» دەپ ھۆرمەت بىلدۈرەتتى .

مېھمان يېگۈى بىسات سېلىنغان ئازادە ئۆيگە ئورۇنلاشتى . بىسات ئۈستىگە قىزىل تاۋار كۆرپە تاشلىنىپ ، ئالاھىدە تۆشەك راسلاندى . مېھمان ئەنە شۇ تاۋار كۆرپە ئۈستىدە چاراز قۇرۇپ ئولتۇراتتى . تالا ـ تۈزىنىڭ ئىشلىرىنى خىزمەتكارلار ئۆزلىرى بېجىرەتتى .

ئاردىدىن يېرىم سائەت ئۆتمەيلا بۇ مېھماننىڭ خان ئوردىسىدىن كەلگەن دارىن ئىكەنلىكى ، تاكى خوتەنگىچە بولغان ئارىلىقنى تەپ-تىش قىلىپ كېتىۋاتقانلىقى شەھەرگە پۇر كەتتى . ئۇنىڭ بۇنداق ئوڭاي تونۇلۇشىغا ئاغزى بوش خىزمەتكارلار سەۋەب بولدى .

بىر خىزمەتكار ئاشپۇزۇلغا چىقىپ دارىن ئۇچۇن تاماق بۇيۇ-رۇنداندا : «تاماق تەملىك بولسۇن ، بىزنىڭ خوجايىن خان ئوردا-سىدا ئالاھىدە تاماق يەپ ئۆگەنگەن ، تاماقنى بەك ئىلغايدۇ» دەپ تەكرار تاپىلايتتى . تاماق تەييار بولغاندا بىر ئاشپەز تاماقنى كۆتۈ-رۈپ ئاتايىن سارايغا ئېلىپ كېلەتتى .

يەنە بىر خىزمەتكار بازارغا چىقىپ : «قارا مېكىيان تۇخۇمى ئالىمەن» دەپ دۇكانلارنى باشتىن ـ ئاياغ ئارىلاپ چىقتى . دۇكان-دارلار تۇخۇملارنىڭ قاندىقىنى قارا مېكىيان تۇغقانلىقىنى ئىلغا

قىلالماي جاۋاب بېرەلمىگەندە ، خىزمەتكار قوشۇمىسىنى تۇرۇپ : «بىزنىڭ داڕىن خان ئوردىسىدا مەخسۇس قارا مېكىيان تۇخۇمى ئىستېمال قىلاتتى . بۇ شەھەردە مۇنداق تۇخۇم تېپىلمىسا چاتاق بولغۇدەكقۇ ! » دەپ غوڭشىپ قويياتتى .

بۇ گەرچە تۇرمۇشتىكى كىچىك ئىشلار بولسىمۇ ، لېكىن داڕىننىڭ كىچىك ئادەم ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلاپ ، ئۇنىڭ شۆھرىتىنى ئاشۇرۇشقا چوڭ دەستەك بولاتتى .

شۇنداق سەۋەبلەر تۈپەيلى داڕىننىڭ شۆھرىتى يەنە بىر بالداق كۆتۈرۈلدى . شەھەر سودىگەرلىرى ، گەيجاڭ ، جىسالار مەسلىھەتلىشىپ بۇ ئۇلۇغ مېھمانغا سالام بېرىپ چىقماقچى بولۇشتى .

ئۇ زامانلاردا شەھەرگە چوڭراق ئەمەلدار كەلسە ، يۇرت چوڭلىرى ، سودىگەر ، گەيجاڭ ، جىسالار توپلىشىپ سالامغا كىرىپ كۆرۈشۈپ چىقىش بىر ئادەت ئىدى .

شەھەرلىكلەردىن سەككىز ـ ئون ئادەم سالامغا كەلدى . ئۇلار داڕىن ئولتۇرغان ئۆينىڭ ئۈدۈلىغا كېلىپ تەزىم قىلىشتى . داڕىن بولسا ئۇلارنى ئوچۇق ئىشىكتىن كۆرۈپ ئولتۇراتتى . شۇنداق بولسىمۇ خىزمەتكارلاردىن بىرى كىرىپ :

— يۇرت چوڭلىرى سالامغا كەپتۇ ! — دەپ خەۋەر قىلدى .

داڕىن بېشىنى سەل ـ پەل لىڭشىتىپ :

— رەھمەت ، رەھمەت ! — دەپ قويدى .

سودىگەر ، جىسالار چوڭ ئەمەلدارنىڭ شۇنچىلىك ئىلتىپات قىلغانلىقىغا رازى بولۇپ خوشلىشىپ چىقىپ كېتىشتى . بۇ كىشىلەردە ھەرخىل چۈشەنچە ۋە تەسىرات پەيدا بولغانىدى .

— كاتتا دېگەن كاتتا ، ئولتۇرۇشلىرىغا قاراڭلار !

— ئادەتتىكى ئەمەلدار بولغان بولسا ، بىز كىرگەندە ئورنىدىن تۇرۇپ كۆرۈشەتتى ياكى ئىشىك ئالدىغا چىقاتتى . ئۇنىڭ سالاپىتىنى بۇزماي ئولتۇرغىنىغا قارىغاندا چوڭ ئەمەلدار ئىكەنلىكى چىقىپ تۇرىدۇ !

— چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدۇ !

ئۇلار دارىن ھۇزۇرىدىن چىقىۋېتىپ ، ھەر كىم ئۆز چۈشەنچىسى بويىچە خېلىغىچە دارىنناڭ تەرىپىنى قىلىشتى .

ئۇلارنىڭ بۇگۈن دارىننىڭ كاتتا ئەرباب ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىشىدا يەنە بىر ئاساسمۇ بار ئىدى . ئۇلار بۇرۇنلاردا ئەمەلدارلارنىڭ ھارۋا ، ئېشەك ، تۆگە كارۋانلىرىنى كىرا قىلىپ ياكى پىيادە كېلىدىغانلىقىنى تولا كۆرگەنىدى . ئۇنداق ئادەملەر شەھەرگە باش - كۆزىنى چاڭ - توزان باسقان ، ھارغىن قىياپەتتە كېلەتتى . دارىندەك ئالاھىدە بېزەلگەن نار تۆگىگە مىنىپ ، بىرنەچچە خىزمەتكارنى ئەگەشتۈرۈپ كېلىدىغانلىرىنى ئۇلار ئەسلا كۆرمىگەنىدى . شۇڭا ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىلگىرى كۆرگەنلىرىگە ئاساسەن بۇگۈنكى دارىننىڭ ئىسمى - جىسمىغا لايىق كاتتا ئەرباب ئىكەنلىكىگە قايىل بولۇشقانىدى .

ئۇلار سارايدىن چىقىپ ئۇچرىغانلا ئادەمگە ئۆزلىرىنىڭ بۇگۈن كەلگەن دارىنغا سالام بېرىپ چىققانلىقىنى سۆزلەپ ، خۇددى ئايدىن چۈشكەن ئادەمنى كۆرۈپ چىققاندەك ھاياجىنىنى باسالماي قېلىشتى . ئۇلارنىڭ بۇ خىل سۆزلىرى دارىننىڭ ھۆرمىتىنى يەنە بىر بالداق ئۆستۈردى .

شەھەر ئاخۇنلىرى ، ئىمام - مەزىنلەرمۇ يېڭىدىن كەلگەن چوڭ - چوڭ ئەمەلدارلارغا كۆرۈنۈش قىلىپ سالام بېرىپ چىقىشىنى ئۆزلىرىگە ئالاھىدە ئابرۇي بىلەتتى . شۇڭا ، ئۇلارمۇ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ سالامغا كىرىشتى .

شۇنداق قىلىپ دارىننىڭ شۆھرىتى بىر كۈن ئىچىدە پۈتۈن شەھەرگە پۇر كەتتى .

شەھەر ھاكىمى كېچىكىپ ئاڭلاپ قالدى . ئۆزىنىڭ بالدۇرراق ئاڭلىماي قالغىنىغا قاتتىق ئۆكۈنۈپ : «بىخۇدلۇق ، سەۋەنلىك قىپتىمەن» دەپ ئۆز - ئۆزىگە كايىدى ۋە خىجالەتچىلىك ھېس قىلدى . شۇڭا ، ئۇ نېرى - بېرىسىنى سۈرۈشتە قىلمايلا ، شام بىلەن خۇپتەن ئارىلىقىدا ئادەملەرگە پانۇس ۋە سوۋغا - سالام كۆتۈرتۈپ ئالدىراپ - تېنەپ سالامغا كەلدى .

ئۇلار ناھايىتى تېز كېلىشىۋاتاتتى . قىپقىزىل پانۇسلار شامال-
دا خۇددى شارەك يېنىك ئۇچاتتى . كوچىلاردىكى كەچ بازارچىلار
ئۇلارنىڭ مېڭىشىنى كۆرۈپ ، ھاكىمنىڭ يورغىلايدىغان كۆنلىرىمۇ
بولىدىكەن دەپ ھەيران بولۇشتى . ئۇلار توپتوغرا دارىن چۈشكەن
سارايغا كىرىپ ، سەل توختاپ ئۆپكىسىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن ،
بىر ئادىمنى خەۋەر قىلىشقا كىرگۈزدى . خىزمەتچى ئانچە ئۇزۇن
ئۆتمەي دارىننىڭ كىرىشىگە ئىجازەت بەرگەنلىكىنى ئېيتىپ چىق-
تى . ئاندىن ھاكىم ئالاھىدە سالاپەت بىلەن كۆرۈشكىلى كىردى .
بوسۇغىدىن كىرىپلا ئىككى قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ تۇرۇپ :
— سەۋەنلىك مەندە ، سەۋەنلىك مەندە ! — دەپ تەكرار ئۆزرە
ئېيتتى ، — بۇ يەرگە قەدەم تەشرىپ قىلغانلىقلىرىدىن خەۋەرسىز
قاپتىمەن . كەچ بولسىمۇ ئەپۇ سوراپ كەلدىم .
— ھېچقىسى يوق ، ھېچقىسى يوق ! — دېدى دارىن سالاپىتە-
نى بۇزماي ، — پېقىر تۇيۇقسىز كېلىپ ھەرقايسىلىرىنى ئاۋارە
قىلىپ قويغىنىغا خىجالەت بولۇۋاتىدۇ !
— بىزنىڭ بۇ كىچىك شەھىرىمىزدە كۆندىن قالسا ئاي ،
ئايدىن قالسا جانابلىرى ئۇلۇغ . بىزنىڭ بىخۇدلۇق قىلغانلىقىمىز
ئۇچۇن بىزنى قاتتىق جازالىسىلا ! — دېدى ھاكىم غەلىتە كۆچۈك-
لىنىپ .
— ھەرگىز ئۇنداق دېمىسىلە !
— كەمىنىلىرى ئۆز سەۋەنلىكىگە تەكرار ئەپۇ سورايدۇ !
— ئۇنداق دېمىسىلە ! خوش ، قېنى بىزنىڭ مۇساپىر خانە-
مىزغا مەرھەمەت قىلسىلا ! — دېدى دارىن قولى بىلەن ھاكىمغا
ئورۇن كۆرسىتىپ .
ھاكىم تاۋار كۆرپە سېلىنغان تۆت بۇرجەك ئورۇندۇققا كې-
لىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن ، تاشقىرىدىكى ئادەملىرىگە بۇيرۇق
قىلدى :
— نەرسە - كېرەكلەرنى ئەكىرىڭلار !
ھاكىمنىڭ ئادەملىرى قەغەزلەرگە ئورالغان ئالما ، ئۇزۇم ،

پىشۇرۇلغان توخۇ گۆشى ، تۇخۇم ، قوغۇن قاتارلىق نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ كىرىپ ، قائىدە بويىچە دارىنىڭ ئالدىغا قويۇپ چىقىپ كەتتى . ھاكىم ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئىككى قولىنى جۇپلەپ :

— ئىنىلىرى ئالدىراپ ئەرزىمەس نەرسىلەر بىلەن كېلىپ قالدى . ئەپۇ قىلىپ قويۇڭ قىلىشلىرىنى ئۈمىد قىلىمەن ، — دېدى .

— ئاۋارە بولۇپ ... جۇڭاپ كېتىپتىلا ! — دېدى دارىن بېشىنى لىڭشىتىپ ۋە قويۇڭ قىلغانلىقىنى ئېپادىلىدى ، ئاندىن ھاكىم ئۆزىنى تۇزەپ ، خۇشخۇي قىياپەتتە سورىدى :

— ئۇلۇغ دارىنىڭ مۇبارەك سەپىرىنى قەيەردىن قەيەرگىچە دەپ بىلسەك بولىدىكىن ؟

— كەمىنىلىرى بېيجىڭدىن چىقتى ، غەربىي رايونلارنى چالا قويماي ئايلىنىپ چىقماقچى .

— بەك ئوبدان ، بەك ئوبدان بوپتۇ ، بۇ تولىمۇ ئۇلۇغ سەپەر ئىكەن ! ئەر ئۆمرىدە بىر كېلىدىغان تېپىلماس پەيت ، تېپىلماس بەخت . بۇ گەپچە جانابلىرىنىڭ قەدەملىرى خوتەنگىمۇ يەتسە كېرەك ؟

— كەمىنىلىرى بىر بولسا خوتەندىن قايتىدۇ .

— خوتەن بەك ياخشى جاي ، ئۇ يەردىن قاشتېشى چىقىدۇ ئەمەسمۇ ! ... — ھاكىمنىڭ بۇ سۆزىدىن ئۇنىڭ قاشتېشىغا ئامراق-لىقى چىقىپ تۇراتتى . ئۇ خۇددى ئاغزىغا سېرىق سۇ كەلگەندەك تامشىپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — بۇ گەپچە جانابلىرى خوتەن تەرەپلەردە ئانچە ئۇزۇن تۇرمايدىكەنلا ـ دە ؟

— خالىسام تۇرۇپ قېلىشىم مۇمكىن !

ھاكىم چۆچۈپ دارىنىڭ جامالىغا باقتى .

— ئەگەر جانابلىرى خوتەندە تۇرۇپ قالىدىغان بولسا ، مېنىڭ مەرتىم قۇتلۇقلايدۇ . ئۇ چاغدا خىزمەتلىرىگە ئىنىلىرى يەنە تەييار تۇرىدۇ ! — دېدى ھاكىم ۋە بىردىنلا ئاۋازىنى پەسەيتتى ، — بىزنىڭ بۇ يەردە ۋاقى ئوردىسى بولغانلىقتىن تولا ئىشلار بىزگە

ئاشمايدۇ . چوڭ ـ چوڭ دەۋا ـ دەستەكلەر بىزگە كەلمىگەندىكىن ، ھاكىملىقنىڭ نېمە ئەھمىيىتى ؟ قۇرۇق يامۇلدىن قانچىلىك مەنپەئەت چىقماقچى ؟ «ئۇمىچى يوق مازاردىن شەيخ قېچىپتۇ» دېگەندەك ، بۇ قۇرۇق يامۇلدا پەقەت تۇرغۇم يوق . جانابلىرىدەك كاتتىلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ بولسىمۇ خوتەندەك چوڭ يەرلەردە تۇرۇشنى كېچە ـ كۈندۈز ئارزۇ قىلاتتىم . ئەگەر جانابلىرى خوتەندە تۇرۇپ قالىدىغان بولسىلا ، بۇ ئارزۇلىرىمنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا شەكسىز ئىشەنسەم بولغۇدەك .

— ھا ـ ھا ـ ھا ... كۆڭلۈمگە كەچكەن ئىشلارنىڭ نەق جايىدىن چىققانلىقىغا ھەيرانمەن . ھا ـ ھا ـ ھا ...— دارىن قاتتىق كۈلكىدىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى ، — بۈگۈن شەھەرگە كېلىپلا ئىنىمنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى دەڭسەپ بولغانىدىم ، يۈز كۆرۈشۈشنىڭ ئالدىدىلا : «ناۋادا ئۇشبۇ سەپىرىمدە خوتەندە ئۇزۇنراق تۇرۇپ قالماقچى بولسام ، ئەڭ ئاۋۋال ئىنىمنى ئالدۇرۇپ ئىقتىدارىدىن پايدىلىناي» دەپ كۆڭلۈمگە پۈكۈپ قويغانىدىم . نېمىدېگەن دەل كەلگەن ـ ھە ! ئۆزلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىشقان تۇنجى سۆھبەتتىلا ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇلىرى بىلەن كۆڭلۈمگە پۈككەن خىيالىمنىڭ ئوخشاش چىققانلىقى نېمىدېگەن ھەيران قالارلىق ئىش ـ ھە ! ھا ـ ھا ـ ھا ...

— رەھمەت ، بىزدەك كىچىك ئادەمنى چۈشىنىپ كۆڭۈللىرىگە پۈككەنلىرى ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز چوڭ ئاتىدارچىلىق ! بۇ قىلغانلىرىنى قانداقمۇ تۆلەپ كېتەرمەن ! — ھاكىم بۇ سۆزلەرنى ئورنىدىن تۇرۇپ ئىككى قولىنى جۈپلەپ ، ئۈستى ـ ئۈستىگە ھۆرمەت بىلدۈرۈپ سۆزلىمەكتە ئىدى .

ئۇنىڭ پىلە قۇرتىدەك تولغىنىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن دارىن ئىچىدە «ۋاي بىچارە» دەپ قويدى ، لېكىن چاندۇرمىدى .

— ئولتۇرسىلا ، ئولتۇرسىلا ! — دېدى دارىن ئۇنى خاتىرجەم قىلىپ ، — ناۋادا ئۆزۈم خوتەندە بىرقانچە ۋاقىت تۇرۇشنى خالاپ قالسام ، ئالدى بىلەن ئۆزلىرىدەك قابىلىيەتلىك ھەم مېھماندوست

ئادەمنى چوقۇم ئالدۇرۇپ كېتىمەن ! ئۇنىڭغا شەكسىز ئىشەنسىلە !
— ئىلتىپاتلىرىغا رەھمەت ، ئىلتىپاتلىرىغا رەھمەت ! —
ھاكىم قايتا ئورنىدىن تۇرۇپ ھۆرمەت بىلەن مىننەتدارلىق بىلدۇر-
گەندىن كېيىن ، ئالدىراش ئارقىغا بۇرۇلۇپ تاشقىرىدا تۇرغان
ئادەملىرى ئارقىلىق سارايۇەننى چاقىرتتى . سارايۇەن تاشقىرىدا
قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇراتتى ، ھاكىم ئۇنىڭغا بۇيرۇپ :
— دارىن بىزگە ئەڭ قىممەتلىك مېھمان ، بۇنى بىلىشىڭلار
كېرەك . ياخشى كۈتۈۋېلىڭلار . نېمە لازىم بولسا تېپىپ بېرىپ
رازى قىلىڭلار . ناۋادا خاپا قىلىپ قويىدىغان بولساڭلار ، مەندىن
ئاغرىنماڭلار ! — دېدى .
— خوش ، خوش ! — تاشقىرىدىن سارايۇەننىڭ ئاۋازى ئاڭلا-
نىپ تۇراتتى . ھاكىم ئورنىدىن تۇرۇپ :
— ئىنىلىرى كەچ كېلىپ بىئەدەپلىك قىلدى . ئۆزلىرىنى
ئارام ئالغىلى قويمىدى . ئەپۇ قىلارلا ! ئەتە مەپە ئەۋەتسەم كۆلبەمگە
ئىلتىپات قىلسىلا ! — دېدى .
— كۆرۈشتۈق ، بولدى ئەمەسمۇ ! كەمىنە ئالدىراپ تۇرىدۇ .
ۋاقتىدا يولغا چىقىپ كەتكىنىم ياخشى ، — دېدى دارىن .
— نېمىدېگەنلىرى ئۇ ؟ مېھمانىنىڭ كېلىشى ئۆز ئىختىيارى
بولغان بىلەن ، كەتمىكى ساھىبخانىنىڭ ئىختىيارىدا . بىرقانچە
كۈن تۇرسىلا ، ھاردۇقلىرى چىقسۇن . ئىنىلىرى ئۆزلىرىنى ئوبـ-
دان يولغا سېلىپ قويالايدۇ . شۇنداق بولسۇن ، ئەتە مەپە ئەۋەتـ-
مەن ، ئىلتىپات قىلسىلا ! ئەمىسە مەن قايتاي ! — ھاكىم خوشلـ-
ىشىپ تاشقىرىغا چىقتى . دارىن ئۈزىتىپ چىققاندا ئۇ يەنە
ئارقىسىغا قايرىلىپ :
— گەپ شۇنداق بولدى ، ئەتە مالال كۆرمەستىن بىزنىڭ
خانىمىزغا قەدەم تەشرىپ قىلارلا ، خوش ! — دېدى .

3

هاكىم ئەۋەتكەن مەپە ئاشۇاقتى بىلەن سارايغا كەلدى . تولۇمـ دەك سەمرىگەن قارا قېچىر مەپىنى ساراي ئىچىدە يېنىك تەۋرىتىپ يېرىم ئايلانغاندىن كېيىن دارىنىڭ ھۇجرىسى ئالدىدا توختىدى . مەپە بىلەن يەنە ئىككى نەپەر يايمۇ بىللە كەلگەنىدى . ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى دارىنىي مۇھاپىزەت قىلىش ئىدى .

مەپە ئالاھىدە سۆلەتلىك ھەم چىرايلىق بولۇپ ، شەھەر بويىچە مۇشۇ بىرلا ئىدى . ئامبال ، ھاكىملارغا خاس مۇنداق سىپتا مەپدـ لەرنى كۇچانىڭ داڭلىق ئۇستىلىرىلا ياسىيالايتتى . بۇ مەپىمۇ كۇچا ئۇستىلىرىنىڭ قولىدىن چىققان بولۇپ ، بىر بەگ كۇچادا ياستىپ كېلىپ ھاكىمغا تارتۇق قىلغانىدى .

مۇنداق نەپىس ئىشلەنگەن مەپىلەر «ئامبال مەپىسى» دەپ ئاتىلاتتى ۋە ئادەتتىكى پۇقرالار ئىشلىتىدىغان مەپىلەردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى . بۇ خىل مەپىلەرنىڭ چاقى كىچىك ، شادىلىرى توم ھەم زىچ ، ئۇلتاڭلىرى قېلىن ، ئۇلتاڭغا قېقىلغان قالپاقلىق مىخلار سىپتا ھەم ئۇچلۇق بولاتتى . شوتا ، چاق ، شادىلىرى پۇقراـ لارنىڭ مەپىسىگە ئوخشاش قىزىل رەڭدە بويالغان بولماستىن ، قىزىل سىردا سىرلىناتتى . مەپىنىڭ ئەگمىسى قىزىل ، يېشىل ، سېرىق رەختلەر بىلەن مۇناسىپ ھالدا شىرداققا ئوخشاش گۇل كەلتۇرۇپ قاپلىناتتى . قارا قېچىرمۇ ئالاھىدە زىننەتلەنگەنىدى ، بېشىغا تار لېنتا باغلانغان ، قاشقا ، ماڭلاي چاچلىرىغا قىزىل جۇلا ، يېشىل پۆپۈكلەر ، كۆك مۇنچاقلار ئورنىتىلغان ، ئېگەر ، قوشقۇن ، دۇمبىلىكلەرگە سېرىق تۇچتا قۇيۇلغان جىنەستىدەك ئۇششاق كولـ دۇرمىلار ئېسىلغانىدى . قېچىرنىڭ يۈگەن ـ جابدۇقلىرىغمۇ كۇـ مۇش قاپلانغان بولۇپ ، چۇلۇۋۇر ، قاڭتۇرۇق ، ئېغىزدۇرۇقلارغمۇ ئىمكانقەدەر قۇيما تۇچ زەنجىر ئىشلىتىلگەنىدى .

خىزمەتكارلاردىن بىرى ھاكىمنىڭ مەپە ئەۋەتكەنلىكىنى خەۋەر

قىلدى . دارىن ھۇجرىدىن چىقىپ دالدەك ئېگىلىپ تۇرغان يايىلار-
غا بىرقۇر نەزەر تاشلاپ چىققاندىن كېيىن ، ئالتۇن بۆشۈكتەك
پۇزۇر ياسالغان مەپىگە يېقىنلاپ كەلدى ۋە مەپىكەش تەقلەپ تۇرغان
سېرىق سىرلانغان بەندىگە دەسسەپ مەپىگە چىقىپ ، تاۋار كۆرپىدە
چاڭا قۇرۇپ ئولتۇردى . مەپىكەش شۇئان مەپىنى ھەيدەپ سارايدىن
چىقىپ ھاكىم مەھكىمىسىگە قاراپ يول ئالدى . مەپىكەش پىيادە
ماڭاتتى . يامۇلدىن كەلگەن ئىككى يايى ، دارىنىڭ خىزمەتكارى
بولۇپ جەمئىي ئۈچ كىشى مەپىنىڭ ئالدى ۋە يان تەرىپىدە سوكۇل-
داپ ماڭاتتى . ئۇلار كوچىلاردا تۇگۈلۈپ يانقان لالما ئىتلارنى
قوغلايتتى . ئادەملەر ئۈچرىسا «پوش - پوش» دەپ ۋارقىرايتتى .
بۇ ئىشلار زامانىسىگە يارىشا كەم كۆرۈلمىغان دەبدەبىلىك ئىشلار-
دىن ئىدى . شەھەر ئاھالىلىرى مۇنداق ئىشلارنى كۆرگەنده مەپىدە
ئولتۇرغۇچى قانداق ئېسىلزادە كىشىدۇر دەپ بەس - بەستە قارد-
شىپ كېتەتتى .

مەپە بىرقانچە دوقمۇشتىن ئەگىپ ئۆتۈپ يامۇل ھويلىسىغا
كىرىپ بىرىنچى داتاڭ ئالدىدا توختىغاندا ، دارىن مەپىكەش ئورۇن-
لاشتۇرغان سېرىق بەندىگە دەسسەپ يەرگە چۈشتى ، شۇئان يوغان
دۇمباق چېلىندى . بۇ دۇمباق بىر تەرەپتىن دارىننى قارشى ئېلىش
يۇزىسىدىن چېلىنغان بولسا ، يەنە بىر تەرەپتىن مېھمان كەلگەنلە-
كىنى خەۋەر قىلغىنى ئىدى . داتاڭنىڭ ئوتتۇرا ئىشكىلىرى دەرھال
ئېچىلدى . دارىن سېپايە قەدەم تاشلاپ داتاڭغا قاراپ ماڭدى . داتاڭ
ئىچىدە قوللىرىدا قىزىل كالتەكلەرنى تۇتقان ئون يايى ئىككىگە
بۆلۈنۈپ تۇراتتى . ئۇلار كالتەكلەرنىڭ ئۈچىنى يەرگە قارىتىپ ،
تىك تۇرۇپ دارىنغا ئېھتىرام بىلدۈردى . ئىككىنچى زال تەرەپتىن
ھاكىم ۋە يەنە بىرقانچە ئەمەلدار پالاقشىپ ئالدىراش چىقىپ كەل-
دى . ئۇلار يىراقتىنلا قوللىرىنى جۈپلەپ سالام بېرىشتى . بۇلار
ئەمدى ئولاش - چولاش ئىككىنچى زال تەرەپكە مېڭىشتى .

يامۇلنىڭ تەجرىبىلىك يايىلىرى ، لوزۇڭلىرى ، بەنشاڭلىرى
بۇ ئەمەلدارنىڭ سالماق قەدەم تاشلاپ مېڭىشلىرىغا سەپسېلىپ

تاماشا قىلىشتى . ئۇلار ئومۇمەن مېھمانىنىڭ قەدەم تاشلاش ۋە باشقا سالاپەتلىرى جەھەتتە ھەممىدىن يۇقىرى تۇرىدىغانلىقىنى باھالاپ : «چوڭ دېگەن ھامان چوڭ ، ئەنە ئۇنىڭ مېڭىش ـ تۇرۇشى ۋە باشقا سالاپەتلىرىدىنمۇ چوڭ ئەمەلدارلىقى چىقىپ تۇرىدۇ» دېيىشتى .

ئۇلارنىڭ مۇنداق دېيىشى سەۋەبسىز ئەمەس ئىدى . چۈنكى ، ئۇ چاغلاردا خان ئوردىسى ئەمەل بېرىدىغانلاردىن ماڭدۇرۇپ ئىمتىھان ئالارمىش ، سالاپەتسىز ماڭغانلارغا يەنە بىرنېمە دەپ ئەيىب قويۇپ تۆۋەنرەك ئەمەل بېرەرمىش ، ھەم سىپايە ، ھەم سالاپەتلىك ، ھەم ئاستا ماڭىدىغانلارغا چوڭ ئەمەللەرنى بەرگۈدەكمىش دەيدىغان گەپ ـ سۆزلەر بار ئىدى . شۇنىڭغا ئاساسەن يامۇل كىشىلىرى ۋە شەھەر ئاھالىلىرى ئەمەلدارلارنىڭ مېڭىش ـ تۇرۇشلىرىغا ۋە سالاپەتلىرىگە سەپسېلىپ باھا بېرىشەتتى .

مېھمانلار ئىككىنچى زالدىن ئۆتۈپ ئىچكى ھويلىغا كىردى . ھاكىم بۇگۇن ئىچكى سەينادىكى ئىككى كۆلچەكنىڭ ئوتتۇرىسىغا قۇرۇلغان شىپاڭغا سورۇن تۈزگەنىدى . مېھمانلار بۇ سورۇنغا نۇرغۇن تەكەللۇپ ، تەزىم رەسمىيەتلىرىنى ئۆتەپ چىققاندىن كېيىن ، ئۇستىگە تاۋار يۆگەكچىلەر تاشلانغان چاسا ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇشتى ، بىر ـ بىرىگە تاماكا تۇتۇشۇپ ، ياپقۇچلۇق پىيالىلەردە چاي ئىچىشتى ، ئىچ پۇشۇقى ئۇچۇن گازىر چېقىشتى .

بۇگۇنكى مېھماندارچىلىققا باجخانا ۋە پوچتىخانىنىڭ باشلىق ، مۇئاۋىن باشلىقلىرى ، يامۇلنىڭ كاتىپ ، كوجاڭلىرى تەكلىپ قىلىنغانىدى . ھاكىم ئۇلارنى بىر ـ بىرلەپ ئىسىم ـ فامىلىسى ، مەنسەپ دەرىجىسى ۋە باشقا ئالاھىدە ئارتۇقچىلىقلىرىنى قوشۇپ بىر قۇر تونۇشتۇردى . ئاندىن كۆپچىلىككە ۋاكالىتەن سۆز باشلىدى :

— بۇ مېھمانلارمۇ ماڭا ئوخشاش دارىن جانابلىرىدىن بەك خىجالەت ! — دېدى ئۇ كۆپچىلىككە بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ ، — مەن ئەسلىدە كەم ئەقىل ، ئالدىراڭغۇ ئادەم ، ئاخشام ئالدىراپ كېتىپ بۇ كىشىلەرگە خەۋەر قىلماستىنلا ئۆزۈم يالغۇز سالامغا بېرىپتىمەن ، كېيىن بۇلار ئاڭلاپ مەندىن خاپا بوپتۇ .

كېيىن مەسلىھەتلىشىپ سالامغا بارماقچى بولۇشۇپتۇ . بۇگۈن ئەتە-
گەن مېڭىشقا تەق بولۇشقاندا مەن ئاڭلاپ قېلىپ توسۇپ قويدۇم .
مەن ئۇلارغا : «دارىن ئىلتىپات قىلىپ مەھكىمىگە كېلىدىغان بول-
دى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە دارىنىڭ كۆڭلى كەڭ ، ھەممىزنى ئەپۇ
قىلىدۇ» دېدىم . شۇنداق ئەمەسمۇ ؟

ھاكىمنىڭ سۆزى شۇ يەرگە كەلگەندە ، باشقىلار دەس ئورنە-
دىن تۇرۇپ دارىنغا قاراپ ئەپۇ سورىغاندەك ئىپادە بىلدۈرۈشتى .
دارىن سەزگۈرلۈك بىلەن :

— ھېچ ۋەقەسى يوق ، ئولتۇرۇڭلار ! — دەپ باش لىڭشە-
تىپ ، ئىللىق نەزەر تاشلاش ئارقىلىق ئەپۇ قىلغانلىقىنى ، كۆڭلە-
دە ھېچقانداق غۇم ساقلىمىغانلىقىنى ئىپادىلىدى . شۇنىڭدىن باش-
لاپ سورۇن بىر خىل خۇشال كەيپىياتقا چۆمۈپ ، ھەممە ئادەم
تېتىكلىشىپ كەتتى .

شېرىن سۆھبەتلەر باشلىنىپ كەتتى . مېھمانلار دارىنىڭ
قەيەردىن كېلىپ ، قەيەرگە بارىدىغانلىقىنى كۆپرەك سوراشتى .
دارىن سوئاللارغا مۇڭاپىق جاۋاب بېرىپ ئاز سۆز قىلىپ ، كۆپرەك
ئاڭلىدى . باشقا مېھمانلار ھەرقايسىسى ئۆزىنى كۆرسىتىش تۈپەي-
لىدىن مەمەدانلىق قىلىپ كۆپرەك سۆزلەشتى ، قىزىپ كەتكەندە
ئۇلارغا سۆز نۆۋىتى يېتىشمەيلا قالدى .

ئاشپەزلەر جوزىغا چوكا قويۇپ ، كىچىك تەخسە ۋە رومكىلارنى
تىزدى . ئاندىن ھاكىم ساھىبخانا سۈپىتىدە دارىن باشلىق
مېھمانلارنى جوزىغا تەكلىپ قىلدى . ساناپ قويغاندەك سەككىز
كىشى دەل بىر جوزىلىق مېھمان ئىدى . مېھمانلار چاسا جوزىنىڭ
تۆت تەرىپىگە قويۇلغان ئۇزۇنچاق ئىككى كىشىلىك بەندىكىلەرگە
ئۆز رېتى بىلەن ئولتۇرۇشتى . دارىن بىلەن ھاكىم بىر ئورۇندۇقتا
ئولتۇرغانىدى . قورۇمىلار كەلتۈرۈلدى ، خىزمەتكارلار رومكىلارغا
ھاراق قۇيدى ، ئاندىن ھاكىم ئورنىدىن تۇرۇپ رومكىنى قولىغا
ئېلىپ :

— ئىنىلىرى ئۆز سەۋەنلىكىنى تونۇيدۇ . بۇ سەۋەنلىكىم

ئۇچۇن ئۆزۈمگە ھەرقانچە كايىساممۇ ئەرزىيدۇ ، لېكىن «ئۇلۇغ-لىق كۆڭلى كەڭ» دەيدىغان بىر گەپ بار . شۇڭا ، ئالدى بىلەن ئۇلۇغ دارىن جانابلىرىدىن ئەپۇ سورايمەن ؛ ئىككىنچىدىن ، بۇ ئاددىي چاينى ئۇلۇغ دارىنلىق كىچىك كۆرمەسلىكىنى ، كەڭتاشا ، ئازادە ئىولتۇرۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن . ئەڭ ئاخىرىدا ئۇلۇغ دارىنلىق سالامەتلىكى ئۈچۇن ھەممەيلەنىنى قەدەھكە تەكلىپ قىلىمەن ! — دېدى .

مېھمانلار قولىغا رومكىلارنى ئېلىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى ، دارىنمۇ قولىغا رومكا ئېلىپ كۆچىلىككە قاراپ :

— كەمىنە ھەرقايسىلىرىنى بۇ قەدەر پاراكەندە قىلغىنىغا خجالەت بولىدۇ . يەنە بىر تەرەپتىن ھەرقايسىلىرى بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ ئۇلپەت بولغىنىغا ئىنتايىن مىننەتدارلىق بىلدۈرىدۇ . ئەڭ ئاخىرىدا كەمىنە ئىچىملىكنى ئۆزىگە ئەزەلدىن ئادەت قىلمىغان ئەيىبىنى ھەربىرلىرىدىن يوشۇرۇشنى خالىمايدۇ . ھەرقايسىلىرى بۇگۈنكى توققۇزى تەل زىيانپەتتە پېقىرغا قارىماستىن بەھۇزۇر ئىچىپ - يەپ ئولتۇرۇشلىرىنى چىن كۆڭلىدىن سورايدۇ . قېنى خوش ! — دېدى .

كۆچىلىك ھارىقى ئىچىلىپ بولغان رومكىلارنى ئۆزئارا كۆرسىتىپ ئاندىن ئولتۇرۇشتى . دارىن بولسا رومكىنى كۆچىلىك بىلەن تەڭ قولىغا ئېلىپ ، لېۋىگە تەگكۈزۈپ شەرتنى ئادا قىلغاندىن كېيىن ، ئالدىغا قويۇپ قويۇپ قورۇما ئېلىشقا كىرىشتى ، سەككىز ئادەم تەڭلا خوش - خوش ئېيتىپ تەخسىگە چوكا سالدى . ھاكىم ئالاھىدە غەمخورلۇق كۆرسىتىپ ، دارىنلىق تەخسىسىگە قورۇما سېلىپ قويدى .

زىيانپەت شۇ تەقلىدتە داۋام قىلدى . ھەر خىل قورۇمىلار ئارقىمۇ ئارقا كەلتۈرۈلدى . ئالسىلا - باقسىلا دېيىشىپ ، مېھمانلار بەھۇزۇر قورۇما يەپ ، ھاراق ئىچىشتى . بىرئاز قىزىشقاندىن كېيىن «يولۋاس ، توخۇ ، كالتەك ، قۇرت» دەپ ئويۇن قىلىشىپ ، يېڭىلگۈچىلەرگە كۆپرەك ھاراق ئىچكۈزۈشتى .

زىياپەت كۆڭۈللۈك داۋام قىلاتتى . ھەربىر ئادەم ئۆز نۆۋىتىدە كۆپچىلىكنى قەدەھكە تەكلىپ قىلىپ ، چىرايلىق ـ شېرىن كالام سۆزلەپ خۇشال بولۇشتى . قەدەھكە تەكلىپ قىلىش نۆۋىتى دارىنغا كېلىپ قالغانىدى . رومكىلارغا ھاراق تولدۇرۇلدى . نۆۋەتنىڭ ئۆزىگە كەلگەنلىكىنى بىلگەن دارىن تۇيۇقسىزلا ئورنىدىن دەس تۇرۇۋىدى ، ئۇزۇنچاق بەندىگىنىڭ ئۈچىدا پۈتىنى ئالماپ خىرامان ئولتۇرغان ھاكىم بەندىڭ بىلەن تەڭ يېنىچە موللاق ئېتىپ يەرگە يېقىلدى . باشقىلار ئوپۇر ـ توپۇر بولۇپ ھاكىمنى يۆلەپ تۇرغۇزدى . ئەگەر بۇ ئىش ئۇلۇغ دارىن بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولمىغان بولسا ، ھاكىمنىڭ قاتتىق خاپا بولۇشى تۇرغان گەپ . شۇڭا ، ھاكىم تېرىكىشىنىڭ ئورنىغا كۈلۈپ تۇرۇپ :

— خۇشاللىقتىن گاراخ بوپتۇ دېگەندەك ، ئۇلۇغ دارىن بىلەن ھەمسۆھبەت بولغىنىمغا خۇش بولۇپ ، كېلىشتۇرۇپ موللاق ئاتـ تىممۇ نېمە !؟ — دەپ چاقچاققا ئايلاندۇردى .

— شاھانىلەردە بىر قېتىم موللاق ئاتقان ئەمەلدار ئىككىنچى قېتىمدا پۇختا ئولتۇرىدۇ دەيدىغان ھېكمەتلىك ئىبارىلەر بار ، بەلكى بۇ يېقىلىش بۇنىڭدىن كېيىن پۇختا ئولتۇرۇشنىڭ بېشارىتى بولسا كېرەك ، — دېدى دارىن ھاكىمنىڭ قولتۇقىدىن ئانچەـ مۇنچە يۆلىگەن بولۇپ .

— توغرا سۆز ، توغرا سۆز ! — دېدى باجخانا باشلىقى ئىككى قولىنى جۇپلەپ تەزىم قىلىپ تۇرۇپ ، — ھاكىم جانابلىرىنىڭ ئارزۇسىدەك قەشقەر ياكى خوتەندەك چوڭ شەھەرلەردە پۇختا ئولـ تۇرۇشنىڭ بېشارىتى دېسىلە ! ھا ـ ھا ـ ھا ...

ھەممە مېھمان خۇددى پۇچۇق قاپاقتىن سۇ تۆكۈلگەندەك قاـ قاقلاپ كۈلۈشتى .

كۈلكە ئاخىرلاشقاندا دارىن ئۆز نۆۋىتىدىكى قەدەھنى كۆپچەـ لىكنى ھاراققا تەكلىپ قىلىپ ئاخىرلاشتۇردى . زىياپەت يەنە بىر مۇنچە كۆڭۈللۈك داۋام قىلىپ ئاخىرلاشقاندا ، مېھمانلار تاماق جوزىسىدىن ئايرىلىپ ئىلگىرىكى ئورۇندۇقلارغا ئولتۇرۇشۇپ چاي

ئىچىشتى ۋە تاماكا چېكىشتى ، دارىن خۇشخۇي ئولتۇرۇپ :
— تاماقتىن كېيىن بىر تال تاماكا چېكىش بىر قېتىم ئامبال بولغان بىلەن باراۋەر ! — دېدى .
دارىننىڭ بۇ سۆزى خۇددى نىشانلاپ ئاتقان ئوقتەك دەل جايىغا تەگكەنلىكتىن ھەممە ئادەم تەڭ قايىل بولۇپ :
— ھەق سۆز ، ھەق سۆز ! — دېيىشىپ تەستىقلاشتى ۋە بەھۇزۇر ئولتۇرۇپ يەنە تاماكا چېكىشتى .

4

دارىن قايتماقچى بولغاندا ھاكىم ۋە باشقا مېھمانلار ئۇزىتىپ داتاڭغا چىققانىدى . بۇ يەردە ئۇلار كۈتۈلمىگەن بىر ۋەقەگە دۇچ كەلدى .
بىر قېرى دېھقان ھاكىمنىڭ ئالدىغا توغرا بولۇپ ، داد ئېيتماقچى بولدى ، ھاكىمنىڭ ئەرزۇاھى قىرىق گەز ئۆرلەپ :
— نېمە گەپ ؟ — دەپ كۆزلىرىنى چەكچەيتتى . ھاكىمنىڭ نەزىرىدە بۇگۈنكىدەك مۇنداق كاتتا مېھمان بار ۋاقتىتا دەۋاگەرنىڭ پەيدا بولۇشى بىئەدەپلىك ھېسابلىناتتى .
— بىزدەك كەمبەغەللەرگە كۈن بارمۇ ـ يوق ؟ بىزنى مۇشۇنداق بوزەك تاپسا قانداق ھايات كەچۈرىمىز ! ؟
ھاكىمنىڭ كۆزلىرى چاننقىدىن چىقىپ كەتسىمۇ كارى بولمىغان دېھقان ئۆز ئەرزىنى ۋارقىراپ سۆزلەيتتى :
— ساتقىلى ئەكەلگەن بىر جۈپ توخۇيۇمنى جىسا بەگ پۇل بەرمەي ئېلىۋالدى . ئۆيدە ئىككى بالام ئاغرىق ياتىدۇ . توخۇنىڭ پۇلىغا بالىلىرىمغا دورا ئالماقچى بولغانىدىم !
بۇ دەۋانىڭ كىچىك ، ئەرزىمەس بىر ئىش ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغان ھاكىم خۇشياقماسلىق بىلەن چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ بوينىنى تولغىدى . چۈنكى ، ھاكىم مۇنداق ئۇششاق ـ چۈششەك دەۋالارغا ئەزەلدىن قۇلاق سالماي ، ئالدىغا كېلىپ قالغان بولسا دەۋاگەرنى

تىللاپ قوغلاپ چىقىرىپ ئادەتلەنگەنىدى . ئۇ بۇگۈن ئۇنداق قىلىشقا جۈرئەت قىلالماي ئۇلۇغ دارىن تەرەپكە بۇرۇلۇپ قانداق قىلىش كېرەك ؟ دېگەندەك سوئال نەزىرى بىلەن قاراپ قويدى . دارىن چېچەن ئادەم بولغاچقا ھاكىمنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشەنگەنىدى .

— ئادەتتە چوڭ دەۋالارغا قارىغاندا كىچىك دەۋالار بەك چىگىش كېلىدۇ ، — دېدى دارىن ھاكىمغا ۋە باشقا مېھمانلارغا تەكشى نەزەر سېلىپ ، — چوڭ دەۋالارنى بىر تەرەپ قىلماق ئاسان ، قاتىل بولسا ئۇنى زىندانغا سېلىش ياكى ئۆلۈم جازاسى بېرىش بىلەن بىر تەرەپ قىلغىلى بولىدۇ . ئەمما ، كىچىك دەۋالار چىگىش بولغىنى ئۈچۈن چوڭ دەۋالارنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈسۈلى بىلەن بىر تەرەپ قىلغىلى بولمايدۇ . بۇنى ئىنچىكە بىر تەرەپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ . تولا ئەمەلدارلار چىگىش ، ئىنچىكە دەۋالارنى سەل چاغلايدۇ ياكى چوڭ دەۋالارنى بىر تەرەپ قىلغاندەك قوپال بىر تەرەپ قىلىپلا تۇگىتىدۇ . مېنىڭچە ، ئۇنداق قىلىش ئەمەلدارلىق قائىدىسىگە توغرا كەلمەيدۇ ! — دارىن ھاكىمنىڭ ۋە باشقا مېھمانلارنىڭ كۆزلىرىگە تەكشى قاراپ يەنە داۋام قىلدى ، — مەن ئەزەلدىن مۇشۇنداق نازۇك ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشنى ياقتۇرمەن ··· — دارىن سۆزىنىڭ ئاخىرىدا كۆزىنى چەكچەيتكەندەك قىلىپ ھاكىمغا قاراپ قويدى .

ھاكىم دارىننىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ ، شۇئان جىسانى تېپىپ كېلىشكە ئادەم بۇيرۇدى ۋە سوراق سورۇنىنى تۇزۇشكە بۇيرۇق قىلدى . ھەش - پەش دېگۈچە داتاڭغا جوزا - بەندىگىلەر تىزىلىپ تەق قىلىندى . دارىن باشلىق مېھمانلار ئورۇن ئېلىپ ئولتۇرۇپ بولار - بولمايلا ياپىلار جىسانىڭ ئايىغىنى يەرگە تەگكۈزمەي دېگۈدەك ئالدىغا سېلىپ كېلىپ سوراققا توغرا قىلدى . ھاكىم غەزەپ بىلەن سوراقنى باشلىۋەتتى :

— بۇ دېھقانىنىڭ توخۇسىنى ئالغىنىڭ راستمۇ ؟

— خوش ، ئالغىنىم راست .

— پۇلىچۇ ؟

— پۇ ... پۇلنى ...
— پۇلنى بەرمىگەنلىكىڭ راستمۇ ؟
— راست .
— نېمە ئۈچۈن توخۇنى ئېلىپ پۇلىنى تۆلىمەيسەن ؟ شەھەردە مەندەك ئادىل ھاكىمنىڭ بارلىقىنى ، ئۇلۇغ خانىمزىنىڭ بارلىقىنى بىلمەمسەن ؟ ! پۇلنى ھازىر بەر ! مۇشۇ گۇناھىڭ ئۈچۈن ئوتتۇز پالاق ئۇرۇپ گۇندىخانىغا تاشلايمەن !
— مەن خاتالاشتىم ، رەھىم قىلسىلا ، — جىسا ناله قىلىپ يالۋۇرۇشقا باشلىدى .
جىسا بازاردا كىچىكرەك بىر دۇكان ئاچقان بولۇپ ، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن شەھەرگە كۆز ـ قۇلاق بولاتتى ، ھاكىمغا داۋاملىق ئەھۋال ئىنكاس قىلاتتى ، ئەمەلىيەتتە ھاكىمنىڭ يېقىنلىرىدىن ئىدى . ھاكىم ھازىر ئۇنىڭغا ئوتتۇز پالاق بۇيرۇپ قويدى . ئۇ ئەمەلىيەتتە بۇ جازانى كەچۈرۈم قىلىۋېتىش يولىنى ئىزدەپ ، پالاق ئۇرغۇزماي ئۇنىڭ ئاغزىغا شۇمەك سېلىپ سوئال سورىدى :
— قېنى ئېيت ، نېمە ئۈچۈن خاتالاشتىڭ ؟
— پۇلنى بېرەي دەۋاتسام ، يېنىمغا سەيدۇل دېگەن بىرى كېلىپ : «پۇل بېرىپ نېمە قىلاتتىڭ ؟ توخۇنى ھويلاڭغا قويۇۋېتىپ ، دېھقاننى ھەيدىۋەتسەڭلا تۈگەشمەمسەن ؟» دېدى . بۇ سۆز قۇلىقىمغا ياخشى ئاڭلاندى . شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ سۆزىگە كىرىپ خاتالىشىپ قالدىم . گۇناھىمنى تىلەيمەن . ئەپۇ قىلسىلا ھاكىم ، — دېدى ئۇ يىغلامسىراپ .
— ئەخمەق ! — ... دېدى ھاكىم قاتتىق ۋارقىراپ ، — خەقنىڭ سۆزىگە كىرىپ خاتالاشتىم دەيدىغانمۇ گەپ بولامدۇ ؟ توخۇنىڭ پۇلىنى ھازىر بېرىسەن ! مېنىڭ شەھىرىمدە كىشىگە ئۇۋال قىلىشقا يول يوق ، مۇنداق ئىشنى ئىككىنچى قىلغۇچى بولما !
ھاكىم مۇشۇ ئۇسۇل بويىچە جىسانى ئوتتۇز پالاقتىن قۇتۇلدۇرۇپ ، توخۇنىڭ پۇلىنى تۆلەشنى بۇيرۇپلا دەۋانى ئاجايىپ ئۇسۇلىتىلىق بىلەن توغرا بىر تەرەپ قىلغانلىقىدىن پەخىرلىنىپ ، دارىن-

ىنىڭ كۆزىگە قارىدى . ئەمما ، دارىن ھېچقانداق ئىپادە بىلدۈرمەـ
گەندىن كېيىن ، ھاكىم يەنە ئۇستىلىق قىلىپ :
— دەۋانىڭ مۇشۇنداق توغرا بىر تەرەپ بولغىنىغا ئۇلۇغ
دارىنىنىڭ قانداق پىكرى بار ئىكىن؟ ئاڭلاپ باقسام ! — دېدى
قۇۋلۇق بىلەن كۆزلىرىنى ئوينىتىپ .
— بەرمىگەن پۇلنى بۇيرۇپ ئېلىپ بېرىش دەۋانى توگىتىشـ
نىڭ ئەڭ ئاددىي ، ئەڭ قوپال ئۇسۇلى ! — دېدى دارىن ھاكىمغا
تىكىلىپ تۇرۇپ .
— شۇنداق ، شۇنداق ··· — دېدى ھاكىم زورمۇزور بېشىنى
لىڭشىتىپ .
— ئەگەر دەۋا ئۇنداق قوپاللىق بىلەن بىر تەرەپ قىلىنسا ،
جىنايەت ئىشلىرىنىڭ يىلتىزى كېسىلمەي قالىدۇ ، ھوش ـ كاللەـ
سى بار جىسا قانداق قىلىپ سەيدۇلنىڭ سۆزىگە كىرىپ خاتالاشـ
تى؟ كىشىنىڭ گېپىگە كىرىپ خاتالىق ئۆتكۈزگەن بولسا ، بۇ
يەردىكى جىنايەت يىلتىزى نەدە قالدى؟ بۇنى تېپىش ، جىنايەتنىڭ
يىلتىزىنى كېسىۋېتىش قانۇننىڭ مۇقەددەس ۋەزىپىسى . ئاندىن
سەيدۇل دېگەن قانداق ئادەم ، ئۇ نېمە ئۈچۈن جىسانى خاتالىق
ئۆتكۈزۈشكە باشلايدۇ ، بۇنىڭدىكى جىنايەت يىلتىزى نەدە؟ بۇنىمۇ
كېسىپ تاشلاش زۆرۈر . مەن خان ئالىيلىرى ئۈچۈن قانۇن تەكشۈـ
رۈپ كېتىۋاتقان ئادەم بولغىنىم ئۈچۈن ، بۇ نازۇك مەسىلىلەرگە
قىزىقىپ قالدىم . مېنىڭچە ، سەيدۇل دېگەن ئەيىبكار مەيدانغا كەلـ
تۈرۈلۈشى كېرەك ! — دېدى .
ھاكىم باشلىق ھەممە مېھمان بىر ئېغىزدىن :
— دانا پىكىر ، دانا پىكىر ! — دېيىشىپ قايىل بولۇشتى
ۋە دەرھال ئادەم بۇيرۇپ سەيدۇلنى تاپتۇرۇپ كېلىپ جىسا بىلەن
قاتار تۇرغۇزدى . ھاكىم ئالا ـ سىرىق بولۇپ دارىنغا قاراپ :
— دارىن جانابلىرى ، ئىنىلىرى نادان بولغانلىقتىن ئىشىنىڭ
تەكتىگە چۆكەلمەي قالغىنىغا بەك خىجالەت ! — دېدى ۋە ئاۋازىنى
تىترىتىپ تۇرۇپ داۋام قىلدى ، — ئېغىر كەلمىسە ، بۇ نازۇك

مەسلىنى بىر تەرەپ قىلىش ئارقىلىق بىزگە بىر دەرس ئۆتۈشلىرىنى تۆۋەنچىلىك بىلەن سورايمىز ...

— دارىن تەكلىپكە بىنائەن سوراقنى ئۆز قولىغا ئالدى .

— ئېتىڭ نېمە ؟

— سەيدۇل .

— جىسا توخۇ ئالغاندا ئۇستىدە بارمىدىڭ ؟

— خوش ، مەن يوق ئىدىم . پۇل بېرەي دەۋاتقاندا يېتىپ كەلدىم .

— كېلىپ نېمە دېدىڭ ؟

— ئاغزىم قىچىشقاندەك ، توخۇنى ھويلىغا قويۇۋېتىپ دېھقانىنى ھەيدىۋەتسەڭ ئىش پۈتمەمدۇ ، دەپ ساپتىمەن .

— توغرا جاۋاب بەردىڭ ، سوراقتا سۆزنى يورغىلاتماي ئىقرار قىلىش سوراق ئۇستىدە ياخشىلىققا يول ئاچىدۇ . سەن نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق سۆزنى قىلماقچى بولدۇڭ ، بۇنى راستى بىلەن ئېيتىپ بېرەلەمسەن ؟

— ئېيتىپ بېرەلەيمەن ، ئەلۋەتتە ! مەن بولسام شەھەردە يۈرىدىغان كەسىپسىز ئادەم . مېنىڭ مۇنداق بىكار يۈرۈشۈمنىڭ جىسا بىلەن مۇناسىۋەتلىك تەرەپلىرى جىق . شۇنىڭ ئۈچۈن ، جىسانىڭ كۆزىگە ياخشى كۆرۈنەي دېگەن ئوي بىلەن ...

— توغرا ئېيتتىڭ ! — دېدى دارىن سەيدۇلنىڭ جاۋابىنى زەن قويۇپ ئاڭلاپ ، — مۇنداق ئىشلارنىڭ بولۇشى تامامەن مۇمكىن . سېنىڭ جىساغا ياخشى كۆرۈنۈش دېگەن سۆزۈڭنى قوپالراق سۆز بىلەن ئېيتقاندا «يالاقچىلىق قىلىش» دېسەك ، سېنىڭچە باشقىچە يىكىر تۇغۇلامدۇ ؟

— يوقسۇ ، باشقىچە يىكىر تۇغۇلمايدۇ .

— جىسا ، سېنىڭچە سەيدۇلنىڭ ئېيتقانلىرى توغرىمۇ ؟

— توغرا .

— سەيدۇل ساڭا شۇ سۆزلەرنى مەسلىھەت بەرگەندە ، سېنىڭ كاللاڭدا قانداق ئۆزگىرىش بولدى ؟ بۇنى سەيدۇلغا ئوخشاش ياۋاش-

لىق بىلەن سۆزلەپ بېرەلەمسەن؟

— سۆزلەي دارىن، — دېدى ئۇ تەزىم قىلىپ ياۋاشلىق بىلەن، — سەيدۇل بۇ مەسلىھەتنى بەرگەندە شۇئان ماڭا خۇشياقمىتى. پۇل بەرمەي توخۇ ئېلىش كىمگە خۇشياقمىسۇن؟ شۇنداق بولغانلىقتىن مەن خاتا يولغا كىرىپ قالدىم.

— پۇقرالاردىن ياكى بوزەكلەردىن ھەق تۆلىمەي نەرسە ئېلىش خۇشياققان كاللىدا جىنايەت مەنبەسى بار دېسەم، سەندە باشقىچە پىكىر تۇغۇلامدۇ؟

— ياق، تۇغۇلمايدۇ.

— سەنمۇ توغرا جاۋاب بەردىڭ! — دېدى دارىن ئەتراپتىكى لەرگە تەكشى كۆز يۈگۈرتۈپ، — بۇ نازۇك مەسىلىنىڭ تېگىتەكتى ئېنىقلاندى. ئەمدى بۇنىڭغا ھۆكۈم چىقارماق ئاسان، بۇ خۇددى كېسەلنى ئېنىقلاپ دورا بۇيرۇغانغا ئوخشاش بىر ئىش.

ھاكىم باشلىق مېھمانلارنىڭ ھەممىسى باشلىرىنى لىڭشىتىپ: «ھەق راست، ھەق راست» دېيىشكەندەك تۇرۇشاتتى. دارىن سۆزىنى داۋام قىلدى:

— سەيدۇلنىڭ يالاقچىلىق قىلىشتىكى جىنايەت يىلتىزى بەلەن جىسانىڭ باشقىلارنىڭ گېپىگە كىرىپ جىنايەت ئۆتكۈزۈشكە ماڭغان جىنايەت يىلتىزىنى كېسىپ تاشلاش چارىسى قوللىنىلسا، بۇنىڭغا رازى بولامسىلەر؟

— ئىلتىپاتلىرى، رازى بولىمىز! — دېدى جىسا بىلەن سەيدۇل تەڭلا جاۋاب بېرىپ.

ھاكىم ۋە باشقا مېھمانلار سوراقنىڭ ئاجايىپ ئوچۇق ۋە ئوڭۇشلۇق بولغىنىغا ھەيران بولسىمۇ، كونكرېت چارىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ھېچكىم تەسەۋۋۇر قىلمىغانىدى.

— بازاردىن بىر جىڭ تاڭشى ئېلىپ كېلىنسۇن! — دېدى دارىن بىردىنلا ھۆكۈم چىقىرىپ.

ھاكىم بۇ نەرسىنىڭ نېمىگە لازىم بولىدىغانلىقىنى چۈشەنمىگەن بولسىمۇ، دەرھال ئادەم بۇيرۇپ تاڭشى ئالدۇرۇپ كەلدى.

دارىن سوراق ئۇستىدىكى ھەممە ئادەمگە تەكشى كۆز يۇگۈر-
تۇپ چىققاندىن كېيىن ھۆكۈم ئېلان قىلدى :
— جىسا ئالدىغا ئېگىشتۇرۇلسۇن !
يايلار قۇشتەك كېلىپ جىسانى ئالدىغا ئېگىشتۇرگەندە ، شۇ
زامانغا لايىق تىكىلگەن ئىشتاننىڭ كىرلەشكەن ئېغى يېرىم گەز
تۆۋەن ساڭگىلاپ تۇراتتى . دارىن بۇيرۇق قىلدى :
— تاڭشى ئىشتاننىڭ ئېغىغا سۇركەلسۇن ، سەيدۇل يالاشقا
مەجبۇر قىلىنسۇن !
بۇ چارە شۇنداق قىزىق بولدىكى ، سەيدۇل تىلىنى ئۇزۇن
چىقىرىپ تاڭشى سۇركەلگەن ئىشتان ئېغىنى يالاشقا باشلىغاندا ،
سوراق ئۇستىدىكى ھەممە ئادەم كۈلكىسىنى بېسىۋالالماي ئاغزىنى
قوللىرى بىلەن ئېتىۋېلىشقا مەجبۇر بولدى . كىمدۇر بىرى كۈلكە-
سىنى باسالماي ، بوغۇزلانغان كالا تىن تارتقاندەك غەلىتە ئاۋاز
چىقىرىۋەتتى .
سەيدۇل سېسىق تامبالنىڭ ئېغىنى يالاپ ، يالاقچىلىقنىڭ تە-
مىنى راسا تېتىغاندى .
ھاكىم باشلىق مېھمانلارنىڭ ھەممىسى چاررىنىڭ مۇنداق ئەمە-
لىي ۋە قىزىقارلىق بولغانلىقىغا ھەيرانۇھەس بولۇپ ، ھاياجىنىنى
باسالماي قېلىشقانىدى .
جازا ئاخىرلاشقۇچە تاڭشى يالاپ تويغان سەيدۇلنىڭ تىللىرى
قىزارغانىدى . ئۇ نەچچە قېتىم ئىككى يېنىغا قارىغان ۋە يالاپ
تويغانلىقىنى ، يېتەرلىك ئازاب چەككەنلىكىنى بىلدۈرۈپ ، دارىن-
نىڭ رەھىم قىلىشىنى كۈتكەن بولسىمۇ ، دارىن قىلچە رەھىم
قىلماستىن قەھرى بىلەن ھۆكۈمنى قەتئىي ئىجرا قىلدۇردى . تاكى
سەيدۇل تاڭشىنى يالاپ تۈگەتكەنگە قەدەر قوشۇمىسىنى تۇرۇپ
نازارەت قىلدى .
— مەن ساڭا قاماق ھۆكۈم قىلمىدىم ياكى تەن جازاسى
بەرمىدىم . پەقەت يالاقچىلىقنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ، يالاقنى
قانداق يالايدىغانلىقىنى تونۇتماقچى بولدۇم . مەن ئەسلىدە مەڭگۈ

ئېسىڭدىن چىقماسلىقى ئۈچۈن جىسىمىڭ ئىشتىنىنى سالدۇرۇپ ئۇنىڭ چاتىرىقىنى يالاتماقچى ئىدىم . ئەمەلىيەتتىمۇ يالاقچىنىڭ يالايدىغىنى شۇ بولۇشى كېرەك ئىدى ، مەن ئۇنداق قىلمىدىم ، بۇنى چۈشىنىپ قوي . يالاق يالاش ئەسلىدە ئىت كەسپى . ئىت كەسپىنى ئۆزىگە كەسىپ قىلىۋالغان ئادەم بەلكى ئىتتىنمۇ رەزىل ، پەسكەش ھېسابلىنىدۇ . سەن دەل شۇنداق ئادەمدىن بىرى . ئۆزۈڭ توغرىسىدا بىرەر تونۇشقا كەلدىڭمۇ ؟

— خوش ، كەلدىم .

— كەسپىڭ توغرىسىدىچۇ ؟

— خوش ، تونۇش ھاسىل قىلدىم .

— يالاقچىلىقنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ، يالاقچىنىڭ ئىتتىن بەتتەر پەسكەش بولىدىغانلىقىنى چۈشۈر تونۇپ يەتكەندىلا ، ئاندىن يالاقچىلىق قىلىشتىن سەسكىنىدىغان بولىسەن . سەن مېنىڭ مۇشۇ سۆزلىرىمنىڭ مەنىسىگە ۋە قەدىر ـ قىممىتىگە چۈشىنىپ يېتەلىدىڭمۇ ؟

— يەتتە ... يەتتىم ! — دېدى سەيدۇل تەزىم قىلىپ .

— ئەگەر ھەقىقىي تونۇش ھاسىل قىلغان بولساڭ ، بۇنىڭدىن كېيىن يالاقچىلىق قىلماسلىققا ۋەدە قىلالامسەن ؟

— توۋا قىلدىم ، مۇنداق رەسۋا ئىشنى ئىككىنچى قىلمايمەن ! ئىللا ـ بىللا قىلمايمەن !

سەيدۇلنىڭ تاۋۇشلىرىدىن يىغلامسىرىغاندەك غوڭۇلداشلار ئاڭلىنىپ ، چىن كۆڭلىدىن توۋا قىلغانلىقى چىقىپ تۇراتتى .

— بولىدۇ ، مەن ئىشىنەي ، شۇنىڭ بىلەن سەندىكى جىنايەتنىڭ يېتىلىزى كېسىلگەن بولسۇن ! ...

دارىن دىققەت بىلەزىرىنى جىسا ئۇستىگە يۆتكەپ ، باشتىن ـ ئاياغ قاراپ چىققاندىن كېيىن ، كەسكىن ھۆكۈم چىقاردى :

— جىسادىن توخۇنىڭ پۇلى ئېلىنىپ دېھقانغا بېرىلسۇن !

يايلار ئۇنىڭدىن پۇل ئېلىپ دېھقانغا تاپشۇردى . دېھقان رازى بولغان ھالدا تەزىم قىلىپ مىننەتدارلىق بىلدۇردى .

سوراق ئۇستىدە تۇرغان ھاكىمدىن تارتىپ تۆۋەندىكىلەرگىچە سوراقنىڭ ئوڭۇشلۇق تۈگىگەنلىكىگە خۇرسەن بولۇشتى . جىسا تېخىمۇ خۇرسەن بولۇپ ، ئۇستى - ئۇستىگە رەھمەت ئېيتىپ مىننەتدارلىق بىلدۈردى .

سوراق ئۇستىدە تۇرغانلار ئەمدى سوراق تۈگىدى ، تارقىلىپ كېتىمىزغۇ دەپ تۇرۇشقاندا ، دارىن بىردىنلا سۆز باشلىدى :

— بەرمىگەن پۇلنى ھۆكۈم بىلەن ئېلىپ بېرىش جىنايەت يىلتىزىنى كېسىپ تاشلىغانلىق بولمايدۇ ! — دېدى ئۇ كۆچىلىككە تەكشى نەزەر تاشلاپ ، ھاكىم باشلىق ھەممەيلەن دارىنىڭ ئاغزىغا قاراپ قالغانىدى ، — ئەمدى جىنسانىڭ كاللىسىدىكى جىنايەت يىلتىزىغا قانداق پالتا چېپىش مەسىلىسى قالدى ، — دېدى ئۇ ئاۋازىنى سەل كۆتۈرۈپ .

جىسا چۆچۈپ كەتتى . ھاكىم ۋە باشقا مېھمانلارمۇ چۆچۈپ بۇ ئىشقا قانداق چارە قوللىنىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىشالماي ھاڭ - تاڭ بولۇشقانىدى . دارىن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

— ئادەتتە بىر گۇناھكاردىن : «نېمە ئۈچۈن گۇناھ قىلدىڭ ؟» دەپ سورالسا ، «ئېزىپتىمەن ياكى پالانچىنىڭ گېپىگە كىرىپ خاتالىشىپتىمەن» دەيدۇ . سوراقچى ئۇنىڭغا قارشى : «بىرى كېلىپ ماڭا گەندىنى يە دېسە يەمسەن ؟» دەپ سوئال قويسا ، گۇناھكار بۇ گەپكە جاۋاب بېرەلمەي يەرگە قاراپ تۇرىدۇ . مۇنداق ئىشلار ئادەتتە ۋە سوراق ئۇستىدە كۆپ ئۇچرايدۇ . شۇنداقمۇ ؟

ھاكىم باشلىق كۆچىلىك :

— شۇنداق ، شۇنداق ! — دەپ باش لىڭشىتىشتى .

— جىسا بايا : «سەيدۇل كېلىپ شۇنداق دېۋىدى» دېدى . ئەمدى مەن سوراي : ئەگەر شۇ ۋاقىتتا سەيدۇل كېلىپ ساڭا : «بىر پارچە گەندىنى يېگىن» دېگەن بولسا ، سەن شۇ گەندىنى يەرمىدىڭ ؟

جىسا لام - جىم دېيەلمەي ، يەرگە قاراپ جىم تۇردى . دارىن شۇئان يايلارنى بىر چاڭگال قۇرۇق گەندە ئەكېلىشكە بۇيرۇدى .

— جىنايەت بىلەن گەندە ئىككىسى ماھىيەتتە بىر نەرسە .

ساڭا هازىر سەيدۇل كېلىپ مۇشۇ گەندىنى يېگىن دېدى ، سەن ئەلۋەتتە باش تارتماي يېيىشىڭ كېرەك ! قېنى يېگىن ، — دېدى دارىن ئۇنىڭ ئالدىغا تاشلانغان بىر چاڭگال قۇرۇق گەندىنى كۆرسىتىپ .

جىسا تەڭلىكتە قېلىپ جىم تۇراتتى .

— قېنى ، يېگىن !

جىسا يەنە جىم تۇراتتى . بۇ مۇشكۇل ئىش ئىدى .

— جىسادىكى كىشىنىڭ سۆزىگە كىرىپ جىنايەت ئۆتكۈزىدىغان جىنايەت يىلتىزىنى كېسىپ تاشلاش ئۈچۈن جىسا گەندە يېيىشكە مەجبۇر قىلىنسۇن !

ياپىلار ھۆكۈمنى ئىجرا قىلىشقا ھەرىكەتلەندى . جىسا دەرھال تىزلىنىپ يىغلاپ يالۋۇرۇشقا باشلىدى :

— توۋا قىلدىم . گۇناھىمنىڭ ئېغىرلىقىنى ئەمدى تونۇدۇم . بىر قېتىم كەچۈرۈم سوراي ، ئەپۇ قىلسىلا دارىن ! ...

— ھۆكۈم قايتمايدۇ !

ھاكىم ۋە باشقا مېھمانلار ئوتتۇرىغا چۈشۈپ جىسانىڭ گۇناھىنى تىلەپ ، مۇشۇ بىر قېتىم كەچۈرۈم قىلىشىنى ئۆتۈندى . ئەمما ، دارىن چىقارغان ھۆكۈمدە بىر مەزگىل چىڭ تۇرۇپ ، ئاخىر كۆپچىلىكنىڭ يۈز ـ خاتىرىسى ۋە جىسانىڭ ھۆكرەپ يىغلاپ تۇرۇۋېلىشى ئارقىسىدا ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ ، سوراقنى ئاخىرلاشتۇردى ...

5

بىر ھەپتە مېھمان بولغان دارىن ئاخىر يولغا چىقماقچى بولدى .

شەھەر ھاكىمى بولسا ئۆز مېھمىنىنى ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن يولغا سېلىپ قويۇش باھانىسىدە ئۆزىنىڭ مېھماندوست ئادەم ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىش ئۈچۈن ، ھارۋىكەش شاڭيولىرىغا بۇيرۇ-

روق چۇشۇرۇپ مەخسۇس ھارۋا تەييار قىلدى .

تۆت ئات قوشۇلىدىغان تۆمۈر ھارۋىغا پاك ئورناتتى . پىكنى ئىچى ۋە تېشىدىن ئىككى قات كىگىزدە قاپلاپ ، ئارقا تەرەپنى كىگىز بىلەن توستى . ئالدى تەرەپكە قوش قاناتلىق كىچىك ئىشىك ئورنىتىپ ، ئالدىغا بىر دانە پانۇس ئاستى . ھارۋىغا چىقىپ - چۈشكەندە ئىشلىتىدىغانغا كىچىك شوتىمۇ ياساتتى . ھەممە نېمىسى تەق بولغان ھارۋىنى ھاكىم كۆزدىن كەچۈرۈپ چىققاندىن كېيىن ، ئاندىن «دارىن»نىڭ ھۇزۇرىغا كەلتۈردى . تۆگە مىنىپ چايقىلىپ ماڭغانغا قارىغاندا ئازادە ھارۋىدا سوزۇلۇپ يېتىپ ، ئۇخلاپ مېڭىش-نىڭ ئەۋزەللىكىنى پەرق قىلالايدىغان «دارىن» ھارۋىنى يارىتىپ قويۇل قىلدى .

سەپەر كۈنى شەھەر ھاكىمى يەنە لەڭگەردە دارىننى ئۇزىتىش زىياپىتى تەييارلىدى . يۇرت كۆچى ، خەلقنىڭ پۇلى بىلەن بولىدى-غان مۇنداق زىياپەتلەرنى ئۇيۇشتۇرۇپ ، ئۆزىنى كۆرسىتىشنى كە-سىپ قىلىۋالغان شەھەر ھاكىمى داستىخاننى ئادەتتىن تاشقىرى مول قىلدى . داغدۇغا پەيدا قىلىش ئۈچۈن شەھەرنىڭ باشقا ئەمەل-دارلىرى ، يۇرت كاتتىلىرى ، ئاخۇن - موللىلارنىمۇ تەكلىپ بە-لەن قاتناشتۇردى .

ئىززەت - ھۆرمىتىنى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈشنى بىل-گەن شەھەر ھاكىمى دارىننى ئۆزىنىڭ ئامبال مەپىسىگە ئولتۇرغۇ-زۇپ لەڭگەرگە يەتكۈزۈپ كەلدى - دە ، قولتۇقىدىن يۆلەپ مەپە-دىن چۈشۈرۈپ زىياپەت داستىخىنىنىڭ تۆرىگە ئولتۇرغۇزدى . داستىخانغا نان - توقاچ ، مېۋە - چېۋە مول تىزىلغان ، پۇتۇن پىشۇرۇلغان پاقلان گۆشى ، دۇملەپ پىشۇرۇلغان توخۇ گۆشلىرى قويۇلغانىدى . ھاكىم ساھىبخانا سۈپىتىدە دارىننى مەزەگە تەكلىپ قىلىپ ، قىسقىچە ئۇزىتىش نۇتقى سۆزلىدى . «لايىقىدا مېھمان قىلالمىدۇق» دەپ ئۆزرە ئېيتىپ ئەپۇ سورىدى . بۇنىڭ ئارقىدىنلا تەييارلانغان يوللۇق سوۋغا - سالاملىرىنى تىزدى .

ھاكىم بىر جۈپ يامبۇ يوللۇق تۇتتى . باشقىلارمۇ تەييارلاپ

چـەققان يوللۇق سوۋغىلىرىنى — نان ـ توقاچ ، قوغۇن ـ تاۋۇز ، ئالما ـ ئانار ، پىشۇرۇلغان قوي گۆشى ، توخۇ گۆشى ، تۇخۇم قاتارلىقلارنى ئارقىمۇ ئارقا ئەكىلىپ دۆۋىلىۋەتتى .

دارىن بۇ نەرسىلەرنى قوبۇل قىلىپ قىسقىچە مىننەتدارلىق نۇتقى سۆزلىدى . خوشلىشىپ ماڭماقچى بولغاندا ، هاكىم ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلىگەن بولۇپ توپتىن ئاجرىتىپ چىقىپ ئايرىم سۆز ـ لەشتى . ئۇ سۆزىدە ئۆزىنىڭ قاشتېشى ماكانى خوتەنگە بېرىش ئارزۇسى بارلىقىنى ، ئۇلۇغ دارىنىڭ زىنهار ئېسىدىن چىقىرىپ قويماسلىقىنى تەكرار تەكىتلەپ ئىلتىماس قىلدى . دارىن ئۇنىڭ كۆڭلىنى تىندۇرۇپ ۋەدە قىلغاندىن تاشقىرى يەنە مۇنۇ سۆزلەرنى قىلدى :

— كەمىنىڭ بۇ قېتىم قانۇن مۇپەتتىشى بولۇپ قىلغان سەپىرىدە ئاساسەن خان ئالىيلىرىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن يۇرگۈز ـ مەكچى بولغان قانۇن ئىسلاهاتى ئۈچۈن ئۇنۇملۇك ياخشى ئۇسۇل ، چارە ـ تەدبىرلەرنى تەتقىق قىلىپ ، قانۇننىڭ سەلتەنىتىنى ئۆستۈ ـ رۈش مەقسەت قىلىنغان . ئەگەر ئۇنۇملۇك خىزمەت كۆرسىتەلەيدى ـ غان بولسام ، خالىغان يېرىمدە خالىغان خىزمەتلەرنى ئىشلەپ كې ـ لىشىمگە ، خالىغان ئادەملىرىمنى چىنارداەك كۆكلىتىپ ، تاغداەك ئۆستۈرۈشۈمگە ئىشىنىمەن . ئىنىم ، ئۆزلىرىمۇ بۇ هەقتە ياردەم كۆرسىتىشلىرى كېرەك . ۋاقتى كەلگەندە ئۆزلىرىنىڭ ياردەملىرى تېرىقچە بولسىمۇ ئۇنى تاغداەك كۆرسىتىپ ، زور ئىلتىپاتلارغا ئىگە قىلىشىم مۇمكىن !

— شۇنچىلىك دېگەنلىرىدىن بېشىم ئاسمانغا يېتىۋا ـ تىدۇ ! — دېدى هاكىم قۇۋلۇق بىلەن كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ، — تام ئۇستىگە چىققان ئادەمنىڭ ئۆگزىگە چىققۇسى كېلىدۇ . ئۆگزى ـ گە چىقىپلا يەنە ئۆرلەپ تېرەكنىڭ چوققىسىغا چىققۇسى كەلگەن ـ دەك ، ئادەمنىڭ ئارزۇسى ، بولۇپمۇ مەنسەپ تەمەسى چەكسىز بولىدىكەن !

— بۇ تەرەپلىرىنى مەن ياخشى چۈشىنىمەن ! — دېدى دارىن

ئۇنىڭ تەمە بىلەن تولغان كۆزلىرىگە قاراپ .

— ئۆزلىرىڭ چۈشىنىدىغانلىقلىرىغا يۈزدەيۈز ئىشەنىمەن ! — دېدى ھاكىم ، — شۇنى سورىۋالايكى ، ئۆزلىرى ئىزدەمەكچى بولغان ياخشى قانۇن ، چارە ـ تەدبىرلەر قايسى ساھەلەردە بولىدۇ ؟

— ئومۇمەن دۆلەت قانۇنىغا ھەيۋەت ، يېڭى قىياپەت كىرگۈزەلەيدىغان ، جازا ئۇنۇمى يۇقىرى ، جىنايەت يىلتىزىنى كېسىپ تاشلىيالايدىغان ھەرقانداق چارە ـ تەدبىرلەر ...

— ئۇنداق بولسا ، مۇنداق بىر ئىشنى سەمىلىرىگە سىلىپ كۆرەي ، — دېدى ھاكىم قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ، قانداقتۇر بىر ئىشنى ئەسلىگەن تۇسكە كىرىپ ، — ئىھتىمال بۇنىڭدىن ئىككى ـ ئۈچ يىل مۇقەددەم لۇكچۇن ژاڭ ئوردىسى جىنايىتى ئېغىر گۇناھكارلارغا «كۆك كەپتەر جازاسى» دېگەن بىر چارىنى قوللانغانلىقى ئېسىمدە تۇرۇپتۇ ، سىلىچە ، بۇ چارە قانداق بولار ؟

— قىزىق ئاڭلىنىدۇغۇ ، بۇ قانداق جازا ؟ — دارىن چۆچۈپ گويا ھەيران قالغان قىياپەتتە قۇلىقىنى دىڭ قىلىپ ھاكىمغا قارىدى .

— ئاڭلىشىمچە ، بۇ چاردە كەپتەرنى پۈتىغا لاتا چىگىپ ھاۋاغا قويۇپ بېرىدىكەن ! — دېدى ھاكىم تۆمۈرنى قىزىقىدا سوق دېگەندەك ئالدىراپ جاۋاب بېرىپ ، — ئاندىن گۇناھكار مەزكۇر كەپتەرنى قوغلاپ تۇتۇپ كېلىشكە مەجبۇر قىلىنىدىكەن . نېمىدېگەن ياخشى چارە ـ ھە ! قانۇندا گەرچە گۇناھكارلارغا ئۆلۈم ھۆكۈم قىلىنمىغان بولسىمۇ ، ئەمما ئۇلار كەپتەر قوغلايمىز دەپ چۆل ـ جەزىرىلەردە ئۆلۈپ تۇگەيدىكەن . ئۇلارنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى ئۆزىنىڭ شورى دېسىلە . كىشىنى قىزىقتۇرىدىغان يېرى شۇكى ، ئۆلگۈچىگە قانۇندا پەقەتلا كەپتەر قوغلايدۇ دەپلا ھۆكۈم چىقىرىلمىدىكەن ، سىلىچە ، بۇ قانداق بولار ؟

— بولىدىغان چارە ئىكەن ، ياخشى چارە ئىكەن ! — دېدى دارىن خوددى ئەڭگۈشتەر تېپىۋالغاندەك ھاياجانلىنىپ ، ئاندىن

قىزنقىش بىلەن سورىدى :
— لۇكچۇن دېگەن يۇرتقا يەنە قانچە كۈندە يېتىپ بارغىلى بولىدۇ ؟
— قارىغاندا ، بۇ چارە كۆڭۈللىرىگە يېقىپ قالدىمۇ نېمە ؟ — دېدى ھاكىم ھەجىيىپ تۇرۇپ . كۆڭلىدە بۇ پىكرىم دارىنغا چوقۇم ياردى ، بۇنىڭ بەدىلىگە كۆلگۈسىدە كاتتا ئىلتىپاتقا ئېرىشىدىغان بولدۇم دەپ خۇشال بولغان ھاكىم زىيادە تېتىكلىشىپ قىلغىلى قىلىق تاپالماي قالدى .
— بۇنداق ياخشى چارە ياردىماي يەنە قانداق چارە يارد-سۇن ! — دېدى دارىن بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرۇپ ، — «كۆك كەپتەر جازاسى» نېمىدىگەن ياخشى چارە ، نېمىدېگەن چىرايلىق ئاتالغۇ ! مۇنداق يېقىملىق ئاتالغۇلار قانۇنغا قۇدرەتلىك جان كىر-گۈزۈپلا قالماستىن ، سەلتەنەتلىك ھۆسنىمۇ كىرگۈزىدۇ ، يەنە كېر-لىپ ، جازا ئۇنۇمى نېمىدېگەن يۇقىرى ـ ھە ! خان ئالىيلىرىنىڭ قانۇنى كۈمۈش غىلاپتىن زەھەرلىك خەنجەر چىققانغا ئوخشاش جە-نايەتنى قىرغىن قىلالايدىغان بولۇشنى خالايدۇ . مېنىڭ تەتقىق قىلىۋاتقىنىمىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس ، بۇنى ئۆزلىرىمۇ چۈ-شەنگەندىلا ؟
— شۇنداق ، مەن چۈشەندىم ، — دېدى ھاكىم مەمنۇن بولغان ھالدا ، — ئەگەر مېنىڭ خىزمىتىم جانابلىرىنىڭ نەزىرىدە تېرىق-چىلىك ئورۇن ئالىدىغان بولسا ، مەن يەنە بۇ نەرسىلەر توغرىسىدا لۇكچۇن ۋاڭغا خەت يېزىپ ئالدىن خەۋەر قىلاي ، ئۇلار بىرئاز تەييارلىق كۆرۈپ قويسۇن .
— ياق ، ياق ، بۇنىڭغىمۇ ئاۋارە قىلىمەنمۇ ؟
— بۇ قانچىلىك ئىش . تېرىقچىلىك ئىشقۇ ؟ — دېدى ھاكىم دارىنغا كۆز ئوينىتىپ .
سۆز ئاخىرلىشىپ خەيرلەشكەندىن كېيىن ، دارىن شوتىنى دەسسەپ ھارۋىغا چىقتى . ئۇزاتقۇچىلار ئولاش ـ چولاش خوش ئېيتىپ ، بەزىسى قولىنى كۆتۈردى ، بەزىسى سەل ئېگىلدى . ئەنە شۇنداق ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ئىچىدە ھارۋا يۇرۇپ كەتتى .

ھـارۋا يىگىرمـە قەدەمچە ئىلگىرىلىگەندە ھاكىم بىردىنلا ۋارقىراپ :

— بىر مۇھىم سۆز ئۇنتۇلۇپتۇ ، ھارۋىلار توختىسۇن ! — دەپ بۇيرۇق قىلدى ـ دە ، ئۆزى يالغۇز پاپپاسلاپ دارىن چۈشكەن ھارۋىنىڭ ئالدىغا باردى . دارىن ھارۋىنىڭ ئىشكىدىن بېشىنى چىقىرىپ قاراپ تۇراتتى . ھاكىم ھەجىيىپ تۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى :

— سەپەردە كىبرەكلىك تاشنىڭ ئېغىرلىقى يوق دەيدىغان بىر-گەپ بار . شۇڭا ، سەمىلىرىگە سىلىپ قويىدىغان يەنە بىر كىچىك ئىش ئۇنتۇلۇپ قاپتۇ ، ئاۋارە قىلمىدىغان بولدۇم .

— قـۇلىقىم ئۆزلـىرىدە ، خوش قېنـى ! — دېدى دارىن مىيىقىدا كۈلۈپ .

— ئاڭلىشىمچە ، «كۆك كەپتەر جازاسى»نى موللازەيدىن دې-گەن ئادەم تاپقانكەن . ئەپسۇسكى ، لۈكچۈن ۋاڭ بۇ ئادەمنىڭ قەدىرگە يەتمەي ، ئۇنىڭغا زىيانكەشلىك قىلىپ قويۇپتۇ . بۇنى بە-لىپ قالغانلىرى ئارتۇقچىلىق بولماسمىكىن دەيمەن ، — دېدى قۇۋلۇق بىلەن دارىنغا قاراپ .

— موللازەيدىن ؟ راستتـىنلا ئـۇنىڭغا زىـيانكەشلـىك قىلـ-غانمۇ ؟ — دېدى دارىن تەئەججۇپلەنگەن ھەم ئاغرىنغان قىياپەتتە .

— يالغىنى يوق .

— ئەگەر راست بولسا راسا كىبلىشمەسلىك بوپتۇ ـ دە ! — دەپ دارىن بېشىنى چايقىدى . ھارۋا قوزغالدى .

جەمئىي بەش ھارۋا بىر كارۋان بولۇپ ماڭغانىدى . دارىن چۈشكەن كۆركەم ھارۋا كارۋان بېشى بولۇپ ھەممىنىڭ ئالدىدا ماڭاتتى . ھارۋا قوڭغۇراقلىرىنىڭ جاراڭلىشى ، ھارۋا چاقلىرى ۋە ئات تۇياقلىرىدىن كۆتۈرۈلگەن ئاۋازلار ئۆزئارا ماسلىشىپ پايانسىز كەڭ سايدا جاراڭلىق نەغمە ھاسىل قىلاتتى . ھارۋىلار بارغانچە ئۇزاقلاشتى . ئۇزاتقىلى چىققانلارمۇ ھارۋىلارنىڭ قارىسى كۆزدىن غايىب بولغۇچە تۇرۇپ ئاندىن قايتىپ كېتىشتى .

ھارۋىلار تولىمۇ ئاستا ماڭاتتى . يىراقتىن قارىغاندا گويا يەر-

گه مىخلاپ قويغاندەك كۆرۈنەتتى . مۇشۇنداق ئاستا سۈرئەتلىك هارۋىدا ماڭغان يولۇچىلار يولنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى ، ئۆزى ياشاۋاتقان ماكاننىڭ كەڭلىكىنى هەقىقىي چۈشىنەتتى . نېمىدېگەن ئۇزۇن يول ـ هە ! پايانسىز ساي ، كىشىنىڭ چىشىنى قېرىشتۇرىدىغان غىچىرلاشلار هەرقانداق يولۇچىنى زېرىكتۈرەتتى . ئەمما ، يول ئازا-بىنى يولۇچىلار ئۇخلاپ يېڭەتتى . هارۋىكەشلەر مۇگدەيتتى ، مۇگ-دەشتىن زېرىكسە يەرگە چۈشۈپ هارۋىنىڭ يېنىدا پىيادە ماڭاتتى . شۇڭا ، قەدىمكى هارۋا يوللىرىدا ئىككى چاق بىلەن ئوچ ئاتنىڭ تۇياق ئىزى بولغاندىن تاشقىرى يەنە يانداپ ماڭغان هارۋىكەشنىڭ ئاياغ ئىزىمۇ روشەن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ .

هارۋىكەشلەر بۇ ئۇزۇن يوللارنى ناخشىسىز باسمايتتى . ناخشا ئېيتىپ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۇلارنىڭ سەپەر ئادىتى ئىدى . تاغ ئىچىگە كىرگەندە ئاۋازىنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ ناخشا ئېي-تىپ ، تاغ ئىچىنى جاراڭلىتىۋېتەتتى . هارۋىكەشلەر شۇ يېقىملىق سادالارنىڭ سېهرىي كۈچىدە قاتتىق يول ئازابلىرىنى سەزمەستىن ئالغا باساتتى .

مەنزىلگە بىرقانچە يول قالغاندا هارۋىكەشلەر يەنە ناخشا ئېيتات-تى . ئۇلار شۇنداق قىلىشقا مەجبۇر ئىدى . چۈنكى ، مەنزىللەردە ئۇلارنىڭ مۇڭلۇق ناخشىلىرىنى ياقتۇرۇپ ئاڭلايدىغان كۆڭلى يې-قىن دوستلار بولاتتى . هارۋىكەش نەچچە كۈن بۇرۇن ئۇ تەرەپكە ماڭغاندا بۇ دوستلار ئاقيول تىلەپ ئۇزىتىپ قويغان ئەمەسمىدى !

ئۇزۇن يوللارنى هارۋىدا خۇددى بۆشۈكتە ياتقاندەك سوزۇلۇپ يېتىپ ئۇخلاپ تۇگەتكەن دارىن هارۋىكەشلەرنىڭ يول ئۈستىدە ئېيتقان مۇڭلۇق ناخشىلىرىنى ئارمانسىز ئاڭلىماقتا ئىدى .

6

قۇمۇل تەرەپتىن كەلگەن بەش ، پىچان تەرەپتىن كەلگەن تۆت هارۋىدىكى يولۇچى ، سودىگەر ۋە ئات ـ ئۇلاغنىڭ كۆپلۈكىدە ئىككى ئائىلىلىك سارايۇەندىن باشقا ئاهالىسى بولمىغان ، ئۇ چەت ،

بۇ چېتىگە كۆز يەتكۈسىز غىڭ ساي ئوتتۇرىسىدىكى يەتتە قۇدۇق ئۆتكۈى بىردىنلا جانلىنىپ كەتتى . بىر - بىرىگە تۇتاش سېلىنغان دەڭنىڭ ئىچى ئادەم ۋە ئات - ئۇلاغلار بىلەن تولدى . قەيەرگىلا قارىسا ئېغىناۋاتقان ئات - ئۇلاغلارنىڭ چاڭ - توزانلىرى كۆرۈنەتتى ، ئۆزئارا سالاملىشىپ ، مۇڭدىشىۋاتقان ئادەملەرنىڭ پاراڭلىرى ئاڭلىناتتى . كەچ تەرەپتە يەنە بىرنەچچە تۈركۈم ئېشەك كارۋىنى كېلىپ چۈشكۈن قىلدى . «ئامەت كەلسە قوشلاپ كەپتۇ» دېگەندەك ، ئۆتەڭ تېخىمۇ ئاۋاتلىشىپ كەتتى .

نەچچە كۈندىن بىللە كېلىۋاتقان هارۋىكەش ، يولۇچىلارغا قۇمۇلدىن مېڭىغىچە ئەملدارلار يوللۇق تۇتقان نان - توقاچ ، مېۋە - چېۋە ، گۆش ، تۇخۇملارنى ئىنئام قىلىپ بېقىپ كەلگەن دارىنىڭ بۇگۈن يەتتە قۇدۇققا توپلانغان ئادەملەرنى كۆرۈپ يەنە سېخىيلىقى تۇتتى - دە ، ئۇلارغا تېخىمۇ چوڭراق ئىنئام بەرگۈسى كەلدى . خىزمەتكارى ئارقىلىق سۈرۈشتە قىلىپ ، سارايۇەننىڭ بېقىپ سەمرىتكەن بىر دانە قوچقىرىنى سېتىۋېلىپ يولۇچىلارغا ئىنئام قىلدى .

بۇ ئىش ناھايىتى چاپسان ئورۇندالدى . بىرنەچچە ئادەم ھەش - پەش دېگۈچە قوينى سويۇپ پارچىلاپ ، سارايۇەننىڭ قازىنىغا سالدى .

ئۇ ئىلتىپاتقا ھەممە ئادەم ھەيران قالدى . مۇنداق ئىش يەتتە قۇدۇقتىلا ئەمەس ، بەلكى خوتەندىن تارتىپ قۇمۇلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئۇزۇن يول ۋە سان - ساناقسىز ئۆتەڭلەردە ھېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغانىدى . ئادەتتە ئۇياقتىن بۇياققا هارۋىلىق ماڭغان ئەملدار - دارىنلار يول ئۈستىدە هارۋىكەش - يولۇچىلارغا ئىنئام بېرىش ئۇياقتا تۇرسۇن ، بەلكى مەنزىل - ئۆتەڭلەرگە كەلگەندە ئۆز ھەيۋىسىنى كۆرسىتىپ قويۇش ئۈچۈن بولسىمۇ ئەرزىمىگەن بىر ئىشلارنى باھانە قىلىپ هارۋىكەشلەرنى باستۇرۇپ ئۇراتتى ، دەڭجا - سارايۇەنلەرنى ئورۇنسىز تىللاپ ، شالىلىرىنى چېچىپ ئۆتەڭلەرنى پاتىپاراق قىلاتتى . بۇ خىل ئىشلارنى كۆپ كۆرگەن

هارۋىكەش ، يولۇچىلار بۇ داردىننىڭ ئىلگىرىدىكى ھەرقانداق دارىن - ئەمەلدارلارغا ئوخشىمايدىغان ساخاۋەتلىك ئادەم ئىكەنلىكىگە خۇشال بولۇشتى .

قازان قاينىدى ، شورپا تەييار بولدى . يول ئازابىدا ئىچى قۇرۇپ ، غورۇلۇپ كەتكەن يولۇچىلار غېدىر قاچىلارغا نان چىلاپ ، شورپىسىنىڭ يۈزلۈك يېرىدىن قۇيۇپ ئىچىشتى . سېمىز گۆشىنىڭ شورپىسىدا ھەممە ئادەمنىڭ كاناياللىرى مايلاشتى . ھەر ئىككى دەڭگە چۈشكۈن قىلغان ھارۋىكەش ، ئېشەكچى ، سودىگەر ، يولۇچىلار بىر - بىرىنى چىللىشىپ گۆش يېيىشتى . گۆشتىن كېيىن چىشلىرىنى كولاشقاچ ئېزىلىپ ئولتۇرۇپ بىر سورۇن تۈزدى .

بىپايان ئاسمان شېشىدەك سۈزۈك ئىدى . يۇلتۇزلار يېقىنلا بىر يەردە خۇددى كوچا چىراغلىرىدەك چاقنايتتى .

شەرق ئۇپۇقىدىن يېڭىلا باش كۆتۈرگەن تولۇن ئاي كەڭ ۋادىنى گۈڭگا يورۇتماقتا . تاغنىڭ كەچلىك سالقىن شامىلى شورپا ئىچىپ تەرلەپ كەتكەن كىشىلەرگە ئارامبەخش ئەتمەكتە . ئۇلار راھەتلىنىپ ئولتۇرۇپ ، ھەركىم ئۆز قاياشى بىلەن مۇڭدىشاتتى . ھارۋىكەشلەر ئات - ھارۋا توغرىسىدا ، ئېشەكچىلەر ئېشەك - قېچىر توغرىسىدا ، سودىگەرلەر سودا - سېتىق توغرىسىدا سۆزلەشەتتى . بۇ خىل كەسپىي پاراڭلار نېمە ئۈچۈندۇر كىشىلەرنىڭ تەلىپىنى قانائەتلەندۈرەلمەيتتى . ئۇلارغا ھازىر ھېلى يېگەن گۆش ، ئىچكەن شورپىدىنمۇ لەززەتلىكرەك مەنىۋى ئوزۇق زۆرۈر ئىدى . بۇ كەڭ - كۆشادە ، ئەركىن ئۆتەڭدە ئۇلارنىڭ قاقاقلاپ كۈلگۈسى ، كۆڭۈل كۆتۈرگۈسى ، بولمىغۇر ئىشلارغا ، پەسكەشلىككە لەرگە لەنەت - نەپرەت بىلدۈرگۈسى كېلەتتى .

— ھەي دۈگام ، «بىكار ئولتۇرغۇچە بىكار ئىشلە» دېگەندەك ، جىم ئولتۇرغۇچە موللازەيدىنىڭ پاراڭلىرىدىن سۆزلەپ بەرسەڭ بولمامدۇ ؟ ! — دېدى بىرى چاڭسىلداپ .

— بىلمىسەم ، — دۈگام ئۆزىنى قاچۇرۇپ جاۋاب بەردى ، — ماڭا قارىغاندا مۇتەللىپ جىق بىلىدۇ .

— ياق ، ئۆزۈڭ سۆزله ، نۆۋەتنى كەلگەنده مۇتەللىپمۇ سۆزلەيدۇ !

كۆپچىلىك تەرەپ ـ تەرەپتىن ۋارقىراپ تەلەپ قىلىشتى . كىمدۇر بىرى دۇگامنى تارتىپ ئوتتۇرىغا چىقاردى .

— سۆزله ، سۆزلەپ بەرمىسەڭ ئۆمىلەپ بېرىسەن ، قېنى ئىككى ئىشتىن بىرىگە تۇر !

— ئوتتۇز ئوغۇل ، توققۇز قىز توپلانغان كاتتا سورۇندا سۆزلەپ كۆرمىگەن ئادەمنى مۇنداق خىجىل قىلمىساڭلىرا ! — دېگەن دۇگام بىر كۇلۇپ ، بىر سۆزلەپ كىشىلەرنى بارغانسېرى ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى ، — «گەپنى تاپقاندا يار يوق ، يارنى تاپقاندا گەپ يوق» دېگەندەك ، مۇنداق ئوبدان سورۇننى تاپقاندا گەپ قېيىپ كەتكىنىنى قارا ، نېمە دېسەم بولار ؟

— قانداقلا بولسۇن بىرنېمە دە ، بولمىسا پاراڭغا ئۇسسۇل ئويناپ ئىككىدىن بىرىنى ئورۇندىمىساڭ ، سېنى قويۇپ بەرمەيمىز ! — دېيىشتى بىرنەچچە كىشى تەڭلا ۋارقىراپ .

— يامان ۋاقتا خىجىل قىلدىڭلارغۇ ! ... — دۇگام گەدىنىنى قاشلىغان بولۇپ ئۇيان ـ بۇيان قارايتتى ، — مەن مەرىكىدە كېرەككە كەلمەيدىغىنىدىن ، مېنى تولا قىستاۋەرمەڭلار ...

— گەپ تاپالمىغان بولساڭ ، موللازەيدىن سامسا سانقانىنى سۆزله ! — دېدى بىرى ئۇنىڭ ئاغزىغا گەپ سېلىپ .

— ئۇ كىچىك ئىشقۇ ؟

— مەيلى ، شۇنداق قىلىپ باشلانمامدۇ ، سۆزله ! — دېدى بىرى .

— ئاڭلىغان تۇرساڭلار !

— يەنە ئاڭلايمىز ، سۆزله !

كۆپچىلىكنىڭ بېسىمى ئاستىدا دۇگام سۆزلەشكە باشلىدى :

— موللازەيدىن بازار كۇنى سامسا سېتىپتۇ . سانقاندىمۇ ئەرزان سېتىپتۇ . باشقىلار ئىككى داچەندىن سانقان بولسا ، ئۇ بىر داچەندىن سېتىپتۇ . بىر خېرىدار يېگەن سامسىدىن بىر تال يېپ

چىققانىكەن ، يېپىنى قولىغا ئېلىۋېلىپ : «ئۇستام ، سامسىلىرىنىڭ قورسىقىدىن ماتا چىقىۋاتىدۇغۇ ؟ » دەپ ئاچچىقلىنىپتۇ . موللازەيـ دىن ئۇنىڭدىنمۇ بەكرەك ئاچچىقلىنىپ : «ئاداش ، بىر داچەنگە سانتان سامسىدىن ماتا چىقماي تاۋار چىقسا بولامتى ؟ » دەپ كۆزىنى چەكچەيتكەنىكەن ، خېرىدار گەپ قىلماي كېتىپ قاپتۇ ...

پاراقلاپ كۆلۈشكەن كۆچىلىك «هە ، هە ، يەنىچۇ ؟ » دەپ تەلەپ قىلىشتى .

— ئەمدى تۈگىدى .

— ياق ، تۈگىمىدى ، موللازەيدىنىڭ قېينىتىسى ھەققىدىكى ھېكايىنى سۆزلە !

كۆچىلىك تەرەپ ـ تەرەپتىن توۋلاشتى . دۈگام سۆزلەشكە مەجبۇر بولدى :

— موللازەيدىنىڭ قېينىتىسى بەك پوچى ئادەم ئىكەن ، بىر كۈنى ئۇ موللازەيدىنى چاقىرتىپ : «بۈگۈن سەمەتتىكى پۇلنى ئالغىلى بارمەن ، سەن مەن بىلەن بارسەن . بۈگۈن ئۇ ياخشىلىقچە بەرسە ، خەيرىيەت ، پۇلنى ئېلىپ قايتىپلا كېلىمىز . ئەگەر بەرمەيـ دىغان بولسا مەن چوقۇم خۇي قىلىمەن . بېرىپلا بېسىپ راسا ئۇرىمەن . سەن ئىشىكنىڭ سىرتىدا قۇلاق سېلىپ تۇر ، لېكىن ئېسىگىدە بولسۇن ، ئالدىراپ كىرىپ قالما ، سەمەت خېلى ۋايجان دېگەندە ئاندىن كىرىپ ئاجرىتىۋال . ئۆزۈڭ بىلىسەن ، مېنىڭ قولۇم قاتتىق ، ئەگەر كىرىپ ئاجرىتىۋالمىساڭ ، ئۇنى قاتتىق ئۇرۇۋېتىپ ئۆزۈمگە ئىش تېپىۋېلىشىم مۇمكىن » دەپتۇ . موللازەيـ دىن قېينىتىسىنىڭ گېپى بىلەن بىللە بېرىپتۇ . ھېلىمۇ ياخشى سەمەت ئۆيىدە بار ئىكەن . موللازەيدىن ئىشىكنىڭ سىرتىدا قاپتۇ ، قېينىتىسى ئۆيگە كىرىپ نەچچە ئېغىز چاڭىلداپ سۆزلىشىپلا جەـ مىپ كېتىپتۇ . موللازەيدىن قۇلاق سېلىپ تىڭشىسا ، ئۆي ئىچىدە گۈلدۇر ـ تاراق ئاۋاز بىلەن ۋاقىلدىتىپ ئۇرۇۋاتقان مۇشتىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ . ئېھتىمال قېينىتام سەمەتنى بېسىۋېلىپ ئۇرۇـ ۋاتقان بولسا كېرەك دەپ قۇلاق سېلىپ تۇرۇۋېرىپتۇ . خېلى ئۇـ

زۇنغچە ئۆي ئىچىدە ۋايجان دېگەن ئاۋاز ئاڭلانماپتۇ . موللازەيدىن ئىچى پۇشقاندەك بولۇپ ئىشكىنى قىيا ئېچىپ قارىسا ، سەمەت ئۇنىڭ قېينىاتىسىنى پەگاغا بېسۋېلىپ راسا ئۇرغىلى تۇرۇپتۇ . بۇنى كۆرگەن موللازەيدىن يۇگۇرۇپ بېرىپ سەمەتنىڭ گەجگىسىدىن تارتىپ ئىتتىرىۋېتىپ قېينىاتىسىنى قۇتقۇزۇۋاپتۇ . بۇلار يولدا خېلىغچە گەپ ـ سۆز قىلىشماي جىم مېڭىپتۇ . بىر چاغدا قېينىاتىسى موللازەيدىندىن قېيىدىغاندەك قىلىپ : «بىر ئاز بالدۇر كىرسەڭ بولماسمىدى ؟ » دەپتۇ . موللازەيدىنمۇ دەرھال ئۇنىڭغا تاپا قىلىپ : «سەمەت ۋايجان دېمىگەندىكىن ، سىز بولسىڭىزمۇ بىر قېتىم ۋايجان دېگەن بولسىڭىز ، ئاڭلىسامىلا كىرەتتىم ئەمەسمۇ ؟ » دەپتۇ ...

— ھا ـ ھا ـ ھا ...

— گەپكە كەلگەندە ئاتىسىغىمۇ يول قويمايدىكەن !

— يەنە ، يەنە .

كىشىلەر موللازەيدىنىڭ پاراڭلىرىنى زادىلا ئاڭلاپ قانمايتتى . ئەمەلىيەتتە ، ئۇلار بۇ گەپلەرنى كۆپ قېتىم ئاڭلىغان بولسىمۇ يەنىلا ئاڭلاشقا قىزىقاتتى . بەش ـ ئون قېتىم ئاڭلىغانلىرىمۇ ئوخشاشلا ئاڭلايمىز دەپ توۋلايتتى ، ھەر قېتىم ئاڭلىغاندا ئىلگىرىكىگە ئوخشاشلا كۈلەتتى . بۇ زادى نېمە ئۈچۈن ؟ بۇنىڭدىكى ھېكمەتنى ھېچكىم بىلمەيتتى .

— ئاخۇن ، قازىلارغىمۇ يول قويمايدۇ ، — دېدى بىرى پاراڭغا يول ئاچقاندەك قىلىپ .

— بۇ گېپىڭ راست ! — دېدى دۇگام بۇ ھەقتىكى بىر پاراڭنى ئېسىگە ئېلىپ ، — بىر كۈنى موللازەيدىن ئېشىكىنى يېتىلەپ لۇكچۇن مەدرىسىسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتسا قازى ئاخۇنۇم كۆرۈپ : «موللازەيدىن كىمنىڭ ئېشىكى ؟ » دەپ سوراپتۇ قازى ئېشەكنى ئىشارەت قىلىپ ، — «قازى ئاخۇنۇم مېنىڭ ئېشىكىم» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ موللازەيدىن شۇئانلا قازىنى ئىشارەت قىلىپ ...

— موللازەيدىن ھەر قېتىم تەرەت ئالغىلى كىرگەندە ئۇچىسىدىكى چاپانىنى سېلىپ قاتلاپ تام بېشىغا ئېلىپ قويۇپ ئاندىن تەرەت ئالىدىكەن . توختى قازى دېگەن كىشى ئۇنى مەسخىرە قىلماقچى بولۇپ : «موللازەيدىن ، سەن بۇ چاپانىنى تولىمۇ چوڭ كۆرىدىكەنسەن ، ناۋادا تام بېشىغا قويغان يېرىڭدىن ئوغرى ئېلىپ قاچسا قانداق قىلارسەن ؟» دەپتۇ . موللازەيدىن شۇئان جاۋاب بېرىپ : «قانداق قىلاتتىم ؟ ۋاي توختى ئوغرى ، ۋاي توختى ئوغرى دەپ ئارقىدىن قوغلىمامدىمەن !» دەپتىكەن ، توختى قازى لام ـ جىم دېيەلمەي ئاغزىنى يۇمغان پېتى جىم بولۇپ قاپتۇ ...

— بايلارنىڭغۇ ئاغزىنى ئاچقۇزمايدىكەن ! — دېدى يەنە بىرى كۈلكە ئارىلاش .

— موللازەيدىن بىر كۈنى خوتۇنىنى ئالقا مىنگەشتۇرۇپ جۇمە قىلدۇرغىلى كېتىۋاتسا ، يولدا بىر باي ئۇچراپتۇ ، — دېدى دۇگام يېڭى لەتىپە باشلاپ ، — باي ئۇلارنى كۆرۈپلا : «كۆرمىگەن بىرنېمىدەك ئەجەب چىلاك چاپلاشتۇرۇپ مېڭىپسەن !» دەپ مەسخىرە قىپتۇ . موللازەيدىن شۇئان جاۋاب بېرىپ : «ئۆزلىرىگە ئوخشاش خوتۇنلىرىمىزنى ئامانەت قويىدىغان ئارتۇقچىلىقلىرىمىز بولمىغاندىكىن ، مۇشۇنداق چىلاك چاپلاشتۇرۇپ ماڭدىم» دەپتىكەن ، باي قىلغان سۆزىگە پۇشايمان قىلىپ كېتىپ قاپتۇ .

— موللازەيدىن بىلەن تەڭ دېمەتلىك بىر باي بالىسى بىر سورۇندا ياش تالىشىپ : «مەن موللازەيدىنىدىن بەش ـ ئون ياش كىچىك ، ئۇنىڭ تويى بولغاندا مەن تېخى ئىشتانسىز يۈرەتتىم» دەپتۇ . موللازەيدىن جاۋاب بېرىپ : «توغرا ، سەن شۇ چاغلاردىمۇ ھازىرقىدەكلا ئىزا تارتىشنى بىلمەيتتىڭ . ئىزا تارتىشنى بىلمىگەن ئادەم ئون بەش ـ يىگىرمە ياشلارغا كىرگەندىمۇ ئىشتانسىز يۈرۈۋېرىدۇ» دەپتىكەن ، ھېلىقى باي بالىسىنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ ...

كۈلكە كۆتۈرۈلدى . پاراڭ بارغانسېرى قىزىدى . شۇ ئارىلىقتا باشقا بىرى ئوتتۇرىغا چىقىپ يېڭى پاراڭ باشلىدى :

— لۇكچۇن ۋاڭ ئوردا پاراڭچىسى بىلەن موللازەيدىننى ئۇچ-راشتۇرۇپ بەس - بەسكە سالماقچى بوپتۇ ، بۇلارنىڭ گەپچىلىكىنى ئاڭلاشقا ئۇلۇغ - ئۇششاق جىمى ئادەم توپلىنىپتۇ . ئوردا پاراڭچى-سى قاڭشارلىق ، ئۇزۇن بۇرۇن ئادەم ئىكەندۇق ، موللازەيدىن ئارا بوي ، سەل قورساقلىق ئىكەندۇق ، بۇلار مەيدانغا چۇشكەندە بىر - بىرىگە سىنچىلاپ قاراپ ئەيىب ئىزدىشىپتۇ . بىرئازدىن كېيىن ئوردا پاراڭچىسى سۆز باشلاپتۇ :

ئاجايىپ بىر قېرىن كۆردۇم ، قېرىنلاردىن چوڭ قېرىن .
ئوڭ قېرىنغا ساپان سېلىپ ، ئويناپ يۈرۈپ يەر تېرىڭ !

موللازەيدىن :
بىر بۇرۇن كۆردۇم ئەجەب ، چوڭلۇقتا بىر پوتەي بۇرۇن ،
ئول بۇرۇندىن قارىسا رۇم كۆرۈنگەي كەچقۇرۇن .

ئوردا پاراڭچىسى :
ئىككى قات خاتونغا ئوخشاش تەڭنىدەك قورساق سېلىپ ،
يېگەندۇ ئۇ ئارپا نېنى ، ئىچكەندۇ ئاشقا پۇرچاق سېلىپ .

موللازەيدىن :
ئول بۇرۇنكى بۇرجە تامدەك چوقچىيىپ تۇرغان بۇرۇن ،
ئۆتكەن - كەچكەن ئىتلار سىيىپ رەسۋا - ئەزىم بولغان بۇرۇن .

ئوردا پاراڭچىسى بۇنىڭغا تاقابىل كەلگۈدەك گەپ تاپالماي دۇدۇقلاپ تۇرۇپ قالغاندا موللازەيدىن يەنە داۋاملاشتۇرۇپتۇ :

ئول بۇرۇنكى ئۆيگە كىرگەي ئىشىك ئاچماستىن بۇرۇن ،
بۇرنى بېرىپ تۆرگە يەتكەي ئۆزى كىرمەستىن بۇرۇن .
ئاش كەلگەندە ئالدىغا ئاققاي ئۇنىڭ شۆلگەيلىرى ،

دەم تارتىدۇ ئالدىراپ ، قوشۇق سالماستىن بۇرۇن .
بارسا ئوچاقنىڭ ئالدىغا ئول بىئەدەپ ئوت ياققىلى ،
بۇرنى بېرىپ كۇل ئالادۇر ئوتنى ياقماستىن بۇرۇن .
تارت بۇرنۇڭنى ۋاقتىدا گەپكە تويماستىن بۇرۇن ،
بۇرنۇڭغا باب گۆرۈڭنى چاپ تىرىك ، ئۆلمەستىن بۇرۇن .

ئوردا پاراڭچىسى گەپ قىلالماي موللازەيدىننىڭ ئاغزىغا قاراپلا قاپتۇ . تاماشا كۆرگۈچىلەر ئۇزاققىچە كۈلۈپ ئۆزىنى توختىتالماپتۇ ...

كۆپچىلىك قاقاقلاپ كۈلۈشتى . كۈلكە تېخى بېسىلماستىنلا يەنە بىر يېڭى ئويۇن باشلاندى . بۇ موللازەيدىننىڭ مەشرەپ سورۇنلىرىدا ئويناپ خەلقنى كۈلدۈرىدىغان مەشھۇر ئويۇنلىرىدىن بىرى ئىدى . «سوقۇشقاق ئايالنىڭ ئەدىپىنى بېرىش» دەپ ئاتىلىدىغان بۇ ئويۇندا بىر يىگىت ئايالچە ئاددىي گىرىم قىلىپ چىقىپ ئېرى بىلەن جېدەللەشتى :

— خېتىمنى ئالمەن ، خېتىمنى بەر !

ئايال كىشىنىڭ ئاچچىق ۋە چىرقىراق ئاۋازى ئاڭلىنىش بىلەن ھەيران قالغان كىشىلەر چۆچۈپ بويۇنداپ قارىشىپ تۇراتتى . قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن بىر ئەر بىلەن ئايال جېدەللەشكەن پېتى سۆرىشىپ ئوتتۇرىغا چىقتى :

— خېتىمنى بەر ! بۇگۈن بەرسەڭمۇ بېرىسەن ، بەرمىسەڭمۇ بېرىسەن !

— ھوي ئاپىسى ، ئۇنداق قىلماڭلا ! خېتىڭلىنى ئالساڭلىمۇ يولىنى تېپىپ ئېلىڭلا ، ئۇنداق زورلۇق قىلماڭلا !

— يول دېگەن شۇ ، خېتىمنى بەر ! بۇنىڭدىن باشقا يەنە قانداق يول بولسۇن ؟ ! — دەپ ۋارقىراپ كۆكەمىلىك قىلغان ئايال ئەرنىڭ ياقىسىغا ئېسىلدى ، — گېپىمگە كىرمىگەندىكىن خوپ بولىدى . ئەمدى خېتىمنى بەر ، بەرمەي قۇتۇلالمايسەن !

— گېپىڭلىنى يىرمىاي ، سىزنىڭلىدىن چىقماي ، نېمە

دېسەڭلا ماقۇل دەپ كېلىۋاتسەنغۇ ! قېنى قايسى گېپىڭلىگە كىر-
مەپتىمەن ؟ — ئەرنىڭ تىترەپ چىققان ئاۋازىدىن يالۋۇرۇپ سۆزلە-
ۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى .

— قايسى گەپكە دەۋاتقىنىنى قارا ! مەن ساڭا ئورغاق دېگەننى بۇلۇڭغا تاشلاپ قوي دېسەم ، نېمىشقا تورۇسقا قىستۇرۇپ قويىسەن ؟ گېپىمنى ئاڭلىغىنىڭ شۇمۇ ؟ !

— ھە ... مۇشۇ گەپمىدى ! قۇلاق سېلىڭلا خوتۇن ، — دېدى دۇگام سەمىمىيلىك بىلەن چۈشەندۈرۈپ ، — ئورغاق دېگەن يىلدا بىر قېتىم ئىشلىتىدىغان شەمشەردەك ئىتتىك ئەسۋاب ، ئۇنداق نازۇك ئەسۋابنى تام تۆۋىلىرىگە تاشلاپ قويغىلى بولمايدۇ ، كەلگەنلا يەرگە تاشلاپ قويساڭ ، بىرەر كىشى كۆرمەستىن دەسسەپ سالسا ياكى بالىلار ئويناپمىز دەپ تۇتۇۋېلىپ قويسا ، چاتاقنىڭ چوڭى چىقىدۇ . شۇڭا ، تورۇسقا قىستۇرۇپ قويدۇم ، بۇنىڭ نېمە يامىنى ؟ !

— كۆرە بۇنى ! — دېدى ئايال مۇشۇكتەك ھۆرپىيىپ ، ئاندىن غەزەپ بىلەن داۋام قىلدى ، — سەن قېرىشقاق قەستەن مەن بىلەن قېرىشىپ ئورغاقنى تورۇسقا قىستۇردۇڭ ، مېنى بىلمەيدۇ دەمەسەن ؟ سەن يەر تەۋرىسە ئورغاق تورۇستىن چۈشۈپ بۆشۈكتىكى بالىنىڭ قورسىقىغا سانجىلىسۇن ، بالىسى ئۆلسۇن دەۋاتسەن . قاندىاق ، بىلەمدىكەنمەن ؟ ئەسلىدە نىيىتىڭ بۇزۇق ، بىر بالىنى توقۇز ئاي توققۇز كۈن قورساق كۆتۈرۈپ تۇغۇپ ، بېقىپ چوڭ قىلماق شۇنداق ئاسان ئىشمۇ ؟ ! سەن ئەمدى تولا گەپ قىلماي خېتىمنى بەر !

— ھە ... شۇنداق گەپمۇ ؟

— شۇنداق بولماي ، سەن نىيىتى بۇزۇقنىڭ مەقسىتىنى ئالىلىقاچان بىلىپ بولغانىدىم . مەن دېگەندەك بولدىغۇ ! بىر ئوبدان چوڭ بولۇپ قالغان بالا ... — سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە ئايال ئۆزىنى تۇتالماي يىغلاشقا باشلىدى ، — ۋاي بالام ، ئاپئاق بالام ، دۇنيادا بىرلا تاق بالام ، ئاتاڭ دېگەن گالۋاڭ ساراڭ ساڭا زامىن بولىدى

بالام . قانداق قىلاي ئاپئاق بالام ، قاندىق چىداي ئوماق بالام ؟ ! ...

— ھەي ئاپىسى ، يىغلىمىساڭلىچۇ ، مېنىڭمۇ ئۆپكەم ئۆرۈلۈپ ، كۆڭلۈم بۇزۇلۇۋاتىدۇ ! — دېدى ئەر كۆڭلى بۇزۇلغان قىياپەتتە كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ .

ئايال ئېسەدەپ توختىماي يىغلايتتى .

— تولا ۋالاقىشماي خېتىمنى بەر ! ۋاي بالام ، ئاپئاق بالام ! ...

ئۇنىڭ يىغىسىغا قاراپ تاقەت قىلالمىغان ئەرمۇ ئۇن سېلىپ يىغلاشقا باشلىدى :

— ۋاي بالام ، ياش تۇرۇپ كەتكەن بالام ، قايان باراي بالام ، قايان تۇراي بالام ، ئەمدى كىمنى بالام دەيمەن بالام ، باغدىكى پىدىگەن ، لازىنى بالام دەيمۇ بالام ؟ ...

ئايال يىغىسىنى توختىتىپ ئېرىگە تاپا قىلدى :

— قانداق ، بالا دېگەن تاتلىقمىكەن ؟ يىغلا ، راسا يىغلا !

ئەر ـ ئايال ئىككىسى تېلىقىپ ـ تېلىقىپ يىغلاپ جاھانىنى بېشىغا كېيىشتى . بۇنى ئاڭلىغان بىرنەچچە كىشى مۇسىبەت ئۈستىگە كىرىپ ئەر بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەچ «ئەلھۆكمىللا» دېيىشتى ، ئايالغا قاراپ «سەۋر قىلىڭ» دەپ تەسەللى ئېيتىپ چىقىپ كېتىشتى .

ئەر يىغلاشتىن توختاپ ئېغىلدىن سېمىز بىر ئۆچكىنى يېتىلەپ چىقتى . ئاندىن پۇت ـ قولىنى باغلاپ بوغۇزلاشقا تەييار قىلدى . ئۆكسۈپ يىغلاۋاتقان ئايال بىردىنلا توختاپ ئەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ سورىدى :

— ھەي سارائ ، نېمە قىلاي دەۋاتىسەن ؟

— ئۆلتۈرىمەن ، — دېدى ئەر قونچىدىن يوغان پىچاقنى چىقىرىپ .

— نېمە ! ؟

— ئۆلتۈرۈپ ، بالىغا نەزىر قىلمايمىزمۇ ؟ !

— قايسى بالىغا ؟
— ئۆلگەن بالىغچۇ !
— نەدىكى گەپنى قىلىۋاتىدىغاندۇ بۇ سارائ !
— سىلى سارائمۇ ، مەن سارائ ؟
— سارائلىق سەندىن ئاشماس ! — ئايال بوينىنى ئېتىپ ، تۇمشۇقىنى ئۇچلاپ قويدى .
— ئەمىسە ئەتىگەندىن نېمىدەپ يىغلىدىڭ ؟ نېمىدەپ ئۇرۇشـ تۇڭ ؟ نېمىدەپ خېتىمگىنى ئالماقچى بولدۇڭ ؟ ئاۋۋال سەن يىغلـ ىدىڭ ، ساڭا قاراپ مەن يىغلىدىم . ھازا ئېچىۋىدۇق ، جامائەت كىردى . ئەمدى نەزىر قىلماي بولامدۇ ؟ نەزىر قىلمىساق خەلقنىـ لەم ئالدىدا سەت ئەمەسمۇ ؟ — دېدى ئەر كەسكىن ۋە قاتتىق تەلەپپۇزدا .
— ئۆچكىنى ئۆلتۈرگۈزمەيمەن ، ھالقا ئالىمەن دەپ سەمرىتـ كەن ئۆچكە بۇ !
— ئۇنىڭ بىلەن كارىم يوق ، مەن بۇ ئۆچكىنى ئۆلتۈرىمەن ، نەزىر قىلىمەن !
— ئۆچكىگە سېنىڭ چىشىڭ پاتمايدۇ ، مەن بۇنى ئاتامنىڭ ئۆيىدىن ئېلىپ كەلگەن !
— تېخى مۇنداق گەپ بارمۇ ؟ — دېدى ئەر ۋە ھومىيىپ قارىۋېتىپ تەكبىر ئوقۇدى ـ دە ، پىچاق سۈركەشكە تەمشەلدى . پىچاق ئۆز بوينىغا سۈركىلىۋاتقاندەك بىتاقەت بولغان ئايال چالۋاـ قاپ كېلىپ ئەرنىڭ قولىغا ئېسىلدى :
— راستتىن ئۆلتۈرەمسىنا ؟ — دېدى ئۇ ئەرگە يالۋۇرغاندەك قادىلىپ قاراپ .
— راست بولماي ، يىراق تۇر !
— پەيلىگىزدىن يېنىڭ ، مەن خۇش بولاي !
— قولۇمنى قويۇۋەت ، خەلىلۇللا ئاللاھۇ ئەكبەر ...
— مەن خۇش بولاي ، بىكاردىن ـ بىكار ئۆچكە ئۆلتۈرۈپ نېمە قىلىمىز ؟ — دېدى ئايال ئەرنىڭ قولىغا مەھكەم ئېسىلىپ .

— نېمىشقا بىكار بولغۇدەك ، بىر بالا ئۆلگەن تۇرسا كىچىك ئىش بولامدۇ ؟

— نەدىكى بالا ؟ تۇغۇلمىغان بالا قانداق ئۆلسۇن ؟

— تۇغۇلمىغان بالا ؟ تۇغۇلمىغان بالا ئۆلمەيدۇ دەمسىنا ؟ ئەخمەق ، ئەمىسە نېمىشقا يىغلىدىڭ ، نېمىشقا جاڭجال چىقىرىپ خېتىمنى ئالىمەن دېدىڭ ؟ — تامامەن ئۇستۇنلۇككە ئىگە بولغان ئەر ئايالنى قاتتىق ئەيىبلەپ سۆكۈشكە باشلىدى ، — سەت ئەمەس-مۇ ؟ مەن ئەمدى سېنىڭ مۇشۇ سەت خۇيۇڭ ئۈچۈن بولسىمۇ ئۆچكىنى ئۆلتۈرۈپ ، خام تالاش قىلمىسام ھېساب ئەمەس ! ... خەلىلۇللا ئاللاھۇ ئەكبەر ! ...

— جېنىم ئاتىسى ، مەن خۇش بولاي ، پەيلىگىزدىن يېنىڭ ، بىر جۈپ ھالقا قىلىۋالاي ! — بارغانچە پەيسكويغا چۈشكەن ئايال پىلە قۇرتىدەك تولغىنىپ يالۋۇرۇشقا باشلدى .

— پەيلەمدىن يانمايمەن ! — دېدى ئەر كەسكىن تەلەپپۇزدا ، — ئىككىمىز توي قىلىپ بىر ئۆيدە ئۆتكىلى ئوتتۇز يىلدىن ئاشتى . مۇشۇ كەمگىچە ئىككىمىزنىڭ شورپىسى قوشۇلغىنى يوق . ئىزا تارتماستىن ئۆچكىنى ئاتامنىڭ ئۆيىدىن ئەكەلگەن دەۋاتىسەن ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەمىشە ئورۇنسىز جېدەل چىقىرىپ ئۇرۇش - تالاش قىلىسەن . مەن ئەمدى مۇشۇنداق قىلىقلىرىڭنى توگىتىش ئۈچۈن بولسىمۇ ، ئاتاڭنىڭ ئۆيىدىن ئەكەلگەن جاندىن ئەزىز ئۆچكەڭنى ئۆلتۈرۈپ ئىبرەت قىلمىسام ...

— خۇش بولاي جېنىم ئاتىسى ، بىر بولسىمۇ سىزدىن ، ئىككى بولسىمۇ سىزدىن ، پەيلىگىزدىن يېنىڭ !

— ئۇنداق بولسا ، ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ ئالدىدا بۇنىڭدىن كېيىن ئالا كۆڭۈللۈك قىلمايمەن ، ئۇرۇش - جېدەل چىقارمايمەن . خېتىمنى ئالمايمەن دەپ ۋەدە قىلالامسەن ؟

— قىلىمەن ، ۋەدە قىلاي ! — ئايال ھودۇققان ھالدا ئالدىراپ ۋەدە بېرىشكە باشلىدى ، — ئېرىمنىڭ مىجەزى ئېغىر - بېسىق ئوبدان ئادەم . مېنىڭ بولسا مىجەزىم ئىتتىك ، يەڭگىلرەك !

«سۇت بىلەن كىرگەن خۇي جان بىلەن چىقار» دېگەندەك ، مىجەزىمنى تۇزىتەلمەي ، پات - پاتلا ئۇرۇش - جېدەل چىقىرىپ كەلدىم . بۇ يېقىنىدىن يەنە ئۇرۇشقۇم كېلىپ ئۆزۈمنى زادىلا بېسىۋالالمىدىم . سوقۇشاي دېسەم بىرەر باھانە - سەۋەب يوق . بىر كۈنى ئولتۇرۇپ قارىسام ، تورۇستا ئورغاق كۆرۈندى ، بۇنى بۇلتۇر ئېرىم ئورمىدىن كېيىن قىستۇرۇپ قويغانىدى . مەن شۇ ئورغاقنى جېدەل چىقىرىشنىڭ سەۋەبى قىلدىم . ئويلىدىمكى ، ناۋادا مەن ھامىلىدار بولۇپ بالا تۇغسام ، تۇغۇلغان بالامنى بۆشۈككە بۆلەپ مۇشۇ يەرگە يانتۇزسام ، ئالمىدىس يەر تەۋرىسە ، قىستۇرۇپ قويغان ئورغاق چۈشۈپ كېتىپ بۆشۈكتىكى بالىنىڭ قورسىقىغا سانجىلسا ، ئاران تۇغقان بالام ئۆلۈپ كەتسە قانداق قىلغۇدەكمەن ، بۇ ئەر ئەسلىدە مەن بىلەن قېرىشىپ بالامنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈنلا ئورغاقنى تورۇسقا قىستۇرغانىكەن دەپلا نەچچە كۈندىن خۇيلىنىپ ، سوقۇش باشلاپ خېتىمنى ئالماقچى بولغىنىم راست . خالايىق ، مېنىڭ بۇنداق قىلىشىم توغرا ئەمەس ، كەچۈرۈڭلار ! ...

— خالايىق ، ئاڭلىدىڭلارمۇ ؟ سوقۇشقاق خوتۇنلار مانا مۇشۇنداق بولىدۇ ! — دېدى ئەر كۆپچىلىككە ئۆز ئايالىنى كۆرسىتىپ .

سورۇندا كۈلكە كۆتۈرۈلدى . كىشىلەر باشلىرىنى لىڭشىتىپ ئىبرەت ئېلىشتى ، بەزىلەر كۈلكە ئارىلاش ۋارقىراپ :

— لېكىن ، سەنمۇ سوقۇشقاق ئايالىنىڭ ئەدىپىنى قامىلاشتۇرۇپ بەردىڭ ، ئۆچكىنى ئۆلتۈرىمەن دەپ جان تومۇرىنى تۈتۈۋالدىڭ ! بۇنىڭغا قارىغاندا سەنمۇ بوش كەلمىدىڭ ! — دېيىشتى .

— مېنىڭ قولۇمدىن بۇنچىلىك ئىش كەلمەيدۇ ، موللازەيدىن قىلغان ئىش ! — دېدى ئەر ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ .

موللازەيدىنىڭ نامى ئاتىلىش بىلەن سورۇنغا باشقىچە جان كىرىپ كۈلكە ئەۋج ئالدى . موللازەيدىن ھەققىدە نۇرغۇن لەتىپىلەر سۆزلەندى ، قىزىقچىلىقلار ، ئويۇنلار ئوينالدى .

يەتتە قۇدۇق ئۆتكىدىكى ئايدىڭ كېچە ئادەتتىن تاشقىرى كۆڭۈللۈك ، جانلىق ، قىزغىن كەيپىيات ئىچىدە ئۆتۈۋاتاتتى . ئاس-

ماندىكى يۇلتۇزلار گويا ئۆتەڭدىكى جانلىق كەيپىياتقا شەيدا بولغاندەك بەس - بەستە جىمىرلايتتى .

پاراڭ قىزىماقتا . كۇلكە خۇددى دېڭىز شاۋقۇنلىرىدەك ئۇزۇلۇكسىز كۆتۇرۇلمەكتە . كىشىلەرنىڭ مۇنداق قىزغىن خۇشاللىقى هارۋىدىن چۈشمەي يانقان «ئۇلۇغ دارىن»غا تەسىر قىلغانىدى . شۇڭا ، ئۇنىڭ نەچچە قېتىم هارۋىدىن چۈشۈپ خەلق توپىغا قوشۇلۇپ ، ئۇلار بىلەن بىر ئېقىمدا كۇلگۈسى كەلدى . ئەپسۇسكى ، سالاهىيىتى ئۇنى چەكلەپ تۇراتتى . مۇنداق كاتتا ئەربابنىڭ ئۆتەڭدىكى ئاددىي خەلق ئارىسىغا قوشۇلۇپ ئولتۇرۇشى گويا سەت بولىدىغاندەك يوچۇن تۇيۇلاتتى - دە ، پەيلىدىن پېيىپ ئۆزىنى بېسىۋالاتتى ، لېكىن پېڭنىڭ ئالدى تەرەپتىكى كىچىك ئىشىكنى باشقىلارغا تۇيدۇرماستىن قىيا ئېچىپ قويۇپ ، شۇ يەردىن خەلق سورۇنىدىكى كەيپىيات ۋە قىزىقچىلىقلارنى كۆردى ، كۇلكىلەرنى بىمالال ئاڭلاپ هۇزۇرلاندى .

7

«دۆلىتى سۇلايمان ، ئادالىتى نۇشىرۋان . قۇۋۋىتى رۇستەمى داستان ، سەلتەنەتتە سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان ، هەيۋەتتە چىڭگىزخان ، ئىلىم - هېكمەتتە هەززىتى لوقمان ، ئوردىسى يەتتە قات ئاسمان ، لەۋھۇلمەهپۇزدا پۈتۈلمىش ئاق ئۇستىخان ، مەئىشەتتە كەڭ داستىخان ، باغلىرىدىن شەربەتلەر ئاققان ، ئارغىماقلىرى بەدەخشان ، كارىزلىرى زەرەپشان ، دۇشمەنلىرى يەر بىلەن يەكسان ، ماهى تەلەتلىك ، مىراسى دۆلەتلىك ، سېيماسى سۆلەتلىك ، ئىززەتى هۆرمەتلىك گاڭ غوجام ئالىيلىرىغا كامال ئېهتىرام ئىلە تەزىم بەجا كەلتۇرۇپ سالامدىن سوڭرە مەلۇم بولسۇنكى ، بۇ نامە تەگكەن هامان هارۋىلارنى تولدۇرۇپ ، سۆيۈنچىلەرنى بىز تەرەپكە دەريا - دەريا ئاققۇزماقلىرىنى ربجا ئېيتىمىز . باز مەلۇم بولسۇنكى ، كەمىنە ئۆزىنى شۇنىڭ ئۈچۈن سۆيۈنچە تەلەپ قىلىشقا هەقلىق هېسابلا-

لايدۇكى ، بۇ يېقىندا بىزگە بېيجىڭ خان ھۇزۇرىدىن بىر ئۇلۇغ دارىن كېلىپ مېھمان بولدى . كەمىنە بۇ كاتتا دارىن بىلەن شېرىن كالام سۆھبەتلەردە بولۇش ئارقىلىق ئالدى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ دۆلەتلىرى زىيادە بولسۇن ئۈچۈن بىرمۇنچە خىزمەتلەرنى ئىشلەدىم . ئۇلۇغ دارىنىمىڭ تەپتىش قىلىپ قانۇن جەھەتتە ھەيۋەتلىك ھەم ئۇنۇملۇك چارىلەر ھەققىدە ئىزدىنىدىغان مۇددىئاسىنى بىلگەنىمدىن سوڭ ، بۇنىڭدىن ئىككى - ئۈچ يىل مۇقەددەم سەلتەنەتلىك ئوردىلىرىدا ئىجرا قىلىنغان ‹كۆك كەپتەر جازاسى› چارىسىنى تونۇشتۇرغانىدىم . دارىن ئاڭلاپ شۇ قەدەر خۇش بولدىكى ، خۇشال-لىقىدىن يېرىلىپ كەتكىلى قىل قالدى . ‹بۇ ياخشى چارە ئىكەن . ئەگەر بۇ چارە بىز ئارقىلىق خانىمىڭ ھۇزۇرىغا تەقدىم قىلىنسا ، بۇنى ئىختىرا قىلغۇچىغا ھېسابسىز مەرتىۋىلەر تارتۇق قىلىنغۇسى› دەپ ۋەدىلەر قىلدى . مەن شۇئان ئالىيلىرىنىڭ بېشىدا تېخىمۇ زور ئامەت قۇشى ئەگىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، گويا بۇ قۇش مېنىڭ بېشىمغا قونغاندەك خۇش بولدۇم . ھاسىل كالام ، ھازىر بۇ مېھمان جانابلىرىنىڭ ھۇزۇرىغا راۋان بولدى . يېتىپ بارغان ھامان ئوبدان مېھمان قىلىپ ، ئۇنىڭ ئىلكىدىكى ئەڭگۈشتەر ، يەنى بەخت قۇشىنى قوللىرىغا ئېلىشلىرىنى ۋاقىپلاندۇرۇپ قىسقىچە بۇ سۆيۈنچىنامىنى ئەۋەتتىم . بۇ ياخشى سائەتتە مەقبۇلى دەرگاھلىرىدىن ئورۇن ئېلىپ بىزگە ئاقىدىغان سۆيۈنچە دەريالىرىنى راۋان قىلغاي . ئەسسالامۇئەلەيكۇم . ھاكىم ××

ھىجرىيە ×× يىلى ماھى شەۋۋال»

لۇكچۇن ۋاڭ قۇمۇل ھاكىمى يازغان بۇ سۆيۈنچىنامىنى ئوقۇ-تۇپ ئاڭلىغاندىن كېيىن ئاجايىپ ھاياجانلىنىپ ، شەربەتلەر ھەۋزە-گە چۆمۈلگەندەك شېرىن - سۆخەن خىياللارغا كەتتى . ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى كاھلار ، خوجىدارلار ، ھۆكۈمالار خەتنىڭ مەزمۇنىغا دائىر قانداق سۆزلەر چىقىدىغانلىقىنى ھەركىم ئۆز خىياللىرى بويىچە تەسەۋۋۇر قىلىشىپ ، ۋاڭنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇ-

رۇشاتتى .

ۋاڭ بىردىنلا خىيالدىن بېشىنى كۆتۈردى . بىر قېشىنى پەس ، بىر قېشىنى ئېگىز قىلىپ ، تاقا شەكىللىك بۇرۇتىنى يىمىرىپ ئولتۇرۇپ ، ئەتراپقا نەزەر تاشلىغاندىن كېيىن ، سۆز ئاچتى :

— چۈشىدە سۇمۇرغ كۆرسە قانداق بولۇر ؟

— مۇبارەك بولسۇن ، مۇبارەك ! — ھۆكۈما ھېلىمباقى ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، مەيدىسىگە چۈشكەن ئاپئاق ساقىلىنى تاراپ تۇرۇپ داۋام قىلدى ، — سۇمۇرغ ئەسلىدە جەننەت قۇشلىرىدىن بولۇپ ، پادىشاھلار ، خان ـ خوجىلارغا خاس نۇرى ئەپشادىن يارىتىلغان بەخت قۇشىدۇر . تەبىرنامىلەرنىڭ بايانى بويىچە چۈشىدە سۇمۇرغنى كۆرۈش زور بەختتىن بېشارەتتۇر !

— شۇنداق ! — دېدى ۋاڭ كەيپى كۆتۈرۈلۈپ ، — چۈشۈمدە كۆرگەن قۇشنى بىر تۇرۇپ سۇمۇرغ دېگۈدەكمەن ، بىر تۇرۇپ ئەمەسمۇ دېگۈدەكمەن ، شۇنداق دەرگۇمان ھالەتتە تۇرۇپ بىردىنلا سۇمۇرغنى مىنۋاڭلىغاندەك بوپتىمەن ، ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلارنىڭ قانداق بولغانلىقىنى بىلەلمەي قالدىم .

— بارىكاللا ! بارىكاللا ! ... چۈشتە مۇنداق روشەنلىك ناھايىتى كەم ئۇچرايدۇ ، — دېدى ھۆكۈما يەنە ئىنتايىن تەسىرلەنگەن قىياپەتتە ، — چۈشلىرىدە كۆرگەن قۇشنى بىر تۇرۇپ سۇمۇرغ ، بىر تۇرۇپ ئەمەسمۇ دەپ دەرگۇمان بولۇشلىرى ئوتتۇرىدىكى بىر ئاز مەجھۇللۇقنىڭ ئالامىتى ، سۆيۈنچىنامىنىڭ بىزگە يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقى ، تېخى قولىمىزغا تەگمىگەنلىكىنىڭ بېشارىتىدۇر . ئاللانىڭ پارلاق كۈنى چىقىپ تاڭ يورۇشى بىلەن بۇ خەت قولىمىزغا تەگدى . بۈنى سۇمۇرغ كېلىپ بېغىمىزغا قوندى دەپ ھۆكۈم قىلىشقا ھەقلىقمىز . ئەمدى گەپ سۇمۇرغقا مىنسەكلا بولىدۇ . خۇدا خالىسا كىشى ھەيران قالغۇدەك بەخت كېلىۋېتىتۇ !

بېرىلگەن تەبىرلەرنى مەمنۇنىيەت بىلەن ئاڭلىغان ۋاڭ يېتەرلىك قانائەت ھاسىل قىلغاندىن كېيىن ، ئانچە ئويلاپ تۇرماستىنلا كېلىۋاتقان دارىننى كۆتۈۋېلىش تۇغرىسىدا كەسكىن بۇيرۇق

چۇشۇردى .

شۇ كۈنى كەچتە ۋاقى يىگىرمىدەك ئادەم بىلەن پىچانغا قاراپ يولغا چىقتى . «دارىن»غا ئاتاپ بىر دانە چىلانتوروق ئاتنى يۈيۈپ - تاراپ ، مەخمەل بىلەن قاپلانغان ، كۈمۈش ئۈزەڭگىلىك ، خاس توقۇملۇق مەخسۇس شاھانە ئېگەر توقۇپ ، ئېگەر ئۈستىگە قىزىل تاۋار كۆرپىچە سېلىپ ، تەجرىبىلىك ئات باقار مەتگۈلىگە يېتىلىتىپ بىللە ئېلىپ چىقتى . تۈلۈمدەك سەمرىپ كەتكەن قارا قېچىر قوشۇلغان ئوردا مەپىسىنىمۇ بىللە ئېلىپ كەلدى .

شەھەر جانلاندى . كېلىدىغان كاتتا مېھمان توغرىسىدىكى خەۋەر ئۇلۇغ - ئۇششاق ھەممىگە ئاڭلاندى . جاكارچىلار كوچىمۇ كوچا يۈرۈپ كەلگۈسى مېھماندىن خەۋەر يەتكۈزدى . شەھەر بويىچە تازىلىق باشلاندى ، كوچىلار سۈپۈرۈپ تازىلاندى ، ئۈستى - ئۈستىگە سۇ سېپىپ يوللارنى پارقىرىتىۋەتتى . دارىن چۇشكۈن قىلىدىغان قەسىر تېخىمۇ ياخشى تازىلىنىپ ، ياغدا ياغلىغاندەك پاكىزلاندى ، دەرۋازا ئالدىغا گۈللۈك پانۇسلار ئېسىلدى . سودا دۈكانلىرى شەلپەر ئاستى . ئومۇمەن ھەممە يەر ئۇلۇغ «دارىن» نىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن ئالاھىدە زىننەتلەنگەنىدى .

مېھماننىڭ چىقتىمغا يېتىپ كەلگەنلىكىنى چاپارمەنلەر يەتكۈزۈپ كەلدى . ھەممە تەرەپتە تەييارلىقلار ، تېپىرلاشلار باشلاندى . ئاتلار توقۇلدى ، شەھەر ئەمەلدارلىرى ، ئاخۇنۇملار ۋە باشقا يۇرت كاتتىلىرى لەڭگەرگە مېڭىش ئۈچۈن تەق بولۇشتى ، ھەممىنىڭ ئالدىدا ۋاقى ئۆز ئادەملىرى بىلەن ماڭدى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەللىك ، ئاتمىش ئاتلىق يۇرت كاتتىلىرى توپ بولۇپ يولغا چىقتى .

لەڭگەردىكى ئايۋانچە ئاستى ئالاھىدە زىننەتلەنگەن ، رەڭگارەڭ گىلەم ، پايانداز لار بىلەن پۇركەلگەنىدى . ئوتتۇرىغا بويلاپ سېلىنغان چوڭ داستىخانغا نان - توقاچ ، قەنت - گېزەكلەر ، قوغۇن - تاۋۇزلار ۋە ئۈزۈملەر تىزىلغانىدى .

لەڭگەردىن قارىغاندا شەرققە سوزۇلغان كونا ھارۋا يولى يىلان باغرى بولۇپ ئۇيۇقتا تۇتىشاتتى . كارۋانىنىڭ قارىسى تېخى كۆرۈنمەيتتى . بۇ پۈرسەتتە ۋاڭ ئايۇانچىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى سۆگەتلىكتە سورۇن تۈزۈپ ، ئەپيۇن چېكىشكە باشلىدى . شۇ ئەسنادا مېھمانىنىڭ قارىسى كۆرۈندى . ئۇزۇندىن - ئۇزۇن سوزۇلغان كەڭ ساينىڭ ئۇ بېشىدىكى ئۇيۇق سىزىقتا قارا چېكىتتەك كۆرۈنگەن كارۋان بارغانسېرى يېقىنلاشماقتا ئىدى . ھارۋا قوڭغۇراقلىرىنىڭ جاراڭلاشلىرى ، ھارۋا چاقلىرىنىڭ غىچىرلاشلىرى ، ئات تۇياقلىرىنىڭ ئۇيۇر - توپۇرلىرى ناھايىتى يىراقتىن ئاڭلىنىاتتى . لەڭگەرگە توپلانغان كىشىلەر تەقەززالىق بىلەن يولغا قارىشاتتى . خۇمارى بېسىلغان ۋاڭ غوجىمۇ تاماكا چېكىشتىن توختاپ ، ئايۇانچە ئاستىغا كېلىپ يولغا قارىدى .

ھارۋىلارنىڭ يېتىپ كېلىشىگە ئوتتۇز غۇلاچ ئارىلىق قالغاندى . دارىن ئولتۇرغان سۆلەتلىك ھارۋا سەركە بولۇپ ھەممىنىڭ ئالدىدا كېلەتتى . ۋاڭ غوجا باشلىق ئەمەلدارلار ۋە باشقا يۇرت كاتتىلىرى ئالدىغا چىقىپ سەپ تۈزۈشتى . ھارۋا سەپ ئالدىغا كېلىپ توختىغاندا «دارىن» پىڭدىن بېشىنى چىقىرىپ ئۇلارغا مىننەتدارلىق بىلدۈردى ۋە كىچىك شوتا ئارقىلىق ھارۋىدىن چۈشۈپ ، ۋاڭ غوجا باشلىق ھەممە كىشى بىلەن بىر-بىرلەپ كۆرۈشتى .

— يول ئازابى — گۆر ئازابى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قۇمۇل يولى تولىمۇ ئۇزۇن يول ، جانابىي دارىنغا ئېغىر ھاردۇق يەتكەندۇ ؟ — دېدى ۋاڭ مېھمانىنى زىياپەت داستىخىنىغا قولتۇقلاپ كېتىۋېتىپ . ئۇلار ئادەتتە ئاز سۆزلەپ ئۆز ئىناۋىتىنى ساقلاشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلىدىغان بولسىمۇ ، لېكىن چوڭ ئەمەلدار ، دارىنلارنى كۆرگەندە ئۇششاق تىللىرى چىقىپ بۇلبۇل بولۇپ كېتەتتى .

— ھەرقايسىلىرىدەك كاتتىلار بىلەن دىدار كۆرۈشكەندە ھەرقانچە ھاردۇقمۇ ئەتىگەنلىك تۇمانداك تۇزۇپ كەتمەي-

دۇ؟ — دېدى دارىن كۆپچىلىككە تەكشى نەزەر تاشلاپ .

— شۇنداق ، شۇنداق ، — دېدى ۋاڭ دارىننىڭ سۆزىنى تەستىقلاپ ، ئاندىن كۆڭلىدىكى سۆزنى بايان قىلدى ، — ئۇچ كۈندىن بۇيان يوللىرىغا قاراپ كۆزلىرىمىز تېشىلەي دەپ قالغانىدى . ئۆزلىرىنى كۆرۈش بىلەنلا بىزنىڭمۇ ھاردۇقىمىز چىقىپ ، كۆزلىرىمىز ئورنىغا چۈشكەندەك بولدى .

— يولغا قاراش يول ماڭغاندىنمۇ ئېغىر ئىش ، — دېدى دارىن ۋاڭنىڭ كۆزىگە قادىلىپ ، — ھارپا ئاخشىمى ھەممە ئادەم ئاي كۆرۈشكە تەلمۈرگەنگە ئوخشاش بىر ئىش . ئاينى كۆرگەندىن كېيىن ، ئەتىسى كېلىدىغان ھېيىت يەنە شۇ ئادەتتىكى ئىشقۇ !

— ياق ، ياق ، مەن بۇنىڭغا قوشۇلمايمەن . ھەرگىز ئۇنىڭغا ئوخشاتقىلى بولمايدۇ . ئۆزلىرى دېگەن بىزگە بىباھا ئەزىز مېھمان ، ھېيىتتىنمۇ زىيادە خۇشاللىق ، تەنتەنە ! — دېدى مېھماننى كۆككە كۆتۈرۈپ .

دارىن باشلىق ھەممەيلەن داستىخان ئۈستىدە بىرمۇنچە سۆھبەتلەشكەندىن كېيىن ئاتلىنىپ شەھەرگە ماڭماقچى بولدى . دارىنغا ئاتاپ ئېلىپ كەلگەن سۆلەتلىك تورۇق ئاتنى مەتگۈلى ئۆز قولى بىلەن يېتىلەپ كېلىپ سۇپىنىڭ يېنىغا توختاتتى . ۋاڭ دارىننى ئات مىنىشكە تەكلىپ قىلغاندا ، مەتگۈلى ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ ئاتقا مىندۈردى . ئەمما ، ئۇ دارىننى يۆلەپ ئاتقا مىندۈرگەندە نېمە ئۈچۈندۇر ئۇنىڭ كۆزىگە بىزەڭلىك بىلەن قاراپ كۈلۈمسىرەپ خاتالىق سادىر قىلدى . ئۇنىڭ بىئەدەپلىكىنى كۆرگەن دارىن غەزەپ بىلەن چەكچىيىپ مەتگۈلىنى ئەيىبلىدى . بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ تۇرغان بۇيانقى كىشىلەرنىڭ مەتگۈلىگە ئىنتايىن ئاچچىقى كەلدى . يول ئۈستىدە غوجاكاھ ئۇنى يېنىغا چاقىرىپ :

— يېشىڭ چوڭ بولغان بىلەن بەزى ئىشلارنى ئاڭقىرىپ كېتەلمەيدىكەنسەن ، — دېدى ۋە ئۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويدى ، — مۇنداق ئېسىل دارىنلارنى كۆرگەندە يەر بېقىپ تۇرۇش كېرەك . سەن ئۇنداق قىلماقتا يوق ، دارىننىڭ كۆزىگە بەز ماريغان

مۇشۇكتەك بېزەڭلىك بىلەن قاردىڭ ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھۆرمەت-سىزلىك بىلەن كۇلۇمسىرىدىڭ . ئۆزۈڭ ئويلاپ باق ، دارىن سېنىڭ تەڭتۇشۇڭ بولمىسا ، نېمىشقا بېزىرىپ قاراپ كۇلۇمسىرەيسەن ؟ بۇنداق قىلىشىڭ توغرا ئەمەس ، بۇنىڭدىن كېيىن دىققەت قىل !

— مەن بىر ئات باقتى ئادەم ، ئۇنداق ئىنچىكە تەرەپلەرنى ئويلاپ كېتەلمەپتىمەن ، — دېدى مەتگۇلى ئۆز خاتالىقىنى ئۇستىگە ئېلىپ .

مەتگۇلىنى بۇيانقى كاھ ، دورغىلارمۇ تەرەپ ـ تەرەپتىن دۆشكەلەپ يول بويى خېلى چوقۇدى . دورغىلاردىن بىرى ئەزمىلىك قىلىپ تولا سۆزلەپ :

— قېنى ئېيتقىنا ، نېمىشقا كۇلدۇڭ ؟ — دەپ تاپا قىلىۋەردى . مەتگۇلى ئۇنىڭ سۆزلىرىگە چىشى قېرىشىپ :

— مەن ئۇ دارىننى بىر كىشىگە ئوخشىتىپ كۇلۇپ قويۇپتىمەن دەپ قۇتۇلماقچى بولۇۋىدى ، دورغا بۇ سۆزگە تېخىمۇ چاپلاشتى .

— قېنى ئېيتقىنا ، كىمگە ئوخشاتتىڭ ؟

مەتگۇلى بۇ چاغدا : «دارىننى موللازەيدىنگە ئوخشاتتىم» دەپ سالغىلى قىل قالدى . بۇ سۆز ئاغزىنىڭ ئۇچىغا كەلگەندە نېمە ئۇچۇندۇر ئۆزىنى توختىتىۋېلىپ :

— ئىشقىلىپ ، مەن ئۇ كىشىنى بىرىگە ئوخشاتقاندەك قىلدىم ، ئەمما كىمگە ئوخشاتقانلىقىمنى ئېنىق دەپ بېرەلمەيمەن ! — دېدى ـ دە ، بېزەڭ دورغىدىن ئاران قۇتۇلدى .

دارىننى شەھەردە بىر كۇن مېھمان قىلىپ ئارام ئالدۇرغاندىن كېيىن ، ئەتىسى سەھەردە لۇكچۇنگە ئېلىپ ماڭدى . ياز كۇنلىرى ئىدى ، ئۇلار چۇشكىچە لۇكچۇنگە يېتىۋالمىز دەپ ئەزان ۋاقتى بىلەن يولغا چىقتى .

ئەتىگەنلىكى سالقىن ھاۋادا ئاتلىقلار يەلكەندەك تېز ئىلگىرىلىدى . كۇن قىزارغۇچە خېلى ئۇزۇن مۇساپىنى بېسىپ بولدى .

مەھەللىلەر ئارقىدا قالدى . ئۇلار كەڭ ساي يولىغا يەتكەندە ئۇپۇق-تىن ئالتۇن قۇياش كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ ، بىر كۈنلۈك ھاياتنىڭ خۇشاللىقى ئۇچۇن نۇر چېچىشقا باشلىدى . سەھەردىكى ئالتۇن قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرى يالقۇنتاغ باغرىنى قىزىللىققا پۈركىدى . يىراقلاردا قالغان يېزا - مەھەللىلەرمۇ خۇددى قىزىل رەڭدە بويال-غاندەك قىزىرىپ كۆرۈنەتتى . پۈتۈن ئەتراپنى قىزىللىق قاپلىغان بۇ ئالتۇن مەنزىرىگە مەپتۇن بولغان ۋاڭ بىر چاغلاردا ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن بىر ۋەقەنى ئەسلەپ قالدى - دە ، يولدا دارىننى زېرىكتۈ-رۈپ قويماسلىق ئۇچۇن سۆزلەپ بەرمەكچى بولدى .

— دارىن جانابلىرىغا بىر ئىش توغرىسىدا سۆزلەپ بەرگۈم كېلىۋاتىدۇ ، — دېدى ئۇ تەڭلىشىپ كېلىۋاتقان دارىنغا بۇرۇلۇپ قاراپ .

— قۇلىقىم سىلىدە ، خوش قېنى ! — دېدى دارىن ئىللىق قىياپەت بىلەن قۇلاق سېلىپ .

— ئوتتۇز ياشلارغا كىرىپ قالغان ۋاقتىم ئىدى ، — دەپ سۆز باشلىدى ۋاڭ بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ ، — شۇ ياشلارغا كەلگۈچە ئەتىگەن تۇرمىغاچقا ، كۈننىڭ قانداق چىقىدىغانلىقىنى بىلمەيدىكەنمەن . بىر كۈنى تۇرپانغا بارماقچى بولۇپ توخۇ چىللە-غاندا يولغا چىقتۇق . مېنى مەپىدە ئېلىپ ماڭدى . قارىسام ، ئەتراپ قىپقىزىل بولۇپ كېتىپتۇ ، يالقۇنتاغ قىپقىزىل چوغدەكلا كۆرۈنە-دى . مەھەللىلەردىكى ئۆي ، دەل - دەرەخلەرمۇ قىپقىزىل كۆ-رۈندى . مەن چۆچۈپ كېتىپ : «ئوت كېتىپتۇ ، چاپسان ئۆ-چۈرۈڭلار !» دەپ توۋلاپ خېلى ئەنسىزلىك قىپتىمەن . غوجاكاھ كېلىپ : «خوش غوجام ، ھېچ يەرگە ئوت كەتكىنى يوق ، ئەتىگەن-لىكى كۈن چىقىقاندا بەردەم شۇنداق قىزىل بولىدۇ» دەپ ئۈستى - ئۈستىگە چۈشەنچە بېرىۋىدى ، ئاندىن كۆڭلۈم ئورنىغا چۈشتى . ھا - ھا - ھا ... دۇنيادا مۇشۇنداق قىزىق ئىشلارمۇ بولىدىكەن ، ئۆزلىرى مۇنداق ئىشلارنى ئاڭلىمىغان بولغىيدىلە ؟

— دېگەنلىرىدەك ، ئادەم بالىسى ئوتتۇز ياشقا كىرگۈچە كۈن

چىققانىنى كۆرمەپتۇ ، كۇن قىزىللىقىنى كۆرۈپ «ئوت كەتتى» دەپ توۋلاپتۇ دېگەننى بۇگۈن ئاڭلاۋاتىمەن ! — دېدى دارىن قاقاقلاپ كۈلۈپ .

دارىن خېلى ئۇزۇنغىچە كۈلكىسىنى باسالمىدى . ئۇنىڭ ئۇزۇنغىچە كۈلگەنلىكىگە قاراپ ، بۇ گەپ خېلى قىزىق ئاڭلانغان ئوخشايدۇ ، ھەر ھالدا دارىننى خۇش قىلالىدىم ، كۆڭلىنى كۆتۈرۈدۈم دەپ چۈشەنگەن ۋاڭ بۇ ھەقتە ئازراق ئىزاھات بېرىپ قويماقچى بولۇپ يەنە سۆزگە كىرىشتى .

— بىزگە كۇن چىقتى نېمە ، چىقمىدى نېمە ، كارايىتى چاغلىق ، — دېدى ئۇ دارىن تەرەپكە بۇرۇلۇپ ، — بىز ئەتىگەن قوپمىساقمۇ زىرائەتلىرىمىز پىشىپ ، ساڭلىرىمىز ئاشقا تولۇپ تۇرىدۇ ، كارىزلىرىمىزنىڭ سۇيى ئېقىپ تۇرىدۇ . ئاتا ـ بوۋلىرىمىزدىن قالغان يەر ـ سۇلىرىمىز ئوخشاشلا كۆكلەپ تۇرىدۇ . جىقلىسا جىقلايدۇكى ، ئازلىمايدۇ . بىزدىن نېمە كېتىدۇ ؟ ئاغزىمىزنىڭ يېلى . ئۇخلاپ ئۇيقۇمىز قانغاندا قوپۇپ ، يۇرتقا بىر ئېغىز گەپ قىلساقلا كۇپايە . پۇقرا دېگەن قوينىڭ قوزىسىدەك ياۋاش ، ئاش ـ نانىنى ئۆزىدىن يەپ بىزگە ئېرىق ـ ئۆستەڭ چېپىپ بېرىدۇ . جاڭگاللارنى كۆرستىپ قويساق ئۆزلىرى ئېچىپ ، بىر ـ ئىككى يىل ئىشلەپ ، خام يەرنى پىششىق يەرگە ئايلاندۇرغاندىن كېيىن بىزگە تاپشۇرىدۇ . كارىز چاپتۇرساقمۇ ئاسانلا سۇيى چىقىدۇ . شۇنداق تەرەپلەرگە قىزىقىپ مۇشۇ يەردىن ئايرىلالماي ، ئاتا ـ بوۋلىمىزنىڭ چىرىغىنى ئۆچۈرمەي كېلىۋاتىمىز ، — ۋاڭ بىرئاز توختىۋېلىپ يەنە داۋام قىلدى ، — بىزنىڭ بۇ يۇرتلار تاقىراڭ چۆلدەك كۆرۈنگەن بىلەن تېگى ئوبدان ، يېرى مۇنبەت ، خەلقى ياۋاش ... كىم كېلىپ قانداق يەيمەن دېسە ، شۇنداق يەپ ئۆزىنى سەمرىتەلەيدۇ . ئۆزلىرىدەك چوڭ شەھەرلەردە تۇرۇپ كۆنۈپ قالغان كاتتىلارغا دەسلەپتە يوچۇن كۆرۈنسىمۇ ، ئەمما چاپسانلا ئۆزلىشىپ قالىدۇ . يەيدىغانغا كەلگەندە پوشكالدەك ئوبدان يەر ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھاۋاسى بەلەن ، بۇ يەردە بىر يىل تۇرغان ھەرقانداق

ئەمەلدار ئوبدانلا سەمرىپ ئەت ئالىدۇ .

— دۇنيادا كۆركەمسىز تەبىئەت يوق . شەھەرنىڭ شەھەرچە ، چۆلنىڭ چۆلچە ، تاغنىڭ تاغچە مەنزىرىسى بولىدۇ ، — دەپ سۆز باشلىدى دارىن ئۇنىڭ سۆزلىرىگە جاۋاب ئورنىدا ، — بۇ يەرلەرنىڭ مەنزىرىسى ۋە كىشىنى ھەيران قالدۇرارلىق ئىشلار مېنى قىزىقتۇرۇۋاتىدۇ . مەسىلەن ، ئۆزلىرىنىڭ شۇ ئەتىگەنلىكى كۇن قىزىللىقىنى كۆرۇپ : « يۇرتقا ئۆت كەتتى ، چاپسان ئۆچۇرۇڭلار ! » دەپ بۇيرۇق قىلغانلىقلىرى زادى نېمە ئۈچۈن ؟ شۇ كۇنى ئۆزلىرى بىلەن بىللە ماڭغان باشقا ئادەملەر نېمىشقا ئۇنداق توۋلىمايدۇ ؟ بۇنىڭغا مېنىڭ كۆز قارىشىم مۇنداق : كۇن قىزىللىقىنى كۆرۇپ : «يۇرتقا ئوت كەتتى ، چاپسان ئۆچۇرۇڭلار ! » دېگەن سۆزلىرى بىر تەرەپتىن ئەقىل - پاراسەتلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىپ «كامالەتكە» يەتكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بەرسە ، يەنە بىر تەرەپتىن ئەل - يۇرتنى «سۆيگەنلىرىنىڭ» ئەمەلىي ئىپادىسىنى كۆرسىتىدۇ . باشقىلار نېمە ئۈچۈن ئۇنداق دېمىدى ؟ چۈنكى ئۇلار ئۈچىغا چىققان ئەخمەقلەر ، كاللىسى ئىشلىمەيدىغان بىر پارچە خام گۆش . ئۇنداق كىشىلەردە ئەل - يۇرت غېمى دېگەن بىرنېمە يوق . يۇرتقا راستتىن ئوت كەتكەن ھالەتتىمۇ ئۇلار كۇن قىزىللىقى دەپ تۇرۇۋېرىدۇ . مېنىڭچە ، مۇشۇ بىر مەسىلىدە نامايان بولغان ئەقىل - پاراسەتلىرى بىلەن ئەل سۆيەرلىكلىرىنى بارلىق ۋاقىت ۋە ۋاقىت ئۆزىدىلىرىغا ئۇلگە قىلىپ كۆرسىتىشكە لايىق . ئۆزلىرىنىڭ كامالەت تاپقان ئەقىل - پاراسەتلىرى كېيىنكى تارىخ - تەزكىرىلەرگە ، قانداقتۇر قىسسىلەرگە جەزمەن يېزىلغۇسى .

سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە ۋاقىت خۇشاللىقىدىن ئېرىپ كەتكەندەك بولدى . ئۇ يەنە دارىنىڭ ئاغزىدىن قانداق سۆزلەر چىقىدىكىن دەپ پۈتۈن دىققىتى بىلەن قۇلاق سالدى . ئۆز سۆزىنىڭ تەسىر كۈچىنى بايقىغان دارىن يەنە بىرمۇنچە سۆزلەپ ، تەدرىجىي تەسىركۆرسىتىش ئۇسۇلى بىلەن «كۆك كەپتەر جازاسى»نىڭ ئۆتمۇش جەريانىنى ۋاڭنىڭ ئۆز ئاغزىدىن ئاڭلاش مۇمكىنلىكىنى ، سوئال قويۇپ سۆز-

لەتكەنگە قارىغاندا ئۆزلۇكىدىن سۆزلىتىپ ئاڭلاش كاتتا ئەھمىيەتلىك سالاھىيىتىگىمۇ مۇناسىپ ئۇسۇل ئىكەنلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ يەنە سۆز ئاچتى .

— ئالەم دېگەن تارىخ ئالىمى ، — دېدى دارىن ئالدىرىماستىن تەسىرلىك قىلىپ ، — تارىختا پادىشاھلار ، ۋاقىت غوجىلار ، دانىشمەنلەر ئۆزلۇكسىز ئۆتۈپ تۇرىدۇ . پادىشاھلار تارىخى ، ۋاقىت غوجىلار شەجەرىسى ، دانىشمەنلەر تەزكىرىسى دېگەندەك كىتابلارمۇ ئۆزلۇكسىز يېزىلىپ تۇرىدۇ . ئۇلۇغ ئىشلارنى قىلغانلار ئۇلۇغراق يېزىلىدۇ ، ئۇلۇغ ئىش قىلمىغانلار يېزىلماي قالىدۇ . كەمىنىمىك مۇپەتتىش سۆپىتى بىلەن ئاتايىن سەپەرگە چىقىشتىكى مۇددىئاسى ئاساسلىقى ئۇلۇغ ئىشلارنى تېپىش ۋە ئۇنى كۆزدىن كەچۈرۈشتۇر . بۇگۈن ئۆزلىرىدىكى ئەقىل ـ پاراسەتنىڭ كامالەت تاپقان ئاجايىپ يۇقىرى پەللىسىنى ئاڭلاشقا مۇۋاپىق بولغانلىقىم كۆڭلۈمنى خېلى قانائەتلەندۈردى . ئاڭلىغانلىرىم دەريادىن تامچە ، بۇنىڭدىنمۇ قىزىق مۆجىزىلەرنىڭ بولۇپ ئۆتكەنلىكىگە ئىشەنچىم كامىل ، مەن ھازىر ئۆزلىرى ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان سەلتەنەتلىك ئوردا ئىشلىرىغا نىسبەتەن زور قىزىقىش ھېس قىلىۋاتىمەن ...

دارىن بۇ سۆزلەرنى قىلغاندا ، ۋاقىت بىر چاغلاردا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بىر سۆزلەرنى موللازەيدىنىڭمۇ سۆزلەپ ئۆتكەنلىكىنى ئېسىگە ئالدى . بۇنىڭغا ئۇلاپلا يېقىندا تاپشۇرۇۋالغان سۆيۈنچىنامىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ، بىر چاغلاردا ئۆزى ئىجرا قىلغان «كۆك كەپتەر جازاسى» توغرىسىدا قىسقىچە سۆزلەپ بەرمەكچى بولدى :

— بىز بىر چاغلاردا مۇنداق بىر چارىنى قوللانغان ، — دېدى ۋاقىت نېمە ئۈچۈندۇر بىرئاز خۇدۇكسىرىگەندەك بولۇپ ، — زىنداندا ئۇزۇن يېتىپ كەتكەن گۇناھى ئېغىر جىنايەتچىلەرگە «كۆك كەپتەر جازاسى» دېگەن بىر چارىنى قوللانغانىدۇق . بۇ چارە ناھايىتى ئۇنۇملۇك چىقتى . ئۆزلىرىچە بولغاندا ، بۇ بىرەر يېڭىلىق

هېسابلىنارمۇ ؟

— بۇ قانداق چارە ؟ — دېدى دارىن قىزىققاندەك بولۇپ .

دارىننىڭ شۇ تاپتىكى تۇرقىدىن بۇ خەۋەرنى ئەسلا ئاڭلاپ باقمىغانلىقى چىقىپ تۇراتتى .

— بۇ چارىنىڭ ئاتىلىشى چىرايلىق بولغان بىلەن جازا ئۇنۇمى تولىمۇ دەھشەتلىك ، — دېدى ۋاڭ شۇئانلا چىرايىغا مەغرۇر تۈس ئېلىپ .

— بۇ خۇددى كۈموش غىلاپتىن زەھەرلىك خەنجەر چىققاندەك بىر ئىش . قانۇن ئۆز ھەيۋىسىنى ساقلاش ئۈچۈن مۇشۇنداق چارىلەرگە موھتاج . قېنى ، ئۇ قانداق ئىجرا قىلىنغان ؟ — دېدى دارىن زور قىزىقىش بىلەن .

— بىز ئەزەلدىن توقماقلاش ، باغلاپ ئېسىش ، زىندانغا تاشلاش ئۇسۇللىرىنى جازا چارىسى قىلىپ كەلگەنكەنمىز . بۇ چارىلەر ئۇزۇندىن داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان قوپال چارە دېسىلىرا ! بىز بۇنى «كۆك كەپتەر چارىسى»گە ئۆزگەرتتۇق ، — سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە ۋاڭ خۇددى پولۇ يەۋاتقاندا تاش چاينىۋالغاندەك توختاپ قالدى ۋە تەرى بىرئاز تۇتۇلدى . ئۇنىڭ مۇنداق بولۇشى بۇ چارىنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشىغا موللازىدىننىڭ ئالاقىدار بولغانلىقى ، ئەپسۇسكى موللازىدىننى نابۇت قىلىپ قويغانلىقى سەۋەب بولغانىدى . بۇ توغرىدا ۋاڭ گويا ئەيىبلىنىپ يەرگە قاراپ قالغاندەك خىجالەتچىلىك ھېس قىلاتتى . شۇڭا ، نەچچە قېتىم ئىزدىسالدى بولغان بولسىمۇ ، ئۆزىنى تەسلىكتە تۇتۇۋېلىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

— بىز كەپتەرلەرنىڭ پۈتىغا ھەر خىل بەلگە لاتىلارنى چىگىپ ئۇچۇرۇۋېتىپ ، گۇناھكارلارغا شۇ كەپتەرنى تۇتۇپ كېلىشنى شەرت قىلدۇق . تۇتۇپ كېلەلىسە گۇناھىدىن كېچىدىغان ، تۇتۇپ كېلەلمىسە ئۆز جازاسى ئۆزىگە دەپ ھۆكۈم قىلدۇق . نەتىجىدە ئۇلار شەرت قىلىنغان كەپتەرنى تۇتۇپ كېلىمىز دەپ چۆل ـ جەزىرىلەردە قاتىراپ ، يەتتە دوزاخنىڭ ئازابىنى تارتىپ ئۆلۈپ تۈگەشتى . ئەمـ

ما ، بىز ئۇلارغا ئۆلۈم ھۆكۈم قىلمىغان ، پەقەتلا كەپتەرنى قوغلاپ تۇتۇپ كېلىشنى شەرت قىلغان . بۇ نېمىدىگەن ئىلمىي چارە ! خۇددى ئۆزلىرى ھېلى ئېيتقان كۈموش غىلاپتىن زەھەرلىك خەنجەر چىققاندەك كارامەت ئىش ئەمەسمۇ ؟ ! يەنە كېلىپ چۆللەردە ئازاب چېكىپ ئۆلگەنلەر بۇ تەقدىرنى ئۆز پېشانىسىدىن كۆردى .

— بۇ بەك ياخشى چارە بوپتۇ ، كەمىنىڭ ئىزدەۋاتقانلىرىمۇ خۇددى مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئۇنۇملۇك چارىلەردۇر . مەن ئالدىن جەزم قىلىپ ۋەدە قىلىشنى ياخشى كۆرمەيمەن . لېكىن ، بۇ چارىنى پايتەختكە ئاپىرىپ خان ئالىيلىرىغا مەقبۇل قىلدۇرالسام ، ئۇ چاغدا ئۆزلىرىنىڭ يۈزى ئون بەش كۈنلۈك تولۇن ئايدەك جىمى ئالەمگە نۇر چاچقۇسى . مەن چوقۇم شۇنداق بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن !

بۇلار سۆھبەتنىڭ قىزىقچىلىقىدا لۇكچۇنگە كېلىپ قالغانلىقىنى تۇيماي قالغانىدى .

8

ۋاڭ ئوردىسى ئالاھىدە زىننەتلەنگەنىدى . ئوردا ئالدى ۋە ئوردا ئىچى ، كوچىلار پاكىز سۈپۈرۈلۈپ سۇلار چېچىلغان ، چوڭ دەرۋازا ئۈستىدىكى پەشتاقتا ناغرا ـ سۇنايچىلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان ، ناغرا ـ چىلارنىڭ ئالدىغا شەلپەر تارتىلغان ، دەھلىزدە ئەسكەر باشلىقى قاسىم لەۋىي باشچىلىقىدىكى ھۆرمەت قاراۋۇللىرى ئىككى سەپ بولۇپ تىزىلغان ، چوڭ ـ كىچىك مېھمانخانىلار ، ئايۋانچىلار زىلچا ـ گىلەم بىلەن پۈركەلگەنىدى .

مېھمانلار ئۇچ ـ تۆت يۈز مېتىر يېقىنلاپ كەلگەندىلا ناغرا شادىيانە چېلىنىدى . تۆت جۈپ ناغرا ، ئىككى سۇنای ، ئىككى نەرە تەڭلا چېلىنىپ پۈتۈن لۇكچۇن شەھرىنى لەرزىگە كەلتۈردى . كوچىنىڭ ئىككى قاسىنىقى ۋە ئۆگزىلەر مېھماننى قارشى ئالغۇچى ئادەملەر بىلەن تولغانىدى . كوچا ياقىسىدىكى دەرەخلەرگە چىقىۋال-

غان بالىلار قارا قاغىدەك كۆرۈنەتتى .

مېھمان ئوردا دەرۋازىسىدا قاسىم لويى باشچىلىقىدىكى ھۆر-مەت ياساۋۇللىرىنىڭ سالىمىنى قوبۇل قىلدى . شۇنىڭدىن كېيىن مېھمان بىلەن ۋاڭ مىنگەن ئاتلارغا بىردىن ئادەم چاپلاشتى . ئۇلار ئاتلارنىڭ تىزگىنىدىن ئېلىپ تەڭ يورغىلاپ مېڭىپ ، مېھمانخانا ئالدىدىكى ئايۋانچە سۇپىسىغا كەلگەندە ئاتلار بىلەن تەڭ توختاشتى . ئۇنىڭدىن كېيىن كاھلار كېلىپ مېھمانىنىڭ قولتۇقىدىن ئېلىپ يەرگە قوندۇرغاندىن كېيىن ، پەلەمپەي ئارقىلىق مېھمانخانا تەرەپكە يول ئالدى . مېھمانخانا ئالدىدا قەپەسلەردىكى شاتۇتلاردىن بىرى يېقىملىق خۇش ئاۋازدا «مېھمان كەلدى ، مېھمان كەلدى» دەپ ئىككى قېتىم ئاغاز قىلدى . يەنە بىرى «ئۆيگە كىرسىلە» دەپ قەھ - قەھ ئۇرۇپ كۈلۈپ ئىچىدە قارشى ئالدى .

مېھمانخانا ئازادە ئىدى . گىلەم ئوستىگە جۇپلەپ كۆرپە سېلىنىپ ، قوشلاپ پەر ياستۇقلار تاشلانغانىدى . شەمەي تەرەپتىن كەلگەن ھەر خىل گۈللۈك لوڭقىلار جۇپ - جۇپى بىلەن تىزىلىغان ، تاملارغا تارتىلغان گىلەملەر ئوستىگە تۈلكە ، بۆرە ، يولۋاس تېرىلىرى سىرتلاپ ئېسىلغانىدى . تامغا يەنە قىلىچ ، مىلتىقلارمۇ ئېسىلغانىدى . تۆردە ئوڭ تەرەپتىكى بۇلۇڭدا جازىغا قوندۇرۇلغان يوغان تاشئەينەك مېھمانخانىغا ئالاھىدە سۆلەت قوشۇپ تۇراتتى .

قولغا سۇ كەلتۈرۈلدى ، داستىخان سېلىنىپ مەزە تىزىلدى . نان - توقاچ ، قەنت - گېزەك ، مېۋە - چېۋە تىزىلغان تەخسىلەر-نىڭ كۆپلۈكىدە داستىخان يۈزى كۆرۈنمەيلا قالدى . كىچىك تەخسىلەرگە قوندۇرۇلغان پىيالىلەردە قارىچاي كەلتۈرۈلدى .

— خوش ، مېھمان ، مەزەگە باقىلى ، — دېدى ۋاڭ ئوستى - ئوستىگە تەكەللۈپ قىلىپ ، ئاندىن ئەپيۇن خۇمارى تۇتقاچقا ئىجازەت ئېلىشقا مەجبۇر بولدى .

ئەتىسى چۈشلۈك تاماقتا دارىن بىلەن ۋاڭ ئىككىسى لەززەتلىك تاماق ئوستىدە كۆڭۈللۈك مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ ، ئاخىر

ئاتالمىش «كۆك كەپتەر جازاسى» ئۇستىدە توختالدى .

— كەمىنلىرى پۈتۈن بىر كېچە «كۆك كەپتەر جازاسى» مەسىلىسىدە باش قاتۇرۇپ چىقتى ، — دېدى دارىن تاماقتىن كې-يىن چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ ۋە سىنچى كۆزلىرى بىلەن ۋاڭغا قاراپ قويۇپ داۋام قىلدى ، — مېنىڭ تۇرۇش ۋاقتىم ئانچە ئۇزۇن ئەمەس . مالال كەلمىسە جازانىڭ قانداق ئىجرا بولغانلىقىنى كۆر-سەم دەيمەن !

ۋاڭ خىيالغا ئالدىراپ قالدى .

— جانابلىرى خالىغان ئىش بىزگە مالاللىق كەلتۈرمەيدۇ . مەن ئۇنى تەييار قىلدۇراي ! — دېدى - دە ، غوجاكاھنى چاقىرىپ ئورۇنلاشتۇرۇش ئىلىپ باردى .

— زىندانغا يەنە قانچىلىك ئادەم بار ؟ — دەپ سورىدى ۋاڭ ئالدىدا تەزىم قىلىپ تۇرغان غوجاكاھتىن .

— خوش غوجام ، ھازىر يەتتە - سەككىزدەك ئادەم باردۇ .

— زادى قانچە ، يەتتىمۇ ، سەككىز ، نېمىشقا دۇدۇقلايسەن ؟ — ۋاڭنىڭ كۆزى چەكچەيدى . غوجاكاھ غال - غال تىترەپ كەتتى .

— خوش غوجام ، ئالتىچە ...

ئەمەلىيەتتە ، ئۇ قانچە ئادەم بارلىقىنى ئېنىق بىلمەيتتى ، ۋاڭ كايىدى :

— ھارام تاماقلار ! — دېدى ئۇ غەزەپ بىلەن شالىنى چې-چىپ ، — كىچىككىنە ئىشلارغىمۇ تۇزۇك جاۋاب بېرىشەلمەيسەن ، سىلەرگىمۇ كەپتەر قوغلاتسام بولىدۇ ! ... سىلەردەك كازۇاپ ، يالغانچىلارنى ، ... — ۋاڭ بىرئاز تۇرۇۋالغاندىن كېيىن كەسكىن ۋارقىرىدى ، — قېنى سۆزلە ، كىملەر بار ؟

— خو ... ش ... دالانكارىزلىق دۇگامەت .

— ئۇنىڭ گۇناھى نېمە ئىكەن ؟

— خوش ، بۇلتۇر بىزدىن ئالغان قەرزنى تۆلىمەي ئۇرۇمچى تەرەپكە قېچىپ كەتكەن . تۇتۇپ كەلگەندىن كېيىن قاماپ قويغان .

— هىم ... يەنچۇ؟
— خوش، ياڭخىلىق بورچى نىياز.
— ئۇنىڭ گۇناھىچۇ؟
— بورىسىنى بىزگە بەرگىلى ئۇنىمىغان.
— نېمىشقا بەرمىگۈدەك؟
— ئوردىغا بورا بەرسەم، پۇلىنى ئالغىلى بولمايدىكەن دەپ ئۆزلىرىنىڭ شەنىلىرىگە تىل تەگكۈزگەن.
— هىم ... يەنچۇ؟
— خاندودىن سىپەر بۆزچى.
— ئۇ نېمە قىپتۇ؟
— سۇ كانتۇلاپتۇ.
— نەدىكى سۇنى؟
— خاندودىكى گاڭلىق كارىزىنىڭ سۇيىنى كانتۇلاپ تەك سۇ-غارغانىكەن، بىزنىڭ ئادەملەر تۇتۇۋاپتۇ.
— تۇزۇك بىرلىرى يوقمۇ؟ — دېدى ۋاڭ. ئۇ نېمە ئۈچۈندۇر بۇرۇلۇپ دارىنىڭ كۆزىگە قاراپ قويدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن دارىنىڭ ئالدىدا تولۇق دەلىل كۆرسىتىپ بېرەلمىگەنلىكىدىن، يۈرىكى پوكۇلداپ خۇدۇكسىرەۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى.
— قازاندا نېمە بولسا چۆمۈچكە شۇ چىقىدۇ. مەيلى سۆزلە-ۋەرسۇن، — دېدى دارىن بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرۇپ.
— سۆزلە، يەنە يوقمۇ؟
— خوش غوجام، بار، بار، ئوردا كەپتىرىنى ئۆگىزىسىگە قوندۇرۇۋېلىپ ...
— بولدى قىل! — دېدى ۋاڭ ۋارقىراپ.
ئۇنىڭ كەسكىن، قوپال ئاۋازىنى ئاڭلىغان غوجاكاھ ئارقىغا ئۆچۈپ كەتكىلى قىل قالدى. ۋاڭ ئۇنىڭغا زەھەرخەندىلىك بىلەن باشتىن - ئاياغ قاراپ چىققاندىن كېيىن، بۇيرۇق چۈشۈردى:
— ئەتىلىككە سوراققا ھازىرلانسۇن، زىنداندا قانچە كىشى بولسا ھەممىسى ئېلىپ چىقىلسۇن. كەپتەر تەييارلاپ قويۇلسۇن!

— خوش !
غوجاكاه تەزىم قىلىپ چىقىپ كەتتى . ۋاقى ئەسنەشكە باشلىدى . ئۇنى ئەپيۇن خۇمارى تۇتقانىدى .

شۇ كۈنى كەچكى ئولتۇرۇش ئىچكى ھۇجرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغانىدى . ئىچكى ھۇجرا دېگىنىمىز ، ۋاقىنىڭ چوڭ ئاغچىسى پۇجۇڭ خېنىم ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان ھەرەم بولۇپ ، ئۇنىڭ ئىچى دېدەك قىزلار ۋە چۆرىلەر بىلەن تولغان ، نەغمىچى ئايالارنىڭ ناخشىلىرى جاراڭلاپ تۇرىدىغان ئايرىم ھۇجرا ئىدى . بىنا قۇرۇلۇشى گەرچە تاشقى ھويلا بىلەن تۇتاش بولسىمۇ ، ئوتتۇرىدىكى بىر - ئىككى ئىشىك بىلەن قاتتىق ئاجرىلىپ تۇراتتى . ئەركەكلەر بۇ ھويلىغا ئۆز مەيلىچە كىرەلمەيتتى . ئوردا تۇرمۇشىدا كەلگەن مېھمانلىغا ئىچكى ھۇجرىدا داستىخان سېلىش ناھايىتى كەم ئۇچرايدىغان ئىشلار بولسىمۇ ، بۇگۈنكى «دارىن»نىڭ پەۋقۇلئاددە ھۆرمىتى ئۈچۈن كەچلىك داستىخان ئىچكى ھۇجرىغا راسلاندى . بۇ يەردە دېدەك قىزلار كېپىنەكتەك ئۆتۈشۈپ يۈرۈپ خىزمەت قىلىشاتتى .

ئەپسۇسكى ، ۋاقى كەچكى ئولتۇرۇشتا دارىنغا ھەمراھ بولالماي قالدى . چۈنكى ، ئۇ ئۆز ئادىتى بويىچە ھەر كېچىسى خىلۋەت ئۆيدە ئەپيۇن چېكىپ كەيپ سۈرەتتى . دارىن ئازادە مېھمانخانىدا قاتمۇقات تاۋار كۆرپىلەر ئۈستىدە چازا قۇرۇپ ئولتۇرغاندا ، تاشقىرىدىن پۇجۇڭ خېنىمنىڭ جاراڭلىق ئاۋازى ئاڭلاندى :

— مېھمانىنى ئوبدان كۈتتۈڭلارمۇ ؟ سىلەرگىغۇ ئىشەنگىلى بولمايدۇ !

ئاندىن ئۇ دارىنغا تەزىم قىلىپ ھاردۇق سورىدى :

— دارىن ، ھارمىغايلا ، ئىلتىپات قىلغانلىرىغا ھەشقاللا !

دارىن دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ جاۋابەن تەزىم قىلدى . ئاندىن ئەھۋال سورىدى :

— خېنىمنىڭ ئالتۇن تەنلىرى ، ئەۋرىشىم بەللىرى ، غۇنچە

بويلىرى ، ماھى تابانلىرى ئوبدان تۇرغاندۇ ؟ كەمىنە نالايىقلىرى ئالتۇن تەنلىرىگە بەخت ـ سائادەت ، پەرى مەسەل بويلىرىغا راھەت ـ پاراغەت تىلەيدۇ !

— رەھمەت ... رەھمەت ...

دارىنىڭ مەدھىيىلىرىدىن چەكسىز مەمنۇن بولغان پۇجۇڭ خېنىم ئۇستىگە تەزىم قىلىپ ، مىڭ خىل ناز ـ كەرەشمىلەرنى ئىشقا سېلىپ ، قاش ـ قاپاقلىرىنى سۈزۈپ ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى :

— دارىن ، ئىلتىپات قىلغاي ، دارىن ئولتۇرغاي ! ...

پۇجۇڭ خېنىم يېشى ئەللىكلەرگە يېقىنلىشىپ ، قېرى ساغلىق ھېسابىغا ئۆتۈپ قالغان ، ئۇستىخىنى قاتقان ، زور گەۋدىلىك ، بېلى بىلەن ساغرىسىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان ، تەمبەل ، يوغان قورساق ، يۈزى ياداڭغۇ ، سېرىق ئۆڭلۈك ، قاش ـ كىرپىكسىز ۋە چاچسىز ئايال ئىدى . پەردازنى نېرىسىغا ئۆتۈپ بېرىسىغا قاراپ قالغۇدەك دەرىجىدە قىلاتتى . بۇگۈن دارىن بىلەن ئۇلپەتلەشمەكچى بولغانلىقى ئۈچۈن ئادەتتىكىدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق پەرداز قىلغان ۋە ياسانغان خېنىمنىڭ قويغان يەڭدەك ئوسمىسى دەريانىڭ ئۇ قېتىمدىكى يېشىل ئورمانىنى ئەسلەتسە ، زىيادە سۈركىۋالغان ئۇپىسى باش ـ كۆزىنى توزغاق باسقان تۇگمەنچىنى ئەسلىتەتتى . يوغان بىر تال قىلىپ ئۆرۈۋالغان سالما چېچىنىڭ قىزىل ـ يېشىل يىپ ياغلىۋالغان ئۇچى ئۇنىڭ تەڭنىدەك يوغان ساغرىسىدا ئويناپتى . بېشىغا كىيىۋالغان ئالتۇن دوپپىسى پۇجۇڭنىڭ ئومۇمىي سىياقىنى سېرىق سەبدە گۈلدەك ئاچقانىدى . بارماقلىرىدىكى قىزىل ، كۆك ، چەشرەڭ ياقۇت كۆزلۈك ئالتۇن ئۈزۈكلەر ، قوشلاپ سېلىنغان ئالتۇن بىلەزۈكلەر ، بوينىدىكى ھەر خىل ئۇنچە ـ مارجان ، كەھرىۋالار ، تۇمار ئورنىدا بوينىغا ئاسقان ئالتۇن زەنجىرلىك ئالتۇن قۇلۇپلار ۋال ـ ۋۇل قىلىپ ، گويا پۇجۇڭنىڭ بويى ئالتۇن بىلەن قاپلانغاندەك كۆرۈنەتتى . دارىنىڭ «ئالتۇن تەنلىرى» دەپ ئوقۇغان مەدھىيىسى چەنلەپ ئاتقان ئوقتەك دەل جايىغا

تەگكەنىدى .

ئادەم كەمبەغەللىكتىن ، قىيىن تۇرمۇشتىن زېرىكىدۇ . بۇ زېرىكىش تەبىئىي بولىدۇ ۋە ئادەمنى تەبىئىي يوسۇندا كەمبەغەللىكتىن ، قىيىن تۇرمۇشتىن قۇتۇلۇشقا ، مەئىشەتتە ئىسلاھات قىلىشقا ئۇندەيدۇ ، شۇنداق بىلەن ئادەم تىرىشىدۇ ، ئەقىل تاپىدۇ - دە ، ئاخىر كەمبەغەللىكتىن قۇتۇلىدۇ . شۇنىڭدەك ئادەم باللىرى بايلىق ، راھەت - پاراغەتتىنمۇ زېرىكىدۇ . بۇ زېرىكىش ئاينىش ، يولدىن چىقىش ، ئىنسانىي پەزىلەتلەردىن سەۋدايىلەرچە چەتنەش ، يەنە شۇنىڭغا ئوخشاش بىرمۇنچە ئىللەتلەر بىلەن ئىپادىلىنىدۇ . بۇ ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا ئۆزۈندىن ئىسپاتلىنىپ كەلگەن تارىخىي يەكۈن . ۋاقتى غوجىلارنىڭ راھەت - پاراغەتتىن ، بىكارچىلىقتىن ئاينىپ ئۆزىنى بىلەلمەي قالغانلىقى ، قىلغىلى قىلىق تاپالماي ئۆتكۈزگەن سەۋدايى تۇرمۇشلىرى بۇنىڭ دەللىلىدىن بىرى . پۇجۇق خېنىممۇ شۇنداق ئاينىغانلاردىن ئىدى .

پۇجۇق ئەسلىدە ۋاقى جەمەتىدىن ئىدى . توققۇزى تەل ئائىلىدە شاختىن - شاختا قونۇپ ئوينىغان تۇمۇچۇقتەك قولدىن - قولغا ئۆتۈپ ئەركە چوق بولغان . كېيىن ئىرادە بىلەن ئوردىغا كىرىپ بۇ يەردە پۇجۇق خېنىم بولغىلى ئونتۇز يىلدىن ئاشقانىدى .

ئەپسۇسكى ، ئۇنىڭ ياغنىڭ ئىچىدىكى بۆرەكتەك ئۆتكۈزمەكچى بولغان كۈنلىرى ئۇزۇن داۋام قىلمىدى . ئادەم باللىرى ئۆز ئۆمرىدە بىرلا قېتىم كۆرۈشكە نېسىپ بولىدىغان چوغلۇق دەۋرى ، خۇددى چاقماق چاققاندەك تېز ئۆتۈپ كېتىدىغان قىزلىق كۈنلىرى قىسقىلا بىر ۋاقىتتا بەربات بولۇپ ، ئۇنىڭ غۇنچىسىنى تەلۋىلەرچە ئۇزگەن ، لەززەتلىك لەۋزلىرىنى خۇددى جىنەستە شۇمگەندەك شۇمۇپ لەززەت تاپقان ۋاقى ئۇنىڭدىن چاپسانلا زېرىكىپ بۇگۈنكى سوغۇق ھۇجرىغا چۆرۈۋەتتى . ئۇنىڭغا سوۋغا قىلغىنى «پۇجۇق خېنىم» دەيدىغان بىرلا قۇرۇق نام . بەرگىنى زىبۇ زىننەت ، ئالتۇن - كۈمۈش ، راھەت - پاراغەت ...

ئۇ ئەمدى سوغۇق ھۇجرىدىكى ئالتۇن - كۈمۈشكە چۆمۈلۈپ

چەكسىز راھەت - پاراغەتلىك تۇرمۇشنى كەچۈرۈشكە مەجبۇر ئىدى . ئەپسۇسكى ، ئالتۇن - كۈمۈشكە ئورالغان تۇرمۇش نېمە ئۈچۈنكى ئۇنىڭغا بىر پارچە سوغۇق مېتالدەك سېزىلەتتى . بۇ سەزگۈ ئۇنى بىزار قىلاتتى ۋە زېرىكتۈرەتتى . بۇ خىل زېرىكىش ئۇنى تەبىئىي يوسۇندا ئاينىشقا ، شەيتانىي خىياللارغا غەرق بولۇشقا ئېلىپ باراتتى .

ئۇنى چۆرۈۋەتكەن ۋاڭنىڭ ناھايىتى چاپسانلا ئىككىنچى ، ئۈچىنچى پۇجۇڭلارنى پەيدا قىلغانلىقى ، ئۇنىڭغا قانائەت قىلماي قىشتا ئوردا مەشرەپى ، يازدا «قاراڭغۇ باغ» مەشرەپى ئويناپ ، داڭدار ، چىرايلىق قىز - جۇۋانلارنى ئۈسسۈلغا سېلىپ تاماشا قىلغانلىقى پۇجۇڭ خېنىمغا تەسىر قىلماي قالمايتتى ، بەلكى ئۇنى غىدىقلاپ ئويغا سالاتتى ، ئۇ ھەر نېمە قىلسا بولىدىكەنۇ ، مەن قىلسام بولماىدىكەن دەيدىغان چۈشەنچىگە كەلتۈرەتتى .

ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن ئۆزىگە لايىق ئويۇن - تاماشا تېپىپ ، سوغۇق ھۇجرىنى قىزىتىشقا بولىدىغان يول تېپىشقا مەجبۇر بولىدى . ۋاڭ ئۇ تەرەپتە يانپاشلاپ يېتىپ كەيپ سۈرسە ، پۇجۇڭ خېنىم بۇ تەرەپتە مەجۇن چېيى ئىچىپ كەيپ سۈرۈشكە ئادەتلەندى . ۋاڭ نەغمە - ناۋالىق مەشرەپ ئويناسا ، خېنىم بۇ تەرەپتە نەغمە - ناۋالىق بەزمە قۇرۇپ ، چۆرە قىزلارنى ئۈسسۈلغا سالدى . ۋاڭ ئاۋۋال ئاخشامدىلا چىراغ تۈۋىدە يانپاشلاپ تۇن نىسپىگىچە ئەپيۇن چېكىپ ، ئەتىسى ئاش ۋاقتىغىچە ئۇخلىسا ، خېنىم بۇ ئوبدان شارائىتتا مەجۇن كاپ ئېتىپ كەيپ سۈرگەندىن باشقا ، يەنە ئاللىقانداق ئىشلارنى قىلىپ ئۇلگۈرىدىغان بولدى .

خېنىمنىڭ ئەڭ يېقىن دېدىكى گۈلچۆرە خېلى زېرەك ئايال ئىدى . ئۇ ناھايىتى چاپسانلا خېنىمنىڭ ئىچ پۈشۈقىنىڭ سىرىنى بىلىۋالدى - دە ، پۈرسەت كەلگەندە غىدىقلاپ باقتى .

— توۋا ... — دېدى ئۇ بىر ئاخشىمى خېنىمنىڭ پۇت - قولىنى تۈتۈپ ئولتۇرۇپ ، — ئاپام رەھمەتلىك ئەر كىشى دېگەن ئاياللارغا دورا ، دەيتتى . ئەمدى بىلسەم ، بۇ گەپ راست ئىكەن ،

ئاپام بىلىپ دەپتىكەن !

— ۋاي نېمە دەيدىغانسەن ؟ — دېدى پۇجۇڭ چۆچۈپ ، ئەمما چىرايىدىن بۇ سۆزگە قىزىقىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى ، — نېمە دېمەكچىسەن ؟ ئوچۇقراق دەپ باققىنا !

— مەن پات ـ پاتلا بەدەن ـ بېشىم ئېغىرلاپ ، ئۇگىلىرىم قېتىپ قالغاندەك باشقىچىلا بولۇپ قالىمەن ، — دېدى ئۇ قىزىقارلىق دېيىشى ، — شۇنداق چاغلاردا قىزلارنى تۇتۇپ قويۇڭلار دەيمەن ، ئۇلار كۆڭۈل قويۇپ خېلى ئوبدان تۇتىدۇ . ئەمما ، نېمە ئۈچۈنكى دېگەن يەرگە تېگىل بولمايدۇ . ئاندىن ئەپلەشتۇرۇپ ئۆيگە چىقىمەن . خۇدانىڭ ئىرادىسى بىلەن بىزنىڭ ئۆيدىكى قاقۇاش قېرى مېنى ساقلاپ تۇرغاندەك ئۆيگە كىرىشىم بىلەنلا ، سەن كەلدىڭ ، مۇ ئامرىقىم دەپ نەچچە ئېغىز تاتلىق سۆزلەيدۇ ـ دە ، ئاندىن يىرىك قوللىرى بىلەن ئۇ يەر ، بۇ يەرلىرىمنى تۇتۇپ مۇجۇپ قويىدۇ . بىردەمدىن كېيىن بېسىشتۇرۇپ ، ئۇيان ـ بۇيان ئىككى چايقاپ تاتلىق ئۇخلىتىپ قويىدۇ . شۇنداق راھەتلىنىپ ئۇخلايمەنكى ، ئەتىسى ئويغانسام بەدەن ـ بېشىم يېنىكلىشىپ ، ئۇگىلىرىم يۇمشاپ ، سىلىقدىنىپ قالغاندەك بولىدۇ . خۇدايا توۋا ، بۇ قانداق ئىشتىۇر ، خۇدايىمنىڭ قانداق كارامىتىدۇر دەپ ھەيران قالمەن ، — گۈلچۆرە بۇ سۆزلەرنى ئاياللارغا خاس شەيتانىي كۈلكىلەرگە ئوراپ قىزىقارلىق ۋە تاتلىق سۆزلەيتتى ، — شۇ ئىشلارغا قاراپ ئەركىشى دېگەن ئايال كىشىگە دورا دېگىنى راست گەپ ئىكەن دەيمەن ئىچىمدە .

— خوي تاپتىڭ ، كۆڭۈلدىكى گەپنى تاپتىڭ ! — دېدى خېنىم تېتىكلىشىپ . ئۇنىڭ كەيپى كۆتۈرۈلۈپ گۈلقەقەلىرى ئېچىلغاندى . شۇڭا ئۇ كۆڭلىدە ساقلاپ كەلگەن بىر گەپنى قىلىشقا جۈرئەت قىلدى ، — مەنمۇ ئاغزىمدىن چىقارمىغان بىلەن ئۈزۈندىن شۇنداق خىيال قىلىپ كېلىۋاتاتتىم . بۈگۈن كۆڭلۈمدىكىنى تاپتىڭ . ئىككىمىزنىڭ خىيالى بىر يەردىن چىقتى ـ ھە !

— شۇنداق ، خېنىم . بەزى گەپلەرنى ئاسانلىقچە كۆڭۈلدىن

چىقارغىلى بولمايدۇ . ئەگەر چىقارغىلى بولىدىغان بولسا ، يەنە بىر گەپ بار ئىدى ، شۇ گەپنى خېلى بۇرۇنلا ئۆزلىرىگە دېگەن بولاتتىم .

— قانداق گەپنى دەيسەن ؟ — قىزىقىپ قالغان خېنىم يېنىچە ئۆرۈلۈپ گۈلچۆرىگە چاپسانراق سۆزلە دېگەندەك قادالدى . گۈلچۆ-رە سۆزلەشكە ئوڭايسىزلىنىۋاتقاندەك بىر كۈلۈپ ، بىر تۇتۇلۇپ ئاندىن سۆزلىدى :

— مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم ، — دېدى پىسكۈكىدە كۈلۈپ ، قويۇپ ، — خېنىمنىڭ بەدەن ـ بېشىنى دائىم دېدەك قىزلار تۇتىدۇ . ماڭا خۇشياقمىغاندەك خېنىمغىمۇ خۇشياقمايدىغاندۇ . مەن ئويلايمەنكى ، ئوردىدا ئادەم كەممۇ ، دېدەكلەرنىڭ ئورنىغا شۇلاردىن بىرىنى قىچقارتىپ تۇتتۇرساق ياخشى بولمامدۇ ، ئەركەك بولسا نېمە بوپتۇ ، ئۇنىڭ نېمە يامىنى ؟

— توغرا دېدىڭ ، ئۇنىڭ نېمە يامىنى ! — پۇجۇڭ خېنىم بۇ پىكىرگە تامامەن قوشۇلدى . ئۇنىڭ سوغۇق ھۇجرا تۇرمۇشىدىن بىزار بولۇپ ئاينىش يولىنى ئىزدەۋاتقان ئازغۇن خىيالىغا گۈلچۆ-رىنىڭ بەرگەن مەسلىھەتى دەل كەلگەنىدى . شۇڭا ، ئۇ گۈلچۆرىگە بىر دانە ئالتۇن ئۈزۈك سوۋغا قىلدى ـ دە ، تېخىمۇ ئاپاق ـ چاپاق بولۇشۇپ مەخسۇس مۇشۇ مەسىلە تۇغرۇلۇق مەسلىھەتلىشىپ چىقتى .

شۇ كۈندىن باشلاپ پۇجۇڭ خېنىم خالىغان ۋاقىتتا گۈلچۆرە ئارقىلىق ئىختىيار قىلغان ئادەمنى چاقىرىپ پۇت ـ قوللىرىنى بىمالال تۇتقۇزىدىغان بولدى . بۇ ئىش دەسلەپتە نەغمىچى قىزلارنىڭ كۆزىدە ئورۇندالدى . كېيىنچە تەرەققىي قىلىپ نەغمىچى قىز ـ دېدەكلەرنى ئارام ئېلىشقا ئىجازەت بېرىۋەتكەندىن كېيىنمۇ ئورۇن-دىلىدىغان بولدى . خېنىمنىڭ پۇت ـ قولىنى تۇتۇشقا يالغۇز قال-غان ئەركەك تاڭ ئاتاي دېگەندىلا ۋەزىپىسىنى تۇگىتىپ چىقىپ كېتەتتى . پۇجۇڭ خېنىم مەجۇن كەيپى ۋە باشقا مەست قىلغۇچى ئامىللار قوينىدا راھەتلىنىپ ئۇخلايتتى ـ دە ، ئەتىسى ئاشۇاقتى

بولغاندىلا ئويغىنىپ ، گويا ھېچ ئىش كۆرمىگەندەك ئورنىدىن تۇ-رۇپ يۇيۇناتتى ۋە يەنە بىر يېڭى كۈننىڭ كۆڭۈللۈك تۇرمۇشىنى باشلايتتى .

تۇرمۇشنىڭ قېلىپى ، راھەتنىڭ ئۆلچەملىك ئەندىزىسى يوق . ئۇ ھامان ئۆزگىرىپ يېڭى شەكىل تاپىدۇ ، كىشىلەرنى قىزىقتۇ-رۇپ ئۇزلۇكسىز ئىلگىرىلىتىدۇ . شۇڭا ، پۈجۈڭ خېنىم ئوردا كاھلىرىغا پۈت - قول تۇتتۇرۇشتىن ئۇلپەتلىشىشكە بېرىپ يەتكەن مەۋجۇت ھالەتكە قانائەت تاپماي ، يېڭى - يېڭى ئارزۇ - ئىستەكلەر-گە قىزىقىپ ، ئوردىغا كەلگەن ئەركەك مېھمانلارغىمۇ كۆز تاشلاي-دىغان بولدى . ئۇلار بىلەن تونۇشۇش ، سۆھبەتلىشىش ، ئۇلپەتلە-شىشكە تەلمۈردى . ئوردىغا كەلگەن ھەرقانداق مېھمان يېڭى چاپان-دەك ھەم يېڭى ، ھەم ئىسسىق كۆرۈنۈپ ، خېنىمنىڭ كىيىپ كۆرۈش ئارزۇسىنى قوزغىدى . شۇنداق سەۋەبلەر تۈپەيلى ، «دا-رىن» كەلگەن كۈنىلا پۈجۈڭ خېنىمنىڭ كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈن-دى . كۆرۈشۈش ، ئۇلپەتلىشىش ئارزۇسى تۇغۇلدى . شۇ سەۋەبتىن بۇگۈنكى كەچلىك ئولتۇرۇشنى ئىچكى ھۇجرىغا ئورۇنلاشتۇرغان پۈجۈڭ خېنىم ئۆزى ساھىبخانا بولۇپ مېھمان كۈتمەكتە ئىدى .

— خوش مېھمان ، بەمالال ، كەڭتاشا يېشىلىپ ئولتۇر-غاي ، — دېدى ئۇ قوللىرىنى ئويناتىپ .

— مەن ئالدىدا ئولتۇرۇۋالسام بىئەدەپلىك بولماسمۇ ، كەلسە-لە ئىككىمىز تەڭ ئولتۇرايلى ، — دېدى دارىن خېنىمغا ئىززەت كۆرسىتىپ .

بۇلار يەنە بىرمۇنچە ئىززەت - ئىكراملىق سۆزلەرنى قىلىپ تەڭ ئولتۇرماقچى بولۇشتى . خېنىم دارىننىڭ ئالدىدا بىر مېتىر-دەك ئارىلىق قالدۇرۇپ ، قارىمۇ قارشى ئولتۇرغاندىن كې-يىن ، قاش - قاپاقلىرىنى سۇزۇپ ئولتۇرۇپ رەسمىي سۆز ئاچتى :

— يائاللا ، دارىننىڭ يولىغا ئۇلۇغ - ئۇششاق ھەممىزلا قارىدۇق . كۆزلىرىمىز تېشىلەي دېدى . قانىتىمىز بولسا پۇر قە-لىپ ئۇچۇپ بارغۇدەك بولدۇق ، — ئۇ تىلىنى چاپناپ كالپۇكلىرى-

نى شوراپ قويدى .

— بۇنى بىر دېمىسلە ، مەنمۇ شۇنداق ئالدىرىدىم ، — دېدى دارىن خېنىمنىڭ تۇزۇت گەپلىرىگە جاۋابەن .

رەسمىيەت يۇزىسىدىن بولۇنۇۋاتقان گەپلەرنىڭ يالغان ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ ئولتۇرغان دارىن يالغانغا يالغان سۆز بىلەن تاقابىل تۇرۇپ داۋام قىلدى :

— نېمە ئۈچۈن ئالدىرىغانلىقىمنى ئۆزۈممۇ چۈشىنەلمىدىم ، — دېدى ئۇ زورمۇزور كۈلۈمسىرەپ ، — يولغا چىقىپلا قانداقتۇر بىر خىل تاتلىق پۇراق بۇرنۇمغا پۇرىغاندەك قىلدى . لۇكچۇن دېگەن يۇرت شۇنداق تاتلىق پۇرايدىغان ئوخشايدۇ دەپ كۆڭلۈمنىڭ بىر يېرىدە ئالدىرىغۇم كەلدى ، قانىتىم بولسا ئۇچۇپ كەلگۈدەك بولدۇم . ئامال قانچە ، يول ئۇزۇن ، — ئۇلۇغ - كىچىك تىنىۋالغان دارىن خېنىمنىڭ كۆزىگە قادىلىپ تۇرۇپ داۋام قىلدى ، — بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن قارىسام ، پۇرىغان تاتلىق پۇراقنىڭ سىرى بارغانچە ئايان بولدى . بۇگۈن ئىپار بويلۇق خېنىمنىڭ مېھمانخانىسىدا ئولتۇرۇپ بۇ سىرنى تېخىمۇ چۈشىنىۋاتىمەن . ھازىر ھىدلاۋاتقان خۇش پۇراق بىلەن يولدا پۇرىغان خۇش پۇراق ئوپئوخشاش ، بۇ بىر مۆجىزە دېسىلە . مېنى ئۆزىگە تارتقان مۆجىزىمۇ دەل مۇشۇ بولسا كېرەك ! ...

دارىنىڭ سۆزلىرى خېنىمغا ياغدەك ياقتى . كەيپى چاغ بولۇپ ، كۆڭلى چىنارەك ئۆستى ، خۇشاللىقى ئىچىگە سىغماي قالدى . داستىخاننى شۇنداق بايىاشات قىلغانكى ، قەنت - ناۋات ، مېۋە - چېۋە ، ھەر خىل مېغىز ، ھەسەل - مۇراببالار تولۇپ تۇراتتى . نان - توقاچلار سۇندۇرۇلدى . سامسا ، سامبۇسا ، كاۋاپ ، دورا - دەرمەك بىلەن دۇملەپ پىشۇرۇلغان توخۇ گۆشى ، قوي گۆشى ۋە باشقا تائاملار تارتىلدى . دارىن شېرىن سۆھبەت قۇرۇپ ئولتۇرۇپ بىھۇزۇر تاماقلاندى . خېنىم بولسا مېھمانىنى ئالسىلا - باقسىلا دەپ بۇلبۇلدەك سايراپ ئىززەت ئىزھار قىلدى .

— يول ئازابى — گۆر ئازابى ، بۇ ئۇزۇن يولدا قانچىلىك ئازاب چەككەندىلا ، قانچىلىك زېرىككەندىلا ؟ — دېدى خېنىم زىيا-پەت ئاخىرلىشاي دېگەندە ، ئاندىن گۈلچۆرىنى چاقىردى ، — قېنى سەن ، مېھمانغا چاي قۇي !

گۈلچۆرە «خوش» دەپ كىرىپ دارىنغا چاي قۇيدى . شۇ ئەسنادا خېنىمنىڭ كۆزىگە لاپپىدە قاراپ ئايرىم بۇيرۇق ئېلىپ ئاندىن چىقىپ كەتتى .

ئۆيدىكى خېنىملار كاتتا چايلارنى دەملەپ كۈتىدىغان بولغىيدى ، — دەپ سۆز ئاچتى خېنىم كەمتەرلىك بىلەن ، — بىزنىڭ چايلار ئېغىزلىرىغا تېتامدىكىن ، شۇنداق بولسىمۇ قېنى ئىلتىپات قىلسىلا !

— بىزنىڭ ئۆيدىكىلەر مۇنداق ئىشلارغا كەلگەندە ئۆزلىرىنىڭ قوللىرىغا سۇمۇ قۇيۇپ بېرەلمەيدۇ ، — دېدى دارىن ئۇنى كۆككە كۆتۈرۈپ ، ئاندىن پىيالىدىكى قانداق قارىچاينى چوڭ - چوڭ ئىككى ئوتلاپ داۋام قىلدى ، — ئۆزلىرىدەك ھەممە تەرەپتىن تولغان خېنىملار ھەممىلا يەردە بولىۋەرمەيدۇ .

— رەھمەت ، رەھمەت ، — خېنىم مىننەتدارلىق يۈزىسىدىن سەل - پەل ئېگىلىپ قويدى . ئۇنىڭ كەيپى كۆتۈرۈلگەنىدى .

گۈلچۆرە كىرىپ كەلدى . ئۇ مۇشتتەك كىچىك چىنە چەينەك-كە مەخسۇس چاي دەملەپ كىرگەنىدى ، پۇجۇق خېنىم بۇنى بىلەت-تى ، بايا بۇ توغرىسىدا كۆز بىلەن بۇيرۇق بەرگەنىدى .

— ئوبدان شېكەرلىدىڭمۇ ؟ — دېدى ئۇ ئاتايىن كۆكۈل بۆلۈپ .

— خوش ، ئوبدان شېكەرلىدىم ، — گۈلچۆرە يۇكۇنۇپ ئولتۇ-رۇپ پىيالىگە چاي قۇيدى . چاينى پۇجۇق خېنىم قوش قوللاپ دارىنغا ئۇزاتتى . قىيامەتكە قارا دەملەنگەن چاي تاتلىق پۇرايت-تى .

— خوش دارىن ، ئىلتىپات قىلسىلا ، تاماق سىكىدۇرىدۇ ، — دېدى خېنىم چايغا تەكلىپ قىلىپ . دارىن پىيالىنى يەرگە قويماس-

تىنلا ئارقىمۇ ئارقا ئوتلاپ :

— شەربەتتەك تاتلىق چاي بوپتۇ ، — دەپ قويدى .

خېنىمنىڭ كۆڭلى تىندى . دەرھال گۈلچۆرىگە قاراپ ئىش بۇيرۇدى :

— ماڭ ، قىزلارنى تۆڭكەلتۇر ، خېلى كەچ بولۇپ قالدى .

گۈلچۆرە چىقىپ كەتتى . خانىدا دارىن بىلەن پۇجۇڭ خېنىم ئىككىسىلا قالدى . خېنىم دارىننىڭ خۇمارلىشىۋاتقان كۆزلىرىگە قاراپ ئولتۇراتتى ، ئۇ بۇنىڭدىن كېيىن بولىدىغان ئىشلارنى تەسەۋ-ۋۇر قىلاتتى : «شېكەرلەنگەن چاي دارىنغا چوقۇم تەسىر كۆرسىتىدۇ . ئۇ چاغدا دارىن بوشىشىپ ياستۇققا باش قويىدۇ . مۇقەررەر يوسۇندا يالغۇز ياتقۇسى كەلمەيدۇ . ئاندىن قول ئۇزىتىپ مېنى ئۆزىگە تارتىدۇ ، ئۇ چاغدا ھەممە ئىش كۆڭۈلدىكىدەك بولىدۇ··· »

دارىن تېخىچە تىك ئولتۇراتتى . لېكىن ، كۆزلىرى خۇمارلىشىۋاتاتتى . لەرزان خىياللارغا بېرىلىپ تاقەتسىزلەنگەن خېنىم دارىننى بىرئاز غىدىقلاپ كۆرمەكچى ۋە بۇ ئارقىلىق سۈرئەتنى ئالدىغا سۈرمەكچى بولدى .

— ئۆيدىكى خېنىمنى نېمىشقا بىللە ئېلىپ كەلمىدىلە ؟ — دەپ سورىدى خېنىم توساتتىن .

— خېنىمنى دەمدىلا ؟ ھە ··· ھە ، خېنىملار خىزمەت ئۈستىدە بىئەپ بولماسمۇ ؟

— ئا ··· ئاتتام ، نېمە دېگەنلىرى ئۇ ؟ ···— خېنىم ئاياللارغا خاس ئىنچىكە ئاۋاز بىلەن ئىچىگە تىن تارتىپ كۈلكە ئارىلاش داۋام قىلدى ، — شۇنچە ئۇزۇن يوللاردا ، شۇنچە ئۇزۇن تۇنلەردە يالغۇز يېتىپ زېرىكمەمدۇ كىشى ؟ ···

دارىنغا دەل شۇ چاغدا قانداقتۇر بىرنېمە تەسىر كۆرسەتكەندەك قىلدى ، تامىقى قۇرۇپ ئاغزى شىلىملاشتى ، خېنىمنىڭ سۆزى قۇلىقىغا باشقىچە ئاڭلاندى . چۆچۈپ سورىماقچى بولدى :

— نېمە ، زېرىكمەمدۇ كىشى ؟

ئۇ بۇ سۆزنى بىرنەچچە قېتىم تەكرارلاپ قاتتىق كۈلۈشكە باشلىدى . كۈلگەندىمۇ قاقاقلاپ ئۆزىنى توختىتىۋالالماستىن كۈلىدى . ئارىلاپ «زېرىكمەمدۇ» دەپ يەنە كۈلەتتى . ئۇنىڭغا بۇ سۆز غەلىتە تۇيۇلغانىدى .

دارىن ئۆزىگە نېمە تەسىر قىلغانلىقىنى سەزدى ، شۇنىڭ تەسىرىدە ئۆزىنى بېسىۋالالماي كۈلۈۋاتقانلىقىنى چۈشىنەتتى . ئۇ ئەمدى قانچىلىك كۈلسە مۇمكىن ھەم ھەقلىق ئىدى .

شېكەرلەنگەن چايدا مەجۇن بار ئىدى . مەجۇن كىشىلەرگە تېز تەسىر قىلىدىغان زەھەرلىك ئېچىملىكلەردىن ھېسابلىناتتى . ئۇ بەزىلەرنى كۈلدۈرەتتى ، بەزىلەرنى قورقۇنچاق قىلسا ، بەزىلەرنى بولسا يولۋاس قىلاتتى ، بەزىلەرنى شوخ ، بەزىلەرنى خىيالچان ، جىمغۇر قىلاتتى . بۈگۈن ئاخشام شېكەرلەنگەن چاي دارىنغا قاتتىق كۈلكە ھەدىيە قىلغانىدى ، شۇڭا ئۇ كۈلەتتى .

ئۇنىڭ كۈلكىسى ئېچكى ھۇجرىنىڭ كېچىلىك تەرتىپىنى ، يەنە ئاللىقانداق ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى بۇزۇپ تاشلىدى ، شۇنىڭدەك گۈلچۆرىنىڭ پىلانى ، پۈجۈڭ خېنىمنىڭ شېرىن خىياللىرىنىمۇ بىتچىت قىلغانىدى .

9

بۈگۈن لۈكچۈن ۋاڭ ئوردىسىدا «كۆك كەپتەر جازاسى» ئېكىسكىنچى قېتىم ئىجرا قىلىنىدى .

ئالدىنقى قېتىم بۇ جازانى موللازەيدىن ئىجرا قىلىپ زىنداندا يانقان بىرمۇنچە كىشىلەرنى قويغۇزۇۋەتكەنىدى . ئەمما ، بىر قىسىم ئوردا كاھىلىرى ، مەتىم دورغا ، قەۋزەت تەيجى قاتارلىقلار بۇ ئىشقا نارازى بولۇپ ، يۇقىرىغا ئەرز سۇنۇپ شىكايەت قىلغانلىقتىن ، تۇرپان ئامبىلى بۇ مەسىلىدە لۈكچۈن ۋاڭنى قاتتىق ئەيىبلىگەن ، شۇ سەۋەبتىن لۈكچۈن ۋاڭ ئۆز خاتاسىنى تۈزىتىش تۈپەيلىدىن موللازەيدىنىنى كۆزدىن يوقىتىپ ، بۇ ئىشنى بېسىپ

قويغانىدى .

بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە «كۆك كەپتەر جازاسى» يەنە ئوتتۇ-رىغا چىقتى . بۇ قېتىم ھۆرمەتلىك «دارىن»نىڭ قولى بىلەن ئىجرا قىلىنىدى . بۇنىڭغا ھېچكىم خاتا بولدى دەپ نارازىلىق بىلدۇرمە-دى ، بەلكى ھەممىلا ئادەم توغرا تېپىپ ئاقىلانە ئىش بولدى دەپ مەدھىيىلەشتى . لۇكچۇن ۋاڭ ھەممىدىن بەك مەمنۇن ئىدى . ئۇ ناۋادا بۇ چارە خان ئالىيلىرىغا مەقبۇل بولۇپ قالسا ، بۇ ۋەجدىن نۇرغۇن ئىلتىپاتلار كېلىدۇ دەپ ئۇمىدلەنگەنىدى .

سوراق مەيداندا قاسىم لويى باشچىلىقىدىكى قوراللىق چې-رىكلەر سەپ تارتىپ قېتىپ تۇرۇشاتتى . ئوتتۇرىدا يېڭىلا زىندان-دىن كەلتۈرۈلگەن گۇناھكارلار بىچارىلەرچە قاراپ تۇرۇشاتتى . ئۇلارنىڭ چىرايى سولغۇن ، روھى چۈشكۈن ئىدى . شىمال تەرەپتە بىر توپ ئاممىا قاراپ تۇرۇشاتتى .

گۇناھكارلارنىڭ ئىسمى چاقىرىلىپ ئوتتۇرىغا تارتىلغاندا دا-رىن قىسقىچە سوراق قىلىپ ، پۈتىغا لاتا چىگىلگەن كەپتەرنى قويۇۋېتىپ ، كەپتەرنى تۇتۇپ كېلىشكە ھۆكۈم چىقىراتتى . يېرىم سائەتتەك ۋاقىت ئىچىدە زىندانىدىن كەلتۈرۈلگەن سەككىز گۇناھ-كارغا ھۆكۈم چىقىرىپ تۇگەتكەن دارىن مەمنۇن ھالدا قاقاقلاپ كۈلۈپ :

— بۇ چارە ئوبدان چارە ئىكەن . بۇ چارە بىز ئارقىلىق خان ئالىيلىرىغا تەقدىم قىلىنسا مۇقەررەر قوبۇل بولىدۇ ، — دېدى ئۇ لۇكچۇن ۋاڭنىڭ ئۇمىدۋارلىققا تولغان كۆزلىرىگە قادىلىپ قاراپ .

— جاڭابلىرىدەك ئاق كۆڭۈل دارىنلارنىڭ ئىلتىپاتىنى سېغىنىمىز !

— بۇنىڭدىن خاتىرجەم بولسىلا ، پات ئارىدا ئۆزلىرىنى خاڭ-دىن كەلگەن ئىلتىپاتلار بىلەن تەبرىكلەيمىز !

— رەھمەت ، رەھمەت . ئىلتىپاتلىرىغا مىڭ رەھمەت ! — لۇكچۇن ۋاڭ مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ بولغاندىن كېيىن ، ئانچە

قورۇنماستىنلا كۆڭلىدىكى بىر ئارزۇنى بايان قىلدى ، — باۋىمىز[1] بىلەن تەڭلىشىش ئارزۇيمىز بولمىسمۇ ، كۇچا ۋاڭلىرى ، يەكەن خوجىلىرىدىن بىر بالداق يۇقىرى بولۇش ئارزۇيمىز بارلىقىنى ئۆزلىرىدىن يوشۇرمايمىز . شۇڭا ، بۇنى ئۆزلىرىنىڭ سەمىلىرىگە ئالاھىدە سېلىپ قويغىنىم !

— ھەرقانچە كەم بولغاندىمۇ ، ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇلىرىدىكىدىن تۆۋەن بولمايدۇ ! — ۋاڭنى خاتىرجەم قىلغان دارىن بىرئاز توختىۋېلىپ ئاندىن ئۆز مۇددىئاسىغا كۆچتى ، — ئاڭلىسام ، بۇ چارە باشقا بىر كىشى تەرىپىدىن تەقدىم قىلىنغان دەيدۇ . شۇ كىشى كىم ؟ مەن شۇ كىشى بىلەن كۆرۈشۈش ئارزۇسىدا بولۇۋاتىمەن .

ئۇشتۇمتوت ئوتتۇرىغا قويۇلغان بۇ سۆزدىن ھودۇققان ۋاڭ ئالا ـ سېرىق بولۇپ ، نېمە دەپ جاۋاب بېرىشىنى بىلمەي ئوڭايسىزلاندى . بىرئازدىن كېيىن تاماقلىرىنى قىرىپ ئۆزىنى ئوڭلىۋالغان قىياپەتتە سۆز ئاچتى :

— بۇ توغرىدا سۆزلىسەم ، جانابلىرىنىڭ ئالدىدا تىل تۇتۇلىدىغان بىر يېرىمىز بار ، — دېدى ئۇ يەرگە قاراپ .

— تىل تۇتۇلىدۇ دېگەنلىرى قانداق گەپ ؟ — دارىن ئۇنىڭ ئوڭايسىزلىنىۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرغاچقا ، ئۇنىڭغا مەدەت بېرىپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — ھەرگىز ئۇنداق دېمىسىلە ، بۇ سۆزلەر ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىلا بولۇۋاتىدۇغۇ !

— ئىلتىپاتلىرىغا رەھمەت ، — دېدى ۋاڭ ، ئۇنىڭ چىرايى سەل ـ پەل تۇزەلدى . بىرئاز خاتىرجەم بولۇپ سۆزلەشكە باشلىدى ، — بۇ چارىنى بىزگە موللازەيدىن ئىسىملىك بىر ئادەم تەقدىم قىلغانىدى ، مەن ئۇنى قوبۇل كۆرۈپ مۇشۇ سوراق مەيدانىدا ئىجرا قىلدۇرغانىدىم ، ئەپسۇسكى ... — دېدى ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ، — بەزىلەر كۆرەلمەسلىك قىلىپ يۇقىرىغا ئەرز سۇنغانىكەن ، تۇرپان ئامبىلى بۇ توغرىدا بىزنى ئەيىبلەپ ، قانۇنغا ئېغىر بۇزغۇنچىلىق بوپتۇ ، بۇنداق قىلىشقا ھەرگىز يول قويۇلمايدۇ ، بۇ

[1] باۋىمىز — قۇمۇل ۋاڭلىرىنى دېمەكچى .

ئىشنى تاپقۇچى كىشى قاتتىق جازاغا تارتىلسۇن دەپ بۇيرۇق چۈ-شۈرۈپتۇ . بىز بۇيرۇققا بويسۇنۇپ موللازەيدىننى تۇتماقچى بول-دۇق . بۇ ئارىلىقتا ئۇ ئالتە شەھەر تەرەپكە قېچىپ كېتىپتۇ . ئاردىدىن بىر - ئىككى يىل ئۆتكەندە تۇرپانغا قايتىپ كېلىپ ، يەنە جىم يۈرمەستىن خەلقنىڭ ئەرز خېتىنى كۆتۈرۈپ بېيجىڭغا مېڭىپ-تۇ . بۇنى ئاڭلاپ تۇتۇپ كېلىشكە ئادەم ئەۋەتتىم . ئۇ بويسۇنمىغا-نىكەن ، ئادەملىرىم بىخەستەلىك قىلىپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ ، شۇنـ-داق قىلىپ موللازەيدىندىن ئايرىلىپ قالدۇق . مېنىڭ دارىن ئال-دىدا تىلىم تۇتۇلىدۇ دېگەن يېرىم مانا مۇشۇ !

— ۋاي ئىسىت ! — دېدى دارىن بېشىنى چايقاپ ۋە قايغۇرغان قىياپەتتە بىردەم سۈكۈت قىلغاندىن كېيىن سورىدى ، — ئۇ قانداق ئادەم ئىدى ؟

— مۇشۇ ئوتتۇرىدا يۈرىدىغان دېھقان بالىسى ئىدى . بىر تاپان يېرى يوق . ئەمما ، ئۆزى چېچەن ، گەپچى ئىدى . گەپ بىلەن ھەممىمىزنى كۈلدۈرەتتى ، — ۋاڭ بىرئاز توختاپ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىۋالغاندىن كېيىن داۋاملاشتۇردى ، — ئادەملىرىمىڭ ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قويغانلىقىنى ئاڭلاپ مەنمۇ جىق پۇشايمان قىلدىم . ئورنىغا كەلمىدى ...

— راستتىن پۇشايمان قىلغۇدەك ئىش بوپتۇ !

— بۇ ئىشنى دارىن جانابلىرى بىزنى يەرگە قاراتمايدىغان قىلىپ ئوڭلاپ قويىدىغانلىرىغا ئىشىنىمەن ! — دېدى ۋاڭ يالۇۋۇر-غان قىياپەتتە ئۇزۇن تىن تارتىپ .

— ئوڭلىغلى بولىدۇ ، لېكىن بىز ئوردا ۋەزىرلىرى خان ئالىيلىرىنىڭ ئالدىدا يالغان ئېيتساق بولمايدۇ . يالغان ئېيتىش ساداقەتسىزلىكىنىڭ ئىپادىسى . بىر ئاددىي دېھقان بالىسى بۇ چارىنى تەقدىم قىلىپ بەخت قۇشىنى قوللىرىغا قوندۇرغانىكەن . ئەپسۇس-كى ، بۇنىڭ قەدىر - قىممىتىگە يېتىلمەپتۇ . يۇرت ئىچىدىن كەم تېپىلىدىغان مۇنداق بىر ئادەمنىڭ نابۇت قىلىنغانلىقى ئېچىنىشلىق بولۇپلا قالماستىن ، يۇرت ئۈچۈن مۆلچەرلىگۈسىز زىيان دېسىلە !

— شۇنداق ، شۇنداق ، چوڭ زىيان ، — دېدى ۋاڭ كۆزلىرىنى دارىندىن قاچۇرۇپ .

— بۇنداق ياخشى چارىنى تەقدىم قىلغان ئادەم بۇنىڭدىنمۇ ياخشىراق چارىلەرنى تەقدىم قىلالايتتى . ئۇنىڭ نابۇت قىلىنىشى ھەرقانداق كىشىنى ئېچىندۇرىدۇ . خان ئالىيلىرى ئاڭلىسىمۇ بىزگە ئوخشاشلا ئىچ ئاغرىتىدۇ . شۇنداق ئەمەسمۇ ؟

ۋاڭنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى . ئۇزايىدىن قورقۇۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى ، ئۇ ئەمدى پۈتۈن ئۈمىدىنى دارىنغا باغلىدى :

— بۇ ئىشنى ئۆزلىرى ئەپلەپ بىرنېمە قىلمىسىلا ، بىزنىڭ ھېچقانداق ئامالىمىز يوق .

دارىن قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ئويلىنىپ بىردەم تۇرۇپ قالدى . شۇ تاپتا ۋاڭنى ھەر خىل ۋەھىمىلىك خىياللار باسقانىدى . ۋاڭ بىلەن دارىن ئوتتۇرىسىدا بولۇنغان گەپلەرگە ئارىلىشىشنى بىئەپ كۆرگەن ئوردا ئەمەلدارلىرى نېرىراقتا پۈتۈن دىققىتى بىلەن بۇيرۇق كۈتۈپ ئولتۇرۇشاتتى .

دارىن بىردىنلا بېشىنى كۆتۈرۈپ ۋاڭغا بىر نېمىلەرنى دېۋىدى ، ۋاڭ شۇئان ئەسكەر باشلىقىنىڭ ئېتىنى چاقىرىپ قالدى :

— قاسىم لويى !

— خوش ، — چاقىرىقنى ئاڭلىغان قاسىم لويى يۈگۈرۈپ ۋاڭنىڭ ئالدىغا كېلىپ تەزىم قىلدى . دارىن ئۇنىڭغا باشتىن - ئاياغ غەزەپ بىلەن قاراپ چىققاندىن كېيىن سورىدى :

— موللازەيدىننى سەن ئۆلتۈرگەنمىدىڭ ؟

— خوش ، پەرماننى مەن ئادا قىلغان — دېدى ئۇ مەغرۇرلۇق بىلەن كۆكسىنى كېرىپ .

— قېنى ، قانداق ئۆلتۈردۈڭ ، سۆزلە !

— بىزنىڭ باتۇرلار بېقىنداپ كېلىپ ، نەيزىنى شۇنداق ساڭجىۋىدى ، موللازەيدىننىڭ ئۆزىنى نەلەرگە ، تۇمىقى نەلەرگە ئۇچۇپ كەتتى ! — قاسىم لويى ئەگەر دارىننىڭ ئالدىدا بىئەدەپلىك بولىدۇ دەپ ئويلىمىغان بولسا قاقاقلاپ كۈلۈۋەتكەن بولاتتى . ئۇ تەسلىكتە

ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ قېتىپ تۇردى .
— ئىش شۇنداق بولغانمۇ ؟
— خوش ، شۇنداق بولغان .
— موللازەيدىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى يۇرت ئۇچۇن تولدۇرغۇسىز چوڭ زىيان ! — دېدى دارىن غەزەپلىنىپ ، — ئاڭلىسام ، ئوردىدىن ساڭا موللازەيدىنگە نەيزە ئۇرۇپ ئۆلتۈر دەپ بۇيرۇق بېرىلمەگەن ، شۇنداقمۇ ؟
— خوش .
— ئەگەر شۇنداق بولىدىكەن ، بۇ ئىشنىڭ پۈتۈن مەسئۇلىيىتى سېنىڭ زىممەڭگە چۈشىدۇ بۇنى ئۆز ئۇستۇڭگە ئالالامسەن ؟
قاسىم لويىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ چانقىدىن چىقىپ كەتەي دېدى . دارىن سۆزىنى داۋام قىلدى :
— بۇ ئادەم چەمبەرچاس باغلانسۇن !
قاسىم لويى دىر ـ دىر تىترەپ تۆگىدەك بەستى بىلەن لوككىدە چۆكتى .
موللازەيدىننى نابۇت قىلغان مەسئۇلىيەت ئۇلۇغ دارىنىڭ پاراستى بىلەن قاسىم لويىغا يۈكلەنگەنلىكتىن ، يۈكتىن قۇتۇلغان ئېشەكتەك بويى يېنىكلەپ قالغان ۋاڭ دەرھال بۇيرۇق چۈشۈرۈپ قاسىم لويىنى چەمبەرچاس باغلاتقۇزدى .
— مەن راستىنى ئېيتاي ، راستىنى ئېيتاي ! — دېدى ئۇ بەزگەكتەك غال ـ غال تىترەپ .
— يەنە نېمە گېپىڭ بار ؟ — دېدى ۋاڭ غەزەپ بىلەن چەكچىيىپ . ئۇنىڭ مەقسىتى قاسىمنىڭ ئاغزىنى ئاچۇرماسلىق ئىدى .
— سۆزلەنسۇن ، سۆزلە ! — دېدى دارىن سۆز قىستۇرۇپ .
— موللازەيدىن ئۆلمىدى ، ئۇ ھايات ، ئۇ قېچىپ كەتتى ... — دېدى قاسىم لويى سۆزلەش پۈرسىتى بەرگەنلىكىگە خۇش بولۇپ ، — بىز قوغلاپ بارساق ، ئۆزى مىنگەن ئېشەككە ئىككى تال تاياقنى چەپراس قىلىپ ، ئەسكى چاپىنى بىلەن تۇمىقىنى كىيدۇرۇپ قويغانىكەن . ئادەملىرىمىز يېتىشىپ نەيزە ئۇرغاندا

ئەسكى چاپىنى بىر تەرەپكە ، تۇمىقى بىر تەرەپكە ئۇچۇپ چـۈشكـ-
نى راسـت . بىراق ، چـاپان ئىچىدە موللازەيدىن يوق . ئۇ قېچىپ
كەتكەن !

— ئەگەر چاپان ئىچىدە بولسىچۇ ؟

— ئۇ چاغدا ... ئۇ چاغدا ... — قاسىم لويى يەرگە قاراپ
جىم بولۇپ قالدى .

— شۇ كەمدە ماڭا يالغان ئېيتىپتىكەنسەن ـ دە ؟ — دېدى
ۋاڭ ئۇنىڭغا ھومىيىپ .

— خوش ، — قاسىم لويى ئاھانەتتىن يەرگە كىرىپ كەتكۈ-
دەك بولۇپ تۇراتتى .

— بۇ گەپچە موللازەيدىن ئۆلمىگەن ، شۇنداقمۇ ؟ — دېدى
دارىن .

— خوش ، ئۆلمىگەن .

— ئۇنداق بولسا ئۇ نەگە كەتتى ؟

— قەيەرگە كەتكەنلىكى بىزگە قاراڭغۇ . شۇ كۈنى كەچ كـ-
ىرىپ قېلىپ ئىزدەشنى توختاتىپ قايتىپ كـەلگەنـىدۇق ! — ئۇ
غال ـ غال تىترەپ تۇراتتى .

موللازەيدىنىڭ ھايات ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغان ۋاڭنىڭ كۆڭلى
تىنغان بولسىمۇ ، ئەمما ئەسكەر باشلىقى قاسىم لويىنىڭ يالغانچـ-
لىق بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈپ كەلگەنلىكىگە ئاچچىقى كېلىپ ، كۆز-
لىرى چاچراپ چىقىپ كېتەي دەپ قالغانىدى . بۇ ئەھۋالنى بايقىغان
دارىن يالغانچىلىق مەسلىسىدە بىرئاز توختاپ ئۆتۈشنى لايىق
تاپتى .

— دۆلەتتە خان ئوردىسى ، ۋىلايەت ـ ناھىيىلەردە ۋاڭ ئوردـ-
سى ئوخشاش ئابرۇي ـ ئىناۋەتكە ئىگە . خان ئوردىسىدىكى ۋەزىر-
لەر ئون بەشىمىز بولسىمۇ خان ئالىيلىرىنىڭ ئالدىدا يالغان ئېيـ-
تالمايمىز . ۋاڭ ئوردىلىرىدا بولسىمۇ ئەھۋال ئوخشاش . خان ئور-
دىسىدا يالغانچىلىق باش كۆتۈرىدىكەن ، دۆلەت گۈمران بولىدۇ .
ۋاڭلار ئوردىسىدا يالغانچىلىق قىلىشمۇ ئېغىر ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈ-

رۇپ چىقىرىدۇ . قاسىم لويىنىڭ بۇگۈنكى ئىقرارىدىن دانىشمەن ، زېرەك موللازەيدىننىڭ دۇنيادا هايات تۇرۇۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ خۇش بولدۇق . لېكىن ، قاسىم لويىدەك غوللۇق سەركەردىنىڭ ئوردىدا يالغانچىلىق بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈپ كەلگەنلىكى قاتتىق غەزىپىمىزنى قوزغايدۇ . بۇنىڭغا ۋاڭ جانابلىرى قانداق قارايدىكىن ؟

— مەن بۇ تۇزكورنىڭ گۇناهىدىن ئۆتەيمەن ! — كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ تۇرغان ۋاڭ غەزەپ بىلەن شۇنداق دېدى ، — بۇ تۇزكورنى ئوتتۇز چېرىكە باش قىلسام ، ئۇ ئاش ـ تۇزۇمنى هارام يېسە ، مەن قانداقمۇ كەچۈرۈم قىلالايمەن ؟ ئەمدى ئۇنى زىندانىدا چىرىتىۋەتمىسەم هېساب ئەمەس !

— بىر يامان ئىش بەزىدە بىر ياخشى نەتىجە بېرىدۇ دەيدىغان بىر گەپ بار ، — دېدى دارىن كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ سالماق ئاهاڭدا ، — ئەگەر شۇ قېتىمدا قاسىم لويى ئاشۇ يالغاننى ئېيتىشقا جۈرئەت قىلمىغان بولسا ، موللازەيدىنىدەك زېرەك ئادەم نابۇت بولۇپ كەتكەن بولاتتى . مەلۇم بولدىكى ، ئۇ بىر تەرەپتىن يالغان ئېيتتى ، يەنە بىر تەرەپتىن موللازەيدىننى ساقلاپ قالدى . بۇ جەهەتلەرنى نەزەرگە ئېلىپ قاسىم لويىغا بېرىلىدىغان جازانى يېنىكلەشتۇرۇش توغرىسىدا ئويلاشساق بولىدۇ . بۇنىڭغا ۋاڭ جانابلىرى قانداق قارايدىكىن ؟ !

— شۇنداق ، شۇنداق ، — دېدى ۋاڭ دارىنىڭ پىكرىگە قوشۇلۇپ . ئۇ بىرئازدىن كېيىن يەنە ئۆز پىكرىنى ئالغا سۈرىدى ، — لېكىن مەن بۇ تۇزكورنى ئەمدى ئوردا خىزمىتىگە قويالمايمەن . ئادەملىرىم ماڭا تۇزكورلۇق قىلسا ، مەن قوپۇپ خان ئالىيلىرىغا تۇزكورلۇق قىلسام ، بۇ دۆلەت قانداقمۇ دۆلەت بولۇپ تۇرالىسۇن ! مەن كەچۈرمەيمەن ! بۇنىڭغا يول قويۇشنىڭ ئۆزى چوڭ جىنايەت . مۇشۇ مەسىلىدە بۇنىڭغا يول قويىدىغان بولسام خان ئالىيلىرى ئالدىدا يۈزۈم قارا بولۇپ كېتەر .

لۇكچۇن ۋاڭ بۇ سۆزلەرنى كۈچەپ سۆزلەپ ئۆزىنىڭ خانغا

بولغان ساداقىتىنى دارىن ئالدىدا نامايان قىلماقچى ۋە بۇ ئارقىلىق «كۆك كەپتەر جازاسى» خانغا قوبۇل بولۇپ قالسا، ئۆز لايىقىدا ئىلتىپات قىلىشنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن يول ئاچماقچى بولاتتى. ۋاڭلار مۇنداق تەرەپلەرگە كەلگەندە تۈلكىدىن نەچچە ھەسسە ئېشىپ چۈشەتتى.

— مەن بۇ يالغانچىنى ئەللىك توقماق ئۇرۇپ ئوردىدىن قوغلاپ چىقىرىمەن، — دېدى ۋاڭ غەزەپ بىلەن.

ۋاڭنىڭ ھۆكمى دەرھال ئىجرا قىلىندى. قاسىم لويغا ئەللىك توقماق ئۇرۇلغاندىن كېيىن سۆرەپ تاشلۇۋېتىلدى. ئۇنىڭ ئېسىۋالغان چەپراس تاسمىلىرى يېشۇۋېلىندى.

شۇنىڭدىن كېيىن دارىن يەنە ئۈچ كۈن مېھمان بولۇپ، تۆتىنچى كۈنى ۋاڭ بىلەن خوشلاشتى ـ دە، ئالتە شەھەر تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. ۋاڭ بۇ مېھماننى داغدۇغا ـ ھەشەمەتلەر بىلەن ئۇرغۇن سوۋغا ـ سالام يوللۇق تۈتۈپ ئۇزاتتى. دارىنمۇ قۇرۇق كەتكىنى يوق، ئۇمۇ ئۇرغۇن ۋەدىلەرنى بېرىپ، ۋاڭ ئالىيلىرىنى قالتىس خۇرسەن قىلىۋەتتى.

10

توزغاق چاڭلىرى بىلەن تولغان تۈگمەندە تاغارلارغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان بىرنەچچە ئادەم سۆزلەشمەكتە ئىدى. تۈگمەن تاشلىرىنىڭ غارقىراپ ئايلىنىشى، بۇغدايلارنىڭ ئىككى تاش ئارىسىدا يانجىلىپ ئۇن بولۇش جەريانىدىكى غۇي ـ غۇيلاشلىرى، سۇكەنىڭ بۇغداي چۈشىدىغان تۆشۈكىگە ئورنىتىلغان تەۋرەتمە چوكىنىڭ تاشقا تېگىپ تىرىڭلاشلىرىدىن ھاسىل بولغان قۇلاقنى پاڭ قىلغۇچى سادالار ئىچىدە كىشىلەر قاتتىق ئاۋاز بىلەن ۋارقىراپ سۆزلىشەتتى.

— لۇكچۇنگە بېيجىڭ تەرەپتىن كاتتا بىر «دارىن» چىقىپتۇ دەيدۇ. بۇ دارىن باشقا ھېچقانداق ئىشنى قىلماي ھېلىقى «كەپتەر

قوغلىتىدىغان» ئىشنى يۈرگۈزۈپتۇ ... — دېدى قىرىق ياشلاردىن ئاشقان چاڭگا ساقاللىق مۇتەللىپ ئىسىملىك كىشى.

— كەپتەر قوغلىتىپتۇ، كىم ئىكەن ئۇ؟ — دېدى قۇلىقى ئېغىر، ئەمما پاراڭغا ئامراق بولغانلىقتىن، كىم سۆزلىسە شۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇرىدىغان ھېيتۇاقى چال قۇلىقىنى دىڭ تۇتۇپ.

— ھېلىقى مۇللازەيدىن بار چاغدا كەپتەر قوغلىتىپ قوغۇنچى كامىل سەپرا دېگەنلەرنى زىنداندىن قۇتۇلدۇرۇۋەتكەن بىر ئىشنى ئاڭلىغانمۇ؟ — دېدى مۇتەللىپ ئۇنىڭ بۇ ئىشتىن خەۋىرى بار - يوقلۇقىنى بىلمەكچى بولغاندەك قىلىپ.

— مۇللازەيدىنىڭ كەپتەر قوغلاتقان ئىشنى دەمسىنا؟ مەن ئۇ ئىشنى سېنىڭدىن بۇرۇن ئاڭلىغان، — دېدى ھېيتۇاقى چال تېرىككەندەك بىر قىياپەتتە، — ھازىر يەنە كەپتەر قوغلىتىپتۇ دېدىڭغۇ، يەنە شۇ مۇللازەيدىن كېلىپ قوغلاتقاندۇ؟

— ياق، مۇللازەيدىن ئەمەس. بېيجىڭدىن چىققان باشقا بىر دارىن قوغلىتىپتۇ دەيدۇ!

— قانداق دارىن ئىكەن؟ كەپتەر قوغلىتىدىغانلىنى ئۇ نەدىن ئۆگىنىپتۇ؟ يەنە شۇ مۇللازەيدىن ئۆگەتكەن نېمە! ... — ھېيتۇاقى چال كەپتەر قوغلىتىپ ئادەملەرنى زىنداندىن قۇتۇلدۇرىدىغان مۆجىزىنى مۇللازەيدىنلا قىلالايدۇ، باشقا ھەرقانداق ئادەم قىلالمايدۇ دەيدىغان تونۇشتا چىڭ تۇراتتى.

— ئۇ يېرىغۇ شۇنداق، لېكىن بۇ قېتىم چىققان دارىننى بەك كاتتا ئەمەلدار ئىكەن دەيدۇ. بۇ دارىنمۇ كەپتەر قوغلىتىپتۇ-دەك، — دېدى مۇتەللىپ ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈپ.

— ياق، — دېدى ھېيتۇاقى چال جاھىللىق بىلەن رەت قىلىپ، — مۇللازەيدىن بېيجىڭغا كەتكەن ئەمەسمۇ، بۇ دارىن شۇنىڭدىن ئۆگىنىۋالغان ئوخشايدۇ. شۇنداق بولمىسا ئۇ نەدىن بىلىدۇ؟ بوپتۇ، ياخشى بوپتۇ. كىملا كېلىپ كەپتەر قوغلاتقان بىلەن تېگى يەنىلا مۇللازەيدىنگە ھېساب. يولىنى شۇ تاپقان تۇرسا، قانداق دېدىم، توغرىمۇ؟

باشقىلار چالنىڭ سۆزىنى توغرا دەپ تەستىقلاشتى . چال ئۆز سۆزىنى كۆپچىلىككە ئاڭلىتالىغانلىقىغا خۇش بولغانلىقتىن كۆزلىرىدىن خۇشاللىق ئوتلىرى چاقناپ كەتكەندى .

— دارىننى كۆرگەنلەر بار ئىكەن ، كىيىم ـ كېچەكلىرى باشقىچە كۆرۈنگەن بولسىمۇ ، چىراي ـ شەكلى موللازەيدىنگە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىكەن دەيدۇ ، — دېدى بىرى .

— موللازەيدىن بېيجىڭغا كىرىپ بىرەر ئەمەل تۇتۇپ چىققانمۇ يا ؟ — دېدى يەنە بىرى .

— بۇنى بىرنېمە دېگىلى بولماس ، — دېدى ئەتىگەندىن بېرى سۆزگە ئارىلاشماي مۆگدەپ ئولتۇرغان ئىسرائىل تۇغمەنچى . بۇ ئادەم كېچە ـ كۈندۈز تۇغمەن بىلەن ھەپىلىشىدىغان بولغاچقا ، كەم قالغان ئۇيقۇسىنى مۆگدەپ تولدۇراتتى . ھازىر سۆز موللازەيدىن ئۇستىدە كېتىۋاتقاچقا مۆگدەشنى تاشلاپ سۆزگە قىسىلغانىدى ، — ئۇ دېگەن ھەممىنى قامىلاشتۇرىدۇ . دارىنلىقىنىمۇ كېلىشتۇرىدۇ . مەن بىر كۆرگەن بولسام ـ ھە ... ۋاي ئىسىت !

— ۋاڭلار موللازەيدىننى ئۆلتۇرۇۋەتتۇق دەپ جار سېلىپ يۈرۈۋاتسا ، نېمىسىنى كۆرىسىز ؟ — دېدى بىرى تۇغمەنچىنىڭ چىشىغا تېگىپ .

— ھەي ، ئۇنداق شۇم گەپنى ئاغزىڭغا ئالغۇچى بولما ! موللازەيدىن ئۆلىدىغان ئادەممۇ ؟ ئۇ ئۆلمەيدۇ ! — دېدى ئىسرائىل تۇغمەنچى ئورنىدىن تۇرۇپ ، — ئۆزىنى ئالدۇرۇپ قويىدىغان ئادەم ئۇ ئەمەس . ئۇنىڭ قەشقەر ، كۇچالاردا قىلغان ئىشلىرىنى ئاڭلىغانمۇ ؟ شۇنچىۋالا ئىشنى ئۇنىڭدىن باشقا يەنە كىم قىلالايدۇ ! ۋاڭلارنى پىرقىرىغۇچتەك ئايلاندۇرۇپ ئويناتقان ئادەم خانغا بوش كېلەمدۇ ؟ مەن بىر كۆرگەن بولسام تونۇۋالاتتىم . ئۇ بىزنىڭ تۇغمەنگە نەچچە قېتىم كەلگەن !

— دارىن تۇنۇگۈن يەمشىدىن ئۆتۈپ كېتىپتۇدەك ، بېرىپ كۆرگەن بولسىڭىز بوپتىكەن ! — دېدى تاغارغا ئۇن قاچىلاۋاتقان بىرى .

— ماڭا خەۋەر قىلساڭلار بولماسمىدى ! كۆرۈپ كېلەتتىم ، — تۇگمەنچى ئارمان قىلىپ بېشىنى چايقاپ تىلىنى چەكتى .

— نەگە بارىدىغان كاتتا ئىكەن ؟ — دېدى بىرى .

— ئۇنى كىم بىلسۇن ! كۆرگەنلەرنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا ، دارىن چۇشكەن هارۋىنىڭ پىچى بار ئىكەن . پىچىنىڭ ئالدىدا پانۇس ئېسىقلىق دەيدۇ . دارىن دېگەننى كۆرگىلى بولماپتۇ . ئۇ كىشى بېشىنىمۇ چىقارمىغۇدەك . ئۇنىڭ ئىككى خىزمەتكارى بار ئىكەن . نەچچە ۋاقىتتىن چىققان دارىنلارغا ئوخشاشمايدىغان بىر يېرى ، دارىندىن تارتىپ خىزمەتچىلەرگىچە هەممىسىلا بىز خەقتىن ئىكەن !

— ۋاي ئىسىت ، راسا كەتكۈزۈۋېتىپتىمەن ـ دە ! — دېدى ئىسرائىل تۇگمەنچى يوتىسىغا شاپىلاقلاپ .

دەل شۇ گەپنىڭ ئۈستىگە تۇگمەنگە سالام قىلىپ بىر ئادەم كىرىپ كەلدى . ئىسرائىل تۇگمەنچى قارايلا چەكچىيىپ قالدى . بىرئازدىن كېيىن ئۇ هەيران بولغان هالدا :

— هەي ··· سەن موللازەيدىنغۇ ، نەدىن پەيدا بولدۇڭ ، ئاسماندىن چۈشتۈڭمۇ ، يەردىن چىقتىڭمۇ··· قانداق كەلدىڭ ، تىنچ كەلدىڭمۇ ؟ — دېدى .

تۇگمەنچى موللازەيدىننى كۆرۈپلا خۇشاللىقىدا سوئال دېگەننى يامغۇردەك تۆكۈۋەتتى . ئۇ ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەيتتى . بۇيانقى ئادەملەر موللازەيدىن دېگەن ئىسىمنى ئاڭلىغان بولسىمۇ ئۇنى تېخى كۆرمىگەن بولغاچقا ، هەيران بولغان هالدا داڭقېتىپ قېلىشقانىدى . تۇگمەنچى سۆزىنى داۋام قىلدى :

— ئاخىر زامان دېگەن شۇ ! — دېدى ئىسرائىل يېقىنسىنى تۇتۇپ ، — ئاخىر زامان بولغاندا كىمنىڭ گېپىنى قىلسا شۇ كېلىدۇ دېگىنى راست ئىكەن . بىز هازىر سېنىڭ سۆزۈڭنى قىلىۋاتاتتۇق ، سۆز ئۈستىگە كىرىپ كەلدىڭ ، قانداق ، تىنچ كەلدىڭمۇ ؟ — تۇگمەنچى ئۇنىڭ قولىنى قويۇۋەتمەستىن ، هۆسنىگە

تويۇنماستىن قادىلىپ قاراپ سۆزلەيتتى ، — بېيجىڭدىن دارىن چىقىپتۇ دەپ ئاڭلىدۇق . دارىن دېگەن سەنمىدىڭ ؟ ياق ، سېنىڭ ئۇستۇېشىڭغا ، كىيىم ـ كېچەكلىرىڭگە قارىسام دارىنغا ئوخشاش-مايسەن . يولدا خېلى جاپا چەككەن ئوخشايسەن ، خان ساڭا ئازراق بولسىمۇ قاراپ قويمىدىمۇ ؟ قىزتالاق ، قاراپ قويسا نېمىسى كېتىدۇ ! ئۇنىڭ ئالتۇن قوڭغۇراقلىق پىستىسىنى تېپىپ قويغىنىڭغا خاپا بولۇپ ، شۇنداق قىلدىمۇيا ؟ بوپتۇ ، نېمىكى بولسا تىنچ كېلىدۇ-ئاپسەن . راستىنى بېيجىڭغا يېتىپ بارالمىدىمۇ ؟

موللازەيدىن بۇ سوئاللارغا خۇشخۇي كۈلۈمسىرەپ بىلەن جاۋاب قايتۇراتتى . ئۇنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرى گەرچە جۇل ـ جۇل بولمىسىمۇ ، لېكىن ئۇزۇن جاپا چەككەن ئادەمنىڭ سىياقى چىقىپ تۇراتتى .

— موللازەيدىن شۇما ؟ — ھېيتئاقى چال ئالدىغا چىقىپ ئۇنىڭ بىلىكىدىن تۇتتى .

— ھە شۇ ، — دېدى ئىسرائىل تۇگمەنچى جاۋاب بېرىپ ، — ئەھۋالدىن قارىغاندا ، خېلىى جاپا تارتىپسەن ، ھېلىقى خان دېگەن قىزتالاق بىرئاز قاراپ قويسا نېمىسى خورايدۇ ؟ سېنىغۇ ماقۇل ، كۆزگە ئىلمىسۇن ، سېنىڭ قولۇڭدىكى خەت پۇتۇن يۇرتنىڭ ئەمەسمۇ ؟ ئۇ خەتكە پۇتۇن يۇرت خەلقى قول بېسىپ بەرگەن تۇرساق ، يەنە نېمىشقا قاراپ قويمايدۇ ؟ خان دېگەن پۇقراغا خان ، پۇقرا بولمىسا ئانىسىغا خان بولامدۇ ؟ بىز ئەۋەتكەن خەتكە ، بىز ئەۋەتكەن ئادەمگە نېمە ئۈچۈن بىزە قاراپ قويمايدۇ ؟ مۇنداقمۇ يولسىزلىق قىلامدۇ ئۇ قىزتالاق !

— يوللۇق ئادەم خان بولامدۇ ؟

— پۇقرا سۆيگەن ۋاڭ بولامدۇ ؟

كۆپچىلىكتىن چىققان بۇ قاپىيىلىك گەپكە ھەممەيلەن ئىختىيارسىز كۈلۈشكەنىدى ، تۇگمەن ئىچى جاراڭلاپ كەتتى .

— بوپتۇ ، نېمىكى بولسا تىنچ ـ ئامان كەپسەن ! قېنى بىزگە نېمە ئەكەلدىڭ ؟ — دېدى ئىسرائىل .

— مانا ماۋۇنى ئەكەلدىم ، — دېدى موللازەيدىن مۇشتىنى كۆرسىتىپ .

— بوپتۇ ، ئوبدان بىرنېمە ئەكەپسەن ، قېنى ، بېيجىڭ دېگەن قانداق شەھەر ئىكەن ؟ ئاۋۋال شۇنى سۆزلە !

— بېيجىڭ دېگەن چوڭ شەھەر ئىكەن ، تۆت تەرەپكە ئوڭ شەھەر ئىكەن ، دەرۋازىسى توققۇز ، كوچىلىرى سالا ـ سالا ، دۇكانلىرى ئالا ـ بۇلا ، ئادەمى بەكمۇ تولا ، كۆرۈپ كەتكىلى نەدە چولا . خانىنى كۆرمەي دانىنى كۆردۇم ، گوكەي ئاتلىق ناننى كۆردۇم ، دەرۋازىسىدىن داچىەنمىگىنى ، راۋاقلىرىدىن تىەنئەنمىننى كۆردۇم . ئادەملىرى چامباشچى ئىكەن ، مۇشتلىرى توڭ تاش ئىكەن ، قورقمايدىكەن خاندىن ، كېچىدىكەن جاندىن ، بىر قاڭقىسا پومزەكتەك ھالقىيدىكەن تامدىن ، مەنمۇ خەقتىن ئۆگىنىپ ، مۇشتۇمنى چىڭ تۇگۇپ ، يۇرتۇمغا يېنىپ كەلدىم . ۋاقتانىۋاق كەلگەندە ، خانغا مۇشت ئېتىشنى بىلىپ كەلدىم ، — دېدى موللازەيدىن يادقا ئېلىۋالغاندەك بىر تىنىقتا سۆزلەپ .

— شۇڭا مۇشتۇڭنى كۆرسىتىپسەن ـ دە ؟ — دېدى ئىسرائىل . بولۇنغان بۇ سۆزلەرگە ئەتراپتىكىلەرنىڭ ئاغزى ئېچىلىپلا قالغانىدى .

— ئاقىلغا ئىشارەت ، نادانغا جۇۋالدۇرۇز دېگەن بىر گەپ بار ، — دېدى ھېيتۇاقى ساقاللىرىنى تىترىتىپ ، — ئىشنىڭ يولىنى بىلمىگەنلەرنىڭ تۇمشۇقىغا تۇرتۇپ قويۇش كېرەك . كۆردۇكلارغۇ ، شۇنچە يىراق يەردىن خەلقىنىڭ ئەرز ـ دادىنى كۆتۇرۇپ بېيجىڭغا بارغان ئادەمدىن ھالىڭ قانداق دەپ ئىككى ئېغىز ھال سورىمىغان خانىنىڭ نېمىسىنى خان دېگىلى بولسۇن ؟

— قاراپ سۆزلە ! — دېدى مۇتەللىپ ئۇنىڭ چىشىغا تېگىپ .

— قارىسام ـ قارىمسام دەيدىغىنىم شۇ ، لىدىن چىقمايمەن ، خاندىن قورقمايمەن ! نەگىلا بېرىپ ئېيتساڭلار ئېيتىڭلار ، مەن قورقمايمەن ! — غەزەپتىن ئۇنىڭ ساقاللىرى دىر ـ دىر تىترەيتى . بويۇن تومۇرلىرى چوكىدەك كۆپۈپ كەتكەنىدى . بۇيانقىلار

ئۇنىڭ راستتىن ئاچچىقى كەلگەنلىكىگە قاراپ ، راست - راست دېگەندەك بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇشتى . چال يەنە بېسىلماستىن سۆزلەيتتى :

— ئۇكىلىرىم ، سىلەر كىچىك ، ھېچنېمە كۆرمىدىڭلار ، بىز مۇشۇ كەمگە كەلگۈچە بىر قېتىممۇ ياخشى كۈن كۆرمىدۇق . بېشىمىزغا مىندۈرۈپ قويغان گاڭ غوجىلار ، شەنگەن - لويىلار بىزگە نېمىلەرنى كۆرسەتمىدى دەيسىلەر ؟ ئۇلار بېشىمىزدا ياڭاق چاقتى . ھەر باب بىلەن بىزگە زۇلۇم قىلىپ گۆشىمىزنى شىلدى . يىلىكىمىزنى شۇراپ قۇرۇق ئۇستىخان قىلىۋەتتى . تارتقان دەرد - ئەلەملىرىمىز ئاز ئەمەس . ھېلىمۇ بىز چىدايمىز ، بىز تارتقان دەردلەر تاغلارنىڭ بېشىغا كەلسە ئۇلارمۇ ئېزىلىپ كۈ-كۈم - تالقان بولۇپ كېتەتتى ! ...

چالنىڭ سۆزى تۈگىمەيۋاتاتتى ، ئىسرائىل تۈگمەنچى ئور-نىدىن تۇرۇپ موللازەيدىننىڭ قولىدىن تارتىپ :

— يۈر ئۇكام ، ئۆيگە كىرىپ بىرئاز چاي ئىچىمىز ، — دېدى .

به شنجی قسم

1

موللازەيدىن تۇگمەنگە ئۇشتۇمتۇت كىرىپ كەلگەندە ، تۇگمەن-چى ئىسرائىل ۋە ئۇن تارتقىلى كەلگەن بىرنەچچەيلەن قانداق ھەيران قالغان بولسا ، موللازەيدىن ئۆزىمۇ ئۇلاردىن بەكرەك ھەيران بولدى . چۈنكى ، ئۇ بۇ يەرگە ئىككىنچى قېتىم كېلىمەن ، كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرىمەن دەپ ئويلىمىغانىدى . تاسادىپىي شۇنداق كىرىشكە توغرا كەلدى . بۇنىڭغا نېمە چارە ؟ تىرىكچىلىكتە ئىشلار ھەمىشە شۇنداق ئويلىمىغان يەردە ، كۈتمىگەن ۋاقىتتا پەيدا بولۇپ قالىدۇ ...

ئىسرائىل تۇگمەنچى ئۇنى ئوبدان مېھمان قىلدى . تۇگمەنچىنىڭ ئايالى چاققان ، تېتىك ، داستىخىنى كەڭ ئايال ئىدى . ھەش - پەش دېگۈچە قازانغا گۆش ، سۈيىگە ئۇگرە سېلىپ ئۇلگۈرىدى . بۇ ھاردۇق ئېشى شۇنداق ئوخشىغانىدى . بېيجىڭدىن چىققان بۇ «دارىن» رەسىم - قائىدە ، ئىززەت - ئىكراملار بىلەن ۋاقىت ئوردىسىنىڭ بايانات مول داستىخانلىرىغا داخىل بولغان بولسىمۇ ، لېكىن مۇنداق ئىسسىق باسقۇدەك بىرەر چىنە مەززىلىك ئۇگرە ئىچمىگەنىدى . مانا ئەمدى تۇگمەنچىنىڭ ئۆيىدە راھەتلىنىپ ئولتۇرۇپ ئۇگرە ئىچمەكتە .

تاماق ئاخىرلاشتى . تۇگمەنچى ۋە ئۇنىڭ ئايالىدىن مىننەتدار بولغان موللازەيدىن دۇئا قىلىۋاتقاندا ، تۇگمەندىكىلەر بىر-بىرلەپ كىرىپ كېلىشتى . ئۇلار موللازەيدىنىنىڭ پارىخىنى ئاڭلايمىز دەپ كىرگەنىدى . موللازەيدىن بار يەردە قىزىق پاراڭلار چوقۇم بولاتتى ، شۇڭا ئۇلار كىرىپلا موللازەيدىنىنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇرۇشتى . بەزىلەر سوئال سورىغان بولۇپ ئۇنىڭ ئاغزىنى تاتىلاشتى .

شۇنداق قىلىپ بۇ ئاخشىمى ئۇزۇندىن - ئۇزۇن قىزىق پاراڭلار بولدى . كىشىلەر ئۇنىڭ پاراڭلىرىدىن ھۇزۇرلىنىپ كۈلۈشتى ۋە رازى بولۇپ ئېغىر ئەلياقۇ بولغاندا ئاندىن تارقىلىشتى .

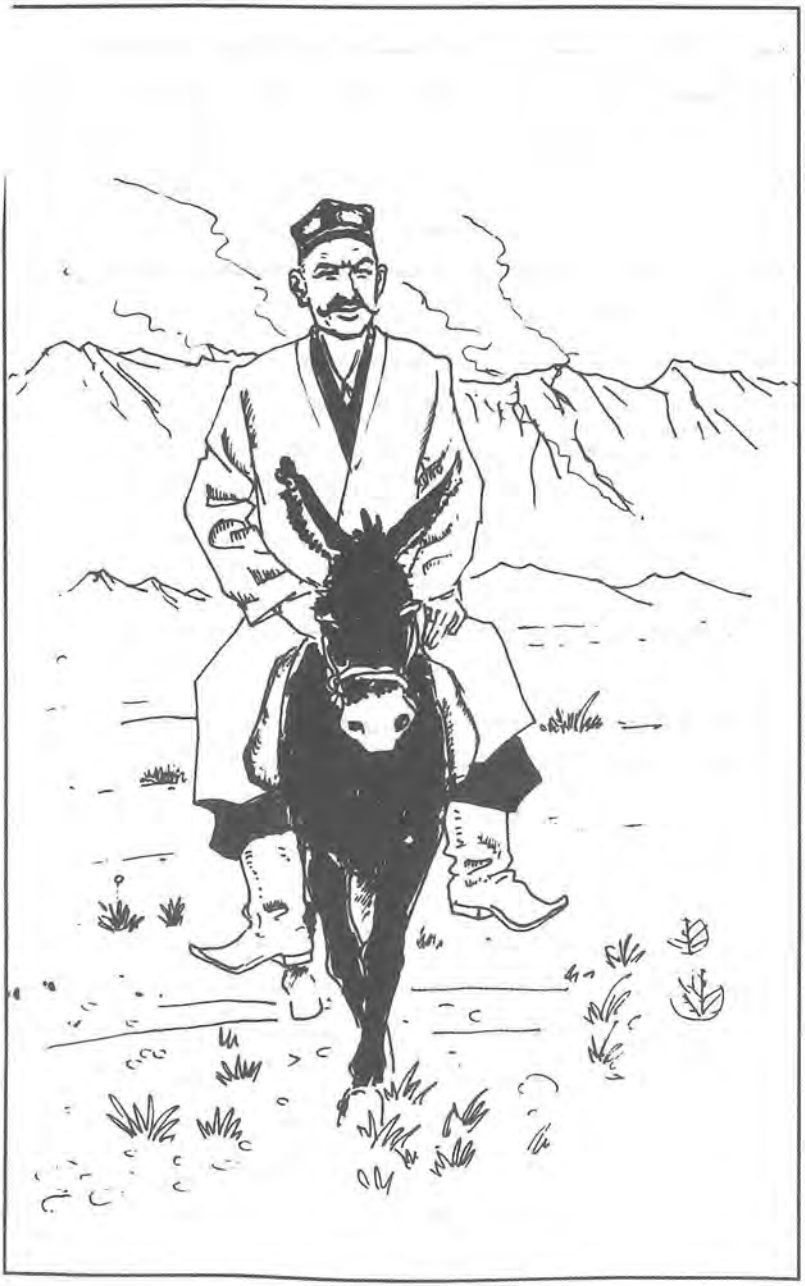
موللازەيدىن يېتىپ ئۇخلىماقچى بولدى . ئۇ خېلىلا ھارغان-

دى . تۇگمەنچى ئۇنىڭغا بىر كىگىز ، بىر ياستۇق بەردى . ئۇ ئەمدى تالادا خالىغان يەرگە كىگىز سېلىپ ياتتى . ئاسماندا يۇلتۇزلار جىمىرلايتتى . ئون بەش كۈنلۈك تولۇن ئاي دەرەخلەر ئارىسىدا چاقچاق قىلىۋاتقاندەك گاھى كۆرۈنۈپ ، گاھى كۆرۈنمەي قالاتتى . ئۇ نېمانچە يېقىملىق ـ ھە ! ياق ، ئۇ ئاي ئەمەس ، ئايىمخان ! ... قەدىناس ھەمراھى ئايىمخان كۆز ئالدىغا كەلدى ـ دە ، ئىخ-تىيارسىز تولغىنىپ كەتتى . ئايىمخان ... بەلكى قاھارجان ، سەتىرەم ئۇنىڭ يېنىدا ئۇخلاپ ياتقان بولسا ، ئايىمخان خۇددى مۇشۇ ئايدەك ماڭا قاراۋاتقاندۇ ! بۇ يەردە سوزۇلۇپ ياتقىنىم نېمە-سى ، بارسام بولمامدۇ ؟ ئۇ ئۇزۇنغىچە ئۇخلىيالمىدى .

ئۇ ئۆينى سېغىنغانىدى . ئۆيدىن ئايرىلغىلى نەۋاق ؟ بۇ ئارە-لىقتا نەگە بېرىپ ، نەدە توختىغانلىقى ، قانچىلىك ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ ئۆتكەنلىكى ئۇنىڭغا بەش قولدەك ئايان ئىدى . ئۆيدىن ئايرىلغاندىن كېيىن ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن قاتتىق ـ قۇرۇق ، ئىسسىق ـ سوغۇق ، ئاچ ـ توق كۈنلەرنى ، بۇرگە قاينىاپ كەتكەن ساراي ئۆيلەردە يېتىپ ، ئارامسىز ئۆتكۈزگەن تۈنلەرنى قانداقمۇ ئۇنتۇپ قالسۇن ؟ ! ... بۇ سەرگۈزەشتىلەر ، جاپا ـ مۇشەققەتلەر ئائىلىنىڭ نەقەدەر ئىللىق ۋە ئارامبەخش راھەت ماكان ئىكەنلىكى-نى ئەسلىتىپ ئۇنى بىئارام قىلاتتى .

ئۇ تۇگمەنچى بىلەن خوشلىشىپ ئۆز ئۆيىگە قاراپ يول ئالدى . تۇگمەنچى ئۇنىڭغا قارا ئېشىكىنى توقۇپ مىندۇرۇپ قويدى . كاسا-پەت دۇلدۇلنىڭ ئۆزى ئىدى ، بىردەممۇ توختىماستىن تاكىراڭلاپ چاپاتتى . دۇرۇس ، ئۇ تۇگمەنچىنىڭ قولىدا كېچە ـ كۈندۈز قوناق يەپ جېنى ئىچىگە پاتماي قالغان ـ دە ! بوپتۇ يۇگۇرىۋەر ، كۈن چىققۇچە مېنى ئۆيۈمگە يەتكۈز ، شۇنداق قىلساڭ سېنى بىر شىڭ كېپەك بىلەن مۇكاپاتلىشىم مۇمكىن ...

ئاشۇاقتى بولغاندا لۇكچۇننىڭ قارىسى كۆرۈندى . موللا-زەيدىن يۇرتنىڭ قارىسىنى كۆرۈپ كۆزىگە ئىسسىق ياش ئالدى . ئۇنىڭ يۇرىكى خۇشاللىقتىن تىترەۋاتاتتى ، مەھەللە بارغانسېرى

يېقىنلاشماقتا ...

«مەھەللە ئىچى بىلەن ماڭسام كىشىلەر نېمە دەپ قالار ، مېنى كەپتۇ دەپ چۈقان كۆتۈرەرمۇ ؟ ئۇنىڭدىن كۆرە ئۆزۈم بىلگەن ئارقا يوللار بىلەن ماڭاي» . ئۇ چوڭ يولنى تاشلاپ دالانكارىزغا كىرمەستىن ئۇدۇللاپ ئۆز مەھەللىسىگە قاراپ ماڭدى . تەرگە پىشقان ئېشەك تىنىمسىز چاپاتتى . ئۇ ئېشەكنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ ئېشىك ئالدىدا توختىغاندا چىكتى چۈش بولغانىدى . قۇمدا ئويناۋاتقان ئىككى بالىسى ئۇنى كۆرۈپلا يۈگۈرۈپ كەلدى . قاھارجان غۇلىچىنى كېرىپ كەپتەردەك ئۇچۇپ كېلەتتى . سەتىرەمنۇ قالماي كېلەتتى . موللازەيدىن ئېشەكتىن چۈشۈپ ، ئىككى بالىنى تەڭلا قۇچاقلاپ كۆكسىگە بېسىپ سۆيۈپ ئەركىلەتتى . بالىلارمۇ ئۇنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ قۇچاقلاپ سۆيەتتى .

— ئاتا ـ ئاتا ، نەگە بېرىپ كەلدىڭ ؟ — دەيتتى قاھارجان .

— ئاتا ـ ئاتا ، ماڭا نېمە ئەكەلدىڭ ؟ — دەيتتى سەتىرەم .

ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە بالىلىرىنى يەرگە قويغان موللازەيدىن :

— سىلەرگە مانا ماۋۇنى ئەكەلدىم ! — دېدى ئۇ مۈشتىنى ئىككى بالىنىڭ بۇرنىغا پۇرىتىپ قويۇپ ، ئاندىن مېھرىبانلىق بىلەن قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى .

موللازەيدىننىڭ بۇ قىلىقى ئىشىك ئالدىدا تۇرغان ئايىمخانغا ياقمىدى .

— نېمانداق تومپاي قىلىق ! — دېدى ئايىمخان موللازەيدىنگە ئالىيىپ ، — بالىلىرىغا سىلىق ئىككى ئېغىز گەپ قىلماقتا يوق ، مۈشتىنى تەڭلەۋاتقىنىنى قاراڭ ، مۇنداقمۇ قوپاللىق بولامدۇ ؟

موللازەيدىن شۇئان خاتالىقىنى چۈشەندى ، دەرۋەقە ، بېيجىڭدەك يەردىن ئىككى مۈشتۇمنى كۆتۈرۈپ كەلدىم دېگەن سۆزنى بالىلار قانداق چۈشەنسۇن ! بولار ئىش بولدى . چۈشەندۈرۈپ تۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق . شۇڭا ، ئۇ خاتالىقىنى بوينىغا ئېلىپ تۇزەتمەكچى بولدى .

— گەپ تاپقاندا يار يوق ، يارنى تاپقاندا گەپ يوق دېگەندەك سىلەرنى كۆرۈپ خۇشاللىقمدا قىلغىلى گەپ تاپالماي قالدىمۇ قانداق ؟ قاملاشمىغان گەپلەرنى دەپ سالدىم ، كەچۈرۈڭلار ، مېنى كەچۈرۈڭلار بالىلىرىم ، — موللازەيدىن بالىلىرىنى قايتا قۇچاقلاپ كۆتۈرۈپ ئەركىلەتتى ، سۆيدى . ئۇلارنىڭ دالدىسىدىن ئايىمخانىنىڭ كۆزىگە قاراشنىمۇ ئېسىدىن چىقارمىدى . ئايىمخان ئۇنىڭغا ئاچچىقى بىلەن قادىلىپ تۇراتتى .

— ئۆيدىن ئايرىلغىلى نەۋاق ، هازىر بىز دېگەن يات كىشىلەر-دەك بولۇپ قالدۇق . ئەلۋەتتە ، ئىككى ئېغىز يۇمشاق گەپ بىلەن كىرىش لازىم ئەمەسمۇ ؟ — ئايىمخان نەق جىنايىتى بىلەن تۇتۇلغان ئادەمگە سۆزلىگەندەك ئاچچىق قىلىپ غودۇڭشىدى ، — بۆزچىنىڭ موكىسىدەك بىردەم ئۇ تەرەپكە ئۆتكەن ، بىردەم بۇ تەرەپكە كەت-كەن ، ئاغزىغا كەلگەننى بوغۇزىغا يۇتماي سۆزلەۋاتقان ، خەلق ، خەلق دەپ يۈگۈرۈۋاتقان ، نېمىدېگەن ئەخمىقانىلىك بۇ ! ؟ ئۆي كارى قانداق ، بالىلار قانداق چوڭ بولۇۋاتىدۇ ، بۇلار بىلەن قىلچە كارى يوق . باشقا ئادەملەر تېرىقچىلىق قىلامدۇ ، كارىز چاپامدۇ ، كېسەك قۇيامدۇ ، هۈنەر قىلامدۇ ، ئىشقىلىپ بىر ئىش-نىڭ بېشىنى تۇتۇپ ئوبدان كۇن كەچۈرۈپ كېتىۋاتىدۇ . بىزنىڭ ئۆيدىچۇ ؟ ئەنە ، ئۇستۇبېشىغا قارىغىلى بولمايدۇ ! ئىككى بالىسىغا ئىككى تال چىلان ئېلىپ كېلەلمىگەن يولغا مېڭىپ نېمە قىلىدۇ ؟ قۇمۇلنىڭ يوغان ـ يوغان چىلانلىرى بارغۇ ! ئۆتسەك تۇزۇك ئۆتەيلى ، بولمىسا ... — ئايىمخان كېيىنكى سۆزنى ئاغزىدىن چىقىرالماي قالدى . ئۇ ئۇمچىيىپ ئارقا تەرەپكە قارىۋالغانىدى .

— ئېيتقانلىرىڭ توغرا ، هەممىنى ئۇستۇمگە ئالىمەن . كېيىن هېچ يەرگە بارماسلىققا ۋەدە بېرەي ! — دېدى موللازەيدىن باشقا هەرقانداق چۇشەنچە بېرىشلەرنى هاجەتسىز كۆرۈپ .

— ئۇنداق ۋەدىلەرنى جىق ئاڭلىغان !

— بۇ قېتىم راست !

موللازەيدىن بۇ سۆزنى ئايىمخانغا يېقىن تۇرۇپ دېگەنىدى .

شۇڭا ، ئۇنىڭ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنغان نەپەسلىرى ، يۈرىكىنىڭ گۈپۈلدەپ سوقۇشلىرى ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى . تەتۈر قاراپ تۇرغان ئايىمخاننىڭ ئارقا بويىدىن تۇتقان موللازەيدىن ئۇنىڭ دۇمبىسىنى سىلاپ تۇرۇپ :

— بۇ قېتىم راست ، — دەپ ئاستا پىچىرلىدى . ئايىمخان كۈلۈۋەتتى . مۇنداق بولۇشى سەۋەبسىز ئەمەس ئىدى . چۈنكى ، دۇمبە سىلاشنىڭ ھەر ئىككىسى چۈشىنىدىغان قىسقىچە ھېكايىسى بار ئىدى .

يېڭى تويى بولغان ياكى ئەڭ ياخشى ئۆتۈۋاتقان بىر جۈپ ئەر ـ ئايال ئوتتۇرىسىدا قېيىداشلار بولۇپ تۇرىدۇ . بولۇپمۇ موللازەيدىن بىلەن ئايىمخان ئوتتۇرىسىدا مۇنداق ئىش كۆپ تەكرارلانغانىدى . ئايىمخان قېيىداپ قالغان چاغلاردا موللازەيدىن : «ياقۇپ پەيغەمبەرنىڭ ئوغلانلىرىدىن بىرىنىڭ ئاۋازى دەھشەت ھەيۋەتلىك بولۇپ ، ئۇ نەرە تارتسا دۇشمەن تەرەپنىڭ سېپىل ـ ئىسىتىھكاملىرى زىلزىلىگە كېلىپ يىمىرىلىپ كېتىدىكەنمىش . لېكىن ، ئۇنىڭ بىرلا مىجەزى بولۇپ ، نەرە تارتاي دەۋاتقاندا ئىككىنچى بىر ئادەم كېلىپ ئۇنىڭ دۇمبىسىنى سىلاپ قويسا ، غەزىپى تارقاپ كېتىپ نەرە تارتالماي قالىدىكەن . شۇنىڭغا ئوخشاش خاپا بولغان ھەرقانداق ئادەمنىڭ مۇرىسىگە شاپىلاقلاپ دۇمبىسىنى سىلاپ قويسا ئاچچىقى تارقاپ كېتىدۇ ، دەيدۇ . شۇ گەپ راستمۇ ؟ » دەيتتى ـ دە ، ئۇنىڭ دۇمبىسىنى سىلاپ ، كېيىنچە قولتۇق ، بىقىنلىرىنى سىلاشتۇرۇپ ئاسانلا ئۆزىگە قارىتىۋالاتتى . ئادەتتە ئايىمخانمۇ شۇنىڭغا ئۆگەنگەن ، قېيىداپ ياخشىلاشقاندا پەيدا بولىدىغان لەززەتنى چۈشەنگەنىدى . شۇڭا ، بۇ قېتىم موللازەيدىن ئۇنىڭ ئارقا تەرىپىگە كېلىپ ، دۇمبىسىگە قول تەگكۈزۈش بىلەنلا كونا ئىشلار ئېسىگە كېلىپ كۈلۈپ تاشلىغانىدى .

ئايىمخان ئۇنىڭ قولىدىن ئاجراپ لىمتاق تەرەپكە بېرىپ يوتقانلارنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇلغان بوپىنى ئالدى ـ دە ، يەرگە تاشلاپ ئۇنىڭدىن بىرقۇر كۆڭلەك ـ تامبال چىقاردى . تامبالنىڭ

باغلىرىغا يېشىل پۈپۈك كەشتىلەنگەندى . ئۇنىڭ بۇ نەرسىلەرنى موللازەيدىن ئۇچۇن كۆڭۈل قويۇپ تەييارلىغانلىقى چىقىپ تۇراتتى .

— قازناقتا كىرىپ كىيىملىرىنى يەڭگۈشلىۋالسىلا ! — دېدى ئايىمخان ئۇنىڭغا كۆڭلەك ـ تامبالنى سۇنۇپ .

— لازىمى يوق ، — دېدى موللازەيدىن كىيىم يۆتكەشنى رەت قىلىپ .

— قولۇم ـ قوشنىلار كۆرسە سەت ئەمەسمۇ ؟

— سەت دېگەن نېمە ، مەن ئۇنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى كۆرمەكچىمەن ! — دېدى موللازەيدىن قىسقا قىلىپ .

سۆزنىڭ ئاخىرى تۇگىمەستىنلا قولۇم ـ قوشنىلاردىن ئەر ـ خوتۇن ، ئوغۇل ـ قىزلار بولۇپ بىر توپ ئادەم كىرىپ كەلدى .

قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ يوقلاپ كىرگەنلىكى ئادەتتە ياخشى ئىش ، مەيلى ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئادەمنى كۆرۈشكە كىرگەن بولسۇن ، بەزىلىرى كىيگەن كىيىمىنى ، بەزىلىرى ئومۇمىي ئەھۋالىنى ، بەزىلىرى ئەكەلگەن مال ـ مۇلۇكنى كۆرگىلى كىرگەن بولسۇن ، بەرىبىر ياخشى ، كىرمىگەندىن جىق ياخشى .

كىرگەنلەر سالاملىشىپ ، قول تۇتۇشۇپ يۇز سىيپاشتى . ئاندىن ئەھۋال سورىشىپ بولغاندىن كېيىن رەسمىي پاراڭغا چۇشتى .

— كەتكەن كېلەر ، كەتمەنلىگەن كەلمەس دېگەندەك ، ھەرنېمە بولسا تىنچ ـ ئامان كېلىۋاپسەن ، — دېدى بىرى ئىچ ئاغرىتقاندەك قىلىپ .

— سېنى بىز بېيجىڭدىن بىرەر ئەمەل چاپىنى كىيىپ كېلەمدىكىن دېسەك ، كەتكەن تۇرقۇڭ بىلەن ئارانلا كەپسەنمۇ نېمە ؟ — دېدى بىرى مەسخىرە ۋە تەنە ئارىلاشتۇرۇپ .

— نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا كاتتا بىر دارىن كەلدى . گاڭ غوجىلار پىچانغىچە ئالدىغا چىقتى . ئۇنچىلىك بولالمىساڭمۇ شۇنداقلارغا پولدەك[1] بولۇپ كەلگەن بولساڭمۇ بىرئاز ياخشى بولماس ـ

① پولدەك — خىزمەتكار مەنىسىدە .

ممدى؟ — دېدى بىرى تېخىمۇ يالىڭاچ شاڭخو قىلىپ .

موللازەيدىن بۇ سۆزلەرگە ئۇنداق ياكى مۇنداق دەپ جاۋاب قىلماستىن ، پىسسىڭكىدە كۈلۈپ قويۇش بىلەن تاقابىل تۇراتتى . ئۇ شۇ ئۇسۇل بىلەن كىمنىڭ نېمە مەقسەتتە ھال سوراۋاتقانلىقىنى بىلمەكچى بولاتتى .

بىردەمدىن كېيىن شەيخ ، ئىمام ، مەزىن قاتارلىقلار يوقلاپ كېلىشتى . ئىلگىرى كىرگەن قولۇم ـ قوشنىلار ئۆيىنى بىكار قىلىپ چىقىپ كېتىشتى . ئۆيگە كىرگەن شەيخ تۆرگە چىقىپ پاتمە قىلغاندىن كېيىن ، ئۆزىچە سۆز باشلاپ :

— خۇدا دېسەڭ قەنت يەرسەن ، مەخلۇق دېسەڭ پەند يەرسەن ، ھېلىمۇ ياخشى جېنىڭنى ساقلاپ تىنچ ـ ئامان كېلىۋاپسەن ! — دېدى . ئىمام ، مەزىنلەر بېشىنى لىڭشىتىپ ئۇنىڭ سۆزىنى تەستىقلىشاتتى ، — دۇنيا دېگەن پانىي ، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچىلىك دەيدۇ كىتابلاردا ، بۇ قىسقا دۇنيادا تائەت ـ ئىبادەت قىلغانغا يەتمەيدۇ . بىزگە ئەسقاتىدىغىنى باقىي ئالەم ...

— ھەق راست ، ھەق راست ! — دېدى ئىمام كېكىرەكلىرىنى قىرىپ ، — چوڭ بولدۇق . ئۆمرىمىز بىر يەرگە بېرىپ قالىدى . ۋاقىت ئېقىن سۈدەك ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ . كەتكەن ئۆمۈرلەرنى ئالتۇن بېرىپمۇ تاپقىلى بولمايدۇ . ئەمدى كېيىنكى ۋاقىتنى بولسىمۇ چىڭ تۇتۇپ ، تائەت ـ ئىبادەت قىلغانغا يەتمەيدۇ . ئارتۇق ئىشلارنى ، زىيادە مېڭىشلارنى توختىتىپ ئىبادەت قىلىۋېلىش جايىز . موللازەيدىن ئاخۇن تىنچ قايتىپ كېلىۋاپتۇ ، ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىن بولسىمۇ جامائەتچىلىك قىلىپ ئۆتسە نېمىدېگەن ياخشى !

— دۇنيادا بۇنىڭدىن ئارتۇق ياخشى ئىش يوق . قېنى ئىمام ، موللازەيدىن ئاخۇنغا ئىمان يېڭىلاپ قويساق دەيمەن ! — دېدى شەيخ مەزىنگە مەنىلىك قاراپ .

— ياخشى گەپ بولدى ، — دېدى ئىمام ۋە ئۇششاق سۈرىلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن بىردىنلا دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتى ، دۇئادىن كېيىن ھەممىسى بىر ئېغىزدىن تەبرىكلەشتى .

— مۇبارەك بولسۇن موللازەيدىن ئاخۇن ، سىلىگە خۇدايىتائالا يېڭىدىن ئىنساپ ـ تەۋپىق ۋە ئىمان ئاتا قىلدى ، — شەيخ ئاۋازىنى تىترىتىپ داۋام قىلدى ، — ئەمدى يىراق ـ يېقىنغا يۈگۈرۈپ كېتىدىغان ئايىغىمىزنى يىغىپ ، گۈركىرەيدىغان ئاغزىمىزنى ئېتىپ ، يۈرت ـ جامائەتكە قوشۇلۇپ ئۆتكىنىمىز ياخشى . ئاللا ھەممىمىزگە ئىنساپ ـ تەۋپىق ئاتا قىلسۇن ، ئىمانىمىزنى ھەمراھ قىلسۇن !

ئۇلار قوزغىلىپ چىقىپ كېتىشىنىڭ ئورنىغا يەر تەڭىدىن بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويدى . مەزىن دەس ئورنىدىن تۇرۇپ موللازەيدىننى ئىشارەت قىلىپ قازاقتا ئېلىپ كىردى .

— ئاخۇنۇملار ئۇلۇغ سۆزلەرنى قىلدى ، ئاڭلىغانسەن ؟

— ئاڭلىدىم ! — دېدى موللازەيدىن .

— ئاڭلىغىنىڭ ياخشى . ئۇلارغا قويغۇدەك بىرنېمەڭ باردۇ ؟

— تېخى شۇنداق گەپمۇ بارمۇ ؟

— نېمە دەۋاتىسەن ! ئۇلارغا بىرنېمە قويماي قۇرۇق چىقىرىۋەتسەك ، سەت ئەمەسمۇ ؟ — دېدى مەزىن كۆزلىرىنى ئالاق ـ جالاق قىلىپ .

— قانداق قىلىمەن ؟ ھازىر مەندە ئىككى مۇشتۇمدىن باشقا ھېچ نەرسە بولمىسا ، — دېدى موللازەيدىن كۇلۇپ ۋە مۇشتىنى مەزىنىنىڭ كۆزىگە كۆرسىتىپ قويدى .

— بۇ قانداق گەپ ؟ بىرنېمە يوق دېسەك ئەپلىشەمدۇ ؟

— ئەپلەشمىسە گەپلىشەمدۇ ؟

— پاراڭچىلىق قىلما ! — دېدى مەزىن ھومىيىپ .

— ئەمىسە قانداق قىلىمەن ؟

— ھازىر قولۇڭدا بىرنېمەڭ بولمىسا ، كېيىنچە ئاخۇنۇملارنىڭ دۇئاسىنى ئالاي دېسەڭمۇ ياخشى ئەمەسمۇ ! — مەزىن ئەيىبلەش نەزىرى بىلەن موللازەيدىنگە ئاچچىق ھومىيۇبلىپ قازاقتىن چىقتى .

— ئۇنداق بولسا نېسى قېلىپ تۇرسۇن ، كېيىن بىر گەپ

بولار ، — دېدى موللازەيدىن ئۇنىڭ ئىارقىسىدىن تەڭلا چىقىۋېتىپ .

قانداقتۇر تەمەلەر بىلەن بېشىنى سىلىپ ئولتۇرغان شەيخ بىلەن ئىمام مەزىنىنىڭ قازناقتىن قۇرۇق چىققانلىقىنى كۆرۈپ ئۇمىدسىزلەنگەن ھالدا ئۆزئارا مەنىلىك قاراشتى ـ دە ، ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆيدىن چىقىشتى .

— سەت بولدى ، خۇدايىم بۇيرۇسا كېيىنچە بىر گەپ بولار ، — دېدى موللازەيدىن ئۇزىتىپ ھويلىغا چىققاندا .

— بىر گەپ بولار دېگەن قانداق گەپ ئۇ ؟ رازى قىلمەن دېگىن ! — دېدى مەزىن ئۇنىڭغا يەنە ئالىيىپ .

— شۇنداق ، بىر گەپ بولار !

مېھمانلار ئاچچىقىدا كەينىگە قاراپمۇ قويماستىن كېتىشتى . ئۇلار ئۇزاپ تۇرۇشىغا بۇ تەرەپتىن ۋېلىخان بەگ ئاتلىق كەلدى . ئۇ موللازەيدىنى كۆرۈپ قېتىپلا قالدى .

— سەن شۇمۇ ؟ — دېدى ئۇ ھەيرانلىق بىلەن كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ .

— تونۇمايۋاتامسەن ؟ ئاتتىن چۈش ، پاراڭلىشىمىز ، — دېدى موللازەيدىن ئىككى قەدەم ئالدىغا مېڭىپ .

— بىر چاغلاردا سېنى ئۆلۈپ كەتتى دەپ ئاڭلىۋىدۇق ، — دېدى ئۇ سارغىيىپ ـ تاتىرىپ .

— گەپ دېگەن شۇنداق بولىدۇ . راست بىلەن يالغان قوشكېـ زەك دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇ ؟ ئاتتىن چۈش ، كونا ـ يېڭى ، راست ـ يالغان بولسىمۇ پاراڭلىشىمىز .

— يېقىن كەلگۈچى بولما ، — دېدى ۋېلىخان بەگ ھودۇقـ قۇپ ، — يەنە تەلۋىلىك قىلمەن دەۋاتامسەن ؟

ۋېلىخان بەگ موللازەيدىنىڭ نەچچە يىل بۇرۇن ئۆزىنى ئاتـ تىن تارتىپ چۈشۈرۈپ بېشىغا تاغار كىيدۈرگەن ئىشىنى ئەسلەپ ، شۇ ئىش قايتا تەكرارلانمىسۇن دەپ قورقىۋاتقاندى . ئەگەر موللازەيـ دىن يەنە ئىككى قەدەم ئىلگىرىلىگەن بولسا ، ئۇ ئاتنىڭ بېشىنى

قايرىپ بەدەر قاچقان بولاتتى .

— ئاتتىن چۈش ، پاراڭلىشايلى ، ۋاڭلىق مىراسلىرىڭنى ئالـ مامسەن ؟ ياردەم قىلمەن ...

— ئۈنداق گەپلىرىڭنى قوي . ئالدىنقى قېتىمدا شۇنداق دەپ توقماق يېگۈزدۈڭ . ساقمۇ ساق تۆت ئايدا ساقايدىم ، سېنىڭ قىلـ غانلىرىڭ ھېلىمۇ يادىمدا بار . ئۆلسەممۇ ئېسىمدىن چىقمايدۇ ...

شۇ گەپنىڭ ئۈستىگە قاسىم زەڭگى كېلىپ قالدى . ئۇ مەمەـ دانلىق بىلەن سالام بېرىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن ، ئەھۋال سوراشقا باشلىدى :

— باشتا سېنى ئۆلۈپ كەتتى دەپ ئاڭلاپ باشقىچە بولدۇم ، ئەمدى كەپتۇ دەپ ئاڭلىدىم . بار ئىكەنسەن ، قانداق ، تىنچ كەلدىڭـ مۇ ئاداش ؟

— تىنچلىق ، ئۆزۈڭمۇ ئوبدان تۇرۇپسەن ، — دېدى موللازەـ دىن سەممىي ھال سوراپ .

— خىيالىڭدا شۇنىڭ بىلەن مېنى كېرەكتىن چىقتى ، ئەمدى ئۆرە بولالمايدۇ دەپ ئويلىغان بولغىيدىڭ ؟ ئۆلمىدۇق ئاداش . تۇغمەننىڭ ئاستىدىن پۇتۇن چىقىدىغان ئەرلەر بىز !

— توغرا گەپ ، — دېدى ۋېلىخان بەگ ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇـ لۇپ ، — مېنىمۇ ساڭا ئوخشاش ئۆلۈپ كېتىدۇ دەپ ئويلىغان !

— ھاردۇقۇڭ چىقىپ قالغاندۇ ؟ — دېدى قاسىم زەڭگى مەردلەرچە مەيدىسىنى كېرىپ ، — كەل ، باشقىدىن بىر تۇتۇشۇپ كۆرەيلى ، قانداق دەيسەن ؟

— ئىككىمىز بەل تۇتۇشساق قانداق بولار ؟ — دېدى موللازەـ دىن كۈلۈپ تۇرۇپ ، — راستىنى ئېيتسام ، سەن بىلەن بەل تۇتۇشقۇم يوق .

— نېمىشقا ؟ بىر قېتىم تۇتقان بەلنى ئىككىنچى قېتىم تۇتماق ئاسانغۇ ، كەل !

— ئەگەر سەن يەنە ئاللىكىملەرگە باغلاندى بولۇپ خىرىس قىلساڭ ، ئۇ چاغدا تۇتماي ئىلاج يوق !...

— كۆره بۇنىڭ سۆزىنى ! — دېدى ۋېلىخان بەگ ھەيران بولۇپ ، — بۇ يەنە نەچچە يىل ئالدىدىكىگە ئوخشاشلا ئادەمنى سارايڭ تاپىدىغان گەپلەرنى قىلىۋاتىدۇ . تۈت ئۈكام ، بۇ قېتىم ئۇنىڭ بىر يەرلىرىنى سۇندۇرۇپ ئەبجىقىنى چىقىرىۋەتكىنە !

— كەل ، بىر تۈتۈشۈپ كۆرەيلى ! — دېدى زەڭگى قوللىرىنى ئالدىغا سۇنۇپ .

— مەن تۈتمايمەن ، — دېدى موللازەيدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ .

— نېمىشقا ؟ — زەڭگى ئۆڭۈپ ئۇنىڭغا چاڭگال سالدى .

— مەن تۈتمايمەن ، ھازىر سەن مېنىڭ تۈتىدىغان ئادىمىم ئەمەس . ساڭا ھۆرمىتىم بار ، بىئەدەپلىك قىلمايمەن .

زەڭگى بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ توختاپ قالدى . موللازەيدىن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

— مەن سېنىڭ بېلىڭنى تۈنقان ۋاقىتتا سەن كىمنىڭ ئادىمى ئىدىڭ ؟ ئالدى بىلەن شۇ يېرىنى ئويلا . مەن ئۇ چاغدا سېنى كۆرۈپ ۋاي ئىسىت ، بۇ قەدەر كۈچلۈك پالۋان ۋاڭلارغا باغلاندى بولۇپ ، يۈرت خەلقىگە خىرىس قىلغىنى نېمىسى ؟ دەپ ھەيران بولغانىدىم . سەن شۇ چاغدا ئۆز كۈچۈڭنى ۋاڭلار ئۈچۈن سەرپ قىلىپ ، يۈرت خەلقىنى ئېغىر تەڭلىككە سالدىڭ ، ئاندىن مەن ئەلنى شۇ تەڭلىكىتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن تەۋەككۈل قىلىپ مەيدانغا چۈشتۈم . مېنىڭ ئارقامدا خەلق بار ئىدى . سەن شۇ كۈنى مەن بىلەن چېلىشمىدىڭ . مەنمۇ شۇ مەيداندا سېنى يېقىتمىدىم . ئەمەلىيەتتە ، سېنى خەلق كۈچى يېقىتتى . بولغان ئەھۋال شۇ . بۈگۈن بىز نېمىدەپ بەل تۈتۈشماق بولىمىز ؟ ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا بەل تۈتۈشمىساق بولمايدىغان يەنە قانداق ئىش بار ؟ ئاداۋەتىمىز يوق ، تالىشىدىغان يەر ، سۇ ، كارىزلىرىمىز يوق ، يەنە نېمىدەپ بەل تۈتۈشىمىز ؟ ئۆزۈڭ ئويلا ، ئۇ چاغدا سەن ۋاڭ ئوردىسىغا باغلانغان ، ئۇلار سېنىڭ كۈچۈڭدىن پايدىلىنىپ يۈرت خەلقىگە يوغانچىلىق قىلغانىدى . ئەگەر سەن شۇ كۈنى مېنى يېقىتقان بولساڭ ، ۋاڭ غوجىلار سېنىڭ كۈچۈڭ بىلەن خەلقنى يەرگە ئۇرىدۇق ، ئەمدى

بىزنىڭچە كىشى يوق دەپ مەيدىسىگە مۇشتلاپ كۆرەڭلەپ تەنتەنە قىلغان بولاتتى . ئىراده بىلەن سەن شۇ كۈنى مەندىن يىقىلىپ قالدىڭ . ئۇلار ساڭا نېمە قىلدى ؟ سېنى كالتەك بىلەن مۇكاپاتلاپ كېرەكسىز نەرسىلەر قاتارىغا تاشلىۋەتتى . مۇشۇ ئىشىنىڭ ئۆزىلا سېنىڭ چۈشىنىشىڭگە ، هوشۇڭنى تېپىشىڭغا كۇپايە قىلمامدۇ ؟ جېنىم ئاداش ، بۇگۈن سەن بىلەن هەرگىز بەل تۇتۇشمايمەن . بەل تۇتۇشۇشنىڭمۇ هاجىتى يوق . چۈنكى ، سەن هېچكىمگە باغلانمىغان ، خۇددى ماڭا ئوخشاش ئەركىن ئادەمسەن ، نېمىدەپ بېلىڭنى تۇتاتتىم ؟

— ئۆلۈك مالنى ئېيىق چىشلىمەپتۇ ، سەن تۇتمىساڭ مەن قانداق تۇتاي ! — دېدى زەڭگى بىردىنلا بوشاپ . ئەمەلىيەتتە ، ئۇنىڭغا موللازەيدىننىڭ يۇقىرىقى سۆزلىرى تەسىر قىلغانىدى .

— چېلىش ئىككى ئادەم ئوتتۇرىسىدا باشلىنىپ ، بىرى يىقىلىش ، بىرى يىقتىش بىلەن ئاخىرلىشىدىغان ئويۇن ، — دېدى موللازەيدىن ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن ، — بىز هازىر بەل تۇتۇشۇپ چېلىشساق ، ئىككىمىزدىن بىرىمىز يىقىلىمىز . مەيلى مەن يىقىلاي ، مەيلى سەن يىقىل ، مېنىڭچە ، بۇنىڭ هېچقانچە قىزىقى يوق . بىزنىڭ كەينىمىزده باركاللا كۆتۈرىدىغان خەلق ، يەر بىلەن يەكسان بولىدىغان ژاڭ غوجىلار بولمىسا ، ئۇنىڭ نېمە قىزىقى ! قىزىقى يوق ئىشقا بىز يەنە نېمىدەپ چېلىشماقچى بولىمىز ؟ شۇنى بىلىپ قويغىنكى ، مەن سېنىڭ رەقىبىڭ ئەمەس ، بەلكى دوستۇڭ بولىمەن . ئەگەر شۇ ژاقىتتا خەلقنى تەڭلىكتىن ، سېنى زەنجىردىن قۇتۇلدۇرۇۋېتىشنى ئويلىمىغان بولسام ، چېلىشىمەن دەپ مەيدانغا چۈشمىگەن بولاتتىم . شۇ چاغدا سېنى يىقىتىش — ژاڭ غوجىلارنىڭ هەيۋىسىنى يەرگە ئۇرۇۋېتىش خەلقنىڭ مەقسىتى ئىدى . خەلق باركاللا توۋلاپ ماڭا مەدەت بەردى ، ئاخىر ئۆز مەقسىتىگە يەتتى . خەلق كۈچى سېنى ئەمەس ، ژاڭنى يەرگە ئۇردى . خەلق دېگەن مانا شۇنداق ئۇلۇغ ! نى ـ نى باتۇرلارنمۇ خەلق تۇغقان ، سېنىڭ ئاتا ـ ئاناڭ ، مېنىڭ ئاتا ـ ئانامۇ خەلق . سەنمۇ خەلق ئىچىدىن

چىققان چېلىشقاق ، ئۆز كۈچۈڭنى خەلق كۈچى بىلەن بىرلەشتۈر-سەڭ ، ئىناۋىتىڭ ، ئابرۇيۇڭ باشقىچە بولىدۇ . ئۇ چاغدا سەن مېنىڭ ئەڭ ھۆرمەتلىك تاغام بولىسەن ، مەن سېنىڭ يارىمچى دوستۇڭ بولىمەن .

— ئەكەل قولۇڭنى ! — دېدى زەڭگى موللازەيدىنىڭ قولىنى تارتىپ يېڭىۋاشتىن كۆرۈشۈپ ، — مەن ئەمدى سېنى تونۇدۇم !

بۇ ئىككىسى سەمىمىي قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ بىر - بىرىگە قاراشتى . بۇلار بىردەمدىلا ھەقىقىي دوستلارغا ئايلانغاندى .

بۇ ئىككىسى چېلىشسا ، قاسىم زەڭگى موللازەيدىننى يېقىتىپ ئۆچىنى ئالىدۇ دەپ ساقلاپ تۇرغان ۋېلىخان بەگ ئىككىسىنىڭ بىردىنلا دوست بولۇشقىنىغا قاراپ ئۈمىدسىزلەندى - دە ، ئېتىنى قايرىپ قۇيرۇقىنى تىكىۋەتتى .

بۇنىڭ ئارقىسىدىنلا مەتگۈلى يوقلاپ كېلىپ قالدى . ئۇ يىراق-تىنلا موللازەيدىن بىلەن قاسىم زەڭگى ئىككىسىنىڭ دوستلارچە خۇشال تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ :

— ئىككىڭلار بىر جۇپ قارىغايدەك چىرايلىق تۇرۇپسى-لەر ! — دەپ يېقىنلاپ كەلدى .

— كەل مەتگۈلى ئاكا ! — موللازەيدىن قارشى ئېلىپ ئۇنى ئاتتىن چۈشۈرمەكچى بولدى .

— سەن كۈلسەڭ ، مەن قوشۇمامنى تۇرمەيمەن ! — دېدى مەتگۈلى چاقچاق ئارىلاش قاقاقلاپ كۈلۈپ .

— قوشۇمامنى تۇرمىسەم ، ئۇ چاغدا ئىش چاتاق بولاتتى ! — دېدى موللازەيدىنمۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ .

— ئۇ گېپىڭ توغرا ، قوشۇماڭنى تۇرۇپ قويۇۋېتىڭ ، بۇيانقى-لار چوقۇلاپ كاللامنى تېشىپ قويغىلى قىل قالدى ، — دېدى مەتگۈلى .

— ئەمدى تېخمۇ قاتتىقراق تۇرسەم بولغۇدەك . شۇنداق قى-لىپ ئۆزۈمنى ئۇزاقراق قوغداپ قېلىشىم لازىم ! — دېدى موللا-زەيدىن كۈلۈپ .

ئوتتۇرىدا بولۇنغان سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ئىككىسىلا چۈشەنەتتى . قاسىم زەڭگىمۇ بۇ سۆھبەتلەرگە دوستلارچە قوشۇلۇپ كەتتى .

2

مۇللازەيدىن بىرقانچە كۈن ئۆيدە مېھمان ئۈزىتىش بىلەن بولۇپ ، نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ پەند ـ نەسىھەتلىرىنى ئاڭلىدى . نەسىھەتنى ئاڭلىمايمۇ بولمايتتى ، شۇڭا ئۇ بىر جۈمە كۈنى ئەتىگەندىن باشلاپ مەسچىتكە چىقىپ جامائەتكە قوشۇلدى .

مۇللازەيدىننىڭ مەسچىتكە چىقىپ نامازغا ئۇقۇپ جامائەتچىلىك قىلغانلىقىنى كۆرگەن ئىمام ـ مەزىنلەر ۋە ئۆرپ ـ ئادەتنىڭ ئېغىر يۈكلىرى ئاستىدا مىجىلىپ ، كۈندىن ـ كۈنگە مۈكچىيىپ كېتىۋاتقان قېرى ـ چۈرىلەر ئىنتايىن خۇش بولۇشتى . ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا مۇللازەيدىن ئەمدى ئادەم بوپتۇ دېگەن چۈشەنچىگە كەلگەنىدى .

مۇللازەيدىن ئىشىنىڭ چوقۇم شۇنداق بولىدىغانلىقىنى چۈشەنەتتى . چۈنكى ، ئىمام ـ مەزىنلەر ، قېرى ـ چۈرىلەر بىر كىشىنىڭ ئادەم بولغان ـ بولمىغانلىقىنى ئۇنىڭ مەسچىتكە چىققان ـ چىقمىغانلىقى ، ئېڭىكىگە ساقال قويغان ـ قويمىغانلىقى ، سەدىقە بەرگەن ـ بەرمىگەنلىكى بىلەن ئۆلچەيدۇ ـ دە !

ئەتىسى ئىمام نامازدىن كېيىن ئومۇمىيۈزلۈك ئىمان ـ ئىسلام ئۇقۇپ ، ئىمان يېڭىلاش قىلدى . ئۇنىڭ ئاساس قىلغىنى مۇللازەيدىن ئىدى . بۇ ئىشلارنى ئۇ چۈشىنىپ ئولتۇراتتى . ئىمان يېڭىلاپ بولغاندىن كېيىن ئەمرىمەرۇپ قىلىپ ساۋاب تېپىشنىڭ نۇرغۇن ساھەلىرىدە ۋەز ـ نەسىھەت سۆزلىدى . ئەڭ ئاخىرىدا ھەربىر مۆمىن بەندە تىنچ ئوقەت قىلىش ، كۈپۈرلۈق گەپ ـ سۆزلەردىن تىلىنى تارتىش ، ئاغزى ئىتتىكلىك قىلماسلىق ، ئۇنىڭ ئورنىغا كۆپرەك كەلمە ئىستىغپار ئوقۇپ توۋا قىلىش ، سەدىقە ـ ئىھ ـ

سان ، ئۆشره ـ زاكات بېرىش جەھەتلەردە مەسەل قىلىپ نۇرغۇن سۆز قىلدى .

ئىمامنىڭ پەند ـ نەسىھەتلىرىدىن رىغبەتلەنگەن موللازەيدىن ئىمام يەتمەكچى بولغان مەقسەتلەردىن ھالقىپ چۈشىدىغان بىر مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويۇشنى لايىق كۆردى ـ دە :

— مېنىڭ بىر سوئالىم بار ، سورىسام قانداق بولار ؟ — دېدى ئۇ تاماقلىرىنى قىرىپ ئەدەپ بىلەن .

— سوراڭ ، سوراڭ ، — دېدى ئىمام بۇ يېڭى ئادەمنىڭ رايىنى قايتۇرماسلىق ئۈچۈن رۇخسەت بېرىپ .

— پەيغەمبىرىمنىڭ زامانىسىدا بىر كۈنى پەيغەمبىرىم ساھابىلەرگە دەرس ئېيتىپ ئولتۇرسا ، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام كېلىپ : «بۇگۈن ئاشۇئاقتى بىلەن ×× ئەرەبنىڭ جېنى قەبزە قىلىنىدۇ ، ۋاقىپ بولۇڭ» دەپ خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ . پەيغەمبىرىم كۆڭلىدە بۇگۈن ئاشۇئاقتى بىلەن نامازغا ئېيتىپ كەلسە ، ساھابىلەر بىلەن بىرلىكتە بېرىپ جىنازا نامىزىنى ئوقۇپ كېلەي دەپ ئويلاپ ئولتۇرۇپتۇ . ئاشۇئاقتى بوپتۇ ، خەۋەر يوق ، چۈش بولاي دەپتۇ ، يەنە خەۋەر يوق ، ھېچكىم نامازغا ئېيتىپ كەلمەپتۇ . بۇنىڭدىن تەئەججۇپلىنىپ ئولتۇرغاندا ، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئىككىنچى قېتىم كېلىپ : «يا مۇھەممەد ، بۇ ئىشقا كۆپ تەئەججۇپلەنمە ! بۇگۈن ئۇ كىشىنىڭ جېنىنى قەبزە قىلىشىنىڭ ۋاقىت ـ سائىتى توشقۇچە ئۇ خۇداغا قۇللۇق قىلىپ پۈتۈن مال ـ مۈلكىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىنى خۇدا يولىدا سەدىقە قىلدى . ئۇنىڭ قىلغان سەدىقىسى ئاللانىڭ دەرگاھىغا قوبۇل بولۇپ ، ئۆمرى يەنە ئىككى يىل ئۇزارتىلدى» دەپ خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ . مەن بۇ ھېكمەتنى بىرىدىن ئاڭلىغانىدىم . ئەپسۇسكى ، قايسى كىتابتا ئىكەنلىكىنى سورىۋالمىغانىكەنمەن . بۇنىڭ قايسى كىتابتا ئىكەنلىكىنى بىلمۇالاي دېگەنىدىم ، — دېدى موللازەيدىن يەردىن بېشىنى كۆتۈرمەي ئولتۇرۇپ . سوئالنىڭ جامائەت ئالدىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغانلىقىغا ئىنتايىن خۇشال بولغان ئىمام جاۋاب بېرىشكە باشلىدى :

— پەيغەمبىرىمىزنىڭ مۇنداق ئىشلىرى بىر ئەمەس كۆپ قېتىم بولغان ، كىتابلاردىمۇ كۆپ زىكىر قىلىنىدۇ ، تەپسىردىمۇ بار ، «مۇختەسەرژەقايە» ، «بوستان» ، «گۈلىستان» لاردىمۇ ساخا-ۋەت توغرىسىدا كۆپ بايانلار بار . ئاللاتائالانىڭ بەندىلىرىم ماڭا ئاتاپ سەدىقە قىلسا ، ئەگەر ئۇ بىر تىللا ، بىر سەر تەڭگە بولسىمۇ مەن ئۇنى قوبۇل قىلىپ ، شۇ بەندەمنىڭ رىزق - نېسىۋىسىنى نەچچە باراۋەر ئاشۇرۇپ بېرىمەن ، ئۆمرىنى ئۇزارتىمەن دەپ بەر-گەن ۋەدىلىرى كىتابلاردا ناھايىتى كۆپ . بىز بۇ توغرىدا جامائەتكە دائىم چۈشەندۈرۈپ تۇرىمىز . سەدىقە - ئېھسانىنىڭ بەدىلىگە ئاللاتا-ئالانىڭ بېرىدىغان ئۇلۇغ ھىدايەتلىرىنى داۋاملىق سۆزلەپ كەل-دۇق . ۋەللاھىۋ ئەلەم بىسساۋاب ! — ئىمام دۇئاغا قول كۆتۈ-رۈپ بامداتنى ئاخىرلاشتۇردى .

مەسچىتتىن چىققاندا ئىمام موللازەيدىننى بىللە ناشتا قىلىمىز دەپ ئۆيىگە تەكلىپ قىلدى .

— «ياخشى ئادەمنىڭ بالىسى يامان بولۇپ نەگە بارار» دەيدى-غان ھېكمەتلىك سۆز بار ، — دېدى ئىمام ئۇنى ئۆيىگە باشلاپ كېتىۋېتىپ ، — ئاتاڭ رەھمىتى ئەسلىدە دىيانىتى كۈچلۈك ياخشى ئادەم ئىدى . سەنمۇ ئاخىر بېرىپ ياخشى ئادەم بولدۇڭ . كۆڭلۈڭگە ئىنساپ بەردى . يامان يولغا ماڭغان بولساڭمۇ يىراقلاپ كەتمەي ئاخىر قايتىپ كەلدىڭ . بۇ نېمىدىگەن ياخشى ئىش !...

بۇلار ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن ، ناشتا قىلىپ ئولتۇرۇپ يەنە سۆزلەشتى . ئىمام يولدىكى سۆزنى داۋاملاشتۇرۇپ :

— ئەتىگەن سورىغان سوئالىڭ نېمىدىگەن كاتتا ، نېمىدىگەن ساۋابلىق سوئال - ھە ! نۇرغۇن ئادەم سەدىقە بېرىشنىڭ ئۇلۇغلۇ-قىنى چۈشىنىپ كېتەلمەيدۇ ، مال - دۇنياسىنى ئاللانىڭ يولىدا چىقارغۇسى كەلمەي بېخىللىق قىلىدۇ . بۇگۈن سېنىڭ سورىغان سوئالىڭ ئارقىلىق جامائەت نۇرغۇن ھېكمەتلەردىن خەۋەر تاپتى . بۇ نېمىدىگەن ياخشى ئىش ! بۇنىڭ خاسىيىتى بىلەن سەنمۇ جىق ساۋاب تاپتىڭ . بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ جىق ساۋاب تاپاي دېسەڭ ،

بۇ سوئالنى داۋاملىق سوراپ تۇرۇشۇڭ كېرەك . جامائەت ئاللانىڭ بۇ جەھەتتىكى ۋەدىلىرىدىن كۆپرەك خەۋەر تاپسا ، ئۇلار سەدىقە بەرسە ، بىر كۈن بولسىمۇ كىشىلەرنىڭ ئۈمرى ، سائادىتى ئاشسا نېمىدېگەن ياخشى ! ... — دېدى ئىمام موللازەيدىننى رىغبەتلەندۈرۈپ .

— توغرا ئېيتتىلا ، — دېدى موللازەيدىن ئالدىغا كەلگەن قايماقچايغا نان چىلاۋېتىپ ، — مەن بۇ سوئالنى توختاپ قالماستىن سوراپ تۇراي ، چۈنكى بۇنىڭ خاسىيىتى بىلەن كىشىلەر ئاللا يولىدا سەدىقە ئېھسان قىلىپ ، بىر كۈن بولسىمۇ كۆپرەك ياشسا ياخشى ئەمەسمۇ ؟

شۇ كۈندىن باشلاپ موللازەيدىن ئىمام ـ مەزىنلەرگە يېقىپ قالدى . ئۆلۈم ـ يېتىم ، نەزىر ـ چىراغلارغا ئۇلار موللازەيدىننى بىللە ئېلىپ باردىغان ، ئۆزلىرى بىلەن بىر قاتاردا تۆرده ئولتۇرغۇزۇپ مۇئامىله قىلىدىغان بولدى . ئۇلار سۆز ـ ھەرىكەتلەردە موللازەيدىننى چوڭ كۆرۈپ ، ماختاپ ئۆزلىرىگە تېخىمۇ رام قىلىۋېلىشنى كۆزلەيتتى . تاماق ئۈستىده ئىمام ئۇنىڭغا تاۋاق ئۈستىدىكى سېمىز گۆشلەرنى ھەدىيە قىلغان بولۇپ ، «ئال ، يە» دەپ خۇددى قۇشنى يەم بىلەن كۆندۈرگەندەك ئۆگىتەتتى . موللازەيدىمۇ ئۇلارنىڭ قىلىۋاتقان خەيرىخاھلىقلىرىغا يارىشا جامائەت توپلاغان سورۇنلاردا ھېلىقى سوئالنى سوراپ قوياتتى . ئىمام بولسا بۇ سوئالغا جاۋاب بەرگەن بولۇپ ، شۇ پۇرسەتتە جامائەتكە ئاللا يولىدا كۆپرەك سەدىقە ـ ئېھسان بېرىش توغرىسىدا تەشۋىق ـ تەرغىب قىلىۋالاتتى .

مەھەللىلەرده نەزىر ـ چىراغ كۆپىيىشكە باشلىدى . پۈتى گۆرگە ساڭگىلىغان بەزى قېرى ـ چۈرىلەر ھايات ۋاقتىدا بىر كۈره ، بەش شىكىلىق يەرلىرىنى ۋەخپە قىلىپ ئىمام ـ ئاخۇنلارنىڭ دۇئاسىنى ئالىدىغان بولدى . خەلقنىڭ مۇنداق ساخاۋەت يولىغا مېڭىشى ئىمام ـ مەزىنلەر ئۈچۈن ئوبدان ئىش ھېسابلىناتتى . ئۇلار بۇ ئوبدان ئىشقا ئىچ ـ ئىچىدىن خۇش بولاتتى . بۇ ۋەزىيەتنى

يارانقۇچى موللازەيدىندىن تېخىمۇ رازى ئىدى .

موللازەيدىنىڭ بۇ ئىشلىرى باشقا مەھەللىلەردىكى ئىمامىلار-غىمۇ ئاڭلىنىپ ، ئۇلارنىڭمۇ ھەۋىسىنى قوزغىغاندى . ئۇلار موللا-زەيدىننى ئۆز سۆھبەتلىرىگە قاتناشتۇرۇپ ، ئۆز مەھەللىسىدە يېڭى ۋەزىيەت يارىتىشنى ئارزۇ قىلاتتى . بىراق ، موللازەيدىنىڭ ۋاقتى ئۇلارغا يەتمەيتتى . ئۇنى چوڭ - چوڭ ئاخۇنلار ئىگىلىۋالغاندى .

يۇرتنىڭ چوڭ - چوڭ ئاخۇنلىرى ، مەشھۇر دامولللار توپلىشىپ ، قاراغوجا ، ئاستانە ، سىڭگىم ، مۇرتۇق قاتارلىق جايلارغا سەيلە قىلىش پەسلى بولغاندا موللازەيدىننى ئالاھىدە چاقىرتىپ ئۆزلىرىگە قوشۇۋالدى . بۇ سەپەردە ئاخۇنلار ئاتلىق ، موللازەيدىن ئېشەكلىك مەھەللىمۇ مەھەلله يۇرۇپ سەيلە قىلىشتى . موللازەيدىن بۇ سەپەردە ھېلىقى سوئالنى مەسىل قىلىپ ئوتتۇرىغا قويۇپ ، ئاخۇنۇملارنى جىق رازى قىلدى ۋە ئۇلارنىڭ دۇئالىرىنى كۆپ قېتىم ئالدى .

بىر كۈنى ئۇلار بېخىل بىر بايىنىڭ ئۆيىگە چۈشكۈن قىلىپ مېھمان بولماقچى بولدى . باي ئۇلارغا ئاتاپ قوي سويماستىن ، قاق سالغان بوجا گۆشلەرنى ئانچە - مۇنچە توغراپ ئاددىي غىزا بېرىپلا يولغا سېلىۋەتمەكچى بولدى . ئەمما ، ئاخۇنۇملار بۇ ئۆيدە بىرەر مالنىڭ گۆشىنى يەپ مېھمان بولۇشنى كۆزلەشكەن بولسىمۇ ، بۇ مەقسەتنى ئوچۇق ئوتتۇرىغا قويالمايتتى . بۇنى چۈشەنگەن موللازەيدىن ئىشنى ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكىدەك توغرىلىماقچى بولۇپ ، بايىنىڭ كارىزىنى ماختاش بىلەن سۆز باشلىدى :

— كارىزىنىڭ سۇيى نېمىدېگەن تاتلىق ! — دېدى ئۇ ئاخۇنۇملارغا مەنىلىك قاراپ قويۇپ ، — ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇزدەكلىكچۇ ! ئىچسە ئادەمنىڭ چىشى يەل تارتىپ تۇرىدۇ . ئۇسساپ كەتكىنىمدە بىرنەچچە ئوچۇم ئىچىپ قويغانىكەنمەن ، بۇرنۇمدىن شۇرقىراپ سۇ قۇيۇلغىلى تۇردى . ئۆيدە قىرقىمغان قارا ئوغلاق بار ئىدى ، قايتىپ كېتىپ ...

— نېمە دەيسەن ئەمدى ، سەن قايتىپ كەتسەڭ بىزنىڭ ئىشى-

ممز چاتاق بولمامدۇ؟ — دېدى ئاخۇنلاردىن بىرى، چۈنكى ئۇ سۆزنىڭ مەقسىتىكە ئۇيغۇن باشلانغانلىقىنى چۈشەنگەنىدى.

— چوڭ چاتاق يوق، — دېدى موللازەيدىن بۇرۇنىنى سۈرتكەن بولۇپ، — بېرىپلا قارا ئوغلاقنى ئۆلتۈرۈپ ئۆزۈمنى شورپىلاپ كېلەي، ئاخۇنۇملارغا يېتىشۈالمەن!

— قارا ئوغلاق تېپىلىپ قالار!

— سۈرۈشتە قىلساق تېپىلىپ قالماسمۇ؟

ئاخۇنۇملار بۇ سۆزلەرنى قىلغۇچە باينىڭ كۆزىگە كۆرەڭلىك بىلەن قاراپ، نەپسانىيەتچىلىكىنىڭ ئالماس نەيزىسى بىلەن بېخىلىقنىڭ قېلىن تاملىرىدىن تېشىپ ئۆتمەكچى بولاتتى.

ساھىبخانا ھەرقانچە بېخىل بولسىمۇ، ئاخۇنۇملار تەرىپىدىن سۆز ھەم كۆز ئارقىلىق بولۇۋاتقان بېسىمنى چۈشەنگەنىدى.

— جاپا تارتمايلى، قىرقىمغان قارا ئوغلاق ئۆزىمىزدىلا بار! — دېدى ـ دە، شۇ ئانلا بىر ئوغلىنى قىچقىرىپ ئوغلاق سويۇشقا بۇيرۇدى.

ئاخۇنۇملار شۇ كۈنى بېخىل باينىڭ ئۆيىدە قىرقىمغان قارا ئوغلاقنىڭ گۆشىنى يەپ، شورپىسىنى ئىچىپ ئولتۇرۇپلا موللازەيدىننىڭ قولىدىن ئىش كېلىدىغان ياراملىق ئادەم ئىكەنلىكىنى تونۇغان ۋە ئۇنىڭدىن رازى بولغانىدى.

ئاخۇنۇملار قايسى مەھەللىگە بارماقچى بولسا، موللازەيدىن ئېشىكىنى يۈگۈرتۈپ ئالدىن كېتەتتى ـ دە، مەھەللىگە كىرىپ ئۇچرىغانلا بالىلاردىن: «ئوغلۇم، ساڭا ئاتاڭ بۆرەك بەردىمۇ؟» دەپ سورايتتى، تاكى «ئاتام بۆرەك بەردى» دېگەن جاۋابنى تاپمىغۇچە توختاپ قالمايتتى. ئۇ ئاتىسى بۆرەك بەرگەن بالىنى تاپقاندىلا ئاخۇنۇملارنى شۇ ئۆيگە باشلاپ كىرەتتى. چۈنكى، بالىسىغا بۆرەك بەرگەن ئۆيدە قوي ئۆلتۈرۈلگەن بولاتتى. موللازەيدىن بۇ ئۇسۇل ئارقىلىق ئاخۇنۇملارنى تېخىمۇ رازى قىلاتتى.

لېكىن، مۇنداق ياخشى كۈنلەر ئانچە ئۇزۇن داۋام قىلمىدى، خۇددى ئەتىگەن ئېچىلغان ھەشقىپىچەك چۈشتە سولىشىپ قالغاندەك

دەك ئوڭايلا قويرۇقىنى قۇم باستى . مۇنداق بولۇشقا يەنە شۇ موللازەيدىنىڭ ئىسيانكارلىقى سەۋەب بولدى . ئۇ ئىسيان كۆتۈر-مەي يەنە بىر مەزگىل ئاخۇنۇملارغا ئەگىشىپ يۈرگەن بولسا بەزمە - باراۋەتلەرگە ئىشتىراك قىلىپ ، ياخشى تاماقلارنى يەپ راھەت كۆرۈۋاتقان بولاتتى . بىراق ، ئۇ چىداپ تۇرالمىدى . چۈنكى ، ئۇ كىشىلەرنىڭ ئۆيلىرىگە دوقۇرۇپ كىرىپ مېھمان بولۇپ ، قورساق تويغۇزۇشنىڭ قارشى تەرىپىدە ئۆلۈمدىنمۇ ئېغىر تۇيۇلىدىغان ئىزا - ئاھانەتنىڭ بارلىقىنى ، تاماق قاچىسى قولغا چىققانغا قەدەر بىرقانچە قېتىم چىراي سارغايتىشقا توغرا كېلىدىغانلىقىنى چۈشىنەتتى . شۇڭا ، ئۇ بۇ خىل ھېسسىي تۇيغۇ-لارغا تاقەت قىلالمىدى . ئاخۇنۇملار بىلەن بىللە دۇئا قىلىپ ، يۇزىنى ئېغىر قوللىرى بىلەن تولا سىيپاپ قېلىنلىتىشقا ئۇرۇنغان بولسىمۇ ، خەقنىڭ ئۆيلىرىگە دوقۇرۇپ كىرىپ مېھمان بولۇۋېرىش-كە يۈزى چىدىمىدى . شۇڭا ، ئۇ ئاخىرقى ھېسابتا ئىسيان كۆتۈرۈپ توقۇمنى قارىنىغا ئالدى .

بىر كۈنى ئۇ مەلۇم بىر باينىڭ يىل نەزىرىگە داخىل بولدى . بۇ نەزىر ناھايىتى چوڭ ئۆتكۈزۈلگەن ، نەچچە يۈرتنىڭ ئادەملىرى چىللانغانىدى . داستىخان باينىڭ چوڭ ھويلىسىدا ئايۇانچە ئاستىغا سېلىنىدى . جامائەت توپلانغاندا قارايدىغان بولسا ئاخۇنۇملار ، قارىيە-لار سورۇننىڭ تەڭدىن تولىسىنى ئىگىلەپ ھەممىسىلا تۆرده ئولتۇ-راتتى . ئاندىن قالسا بايلار ، مۆتىۋەرلەر ئولتۇرغانىدى . غېرىب - مىسكىنلەردىن بىرەرىمۇ كۆرۈنمەيتتى . نان سۇندۇرۇلۇپ ، چاي قۇيۇلدى ، ئاندىن تاۋاق - تاۋاقتا ئاش تارتىلدى . چوڭلارنىڭ ئالدىغا چوڭ - چوڭ گۆش بېسىلغان تاۋاقلار قويۇلدى . مېھمانلار خۇددى قوي ھەلەپ يېگەندەك زور ئىشتىھا بىلەن غىزاغا بېقىشتى . تاماقتىن كېيىن چوڭ ئاخۇنۇم ئىشارەت قىلىپ موللازەيدىنىنى قىرائەت ئوقۇشقا تەكلىپ قىلدى . ئۇنىڭ مەقسىتى موللازەيدىنىنى قىرائەت ئوقۇتۇپ بىر پوشكال ، ئىككى نانغا ئىگە قىلىش ئىدى . لېكىن ، موللازەيدىن ئاخۇنۇمنىڭ كۆزلىگەن يېرىدىن چىقماي قوي-

دى . ئۇ قىرائەتكە «ئەرە ئەيتەللەزى» سۈرىسىنى قوشۇمچە ئوقۇپ «ئەلا تەئامىل مىسكىن» جۈملىسىگە كەلگەندە «ئەلا تەئامىل ئا-خۇن» دەپ ئوقۇدى . موللىلار ئېھتىمال موللازەيدىن ئېزىپ قال-غاندۇ دەپ ئويلاپ ، لوقما سېلىپ «ئەلا تەئامىل مىسكىن» دەپ تۇزەتتى . ئەمما ، موللازەيدىن ئۇنىڭغا قۇلاق سالماي ، ئۆز دېگىنى بويىچە تەكرار ئوقۇدى . بۇ ئىشقا غەزىپى كەلگەن ئەررەھمان قارى ئۇنى قاتتىق سىلكىپ :

— «ئەلا تەئامىل مىسكىن» دەپ لوقما سالدى .

— «ئەلا تەئامىل ئاخۇن» دېدى موللازەيدىن قەتئىيلىك بىلەن .

— ئىماندىن چىقتىڭ ! — دېدى ئەررەھمان قارى كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ . قۇرئان ئايەتلىرىنىڭ زىر - زەۋەرلىرى ئۇيان - بۇيان بولۇپ قالسا ، لوقما سېلىپ قان بولۇشۇپ كېتىدىغان قارى پۇتۇن بىر سۆزنىڭ ئۆزگىرىپ كەتكىنىگە چىداپ تۇرالمىغانىدى .

— مەن خۇدانى ئالداشتىن قورقىمەن ! — دېدى موللازەيدىن كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىنمۇ بەكرەك چەكچەيتىپ .

— خۇدانى كىم ئالداپتۇ ؟ تىلىڭنى يېغ ، ئاغزىڭغا تاش - تۇپراق !...

— خۇدانى سىلەر ئالداۋاتىسىلەر ! — دېدى موللازەيدىن ئاۋا-زىنى كۆتۈرۈپ ، — «ئەلا تەئامىل مىسكىن» نىڭ مەنىسىنى بىلەم-سەن ؟ بىلمىسەڭ مەن ئېيتىپ بېرەي : «ئەلا تەئامىل مىسكىن» دېگىنى غېرىب - مىسكىنلەرگە تائام بېرىڭلار دېگەنلىكتۇر . نەزەر سالغىنكى ، مۇشۇ داستىخاندا غېرىب - مىسكىن بارمۇ ؟ مەن قارىسام ، بىرمۇ غېرىب - مىسكىن يوق . ھەممىسلا ئاخۇن ، موللا ، بايلار . ھەممىسلا سېمىز ئات ، يوغان قېچىر مىنىپ كەل-گەنلەر . خۇدانىڭ كالامىدا غېرىب - مىسكىنلەرگە تائام بېرىڭلار دەپ كۆرسىتىلگەن تۇرسا ، غېرىب - مىسكىنلەرگە بېرىلمىدىغان تائامنى ئاخۇنلار ، موللىلار ، بايلار كېلىپ يەۋالسا ، خۇدانىڭ ئەم-رىنى تۇتقانلىق بولامدىكەن ! ؟ كېچە - كۈندۈز «ئەلا تەئامىل

مىسكىن» دەپ ئوقۇپ ، يەيدىغانغا كەلگەندە ئۆزىمىز يەۋالساق ، بۇ چوڭ ئالدامچىلىق ئەمەسمۇ ؟ بىر تەرەپتىن خۇدانى ، يەنە بىر تەرەپ-تىن خەلقنى ئالداش مېنىڭچە توغرا ئەمەس ! شۇنىڭ ئۈچۈن راست سۆزلەپ يېسەك ياخشى بولامدىكىن دەپ ، ئايەتنى ئۆزگەرتىپ ، ئەمەلىيەتتە نېمە بولسا شۇنى قوشۇپ ئوقۇشقا جۈرئەت قىلدىم . يېسەكمۇ راست ئېيتىپ يەيلى !

— سېنىڭ سۆزلىرىڭ كۈپۈرلۈق ! — دەپ ۋارقىرىدى ئەر-رەھمان قارىي بوغۇلۇپ ۋە ئاچچىقىدا ئايلىنىپ كەتكىلى قىل قالدى ، — ئىمانسىزلىق ، ئىماندىن چىقتىڭ ، ھازىر توۋا قىل . خۇدايىتائالا بۇ يەردە غېرىب - مىسكىنلەرگە تائام بېرىڭلار دېسە ، يەنە بىر يەردە ئاخۇن - مۇللىلارنىڭ رىزقىنى يۇرتقا چېچىپ قويدۇم ، شۇ يەردىن تېپىپ يەڭلار دېگەن . بۇ بىزنى يېسۇن ، ئىچسۇن دېگىنى ئەمەسمۇ ؟ !

— ئۇنداق بولسا سىلەر بىلەن سۆزلەشكىلى بولمىغۇ-دەك ! — دېدى مۇللازەيدىن غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇ-رۇپ ، — «ئاغزى قىڭغىر بولسىمۇ سەيلاۋىدىن سۆزلىسۇن» دېگەن-دەك ، ئۇنداق سۆزلىسەڭلارمۇ ، مۇنداق سۆزلىسەڭلارمۇ ئۆزۈڭلار-غا ئوڭ قىلىپ ، دىنىمىزنىڭ ئەھكاملىرىنى ئۆزۈڭلارنىڭ تويماس نەپسىگە بويسۇندۇرۇپ سۆزلەيدىكەنسىلەر ! قارىسام ، سىلەر بىلەن سۆزلىشىپ ئاۋارە بولغانغا تۇشلۇق نەتىجە چىقمىغۇدەك . نەچچە ۋاقىتتىن بىللە يۈرۈپ ھەممە ئىشىڭلارنى كۆردۈم . خەلقە سەدىقە بېرىپ ساۋاب تېپىڭلار ، ئۆمرۈڭلارنى ئۇزارتىڭلار دەيدىكەنسىلەر ، ئەمەلىيەتتە سەدىقىنى يەپ ئۆزۈڭلارنىڭ ئۆمرىنى ئۇزارتىدىكەنسى-لەر ! سىلەر ئالدامچى ئىكەنسىلەر . تىلىڭلار بىلەن دىلىڭلار ، سۆزۈڭلار بىلەن قىلغان ئىشىڭلار ئوخشاش ئەمەس ئىكەن . مەن سىلەرنىڭ مۇنداق قىلىشىڭلارغا قوشۇلالمايمەن . ھازىردىن باشلاپ سىلەردىن ئايرىلدىم !...

مۇللازەيدىن سورۇندىن غەزەپ بىلەن پېشىنى قېقىپ چىقىپ

كەتتى . ئاخۇنلار ، موللا ـ قاربيلار غـىڭ قـىلالماي قالـدى . چۈنكى ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قىلىنغان ھەر قانداق گەپ ـ سۆز ۋە غەيۋەت ـ شىكايەتلەرنىڭ ئورۇنسىز ھەم ئۇنۇمسىز بولىدىغانلىـقىنى موللا ـ قـاربيـلار چۈشىنەتتى . ئـېمىلا دېگەنبـىـلەن ئـۇلارمۇ ئادەم ـ دە !

3

موللازەيدىننىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلىغان ۋاقتى ئۇستى ـ ئۈستىگە ئادەم ئەۋەتىپ ئۇنى ئوردىغا چاقىرتتى . ئەمما ، موللازەيدىن ئوردىغا بېرىشنى خوپ كۆرمەي ، ھەر خىل باھانە ـ سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ كېچىكتۈردى . كېچىكتۈرگەنسېرى قەدىرلىك بولۇپ كەتتى . شۇڭا ، ئۇ بىر كۈنى ئائىلاج ئوردىغا بېرىۋىدى ، ئۇنىڭ كېلىشىگە تەقەززا بولغان ۋاقتى ئۇنى ئەزىز مېھمان سۈپىتىدە قوبۇل قىلدى .

— كەل ، كەل موللازەيدىن ! — دېدى ۋاقتى ئۇنىڭغا تويۇنماس-تىن قاراپ ، — ماڭا يېقىنراق كېلىپ ئولتۇر !

موللازەيدىنگە غوجاكاھ باشلىق ئوردا كاھلىرى ، پاراڭچىلارمۇ ئىززەت ـ ئىكرام كۆرسىتىشتى ۋە ئۇنىڭغا تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك قاراشتى . ۋاقتى خۇشال كەيپىيات ئىچىدە سۆزلەپ :

— مەن سېنىڭ كۆڭلۈڭنىڭ تۈزلۈكىنى بىلىمەن ، ئۆتكەن ئىشلارنى كۆڭلۈڭگە ئالمايدىغانلىقىڭنىمۇ چۈشىنىمەن ! ئۆتكەن ئىش ئۆتتى ، ئۆتكەنگە سالاۋات ! بۇنىڭدىن كېيىن بولسىمۇ ئوردىغا كېلىپ تۇرغىـن . قاچـانلا كـەلسەڭ دەرۋازام ئوچۇق ! — دېدى .

— رەھمەت ! — دېدى موللازەيدىن ۋاقتىنىڭ سۆزلىرىگە جاۋابەن ، — كۆڭلۈمنى راسا چۈشىنىدىكەنلا ، مەن ئۇنداق ئاداۋەت ساقلايدىغانلاردىن ئەمەس ، ئاداۋەت ساقلاش نامەردلىك ئىشى .

— توغرا ئېيتتىڭ ! — ۋاقتى گەپنى باشقا ياققا بۇرىدى ، —

نەچچە ۋاقىتتىن نەگە باردىڭ ، نېمە ئىشلارنى قىلدىڭ ؟ سۆزلەپ باق . سېنىڭ گەپلىرىڭنى خېلىلا سېغىنىپ قالدىم .

— نەگە باردىڭ ، نېمە ئىش قىلدىڭ دەمدىلا ؟ — دېدى موللا-زەيدىن ئالدىرىماي سۆزلەپ ، — بىز دېگەن كىچىك ئادەملەر ، ئۇ يەردە ئىتتىرىلىپ ، بۇ يەردە سوقۇلۇپ تۇگمەنگە چۈشكەن ئۇگۇت-تەك يانجىلىدىغان گەپ . ئۇن بولۇپلا توختاپ قالمايمىز ، يەنە تاسقىلىمىز ، قاۋۇل خوتۇنلارنىڭ قولىدا يۇغۇرۇلۇپ تونۇرلارغا يېقىلىمىز . ئاخىرىدا ئېكەكتەك چىشلاردا چاينىلىمىز . يېغىپ ئېيتساق ، بىزدەك يوقسۇل ئادەملەرنىڭ بولىدىغىنىمىز شۇنچىلىك !...

— ھا - ھا - ھا ... پاراڭ دېگەن مانا مۇنداق بولماي ! — دېدى ۋاڭ خۇش بولۇپ ، مۇنداق ئەپچىل پاراڭلارنى ئۇ خېلىدىن بېرى سېغىنىپ تۇراتتى .

— خۇدايىتائالا بىزگە باشقا بىرنېمە بەرمىسىمۇ ، ھەرقايسىلى-رىغا بەرگەن ئەمەل - ئابرۇي دېگەندىن تېرىقچىلىك بەرگەن بولى-سا ، بۇنچىلىك تاسقىلىپ يۈرمىگەن بولاتتۇق . ئەمەل - ئابرۇي دېگەن باشقىچە نەرسە ئىكەن ، ئۇنى قۇرۇق ياغاچقا تېڭىپ قويسىمۇ كۆكلەۋېرىدىكەن ! — دېدى موللازەيدىن قوشۇمچە قىلىپ .

— بۇ گېپىڭ توغرا ، — دېدى ۋاڭ زوقلىنىپ ، — سەن ئېيتقاندەك ئەمەل - ئابرۇي دېگەندىن ساڭا تېرىقچىلىك بەرگەن بولسا ، ئۇ چاغدا ھەممە ئىشىڭ ئوڭلىنىپ كېتەتتى . ئۇ چاغدا بەخت دېگەن ئىشكىتىنمۇ ، تۇڭلۇكتىنمۇ كىرەتتى . پۇل - مال دېگەن كۇزلۇك غازاڭدەك ئىشىك ئالدىغا تۆكۈلۈپ تۇراتتى ، سەن ئۇنى سۈپۈرۈپ تازىلاپ تۇرساڭمۇ قۇتۇلالمىغان بولاتتىڭ . بىزنىڭ ئىشلارغا قارىساڭلا چۈشىنىپ يېتەلەيسەن .

— مەن قارىمىساممۇ ئەھۋال شۇنداق ، — دېدى موللا-زەيدىن ، — ئۆزلىرى شۇنچە نۇرغۇن دورغا - كاھلارغا توقماق تۇتقۇزۇپ ، تەرەپ - تەرەپتىن كېلىۋاتقان دۆلەت بەختىنى توسۇپ

تۇرىدىكەنلا ، ئەمما ئۇ نەرسىلەر يەنە ئۆزىنى ئۇرۇپ ئوردىغا كېلىپ تۇرىدىكەن . تولا ۋاقىتلاردا شۇلاردىن بىرى ئازغىشىپ بولسىمۇ بىزنىڭ ئۆيلەرگە كېلىپ قالارمىكىن دەپ ئويلايمەن ، لېكىن بۇ ھاماقەتلەر زادىلا ئازغىشىپ قالمايدىكەن !

— راست ئېيتتىڭ ، راست ئېيتتىڭ ! بۇ ئىشلار راستتىن سەن ئېيتقاندەكلا ! — دېدى ۋاڭ مەمنۇن بولۇپ ۋە ئىنچىكە بۇرۇتىنى يىمىرىپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — سەن ئەسلىدە كىشىگە خۇشياقمىدىغان پاراڭلارنى سالمىدىغان پاراڭچى . بىر مەزگىل كېپتىپ قېلىۋىدىڭ ، بەزىلەر سېنى ئۆلۈپ كەتتى دەپ خەۋەر قىلدى . بۇ گەپكە بىزمۇ ئىشەندۇق ، ئەمما سېنى كۆڭۈلدىن چىقىرىۋەتمىدۇق . «ئادەمنىڭ قەدرى ئۆلگەندە» دېگەندەك ، پات - پاتلا خىيالىمىزغا كېلىپ تۇرىدۇڭ . مەنمۇ سېنىڭ پاراڭلىرىڭنى سېغىنىپ يۈردۈم . ئىرادە بىلەن ئاخىرىدا ئۆلمىگەن بولۇپ چىقتىڭ . بۇنىڭغا خېلىلا خۇش بولدۇم ، بۇنىڭدىن كېيىن ئوردىغا كېلىپ ، قىزىق پاراڭلىرىڭ بولسا سۆزلەپ تۇر !...

— سۆزلىگۈدەك پاراڭغۇ تولا ، ئەمما مەن قورقۇپ قالدىم ، — دېدى موللازەيدىن .

— نېمىشقا ، نېمىدىن قورقىسەن ؟ — دېدى ۋاڭ ئۇنىڭ سۆزىگە سەل ھەيران بولۇپ .

— بېشىڭ نەدىن كېتەر دېسە تىلىنى كۆرسەتكۈدەك ، مەنمۇ ئەمدى تىلىمنى يېغسام بولغۇدەك .

— سەن ئۇنداق خىياللارنى قىلما ! — دېدى ۋاڭ خۇددى بىر خەۋەرنى يەتكۈزمەكچى بولغاندەك ئۇنىڭ كۆزىگە قاراپ ، — پات ئارىدا سەن باشقىچە بولۇپ قېلىشىڭ مۇمكىن . سېنىڭ ھېلىقى «كۆك كەپتەر جازاسى» دېگەن چارەڭنى نەچچە ئاي ئالدىدا كاتتا بىر دارىن كېلىپ كۆرۈپ يارىتىپ قالدى . ئەمدى ئۇنى «ئۇلۇغ خان»غا تەقدىم قىلىمەن دەپ ۋەدە بېرىپ كەتتى . بۇ چارە خان ئالىيلىرىغا ياراپ قالمىغان بولسا ئىشىنىڭ كاتتىسىنى شۇ چاغدا

كۆرسەن . ئالدى بىلەن ماڭا خېلى چوڭ ئىلتىپات كېلىدۇ . شۇ چاغدا ئۆزۈڭ ئېيتقاندەك ، كەلگەن ئىلتىپاتتىن تېرىقتەك بىر قىسمىنى ساڭا ئۆتۈنۈپ بەرسەم ، سەنمۇ باشقىچە ئادەم بولۇپ قالمسەن . مەن سېنى ئوردا ئەسكەرلىرىگە باشلىق قىلاي دەۋاتـ-مەن . سەن قانداق ئويلايسەنكىن ؟

— ئىلتىپاتلىرى .

— سۇ كەلگۈچە تۇغان تۇت دەپتىكەن ، ئالدى بىلەن شۇنى ئېيتىپ قويغۇم كېلىۋاتىدۇكى ، مەن سېنى ئوردا ئەسكەرلىرىگە باشلىق قىلىپ تەينىلىگەندە ، بىرىنچىدىن ، يالغان ئېيتمايسەن ، قاسىمدەك يالغان سۆزلىسەڭ بۇ ئىش ئاقمايدۇ ؛ ئىككىنچىدىن ، مەن تەرەپتە تۇرۇشۇڭ كېرەك ، گادايلار تەرەپتە تۇرۇۋالساڭ ئىش ئوخشىمايدۇ . مەن تەرەپتە تۇرۇپ ئاغزىڭغا كەلگەن گەپنى قىلىۋەر-سەڭ گادايلار ساڭا خوش بېگىم دەۋېرىدۇ . خوش دېمىسە قولۇڭدا قامچا ، توقماق ، يېنىڭدا قىلىچ بولغاندىكىن ئۇرسەن ، باغلايسەن ، چاپسەن ، ئىشىنىڭ يولى شۇ ، دېگەنلىرىم توغرىمۇ ؟

— مەن بۇ خىزمەتكە ئاجىز كېلىپ قالمەن ، — دېدى موللازەيدىن باش تارتقان قىياپەتتە .

— ئۇنداق گەپلىرىڭنى قوي ! — دېدى ۋاڭ قوللىرىنى شىلـ-تىپ ، — سەن ھازىر چۈشەنمەيۋاتسەن . ۋاقتى كەلگەندە چۈشـ-ىنىپ قالمسەن . بوپتۇ ، ھازىرچە بۇ گەپنى قويۇپ تۇرايلى ، سەن زادى بېيجىڭغا يېتىپ بارالىدىڭمۇ ؟ شۇنىڭ گېپىنى قىل .

— باردىم .

— قانداق يېتىپ باردىڭ ؟

— ئاتلىق باردىم .

— نەدىكى ئات ؟

— مەلىدىن ئېشەك مىنىپ ماڭدىم . يولدا كېتىۋاتسام ئۆزلـ-رى ئەۋەتكەن ئەسكەرلەر قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ . ئېشەككە ئىككى تال تاياقنى چەپراس تېڭىپ ، چاپان بىلەن تۇماقنى كىيدۇرۇپ قويۇپ

ئۆزۈم ئانقا مىنىپ كېتىۋەردىم . خەلق ماڭا ئات ئەۋەتكەنىكەن .
— يەنە خەلق دېدىڭغۇ ؟ خەلق دېگەن گەپنى ئىككىنچى ئاغزىڭغا ئالما ! بوپتۇ ، يېتىپ بارغان بولساڭ ، قېنى سۆزلە !
— ھەي ، قايسى بىرىنى سۆزلەپ بولاي ، ئۇ كارامەت پەيزى شەھەر ئىكەن ...
— ئۇ يەردە تىل بىلمىسەڭ قانداق قىلدىڭ ؟
— ئۇ يەرنىڭ تىلىنى ئاسانلا ئۆگىنىۋالدىم .
— قانداق قىلىپ ؟ — ۋاڭ قىزىقىپ قۇلىقىنى دىڭ قىلىپ يېقىنلاشتى .
— ئۇلارنىڭ تىلى ئاسان ئىكەن ! — دېدى موللازەيدىن تەمكىن جاۋاب بېرىپ ، — ئۇ تەرەپلەردە تۇرۇپ چامغۇرنى «سەي» دەيدىكەن ، بېرى كەل دېگەننى «لەي» دەيدىكەن ، ئاق نەرسىنى «بەي» ، پۇتقا كىيىدىغان كەشنى «خەي» ، ھارۋىنى «چەي» دەيدىكەن . تاغنى «شەن» ، تاماكىنى «يەن» دەيدىكەن ، شېكەرنى «تاڭ» ، قوينى «ياڭ» دەيدىكەن . مۇشۇ تەقلىدتە ئالدىغا سۇرۇپ ئۆگىنىۋىدىم ، ئوڭايلا بىلىۋالدىم .
— ھا ـ ھا ـ ھا ... پاراڭ دېگەن مانا مۇنداق بولماي !
— دېدى ۋاڭ ۋە بىرھازا قاقاقلاپ كۈلۈپ سوراشنى داۋاملاشتۇردى ، — يەنە قانداق گەپلەرنى ئۆگەندىڭ ؟
— ئېيتىپ كەلسەم گەپ تولا . ئۇ تەرەپلەردە ئۇچ بۇرجەك ناننى «گوكەي» دەيدىكەن ، پۇتى كىچىك ئاياللارنى «تەي ـ تەي» دەيدىكەن ، ئاچ دېگەننى «كەي ـ كەي» ، سودا ـ سېتىقنى «مەي ـ مەي» دەيدىكەن ، بىرنېمىلەرنى كۆتۈرۈپ ماڭسا «ئەيبو ـ خەي !» دەپ توۋلاپ ماڭىدىكەن !
ۋاڭ بۇ سۆزلەردىن ھۇزۇرلىنىپ قاتتىق كۈلگەنلىكتىن دەم ئالالماي تېلىقىپ قالغىلى قىل قالدى .

4

پۇجۇڭ خېنىمنىڭ بۇ يېقىندىن مىجەزى ئۆزگىرىپ كۆرۈڭ توخۇدەك قىيقىلاپ قالدى . ياش دېدەكلەرنى ، چۆرە قىزلارنى كۆر- سىلا جۇدۇنى ئۆزلەپ خۇيى تۇتاتتى ـ دە ، تىللاپ ماكچايتىۋېتەت- تى . گويا دېدەكلەر ئۆزلىرىنىڭ ياشلىق باھارى ۋە ھۆسن ـ جامالىدىكى ئۇزلۇقنى پۇجۇڭ خېنىمدىن تارتىۋالغاندەك سۆزلەپ كېتەتتى :

— ياش بىز دەپ بويىنىنى ئېتىشىپ ، نېمانچە ھال . ئۆزىنى بىلمىگەن تەنتەكلەر ! بۇ كۇننىڭ ياش قىزلىرى تەنتەك كېلىدۇ . قولىدىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ . چىرايلىق بىز دېيىشىدۇ ، چىراي بولسىلا ھېسابمۇ ؟ چىراي دېگەنگە ئاش قۇيۇپ ئىچكىلى بولىدىغان نەرسە ئەمەس . ئەقلى ـ ھوشى بولمىسا ئايدەك جۇۋان ئىتقا يالاق . بۇ قانداق ئەقىللىق ئادەم دېگەن سۆزكىنتاڭ ! خوي دەپتۇ ، راسا جايىدا دەپتۇ !...

ئۇزۇن چاچلىرى ساغرىسىدا ئويناقلاپ تۇرىدىغان قىز ـ دې- دەكلەر ئالدىدىن ئۆتكەندە ئۇنىڭغىمۇ غوتۇلداپ كېتەتتى :

— نېمىدېگەن تەتىمەيلىك ، چاچلىرىنى ئويناقلىتىپ ، بات قىلغاندەك ، چاچ بولسىلا ھېسابمۇ ؟ ئەقلى ـ ھوشى بولۇش كې- رەك ! چېچى ئۇزۇن ، ئەقلى قىسقىلار !...

خېنىمنىڭ ئاچچىقى بۇنىڭ بىلەن چىقمايتتى . كۇندۇزلىرى تىللاپ دۇغۇرۇڭ ـ سۇپۇرۇڭ قىلسىمۇ دەردى چىقمىغان پۇجۇڭ ئەرلىك دېدەكلەرنى ھەپتە ـ ئون كۇنلەپ كېچىسى ئۆيلىرىگە قايتۇرماي دەردىنى ئالاتتى . نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلىدىغاندۇ ؟ نېمە ئۈچۈن مۇنداق قاتتىق قول بولىۇپ قالغاندۇ ؟ دېدەكلەر ئازدۇر ـ كۆپتۇر ئەقىل يۇرگۈزۈپ چۈشىنىشكە تىرىشاتتى .

بۇنى گۈلچۆرە ئېنىق چۈشىنەتتى . ئالدىنقى قېتىم ھېلىقى «دارىن»نى مېھمان قىلىپ شېكەرلەنگەن چاي ئىچكۈزۈپمۇ مەقسەت-

كه يېتەلمەي ئارماندا قالغان خېنىمنىڭ مىجەزى شۇ كۈندىن باشلاپ ئۆزگىرىپ ، قوداڭشىپ قالغانىدى . شۇڭا ، ئۇ مۇشۇ جەھەتتىن بۇزۇلغان قۇلۇپقا ئاچقۇچ سېلىپ كۆرمەكچى بولدى - دە ، بىر ئاخشىمى ئۇنىڭ پۇتىنى تۈتۈپ ئولتۇرۇپ :

— توۋا ... — دېدى ئۆزىچىلا قانداقتۇر بىر ئىشقا ھەيران قالغاندەك بولۇپ ، — ئادەمگە ئادەم مۇنداقمۇ ئوخشاش بولىدىكەن !

— كىمنى دەيسەن ، كىمگە كىم ئوخشىشىپتۇ ؟ — پۇجۇڭ قىزىقىپ قالغاندەك دەققەت بىلەن سورىدى .

— مېھمانخانىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ موللازەيدىنگە كۆزۈم چۈشتى . سەپسېلىپ قارىسام ، موللازەيدىن دېگەن ھېلىقى «دارىن »غا قۇيۇپ قويغانىدەك ئوخشىشىدىكەن . شۇنىڭغا تۇۋا دەۋاتىمەن ! — دېدى گۈلچۆرە پىخىلداپ كۈلۈپ .

— ئۇنداق ئەمەستۇ ؟ — سورىدى پۇجۇڭ ئىشەنمىگەندەك قىلىپ .

— مېنىڭ دېگىنىم ھېساب ئەمەس ، بېرىپ ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرۈپ باقسىلا !

ئىرغىپ ئورنىدىن تۇرغان خېنىم گۈلچۆرىنىڭ ھەمراھلىقىدا موللازەيدىننى كۆرگىلى ماڭدى . چوڭ مېھمانخانىنىڭ ئىشىك ئالدىدا يەتكەندە توختاپ ، پەردىنى قايرىپ قاراپلا پۇجۇڭ خېنىم چۆچۈپ كەتتى :

— راستتىن ئوخشىشىدىكەن ! — دېدى ئۇ گۈلچۆرىنىڭ سۆزىنى تەستىقلاپ . ئاندىن ھەۋەس بىلەن سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى .

— دارىنىڭ ئازراق ساقىلى بار ئىدى ، بۇنىڭ يوق . ئەمما ، بۇرۇتى ئوخشاش ، — دېدى گۈلچۆرە خېنىمنىڭ ھەۋىسىگە قاراپ ، — ئەگەر دارىن كىيگەن تاۋار چاپانلارنى موللازەيدىنگە كىيدۈرۈپ قويىدىغان بولسا ، دارىندىن نەچچە ھەسسە ئېشىپ چۈشىمەمدۇ ؟ — گۈلچۆرە پىچىرلاپ سۆزلەيتتى . ئۇ سۆزلىگەنسېرى موللازەيدىن ئالدىنقى كۈنلەردە كېلىپ مېھمان بولۇپ ئۆتكەن

«دارىنغا» شۇنچە ئوخشىتىپ كېتىۋاتاتتى .

— توۋا ، راست ئوخشىتىدىكەن ! — دېدى خېنىم ھەيران بولۇپ ، ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى خىيالى ئاللىقانداق ھەۋەسلەر بوستانىدا پەرۋاز قىلىپ ، ئۇنىڭغا چۈشىدە ئۇچقاندىنمۇ ئارتۇق خۇشلۇق ئاتا قىلماقتا ئىدى .

— ھەممىلا ئادەم ئوخشاش ، — دېدى گۈلچۆرە سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، — ئادەملەرنى ئۇنداق ياكى مۇنداق كۆرسىتىدىغان نەرسە كىيىم . قېنى مۇشۇ تاپتا موللازىدىنگە ھېلىقى دارىن كىيگەن تاۋار چاپانلارنى كىيدۈرۈپ قويايلىچۇ ، قىزلار تالىشىپ قالغۇدەك بىر يىگىت بولۇپ قالمىدۇ ، قانداق دەيدىلا ؟

— دېگەنلىرىڭ دۇرۇس ، ئادەمنى نېرى - بېرى كۆرسىتىدىغان نەرسە كىيىم ، — دېدى خېنىم كەينىگە چېكىنىپ . ئۇلار يېنىك قەدەم تاشلاپ ھۇجرىسىغا قاراپ كېتىۋاتقاچ سۆزلەشتى :

— بىر ھېسابتا دارىنلارغا قارىغاندا موللازىدىن شوخ ھەم تەلۈە مىجەز ، — دېدى گۈلچۆرە پۇجۇڭنىڭ كۆزىگە شوخلۇق بىلەن قاراپ .

— ئېگىز - پەس گەپ قىلىپ ئادەمنىڭ مىجەزىنى قوزغاپلا قويدۇڭغۇ ! — دېدى خېنىم ناز - كەرەشمە بىلەن .

شۇ ئاخشىمى موللازىدىن خۇپتەن بىلەن ئۆيىگە قايتماقچى بولۇپ چىقىپ كېتىۋاتقاندا ، ئايال كىشىنىڭ «موللازىدىن» دېگەن زىل ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى .

— سېنى پۇجۇڭ خېنىم قىچقىرىۋاتىدۇ ! — دېدى ھېلىقى ئايال پەس ئاۋازدا .

— خېنىم مېنى نېمە قىلغۇدەك ؟

— ئاۋازىڭنى پەس قىل . باشقىلار ئاڭلاپ قالمىسۇن ! — ئايال كېلىپلا ئۇنىڭ يېڭىدىن تارتىپ ئېلىپ ماڭدى ، — نېمە قىلىدىغانلىقىنى كىرگەندە بىلىسەن . قوپاللىق قىلما جۇمۇ ، سىلىق - يۇمشاق بولۇپ تىنچلىق سوراش .

پۇجۇڭ خېنىم ئازادە مېھمانخانىدا قات - قات كۆرپە ئۈستىدە

پەر ياستۇقلارغا چۆكۈپ ياتاتتى ، ئىنچىكە شام ئۆي ئىچىنى گۈڭگا يورۇتۇپ تۇراتتى . خېنىم گويا نەپىس ساماۋى پەردە ئارقىسىدا يانقان پەرىزاتلاردەك كۆرۈنەتتى ، موللازەيدىن كىرىپلا قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ :

— خېنىمنىڭ ئالتۇن تەنلىرى ، ئەۋرىشىم بەللىرى ، غۇنچە بويلىرى ، ماھى رويلىرى ئامانمىكىن ؟ — دېدى سەل - پەل ئېگىلىپ .

— كەل ، كەل موللازەيدىن ، ئولتۇر ! — دېدى خېنىم ئۇنىڭ-غا ئىلتىپات قىلىپ ئورۇن كۆرسەتكەچ . موللازەيدىن ئولتۇرۇش ئارىلىقىدا ئۇنىڭ ئەھۋال سورىشى دارىنىڭكىدىن بىر غېرىچ ئې-شىپ چۈشكەنلىكىنى ھېس قىلغان پۇجۇڭ خېنىم موللازەيدىندىن قەۋەتلا رازى بولدى ۋە شۇئان گۈلچۆرىگە :

— ئوبدان چاي دەملەپ كىرىڭلار ! — دەپ بۇيرىدى .

گۈل چۆرە چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، پۇجۇڭ خېنىم سۆزگە كىرىشىپ :

— بۇ يېقىندىن پۇتۇم ئاغرىپ جېنىم قاقشاپ كېتىۋاتىدۇ ، قىزلارغا تۈتتۈرسام پەرق قىلمىدى . سۇرۇشتە قىلسام ، سېنى بار دېدى . ساڭا بىر تۈتتۈرۈپ كۆرەي دەپ قىچقارتتىم . قوللىرىڭ پۇتۇمغا پايدا قىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس ! — دېدى مەوللازەيدىن-نى قىچقارتقانلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئاددىي چۈشەندۈرۈپ ، — يەنە شۇنى بىلگۈم كېلىۋاتىدۇ ، خەقلەر سېنى موللازەيدىن دەيدىكەن . نېمىشقا «موللا» دەيدۇ . سېنىڭ «داخانلىق» ھۈنىرىڭ بارمۇيا ؟

— يوقسۇ ، ئۇنداق ھۈنىرىم يوق .

— بوپتۇ ، ئۇنداق ھۈنىرىڭ بولمىسىمۇ پۇتلىرىمنى ئوبدان تۈتۈپ قوي !

— خېنىمنىڭ پۇتلىرىنى تۈتسام قانداق بولار ؟

— قانداق بولماقچى ؟ ئۆزۈم قىچقارتىپ كىردىمغۇ ، قورۇنما .

— نامەھرەم بولىدۇ دەيدىغان گەپلەرمۇ بار ، ئۇنىڭ ئۈستىگە

يالغۇز ئۆيده ...

— قورۇنما دېدىمغۇ ، مېنىڭ ئۆيۈم ھەمىشه مۇشۇنداق خالىي بولىدۇ .

موللازەيدىن پۈت تۈتۈشقا كىرىشتى .

— ئۇستا ئىكەنسەنغۇ ، ۋايجان ... خېلى خۇشياقتۇرۇپ تۇتۇڭ .

موللازەيدىنىڭ قوللىرى ماغدۇرلۇق ئىدى . ئۇگىلەرنى ، بۇلجۇڭ گۆشلەرنى ئۇۋۇلاپ تۇتاتتى ، ئۇنىڭ تۈتۈشى خېنىمغا ياردى . خېنىم راسا خۇشياققان چاغلاردا «ۋاي ـ ۋايلاپ» نەچچە خىل ئاۋازدا ناز قىلىپ قوياتتى . تولاراق «ۋايجان» دېگىلى تۇرغاندا موللازەيدىن تۈتۈشنى بىردىنلا بوشاشتۇرۇپ :

— قاتتىق كەتتىمۇ ، ئاغرىتىپ قويدۇممۇ ؟ — دەپ سوراپ قوياتتى .

— ياق ، ئوبدان تۇتتۇڭ ، قاتتىق تۇت ! — دەيتتى خېنىم ئۇنىڭغا ئىلھام بېرىپ .

موللازەيدىن بۇلجۇڭ گۆشلەرنى ، تىزىنىڭ ئاستىدىكى ئۇگىلەرنى تەكرار ـ تەكرار ئۇۋۇلاپ ـ يىمىرىپ تۇتاتتى . خېنىم ئۇنىڭغا ئەقىل كۆرسىتىپ :

— يۇقىرى تەرەپلەرنىمۇ تۇت ! — دەيتتى . ئەمما ، موللازەيدىن قولىنى يوغان يوتا تەرەپلەرگە يۆتكىمەيتتى . گۈلچۆرە چاي كۆتۈرۈپ كىرىپ قالدى . خېنىم :

— چاينى ئوبدان دەملىدىڭمۇ ؟ — دېدى .

— خوش ، ئوبدان دەملىدىم ، — گۈلچۆرە سىنچى كۆزلىرى بىلەن موللازەيدىنگە قاراپ پىسكىكىدە كۈلۈپ كۆز قىسىپ قويدى .

— شېكەرلىدىڭمۇ ؟

— شېكەرلىدىم .

گۈلچۆرە قاپقارا دەملەنگەن چاينى پىيالىگە قۇيۇپ موللازەيدىنگە تۇتتى ـ دە ، چىقىپ كەتتى . موللازەيدىن چاي ئىچىپ بولۇپ تۇتۇشنى داۋاملاشتۇردى .

— پۈتلىرىمنى تىزىڭغا ئېلىۋېلىپ تۇتساڭمۇ بولىدۇ ، — دېدى پۈجۈك خېنىم ئىلگىرىلەپ . دەل شۇ چاغدا موللازەيدىنگە شېكەرلىك چاي تەسىر كۆرسەتكەنىدى . خېنىم يۇقىرىقى گەپنى قىلغان هامان موللازەيدىن قاقاقلاپ كۈلۈشكە باشلىدى . ئۇنىڭ كۈلكىسى پۈتۈن هۇجرىنى بىر ئالغانىدى .

— تىزىڭغا ... ئېلىد ... ۋېلىپ ... ها ـ ها ـ ها ...

تىزىڭغا ... تىزىڭغا ... ها ـ ها ـ ها ...

كۈلكىنى ئاڭلاپ هەيران قالغان گۈلچۆرە پۈتى كۆيگەن توخۇ- دەك ئالدىراش كىرىپ موللازەيدىنىنى ئەيىبلەشكە باشلىدى :

— ساراڭ بولدۇڭمۇ ، نېمىگە كۈلىسەن ؟

— ساراڭ بولدۇڭمۇ ، ها ـ ها ـ ها ... ساراڭ ...

بۇ قانداق گەپ ؟ ! ئالدىنقى قېتىم دارىنمۇ كۈلگەن ، بۇ قېتىم موللازەيدىنمۇ شۇنداق كۈلۈۋاتىدۇ دېگەننى كۆڭلىدىن كەچۈرگەن پۈجۈك خېنىم گۈلچۆرىگە ئۇنى باشقا ئۆيگە ئېلىپ چىقىپ ياتقۇ- زۇپ قويۇشنى بۇيرۇدى .

...

موللازەيدىن ئاتخانىغا كەلگەندە مەتگۈلى ئاتلارغا كېچىلىك بوغۇز تۆكۈۋاتاتتى . ئۇنىڭ كۈلۈپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپلا :

— ئىنىم ، كېچىدە نېمە قىلىپ يۈرىسەن ؟ — دېدى ئۇ هەيران بولغان هالدا .

— هە ... كېچىدە ... ها ـ ها ـ ها ...

ئۇ قاتتىق كۈلەتتى ، خۇددىنى يوقاتقاندەك كۈلەتتى .

— شېكەرلىك چاي ئىچتىڭمۇيا ؟

— شېكەرلىك ... چاي ... هە ... شېكەرلىك چاي ! ...

— سېنى بۈلغىماقچى بوپتۇ ـ دە !

— ياق ، مەن ساق . ها ـ ها ـ ها ...

— ساق بولغىنىڭ ياخشى ، — دېدى مەتگۈلى ئۇنىڭغا يېقىنـ لاپ كېلىپ ، — شېكەرلىك چاي ئىچكەنلەرنىڭ تولىسى ئۆزىنى يوقتىپ قويغان ... پۈجۈڭنىڭ يامانلىقىنى نېمىگە تەڭلەشتۇرگىلى

بولسۇن ؟ ! ئۇنىڭ شېكەر چېيىنى ئىچمىگەن ئادەم ناھايىتى ئاز قالدى . بۇ يەردە مەنلا ساق قالغاندىمەن ! — مەتگۇلى موللازەيدىن . ئىنىڭ بىلىكىدىن تارتىپ ئۆيىگە باشلاپ ماڭدى . يولدا كېتىۋېتىپ ، — بۇ قىزتالاق پۇجۇڭدىن ئېغىلدا تۇرۇۋاتقان بايىتاللار جىق ياخشى ! — دەپ غودۇڭشىپ قويدى .

5

ياغ چاينىۋەرسە ياغدىن ، ئويناۋەرسە ئويۇندىن زېرىكىدىغان چاغلارمۇ بولىدۇ .

كېچە - كۈندۈز نەغمە - ناۋا ، ئەيش - ئىشرەت بىلەن كۈن ئۆتكۈزىدىغان ۋاڭلار گاھىدا بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىدىن زېرىكەتتى . مۇڭلۇق چېلىنغان غېجەكلەرنى ، رىتىم بىلەن چېكىپ چېلىنغان داپ ، تەمبۇر ، دۇتارلارنى قول سىلكىش بىلەن بىردىنلا توختىتىپ ، قاينىۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك بېسىقتۇرۇپ تاشلايتتى . ۋاڭنىڭ قول ئىشارىتى ۋە كۆز بېشارەتلىرىگە قاراپ ئىش كۆرۈشنى بىلىدىغان دانىشمەن كاھلار ۋاڭنىڭ كۆڭلىنى تاپاتتى - دە ، نەغمىچىلەرنىڭ ئورنىغا قىزىقچىلارنى ، پاراڭچىلارنى ئىشقا سالاتتى . پاراڭچىلارمۇ ئەلۋەتتە تەييار تۇراتتى . ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بۇ يەرگە كېلىشتىكى ۋەزىپىسىنى — قىزىق ھەربىر كۈلكىلىك پاراڭلار بىلەن ۋاڭنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىپ بىر تاۋاق ئاش تېپىپ يەيدىغانلىقىنى بىلەتتى . شۇڭا ، ئۇلار راست بولسۇن ، يالغان بولسۇن بىرمۇنچە پاراڭلارنى سالاتتى . لېكىن ، بۇنىڭمۇ چېكى بولاتتى ، گاھىدا پاراڭ تۇگەپ قالاتتى . بەزى پاراڭلار تەكرار سۆزلىنىۋەرسە مەززىسىز بولۇپ قالاتتى ، ئۇنداق پاراڭلارنى ۋاڭنىڭ ئاڭلىغۇسى كەلمەيتتى .

يېتىپ يېگەنگە بوغۇز توشۇماپتۇ دېگەندەك ، ۋاڭلارنىڭ يىللاپ داۋام قىلغان ھاۋايى - ھەۋەسلىك ئولتۇرۇشلىرىغا پاراڭمۇ يېتىشمەي قالاتتى . مۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ۋاڭ پاراڭچىلارغا ،

دانىشمەن ـ ئەقىلچىلىرىگە ئۆزى سوئال چىقىرىپ ، ئۇلاردىن جاۋاب ئالاتتى . بۇ ھەم ئۇنىڭ كۆڭۈل ئېچىش ئۈسۈللىرىدىن بىرى ئىدى . گاھىدا مەسخىرىۋازلىق قىلىش بىلەنمۇ كۆڭۈل ئاچاتتى .

— بۇ نېمە ؟ — دېدى ۋاڭ تۇيۇقسىزلا موللازەيدىنگە تەخسىدىكى ناۋاتنى كۆرسىتىپ .

— مۇز ! — دېدى موللازەيدىن قەستەن تېز جاۋاب بېرىپ . ئۇ ۋاڭنىڭ سۆزىنى چۈشىنىپ تۇراتتى .

ۋاڭ مەسخىرە ئارىلاش قاقاقلاپ بىر پەللە كۈلدى . خېلىدىن كېيىن ئۆزىنى توختىتىپ داۋام قىلدى :

— سەن ئۇنى يەپ كۆرگەنمۇ ؟

— مۇزنى دەمدىلا ؟ ھەئە ، جىق يېگەن ، قىشلىق ئۆستەڭدىن ئۆتكۈچە چاتلاپ ئېلىپ يېگەن .

— ياق ، تەخسىدىكىدىن دەيمەن ؟

— تەخسىگە مۇزلاتقانىنى يېمىگەن .

— بىر پارچە ئېلىپ بېرىڭلار ، يەپ باقسۇن ! — دېدى ۋاڭ كۈلۈپ تۇرۇپ . ئالمىخان ياڭاقتەك بىر پارچە ناۋاتنى ئېلىپ ئۇزاتتى .

— تاتلىق بىر نېمىكەنغۇ بۇ ! — دېدى موللازەيدىن ناۋاتنى غاراسلىتىپ يەپ يۇتۇۋېتىپ .

— تاتلىق بولمىسا ناۋات بولامدۇ ؟ ھا ـ ھا ... ـ بىر پەللە ھۇزۇرلىنىپ كۈلگەن ۋاڭ پىيالىدىكى مۇرابانى كۆرسىتىپ سورىدى ، — بۇ نېمە ؟

— ھالۋىغا ئوخشىشىپ تۇرىدۇ ، بىر تەرەپلىرى ئوخشاشمايمۇ تۇرىدۇ .

— ناۋاتنى بىلمىگەن يەردە بۇنى ئەلۋەتتە بىلمەيسەن ! ھا ـ ھا ـ ھا ... بۇ دېگەن مۇرابا ، بۇنىڭدىنمۇ ئېچكۈزۈپ قويۇڭلار ، تېتىپ باقسۇن !

ئالمىخان باشقا بىر پىيالىگە نەچچە قوشۇق مۇرابا ئېلىپ ئۇزاتتى . موللازەيدىن قولىغا ئېلىپ ئۆڭتۇرۇپلا ئېچىۋەتتى ۋە :

— بۇمۇ تاتلىق بىرنېمە ئىكەن ، شۇنداق ئاز يەيدىغان نەرسىمۇ بۇ ؟ — دېدى موللازەيدىن ئەتراپتىكىلەرگە قاراپ .

— غېدىر تولدۇرۇپ ئىچىدىغان ئۇماچ ئەمەس . بۇ دېگەن مۇرابا ! — دېدى ئالمىخان چاقچاق ئارىلاش سۆز قىستۇرۇپ .

— غېدىر تولدۇرۇپ ئىچمىسەم ، ساڭا ئوخشاش ئوخشىمىغان كېۋەز تەپچىسىدەك قورۇلۇپ قالمايمەنمۇ ؟ — دېدى موللازەيدىن كۈلۈپ تۇرۇپ .

كۈلكە كۆتۈرۈلدى . بىر پەللە تېلىقىپ كۈلگەن ۋاقىت موللازەيدىنگە بۇرۇلۇپ دېدى :

— سەنغۇ مېنىڭ ئۆيۈمدە مۇرابا ، ناۋاتلارنى يەپ ـ ئىچىپ تەمىنى تېتىدىڭ ، بالىلىرىڭ قانداق قىلىدىغاندۇ ؟

— ئۇلاردىن غەم قىلمىسىلا ، بىزنىڭ بالىلار قىشتا تاڭگازا شۇمىدۇ . تاڭگازا تېپىلمىسا ئەتىدىن ـ كەچكىچە قوناق شېخى شۇمۇپ ئۆتۈۋېرىدۇ .

— بۇ گەپچە سىلەرنىڭ ئۆيلەردە ناۋات ، مۇرابا دېگەن نەرسىلەر يوق ئىكەن ـ دە ؟

— بۇلارنىڭ ئۆيىدە نېمە قىلسۇن ؟ قوي ئۆلتۈرۈپ چىللىسىمۇ بارماس ! — دېدى ئالمىخان سۆز قىستۇرۇپ .

— راست ، بۇ نەرسىلەر قورقۇنچاق نەرسىلەر ئىكەن . بىزنى جەق يەپ قويىدۇ دەپ قورقۇپ بىزنىڭ ئۆيلەرگە دارىمايدۇ ! — دېدى موللازەيدىن چاقچاقنىڭ ئۇرانىغا بېقىپ .

— كۆرە بۇنى ! ئاتتىن چۈشسىمۇ ، ئۇزەڭگىدىن چۈشمىگىنى ! — ئالمىخان قاقاقلاپ كۈلۈپ ئۆينى بىر ئالدى .

— يەي دېسەڭ بىزدە ھەممە نېمە بار ، لېكىن ئىشتىها يوق . سىلەرنىڭ ئۆيدە ئىشتىها بار ، يەيدىغان يوق . ھا ـ ھا ـ ھا ... — ۋاقىت مەسخىرىۋازلىق بىلەن قاقاقلاپ كۈلدى ، — مەن ھازىر قەنت ، ناۋات ، ھەسەل ، مۇرابا دېگەن نەرسىلەرگە كۆڭلۈم ئايىنىپ قاراپمۇ قويمايمەن . سىلەرنىڭ ئۆيدە تاڭگازا بولسىمۇ تالىشىپ يەپ تويۇنمايدىغاندۇ ، بالىلىرىڭ بەلكى سوقۇشۇپ ئاغزى ـ

بۇرننى قان قىلىشىپ كېتىدىغاندۇ؟ ھا ـ ھا ـ ھا...

ۋاڭ ئۆزىچە ئوردا ئىچىدىكى بايقاشات مەئىشەتلەر بىلەن موللا-زەيدىننىڭ ئۆيىدىكى قەھەتچىلىكنى سېلىشتۇرۇپ ئۇستىلىق بىلەن مەسخىرە قىلاتتى، يەنە بىر تەرەپتىن بۇ ئارقىلىق موللازەيدىنگە راھەت ـ پاراغەتنىڭ نېمىلىكىنى چۈشەندۈرۈپ، ئۇنى راھەت ئالدىدا تىز پۈكتۈرۈشنىمۇ مەقسەت قىلاتتى، شۇڭا ئۇ بىرئاز ئويلىنىپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— تاتلىق بىرنېمىلەرنى، قۇۋۋەتلىك غىزالارنى تولا يەۋەر-سەڭمۇ ئىچىڭ قىزىيدىغان بولۇپ قالىدىكەن. مەن ھازىر شۇنداق بولۇپ قېلىپ، ئۇچ ۋاخ غىزادا مۇزدەك خاڭگا سەي يەيدىغان بولدۇم. خاڭگا سەي ئادەمنىڭ ئىچىنى مۇزلىتىپ راھەتلەندۈرىدە-كەن. ھە راست، راھەت دېگەن نېمە؟ بۇ سۆز خېلى بۇرۇن ئېسىمگە كەلگەنىدى. ئوتتۇرىغا قويىدىغان چاغدا ئۇنتۇپ قې-لىپ يۈرەتتىم. بۇگۈن ئېسىمگە كەلدى. قېنى بۇنىڭغا جاۋاب بېرىڭلارچۇ!

— راھەت دېگەن، — دەپ سۆز باشلىدى دانىشمەنلەردىن بىرى ئالدىراپ، — تاغلاردا قويلار مەرەپ، تۆگىلەر بوزلاپ، ئاتلار كىشنەپ، كالىلار قوتان ـ قوتاندا مۆرەپ تۇرسا، ساڭلارغا ئاشلىق دېگەن تولۇپ تۇرسا، ئۆيلىرىڭدە زىلچا ـ گىلەم گۈلدەك ئېچىلىپ تۇرسا، خىزمەتتە نازىنىن قىزلار خوش ـ خوش دەپ تەزىم قىلىپ تۇرسا، داستىخان كەڭ بولسا، قەنت ـ ناۋات، ھەسەل ـ مۇرابىا مول بولسا راھەت دېگەن شۇ ...

— ئاستىڭدا بەدەخشان ئارغىماقلىرى ئويناپ تۇرسا، شىكار قىلساڭ قارچىغاڭ تۇلكە ـ توشقان ئېلىپ تۇرسا، ۋاڭ غوجاملار ئامەت بىلەن ئىسكەندەردەك دەۋران سۈرسە، دۈشمەنلىرى ۋەيران بولۇپ تاش ـ تۇپراقتەك توزۇپ تۇرسا، راھەت دېگەن شۇ! — دېدى يەنە بىر دانىشمەن.

ۋاڭ ئۇلارنىڭ بەرگەن جاۋابلىرىغا رازى بولغاندەك بېشىنى ئارانچە لىڭشىتىپ ئولتۇراتتى. موللازەيدىن بىردىنلا سۆز ئېلىپ:

— راھەت دېگەنگە مەن ئۇنداق تەبىر بەرمەيمەن ، — دېدى .
— قېنى ، سېنىڭچە قانداق ؟ — دېدى ۋاڭ موللازەيدىنگە قاراپ .

— مەن راھەتكە مۇنداق تەبىر بېرىمەن : راھەتنىڭ بىرىنچى تەبىرى — بار نەرسىنى ھۇزۇرلىنىپ يېيىش ، يېگەننى سىڭدۇرۇشتىن ئىبارەت . ئويلاپ كۆرسىلە ، ھەممە مەئىشەت ، نان ـ توقاچ ، ھەسەل ، مۇرابا ، قەنت ـ ناۋاتلار ئالدىمىزدا بار بولسىمۇ ، كۆڭۈل تارتمىسا ، ئۇنى يېگىلى بولمىسا ياكى زورلاپ يېگەن بىلەن بەدەنگە سىڭمىسە ، ئۇنى قانداقمۇ راھەت دېگىلى بولسۇن ؟ بىزدە «قورساق ئاچقاندا قوناق نان قەنت تېتىيدۇ» دەيدىغان بىر گەپ بار ، ئېتىزدا بىر كۈن كەتمەن چېپىپ كەلگەن دېھقانىنىڭ يېگەن قوناق نانلىرى قەنت ، ناۋات ، ھەسەل ، مۇرابالاردىن نەچچە ھەسسە تاتلىق ۋە ھۇزۇرلۇق بولىدۇ ، بۇ نانلار يەنە قۇمغا سىڭگەندەك تەنگە سىڭىپ كېتىدۇ ؛ ئىككىنچى تەبىرى ، بىر كۈنلۈك ھەرىكەتتىن كېيىن ئارام ئېلىپ ئۇخلاش ، ھەرىكەت بىلەن ئارام ئېلىش ياكى ئويغاقلىق بىلەن ئۇخلاش ئۆزئارا ماسلاشسا راھەت بولىدۇ . بىر كۈن ساپان ھەيدىگەن ياكى كېۋەزلىكىگە ئىشلىگەن دېھقان قىلغان ھەرىكىتىدىن راھەت تاپىدۇ ـ دە ، قىرنى ياستۇق قىلىپ شۇنداق ئۇخلايدۇكى ، ئۇنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى راھىتى تېپىلغۇسىزدۇر . بۇ ھەرىكەت بىلەن ئارام ئېلىش ئۆزئارا ماسلاشقان راھەت . ھەرىكەت قىلمايدىغان كىشىلەر توققۇز قات كۆرپە ئۈستىدە پەر ياستۇققا چۆكۈپ ياتسىمۇ ، بىقىنىغا كۆرپە پېتىپ راۋۇرۇس ئۇخلىيالمايدۇ ، بەلكى بىر كېچىنى تۈمەن خىل ئازاب ئىچىدە ئۆتكۈزىدۇ . بۇنداق ھاياتتا راھەت مەۋجۇت ئەمەس !...

موللازەيدىنىڭ راھەت توغرىسىدىكى تەبىرى گەرچە ئاددىي ۋە كۇلكىلىك بولسىمۇ ، لېكىن كىشىلەرنى ئويلاندۇرماي قالمايتتى . شۇڭا ، ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ھېچكىم قارشى چىقمىدى ، بەلكى ئويلاشقا مەجبۇر بولدى . ئۇنىڭ راھەت توغرىسىدىكى تەبىرى كۈتۈلمىگەن يەردىن چىققان زەربىدەك ۋاڭنىڭ راھەت توغرىسىدىكى

تونۇشىنى بەربات قىلىۋەتتى . شۇڭا ، ئۇ راھەت توغرىسىدىكى سۆز-لەرگە ھېچقانداق پوزىتسىيە بىلدۈرمەستىن ، گەپنى باشقا تەرەپكە بۇراپ موللازەيدىننى يەنە سىناپ كۆرمەكچى بولدى . ئۇ بىردەم خىيال سۈرگەندىن كېيىن ، بىردىنلا جانلىنىپ يېڭى سوئال قويدى :

— ئېيتىڭلارچۇ ، دۇنيادا ھەممىدىن نېمە تاتلىق ؟

— ئۆز ئۇلۇغلۇقى بىلەن ھەممە ئۇلۇغلاردىن ئېشىپ چۈشكەن ئۇلۇغ غوجام ئەجەب كاتتا سوئال قويدى ، — دېدى ھەممىدىن نوپۇزلۇق بىر گەپچى بىرىنچى بولۇپ سۆز ئېلىپ ، — مەن بۇ سوئالنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈپ ، جاۋاب بېرىشكە تەييارلىق كۆرۈپ يۈرەتتىم . ئۇلۇغ غوجامنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى نېمىگە تەڭلەشتۇرسەم بولاركىن ؟ بۈگۈن ئۇلۇغلۇقى بىلەن كۆڭلۈمدىكىنى تېپىپ بۇ سوئالنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقىغا تۆت ئاياغلىنىپ ، ئۇلۇغ غوجامنى مەدىنەمگە كۆتۈرۈپ بېرىپ ، كۆتۈرۈپ ياندۇرۇپ كەلسەممۇ ئازلىق قىلىدۇ . بۈلتۇر قىش مۇشۇ مېھمانخانىدا غوجامنىڭ ئىلتىپاتىدا بىر قوشۇق ئەنجۇر مۇرابباسى يېگەنىدىم ، بىر يىل بولدى ، ئۇنىڭ تەمى ئاغزىمدىن كەتمەيدۇ ، نېمىدېگەن تاتلىق - ھە ! شۇنىڭغا قاراپ دۇنيادا گاڭ غوجامنىڭ ئۆيىدىكى مۇرابباھەممىدىن تاتلىق ، دەيمەن .

— مەن يىراق - يېقىندىن بولۇپ قىرىق ئىككى كارىزىڭ سۈيىنى ئىچىپ تېتىپ كۆردۇم ، — دېدى يەنە بىر گەپچى ئالدىراپ سۆز ئېلىپ ، — مەن قارىسام ، ھەممىدىن گاڭ غوجامنىڭ چوڭ كارىزىنىڭ سۈيى تاتلىق !

— ئادەمنىڭ ئىچى قىزىغاندا ، مۇزدەك خاڭگا سەي ھەممىدىن تاتلىق !

پاراڭچىلار ئۆزلىرىنىڭ تېتىقسىز سەپسەتىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا ئالدىرايتتى . ئۇلار ۋاڭ غوجام ، ياخشى كۆرىدىغانلىكى نەرسىلەرنى تاتلىق دەپ ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرمەكچى بولاتتى . ئەمما ، ۋاڭ بۇ سۆزلەرگە قاپقىنى تۇرۇپ ئولتۇرۇپ رازى بولمە-

غانلىقىنى ئىپادىلەيتتى . تېتىقسىز پاراڭدىن يەنە بىر - ئىككىسى چىقىدىغان بولسا بەلكى ۋاقىت كايىپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى . بۇ جەھەتلەرنى چۈشەنگەن پاراڭچىلار موللازەيدىنگە «سەن بىرنېمە دەپ باققىن» دېگەندەك قىلىپ قارايتتى . موللازەيدىن پەيتنىڭ پېتىپ كەلگەنلىكىنى بىلىپ تامىقىنى قىردى . ئۇنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىش بىلەن خۇددى بوغۇز تاسقىغان غەلۋىر ئاۋازىنى ئاڭلىغان ئاتتەك چۆچۈگەن ۋاقىت قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ دىققەت قىلدى .

— مېنىڭچە ، — دېدى موللازەيدىن ئەتراپقا تەكشى كۆز يۈگۈرتۈپ ، — مېنىڭچە بولغاندا دۇنيادا «تەمە» ھەممىدىن تاتلىق .

ئويلىمىغان يەردىن چىققان سۆزنى ئاڭلىغان كاھلار ۋە پاراڭ-چىلار ھەيران بولغىنىدىن ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ قېلىشتى . موللا-زەيدىن سۆزىنى داۋام قىلدى .

— بۇنى ئۆز بېشىمدىن ئۆتكەن بىر ئىش بىلەن چۈشەندۈرۈپ ئۆتەي ، — دېدى ئۇ ئالدىرىماستىن دانە - دانە سۆزلەپ ، — ئوردىغا ئارىلاشقان كۈندىن باشلاپ بۇ يەردىكى يەر تېرىمايى ئاق نان يەيدىغان ، قوي باقمايى پاقلان يەيدىغان ئاجايىپ راھەت - پاراغەتلەرگە ھەيران بولۇپمۇ يۈردۇم ، بۇلارنىڭ ھەممىسىنى «ۋاڭ-لىق مەنسەپ»نىڭ شاراپىتى دەپ تونۇيمەن . بىر كۈنلىرىگە كەل-گەندە مەندىمۇ «ۋاڭلىق مەنسەپكە» ئىگە بولسام ، مۇشۇنداق راھەت كۈنلەرنى كۆرەتتىم دەيدىغان بىر خىل ئارزۇ پەيدا بولدى ، ئارزۇ-دىن «تەمە» تۇغۇلدى . بۇ تەمە شۇنداق تاتلىق تۇيۇلدىكى ، كېچىلە-رىمۇ تۈرلۈك ئۇخلىيالمايدىغان بولۇپ قالدىم . ئۇنىڭ تاتلىقى قەنت ، ناۋات ، ھەسەل ، مۇرابباغا ئوخشاش بىر دەمچىلىك تىل تاتلىقلىقى بولماستىن ، يىللاپ داۋام قىلىدىغان دىل تاتلىقى ئى-كەن . خۇدا ھەققى ، بۇ تەمە پەيدا بولغان كۈندىن باشلاپ مەندىن بىر كۈنمۇ نېرى كەتكىنى يوق . كۈندۈزى يول ماڭساممۇ ، كېچىسى ياستۇققا باش قويساممۇ مەن بىلەن بىللە بولدى . يېنىمدا ئايىمخان يېنىڭ تىنىچ ياتقان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ بىلەن قىلچە كارىم بولماي ،

«تەمە» بىلەنلا بولۇپ كەتتىم . بۇنىڭغا قارىغاندا ، «تەمە» قىلىش جانلىق جانانىسى ، يۇرىكىمنىڭ سەدپارىسى قەدىناس ئايىمخاندىنمۇ تاتلىق بولىدىكەن !

سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە ۋاڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ كۆزىنى ئاچتى ـ دە ، خۇددى باغلاقتا ياتقان ئىت سۆڭەك تاشلاپ بېرىشكە چىققان ئىگىسىگە تەلمۈرگەندەك پۈتۈن دىققىتى بىلەن موللازەيدىنـ گە قاراپ قالدى . موللازەيدىن سۆزىنى داۋام قىلدۇردى :

— تەمە قىلىۋېرىپ بىر كېچىسى چۈشۈمدە راستىنلا مەنسەپـ كە ئېرىشىپ ۋاڭ بولۇپ قاپتىمەن . بۇنىڭ خۇشاللىقىنى نېمىگە تەڭلەشتۇرگىلى بولسۇن ! يەي دېسەم ھەممە نېمە ئالدىمدا تۇرۇپـ تۇ ، مېنەي دېسەم ئات تەيىار ، ھەممە ئادەم ماڭا خوش ـ خوش دەپ قول باغلاپ تۇرۇپتۇ . بۇ نېمىدىگەن ھۇزۇر ، نېمىدىگەن تاتلىق ـ ھە ! ۋاڭلىق مەنسەپكىمۇ ئىگە بولدۇم ، ئەمدى بۇنىڭدىن ئارتۇق تەمە قىلىش بولماس دەپ قارىسام ، ھېلىقى «تەمە» مەندىن بەش غۇلاچ ئالدىمغا ئۆتۈپ تېخىمۇ تاتلىق كۈلۈپ تۇرۇپتۇ . ئۇ بەچچىغەر ياش ۋاقىتتىكى ئالىمخانىدەك قاش ئېتىپ ، كۆز ئوينىـ تىپ مېنى ئۆزىگە قىزىقتۇرغىلى تۇردى . ئەجەبا ، بۇ قانداق بولغـ نى دەپ ئويلىسام ، ئادەم بىر مەنسەپكە ئىگە بولغان ھامان ئۇنىڭدا يەنە بىر بالداق ئۆرلەش تەمەسى پەيدا بولىدىكەن . ئۆرلەش تەمەسى بەلكى ئىلگىرىكى تەمەدىنمۇ تاتلىق بولىدىكەن ، ھەيران قالدىم . ۋاڭلىق مەنسەپكە يېتىشكەن شۇ كېچىسىلا يەنە بىر بالداق ئۆرلەپ «جۇنۋاڭ» ، «چىنۋاڭ» ، «قوش چىنۋاڭ» بولسام دەيدىغان يېڭى تەمە پەيدا بولدى ، يەنە كېلىپ بۇ ئىلگىرىكى تەمەلىرىمدىن چىق تاتلىق تۇيۇلدى ، ئۇنىڭ تاتلىقلىقىنى شەرھلەشكە تىلىم ئاجىزلىق قىلىۋاتىدۇ ...

سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە ۋاڭ ئىختىيارسىز ھالدا سۆز قىستۇردى :

— راست ئېيتتىڭ ، مەنسەپ تەمەسى شۇنداق تاتلىق ، ئۆرـ لەش تەمەسى ئۇنىڭدىنمۇ تاتلىق !

بۇگۈن سۆھبەتتە ۋاڭ موللازەيدىنىڭ «راھەت» ، «تاتلىق» توغرىسىدىكى بەرگەن چۈشەنچىسىگە قوشۇلغانلىقتىن سۆھبەت كۆڭۈللۈك ئاخىرلاشتى .

6

بۇ يىلمۇ ئالدىنقى يىللاردىكىگە ئوخشاش تۇرپانغا بېرىپ ئات يورغىلىتىش تەييارلىقى ئوردىدا جىددىي كېتىۋاتاتتى .

يورغىدا داڭ چىقارغان قۇل يورغا ۋە يېڭىدىن ئون ئۇچ دادەن بۇغدايغا سېتىۋالغان جەدە يورغىنى يۇيۇپ ـ تاراپ ، تاقىلاپ تەييارلاش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئېگەر ـ توقۇم ، ئۇزەڭگە بېغى ، ئۇلاڭ ، كەمەلدۇرۇكلەر ۋە يورغىلارغا ئاسىدىغان قوڭغۇراقلارغىچە كۆزدىن كەچۈرۈپ تەق قىلغان ، تاشتوقۇملارنى قارىگۇل بىلەن پەردازلاپ ، ناۋات پۈركۈپ ، ئۇنىڭ ئۇستىگە پىياز سۈرتۈپ پارقىراتقانىدى .

بىر قاتار تەييارلىقلار پۈتكەندىن كېيىن ، تۆتىنچى مۆچەلنىڭ ئاخىرلىرى ۋاڭ يىگىرمىگە يېقىن ئادەم بىلەن تۇرپانغا سەپەر قىلدى . بۇ سەپەردە غوجاكاھ باشچىلىقىدا ئونغا يېقىن ئوردا كاھىلىرى بولغاندىن تاشقىرى قۇشچىلار ، پاراڭچىلارمۇ بار ئىدى . موللازەيدىن ۋە ئات باقار مەتگۈلىمۇ بىللە ئىدى . مەتگۈلى يورغىلارنى يېتىلەپ ماڭاتتى . ۋاڭنىڭ ئاستىدا ئېغىر ـ بېسىق ۋە سىلىق ماڭىدىغان قارا تورۇق ھەممىنىڭ ئالدىدا گويا يەلكەندەك ئۇزۇپ ماڭاتتى . باشقا ئاتلارمۇ بىر ـ بىرىدىن قېلىشماي ئۆكسەڭ تاشلاپ شامالدەك يېنىك ئىلگىرىلەيتتى .

ۋاڭ بۇ قېتىمقى سەپەردىن ئىنتايىن مەمنۇن ئىدى . چۈنكى ، بۇ قېتىم ئۇ ئىككى يورغىنى تەڭلا يورغىغا سېلىپ ، ئۆز ئابرۇيىنى كۆككە كۆتۈرۈشكە ئىشىنەتتى . بىر ئوردىدىن ئىككى داڭلىق يورغا تەڭلا ماھارەت كۆرسىتىپ تۇرپان خەلقىنى ھەيران قالدۇرالىسا ئۇنىڭدىن كېلىدىغان شۆھرەتنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ۋاڭ ئۆزى چوڭقۇر چۈشىنەتتى . ۋاڭنى مەمنۇن قىلغان يەنە بىر ئىش شۇ

بولدىكى ، يول ئۇستىدە ئۇنىڭ قارچىغىسى ئىككى توشقان ئالدى . بۇ غەنىيمەت ئولجىنى قۇشچى كاھ ئاتنىڭ ئارقىسىغا غانجۇغلاپ ماڭدى . «ۋاڭنىڭ قارچىغىسى يولدا كېلىۋېتىپلا ئىككى توشقان ئاپتۇ ! » دېگەن سۆزنىڭ ئۆزىلا كاتتا شۆھرەت ۋە ئابرۇي ئەمەسمۇ !

شۆھرەت ، ئابرۇي دېگەن ھەممە كىشىگە خۇشياقمىدىغان ، غەدىقلاش خاراكتېرىگە ئىگە نەرسە بولۇپ ، ئادەتتىكى ئادەمگە ئۆز يولىدا تەسىر كۆرسەتسىمۇ ، لېكىن ۋاڭ غوجىلارغا پەۋقۇلئاددە تەسىر قىلاتتى . شۇڭا ، ئۇلار شۆھرەت ـ ئابرۇيغا ئۆلگۈدەك ئامراق كېلەتتى . قورچاقتەك ياسالغان بىر جۈپ يورغىنىڭ يىگىرمىدەك ئادەمنى ئەگەشتۇرۇپ ھەيۋەت بىلەن تۇرپان بازىرىغا كېتىۋاتقانلىقىنىڭ ئۆزىمۇ شۆھرەت ـ ئابرۇي ئۈچۈن ئىدى . ھازىر ۋاڭ بىر جۈپ يورغا ، غالىب قۇش ، خۇشامەتچى كاھلارنىڭ ئىززەت ـ ئىكرامىلىرىدىن ھاسىل بولغان شۆھرەت ۋە ئابرۇي كېمىسىدە غەرق مەست بولۇپ ئۇزۇپ كېتىۋاتاتتى . ھازىرقى ئۇنىڭ غۇرۇرىدىن ، ئات ئۇستىدە غادىيىپ سۇرلۇك ئولتۇرۇشىدىن يەردە كېتىۋاتامدۇ ياكى ھاۋادا ئۇچۇۋاتامدۇ ، بۇ تەرەپلىرىنى سۇرەتلەپ كۆرسىتىش قىيىن ، ئەلۋەتتە .

ۋاڭ بۇنىڭلىق بىلەن قانائەتلەنمەيتتى ، موللازەيدىننى گەپتە چۈشۈرۈپ ئۆزىنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىنى ئۇنىڭدىن ئۇستۇن تۇرىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ ، شۆھرەت قازىنىشنى ئۇزۇندىن ئارزۇ قىلاتقانلىقىنى . بۇگۈن ئۇ پەيت يېتىپ كەلگەنلىكىنى مۆلچەرلەپ ئۆز مۇددىئاسىغا يەتمەكچى بولدى ـ دە ، موللازەيدىننى يېنىغا چاقىردى . ئۇ ئېتىنى دېۋېتىپ يېقىنلاپ كەلگەندە ۋاڭ ئۇنىڭغا قايرىما ياقىلىق تۇلكە جۇۋا ئىچىدىن بويىنىنى چىقىرىپ قاراپ :

— بۇ قېتىم تۇرپانغا كېتىۋېتىپ نېمىلەرنى خىيال قىلىۋاتقانسەن ؟ — دەپ سورىدى .

— تۇلكە جۇۋام بولمىغاندىكىن ، تۇرپانغا بارغاندا ھەممىنىڭ ئالدىدا ئوتسىنىۋالاي دەۋاتىمەن ، — دېدى موللازەيدىن سوغۇقتىن سەسكىنىپ . ئۇنىڭ كىيىمى يېلىڭ ئىدى . ئۇنىڭ بەرگەن جاۋابىغا

بىرئاز كۈلگەن ۋاڭ سۆزىنى يەنە ئۆز مۇددىئاسىغا يۆتكىدى :
— بالىلىرىڭغا بىرنېمە ئېلىشنى خىيال قىلمىدىڭمۇ ؟
— خىيال قىلدىم .
— نېمە ئالماقچىسەن ؟
— بىر ـ ئىككى تال تاڭگا ئېلىۋالارمەن !
— بالىلىرىڭ تويغۇدەك ئالارسەن ؟
— بىزنىڭ بالىلارغا تويغۇدەك تاڭگا نەدە تۇرۇپتۇ ؟
— ماڭا ئەگىشىپ تۇرپانغا كېلىپ ، بىرەر خۇرجۇن تاڭگا ئالمىساڭ ئەپلىشەمدۇ ؟ ئاز ئالساڭ بالىلىرىڭ تالىشىپ ئاغزى ـ بۇرنىنى يېرىشۋالار ؟ — ۋاڭ زورمۇزور مەسخىرە ئارىلاش كۈلۈپ ئۆزىچە هۇزۇرلاندى .

ۋاڭ بۇ يەردە موللازەيدىننىڭ كەمبەغەللىكىنى مەسخىرە قىلىش ئارقىلىق ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلماقچى بولاتتى . ۋاڭنىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ تۇرغان موللازەيدىن ئۇنىڭ هازىرقى سۆزلىرىنى مۇقەددىمە ، بۇنىڭ چوقۇم ئاخىرى بار دەپ بىلىپ ، هوشيارلىق بىلەن قۇلاق سالاتتى .

ئاتلار هامان ئويناقشىپ يول باسماقتا . ئۇلار كەڭ سايغا چىققاندا ئالدى تەرەپتىن هەيۋەتلىك تۇرپان مۇنارى كۆرۈندى . يىراقتىن ئاجايىپ هەيۋەتلىك ، گويا ئاسماننى تىرەپ تۇرغان ئېگىز هەم قۇدرەتلىك تۇۋرۇكتەك كۆرۈنگەن بۇ مۇنار يولنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئويۇنچۇقتەك كۆرۈنەتتى . يولنىڭ يۆنىلىشى شىمالغا بۇرالسا ، مۇنار ئادەملەرنىڭ سول تەرىپىگە ئۆتۈۋالاتتى . يولنىڭ يۆنىلىشى چۆل تەرەپكە بۇرالسا ، مۇنار ئوڭ تەرەپكە ئۆتۈۋالاتتى .

ئاتلار هامان ئىلگىرىلىمەكتە . ئۇلارنىڭ ئۆكسۈكىگە تاشلاپ مېڭىشىدا گويا يەرنىڭ تانابى تارتىلغاندەك ، يىراقتىكى مۇنار چاپسان يېقىنلاشماقتا ئىدى . ئاردىدىن چاپقان سائەتلەر ئۆتكەنده مۇنار تۇۋى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئاق يارداڭلىقلار كۆرۈندى . ۋاڭ بىردىنلا جانلىنىپ قانداقتۇر بىر قىزىق گەپ باشلايدىغاندەك يېنىدا

كېتىۋاتقان موللازەيدىنگە قاراپ :
— موللازەيدىن ، — دېدى .
— خوش !
— ئاۋۇ ئاق ياردائلىقلارنى كۆردۈڭمۇ ؟ — دېدى ۋاڭ ئالدى تەرەپتە ئاپئاق ئاقسىپ كۆرۈنگەن ياردائلىقلارنى كۆرسىتىپ .
— كۆردۈم ، — دېدى موللازەيدىن ئەدەپ بىلەن جاۋاب بېرىپ .
— مېنىڭچە بولغاندا ، مۇشۇ ئاق ياردائلار ئاق تاڭگا بولۇپ قالغان بولسا ، ئۆيۈڭنى كۆچۈرۈپ كېلىپ ، خوتۇن ـ بالىلىرىڭ بىلەن كەڭتاشا تاڭگا يەپ ئۆتكەن بولساڭ ، قاندىق ياخشى بولاتتى ـ ھە ! ھا ـ ھا ـ ھا ...
ۋاڭ بۇ سۆزنى نەق جايىغا قويغىنىغا خۇش بولۇپ قاقاقلاپ كۈلەتتى . كاھلار ، قىزىقچىلار ، پاراڭچىلارمۇ دوست تارتىشقاندەك قوشۇلۇپ كۈلۈپ دالىنى خېلى قىزىتتى . موللازەيدىنمۇ قوشۇلۇپ تەڭ كۈلدى . ۋاڭنىڭ كۆڭلى تىندى . كۈلكە ئاخىرلىشاي دېگەندە ئاندىن موللازەيدىن سۆز ئالدى :
— غوجامنىڭ سۆزى ناھايىتى جايىدا بولدى ، — دېدى ئۇ ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ ، موللازەيدىن نېمە دەيدىكىن دېگەندەك ۋاڭ ۋە باشقىلار كۈلكىدىن توختاپ ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراشتى . موللازەيدىن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ، — مەن تاڭگا يېگىلى ئۆيۈمنى كۆچۈرۈپ كەلگەندە ، ماۋۇ كۆرۈنگەن تۇرپان مۇنارى خاڭگا بولۇپ قالسا ئۆزلىرىمۇ ئوردىنى كۆچۈرۈپ كېلىپ ، ئۇچ ۋاخ غىزادا كەڭتاشا خاڭگا يەپ ئۆتكەن بولسىلا تېخىمۇ ياخشى بولاتتى .
بۇ سۆزگە ۋاڭ باشلىق ھەممە ئادەم ئىختىيارسىز قاتتىق كۈلۈشتى ، كۆپ ئادەمنىڭ كۈلكىسى دالىنى ياڭرىتىۋەتتى . ئۆزدىنى توختىتىۋالالماي كۈلۈۋاتقان ۋاڭ نېمە ئۈچۈندۇر بىردىنلا توختاپ قالاتتى . ئۇنىڭ كۆزىگە تاشلىنىپ تۇرغان مۇنار تەدرىجىي ھالدا خاڭگاغا ئايلانغاندەك بولاتتى ، بۇ چاغدا ۋاڭ يەنە كۈلەتتى . ئەتراپىدا تېلىقىپ كۈلۈۋاتقانلارغا كۆزى چۈشكەندە ئۇ يەنە توختاپ

قالاتتى ، بۇ ئىش بىرقانچە قېتىم تەكرارلاندى . ئەڭ ئاخىرقى قېتىم كۇلكىدىن توختىغاندا ، ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ ، چىرايى ئالا - سېرىق بولۇپ ئۆڭدى - دە ، ئىنچىكە تىللىق قامچىسىنى سىلكىپ موللازەيدىنگە هومايدى . بۇنى بايقىغان غوجاكاھ موللازەيدىنگە قاراپ چاپسان قايتىپ كەت دەپ ئىشارەت قىلدى . شۇنىڭ بىلەن موللازەيدىن ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتتى - دە ، توپتىن چۇشۇپ قالدى .

شۇ قېتىمقى سەپەردە موللازەيدىن ۋاڭنىڭ تاڭگا چاقچىقىغا خاڭگا بىلەن زەربە بەرگەندىن كېيىن ، ۋاڭنىڭ نېرۋىسى بۇزۇلۇشقا باشلىغانىدى . ۋاڭ تولا ۋاقىتلاردا ئۆزىچە قاقاقلاپ كۇلۇپ ، بىردىنلا توختاپ خۇدۇكسىرىگەندەك ئۇياق - بۇياققا قارايتتى ، بىرئاز دىن كېيىن يەنە كۇلۇپ كېتەتتى . ۋاڭنىڭ بۇ قىلىقلىرى نېرۋىسى بۇزۇلغانلىقىنىڭ ئالامىتى ئىدى .

7

توپتىن ئايرىلىپ قالغىنىغا خۇش بولغان موللازەيدىن ئاتنىڭ بېشىنى ئۆڭي تەرەپكە قايرىدى . ئەمدى ئۇ ئۆزى يالغۇز كېتىۋاتاتقى ، گويا قەپەستىن قۇتۇلغان قۇشتەك بوي - بەستى يېنىكلىشىپ ئۆزىنى ئەركىن ۋە ئازادە هېس قىلاتتى . ئۇ ۋاڭ ۋە ئۇنىڭ ئوردىسى ئەتراپىدا شەكىللەنگەن ياسىما ، ساختا رەسمىيەتلەر بىلەن چىگىشلىشىپ كەتكەن خۇنۇك تۇرمۇش ئىچىدىن ، شۇنداقلا قانداقتۇر ئوڭ - تەتۇرىسى يوق سەۋدايىلار ئىچىدىن قۇتۇلۇپ قالغىنىغا چەكسىز خۇشال ئىدى .

ئۇ ئەمدى ئازادە يول بېسىپ ، تۇرپان ۋادىسىنىڭ خۇش پۇراق هاۋاسىدىن ئەركىن نەپەس ئالدى . ئۇ توپنىڭ ئارىسىدا يىگىرمىگە يېقىن ئاتنىڭ چاڭ - توزانلىرىدا بۇرۇقتۇرما بولۇش ، ۋاڭنىڭ هەر خىل تېتىقسىز سۆزلىرىنى قۇلاق سېلىپ ئاڭلاشتەك ئېغىر ئازابتىن بىراقلا قۇتۇلغانىدى .

ئۇ ئەمدى ئۆيگە بارىدۇ . ئۆيگە بارغاندىن كېيىن نېمە قىلىشنى ئۆزى ياخشى بىلەتتى . ئۆيگە بېرىپلا تەمە قىلىش ، چىراي سارغايتىش ۋە خۇدۇكسىرەشلەردىن خالىي ھالدا بىر پارچە زاغرا يەيدۇ .

ئالتۇن قۇياش غەربىي تاغقا يېقىنلىشىپ ، ئاخىرقى قىزغۇچ نۇرلىرىنى چېچىپ ، پۈتۈن ۋادىنى ، يالقۇنتاغ ۋە ئۇنىڭ ئېتەكلىرىدىكى يالىڭاچلانغان دەل ـ دەرەخلەرنى ، شۇنىڭدەك قىزغۇچ لاتقىدا سۇۋالغان ئۆي ـ ئىمارەتلەرنى ، مەھەللىلەرنى قىپقىزىل تاۋلاپ ئاجايىپ كۆركەملەشتۈرگەن پەيتتە ئۆيگە يېتىپ كەلگەن موللازەيدىن ئىشىك ئالدىدا ئاتتىن چۈشتى . ھويلا ـ ئارام تېپتېنچ ئىدى . تۇرخۇندىن بولۇق ئىس چىقىپ تۇراتتى . بۇنىڭغا قارىغاندا ئايىمخان بالىلىرىغا كەچكى غىزا پىشۇرۇۋاتقانلىقى مەلۇم ئىدى . موللازەيدىن ئاتنى باغلاپ جايلاشتۇرغاندىن كېيىن ، ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ سالامنىڭ يوغىنىنى قىلىپ ئۆيگە كىرگەندە ، ئايىمخان بىلەن ئىككى بالا ھەيران قالدى :

— ئەپەي ... قايتىپ كەپسىزغۇ ؟ — دېدى ئايىمخان چۆچۈپ . ھەيران بولغىنىدىن ئۇگرە كېسىۋاتقان قولى توختاپ قالدى .

ئوچاق ئالدىدا كۆكۈم قالاۋاتقان ئىككى بالىسىمۇ ئاتىسىغا قاراپ قېتىپلا قالغانىدى .

— ھە ، قايتىپ كەلدىم ، — دېگەن موللازەيدىن ئۇدۇل ماندىغا چۈشۈپ ، مۈزلاپ كەتكەن قوللىرىنى ئىسسىتىش ئۈچۈن چوغ تاتىلىدى . قازان قاياۋاتاتتى ، تۇۋاقنىڭ چۆرىسىدىن چىققان ھورىدىن چامغۇرنىڭ مەززىلىك ھىدى دماغقا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى . ئايىمخان ئۇگرىنى كېسىپ بىرپەسنىڭ ئىچىدە ئاش تەييار قىلدى . ئاندىن ئاتا ـ بالا ھەممەيلەن بىر داستىخاندا پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ كۆڭۈللۈك غىزالىنىشتى . چامغۇر ، پۇرچاق سېلىپ ئەتكەن تەملىك سۇيۇقئاش ھەممەيلەننى تەرلىتىپ ، ئىسسىق باسقانىدى .

— بۇگۈن ئاخشام ئۆزلىرىنى تۇرپاندا ئولتۇرار دەپتە-

مەن ، — دېدى ئايمخان موللازىدىننىڭ ئۇشتۇمتۇت قايتىپ كەل-گەنلىكىگە ھەيران بولۇپ .

— تۇرپانغا يېقىنلىشىپ مۇنار تۇۋىگە يەتكەندە ۋاڭنىڭ نەزىر-دىن چۈشۈپ يېنىپ كەلدىم ، — دېدى موللازىدىن پىشانىسىدىكى مۇنچاق - مۇنچاق تەرلەرنى سۈرتۈپ تۇرۇپ .

— بوپتۇغۇ ، ئاچچىقىنى كەلتۈرۈپ قويمىغانلا بولسىلا مەيلى ئەمەسمۇ ! — ئايمخان تەسەللى ئېيتىپ سۆزلەپ تۇرۇشىغا ئۆيگە ئىككى كىشى كىرىپ سۆزنى ئۈزۈپ قويدى .

كىرگۈچىلەردىن بىرى غۇلام ، بىرى كېرىم ئىدى . ئۇلار پەگادا تۇرۇپ :

— خوش «دارىن» ، يەنە قانداق بۇيرۇقلىرى بار ئىكىن ؟ — دېيىشتى ئۇلار تەڭلا . موللازىدىن كۈلۈمسىرەپ :

— بىز بۇ ئويۇننى يېغىشتۇرۇۋەتكەنغۇ ! — دېدى .

— ياغلىق قاپاقنىڭ ياغ يۇقى ، تۈزلۇق قاپاقنىڭ شور توپىسى ئاسان كەتمەيدۇ ، دەيدۇ . بۇيرۇقۇازلىق قىلىپ ئۆگىنىپ قالغان دارىنىڭمۇ يۇقۇندا بۇيرۇقلىرى بولسا ئاڭلىساقمىكىن دەيمىز !

— ھە ... ھە ... — دېدى موللازىدىن ئۇلارنىڭ چاقچاق قىلىۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ ۋە شۇئانلا «دارىنلىق» قىياپەتكە كى-رىپ بۇيرۇق قىلدى :

— سىلەرگە بۇيرۇق ، كېپىشكىلارنى سېلىۋېتىپ تۆرگە چى-قىڭلار ! داستىخاندا ئەدەپ بىلەن ئولتۇرۇپ ئاش كۈتۈڭلار ، ئايىم-خان قاچان ئاش بەرسە تالاشماستىن نۆۋەت بىلەن ئېلىڭلار ، ئاندىن گەپ - سۆز قىلماستىن جىم ئولتۇرۇپ ئېشىڭلارنى ئىچىڭلار ، ئاڭلىدىڭلارمۇ ؟

— خوپ !

— بۇيرۇق تۇگىگەندىن كېيىن غۇلام بىلەن كېرىم ئىككىسى تۆرگە ئۆتۈپ داستىخان چۆرىسىدە ئەدەپ بىلەن ئولتۇرۇپ ئايمخا-نغا قارىدى . بۇلارنىڭ سىر - ئەسرارىدىن خەۋەرسىز ئايمخان ھەيران بولۇپ قاراپ قالغانىدى . موللازىدىن يەنە بۇيرۇق

چۇشۇردى :

— چىنىلەرگە دەرھال ئاش قۇيۇلسۇن . ئايىمخان ھاڭڭاقتىلىق قىلماي ئاش تۇتۇپ ناماقۇل بولسۇن ! ...

ئايىمخاندىن باشقا ھەممەيلەن پاراقلاپ كۇلۇشتى .

تاماقتىن كېيىن بۇلار ئەھۋاللاشتى :

— شۇ ئاخشىمى ئويۇنىمىز مۇشۇ يەردە تۇگىدى دەپ ، سەن ئىسرائىل ئاكىنىڭ تۇگمىنىگە كەتتىڭ ، بىز بىلمىگەن كىشى بولۇپ قالدۇق ، — دەپ سۆز باشلىدى غۇلام ئالدىرماي ئولتۇرۇپ ، — باش توخۇ چىللىغان چاغدا ھارۇنكەش ھارۇسىنى قوشۇپ توقسۇن تەرەپكە قاراپ ماڭدى . بىزمۇ بىللە ماڭدۇق ، دادۇڭغا يېقىنلاشقاندا تاڭ ئېتىپ كۇن چىقتى . قارىساق ، ھارۇندا دارىن كۆرۇنمەيدۇ . دارىن نەگە كەتتى ؟ كېچە ماڭغۇچە سارايدا ئۇنتۇلۇپ قالدىمۇيا ، دېيىشىپ بىردەم ئۆندەرەشتۇق . ھارۇنغا چىقىپ پىكىنىڭ ئىچىنى تەكشۇرسەك ، دارىنىڭ تاۋار چاپانلىرى ، تاۋار كۆرپىلىرى شۇ پېتى تۇرۇپتۇ . بىز تېخىمۇ ھەيران بولدۇق . خوجايىنىمىزنى چۇشۇرۇپ قويۇپسەن ، تاپ ، دەپ ھارۇنكەشكە دوق قىلدۇق . ھارۇنكەش بوش كەلمىدى . سىلەر ئىككىڭلار دارىنىڭ چاكىرى ، بىر ئەمەس ئىككىڭ تۇرۇپ خوجايىنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى بىلىشمىسەڭ ، مەن نەدىن بىلەي ؟ دەپ بوي بەرمىدى . بىز جېدەللىشىپ دادۇڭغا يەتتۇق . ئۇ يەردە بىرەر پىيالىدىن چاي ئىچىپ ناشتا قىلدۇق . ئاندىن مەسلىھەتلىشىپ كېرىمنى تۇرۇپانغا ياندۇردۇق . ئۇ شۇ تەرەپتىن دارىنىڭ دېرىكىنى قىلماقچى بولدى . مەن ھارۇندىن ئاجرىماي توقسۇنغا ماڭدىم . شۇنداق قىلىپ كېرىم مەندىن بىر كۇن ئىلگىرى ھارۇندىن ئاجراپ ئۆيىگە كەتتى . مەن توقسۇنغا يەتكەندە غىپ قىلىپ تىكشۇرتتىم . ھارۇنكەشلەرمۇ شۇنداق قىلىپ ھېچ نەرسىنى تۇيمىدى ...

موللازەيدىنمۇ شۇ ئاخشىمى ئىسرائىل تۇگمەنچىنىڭ ئۆيىگە كەلگەندىن كېيىنكى ئىشلارنى قىسقا قىلىپ سۆزلەپ بەردى . شۇنداق قىلىپ بۇلارنىڭ سىرلىرى قىسمەن ئاشكارا بولغاندا ، ئايىم-

خان ھەيران بولۇپ ياقىسىنى تۇتتى .

— توۋا ... مۇنداقمۇ شوخلۇق قىلغان بارمۇ ـ ھە ؟ ! — دېدى ئايىمخان موللازەيدىنگە ھومىيىپ قاراپ . ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ھەيـران قالغانلىق ئالامىتى چىقىپ تۇراتتى ، — بىرى «دارىن» ، ئىككىسى چاكار بولۇپ ... ۋاڭ غوجىلارنى سارايغا تېپىپ ... شۇمۇ ئويۇن بوپتىمۇ ؟ بىلىپ قالسا ...

— بۇزەكنى بوزەك تاپمىساڭ ، قىيامەتتە سورىقى بار دېگەننى ئاڭلىغانمۇ ؟ شۇنىڭغا ئوخشاش سارايغىنى سارايغا تاپمىساق ، قىيامەتـتە سوراقتا قالمامدۇق ؟ — دېدى موللازەيدىن قاقاقلاپ كۈلۈپ .

ئۇلار بۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلىش توغرىسىدا ئۇزۇن مەسـلىھەت قىلىشتى . بۇ ھەقتە ئايىمخان كۆپرەك سۆز ئېلىپ موللازەيدىنىنى بۇنىڭدىن كېيىن ئۇياق ـ بۇياققا كەتمەستىن ، ئۆي كارى قىلىشقا تەشەببۇس قىلدى . بار مەسلىھەت ئۇلار شـۇ يىلدىن باشلاپ قوغـۇنچىلىـق قىلمـاقچى بولدى ...

موللازەيدىن شۇ ئەتىيازلىقى سۇيى ئوڭ بىر پارچە يەرنى ئىجارىگە ئالدى ، ئىككى كەتمەن سېتىۋېلىپ ، ساپلاپ تەييار قىلـدى . غۇلام ئۇنىڭ يارەمچىسى بولدى . كېرىم ئۆز ئۆيىدە تۆمۈرـچىلىك قىلىش ئۈچۈن كەتتى ...

موللازەيدىن بىلەن غۇلام ئىككىسى ۋاقىتنى چىڭ تۇتتى . ئېتىزغا چىقىپ ئەتىيازنىڭ سېرىق ئاپتىپىدا كەتمەن چېپىشقا كىرىشتى . «دېھقان قولى ئالتۇن قول» ، ئېتىزلار بىر كۈندە بىر خىل ئۆزگىرىپ ، قىرغۇدا قىرغاندەك تۇزلەندى . تال ـ تال چۆـنەكلەر ھاسىل بولدى . چۆنەكلەر خۇددى نەققاش ئويغاندەك چىرايـلىق ۋە سىلىق كۆرۈنەتتى . ۋاقتى كەلدى ، چوڭقۇر چۆنەكلەر كۆلدەك تولدۇرۇپ سۇغىرىلدى ، تاۋلانغان ھامان ئۇگا ـ ئۇگا قىلىپ ئۇرۇق سېلىندى . ھەرقايسى قوغۇن تۇرلىرى — ئوينىغۇچ ، پوستىپىياز ، مىجىگەن ، كۆكچى ، قارىقوغۇن ... ئۆز تۇرى بىلەن رەتلىك تېرىلدى . بەشىنچى ئاي بولۇۋىدى ، قوغۇنلۇقـنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئالچۇق سېلىنىپ ئۆي ـ ئوچاق ، بالا ـ چاقا ،

موزاي ـ كالا ، قوي ـ ئۆچكه ، هەتتا چۈجه ـ توخۇغىچه كۆچۈپ كېلىپ ئورۇنلاشتى ، ئالچۇق ئەتراپىغا قاپاق بارىڭى قىلىندى .

هاۋا ئىسسىدى . سېلىنغان ئۇرۇقلار بىخ يېيىپ چىقىشقا باشلىدى . ئالدىراش ئېچىلغان ياۋا چېچەكلەر ئالتۇن گۈلدەك تاۋ-لىنىپ كۆز چاقاتتى . قاپقارا ئەركىن كۆكلىگەن پېلەكلەرگە قاراپ خۇش بولغان موللازەيدىن بىلەن غۇلام ئاپتاپقا قارىماستىن ، تەر تۆكۈپ تىنىمسىز كەتمەن چاپتى . ھەربىر تۈپ پېلەكنىڭ تۈۋىنى يۇمشىتىپ غولىغا توپا يۆلىدى . ئىشلىگەننى بىلىدىغان زىرائەت بىر كۈندە بىر غېرىچ دېگەندەك ئۇچ تارتىپ پېلەك يايدى . نەچچە كۈن ئىچىدىلا چۆنەكلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئاق يەرلەر يېشىل ياپانداز يېيىلغاندەك قوغۇن پېلەكلىرى بىلەن پۈركەندى ، ئېتىز كۆركەم-لەشتى . زوقلانغان قوغۇنچىلار ئەتراپتىن بۇيا ئورۇپ كېلىپ قۇ-رۇتتى . ئۇلار بۇيىنى ئاق ناۋات دەپ ئاتىشاتتى ، بۇيا بىلەن كۈچ بەرسەڭ قوغۇنۇڭ ناۋات بولىدۇ دېيىشەتتى . ئۇلار ئۆز چۈشەنچىسى بويىچە ھەربىر تۈپ پېلەكنى بۇيا بىلەن ئوغۇتلاپ چىقتى .

كۈچ بەرگەننى بىلىدىغان پېلەكلەردىن سويما چاچراشقا باشلا-دى . سويما دېگەننىڭ ئۆزى بىر مۆجىزە ، كۈندە بىر خىل ئۆزگە-رىپ تۇراتتى ، بۇگۈنى قاقتەك سويما ئەتىسى ياڭاقتەك يوغىنايە-تتى . «بىر پېلەكتە مىڭ خەمەك» دېگەندەك ، ھەر خىل خەمەكلەر ئۆز سىياقى بىلەن گاھىسى يۇمىلاق ، گاھىسى سوزۇنچاق شەكىلدە يوغىنايتتى ، بۇ خىل ئۆزگىرىشىنىڭ ئۆزىلا قىزىقارلىق مۆجىزە ئەمەسمۇ ؟ !

ئالتىنچى ئاينىڭ كىرىشى بىلەن چىلگە سارغايدى ، ھەممىدىن بەكرەك خۇش بولغان قاھارجان بىلەن سەترەم ھەر كۈنى تاللاپ يۇرۇپ چىلگە يەيتتى .

چىلگىلەر جامائەت بىلەنمۇ يۇز كۆرۈشتى ، بۇنىڭ ئارقىسىدىن پوستىپىياز پىشتى . موللازەيدىنىڭ چىلگىسى ، پوستىپىيازلىرى ئوخشاپتۇ ، تاتلىق پىشىپتۇ دەپ داڭقى كەتتى ، مەھەللىلەردىن كىشىلەر تۇركۈم ـ تۇركۈملەپ كېلىشىپ قوغۇنلۇقنى ئاۋات قە-

لىشتى . موللازەيدىن خېرىدار بىلەن باھادا چىڭداشمايتتى ، جاڭ - تارازىنىڭ تۇتمايتتى ، تولا ھاللاردا قوغۇننى بوداپ بېرىپ خېرىدارنى رازى قىلاتتى ، شەھەر باققاللىرىنىڭ موللازەيدىنىڭ قوغۇنىنى تالىشىپ سېتىۋالاتتى . شۇنداق قىلىپ ئۇ بىر يىل ئىچىدىلا قوغۇنچىلىقتا داڭ چىقاردى .

قوغۇن پىشىشقى پەسلىدە موللازەيدىنىڭ دوست - يارەنلىرى كېلىپ يوقلاپ تۇرۇشتى . مەتگۈلى ئاكىدىن تارتىپ مۇتىلا قارى ، ئابدۇرېھىم قارچىغا ، قاسىم زەڭگىلەرنىڭ قەدىناس دوستلۇق مۇناسىۋىتى بىلەن كېلىپ قوغۇن يەپ ، ھەتتا بىرنەچچە كۇن تۇرۇپ كېتەتتى . كېلىپ - كېتىدىغان ئادەمنىڭ كۆپلۈكىدە يۇرت ئىچىدە بولغان ھەرقانداق ئىشلارنى كۇندە دېگۈدەك ئاڭلاپ تۇرغىلى بولاتتى . مېھمان كۆپ ، پاراڭ قويۇق بولغانغا يارىشا ئالچۇقتا داستىخانمۇ مول بولدى ، غۇلام قوغۇنلۇقتىن چىقماي دېگۈدەك قوغۇن پىششىقلاپ ئالچۇققا توشۇپ تۇراتتى ، موللازەيدىن قورۇنماستىن قوغۇن تىلاتتى ...

كۇنىگە ئىككى ۋاخ سېغىلغان كالىنىڭ سۇتى تاۋاق - تەڭنە-لەرگە سىغمايتتى ، غېدىر قاچىلار قايماق بىلەن تولاتتى . ئايىمخان ئايانماستىن كۇندە نەچچە قېتىم چاي سۇتلەپ مېھمانلارغا چاي بېرەتتى ، قوغۇنلۇقتىكى شۇ كۇنلەردە بولغان بايىاشاتلىق ، مەن - مەن دېگەن بايلارنىڭ ئۆيلىرىدىمۇ ، ھەتتا ۋاڭ ئوردىسىدىمۇ كەم تېپىلاتتى ، قوغۇنلۇقتىكى مۇنداق مولچىلىق ھەرقانداق كىشىگە قانتىق چېپىلغان كەتمەنىنىڭ خاسىيىتى دەيدىغان چۇشەنچىنى ھېس قىلدۇرماي قالمايتتى .

قوغۇن پىشىپ بارانغا يەتكەندە يەپمۇ ، سېتىپمۇ تۇگەتكىلى بولماي قالدى ، مۇنداق ئەھۋالدا قوغۇن قېقى سېلىشقا توغرا كېلەتتى . سەككىزىنچى ئاينىڭ ئاخىرى ، توققۇزىنچى ئاينىڭ باشلىرىدا ئالچۇقنىڭ ئەتراپىدا سىم تانابتەك قويۇق تارتىلغان تانىلار قوغۇن قېقى بىلەن تولدى .

كۇز كىرىپ ، پېلەك سارغىيىشقا باشلىغان چاغدا موللازەيدىن

ئالچۇقنى كۆچۈرۈپ ، ئۆيدىكىلەرنى مەھەللىگە قايتۇرۇپ جايلاش-تۇرغاندىن كېيىن ، مەھەللىلەرگە «خەمەك پاساڭ قىلىڭلار» دەپ جار سالدى . بۇنى ئاڭلىغان ئاھالىلەر ئۇلۇغ - ئۇششاق ھەممىسى دېگۈدەك ئات - ئۇلاغلىق ، ھارۋىلىق كېلىشىپ قوغۇنلۇقنى بىر كۈن پاساڭ قىلىشتى ، ھەممىلا ئادەم موللازەيدىنىدىن مىننەتدار ئىدى .

كۈز ئاخىرلىشىپ ، قوغۇن پىلەكلىرىنى توشۇپ ئەكېلىپ كالا ئېغىلى ئۈستىنىى يېپىۋاتقاندا ، تۆۋەندە تۇرۇپ پىلەك يۆگەملىرىنى سۈنۈپ بېرىۋاتقان غۇلام بىردىنلا كۈچانى ئەسلەپ قالدى .

— بىرقانچە كۈن بولدى ، ھەر كېچىسى روزىخاچام چۈشۈمگە كىرىۋاتىدۇ ، — دېدى ئۇ پىلەك سۈنۈۋېتىپ ، — بىزنى سېغىنىۋاتقان بولسا كېرەك .

— بەلكىم ...

— كۈچاغا بېرىپ روزىخاچامنى يوقلاپ كېلەيمىكىن دەيمەن .

— مەنمۇ شۇنداق ئويلاۋاتاتتىم ، — دېدى موللازەيدىن ئۇنىڭ پىكرىگە قوشۇلۇپ ، — روزىخاچامنى بەك ئۇزۇن تاشلىۋەتتۇق ، پات - پات يوقلاپ تۇرۇشىمىز لازىم ئىدى !

— بىر ئايدا يېتىپ بارىمەن ، بىر ئاي تۇرسام ، بىر ئايدا كەلسەم ، توقسان كۈن دېگەندە يەنە مۇشۇ يەرگە ئۇنەتتىم ، — دېدى غۇلام سەپەر پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ .

— قوغۇنچىلىقنى ئەمدى باشلىدۇق ئۇكام ، يەرگە ئۇرۇق سالغۇچە ئولگۇرۇپ كەلسەڭلا بولدى .

— چوقۇم يېتىپ كېلىمەن ! — دېدى غۇلام خۇش بولۇپ .

شۇنىڭدىن كېيىن بىرقانچە كۈن تەييارلىق كۆرگەن غۇلام سوۋغا - سالاملارنى ئېلىپ كۈچاغا يۇرۇپ كەتتى .

8

قىش كۈنلىرى تۇن ئۇزۇن ، كۈندۈز كۈن قىسقا ، ۋاقىت

ئاجايىپ تېز ئۆتەتتى . قۇياش خۇددى ئاسمان بوشلۇقىدا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ئوت شارىدەك ھەش - پەش دېگۈچە ئۇياقتىن چىقىپ ، بۇياقتا ئولتۇرۇپ كېتەتتى . ئومۇمەن كۈندۈزكى ۋاقىتتا بەرىكەت يوق ، كېچىلىك ۋاقىت ھەم ئۇزۇن ، ھەم كۆڭۈللۈك بولۇپ ، ئاسماندا يۇلتۇزلار چاراقلاپ ياناتتى .

مولللازەيدىن ئۇزۇن تۈنلەرنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزدى ، كېلىۋاتقان ئەل - ئاغىنىلەر ئۇنى زېرىكتۈرمەيتتى ، گاھى كېچىلىرى دوستلىرى تەكلىپ قىلىپ ، مەھەللىلەردىكى پاراڭ ياكى مەشرەپ ئولتۇرۇشلىرىغا ئېلىپ كېتەتتى .

يېزا ھاياتىدا پاراڭ كېچىلىكى ئالاھىدە كۆڭۈللۈك ھەم ئەھمىيەتلىك بولۇپ ، تەڭ دېمەتلىكلەردىن سەككىز - ئون كىشى بىر ئۆيگە جەم بولۇپ مېھمان بولغاچ تاغدىن - باغدىن سۆزلىشىپ تاڭ ئاتقانىنى سەزمەي قالاتتى . پاراڭغا ئىشتىراك قىلغان ھەربىر كىشى كۆرگەن - بىلگىنىنى ، ئاڭلىغان يېڭىلىقلارنى ، تەجرىبىلەرنى ، ئاجايىپ - غارايىپ ئىشلارنى سۆزلەيتتى ۋە پىكىر ئالماشتۇراتتى . ئۇلار قەشقەر ، كۇچا ، ئىلى ، چۆچەك پاراڭلىرى ، ئۆرپ - ئادەتلەر ، ئەدەپ - ئەخلاق ، قائىدە - يوسۇن ، شەرىئەت - تەرىقەت ، يېڭىلىق - كونىلىق ، ياخشى - يامان ، ئۇيات - نومۇس ، ئىشق - مۇھەببەت ... ۋە باشقىلار توغرىسىدا كەڭ - كۇشادە سۆزلىشىپ ، ئەقىل - ئىدراك ، نەزەر دائىرىسىنى ئاشۇراتتى . ئومۇمەن بىر ئاخشام كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇپ سېلىشقان پاراڭنىڭ ئۇنۇمى بىر يىللىق مەدرىسە ئوقۇشىدىن ئارتۇق بولاتتى ، شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن بەزىدە تاڭ ئاتقاندىمۇ پاراڭ تۈگىمەي قالاتتى .

مەھەللىدە پاراڭ بولغاندا ، نەيزە ئۇچى يەنە شۇ ۋاڭ غوجىلار ئۇستىگە ، دورغا - كاھلارنىڭ زوراۋانلىقلىرىغا ، ۋېلىخان بەگنىڭ ئەخمىقانە ئىشلىرىغا ۋە باشقا ئەمەلدار - بەگلەرنىڭ يولسىزلىقلىرىغا تاقىلاتتى .

— ۋېلىخان بەگنىڭ ئۆيىدە بولغان يېڭى جەبدەلنى ئاڭلىدىڭلارمۇ ؟ — دەپ سورىدى بىر كىشى .

دىڭلارمۇ ؟ — توختى بۇرۇت ئۆز دوستلىرىغا قانداقتۇر بىر يېڭى خەۋەر يەتكۈزمەكچى بولغاندەك قىلىپ سورىدى .

— يېڭىلىق بولسا سۆزلە ! — دېدى بىرى جاۋابەن .

توختى بۇرۇت ۋېلىخان بەگنىڭ تام قوشنىسى ئىدى ، بەگنىڭ ئۆيىدە بىرەر يېڭى ۋەقە چىققان بولسا ، ھەممىدىن بۇرۇن ئۇنىڭ ئاڭلايدىغانلىقىغا كۆپچىلىك ئىشىنەتتى . شۇنىڭدەك كۆپچىلىكمۇ ۋېلىخان بەگ توغرىسىدىكى سۆز ـ چۆچەكلەرگە قىزىقاتتى . مۇنداق بولۇشى سەۋەبسىز ئەمەس ئىدى . چۈنكى ، ۋېلىخان بەگنىڭ ئائىلە تۇرمۇشىدا كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان غەيرىي ئىشلار ، شاڭخو قىلىپ كۆلگۈدەك غەلىتە ئەھۋاللار كۆپلەپ چىقىپ تۇراتتى . شۇ سەۋەبتىن كۆپچىلىك قىزىقاتتى ، يەنە بىر تەرەپتىن توختى بۇرۇت ماھىر شاڭخوچى ئىدى ، شۇنىڭدەك ئادەم دوراشقىمۇ ئۇستا بولۇپ ، شاڭخو قىلغاندا سۆز ـ ھەرىكەتنى ماسلاشتۇرۇپ كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالاتتى ، شۇڭا ھازىر كۆپچىلىك ئۇنىڭغا تەلمۇرگەنىدى .

ئۇ ۋېلىخان بەگنىڭ ئائىلىسىدە بولغان ماجىرانى ھەربىر شەخسنىڭ سۆز ـ ھەرىكىتى بويىچە قېلىپتا قۇيغاندەك ئوخشىتىپ دوراپ كۆلكىلىك ئويۇننى باشلىدى .

— مەن ئەمدى مەلىگە چىقىپ ، باشقىلارنىڭ كىرىنى يۇيىمەن ـ مۇ ، نېنىنى ياقمەنمۇ ، ئىش قىلىپ جېنىمنى جان ئەتمىسەم ، گۆرۈڭدە باشقا ئامال قالمىدى ! — سېكىنە قۇشناچ ئاچچىق غوتۇلداپ قېيىدىغان پېتى تاشقىرىغا ماڭدى . بۇ ئەھۋالدىن چۆچۈگەن ۋېلىخان بەگ ئۆندەرىگەن ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپ غۇلىچىنى كەڭ ئاچتى ـ دە ، ئۇنىڭ ئالدىنى توستى :

— جېنىم ئاپىسى ، نېمە دەيدىغانلا ؟ ئاغزىلىرىغا بېقىپ سۆزلىسىلە !

— ئالدىمنى توسما ! نېرى تۇر ! بولمىسا قانداق قىلغۇدەك ـ مەن ، ئاچ ئولتۇرۇپ ئۆلەيمۇ ؟ ! سېنىڭ گۆرۈڭدە قۇرۇقئۇنلۇقمۇ بولمىسا ! ... — سېكىنە غەزەپ بىلەن تاشقىرىغا چىقىشقا يول

ئىزدەيتتى .

— سەۋر قىلسىلا ، سەۋر دېگەن ئۇلۇغ ! — ۋېلىخان بەگ ئىمكانقەدەر خۇشخۇي كۆرۈنۈشكە تىرىشاتتى ، قېرىلىقتىن ۋە ئو-رۇقلۇقتىن ئۇزىراپ ، سارغىيىپ كەتكەن چىشلىرىنى كۆرسە-تىپ ، سېكىنە قۇشناچنى توسۇپ سۆزلەيتتى ، — ئالدىراقسانلىق قىلمىسىلا ، ھەرقانداق ئىشقا سەۋر كېرەك . ئۆزلىرى كىم ، زادى ئۆزلىرى كىم ، بىلەمدىلا ؟

— مەن كىم بولماقچى ؟ مەنچۇ ، سەن تازىنىڭ خوتۇنى ! ئەتە-دىن كەچكىچە ئاچ ئولتۇرىدىغان بىر خوتۇن !

— ئەستاغپۇرۇللا ! دەۋاتقان گېپىڭىز ! ... ئۇنىسىغۇ شۇنداق ، — دېدى ئۇ سەۋرچانلىق بىلەن چۈشەندۈرۈشكە تىر-شىپ ، — شۇنداق بولسىمۇ يەنىلا چۈشەنمەيۋاتىدىلا ! مەن بولسام پەرىدۇن ۋاڭنىڭ پۇشتى ، ئۆزلىرى بولسىلا پەرىدۇن ۋاڭنىڭ كې-لىنى ، مۇشۇنداق كاتتا ئەۋلادنىڭ كېلىنى مەلىگە چىقىپ خەقنىڭ كىر ـ قاتلىرىنى يۇسا ياكى تەڭنىسىنى كۆتۈرۈپ نېنىنى ياقسا جاھان قانداق بولۇپ كېتۈر ! ... ناۋادا ئۆزلىرى راستىتىن شۇنداق قىلىدىغان بولسىلا ، ئۇ چاغدا بىزگە بۇ جاھاننىڭ نېمە لازىمى ، ئۆلگىنىمىز ياخشى ، ئۆلگىنىمىز ! ... — ۋېلىخان بەگ ئاۋازىنى تىترىتىپ خۇددى ھازىرلا يىغلايدىغاندەك قىلاتتى .

— ئەستاغپۇرۇللا ، بۇنىڭ دەپ تۇرغان گېپىنى ! ... — دېدى سېكىنە قۇشناچ ئاچچىقىغا پايلىماي چىشلىرىنى كىرىشتۈرۈپ ، — ساڭا شۇنداق قۇرۇق ئابرۇي كېرەك بولسا ، پەرىدۇن دەمسەن ، ئەپرىدۇن دەمسەن ، شۇنداق كاتتا كاساپەتلىرىڭنىڭ قەبرىسىگە بې-رىپ يېتىۋال ! ماڭمچۇ ، جان كېرەك ! ھازىر ماڭا بىر پارچە نان لازىم !

— ئاغزىلىرىنى بۇزمىسىلا ، ئاغزىلىرىنى بۇزمىسىلا ! ... نېمىكى بولسا سىلى ـ ئۆزلىرى دەپ قائىدە بىلەن سۆزلىسىلە ، مۇشۇ تاپتا مېنى سەنلەپ قويغانلىرىغا ئاتام پەرىدۇن ۋاڭ قەبرىسە-دىن تىك تۇرۇپ كەتكەندۇ !...

— سەن دەيمەن قانداق ! يالاڭنى ئاز كۆرسەڭ ، قوشلاپ دەيمەن . سەن ، سەن ، سەن ! ... — سېكىنە ئاچچىقىدا ئۇستى ـ ئۇستىگە سەنلەپ سىلكىپ تاشلىدى .

— ئەستاغپۇرۇللا ، ئەستاغپۇرۇللا ! ... — ژېلىخان بەگ ھازىرلا يىغلايدىغاندەك چىڭقىلاتتى .

— مەنچۇ ، قولۇم ـ قوشنىلاردىن تولا نان سوراپ ، ئۇن ئۆتنە ئېلىپ ھەممىنى يېغىر قىلىۋەتتىم . ئەمدىچۇ ، ھېچكىمنىڭ ئۆيىگە كىرەلمەيمەن ، كىرگۈدەك يېرىم قالمىدى ، بۇنى بىلەمسەن ؟ ! سەن بولسائ قۇرۇقتىن ـ قۇرۇق بەگ بولۇپ ياتسەن ، بىر قىللىق ئىش قىلمايسەن ، بار بولسا يەيسەن ، يوق بولسا مەلىگە چىقىپ خەقنىڭ تۇرخۇنىغا قارايسەن ، كىمنىڭ تۇرخۇنىدىن ئىس چىقسا تېجىمەللىك قىلىپ قورساق باقسەن ، سەندە ئار ـ نومۇس دېگەن يوق ، ئۆي بىلەن تېخى كارىڭ يوق ، مەن بۇگۈن پۈتۈن كۈن ئاچ ئولتۇرۇۋاتىمەن ! بۇنى بىلەمسەن ؟ !

— ئەستاغپۇرۇللا ، سەۋر قىلسىلا ، ھېلى بالا تۇگمەندىن كېلىپ قالۇر ! ... ئۇن تارتىلىپ كەلسە بىر گەپ بولمامدۇ !

ژېلىخان بەگ يوق ساقلىنى تۇتاملاپ غال ـ غال تىترەيتتى . ئۆيدە ئۇشتۇمتۇت مۇنداق جېدەل چىقىدىغانلىقىنى ئۇ ئەسلا ئويلاپ كۆرمىگەنىدى . كىتابخان كىتابىمىزنىڭ بېشىدىلا ئۇچرانقان ژېلىخان بەگنىڭ كېيىنكى كۈنلەردىكى ھاياتى ئەنە شۇنداق ئىدى . ئۆمۇرۇايەت ئەمگەك قىلماي ، پۈرسەت بىلەن باشقىلارنى قاقتى ـ سوقتى قىلىپ كۈن كەچۈرۈپ كەلگەن بۇ شەخسنىڭ ياغاچ قازانلىرى ھەمىشە قاينىاپ بەرمەيتتى . ئۆيدە بولسا شۇ كۈنلەردە قۇرۇقئۇنلۇقمۇ يوق ئىدى ، ئەمما ئۇنىڭ جازىسى بەك ئۇستۇن بولۇپ ، ئۆزىنى ژاڭ ئەۋلادى ، پەرىدۇن ژاڭدىن غەيرىي رەسمىي تۇغۇلۇپ قالغان دەپ ئاسمان تېپەتتى . بۇ توغرىدا زەربە يېسىمۇ ، دەشنام ئاڭلاپ شاڭخوغا قالسىمۇ قىلچە ھار ئالمايتتى . مۇنداق ھارسىز ئادەملەر دۇنيانىڭ چوڭلۇقىدا بىر بۇلۇڭدا بولمىسا يەنە بىر بۇلۇڭدا خۇددى تېزەكلەر ئارىسىدا قۇرتلار ياشىغانغا ئوخشاش

كۇن ئۆتكۈزەتتى ! ...

ژېلىخان بەگ بۇ قېتىن شارائىتتا سېكىنە قۇشناچنى توسۇپ سەۋر قىلىشقا ئۇندەپ تاشقىرى چىقارماي تۇرۇۋاتقاندا ، تۇڭمەنگە كەتكەن ئوغلى بالىخان بەگ ئىرغاڭلاپ قۇرۇق قول كىرىپ كەلدى . ژېلىخان بەگ بىلەن سېكىنە ئىككىسى ئىنتىزارلىق ۋە ئۈمىدۋارلىق بىلەن قاراشتى ، بىراق ئۇنىڭ قولتۇقىدا ئۇن خالتىسى كۆرۈنمەيتتى ، بۇلار ھەيران بولدى ، نېمە دېيىشىنى بىلمەي تۇراتتى ، بالىخان بەگ ئەزىلىك قىلىپ :

— ئاپا ـ ئاپا ، نېنىڭ بارمۇ ؟ — دېدى .

— ئاتا ـ بالا ئىككىڭلار مېنى پارچىلاپ يەڭلار ! — دېدى ئەلەمگە چىدىمىغان سېكىنە . بالىخان بەگ ئاپىسىنىڭ ئاچچىق سۆزىنى ئاڭلاپ گېلى بوغۇلغاندەك بولۇپ ، ئاپىسىغا ۋە ئۆي ئىچىگە ئۆكتەملىك بىلەن ئالىيىپ تۇرۇپ قالدى . ژېلىخان بەگ ئاچچىقىغا پايلىماي تىترىگەن ھالدا :

— ئۇن قېنى ، ئۇن ؟ ! — سورىدى بالىسىغا قاتتىق ۋە ئاچچىق ۋارقىراپ .

— ئۇنداق كىچىكىنە بىرنېمەڭ قانچىلىك ئۇن بولماقچى ؟ ! — دېدى بالىخان ئەزىلىك بىلەن .

— نېمە دەۋاتىسەن ، بەش شىڭ قوناق ئازمۇ ، قېنى ئۇ ، نەگە يوقاتتىڭ ؟

شۇ كۈنلەردە يەيدىغىنى تۇگەپ قالغان ژېلىخان بەگ باشقا بىر مەھەللىدىن مىڭ تەسلىكتە ئۆتىنگە بەش شىڭ قوناق تېپىپ ، ئۇن تارتىپ كېلىشكە ئوغلى بالىخان بەگنى تۇگمەنگە ئەۋەتكەنىدى . ئەپسۇسكى ، بالىخان قۇرۇق قول قايتىپ كەلدى ، ھازىر ئۇلار شۇنى سۇرۇشتە قىلاتتى .

— ئۇنداق ئاز بىرنېمەڭنى سۇكەنگە قويۇۋىدىم ، يوقلا بولۇپ كەتتى ، — دېدى بالىخان بەگ .

— يالغان ئېيتما ! يالغان ئېيتما كاززاپ ! ئەستاغپۇرۇللا ... ئاغزىمغا نېمىلەر كېلىۋاتىدۇ ـ ھە ! — ژېلىخان بەگ ئاچچىقىدا

غال ـ غال تىترەيتتى .
— ئاتا ، ئاغزىڭنى بۇزما ! — دېدى بالىخان ئېتىراز بىلدۈرۈپ .
— بۇزسام نېمە بوپتۇ ! تايىنلىق سەن ئۇنى قىمار ئويناپ يوقاتقانسەن ؟ !
— ئۇنداق ئەمەس .
— ئەمىسە نېمە قىلدىڭ ، ئېيتە ، نەگە يوقاتتىڭ ؟ ! — ژېلىخان بەگ غەزەپ بىلەن ئالايدى ، — بىر ئۆي ئادەم ساڭا قاراپ تۇرۇۋاتساق ... سەن ئۇنى قىماردا ئۇتتۇرۇۋېتىپ ، ئىزا تارتماستىن نان بارمۇ دەپ كىرىۋاتسىنا !
— ئاتا ، ئۇرساڭمۇ ئۇر ، لېكىن يالغان ئېيتما !
— يالغان ئېيتما ! ئۇتتۇرۇۋەتكىنىڭ يالغانمۇ ؟
— ئەستاغپۇرۇللا ، مەن سېنى قانداق قىلىۋېتەي ! — چىشلىرىنى كىرىشتۇرۇپ سۆزلىگەن بالىخان بەگ دېۋەيلەپ ئالدىغا بىر قەدەم سىلجىدى .
— ھە ، قانداق قىلماقچىدىڭ ؟ بىكسىڭ بولسا كەل ، ئۇر !
— يالغان ئېيتقىنىڭغا چىشلىرىڭنى تۆكۈۋەتمەي يەنە !
— تۆكە ، يامان بولساڭ تۆكە ! — ژېلىخان بەگ ئوغلىنىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ بارغاندى ، بالىخان ئاچچىقىدىن يانماي ئاتىسىنى كۆتۈرۈپ بېسىپ مەيدىسىگە نىقتاشقا باشلىدى :
— ئەستاغپۇرۇللا ، ئاتام بولۇپ قاپسەن جۇمۇ ! بولمايدىغان بولسا ئوتتۇز ئىككى چىشىڭنىڭ بىرىنى قويماي تۆكۈۋەتكەن بولاتتىم .
سىكىنە قۇشناچ بېشىنى كۆتۈرۈپ ، بولغان ئەھۋالغا قاراپ ئارىلاشماي تۇرالمىدى :
— نېمە قىلدۇ بۇ ساراڭ ؟ ئاتىسىنى بېسىۋالغىنىنى ! ... چۇش ، بولمىسا بېشىڭغا نوغۇچ بىلەن سالىمەن ! — سىكىنە يۇگۇرۈپ بېرىپ قولىغا نوغۇچ ئېلىپ دېۋەيلەپ كەلدى .
— يالغان ئېيتىۋاتسا قانداق قىلىمەن ؟ — دېگەن بالىخان

ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى .

— ئەمسە ئاشلىقنى نەگە يوقاتتىڭ ؟ — دېدى سېكىنە بالـ-
خانىنىڭ بېشىغا نوغۇچنى تەڭلەپ . بالىخان ئاپىسىدىن بىرئاز قور-
قاتتى ، شۇڭا دۇدۇقلاپ جاۋاب بېرىشكە مەجبۇر بولدى :

— مەن ئۇنى قىمار ئويناپ ئۇتتۇرۇۋەتمىدىم ، كەپتەر قەرزىم-
گە بەردىم !

— توۋا ، توۋا ، كەپتەر ئويناشمۇ قىمارغۇ ، ماڭ كۆزۈمدىن
يوقال ، ئۆيدىن چىق ! ...

ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى تەڭلا ئۇنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىۋەت-
كەندىن كېيىن ، سېكىنە قۇشناچ ئاۋازىنىڭ بارچە يىغلاپ ناله ـ
پەريات قىلىشقا باشلىدى :

— ئاتا ـ بالا ئىككىڭلار مېنى ئۆلتۈرۈپ گۆشۈمنى يەپ ،
تېرەمنى ئاچىقىپ سېتىڭلار ! مۇنداق جانىنىڭ لازىمى يوق ! تويدۇم
بۇ جاندىن ...

ۋېلىخان بەگ ئۇنىڭغا يېقىنلاپ دېدى :

— سەۋر قىلسىلا ! بۇ بالا ئەمەس ، بېشىمىزغا كەلگەن بىر
بالا . ئەمدى قانداق قىلىمىز ، قول سۇنسا يەڭ ئىچىدە دەيدىغان
بىر گەپ بار . ئۆزىمىزلا بىلىپ قالايلى ، باشقىلار ئاڭلىسا سەت .
بىز ئانداق ـ مۇنداق ئادەمنىڭ ئەۋلادى ئەمەس ، ئۇرۇق ـ ئەۋلاد-
مىزدىن ۋاڭ بولۇپ كەلگەن بىز ! ...

— تولا جېنىمنى چىقارماي كۆزۈمدىن يوقال ! ... — سېكىنە
قۇشناچ يىغا ئارىلاش ۋارقىراپ ۋېلىخان بەگنىمۇ قوغلاشقا باشلـ-
دى .

— سەۋر قىلسىلا ، مەن بىر ئامال قىلىپ كۆرەي .

هودۇققان ۋېلىخان بەگ كەينىچە مېڭىپ تالاغا چىققاندىن
كېيىن ، ئوقۇرغا باغلاقلىق ئالا بايتالنىڭ يېنىغا كەلدى . ئوقۇردا
يەيدىغان بىرنېمىنىڭ يوقلۇقىدىن مۇڭدەپ تۇرغان ئات ئىگىسى
كەلگەننى سېزىپ ئېھتىمال بوغۇز تۆككىلى كەلگەندۇ دېدىمىكىن ،
چۆچۈپ قاراپ قويدى . ئەمما ، ئىگىسىنىڭ قۇرۇق كەلگەنلىكىنى

كۆرگەن بايتال نارازى بولغان هالدا كۆزىنى يۇمۇپ يەنە جىم تۇرۇۋالدى . ۋېلىخان بەگ كېلىپلا ئاتنىڭ دۇمبىسىنى ۋە ساغرىسىنى بىرقۇر سىلاشتۇردى ، مۇنداق قۇرۇق سىلاشتىن بىزار بولغان ئات قېيىقلىق قىلىپ قارشىلىق كۆرسەتتى . ۋېلىخان بەگ ئاتنىڭ قارشىلىقىغا قارىماستىن تاشتوقۇملۇق ئېگەرنى توقۇپ ، ئۇلاڭنى تارتماقچى بولغاندا بايتال سەكرەپ ئۇنى چىشلىۋالغىلى قال-دى . بۇنىڭغىمۇ پىسەنت قىلمىغان ۋېلىخان بەگ ئاتنى توقۇپ تەق قىلغاندىن كېيىن ، ئۆيگە كىرىپ ئاتىسىدىن تەۋەررۈك قالغان كونا تۇلكە تۇماق بىلەن ياقىسىدىن تۇتۇپ سىلكىسە چۇشۇپ قالغۇدەك دەرىجىدە چىرىپ كەتكەن ئاق يەكتەكنى كىيدى ۋە ئىنچىكە تىللىق سىپايە قامچىسىنى ئېلىۋېتىپ ، تېخىچە يىغلاۋاتقان قۇشناچقا قا-راپ :

— سەۋر قىلسىلا ، مەن بىر ئايلىنىپ كېلەي . ئامال بولۇپ قالار ! — دېدى - دە ، غىپ قىلىپ ئۆيدىن چىقتى . ئەمما ، بوسۇغىدىن تۆت قەدەم ماڭمايلا يەنە قايتىپ كەلدى - دە ، دېدى :

— ئاچ قورساق يول ماڭسام ئىسسىق ئۆتۈپ قالمىسۇن ، بىر چىشلەم نانلىرى بولغان بولسا ...

— مېنى ئۆلتۈرۈپ يە دېدىمغۇ ! — سېكىنە قۇشناچ ئاچچىق-لىغا پايلىماي كۈلۈۋەتتى . ۋېلىخان بەگ ئىككى يانغا قاراپ تىلىنى تامشىپ :

— ئۇنداق بولسا ، بىر چۆمۈچ سۇغۇق سۇ بولسىمۇ ئىچە-ۋالاي ، — دېدى - دە ، ئۆزى كېلىپ ئىدىشتىن سۇ ئېلىپ ئىچىپ ، ئاندىن مەلىگە چىقىپ كەتتى .

توختى بۇ سۆزلەرنى قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلىگەچكە ھەممە ئادەم گاھى كۈلۈپ ، گاھى تەئەججۇپلىنىپ ئاڭلاشتى .

— شۇ ئىسسىقتا ئالا بايتالغا جەبىر سېلىپ نەگىمۇ بارغاندۇ ؟ — دېدى بىرى كۈلۈپ تۇرۇپ .

— تېجىمەلگە ئۆي كەممۇ ؟ — دېدى بىرى .

— ۋېلىخان بەگكە قارىغاندا بالىخان بەگنىڭ ئىشلىرى تېخىمۇ

قىزىقارلىق ، — دېدى توختى سۆزىنى يېڭى تېمىغا كۆچۈرۈپ .
— سۆزلە ، ئاڭلايمىز ، ھېلىقى ئايدىڭدا قېتىق ئىچكەننى سۆزلە .
توختى كۈلۈمسىرەپ يېڭى پاراڭ باشلىدى .
— باشتىن سۆزلەيمۇ ، قاپىلىدىنمۇ ؟ — دېدى ئۇ كۆپچىلىككە تەكشى نەزەر تاشلاپ .
— باشتىن سۆزلە .
— ۋېلىخان بەگ مىسباش ، ئۇنىڭ بالىسى بالىخان بەگ ئۆپكە باش ، — دەپ سۆز باشلىدى توختى بۇرۇت .
— ئالا ئىنەكىنىڭ بالىسى چار قۇيرۇق دېگىنە !
— تېپىشمىغۇچە ئېلىشماس دېگەندەك ، بالىخانىنىڭ جان دوست ئاغىنىسى ھىداشا بەگ ، ئۇ مىمانشا بەگنىڭ بالىسى . بۇ ئىككىسى ئايرىلماس دوست ، ئۇلارنىڭ دوستلۇقى گاھىدا چىڭ ، گاھىدا بوش ، گاھىدا خاپا ، گاھىدا خۇش . بىرى سەپرا ، بىرى خۇرۇچ ، خام بەڭ چېكىپ يۈرىدۇ بىھوش ، سوقۇشۇپ قالسا بىرىگە شاپىلاق ، بىرىگە مۇش . بۇ ئىككىسى بىر كۈنى خام بەڭ چېكىپتۇ ، چېكىپ ـ چېكىپ مەست بولۇپ ھوشىدىن كېتىپتۇ ، بىرى ئوڭدا ، بىرى دۆمدە بىھوش يېتىپتۇ . بىر چاغلاردا ئويغانسا ئۇسساپ كېتىپتۇ ، ئانداق يەردە بىر تاۋاقتا قېتىق تۇرۇپتۇ ، ئاچ قورساققا ئۇلگۈرتۈپلا خۇدا بېرىپتۇ ، ئاسماندىكى ئاي شولىسى قېتىق كۆرۈنۈپتۇ . بالىخان تازا ئىچىپتۇ ، تويماي ئىچىپتۇ ، تاڭ ئاتقۇچە توختىماستىن يالاپ چىقىپتۇ ، يالاۋېرىپ بوز كىگىزنى تېشىپ قويۇپتۇ .
ئاڭلىغۇچىلار پاراقلاپ كۈلۈشتى . بالىخان بەگنىڭ بەڭگى خىيال ئىشلىرىنى مەسخىرە قىلىش ئەڭ يۇقىرى چەككە يەتتى . ئۇنىڭ شۇ چاغقىچە ئادەم بالىلىرى ئىچىدە تېخى كۆرۈلۈپ باقمىغان ئاجايىپ بىر ئىشنى قىلغانلىقىغا ھەممە ئادەم ھەيران بولۇشتى .
— ھىداشا بەگچۇ ؟ — دېدى بىرى ئەخمەقلىقنىڭ داۋامىنى ئاڭلاشقا قىزىقىپ .

— هىداشا بەگ بىخۇدلۇقتا تاڭ ئاتقۇچە قۇرۇلقان گۆشنى شوراپ چىقىپتۇ ، — دېدى توختى بۇرۇت بۇرۇتنى تولغاپ ، — يەيدىغان بىرنېمە ئىزدەپ قولىنى سۇنغانىكەن ، قولى بالىخان تازنىڭ بارماق پۇتىغا ئىلىنىپتۇ ، قۇرۇلقان گۆشكە ئۇچراپتىمەن دەپ تاڭ ئاتقۇچە ئۇنىڭ بارمىقىنى شوراپ چىقىپتۇ !

پاراڭ ئەنە شۇنداق قىزىپ كېتەتتى . قويۇق - سۇيۇقى ئارىلاش دېگەندەك ، مەسخىرە كۈلكىدە لەنەت - نەپرەت ۋە ئىبرەتمۇ بولاتتى . ھەركىم ھەر خىل دەرىجىدە تەربىيە ئالاتتى .

موللازەيدىن شۇ قېشىلىقى نۇرغۇن پاراڭ ، ئولتۇرۇشلارغا قاتناشتى . ئەل ئىچىدىن كۆپلىگەن پاراڭلارنى ئاڭلاپ ئۆزىگە نۇرغۇن بايلىق توپلىدى . شۇنىڭدەك ئۆزىمۇ قىزىق پاراڭلارنى سېلىپ ، ئولتۇرۇشلارغا جان كىرگۈزدى ...

ھاپىزلار مۇقام ئوقۇغاندا موللازەيدىن پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن دىققەت قىلىپ ئاڭلايتتى ، بەزىدە شامدەك ئېرىپ كۆزىگە ئىسسىق ياش ئالاتتى . بىر كۈنى مۇقام ئاخىرلاشقاندا ئۇ بىردىنلا تەسىرات سۆزلەپ قالدى :

— بىر كۈنلەرگە يېتىپ ئادەم بالىلىرى ئۆلمەسلىكنىڭ دورىسىنى ياساپ چىقماقچى بولسا ، ئۇنىڭ خۇرۇچىنى ئون ئىككى مۇقامنىڭ ھېسسىياتىدىن ئىزدىسە بولىدۇ ! — دېدى كۆزىگە ياش ئېلىپ .

— چىن كۆڭۈلدىن يىغلىسا سوقۇر كۆزدىن ياش چىقار ، دەيدىغان بىر گەپ بار ! — دېدى موللازەيدىن يەنە بىر كۈنى مۇقام ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ ، — مۇقام ئوقۇلغاندا تىنچ ئولتۇرۇپ ، كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلايدىغان بولساق كۆزگە ياش كېلىدۇ . بۇ ئىختىيارسىز ئەمەس ! ئەتىگەندە سابا ، كەچتە ناۋا ، ئون ئىككى ۋاخ ، يىگىرمە تۆت سائەتكە مۇناسىپ يۇرۇشلەشكەن ئون ئىككى مۇقام شۇنداقلا ئاڭلاپ قويسا بولىدىغان ناخشا بولماستىن ، بەلكى ئاڭلىمىسا بولمايدىغان روھ . بۇ روھ بىزگە باقىمەندىلىك مىراس . مۇقامنى يارىتقان ئەجدادلار ئالەمدىن ئۆتتى ، ئەمما ئۇلار يارىتقان ئون ئىككى

مۇقام بىزگە ئۆلمەس روھ بولۇپ قالدى .

— ھاپىزلارچۇ ؟ — دېدى بىرى .

— ھاپىزلار ئون ئىككى مۇقامدىن ئىبارەت ئەل روھىنى ساقلاپ ، ئۆز پەيتىدە بېيىتىپ تولۇقلاپ ، ئىككىنچى ئەۋلادقا ئۆتكۈزۈپ بېرىدىغان خەزىنىچى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئورنى ، ھۆرمىتى ئۇستۇن . ئون ئىككى مۇقام بىردىنلا تاكامۇللاشقان ئەمەس ، كۆپلىگەن ھاپىزلارنىڭ كۈچ سەرپ قىلىشى ئارقىسىدا تەدرىجىي تاكامۇللاشقان . ئەگەر ھاپىزلار ئاتامدىن قالغان كونا ئۆيلەردىلا ئولتۇرىمەن دەپ يېڭى ئۆيلەرنى بىنا قىلمىغان بولسا ، مەھەللىلەر ئاۋاتلاشمىغاندەك ، ئون ئىككى مۇقامۇ تاكامۇللاشمىغان بولاتتى . ھاپىزلارنىڭ قەدىر ـ قىممىتى مانا مۇشۇ يەردە !

9

جاراڭلىق نەغمە سادالىرى ، كۈلكىلىك پاراڭلار ئىچىدە قىشنىڭ ئۇزۇن تۈنلىرى ، قەھرىتان سوغۇق كۈنلەر ناھايىتى تېز ئۆتۈپ كەتتى . گويا ھەش ـ پەش دېگۈچە ئەتىياز كېلىپ قالغاندەك بولدى . يېتىپ ئۇخلىغانلارغىمۇ ، ئويناپ كۈلگەنلەرگىمۇ ، ئالدىراپ يول ماڭغانلارغىمۇ ئوخشاشلا شۇنداق تۇيۇلدى .

ئىككىنچى ئاينىڭ ئاخىرى ، يەر تەرلەپ قالغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئاسماندىن چۈشكەندەك تۇيۇقسىزلا غۇلام پەيدا بولدى . ئۇ كۈچاغا بېرىپ روزىخان ئاچىسىنى يوقلاپ كەلگەنىدى . موللازەيدىن ① ئۇنى كۆرۈپ ھەيران قالدى .

— قايتىپ كەلدىڭمۇ ، روزىخاچام سالامەتمىكەن ، ھال ـ ئوقىتى ياخشىمىكەن ؟ — دېدى ئۇ خۇشال بولۇپ .

— ئوبدان تۇرۇپتۇ . دۇكان ئېچىپ تىرىكچىلىك قىلىۋېتىپتۇ . بىر بالا بېقىۋالغانىكەن ، ئالتە ـ يەتتە ياشقا كىرىپ قاپتۇ . بىچارە ئايال مېنى كۆرۈپ ئۆزىنى بېسىۋالالماي قالدى . موللا

① موللازەيدىننى دېمەكچى .

ئۇكامنى[1] سېغىنىدىم دەپ يىغلىدى . ئالدىنقى يىللاردىكىدەك ھـا-لىم بولسـا بېرىپ كـۆرۈپ كەلگەن بولاتتىم ، دېدى . بىچارە ئايالغا سەل ـ پەل قېرىلىق يېتىپتۇ ، — دېدى غۇلام ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ . موللازەيدىنمۇ روزىخاننى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ غەمكىن كۆرۈنۈشته بىرئاز خىيال سۈرگەندىن كېيىن ، غۇلامغا قاراپ :

— بىزمۇ قېرىپ كېتىۋاتىمىز ، — دېدى ئېغىر نەپەس ئې-لىپ ، — دۇنيا ياشىرىۋاتىدۇ . قىلىدىغان ئىش كۆپ . ئەتىياز بولدى . يەنە يەرلەرنى كۆكەرتىش كېرەك ، ھېلىمۇ ياخشى ۋاقتىدا يېتىپ كەپسەن ، قايتىشىڭدا روزىخاچام ئەگەشمىدىمۇ ؟

— ئەگەشمەيدىغان ئىش بولامدۇ ؟ مەن بىلەن بىللە كېلىمەن دەپ جىق ھەپىلەشتى . مەن موللازەيدىن ئۆزى كېلىدۇ ، چوقۇم كېلىدۇ دەپ كۆڭلىنى ياساپ ، تەسلىكته ئاجراپ چىقتىم ...

غۇلام سۆزلەۋېتىپ روزىخان ئەۋەتكەن خالتىنىڭ ئاغزىنى سۆ-كۈپ ، ئىچىدىكى نەرسىلەرنى داستىخانغا تۆكتى . كۈچانىڭ خورمـ-ىدەك سۈزۈك كىشمىش قاقلىرى ، ساپسېرىق كەھرىۋادەك نان جىگدىسى ، شاراقلاپ سەكرەپ تۇرىدىغان ياڭاقلىرى ، ھەتتا تاتلىق ، شىرىنلىك ۋاسالغۇلىرى داستىخان ئۈستىگە بىر كەلدى . ئائىلىدە-كىلەر ھەممىسى ئولاش ـ چولاش ئولتۇرۇپ ، روزىخاندىن مىننەت-دار بولغان ھالدا قۇرۇق مېۋىلەرگە ئېغىز تېگىشتى . بولۇپمۇ قاھارجان بىلەن سەترەم ئىككىسى كۈچادىكى روزىخان ئانىسىدىن ناھايىتى رازى بولدى .

موللازەيدىن بىلەن غۇلام ئىككىسى چاپسانلا ئىشقا كىرىشىپ كەتتى . ئۇلار بۇ يىلمۇ يەر ئىجارىگە ئېلىپ قوغۇن تېرىدى . قوغۇن يېرى كەتمەننى قاتتىق ۋە جىق چېپىشنى تەلەپ قىلاتتى . شۇڭا ، ئۇلار ئايانماستىن كەتمەن چاپتى ، باھارنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە قىزىپ كېتىۋاتقان ھاۋاسىدا تەر تۆكۈپ ئەجىر سىڭدۈردى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، بۇ يىلقى قوغۇن ئالدىنقى يىلدىكىدىن نەچچە ھەسسە ئوخ-شىدى . ئوينىغـۇچ ۋاقتـىدىن بـاشلاپ قوغـۇنلۇق ئاۋاتلاشتى .

بۇ ئارقىلىق موللازەيدىننىڭ قوغۇنچىلىق شۆھرىتى تېخىمۇ ئاشـ
تى .

بىر كۈنى چۈش قايرىلغان مەھەلدە بىر توپ نەغمىچىلەر قوغۇنلۇققا ئويناپ كەلدى . ئىبراھىم ساتارچى ، پەيتۇل داپ ، بارات ۋە ئۇسسۇلچى توختى بۇرۇت قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان ئەلنەغمىچىلەر يېتىپ كېلىپلا ئېشەكلىرىنى باغلاپ جايلاشتۇرغاندىن كېيىن ئالچۇققا قاراپ كېلىشتى . موللازەيدىن بىلەن غۇلام ئـۇلارنى سەممىي قارشـى ئېلـىپ ئالچـۇققا باشلاپ ئەھۋاللاشـقاندىن كېيىن داستىخان سېلىپ قوغۇن تىلدى . غۇلام كېيىكتەك سەكرەپ يۇرۇپ قوغۇن ئۈزۈپ چىقتى ، چاڭقاپ كەتكەن مېھمانلار زور ئىشتىھا بىلەن قوغۇن يەپ تەشنالىقىنى قاندۇردى ، ئاندىن يانپاشلاپ تاغدىن ـ باغدىن سۆزلىشىپ مۇڭداشتى . ئايىمخان بۇنداق ۋاقىتلاردا چاقماقتەك چاققان ئىدى . بىرەر سائەتكە قالماستىن كۆك پۇرچاق سېلىپ ، كاۋا توغراپ ئاش ئېتىپ ئۈلگۈردى . مېھمانلار تەرلەپ ئولتۇرۇپ بىرەر پىيالىدىن ئىسسىق سۇيۇقئاشنى ئىچىپ هۇزۇر قىلىشتى .

— ئاداش ، ساڭا خۇشياقامدۇ ـ ياقامدۇ ، هېسابلاشمايلا تۇرتۇمچىلەپ كەلدۇق ، بوپتۇمۇ ؟ — دېدى ئىبراھىم ساتار بەلۋېغىنىڭ ئۈچى بىلەن پېشانىسىدىكى تەرنى سۈرتۈۋېتىپ .

— كۆڭلۈمدىكىدى ئېيتسـام ، مـەن ناھايىتـى خـۇش بولـدۇم ، — دېدى موللازەيدىن قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ، — سىلەر تۆگە ئۈلتۇرۇپمۇ چىللاپ كەلتۇرگىلى بولمايدىغان ئەزىز مېھمانلار . يەنە ئىككى كۈن چىقمىغان بولساڭلار ، ئۆزۈم چىللاپ بارغان بولاتتىم .

— ئۇنداق بولسا ، دېگەن يەردىن چىقىپتىمىز ! — دېدى پەيتۇل داپ شالاڭ سىم ساقلىنى تاراشلاپ تۇرۇپ .

— بۇنى بىردېمە ئىنىم ! — دېدى موللازەيدىن ئۇنىڭ كۆزىگە سەممىي قاراپ ، — سەن چالغان داپنىڭ هەر بىر چېكىتى يۈرىكىمنىڭ سوقۇشى بىلەن بىرلەشكەن تۇرسا ، سېنى سېغىنماي

تۇرالايمەنمۇ ؟ ساتارنىڭ جاراڭلىق ساداسى بىلەن مۇقامنىڭ مۇڭلۇق كۈيلىرى تومۇرلىرىمدا قان بولۇپ ئېقىۋاتسا ، توختىنىڭ ئۇسسۇللىرى قوغۇن چۆنەكلىرىدە مەن چاپقان كەتمەن بىلەن ماسلاشقان تۇرسا سىلەرنى سېغىنماي تۇرالايمەنمۇ ؟ سىلەر بۇگۈن كۆڭلۈمدىكى ئەزىز مېھمان !

موللازەيدىن يانغا بۇرۇلۇپ غۇلامغا قارىدى ، غۇلام شۇ ئان باراڭغا باغلاقلىق قارا باش قوچقارنى يېشىپ كېلىپ ، هاپىزلارنىڭ ئالدىغا توغرا قىلدى .

— قېنى خوش ، پاتىھە بېرىڭلار ! — موللازەيدىن ئىلتىماس نەزىرى بىلەن مېھمانلارغا قارىدى .

مېھمانلار پاتىھەگە قول كۆتۈردى ... قۇياش بوغدا تاغلىرىنىڭ ناۋەتتەك تاۋلانغان قارلىق چوققىلىرىغا ئىككى - ئۈچ غۇلاچ قالغاندەكلا كۆرۈنەتتى ، بۇ كۈن پېشىن بولۇپ قالغانلىقتىن دېرەك بېرەتتى . سالقىن تاغ شامىلى چىقىپ تۇراتتى .

هاپىزلار ئالچۇقتىن چىقتى . ئۇلار پايانداز دەك تاۋلىنىپ تۇرغان قوغۇنلۇق ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى پايانسىز دالىلار ، شۇاقلىق مەنزىرىلەرنى تويۇنماي كۆڭۈللۈك تاماشا قىلىشتى .

كۈن قايرىلغاندا دالا مەنزىرىسى ئاجايىپ كۆركەملىشىپ كېتەتتى . كۈن بويى پىژغىرىم ئاپتاپتا سالپىيىپ قالغان قوغۇن پىلەكلىرى ۋە باشقا گۈل - گىياھ ، ئوت - چۆپلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى سالقىن چۈشۈش بىلەن تەڭ ياشىرىپ خۇددى مايلاپ قويغاندەك پارقىرايتتى .

— مەھەللە ئىچىدە ئادەم بوغۇلۇپ قالغاندەكلا ، — دېدى ئىبراھىم ساتار دالىنىڭ ئوچۇقلۇقى ۋە كەچكى مەنزىرىسىگە مەستلىكى كېلىپ ، — بۇ يەرلەر نېمىدېگەن كەڭ ، نېمىدېگەن ئوچۇق - چىلىق - ھە ! ئادەمنىڭ كۆڭلى - كۆكسى ئېچىلىپلا قالىدىكەن !

موللازەيدىن قوغۇن پىششىقلاۋاتاتتى . يىراقتىن قارىغاندا ئۇنىڭ قوغۇن چۆنەكلىرىنى ئارىلاپ يۈرگەنلىكى كۆكسى - قارىنىغىچە ئوتلاقتا چۆكۈپ ئوتلاۋاتقان كېيىكلەرنى ئەسلىتەتتى . هاپىزلارنىڭ

ھەۋىسى قوزغالدى . ئۇلارنىڭمۇ قوغۇنلۇقنى ئارىلاپ چۆنەكلەرنى كەچكۈسى كەلدى .

— بىزمۇ قوغۇن ئۈزۈشۈپ بەرگىلى كەلدۇق ، — دېدى توختى بۇرۇت يېقىن كېلىپ .

— كۆڭلۈڭلار ، ئۈزۈشۈپ بەرسەڭلارمۇ ، قىر بېشىدا ئولتۇرۇپ قوغۇن يېسەڭلارمۇ ئىختىيار ، — دېدى موللازەيدىن خۇشخۇيلۇق بىلەن قارشى ئېلىپ .

ھاپىزلار خالىغان چۆنەكلەرنى ئارىلاپ بىر دەم قوغۇن ئۈزدى . ئەڭ تاتلىق دەپ تاللىغان قوغۇنلارنى خالىغانچە تىلىپ يەپ پۇخادىن چىقتى ، تاكى كەچ نامازدىگەر بولغان چاغدىلا باراڭلىق ئالدىدىكى ئوچۇق دالىدا سورۇن قۇرۇپ ئاندىن نەغمە باشلىدى .

سالقىن تاغ شامىلى ئويناپ تۇراتتى . ئىبراھىم ساتار تارىغا كامالچىنى تۇنجى ئۇرغاندا ئۇنىڭدىن چىققان جاراڭلىق سادا پۇتۇن دالىنى لەرزىگە كەلتۈردى . مۇقام مۇزىكىسى باشلاندى . ئۇلۇغ داستانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان سىپھىرلىك مۇزىكا ئۆز تىلى بىلەن ئىشق ـ مۇھەببەت داستانلىرىنى بايان قىلىپ ، يۈرەكلەرنى تىترەتتى . ئۇنىڭ مۇڭلۇق ساداسىغا سىپھىرلەنمەيدىغان ، داستانلىرىغا قۇلاق سالمايدىغان كىم بار دەيسىز ؟ ھەممە ئادەم تىپتىنچ ئولتۇرۇپ تىڭشايتتى . ئەنە كەچكى شەپەق نۇرىدا مەرمەردەك يالتىراپ تۇرغان يالقۇنتاغمۇ خۇددى ساتار مۇڭىغا مۇھەببەت باغلىغان ئاشىقلاردەك جىمجىت سوزۇلۇپ ياتىدۇ . يىراق ـ يېقىن مەھەللەردىن ، ئەتراپتىكى قوغۇنلۇقلاردىن ئادەملەر كېلىشكە باشلىدى . سالقىن شامال ئويناقشىپ ، يۇلتۇزلار چاراقلاپ تۇرغان كەچلىك مەنزىرە قوينىدا دالا مەشرەپى تۇزۇلگەندى . مۇقام ئاخىرلىشىپ غەزەل باشلاندى . رىتىملىق چېكىلگەن بىر جۈپ داپ نەغمىگە ، شۇنداقلا پۇتۇن دالىغا يېڭىۋاشتىن جان كىرگۈزدى .

مەشرەپ جانلاندى ، دالا قىزىدى ، ئۇسسۇلچى توختى بۇرۇت ئوتتۇرىغا چۈشتى . ئۇ گويا ئۇسسۇل ئويناش ئۇچۇنلا تۇغۇلغاندەك بوي ـ بەستى ، چىراي شەكلىدىن تارتىپ ، مېڭىش ـ تۇرۇشلىرى

غىچە ئۇسسۇلغا ئەپلىشىپ تۇراتتى . شۇڭا ، ئۇ ئۇسسۇلغا چۈشسە ، كىشىلەر ئۇنىڭ ئەۋرىشىم ھەركىتى ، كېلىشكەن قامىتى ، كۆزلىرىدىن تۆكۈلۈپ تۇرغان ناز - كەرەشمىلەرگە قاراپ ھۇزۇرلىناتتى . ئۇ ھارمايتتى ، بەلكى ئويىنغانسېرى قىزىشىپ جانلىنىپ كېتەتتى . ناخشا ئۆزگىرىشلىرىگە ماسلىشىپ خۇلق چىقىرىپ ، ئالاھىدە ئىشتىياق بىلەن ئويناپ مەشرەپكە پەيز قوشاتتى .

توختى بۇرۇت بۇگۈن بۇ يەرگە بىر يېڭى ئىجادىيەت بىلەن كەلگەنىدى . ئۇستام ھۈنىرىنى كېيىن كۆرسىتىدۇ دېگەندەك ، ئۇ تېخى سوۋغىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا ئالدىرمايۋاتاتتى . ھاپىزلار بۇ ئەھۋالدىن خەۋەردار ئىدى . ئۇنىڭ ئىجاد قىلغان ئۇسسۇلىنىڭ يېقىنقى ئايلار ئىچىدىلا ۋۇجۇدقا چىقىپ ، سىناق مەيدانلىرىدىلا تاۋلانغانلىقىنى ئۇلار بىلەتتى .

بىر كۈنى توختى بۇرۇت ناغرىغا ئۇسسۇل ئويناپ كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدۇ ، ئۇسسۇل ھەركىتىنىڭ كۆپ خىللىقى بەلەن مەيدانغا چۈشۈپ ئۇنىڭ بىلەن بەس - بەستە ئۇسسۇل ئويىنغان بىرمۇنچە يىگىتلەرنى مەغلۇپ قىلىدۇ . بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن ناغرىچىلار پەدە ئۆزگەرتىش ئارقىلىق ئۇنى يېڭىلدۇرمەكچى بولىدۇ . لېكىن ، توختى ناغرا ئۆزگىرىشلىرىگە تېز ماسلىشىپ ، تېز چالسا تېز ، ئاستا چالسا ئاستا ئويناپ ، يېڭىلمەستىن ئۇسسۇلنى داۋاملاشتۇرىدۇ . ناغرا بىر دەۋر ئاخىرلىشىپ جۇلاغا سوقۇلغاندىمۇ ، توختى بۇرۇت جۇلاغا ئۇسسۇل ئويناپ كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرىدۇ .

— توختى ئاكا ، — دەيدۇ تاماشىچىلاردىن بىرى ئۇنى چاقىرىپ ، — سەن ھەرقانداق پەدىگە ئويناىدىكەنسەن ، ئەگەر ھۈنىرىڭ بولسا ، ئاۋۇ تام بېشىدا ئويىنىشۋاتقان بىر جۈپ كەپتەرنىڭ ھەركىتىگە قاراپ بىر ئۇسسۇل ئويىنساڭ ، پاقلان سويۇپ مېھمان قىلاتتىم !

— ئويناىمەن ! — دەيدۇ توختى قەتئىي جاۋاب قىلىپ ۋە شۇئان ناغرىچىلارغا قاراپ «ۋاق - ۋاق قۇدۇر - قۇققا چېلىڭلار»

دەپ بۇيرۇق قىلىدۇ . ناغرىچىلار شۇنىڭغا كەلتۈرۈپ ناغرا چېلىپ بېرىدۇ . ئۇسسۇل باشلىنىدۇ ، ھەر قېتىم ناغرا چېكىتى ئاخىرلاشقاندا ، توختى بۇرۇت خۇددى دەمدەردەك باش ھەربكتى قىلىپ ماسلىشىدۇ . شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى قىزىقى بار ھەربكەتلىك ئۇسسۇل شەكىللىنىپ كىشىلەرنى جەلپ قىلىدۇ . باربكاللىسى بار توي قىزىغاندەك ، خېرىدارى بار بۇ ئۇسسۇل قايتا - قايتا ئويناش ئارقىلىق تاكامۇللىشىپ ، «جاققا - جۇمبۇرجاق» ئۇسسۇلى شەكىللىنىپ چىقىدۇ . شۇنىڭ بىلەن بۇ ئۇسسۇل نازىركومىنىڭ ئاخىرىغا ئۇلاپ ئوينىلىدىغان ، ھەربكەتچانلىقى كۈچلۈك ھەم كۈلكىلىك ئۇسسۇل بولۇپ قالىدۇ .

بۇگۈن قوغۇنلۇقتا ئوينالغان مەشرەپتە توختى بۇرۇت ئۆز ئىجادىيىتىنى جارى قىلىپ ، كىشىلەرنى ھەيران قالدۇردى .

— يارايسەن ئىنىم ! — دېدى موللازەيدىن رازى بولغان ھالدا ئۇنىڭ مۇرىسىگە قېقىپ ، — رازى بولدۇم . كۆڭۈل - كۆكسۈم ئېچىلىپ قالدى . بىز ئاتا - بوۋىلىرىمىز قالدۇرۇپ كەتكەن مىراسلارنى ساقلاپلا قالماستىن ، بەلكى ئۇنىڭغا يېڭى مەزمۇن قوشۇپ يېڭىلاپ بېرىشىمىز كېرەك . مانا سەن شۇنداق قىلدىڭ ، مەشرەپىلىرىمىزگە يەنە بىر مەزمۇن قوشتۇڭ ، بايلىقىغا بايلىق قوشتۇڭ !...

ھاياجانلانغان موللازەيدىن يەنە نېمىلەرنىدۇر دېمەكچى بولۇۋاتقاندا غۇلام كېلىپ گۆش پىشىپ قالغانلىقىنى خەۋەر قىلدى . ئۇنىڭ دەققىتى داستىخان سېلىشقا بۇرالدى .

مېھمانلارنىڭ قولىغا سۇ بېرىلدى . ئاندىن داستىخان سېلىنىپ ، تاۋاق - لىگەنلەرگە ئېلىنغان گۆشلەر تارتىلدى . ئەڭ ئاخىرىدا شورپىغا سېلىنغان ئۇگرە كەلتۈرۈلدى .

10

سېنتەبىر كۈنلىرى ، شەبنەم چۈشۈشكە باشلىدى . بۇ ئالتۇن

كۇزنىڭ خاسىيەتلىرىدىن بىرى ئىدى . ھەممە ئادەم «شەبنەم چۈشـ
تى شېكەر چۈشتى» دېيىشەتتى . بۇ ئورۇنسىز سۆز ئەمەس .
شەبنەم چۈشسىلا مېۋە - چېۋىدىن تارتىپ قوغۇن خەمىكىگىچە
ھەممە نەرسە مەي باغلاپ ۋايىگە يېتەتتى .

ئاسمان خۇددى قاشتېشىدەك سۇزۇك . كۇزنىڭ ئىللىق قۇيا-
شى سېخىيلىق بىلەن نۇر چېچىۋاتقان قۇتلۇق كۇنلەرنىڭ بىرىدە
قوغۇنلۇققا تۆت ئاتلىق مېھمان كەلدى . موللازەيدىن بىلەن غۇلام
ئىككىسى ئىززەت - ئىكراملار بىلەن مېھمانلارنى كۇتۇۋالدى ۋە
ئاتتىن قولتۇقىدىن يۆلەپ چۈشۈردى . موللازەيدىن كېلگۇ-
چىلەرنى ئالچۇق تەرەپكە باشلىدى .

— ئىنىم موللازەيدىن ، — دېدى ئابدۇل مەزىن يول باشلاپ
كېتىۋاتقان موللازەيدىننى سەل چەتكە تارتىپ ، — مېھمانلارنى
باشلاپ چىقتىم ، قانداق بوپتۇ ؟

— ناھايىتى ياخشى بوپتۇ ، — موللازەيدىن كۇلۇمسىرەپ
جاۋاب بەردى .

— ئۆزۇڭنىڭمۇ بىر چاغدا بەرگەن ۋەدەڭ بار ئەمەسمە-
دى ؟ — مەزىن ئۇنىڭغا قانداقتۇر بىر ئىشنى ئەسلەتكەندەك كۆز
قىسىپ قويۇپ داۋام قىلدى ، — ئۇنتۇپ قالمىغانسەن ؟

— قايسى ۋەدىنى دېمەكچىسىز ؟

— ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ ؟ توختا ، ئېسىڭگە سالاي ، سەن ئاشۇ
يىلى ئۆيۈڭگە قايتىپ كەلگەندە شەيخ ئاخۇنۇم باشلىق بىرقانچىمىز
سېنى يوقلاپ كىردۇققۇ ، ھە ، ئېسىڭگە كەلدىمۇ ؟ مانا شۇ چاغدا
ئاخۇنۇملار پەتە قىلدى . سەن دۇئا ئالماقچى بولدۇڭ ، شۇنداققۇ ،
ئەمدى يادىڭغا كەلگەندۇ ؟ شۇ چاغدا ئاخۇنۇملارنىڭ ئالدىغا قويغۇ-
دەك بىرنېمەڭ يوق بولغانلىقتىن ، كېيىن دۇئا ئالدىمەن دەپ
ۋەدە قىلدىڭ ، ئەمدى ئېسىڭگە كەلگەندۇ ، مەن شۇ گەپنى
دەۋاتىمەن ! — دېدى مەزىن ئالا - سىرىق بولۇپ .

— توغرا ، مەن ئۇ چاغدا كېيىن بىر گەپ بولۇر دېگەنىدىم .

— توغرا ، راستلا ئۇنتۇلماپسەن ! كېيىن بىر گەپ بولۇر

دېگىنىڭ ، كېيىن رازى قىلمەن دېگىنىڭغۇ ، شۇنداقمۇ ؟
— ئەلۋەتتە شۇنداق ! — دېدى موللازەيدىن ئىستىھزا ئارىلاش كۈلۈپ .
— يارايسەن ، مانا ئەمدى ھەممىتىڭنى كۆرسەت !
— خاتىرجەم بولۇڭ ، ئۇ چاغدا دېگەنلىرىم ھازىرقىدەك ئېسىمدە بار ، كۆڭلۈمنى ئىزدەپ چىقىپسىلەر ، ھېلىمۇ بىر گەپ بولۇر !
غۇلام ئاتلارنىڭ ئېگىرىنى ئېلىۋېتىپ ، ياۋداق ئاتتىن بىرىگە مىندى ـ دە ، قالغان ئۈچ ئاتنى يېتىلەپ قايىقىدۇر بىر تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى .
— ئاتلارنى نەگە ئېلىپ ماڭدى ؟ — مەزىن ئەنسىزلىك قىلىپ سورىدى .
— قومۇشلۇققا ئاپىرىپ بېقىپ كېلىدۇ ، سىز مېھمانلارنى ئالچۇققا باشلاپ تۇرۇڭ ، مەن قوغۇن ئۈزۈپ چىقاي ! — موللازەيدىن شۇ گەپلەرنى قىلىپ چۆنەك ئارىلاپ يۈرۈپ كەتتى .
ئالچۇقتا بىرلا پارچە ئۆتمىتۆشۈك بولۇپ كەتكەن كونا كىگىز سېلىقلىق تۇراتتى . مېھمانلار كىگىزنى كۆرۈپلا داڭقېتىپ قالدى . ئۇلارنىڭ مۇنداق بولۇشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس ئىدى . شەيخ ، مەخسۇم ، خەلپەت دېگەندەك سىپايە يۈرىدىغان بۇ كىشىلەر ئۇنداق بىر يىرتىق كىگىزدە قانداقمۇ ئولتۇرسۇن !
— قانداق يەرگە كېلىپ قالدۇق ؟ — دېدى شەيخ يېرىلىپ كەتكۈدەك چىڭقىلىپ .
— ئادەمنى مەسخىرە قىلغاندەك بىر ئىش ئەمەسمۇ ؟ — دېدى مەخسۇم نارازىلىق بىلەن .
— بۇ كىگىزنىڭ نەرىگە ئولتۇرغىلى بولسۇن ؟ — كازىم خەلپەتمۇ نەپرەتلىنىپ كايىپ قويدى .
ئۈچ مېھمان تۇشمۇتۇشتىن غۇدۇراپ كېتىشتى . بۇ ئوتتۇرىدا مەزىن خىجالەتچىلىكتە قالغاندى . شۇڭا ، ئۇ :
— ئازراق سەۋر قىلايلى ، مەن بىر قاراپ كۆرەي ، —

دېدى ـ دە ، ئالچۇقتىن چىقىپ كەتتى . قالـغان ئۇچەيلەن گويا بىر ـ بىرىگە قېيىداپ قالغان ئابداللاردەك قاپقىنى ئۇچۇرۇپ تەتۇر قارىشىپ قېلىشتى .

بۇ ئۇچ كىشى مىجەز ـ خاراكتېر ، ئىززەت ـ نەپس جەھەتـ لەردە بىر ـ بىرىدىن قېلىشمايدىغان تەرسا تەلۇلەردىن ئىدى .

تۇردى شەيخ دېگىنى زامانىمىزنىڭ زامانىسىدا قايسىبىر سۆگەل غوجامغا شەيخ بولۇپ ئۆتكەن بەھرام شەيخنىڭ كۇكۇن نەۋرىسى بولۇپ ، چوڭ بوۋىسىنىڭ نامىغا ۋارىسلىق قىلاتتى . شۇ كۇنلەردە ئۆزىنى شەيخ دەپ ئاتاپ ، بەزەن چاقا ياكى تاز يارىسى بولۇپ قالغان بالىلارنىڭ جاراھىتىگە سۇپكۆچ قىلغاندىن باشقا ھېچقانداق كارامـ تى يوق ، خام سېمىز ، تەڭنە قورساق بۇ ئادەمنىڭ باشقىلارنىڭ ئاچچىقى كەلگۈچە جېنى چىقىپ كەتكىلى قىل قالاتتى . شۇڭا ، ئۇ بىرىنچى بولۇپ نارازىلىق بىلدۇرۇپ پىكىر قىلغانىدى .

ئىككىنچىسى شەمشى مەخسۇم ، قاچانلاردا بىر يۇرتقا قازى بولۇپ ئۆتكەن ئاتىسىنىڭ ھۆرمىتى سايىسىدا مەخسۇم دەپ ئاتالغان بۇ كىشى ئېگىز بويلۇق ، ئۆڭى ئاق سېرىققا مايىل ، چوقۇر ، ئىچى زەھەر ، كاززاپ ئادەم ئىدى . ئۇ مەخسۇم نامى بىلەن دىنىي سەپكە كىرىۋېلىپ جامائەتچىلىك قىلىدىغان ، توي ـ تۆكۈن ، نەزىر ـ چىراغلارغا ئېرىنمەستىن قاتنىشىپ ، ئۇلاردىن بىرەر مەنپەئەت ئېلىشقا ئۆگەنگەن نەپسىگەر ، تەمەخور ئادەم ئىدى .

كازىم خەلپەت دېگىنى ئېگىز بويلۇق ، غوزا باش ، كوسا ئادەم بولۇپ ، ئېغىر پۇت ئاغرىقى بولسىمۇ ، ھەممىلا يەردە قاتراپ يۇردـ ىدىغان نەپس ئاۋارىسى ئىدى . ئۇ گەرچە كورلىغا ئوقۇشقا بېرىپ بىرەر يىلدىن كېيىن قېچىپ كەلگەن چـالا موللا بولـسـىمۇ ، بەش ـ تۆت بالا يىغىپ ئوقۇتۇش ئارقىلىق خەلپەت دېگەن نامغا ئىگە بولۇۋېلىپ ، جامائەت ئىچىدە ئالاھىدە كېرىلىپ يۇرەتتى .

بۇلارنىڭ تۆتىنچىسى ئابدۇل مەزىن . ئايىغى تېتىك بۇ ئادەم يۇقىرىقى كىشىلەرنىڭ خىزمىتىنى قىلغاچ جان باقىدىغان ، ئوتتۇـ رىدا ۋاستىچىلىك قىلىشقا ماھىر شەخس ئىدى .

مەزىن چىقىپ ئەتراپىنى كۆزدىن كەچۈردى . ئالچۇق ئەتراپى قۇرۇق ئىدى . نە قوي ، نە كالا ، نە موزاي كۆرۈنمەيتتى . موللازەيدىنىڭ خوتۇن - بالىلىرىمۇ يوق ئىدى . ئالچۇق كەينىدە تۇرغان كىچىك قازاندىن باشقا ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى . بۇ ئەھۋالغا ھەيران بولغان مەزىنىڭ ئاچچىقى كەلدى - دە ، قولىنى پېشانىسىگە سايىۋەن قىلىپ موللازەيدىنگە قارىدى . موللازەيدىن قوغۇنلۇقىنىڭ يىراق بىر چېتىدە چۆنەك ئارىلاپ يۈرەتتى .

— قىزتالاقنىڭ يىراق بېرىۋالغىنىنى قارا ! — دېدى ئۇ ئاچچىقى كېلىپ ۋە ئالچۇققا قايتىپ كىردى .

— قېنى ھېلىقى ؟ — دېدى كازىم خەلپەت يىرتقۇچتەك ھۇرپىيىپ ، ئاچچىقىدا موللازەيدىنىڭ ئىسمىنى ئاتىغۇسى كەلمىگەنىدى .

— نېمە بولدىلا خەلپىتىم ، نېمانچە زومبۇلۇق ؟ — دېدى مەزىن ئۇنىڭ ھۇرپەيگەنلىكىدىن رەنجىپ .

— ئۇنداق دېگەنبىلەن پۇت ئاغرىپ كېتىۋاتسا .

— ئوڭ گەپ قىلسىلا ، ئورۇن راسلاپ بەرسەمۇ مەيلى ئەمەسمۇ ؟ — دېدى - دە ، غۇدۇرىغىنچە تاشقىرى چىقىپ ئېگەر ئۇستىدىكى يۆگەك - كۆرپىلەرنى ئاجرىتىپ كەلدى ۋە كىگىزنى چۆرىدەپ كۆرپە سېلىپ ئورۇن تەيىن قىلدى .

— خوش ، قېنى ئولتۇرۇشسىلا ! — دېدى ئۇ تەكلىپ قىلىپ . مېھمانلار گەپ - سۆز قىلماستىن ھەركىم ئۆز كۆرپىسى ئۇستىدە ئولتۇرۇشتى . كازىم خەلپەت «ۋاي پۇتۇم» دەپ قاقشاپ قويدى . تۇردى شەيخ پۇشۇلداپ كەتتى . شەمشى مەخسۇم «ۋاي بېلىم» دەپ ناله قىلدى . ئۇلار ھەممىسىلا ئارام ئېلىشقا تەشنا ئىدى .

موللازەيدىن بەش - ئالتىدەك قوغۇن كۆتۈرۈپ كەلدى .

— مېھمانلارنى ساقلىتىپ قويدۇممۇ قانداق ؟ — دېدى ئۇ زورمۇزور كۈلۈپ . ئۇنىڭ سۆزىگە ھېچكىم قۇلاق سالمىدى . ئۇلارنىڭ گەپ قىلماستىن ھۇرپىيىپ ئولتۇرۇشلىرىغا قاراپ خاپا

ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن موللازەيدىن خۇددى ھېچنېمە بىلمىگەندەك ئۆز سۆزىنى داۋام قىلدى :

— قوغۇن دېگەننى ئۇزمەك ئاسان ، كۆتۈرمەك تەس . كۆتۈرۈپ كەلگەننى يېمەك يەنە ئاسان ! مېھمانلار مەرھەمەت قىلىپ يەپ تۇرسا مەن يەنە كۆتۈرۈپ كېلەي ! — موللازەيدىن سۆزلەپ بولۇپلا قوغۇنلۇققا قاراپ ماڭدى .

— توختىچۇ ئىنىم ، — ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ چىققان مەزىن ئاغرىنغان قىياپەتتە داۋام قىلدى ، — قانداق قىلغىنىڭ بۇ ؟ ھېچ نەرسىنىڭ تايىنى يوققۇ !

— مەن قوغۇن كۆتۈرۈپ چىقتىمغۇ ، مەندىن بىرەر سەۋەنلىك ئۆتمىگەندۇ ؟ — دېدى موللازەيدىن ئۆزىدە ھېچقانداق گۇناھ يوقلۇقىنى ئاگاھلاندۇرۇپ .

مەزىن گەپ قىلالماي قالدى . شۇ ئەھۋالدا موللازەيدىندىن خاپا بولۇشنىڭ ئورنى يوق ئىكەنلىكىنى مەزىن ياخشى چۈشىنەتتى . چۈنكى ، موللازەيدىن ئۇلارنى چىللاپ چىققان ئەمەس ، ئۇلار ئىختىيار قىلىپ چىققان . ئالدىنقى كۈنلەردە ھاپىزلار كېلىپ مېھمان بوپتۇ ، موللازەيدىن ئۇلارغا قوي سويۇپ مېھمان قىلغاندىن تاشقىرى قايتقۇچە بىر تاغاردىن قوغۇن بېرىپتۇ دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغان مەزىن باشقىلارغا خەۋەر قىلغاندىن كېيىن ، ھەممىسى مەسلىھەتلىشىپ ، مېھمان بولۇپ كېلىشكە ، ھېچبولمىغاندا بىرەر قوينىڭ گۆشىنى يەپ ، شورپىسىنى ئىچىپ ، ئاخىرىدا بىرەر تاغاردىن قوغۇن ئېلىپ كېتىشكە چىققانىدى . ئەھۋال شۇنداق ئىكەن ، ھېچكىم ھېچكىمدىن خاپا بولغىلى بولمايتتى . شۇڭا ، ئوتتۇرىدا ۋاستىچىلىك قىلىپ سۆزاقچىلىققا ماھىر بولۇپ كەتكەن مەزىن قاتمال ھالەتنى ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئوڭلىماقچى بولدى ـ دە ، مۇلايىم قىياپەتكە كىرىپ :

— بوپتۇ ، سەن قوغۇن ئېلىپ چىق ، بىز يەپ تۇرايلى ، داستىخان قىلغۇدەك بىرنېمەڭ يوقمۇ ؟ — دېدى .

— ئۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى يېغىشتۇرۇپ مەلىگە ئەكىرىپ

تىپتۇ ، — دېدى موللازەيدىن گەدىنىنى تاتىلاپ تۇرۇپ ، ئاندىن باراڭ ئاستىدا تاشلىنىپ تۇرغان ئەسكى سېۋەتنىڭ تۈۋىنى كۆرسەتتى ، — ئاشۇ سېۋەتنىڭ تېگى پاكىز ، شۇنىڭ ئۈستىگە تىلسىمىز بولىۋېرىدۇ .

مەزىن سېۋەتنىڭ تېگىنى ئېلىپ ، قېقىشتۇرۇپ تازىلاپ قويۇن تىلدى . مېھمانلار تېخىچە تەتۈر قارىشىپ ئولتۇراتتى .

— قوغۇن تىلىپ قويدۇم ، ئېغىز تېگىپ باقايلى ، — دېدى ئۇ تەكلىپ قىلىپ ، — جەننەتتىن چىققان مېۋە ، بۇنى خار كۆرۈشكە بولمايدۇ !

ئاچچىقىدىن يانمىغان مېھمانلار يەنىلا تەتۈر قاراپ ئولتۇراتتى . مەزىن ئالدى بىلەن ئۆزى بىر تىلىم يەپ كۆردى .

— ۋاھ ، قالتىس تاتلىق ئىكەن ! — دېدى ئۇ تىلىنى چاكىلدىتىپ ، شۇنداق دېسە باشقىلارنىڭ نەپسى قوزغىلىدىغانلىقىنى بىلەتتى . بۇ سۆز دەرھال ئۇنۇم كۆرسەتتى . كازىم خەلپەت ئىختىيارسىز هالدا قوغۇنغا قاراپ قويدى ، ئۇنىڭ نەپسى غىدىقلانغانىدى . مەزىن چاققانلىق قىلىپ ئۇنىڭ قولىغا بىر تىلىم قوغۇن تۇنقۇزۇپ تەكلىپ قىلدى :

— تېتىپ كۆرسىلە ، بەك تاتلىق ئىكەن ، جەننەت مېۋىسى خارلىق تارتىپ قالمىسۇن !

خەلپەت قوغۇننى يەپلا تامىقىنى چەكتى .

— راستتىن تاتلىق ئىكەن ، يەيلى ، ئالدىمىزغا كەلگەن رىزقىنى يېمەسلىك ئەخلاق جۇملىسىدىن ئەمەس !

بۇ گەپ بىلەن باشقىلارنىڭ ئاچچىقى تۇتۇندەك توزۇپ ، نەپس چىراغلىرىغا ئوت تۇتاشتى . ئۇلار ئىختىيارسىز هالدا قوغۇن تەرەپكە بۇرالدى ـ دە ، ئارا مەسىلىنى قوللىرىنى ئۇزىتىپ ، زور ئىشتىها بىلەن قوغۇن يېيىشكە كىرىشتى . ئۇلار ناهايىتى تېز يەيتتى . يۇمشاق هەم تاتلىق پىشقان قوغۇن تىلىملىرىنى خۇددى يىلىك سۇمۇرگەندەك سۇمۇرەتتى . تىلىپ ئۇلگۈرتەلمىگەن مەزىن ئىچىدە «قالماق ئېتى بوغۇز يېمەس ، بوغۇز يېسە توڭرا تېشەر»

دەپ هەيران قالدى . قوغۇن تۇگىدى ، ئۇلار يەنە كالپۇكلىرىنى تامشىپ تەلمۈرۈپ ئولتۇرۇشاتتى . موللازەيدىن ئىككىنچى قېتىم قوغۇن يەتكۈزۈپ كەلدى ، بىرى بىردىن ئېلىپ يەپ تۇگەتتى . ئۇلارنىڭ بىقىنى تېخى توشمىغانىدى . ئۇچىنچى قېتىم قوغۇن ئېلىپ كەلگەن موللازەيدىن ئەھۋالغا قاراپ پىكىر قىلدى :

— ئۇلگۈرمەيدىغان بولدى ، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ ، — ئولاش - چولاش بىر يول ئەكېلىۋالساق دەيمەن !

بۇ پىكىر توغرا تېپىلدى . مېھمانلار ئۆزئارا كۆز ئۇچراشتۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، ئىرغىپ تۇرۇپ قوغۇنلۇققا مېڭىشتى . يول ئېگىز پەس - ئىدى . بىردەم قىر بېشىدا ، بىردەم چۆنەك ئىچىدە ، گاھى ئېرىق ئاتلاپ مېڭىشقا توغرا كېلەتتى . يوغان قورساق شەيخ ، پۇتى ئاغرىق خەلىپەت ، بېلى ئاغرىق مەخسۇملار ئۇچۇن مۇنداق ئېگىز - پەس يولدا مېڭىش خېلى جاپا كەلدى .

مېھمانلارنىڭ ھەربىرى بەش - ئالتىدىن قوغۇن كۆتۈرۈپ ماڭدى . قوغۇنلار دەسلەپتە يېنىك تۇيۇلدى ، ماڭغانسېرى ئېغىرلىقى ئېشىپ باردى . يۇز مېتىردىن ئاشقاندا ھەر بىر قوغۇن بىرەر تونۇنىدەك تۇيۇلدى ، قوغۇن كۆتۈرگۈچىلەر ھاسىراپ - ھۆمىدەپ تەرگە چۆمۈلدى . ئۇلار قوغۇنلارنى تاللاپ - يارىتىپ ئالغان بولغاچقا ، يەرگە چۈشۈرۈپ يېرىپ قويۇشنى خالىمايتتى ، ئىمكانقەدەر ئىالچۇققا يەتكۈزۈپ بېرىپ ھۇزۇرلىنىپ ئولتۇرۇپ يېيىشنى ئويلايتتى .

شەيخنىڭ ئىشى ھەممىدىن قىزىق بولدى . ئۇ قوغۇن كۆتۈرۈپ كېلىۋېتىپ يىقىلىپ چۈشتى . ئۇنىڭ بۇ پالاكەتكە يولۇققۇشىغا قورسىقى يوغان ، پۇتى قىسقا بولغانلىقى سەۋەب بولدى . ئۇ مۈشتەك چالمىغا پۇتلىشىپ يىقىلغاندا قۇچىقىدىكى بەش قوغۇن ئۇنىڭ ئاستىدا قېلىپ چېقىلغانىدى . لېكىن ، ئۇ تاشلاپ مېڭىشقا قىيماي كۆتۈرۈپ كەلدى . قوغۇنلارنىڭ سۇيى ئېقىپ ئۇنىڭ شايى كۆڭلەكىنى شالتاق قىلىۋەتكەن بولسىمۇ ، لېكىن ئۇ قوغۇنىنى يەتكۈزۈپ كېلىپلا يېيىشكە كىرىشىپ كەتتى ...

شام بىلەن تەڭ ياۋۇز ھۆكۈمران — پاشا لەشكەر تارتىپ يېتىپ كەلدى ، ئۇلار كۆرۈنگەنلا كىشىگە نەشتەر ئۇرۇشقا باشلىدى . قوغۇن يەۋاتقان مېھمانلارنىمۇ ئاياپ قويمىدى . ئۇلار شالتاق قوللىرى بىلەن ھېلى گەجگىسىنى ، ھېلى يۈز - كۆزىنى شاپىلاقلاپ پاشا قورۇشقا مەجبۇر بولدى . كازىم خەلپەت بۇرۇن ئۇچىنى چاققان پاشىنى قورۇيمەن دەپ ، كالانپاي قولى بىلەن قاتتىق ئۇرۇۋېلىپ بۇرنىنى قانىتىۋالدى . پاشىنىڭ نەشتەرلىرى ئۇنىڭ نېپىز شايى كۆڭلىكىدىن توسالغۇسىز ئۆتۈپ كېتەتتى . بۇنىڭغا چىداپ تۇرالمىغان خەلپەت قانلىق قوللىرى بىلەن پاشا ئۆلتۈرۈپ ، ئاق كۆڭلىكىنى قىزىل گۈللۈك چىتتەك بويىاپ تاشلىغانىدى . بۇ ئەھۋالنى چۈشىنىپ تۇرغان موللازەيدىن مېھمانلارغا بىرئاز تەسەللى ئېيتماقچى بولۇپ قوشاق توقۇشقا باشلىدى :

قوغۇنلۇقنىڭ قوغۇنى ياخشى ، پاشىسى يامان ،
كەچ كىرسىلا بۇ ئاپەتكە بويسۇنار جاھان .
نەشتەر ئۇرۇپ شورايدۇ قان ، قاقشايدۇ جان ،
بۇ زالىمدىن تاڭ ئاتقاندا تاپمىز ئامان !

— ئېشەك ئۆلسە قوڭى غېجەك تارتىپتۇ دېگەندەك ، قاملاشمىغان گەپلىرىڭنى قويۇپ ، پاشىنى يوقىتىدىغان ئامال قىلساڭچۇ ! — دېدى مەزىن ئۆزىنى بېسىپ تۇرالماي .

— ئۇنىڭ ئىشى ئاسانغۇ ، — موللازەيدىن دەرھال ئىس سالدى . پاشا بېسىلدى . مېھمانلار بىرئاز ئارام تاپتى .

«بۇغداي نېنىڭ بولمىسا ، بۇغداي سۆزۈڭ يوقمۇ» دېگەن بۇ سۆزنى ئۇشتۇمتوت ئەسلەپ قالغان موللازەيدىنىڭ مېھمانلاردىن ئەپۇ سورىغۇسى كەلدى .

— مېھمانلاردىن بەك خىجىل بولدۇم ، — دېدى ئۇ كەمتەرلىك بىلەن ، — ئات باققىلى كەتكەن ھەمراھىمنى چاپسان كەلدەپ ئېيتىپ قويمىغان گۇناھىم بار ، شۇ قايتىپ كەلگەن بولسىمۇ

مەلىگە ئەۋەتىپ ئايالىمنى قىچقارتىپ كەلگەن بولسام ياخشى بولاتتى . قاۋۇل ئايال ، نېمە دېسەم شۇنى تەييار قىلاتتى . بېقىپ سەمرىتكەن قويمۇ بار ئىدى . مۇنداق كاتتا مېھمانلار كەلگەندە «گەپ تاپقاندا يار يوق ، يار تاپقاندا گەپ» دېگەندەك باشقىچىلا سەت ئىش بولدى . خۇدايىم بۇيرۇسا ، تاڭ ئاتسا بۇمۇ بىر گەپ بولۇر !

ئۇ مېھمانلارنىڭ كۆڭلىنى تىندۇرۇپ ئەپۇ سورىغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇنىڭ سۆزلىرى مېھمانلارنىڭ قۇلىقىغا مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلاندى . شۇڭا ، ئۇلار گويا بۇ سۆزنى ئاڭلىغۇسى كەلمىگەندەك ، بىر - بىرلەپ ئالچۇقتىن چىقىپ كەتتى . تالا سالقىن ئىدى . ئەتراپ قاراڭغۇ ، ئاسماندا يۇلتۇزلار چاقنايتتى .

مېھمانلار ئۇيان - بۇيان مېڭىپ كېكىرىپ ، قوغۇندا چىڭقىلىپ كەتكەن قورساقلىرىنى يېرىم چۈشۈرمەكچى بولۇشتى .

سوغۇق شامال تەسىر كۆرسىتىشكە باشلىدى .

— غۇل قورۇيدۇغۇ ! — دېدى مەخسۇم ، — شاپاق چۈشتى — سوغۇق چۈشتى دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ ! — دېدى مەزىن مەسخىرە ئارىلاش كۈلۈپ ، — بۇنى تېخى بىلمەمدىلا ؟

تېخى بىلمەمدىلا دېگەن گەپ مەخسۇمنىڭ ئىززىتىگە تەگدى . مەسخىرە ئارىلاش كۈلگىنى جېنىغا تېخىمۇ پاتتى - دە ، زەھەرخەندىلىك بىلەن :

— سەن بىلىپ كېتىپسەن ، بىلگەنلىكىڭ ئۈچۈن يېتىلەپ چىققان يېرىڭ شۇغۇ ! — دېدى . بۇ گەپ مەزىنگە ئېغىر كەلدى .

— بۇ گەپچە سىلىنى مەن يېتىلەپ چىقىپتىمەن - دە ؟

— ئاغزىڭنى بۇزما ، يېتىلەپ چىقىدىغان تۆگەڭمىدىم ! — مەخسۇم ئۆڭۈپ قاتتىق سۆزلىدى .

— بولدى ، بولدى ، بەس ! — بۇرنىغا پاختا تىقىۋالغان خەلىپەت يېراقتىنلا ئارىغا كىرىپ خىڭىلدىدى .

— گەپنىڭ قوپاللىقىغا قارىمامدىغان ! مەنزە يېتىلەپ ماڭدۇرغان تۆگە بولۇپ قالدىممۇ ؟ — دېدى مەخسۇم ئۆكتەملىك بىلەن .

ئۇنىڭ ئۆكتەملىكى مەزىنىڭ ئىززىتىگە تېخىمۇ قاتتىق

تەگكەنىدى .

— ئۇنداق كۆكەمسلىك قىلىۋەرمەسلە ، تەقسىر ، — مەزىن كەسكىن تەلەپپۇزدا نارازلىق بىلدۈرۈپ داۋام قىلدى ، — جاڭگالدا قېينىناتام يوق دېگەندەك ، تارتىنىپ قورقۇپ قالىدىغان ھېچ يېرىم يوق .

— ئەمسە قانداق قىلماقچىسەن ؟

— ھېچقانداق قىلمايمەن ، لېكىن شۇنى تونۇتۇپ قويىمەكى ، — دېدى مەزىن چىشلىرىنى كىرىشتۈرۈپ ، — مەن بۇ يەرگە ھېچكىمنى تۆگە قىلىپ يېتىلەپ چىققىنىم يوق ، ئۆزۈممۇ تۆگە يېتىلەيدىغان تۆگىچى ئەمەس . ياز بويى قوغۇنلۇققا بېرىپ قارا باش قوچقارنىڭ گۆشىنى يەپ ، شورپىسىنى ئىچىپ كەلسەك بولاتتى دەپ تامىقىمىزنى چاكىلداتمىغان بولساق ، بۇ يەرگە ھېچقايسىمىز كەلمىگەن بولاتتۇق . بۇنى ئۆزىمىزدىن كۆرەيلى ، بىر - بىرىمىزگە دۆڭگەپ تاپا قىلىشىدىغانغا ھەققىمىز يوق . ئاخىرىنى يېغىپ ئەكېلىپ ماڭا يۈكلەپ قويىدىغانغا باشقىلارنىڭ تېخىمۇ ھەققى يوق !

— مەن ئۇنداق تەمەخورلاردىن ئەمەس !

— ھەي مەخسۇم ، ئادەمنىڭ قىچقى كېلىدىغان گەپلەرنى ئازراق قىلسىلاچۇ ! — دېدى مەزىن مەخسۇمغا چەكچىيىپ ، — مەن بىلمەيدىغان نېمىلىرى بار ؟ ھەممىنى بىلىمەن . تەمەخورلۇق باشقىلاردا بىر ھەسسە بولسا ، سىلىدە ئون ھەسسە بار ، ئاغزىمنى غېرىچلاۋەرمەسلە !

— بەس ، بەس ! ... تەگمىسەڭ تېرىق تۆگە بولۇر ! — ھاجەت قىلىپ يانغان شەيخ ئۇلارنى بېسىپ قويماقچى بولۇپ ئارىلاشتى .

— مەن دېگەن مەزىن ، قانداقلا بولسۇن بىر كۈندە بەش قېتىم ئەزان ئېيتىمەن ، مەسچىتنى تازىلايمەن . قىلغان ئىشىمغا يارىشا بىرنېمە تېپىپ جان باقىمەن . ئارتۇق تەمە قىلمايمەن ، ئارتۇق تەمە قىلسامۇ تايىنلىق ، زەللە ماڭا ئاشمايدۇ . تۆردىكى ئورۇن تېخىمۇ تەگمەيدۇ ، مېنىڭ ئورنۇم پەگا ، تۆرده ئولتۇرىدىغانلار باشقا ، ئاغزىمنى غېرىچلىسا مۇشۇنداق جىق يەر ئېچىلىپ كېتىدۇ !

— بولدی قىلىڭ ، بولدی قىلىڭ ! — شەيخ يېقىنلاپ مەزكۇر ئىشقا قولىنى تۇتتى - دە ، ئالچۇق تەرەپكە تارتىپ داۋام قىلىدى ، — يۇرسىلە ، ئالچۇققا كىرىپ كېتىمىز ، سىلى دېگەندەك سالقىن چۇشۇپ قاپتۇ !

— شاپاق چۇشتى — سوغۇق چۇشتى دېگىنى راست گەپ . شۇ گەپكىمۇ شۇنچىلىك قىلامدۇ ؟ — مەزكۇر ئۆزىنىڭ يوللۇق ئىكەنلىكىنى تەكرارلىغاچ ئالچۇققا كىردى . ئالچۇق ئىچى تالادىن ئىسسىق ئىدى . باشقىلارمۇ بىر - بىرلەپ قايتىپ كىرىپ ئۆز ئورنىدا ئولتۇرۇشتى .

چاتاق باشقا تەرەپتىن چىقتى . بۇلارنىڭ قورساقلىرى خۇددى يىراق يەردە ھاۋا گۇلدۇرلىگەندەك غولدۇرلاشقا باشلىدى . بۇ قورساق ئاچقانلىقىنىڭ بېشارىتى ئىدى .

— قوغۇن دېگەن قورساقنى سىيرىپ تاشلامدۇ نېمە ؟ — دېدى شەيخ قورسىقىنى سىلاپ تۇرۇپ ، چۇنكى ئۇنىڭ قورسىقى ھەممىدىن بەك غولدۇرلاپ ئاۋارە قىلغانىدى .

— قوغۇن دېگەن سۇيدۇك ! — دېدى مەخسۇم ئويلاپ تۇرماستىنلا .

— ئاغزىلىرىغا تاش - تۇپراق ! بۇ دېگەن جەننەتتىن چىققان مېۋە ! — دېدى خەلپەت مەخسۇمغا رەددىيە بېرىپ .

— مەن موللازەيدىنىڭ قوغۇنىنى دەۋاتىمەن ، — دېدى ئۇ ئۆز سۆزىنى راست قىلىپ .

— بەس ، بەس ! بۇيانقى دەردىنلا تارتايلى ، — دېدى شەيخ ھەممىگە ئورتاق غەم بولۇۋاتقان قورساق مەسىلىسىنى پەش قىلىپ ، — بۇنداق ئولتۇرۇپ تاكى ئاتقۇزماق تەس . قورساققا يەيدىغان بىرنېمە تاپمىساق قانداق قىلىمىز ؟

— موللازەيدىن يىراقتا كەتمىگەن بولسا سوراپ كۆرەيلى !

— مەزىنئاخۇنۇمنىڭ ئايىغى يېنىك !

موللازەيدىن چۆنەك بېشىدا توپا بىلەن ئېگىزلىتىپ ياسىۋالغان سۇپىدا چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ ياتاتتى ، مەزىن تىمىسقىلاپ

يېتىپ كەلگەندە ، ئۇ چۇش كۆرۈپ خورەك تارتىۋاتاتتى . مەزىن ئۇنى ئويغىتىپ سورىدى :

— مېھمانلار قورسىقىمىز ئېچىپ كەتتى دەيدۇ ، يەيدىغان بىرنېمەڭ يوقمۇ ؟

— نۇرغۇن قوغۇن ئۇزۇپ قويدۇم . قانچىلىك يېسە مەيلى ! — دېدى موللازەيدىن ئۇيقۇلۇقتا بېشىنى كۆتۈرمەي تۇرۇپ .

— ئۇلار نان سوراۋاتىدۇ .

— نان ؟

— ھەئە .

— سېۋەتتە نان بار ، بىراق ئۇ قوناق نان . ئاخۇنۇملار يەرمۇ ؟

— يېسە ـ يېمىسە ئالدىغا قويۇپ كۆرمەيمىزمۇ ، قوپ ئۇكام ، ئۆزۈڭ ئەكىرىپ ئالدىغا قوي ، — دېدى مەزىن يالۋۇرۇپ .

موللازەيدىن ئېرىنچەكلىك بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ، باراڭغا ئېسىقلىق تۇرغان نان سېۋىتىنى ئالدى ـ دە ، ئالچۇققا كىرىپ مېھمانلارنىڭ ئالدىغا قويدى .

— مېھمانلار يەمدىكىن ! — دېدى ئۇ تەكەللۇپ بىلەن ، — قوناق بولسىمۇ سۈت بىلەن يېقىلغان ، كۆڭلى ئوچۇق كۈلۈپ تۇرىدىغان ، مىننەتى يوق ، قورساقتا تۇرىدىغان ، قورساق ئاچقاندا قەنت تېتىيدىغان ئوبدان نان !

موللازەيدىن چىقىپ كەتتى . مېھمانلار ھالى چوڭلۇق قىلىپ خېلى ئۇزۇنغىچە جىم ئولتۇرۇشتى . لېكىن ، ئاچ قورسىقى ئۇلارنى نان تەرەپكە تارتىپ قول سۇنۇشقا مەجبۇر قىلاتتى . سېۋەت ئىچىدىكى قۇرۇقشىپ كەتكەن نان پارچىلىرى شىتىرلاشقا باشلىدى . ھايال بولمايلا قوناق نانلار ئېغىز تۇگمەنلىرىدە غاراسلاپ يانجىلغان ئاۋازلار ئاڭلاندى .

«قورساق ئاچقاندا قوناق نان قەنت تېتىيدۇ» دېگەن سۆزنىڭ راست ئىكەنلىكىنى مېھمانلار تولۇق چۈشەنگەندى . لېكىن ، ئۇلار بۇ سۆزنى ئېغىزدىن چىقىرىشقا نومۇس قىلاتتى .

قورساق تويۇۋندى ، ئۇيقا تۇتتى ، تەرەپ ـ تەرەپتىن خورەك چىقىشقا باشلىدى . بەزەن خورەكلەر چالا بوغۇزلانغان كالىنىڭ خارقىرىغان ئاۋازىنى ئەسلەتسە ، بەزەنلىرى تۆمۈرچىنىڭ شامال ساندۇقىدەك دارقىرايتتى .

پەيزلىك ئۇيقۇ ئۇزۇن داۋام قىلمىدى . سوغۇق بوزەك تېپىۋاتاتتى . ئۇلار قىمىرلاپ جىم ياتالماي قالدى . بىر چاغلاردا ئاستىدىكى يۆگەك ـ كۆرپىچىلەر ئۇلارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قالدى . ئۆزلىرى بولسا دومىلاپ بېرىپ داق يەرگە چۈشۈپ قېلىشتى . سوغۇق بارغانچە ئۆز كۈچىنى كۆرسەتمەكتە ... ھەممىدىن بۇرۇن خەلىپەت زارلاندى . ئۇ پېيىم تارتىشىپ قالدى دەپ يالۇۋرغاندا زارىغا چىدىمىغان مەزىن تاشقىرى چىقىپ ئېگەردىكى ئىچ توقۇمنى ئاجرىتىپ كېلىپ خەلىپەتنىڭ ئۈستىگە تاشلاپ قويدى . كېيىن شەيخ بىلەن مەخسۇمغىمۇ توقۇم يېپىپ قويدى . تۇن نىسپىگە يەتكەندە مەخسۇم بەكرەك زارلاندى . ئۇ ھەم ئورۇق ، ھەم ئېگىز بولغىنى ئۈچۈن يۆگەك بىلەن تەر پۇراپ تۇرىدىغان ئىچ توقۇم ئۇنى تولۇق يېپىپ كېتەلمەيتتى . شۇڭا ، ئۇنىڭغا تۇنۇگۈن ئولتۇرغۇسى كەلمىگەن ئەسكى كىگىزنىڭ بىر بۇرجىكىنى ئاجرىتىپ قوشۇمچە قىلدى .

شۇ كېچە يەر شارىدا ئىسسىق دېگەندىن ئەسەر قالمىغاندەك ئىدى . شۇڭا ، مېھمانلار تاڭ ئاتقۇچە ناھايىتى كۆپ ئازاب چەكتى . ئۇلارنىڭ بەختىگە يارىشا تاڭ ئاتتى . ناماز ۋاقتى بولغاندا ئۇلار ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەن بولسىمۇ ، ئېڭەكلىرى جالاقلاپ ، ئېغىزلىرى گەپكە كەلمەي قالغانىدى . شۇ ئەتىگىنى ئۇلار بىرەر قېتىممۇ سۇبھاناللا دەپ دۇرۇت ئوقۇيالماي قالدى .

كۈن بىلەن تەڭ موللازەيدىن بىر سېۋەت قوغۇن كۆتۈرۈپ كەلدى .

— تاللاپ ئۈزۈپ چىقتىم ، ئەتىگەندە مۇزدەك تېگىدۇ ، تىلىپ بېرەيمۇ ؟ — دېدى ئۇ مۇلايىملىق بىلەن .

سوغۇقتا تىترەپ ئېڭەكلىرى جالاقلاپ تۇرغان مېھمانلار قو-

غۇننىڭ ئېتىنى ئاڭلاپ تېخىمۇ تىترەپ كەتتى .

— ئاتلار قېنى ؟ — دېدى مەزمۇن غەزەپ بىلەن چىشلىرىنى كاسىلدىتىپ .

— ھېلىتىنلا ئاتلارنى سۈرۈشتە قىلىسىلەرغۇ ؟ ئاۋۇال قوغۇن يەپ ...

— ئۇنداق گەپلىرىڭنى قوي ، بىز كېتىمىز . ئاتلارنى تاپتۇرۇپ بەر ! — دېدى خەلىپەت موللازەيدىننى سىلكىشلەپ .

— كېتىمىز دېگەن قانداق گەپ ؟ كېلىش مېھمانىنىڭ ئىختىيارى . ئەمدى تاڭ ئاتتى . بىردەمدىن كېيىن يەنە كەچ بولىدۇ ، ئۇنىڭ نېرىسىغا يەنە بىر گەپ بولۇر !

— رەھمەت ئىنىم ، — دېدى شەيخ سىلىق ۋە تۆۋەن ئاۋازدا تەئەددىلىك سۆزلەپ ، — بۇ يەردە بىر كېچە كۆرگەن راھىتىمىز ئۇنتۇلغۇسىز بولدى . يەنە بىر كېچە قالىدىغان بولساق قانداق بولىدىغانلىقىنى ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن ، رەھمەت ئىنىم ، كۆڭلۈڭ تېگىل بولدى . ئاتلىرىمىزنى ئەكەلدۈرۈپ بەرگىن ، بىز خۇش بولايلى !

— ھەمراھىمغا ئېيتىپ قويمىغان گۇناھ مەندە ، — دېدى موللازەيدىن ئۆز خاتالىقىنى ئىقرار قىلغان ئەيىبكارەك يۈمشاق سۆزلەپ ، — ئۆزى بىلىپ بولسىمۇ چۈش - پېشىنگە قالماي كېلىپ قالۇر ، ئاڭغىچە مەن يەنە قوغۇن ئۈزۈپ چىقسام ...

— بولدى ، تېگىل بولدى . بىزنى خۇش بولسۇن دېسەڭ ئاتلىرىمىزنى تېپىپ بەر ، — مېھمانلار ئۇنىڭدىن ئارتۇق سۆز قىلالمىدى . ھەممىسلا ئاچچىقىغا پايلىماي بوغۇلۇپ قالغانىدى .

كۈن چىقىپ چاي ۋاقتى بولدى . مېھمانلارنىڭ ئەمدىلەتىن بويى ئىللىپ ، ئۇگىلىرى يۇمشىدى . ئۇلار شۈكرانىسىغا بىرنەچچىدىن چۈشكۈرۈپ ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن ، قورسىقى ئېچىپ ، بېشى چىڭقىلىپ ئاغرىۋاتقانلىقىنى سەزدى . تىرىكچىلىكتە ھەر كۈنى ئەتىگەنلىكى تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان نانئوشتىنى مېھماندا-

لار ئوبدان چۈشىنەتتى . ئۇلار دەملەنگەن قارىچاي ئىچسە ئەتىگەن-لىكتە چىڭقىلىپ ئاغرىغان باشنىڭ ساقىيىدىغانلىقىنى ، ناشىتىلىق قايماقچايغا ياغلىق توقاچ چىلاپ ئىچسە قورساق ئاغرىقىنىڭ توختاي-دىغانلىقىنى ئادەتتىكى ھەرقانداق كىشىدىنمۇ ئارتۇق چۈشىنەتتى . ئەپسۇسكى ، ئۇنداق شىپالىق چايلار بۇگۈن يوق . قانداق قىلىش كېرەك ؟

— بىرەر چىنە قايناق سۇ تېپىلماسمۇ ، بېشىم بەك چىڭقىلىپ كەتتى ، — دېدى شەيخ زارلىنىپ . ئۇنىڭ پېشانىسى ئاپتاپتا قالغان تېرىدەك تۇرۇلۇپ ، قوشۇمىسى ھېلىلىدەك قورۇلغانىدى .

مەزىن بېرىپ موللازەيدىن بىلەن سۆزلىشىپ خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلدى .

— قايناق سۇ قاينىتىپ بەرمەكچى بولدى ، — دېدى ئۇ قايتىپ كېلىپ ، مېھمانلار خۇش بولغىنىدا شۇكرانە ئوقۇشتى .

«بەرمەسنىڭ ئېشى پىشماس» دېگەندەك ، چاي ناھايىتى ئۇ-زۇندا قاينىدى . بىر غېدىر قايناق سۇ ئۆزىنى شۇنداق تونۇتتىكى ، ئۇ تەييار بولۇپ كەلگۈچە مېھمانلارنىڭ بېشى چىڭقىلىپ يېرىلىپ كەتكۈدەك بولدى .

موللازەيدىن چاي داستىخىنىنى تۈزەپ ، سېۋەتتىكى نانىنى سې-ۋەت بىلەن ئوتتۇرىغا قويدى . ئاندىن قايناق سۇنى قازىنى بىلەن كۆتۈرۈپ غېدىر قاچىلارغا قۇيۇپ ، مېھمانلارغا ئۇزاتقاچ تەكرار - تەكرار ئۆزرە ئېيتتى :

— ھەرقايسىلىرىنى ساقلىتىپ قويدۇم ، خاپا بولۇشمىسىلا !

ئامالنىڭ يوقلۇقىدا قايناق سۇغا تەلمۈرۈپ ئولتۇرغان مېھماد-لار گويا ئۇنىڭ ئۆزرىسىنى ئاڭلىمىغاندەك تەرسالىق بىلەن قول ئۇزىتىپ بىر - بىرلەپ غېدىرلارنى ئالدى - دە ، كالپۇكلىرىنىڭ كۆيۈشىگە قارىماي ئوتلاشتى . ئاچ قورساقتا قۇرۇق قايناق سۇ قانچىلىك ئارا تۇرماقچى !

ئۇلار ئىختىيارسىز ھالدا كۆز قىرى بىلەن سېۋەتتىكى نانغا نەزەر سېلىشاتتى . ئاخشام قاراڭغۇدا كۆرمەستىن ئېلىپ غاراسلد-

تىپ يېگەن سەكسەن دەزلىك قوناق نانلار مانا ئەمدى باشقىچە كۆرۈنەتتى . خەلقنىڭ يۈمشاق كاكچىلىرى ، ياغلىق توقاچ ، پوشكال - قۇيماقلىرىنى يەپ ئۆگەنگەن مېھمانلار سېۋەتتىكى نانىنى كۆرۈپ سەسكىنىپ كەتتى . لېكىن ، بۇ سەسكىنىش ۋاقىتلىق ئىدى . چۈنكى ، ئۇلارنىڭ ئاشقازان - ئۈچەي دېۋارلىرىنى قانداق تۇر ياۋۇز قۇرتلار ئاچچىق چىشلەپ ئازابلاۋاتاتتى . بۇ ئازاب ئۆزىنىڭ ئاجايىپ قۇدرىتى بىلەن ھېلىقى قوناق نانلارنى كۆزگە يېقىملىق كۆرسىتىۋاتقان بىر پەيتتە ، موللازەيدىن سېۋەتتىن نان ئېلىپ پۈۋلەپ تازىلىغاندىن كېيىن ، غېدىرغا تاراڭلىتىپ تاشلاپ ئۈستىگە قاياق سۇ قۇيدى .

— مەن بۇ ئومتاقنى بەك ياخشى كۆرىمەن ، — دېدى موللازەيدىن ، — ئەتىگەندە ئورنۇمدىن تۇرۇپلا ئېتىزغا چىقىپ بىردەم كەتمەن چاپىمەن . قورسىقىم شۇنداق ئاچىدۇكى ، كېلىپ بىر غېدىر ئومتاق ئېچىمەن . بۇ ئومتاق شۇنداق تاتلىق تېتىيدۇكى ، بۇنىڭ تاتلىقىنى ھېچنېمىگە تەڭ قىلمايمەن . بالدۇر دېغايغا بارسام كامىل ئاكام خەلقەرگە سۆزلەۋېتىپتۇ . قۇلاق سالدىم ، ئاڭلىسام ، سۆزنى خۇددى قىرائەت ئوقۇغاندەك تەجۈت بىلەن كېلىشتۇرۇپ ئوقۇيدىكەن . سۆزلىرى بىز چۈشىنىدىغانلا سۆزلەر . ھېلىمۇ يادىمدا بار ، ئوقۇپ بېرەي :

بىر كۈن ئېتىز كارى قىلىپ ھاردۇق راسا يەتكەن چاغدا ،
قىر بېشىدا تاپقان ئۇيقۇڭ زەپمۇ تاتلىق كېلۈرا !...
ئورما ئورۇپ ، تەرىڭ تۆكۈپ ، ئۇسسۇزلۇقتا چاڭقىغاندا ،
مۇزدەك سۇيۇڭ مىسلى شەربەت ھەم شارابى ئەتە ھۇررا !...
كەتمەن چېپىپ ، كېۋەز چاغلاپ ، قورساق راسا ئاچقان چاغدا ،
ئومتاق بولغان زاغرا نانلار زەپمۇ تاتلىق قەنت تېتۈرا !
قوناق نان دەپ كۆزگە ئىلماي تەتۈر قاراپ ئولتۇرغاندا ،
قورساق دېگەن بۇ مىس قازان كور - كور قىلىپ سايراشۇرا !...

كامىل ئاكىنىڭ سۆزىنى ئوقۇپ تۇگەتكەن موللازەيدىن تەييار بولغان ئومتاقنى بىرلا ئۆگتۇرۇپ ئىچىپ تۇگەتتى . شۇكرانىسىغا دۇئا قىلىپ يۇزىنى سىيپىغاندىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ :

— سېۋەتتىكى نانىنىڭ چىرايىغا قاراپ كۆڭۈل تارتمىغان بولسا ، بىردەم كەتمەن چېپىپ سىناپ كۆرۈشسىلە ، شۇ چاغدا سېۋەتتىكى نان قەنتتەك تېتىمايدىغان بولسا ، مەن نامەرد بولۇپ كېتەي ! — دېدى .

بۇ سۆزگە مېھمانلار ھېچقانداق پوزىتسىيە بىلدۈرمەي قاپاقلىرىنى ئۇچۇرۇشۇپ جىم ئولتۇرۇشاتتى . موللازەيدىن ئىچىدە «مەيلىڭ ئۆزۈڭنىڭ» دېدى ـ دە ، كارى بولماستىن ئۆز ئىشىغا چىقىپ كەتتى .

مېھمانلار بۇگۈن ئۆزلىرىنىڭ موللازەيدىنىنىڭ قوغۇنلۇقىدا تاختامۇشۇككە چۈشكەن چاشقاندەك تۇتۇلۇپ قېلىپ ، ھاياتىنىڭ ئۇلار خالىمايۋاتقان تەرەپلىرىنى تېتىپ كۆرۈشكە مەجبۇر قىلىنىۋاتقانلىقىنى ، موللازەيدىنگە ئوخشاش مىڭلىغان قوغۇنچى ، ئون مىڭلىغان دېھقانلارنىڭ گاڭ قوناق يەپ ، ئومتاق ئىچىپ ، چۆللەرنى كۆكلىتىپ باغۇ بوستانغا ئايلاندۇرۇپ ، ئىنسانلار دۇنياسىغا چەكسىز بايلىقلارنى يارىتىپ بېرىۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ تۇرسىمۇ ، ئۆز جاھىللىقىغا ئېلىپ چۈشىنىشنى خالىمايتتى .

لېكىن ، شۇ ئەتىگەنلىكتە پەيدا بولغان ئاچ قۇرتلار رەھىمسىزلىك بىلەن چىشلەپ سېلىۋاتقان قاتتىق ئازابقا بەرداشلىق بېرەلمىگەن مېھمانلار خېلىدىن كېيىن بىر پارچىدىن نان ئېلىپ قاينىقاسۇغا تۆگۈرۇپ چاياشقا كىرىشتى . لېكىن ، ئۇلار بىر ـ بىرىدىن نومۇس قىلىشىپ ، قەستەن تەتۈر چاياپ ئولتۇرغاندا ، ئۇلارنىڭ كۈنى يەنە تۇغۇلدى . دەل شۇ چاغدا غۇلام ئاتىلارنى ھەيدەپ يېتىپ كەلگەندى .

مېھمانلارغا جان كىردى . يۇزلىرىگە خۇشاللىق ، تەنلىرىگە تېتىكلىك ياماشتى . «چاپسان ، چاپسان» دېيىشىپ بىر پەستە ئاتىلىرىنى توقۇپ مىنىپ تەييار بولۇشتى . ئەلپازىدىن قاچىدىغاندەك

كۆرۈنەتتى . موللازەيدىن ئالدىراپ ئۇزاتقىلى كەلدى .

— مېھمانلار ئاران كەلگەندە يەنە بىر - ئىككى كۈن ئويناپ كەتكەن بولسا ... — دېدى ئۇ مېھمانلارنى كەتكۈزگۈسى كەلمىگەن قىياپەتتە ، — ھېچبولمىغاندا بۈگۈن بىر كېچە قونغان بولسا ، بىر گەپ بولۇردى !

— سېنىڭ «بىرگەپ بولۇر» دېگىنىڭدىن قورقۇپ قالدۇق ، ھېلىمۇ جانىنى ئاز قويدۇڭ ! — دېدى مېھمانلار ۋە ئاتلىرىنى قايرىپ خوشمۇ دېمەستىن يۈرۈپ كېتىشتى . موللازەيدىن ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن :

— قاتتىق - قۇرۇق ئۇزاتقان بولسامۇ رازى بولۇشسىلا ، — دەپ ۋارقىراپ كۈلۈپ قالدى ...

المنجی قسم

1

— ئاخشام بولغان ئىشقا ئاسمان يېرىلىپ كەتكىلى تاس قالـ
دى . ئاڭلىدىڭلارمۇ ؟ — خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەك لەپپىدە
پەيدا بولغان پەتتار شاڭخو باراڭلىققا سۆزلەپلا كىرىپ كەلدى .
— «سوغۇق قاتتىق بولسا مۇز يېرىلىدۇ ، ئىش سەت بولسا
ئاسمان» دەيدىغان گەپ بار . قېرىغاندا خېلى سەت بىر ئىش بولغان
ئوخشايدۇ ، قېنى سۆزلە ، ئاڭلايلى ، — دېدى موللازەيدىن ئۇنىڭغا
جاي كۆرسىتىپ .
داستىخان ئۈستىدە چاي ئىچىپ ئولتۇرغان غۇلام قولىدىكى
غىدىرنى يەرگە قويۇپ «قانداق ئىش ؟» دېگەندەك سوئال نەزىرى
بىلەن پەتتارغا قارىدى .
ئوچاق بېشىدا چاي راسلاۋاتقان ئايىمخانمۇ قىلىۋاتقان ئىشـ
لىرىن توختاپ قۇلاق سالدى .
— خۇدانىڭ ئىرادىسى بىلەن بۇ سەت ئىش ئالەمدە ئۆزىنى
ھېچكىمگە تەڭ قىلمايدىغان كاتتا كاساپەتلەرنىڭ ئۆيىدە چىققانلىقى
كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ ، — پەتتار ئىستىھزا ئارىلاش كۈلۈپ
ئولتۇرۇپ پاتمە قىلدى .
— چاپسانراق سۆزلەپ باقسۇنچۇ ، ئادەمنىڭ ئىچىنى پۇشۇرـ
ماي ، قايسى كاساپەتنىڭ ئۆيىدە ، قانداق ئىش ؟ — ئايىمخان سۆزـ
لىگەن پېتى كېلىپ ، مېھمانغا چاي سۇنغاچ قادىلىپ قاراپ قالدى .
— بىزنىڭ ئايىم ئالدىراۋاتقان يەردە سۆزلىمەي قۇتۇلالمايـ
سەن ، چاپسانراق سۆزلە ! قېنى قانداق ئىش ؟ — موللازەيدىنمۇ
ئالدىرىتىپ قويدى .
— ئاخشام خۇپتەندىن يېنىپ ئۆيلىرىمىزگە كېتىۋاتاتتۇق .
بىردىنلا مىمانشا بەگنىڭ ھويلىسىدىن ۋاڭ ـ چۇڭ ئاڭلاندى ،
قۇلاق سالساق ئايال كىشىنىڭ يىغا ئاۋازى ، ئەرلەرنىڭ ئاچچىق
ۋارقىراشلىرى ئاڭلاندى . نېمە بولغاندۇ دەپ كىرسەك ، بىر سەت

ئىشىنىڭ ئۇستىگە چۈشۈپتىمىز . مىمانشا بەگ بار ئىكەن ، بىزنىڭ كىرىشىمىزگە ئۇ : «يۇۋ ، يۇۋ ، نېمىدېگەن سەتچىلىك بۇ ، ئىزا تارتمايدىغانلار ! » دەپ نەپرەت ئوقۇپ ئۇيان ـ بۇيان مېڭىپ يۈرۈپ-تۇ . ئۇنىڭ ئوغلى ھىداشا (ئەسلىي ئېتى ھەيدەرشا ، كىشىلەرئۇنى ھىداشا دەپ ئاتايتتى) بەگنىڭ قولىدا يوغان پىچاق ، ئۆز ئايالى كوراخانغا ھازىر ئۆلتۈرۈۋېتىدىغاندەك دېۋەيلەپ : «قارىڭنى چۈ-ۋۈۋېتىمەن » دەپ چالۋاقاپ تۇرۇپتۇ . يەنە بىر چەتتە كېرىم تۆمۈر-چىنىڭ قولى باغلاقلىق تۇرىدۇ . ئۇنىڭ يېنىدا كالتەك تۇتقان بالىخان بەگ جاللاتتەك دېۋەيلەپ تۇرۇپتۇ ، بىز ھەيران قالدۇق . بۇ قانداق ئىش دەپ ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇراتتۇق ، ھىداشا بەگ ئاتىسىغا قاراپ : «نەچچە ۋاقىتتىن بۇ قانجۇقنىڭ خېتىنى بېرىپ ھەيدىۋېتىمەن دېسەم ، توسۇپ يول بەرمىدىڭ ، خوپ بولدى ، مانا ئەمدى مۇشۇنداق سەت يېرىدىن چىقتى » دېدى . ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئاچچىقلىنىپ تۇرالماي قالغان مىمانشا بەگ ئۆزىچە تېپىرلاپ : «يۈزى يوقلار ، ئىزا تارتمايدىغانلار ، نېمىدېگەن سەت ئىش ، يۇۋ ، يۇۋ ! » دېدى ـ دە ، غىپ قىلىپ چىقىپ كەتتى . كوراخاننىڭ ئاغزى ئېچىلدى : «يۈز دېگەن سىلەردە يوق ئىكەن ، قولۇڭلاردىن ھەرقانداق سەت ئىش كېلىدىكەن ، ھېلىمۇ يۈزۈڭلار چىداي-كەن ! » دېدى . ئاندىن ئۇ يىغلاپ تۇرۇپ : «جامائەت ئاڭلاپ قېلىڭ-لار ، ئەمدىلا بالىلىرىمنى ئۇخلىتاي دەپ ئولتۇرسام ، ھىداشا دې-گەن ماۋۇ يۈزى يوق غالۋاراپ كىرىپ ، ئۆيگە كېرىم تۆمۈرچى كېلىدۇ ، مېنى بىردەم ساقلاپ تۇرسۇن ، مەن ھازىرلا پەيدا بولى-مەن دەپ چىقىپ كەتتى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا كېرىم كىردى . مەن ئۇنىڭغا ساقلاپ ئولتۇرۇپ تۇرسۇن دەيدۇ دېگەن گەپنى ئېيتتىم . شۇ گەپ بىلەن ئۇ كاڭنىڭ گىرۋىكىدە بىرئاز ئولتۇردى . بىر چاغدا يان ئىشىكتىن گۈلدۇر ـ تاراق قىلىپ بۇ ئىككىسى كىردى ـ دە ، كېرىمگە ئېرى يوق ئايالنىڭ ئۆيىدە خۇپتەن ۋاقىتدا سىڭا نېمە بار ، نېمە قىلماقچىدىڭ ، مەقسىتىڭ نېمە ؟ دەپ ئۇنى باغلاپ قويدى . مەنمۇ ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇراتتىم . ئاندىن

ماڭا ئۆتتى . ئېيت ، نېمە قىلىشتىڭ ، نېمە قىلىشماقچىدىڭ ؟ دې-
گەندەك سۆزلەر بىلەن ئۇرۇپ - تىللاپ قارا سۇرگىلى تۇردى .
بولغان ئىش شۇنچىلىك ، ئاڭلاپ قويۇڭلار ! » دېدى . ھىداشا بەگ
چىداپ تۇرالماي دېۋەيلەپ : «ئاغزىڭنى يۇم ! سەندەك بۇزۇقنى
ساقلايدىغان ئۆيۈم يوق . چىق ئۆيدىن ! ئۇچ تالاق ، ئۇچ يۈز تالاق ،
ئۇچ يۈز تالاق » دەپ ۋارقىرىدى . ئەمدى بۇ تەرەپتە تۇرغان كېرىم-
نىڭ ئاغزى ئېچىلدى : «كەچ تەرەپتە بىزنىڭ ئۆيگە بارغىن ،
مەسلىھەتلىشىدىغان مۇھىم ئىش بار دەپ ھىداشا ئۆزى قىچقىرىپ
بېرىپتۇ . شۇ گەپ بىلەن كەچلىك تاماقنى يەپ بولۇپ كەلسەم ،
ئۇ ئۆيدە يوق ئىكەن . ئايالى سىزنى بىردەم ساقلاپ تۇرسۇن
دېگەن ، دەپ ئېيتتى . شۇنىڭ بىلەن ئولتۇراتتىم ، بۇ ئىككىسى
كىرىپ ، ئاغزىغا كەلگەنچە بەتنام سۆزلەر بىلەن باغلاپ قويدى .
بۇلارنىڭ مەقسىتى نېمە ؟ بۇنىڭ ھېچنېمىسىنى چۈشەنمىدىم » دې-
دى . ھىداشا بەگ ئوقتەك ئېتىلىپ بېرىپ : «ئاغزىڭنى يۇم ،
ئوتتۇز ئىككى چىشىڭنى تۆكۈۋەتمەي يەنە ! ئەلياتاردا ئېرى يوق
خوتۇنىنىڭ ئۆيىدە نېمە قىلماقچىدىڭ ؟ ! » دەپ مۇشتلىرىنى ئۇنىڭ
ئاغزىغا تۇرتكىلى تۇردى . بالىخان بەگ سۆز قىستۇرۇپ : «بىز
بۇ رەسۋالارنى تۇتۇۋالدۇق » دەپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتتى . ئەھۋال
چۈشىنىشلىك بولدى . ئىشنىڭ سەتلىكىگە ھەيران بولۇپ تۇراۋە-
تۇق ، كوراخاننىڭ ئىككى ئاكىسى كىرىپ كەلدى . ئۇلارنى كۆر-
گەن بەگ بالىلىرى ھودۇقۇپ تەمتىرەپ قالدى . ئۇلار ئەھۋالنى
ئۇققاندىن كېيىن ، ئارتۇق گەپ قىلماستىنلا سىڭلىسىغا : «يۈر
ئۇكام ، بۇ ئەسكىلەر ساڭا قارا چاپلىغان بولسا ، سەن بىز ئۇچۇن
ئاپئاق . سېنى بۇ ئەسكىلەرنىڭ قولىدىن ئاجرىتىۋالالماي يۈرەۋە-
تۇق ! » دەپ ئۇنى باشلاپ چىقىپ كەتتى . ئاندىن مەن ئۇلارغا :
«سىلەر تولىمۇ قاملاشمىغان ئىش قىپسىلەر ، ئۆز خوتۇنىغا ئۆزى
قارا چاپلايدىغان مۇنداق سەت ئىشنى ئۆمرىمىزدە تېخى ئاڭلاپ
باقمىغان . بۇگۇن ئاخشام سىلەرنىڭ ئۆيۈڭلەردە كۆرۈۋاتىمىز .
ئىزا تارتىڭلار ، خەق ئاڭلىسا نېمىدېگەن سەت ! ئايالىڭدىن زېرە-

كىپ قالغان بولساڭ ، چىرايلىق مەسلىھەتلىشىپ تۇگىشىپ كەتـ
سەڭمۇ بولىدۇ . بىر ئادەمنىڭ ئۆيىگە ئىككىنچى بىر ئادەم كىر-
مەيدىغان ئىش بولامدۇ ؟ مەھەللە بويىچە قولۇم - قوشنىلار كىرىپ
- چىقىش قىلىدۇ . ئۆيۈڭگە كىرگەن ئادەمنى «تۇتۇۋالدىم» دەپ-
سەڭلار توغرا كېلەمدۇ ؟ شەرىئەتتە تۆت مۇسۇلمان ئۇستىلەپ
كىرىپ يوتقانىنىڭ تۆت بۇرجىكىدىن قامالالاپ تۇتۇۋالغاندا ئاندىن
ئىناۋەتكە ئىگە . سىلەرنىڭ قىلغان ئىشىڭلار ھېچنېمىگە توغرا
كەلمەيدىغان بىر ئىش بوپتۇ . ئىزا تارتىڭلار ، سەت بولىدۇ . قولـ
نى يېشۈۋېتىڭلار !» دېدىم ۋە بىرىپ كىرىمنىڭ قولىنى يېشـ
ۋەتتۇق . بەگ بالىلىرى غىڭ - پىڭ قىلالماي قالدى...

— بۇ نېمىدېگەن سەت ئىش ! — دېدى ئايىمخان سەسكىنىپ ، — ئۆز ئايالىغىمۇ شۇنداق قىلامدۇ ؟ !...

— تولا ھەيران قالما ئاپىسى ، مىمانشا بەگ ئويۇن قويغىلى باشلاپتۇ ! — دېدى موللازەيدىن مەسخىرە ئارىلاش كۈلۈمسىرەپ .

— ئويۇن قويسا شۇنداق سەت ئويۇن قويامدۇ ؟ !

— تەلۈنىڭ بىر قىلىقى ئارتۇق . ئۇلار شۇنداق ئالچاڭلاپ چىقمىسا ئويۇن قىزامدۇ ؟ !

— مەھەللىدىكى جامائەتمۇ شۇنداق دېيىشتى ، — دېدى پەتتار قولىدىكى غېدىرنى داستىخانغا قويۇپ ، — بەزىلەر بۇلارنىڭ قولـ
دىن ھەر بالا كېلىدۇ دېسە ، بەزىلەر جىننىڭ قەستى شاپتۇلدا ، دېدى . بەزىلەر ئويۇننىڭ قىزىقى كېيىن چىقىدۇ ، دېيىشتى .

— قېنى ئۇلار ئويۇن قويسۇن ، زېرىكىپ تۇرغاندا كۆرسەك بولمىدىمۇ ! — دېدى موللازەيدىن ئەڭ ئاخىرىدا كۈلۈپ تۇرۇپ .

— ...

— غۇلام ئۇكا ، قىسمەت جاھاندا كارامەت ئىشلار بولۇپ تۇرىدىكەن ، كۆرۈپ تۇرۇپ كۆرمەسكە ، ئاڭلاپ تۇرۇپ ئاڭلىماسقا سالغىلى بولمىغاندەك ، ناھەق ئىشنى كۆرگەندە تېخىمۇ چىداپ تۇرغىلى بولمايدىكەن . شۇنداقمۇ ئۇكا ؟ — موللازەيدىن چۈنەكلىك تەرەپكە كېتىۋېتىپ غۇلامغا سۆزلەيتتى .

— شۇنداق ، مەن پەقەت چىداپ تۇرالمايمەن ! — دېدى غۇلام ئۇنىڭ سۆزىنى ماقۇللاپ .

— توغرا دېدىڭ . ناھەق ئىشقا ھېچكىم تاقەت قىلالمايدۇ . ئاڭلىدىڭغۇ ، مىمانشا بەگ ئىككى بالىلىق بولغان كېلىن بالىسىغا قارا چاپلاپ ئۆيدىن قوغلىدى . ئۇنى شۇنداق قىلىشقا نېمە مەجبۇر قىلدى ؟ ئويۇن مانا مۇشۇ يەردە . ئۇلارنىڭ بۇ ئويۇنىنى بىر كۆرۈپ باقايلى ، قانداق دېدىم ، ئۇكا ؟

— توغرا ، كۆرۈش كېرەك !

— ئەگەر بۇ ئويۇن چىقمىغان بولسا قوغۇنغا كۆڭۈلدىكىدەك ئىشلىۋالغان بولاتتۇق ! — دېدى موللازەيدىن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ .

— خاتىرجەم بول ، قوغۇنغىمۇ ئىشلەيمىز ، ئويۇنىنىمۇ كۆرىمىز . ئۇنىڭدىن باشقا ئىش بولسىمۇ قىلىمىز . ھەممىگە ئۈلگۈرىمىز ! — دېدى غۇلام مۇشتىنى چىڭ تۇگۇپ .

2

مەرھۇم ئامانشا بەگنىڭ يوغان دەرۋازىلىق ھويلىسى ، كۆتۈرمە ئۆيلىرى ، چىتلانغان ئېگىز تاملىرى مەھەللىدىكى باشقا ئۆيلەرنىڭكىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى .

ئورنى بەش ـ ئالتە چارەكلىك كېلىدىغان چوڭ ھويلىنىڭ شىمال تەرىپىدە جەنۇبقا قارىتىپ سېلىنغان ئېگىز پىشايۋانلىق كۆتۈرمە ئۆيلەر ھويلىنى ئالاھىدە كۆركەملەشتۈرۈپ تۇراتتى . شەرق تەرەپتىكى لاپاس ئاستىغا رەتلىك ئورۇنلاشتۇرۇلغان يازلىق ياغاچ ئوقۇرلار ، ئۇنىڭغا يانداپ سېلىنغان قىشلىق ئېغىل ۋە چوڭ سامانلىق بۇ ئائىلىنىڭ باي ۋە بايلىقىنى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇراتتى . چوڭ دەرۋازىنىڭ ئوڭ تەرەپ بىقىنىغا سېلىنغان يەنە بىر يۇرۇش ئاددىي ئۆيلەر بولۇپ ، بۇ ئۆيلەردە ھويلا خىزمەتكارى ئېلاخۇن خوتۇن ـ بالىلىرى بىلەن تۇراتتى .

لاپاس ئالدىدىكى قاتار كەتكەن تۆت تۇپ سېدە چىرايلىق كۆك-لەپ هويلىغا سىن كىرگۈزۈپ تۇراتتى ، هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاسمان بويلاپ باراقسان ئۆسكەن بىر تۇپ جۇجەم هويلىغا قاپقارا سايە تاشلاپ تۇراتتى . هويلىنىڭ جەنۇپ تەرىپىدە ئون چارەكلىك-تىن ئارتۇق مېۋىلىك باغ بولۇپ ، مەھەللە بويىچە چوڭلۇقتا ، مېۋە تۇرلىرىنىڭ كۆپلۈكىدە داڭلىق ئىدى . رەھمەتلىك ئامانشا بەگ هممىتى بار ، تىرىشچان ئادەم بولسا كېرەك ، بىرنەچچە يىل ئىچىدىلا كۆركەم يېڭى ئۆيلەرنى سالدۇرۇپ ، يېڭى باغ بىنا قىلدۇرغان ، ئۇجمىدىن تارتىپ نەشپۈتكىچە بولغان هەممە مېۋىنى رېتى ، تۇرى بويىچە تىكىپ ئۆستۇرۇپ يېتىشتۇرگەنىدى…

ئەپسۇسكى ، يېڭى ئۆيلەر پۈتۈپ ، مېۋىلىك دەرەخلەر مېۋىگە كىرىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۆي ئىگىسى ئامانشا بەگ تاغقا شىكارغا بېرىپ ، هاڭغا دومىلاپ كېتىش هادىسىسى بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى . ئۇ تولىمۇ ياش كەتكەنىدى . ئۇنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ يەرلىكىگە قويغاندا ، تەڭتۇش كىشىلەر ئۇنىڭ يېشىنى ئوتتۇز تۆت ياش هېسابلاپ ، تولىمۇ ياش كەتتى دەپ هەسرەت چېكىشتى . هازىر بۇ ئۆيدە ئامانشا بەگنىڭ ياش تۇل قالغان ئايالى خانكۆچە خېنىم بىلەن يالغۇز قىزى ماهىم خېنىم تۇراتتى .

كۈن چىقتى . هويلا كۆلدەك تىنچ . لاپاس ئالدىدىكى سېدىلەر-گە قونۇۋالغان بىر توپ قۇشقاچنىڭ كىشىنىڭ مېڭىسىنى قوچۇپ تاشلىغۇدەك ۋىجىرلاشلىرىدىن باشقا ئاۋاز ئاڭلانمايتتى . خانكۆچە خېنىم پېشايۋاندا گىلەم ئۈستىگە تاشلانغان بەيتۇللا سۈرەتلىك مەخمەل جاينامازدا بامدات نامىزىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ، تەسۋى سىيرىپ دۇرۇت ئوقۇغاچ چۆلدەك كۆرۈنگەن هويلىغا قاراپ خىيال سۈرەتتى .

— ئاۋۇا ، — دېدى ئۇ كۆزىگە ياش ئېلىپ ، — ئۆينىڭ بەخت ـ تەلىيى شۇ كىشى ئىكەندۇق . مانا ئەمدى چۆلگە ئوخشاپ قالدى . رەھمەتلىك بار ۋاقتىدا كۈرەنىڭ ئىچى هەر كۈنى بازاردەك ئاۋات بولۇپ كېتەتتى . ئېلىم ـ بېرىم قىلغۇچىلار ، سودىگەرلەر ،

ئاشلىق ئالغۇچىلارنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيتتى . ئەمدىچۇ ، ئالتىنچى ئاينىڭ پاقىسىدەك هەممىسى يوقاپ كەتتى . بىرمۇ ئادەم كېلەي دېمەيدۇ . هەممە ئامەت شۇ كىشى بىللەن بىللە ئىكەندۇق··· توۋا ، — ئۇ ئۇستى ـ ئۈستىگە توۋا ـ ئىستىغپار ئېيتىپ ئىختىيارسىز خورسىناتتى .

بۇ ئۆيگە هازىر بىر پۇتۇن كارىز ، بىر قوتان قوي (تۆت يۈزدىن بەش يۈزگىچە) ، يەنە بىرمۇنچە ئات ، كالا ، باغ ـ هويلا قاتارلىق تەئەللۇقاتلار قارايتتى . بۇ ئاز بايلىق ئەمەس ئىدى . بۇ بايلىققا خانكۆچە خېنىم ئىگىدارچىلىق قىلاتتى . لېكىن ، ئاخىرقى هېسابتا ئۇ هەشتىيەك (ئەردىن قالغان تەئەللۇقاتنىڭ سەككىزدىن بىرىگە ئىگە بولۇش هوقۇقى) ئىگىسى ئىدى . تەئەللۇقاتنىڭ هەقىقىي ئىگىسى ماهىم قىز ئىكەنلىكىنى ئۇ ئوبدان چۈشىنەتتى .

بۇ قىز ئاتىسىدىن سەككىز يېشىدا قالغان ، هازىر ئون بەشكە كىردى . مال ـ مۈلۈك ، تەئەللۇقاتنىڭ نېمىلىكىنى چۈشەنمەي كېيىك بالىسىدەك ئويناپ سەكرەپ ، مەكتەپتە ئوقۇماقتا . بىراق ، ئۇ قىز بالا ، بەربىر چوڭ بولىدۇ ، ياتلىق قىلىنىدۇ . «قىزى چوڭ بولغانلار يىگىت ، ئوغلى چوڭ بولغانلار قىز تاللايدۇ » دېگەندەك ، قىزنىڭ ئىستىقبال مەسىلىسى خانكۆچە خېنىمنىڭ خىيالىدا خېلى سالماقلىق ئورۇن تۇتاتتى . گاهىدا كۆيئوغۇل تاللاپ يۈرتقا ئەزەر سالاتتى . تەپەككۇر قۇشىنى هەر تەرەپكە ئۇچۇرۇپ كەلگۈسى كۆيئوغۇل بولغۇچىنى تاللاپ باش قاتۇراتتى .

— خوش ئاپا ، مەكتەپكە ماڭدىم !

ئىچكىرى ئۆيدىن كېيىكتەك سەكرەپ چىققان ماهىم قىزنىڭ چۈچۈك ئاۋازى چوڭقۇر خىيال سۈرۈۋاتقان ئانىنىڭ دىققىتىنى بۆلدى .

— نېمانچە ئەتىگەن ، توختىسلاچۇ ! — توۋلىدى ئانا بويىنىدا جىلتا ، بېشىدا كىتاب كۆتۈرۈپ دەرۋازا تەرەپكە ئۇچقاندەك كېتىۋاتقان قىزغا قاراپ ، بەلكى ئۇ مۇشۇ باهانىدە قىزنىڭ دىدارىغا قېنىۋالماقچى بولغاندەك ئانىلارچە تەلمۈرەتتى .

— ۋاق قالمەن ، بۇگۈن يېڭى دەرس باشلىماقچى ، كېيىن قالمەن !

— نېمىلا بولسا توختىسىلا ، قانداق يېڭى دەرس ئۇ ؟

— مانا ، مۇشۇ كىتاب ! — دېدى قىز بېشىغا قويۇۋالغان قاتتىق تاشلىق كىتابنى كۆرسىتىپ .

— قېنى ، قانداق كىتاب ؟ كۆرەيچۇ ! — ئانا ھەر باب بىلەن قىزىنى توختىتىپ مۇڭداشماقچى ، قىزىنىڭ شەھلا كۆزلىرىدىكى بالىلىق يالقۇندىن ئېلىپ ئۆز كۆڭلىنى ئىللىتماقچى بولاتتى .

ماھىم قىز توختاشقا مەجبۇر بولدى .

— ئاپا ، بۇ قانداق كىتاب ، بىلەمدىلا ؟ — ئاپىسىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلگەن قىز كىتابنى كۆرسەتتى .

— ۋايتاڭ ، مەن قانداق بىلەي ؟

— قىز كاككۇكتەك قاقاقلاپ لەرزان كۈلگەندىن كېيىن ، چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى :

— بۇ دېگەن «نەۋائىي» — ئەلىشىر نەۋائىينىڭ كىتابى ، بىلەمدىلا ؟ بىز بۇگۈن مۇشۇ كىتابتىن دەرس باشلايمىز ، خوش ، ئەمدى مەن كەتتىم .

— توختىسىلا بالام ، تاۋاق راسلاپ بەرمەيمىزمۇ ؟

— تاۋاقنى كەينىمدىن چىقارسىلا ، مەن دېگەن ئالدىراش . ساۋاقدىشىم مېيىمخان بىلەن كۈن چىققۇچە مەكتەپكە پەيدا بولۇشقا ۋەدىلەشكەن . كېچىكسەم ئۇنتۇرۇپ قويىمەن .

— خېنىم قىز شۇنچىلىك سۆزلەپلا تېز ـ تېز يۈگۈرۈپ دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى...

— توۋا ، توۋا ... — دېدى خانكۆچە خېنىم بالىنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىگە ۋە ئوقۇشقا بولغان قىزغىنلىقىغا قاراپ ، — ئاتىسى رەھمەتلىك ھايات بولسا قانچىلىك خۇش بولۇپ كېتەتتىكىن ؟

— خانكۆچە خېنىم كۆز يېشىنى يېڭ ئۇچى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ «مېيىمخان» توغرىسىدا ئويلاندى : ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئاق

پىشماق ، يۇمىلاق يۇزلۇك ، كۆزلىرى بۇلاقتەك ئويناپ تۇرىدىغان زېرەك بىر بالا تۇراتتى . بۇ بالا نېمىدېگەن يېقىملىق ! ئۇ ئون ئالتىگە كىردى . خېنىم قىز بىلەن ئىككىسى كىچىكىدىن ساۋاقداش ھەم بىر - بىرىگە ئېچىل - ئامراق . ئەگەر كەلگۈسىدە كۈيئوغۇل قىلىۋالىدىغان بولسام... مۇشۇ ئۆينىڭ ئوغلى بولۇپ پۈتۈن ئىگىلىكىنى باشقۇرسا...

ئۇ گەرچە بۇ خىيالنى كۆڭلىدىن يوشۇرۇن كەچۈرگەن بولسىمۇ ، نېمە ئۈچۈندۇر توك سوقۇۋەتكەندەك تېنى جۇغۇلداپ تىترەپ كەتتى . «ئۆزۈمگە ئازاب تېپىۋالدىمغۇ ، سارالىڭ بولۇپ قالدىممۇ ، نېمىشقا ئۇنداق خىياللاردا بولىمەن؟ ئۇ كىمنىڭ بالىسى ، ئۇنى قانداق قىلىپ بىزنىڭ بالىغا تەڭلەشتۈرگىلى بولسۇن ، نەدىكى بولمىغۇر خىياللارنى قىلىپ ماڭا نېمە ئازاب؟» ئۇ خېلىغىچە ئۆز - ئۆزىگە كايىدى .

كالا ئېغىلى تەرەپتىن ئىنەك سېغىپ چىققان ئوغۇلنىسا كۆرۈندى ، خانكۆچە خېنىم دىققىتىنى شۇ تەرەپكە بۇراپ ۋۇجۇدىنى چىرمىۋالغان ئازابتىن ئۆزۈل - كېسىل قۇتۇلماقچى بولدى - دە ، يىراقتىنلا سورىدى :

— ئىنەك ساغدۇرۇۋاتامدۇ ، سۈتى قانداقراق؟

— ساغدۇرۇۋاتىدۇ ، سۈتى خېلى جىق ، — ئوغۇلنىسا ئۇدۇلىغا كەلگەندە چېلەكنى سەل - پەل سىكارىيان قىلىپ ، ساغقان سۈتنى كۆرسەتتى - دە ، ئاندىن ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى .

ئوغۇلنىسا ماھىم قىزنىڭ كىندىكئانىسى ئىدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆينىڭ رەسمىي ئەزاسىدەك ئۆزلىشىپ كەتكەن ئاق كۆڭۈل ئايال ئىدى .

باغ تەرەپتىن يوغان بىر ئۆرۈم بېدە ئورۇپ چىققان ئېلاخۇن كۆرۈندى . ئۇ بېدىنى ئىككى ئات ، بىر قېچىر ۋە بىر ئېشەككە ئايرىم - ئايرىم تاشلىدى . ئۇنىڭ ئىشلىرىغا يىراقتىن نەزەر سېلىپ ئولتۇرغان خانكۆچە خېنىم ئۇنىڭ ئىشى تۈگەش بىلەن چاقىرىدى .

ئىلاخۇن قوللىرىنى قېقىشتۇرۇپ ئاستا كەلدى . ئۇ ئوتتۇرا بوي ، كەڭ يەلكىلىك ، بەدىنى چىڭ ئادەم بولۇپ ، ئامانشا بەگنىڭ ئۆي خىزمەتچىسى ۋە ئورتاقچىسى ئىدى . بالا ـ چاقىسى بىلەن دەرۋازا يېنىدىكى ئۆيلەردە ئولتۇرۇپ هويلا ـ ئارامغا كۆز ـ قۇلاق بولاتتى . ئۇ ئامانشا بەگ ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن ، خانكۆچە خېنىمنىڭ ئالدىدا ئىلگىرىكى خىزمىتىنى داۋام قىلىپ تېخىمۇ مۇھىم ئادەمگە ئايلانغانىدى .

— كارىزنىڭ سۇيى قانداقراق ؟ — دەپ سورىدى خېنىم يېقىنلاپ كەلگەن ئىلاخۇندىن .

— سۇ ئاۋۋالقىدەكلا ئېقىۋاتىدۇ .

— راستمۇ ؟

— مېنىڭ بەلگەم بار ، — دېدى ئىلاخۇن تۇغۇشلۇق جاۋاب بېرىپ ، هەر قېتىم ئات سۇغارغىلى چىققاندا ، شۇ بەلگىگە قاراپ سۇنىڭ ئاز ـ جىقلىقىنى بىلىۋالىمەن . هازىر كارىز سۇيى بۇلتۇر-قىغا قارىغاندا جىقلاپ قالدى تېخى .

— ئۇنداق بولسا مەيلى ، — دېدى خانكۆچە ئىلاخۇننىڭ جاۋا-بىدىن قانائەت هاسىل قىلىپ . ئۇ ئۆينىڭ چوڭى بولغانلىقتىن ئىگىلىك ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلەتتى ، شۇڭا ئىلاخۇنغا يەنە بىرمۇنچە تاپشۇرۇق بەردى :

— كارىزچىلارغا ئېيتىپ قوي . كۆڭۈل قويۇپ چاپسۇن . ئاشلىقى كەم بولسا ئاش بەر ، كارىز ئىشى قىلىدىغان خەق گۆش ـ ياغ يەپ تۇرمىسا يەنە بولمايدۇ . قويلاردىنمۇ ئوبدانراقىنى بەر ، ئاتىسى ئۆلۈپ نەچچە يىل ئۆتمەيلا كارىز سۇيى ئازلاپ قالىدىغان بولسا يۈزىمىزگە سەت !

— بولىدۇ ، مەن ئېيتاي !

ئىلاخۇن قايتماقچى بولۇپ بۇرۇلۇپ ماڭغاندا خانكۆچە خېنىم ئۇنى يەنە توختىتىۋالدى .

— توختا ، — دېدى ئۇ جىددىي قىلىپ ، — قويچىلار بۇ يىلقى يۇڭغا تۇزۇك بىرنېمە ئەكىلىمىدى . ئۆتكەن يىللاردا خېلى جىق

تاۋار ـ دۇردۇن ئەكىلەتتى . بۇ يىل نەدىكىنى ساپلا بارانى يوق نەرسىلەر . بۇنى سۇرۇشتە قىلىپ كۆردۇڭمۇ ؟

— يولدا بىرئاز چاتاق چىققان ئوخشايدۇ ، ئاڭلىسام ، سودىگەر ماڭمايۋاتسا كېرەك !

— ئاتتام ، نېمە دەيسەن ئەمدى ! نەدىكى چاتاق ، قانداق چاتاق ؟ ! — خانكۆچە خېنىم چۆچۈپ ئىلاخۇنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قالدى . ئۇ گويا قانداقتۇر بىر ۋەھىمىگە دۇچ كەلگەندەك چەكچىيىپ تۇراتتى .

— قۇمۇللۇقلار مالىمان قىلىۋاتقۇدەك دەپ ئاڭلىدىم ، — دېدى ئىلاخۇن سالماق ئاھاڭدا .

— نېمىشقا تىنچ ياتمايدىغان خەقتۇ ؟

— تىنچ ياتقىلى قويمىسا ، ئۇلارغىمۇ ئامال يوق دېسىلە !

— نېمىشقا ، نېمە بوپتۇ ؟

— دەپ كەلسەم گەپ تولا .

— سۆزلە ! — خانكۆچە خېنىم ئۇنىڭ كۆزلىرىگە سۆزلىمىسە كەتكۈزگىلى قويمايدىغاندەك ئەلپازدا قادىلىپ قاراپ تۇراتتى . ئىلاخۇن سۆزلەشكە باشلىدى .

— ئاڭلىساق ، شامەخسۇتنىڭ ئالۋان ـ ياسىقى ھەم جىقلاپ ، ھەم ئېغىرلاپ كېتىپتۇدەك . خەلق شۇنىڭغا چىداپ تۇرالمايۋاتسا كېرەك !... «ئۆلۈمىدىن قورقمىساڭ قوي قىل ، چىقمىدىن قورقمىساڭ توي قىل» دەيدىغان بىر گەپ بار ئەمەسمۇ ؟ قوي دېگەن ئۆلۈپ تۇرىدىغان نەرسە تۇرسا ، شامەخسۇت ۋاڭ قوينى ئۆلمەيدىغان «تۆمۈر قوي» قىلىپ باقتۇرىدىكەن . «قوي باقتى قۇللار» باققان ئەجرىگە ھەق ئالالمىغانلىقى ئۈستىگە ئۆلگەن ، يوقالغان ، بۆرە چىشلىگەن قويلارنى تۆلەپ بېرىشكە مەجبۇر قىلىنىدىكەن . نېمىدېگەن ئېغىر زۇلۇم بۇ ! مۇشۇنداق ئېغىر چىلىققا چىداپ تۇرالمىغان تاغلىقلار تەتۇر تىكەن بولۇپ ، مالىمان چىقارغان ئوخشايدۇ .

— ئۇنداق قىلسا بولامدىكەن ؟ ۋاڭلارنىڭ قانداق قىلغىنى بۇ ! خەقنە ئۇۋال بولىدۇ دېمەيدىغان ئوخشايدۇ ! — خېنىم ياقىسىنى

تۇتقان هالدا ھەيران بولدى .

— شۇنى دېسىلىرا ، — خېنىمنىڭ سۆزىنى تەستىقلىدى ئېلا-خۇن ۋە قوشۇمىسىنى تۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — دېمىسىمۇ ۋاڭ غوجىلار بەكمۇ ئېشىپ كەتتى . خەلقنىڭ ھازىر چىداپ تۇرغۇ-دەك يېرى قالمىدى ، دېسەكمۇ بولىدۇ . بۇلار ئۆزىدىن باشقا ئادەم-لەرنى «قۇلىمىز» دەيدىكەن ، قۇمۇلدا ھازىر ئۆز خوجا — خوجىنىياز دېگەن بىر ئادەم چىقىپ : «كىتابلاردا ھەممە ئادەم ئوخشاش يارىتىلغان دەيدىكەن ، بىز نېمىشقا ئۇنداق ئەمەس ، بىز نېمىشقا ۋاڭلارغا قۇل بولىمىز ؟» دېگەنىكەن . پۇتۇن يۇرت بۇ ئادەمگە ئەگىشىپ ۋاڭ ئوردىسىنى قورشۇۋاپتۇ . ئوردا دەرۋازىسىنى كېسەك تام قويۇرۇپ ئېتىپ تاشلىغانىكەن ، شامەخسۇت ۋاڭ بېشى-نىمۇ چىقىرالماي قاپتۇ ، دەيدۇ .

— خۇدايىم ساقلىسۇن ، بىر كۈن بولسىمۇ تىنچ بولسۇن !

— تىنچ ئۆتكەنگىغۇ ھېچنېمە يەتمەيدۇ خېنىم ، — دېدى ئېلاخۇن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ، — تىنچ ياتقىلى قويمىسا قانداق قىلىدۇ ؟ شامەخسۇتنىڭ زوراۋانلىقى گۆشتىن ئۆتۈپ سۆڭەككە پاتمىسا قۇمۇل خەلقى قوزغالمايتتى . ھەممىسىنىڭ خوتۇن ـ بالا-لىرى بار ، تىنچ ئۆتۈشنى خالايدۇ . زۇلۇم جانغا پاتمىسا ھېچكىم جاننى ئالمىقانغا ئېلىپ چىقمايدۇ . ھەممىدىن بوزەك تاپقىنى يامان ! جاننى ئالساڭمۇ مەيلى ، بوزەك تاپما دەيدىغان گېپىمىز بارغۇ !...

ئۇشتۇمتۇت چوڭ دەرۋازا قېقىلدى . قامچا دەستىسى بىلەن قاتتىق ئۇرۇلغان ئاۋازنى ئاڭلىغان ئېلاخۇن سۆزىدىن توختاپ ، دەرۋازا تەرەپكە ماڭدى .

دەرۋازا قانىتى ئېچىلغاندا ، مىمانشا بەگ ئاتلىق كىرىپ كەل-دى . بۇگۈن ئۇ ئادەتتىكى كۇنلەردىكىدىن سۇرلۇك كۆرۈنەتتى . ئۇ ئۆزىنىڭ ئوينىماقچى بولغان ئويۇنىنى بىر تۇغقان ئىنىسى مەرھۇم ئامانشا بەگنىڭ مۇشۇ ئۆيىدە ئوينىماقچى بولۇپ كەلگەن-دى . ئۇ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى جۇجەمنىڭ سايىسىگە كەلگەندە ئاتتىن چۈشتى ـ دە ، ئاتنى ئېلاخۇنغا تۇتقۇزۇپ ئۆزى ئايۇانچە

تەرەپكە قاراپ ماڭدى . خانكۆچە ئۆندەرەپ ئۇ يەر - بۇ يەرنى يىغىشتۇرۇپ تۆرگە كۆرپە تاشلىغاندىن كېيىن ، پەلەمپەيدىن چۈشۈپ مىمانشا بەگنىڭ ئالدىغا كەلدى .

مىمانشا بەگ ئاچچىقى يامان ، مىجەزى چۈس ، ياۋۇز ئادەم ئىدى . ئۇنىڭ مىجەزىنى بىلىدىغان خانكۆچە ئۇنىڭ چىرايىغا تىك بېقىپ قاراشقىمۇ پېتىنالماي ، قول قوۋۇشتۇرغان پېتى يەرگە بېقىپ تەزىم قىلدى .

مىمانشا بەگ ئۇنىڭ رەڭگىگىمۇ قاراپ قويمىدى . ئۇ ئالچاڭلاپ ماڭغان پېتى ئايۇانچىغا بېرىپ مەخمەل كۆرپىدە ئولتۇرغاندىن كېيىن ، پەتە قىلىپ ئاندىن تىنچلىق سوراشتى .

— ئۆيىڭچىلىرى تىنچلىقتۇ ؟ — دېدى ئۇ ئەتراپقا ۋە هويلا ئىچىگە تەكشى كۆز يۈگۈرتۈپ ، ئۇنىڭ ئالاڭغىراپ تۇرغان كۆزلىرىدىن قانداقتۇر سىرلىق مەقسەتلەرگە تويۇنغان ئۇچقۇنلار چاچراپ تۇراتتى .

— تىنچلىق ، — ئەيمىنىپ يەردىن يۇقىرى قارىيالمىغان خانكۆچەنىڭ ئاۋازى تىترىگەن هالدا ئاران ئاڭلاندى .

— قىزچۇ ؟

— ئوبدان كېتىۋاتىدۇ .

— قېنى ، كۆرۈنمەيدۇغۇ ؟

— مەكتەپكە چىقىپ كەتكەن .

— مەكتەپكە ؟ ! — مىمانشانىڭ ئاۋازى ئاچچىق جاراڭلاپ ئايۇانچىنى كۆتۈرۈپ تاشلىغىلى قىل قالدى .

— مەكتەپكە بەكمۇ كۆڭۈل قويىدۇ . بۇگۈن يېڭى دەرس باشلايمىز دەپ ئەتىگەن چىقىپ كەتكەن ، بىر كۈنمۇ توختىغۇسى يوق زادى...

— بولدى قىلىڭ ! قاچانغىچە ئوقۇيدۇ ، بويى نار تۆگە بولغۇچە ئوقۇيدىغان گەپمۇ ؟ — ئۇنىڭ ئاچچىق سۆزلىرى خانكۆچەنىڭ سۆزىنى كېسىپ تاشلىغانىدى ، — قىز بۇ يىل ئون بەشكە كىردى . سىزمۇ بىلىسىز ، قىز بالا دېگەن توققۇز ياشتا بالاغەتكە يېتىدۇ .

يەنە نېمىدەپ مەكتەپكە بارىدۇ؟ قىز بالا دېگەن ئانچە ـ مۇنچە ئۇششاق سۆرىلەرنى بىلسىلا كۆپايە ئەمەسمۇ ، جىق ئوقۇشنىڭ نېمە لازىمى؟ يا ئاخۇن بولالمايدۇ ، يا ئىمام !... ئۇنداق بولغاندىكىن مەكتەپ ـ مەكتەپ دېگەننىڭ نېمە پايدىسى؟ — ئۇ بىرئاز توختىۋېلىپ يەنە داۋام قىلدى ، — مەكتەپ ، مەكتەپ دەپ راست مەكتەپكە قىزىپ كەتتىمۇ ياكى ئويۇنغىمۇ؟ بۇنى كىم بىلسۇن ! قىز بالىنى ئۇنچىلىك قويۇۋەتكىلى بولامدىكەن؟ قېنى ، قىزىمنى قىچقىرىپ كىرىڭلارچۇ ، ئۆزۈم سۆزلىشىپ كۆرەي.

— ئېلاخۇن ، قېنى سەن؟

ئاشخانا تەرەپتە مەشغۇلات قىلىۋاتقان ئېلاخۇن يېقىنلاپ كەلگەندە خانكۆچە :

— مەكتەپكە چىقىپ خېنىم قىزنى قىچقىرىپ كىرگىن ، چوڭ ئاتىسى بىلەن كۆرۈشۈۋالسۇن ، — دېدى .

ئېلاخۇن دەرۋازىدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، خانكۆچە بىرئاز چۈشەنچە بەرمەكچى بولغاندەك سۆزلەشكە باشلىدى :

— مەكتەپ يېقىن ، ئۇنىڭ ئۇستىگە مەكتەپتە يات خەقنىڭ بالىلىرى يوق ، شۇڭا بوپتۇ دەپ تۇرۇۋاتقان گەپ ، بالىنىڭ ئۆزىدىمغۇ كىچىك .

— ئۇنداق دېگەن بىلەن بولامدۇ؟ كىچىك ئەمەس ، خېلى چوڭ بولۇپ قالدى . چوپچوڭ بولۇپ قالغان قىز بالا لەكىلدەپ مەكتەپكە ماڭسا ، يۈرت نېمە دەيدۇ ، خەق نېمە دەيدۇ؟ بۇ تەرەپلەرگىمۇ قاراش كېرەك ! — مىمانشا ئاۋازىنى ئاتايىن پەسەيتىپ ئاغرىنغان قىياپەتتە داۋام قىلدى ، — بالىنىڭ ئاتىسى هايات بولسا ، ئۇ چاغدا قانچىلىك ئوقۇسا مەيلى ئەمەسمۇ ! رەھمەتلىك ئىنىمنىڭ ئۆمرى قىسقا كېلىپ قالدى ، ئۇنىڭ ئۇستىگە قىز بالا ، خوتۇن خەق دېگەننىڭ ئېتىكى ئوتلۇق ، ئوت تۇتىشىپ كەتكىلى ئارانلا تۇرىدۇ . بۇ تەرەپلەرگە سېغىزغاندىن ساق تۇرمايدىغان بولساق ، ئۇ چاغدا ئۆزىمىزنى قويىدىغان جاي ، پۇشايمانىنى ئالمىدىغان قاچا تاپالماي قالىمىز ، شۇنداقمۇ؟ هەممە تەرەپتىن ئويلاش كېرەك

ىرەك !

ماهىم قىز كىرىپ كەلدى . ئۇ خۇشال ئىدى . كېپىنەكتەك يېنىك ئويناپ كېلەتتى . مىمانشا بەگ قانداقتۇر ياسىما مېھرىبانلىق بىلەن تەلپۈنۈپ قارشى ئالدى .

— ئەسسالامۇئەلەيكۈم ! — قىز يېقىنلاپ كېلىپلا سالام بىلەن تەڭ تەزىم قىلدى .

— كەلسىلە خېنىم بالام ، ئوبدان بالام ، سالامەت تۇرۇۋاتامدىلا ؟ — مىمانشا بەگ ئادەتتىكىدىن تاشقىرى مېھرىبانلىق كۆرسەتىپ قىزنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ ئەھۋال سورىدى ، — ئۆزۈم ئۆيدە بولغان بىلەن كۆڭلۈم مۇشۇ يەردە ، كېچە ـ كۈندۈز غەم قىلىپ...

— چوڭ ئاپامىلار تىنچلىقتۇ ، ئوبدان تۇرۇۋاتامدۇ ؟ — دېدى قىز ئۇنىڭدىن بېشىنى قاچۇرۇپ .

— ئوبدان تۇرۇۋاتىدۇ ، ئۆزلىرىگە سالام ئېيتتى ، — دېدى مىمانشا قانداقتۇر بىر نەرسىدىن ئوڭايسىزلىنىۋاتقاندەك قىلىپ ، لېكىن ئاخىر مۇددىئاسىدىن سۆز ئاچتى ، — چوڭ ئاپىلىرىمۇ تىنچ ، ئۆزلىرىمۇ تىنچ تۇرۇۋېتىپلا ، مېنىڭچە ، ھەممىمىزلا تىنچ تۇرغىنىمىز ، تىنچ ئۆتكىنىمىز ياخشى . مېنىڭ يەنە بىر تەلىپىم ، ئەمدى توختاپ قالسىلا ، مەن تېخىمۇ خاتىرجەم بولاي !

— چوڭ ئاتا ، نېمە دەيدىغاندىلا ؟ — قاتتىق چۆچۈگەن قىز چوڭ ئاتىسىغا قادىلىپ قاراپ تۇرۇپ سورىدى ، — نېمىدىن توختاپ قالغۇدەكمەن ؟

— مە ـ مە ـ مەكتەپكە بارىدىغانىنى توختاتسىلا دەيمىنا !

— نېمىشقا ؟

— قالغان تەرەپلىرىنى كېيىن بىلىۋالىدىلا ، ئاپئاق قىزىم ، مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلىسىلا !

— ئاڭلىمايمەن ، مەكتەپتىن توختىمايمەن ! — خېنىم قىز شۇئان ئۇن سېلىپ يىغلاپ ئاپىسىنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتتى .

خانكۆچە قىزىنىڭ بېشىنى سىلاپ ، كۆز يېشى قىلىشقا باشلىدى . قىز ئۇستى ـ ئۇستىگە سۆزلەپ مەكتەپتىن ، ئوقۇشتىن توختىمايـ مەن ، دەپ ئۆكسۈپ يىغلايتتى .

مىمانشا مۇنداق ئەھۋال ئاستىدا زوراۋانلىق قىلىشتىن باشقا ئۇنۇملۇك چارىنىڭ يوقلۇقىنى بىلەتتى . شۇڭا ، ئۇ ھۆكۈم تەرىقىـ سىدە سۆزلەشكە باشلىدى :

— مېنىڭ گېپىم شۇ . قانداق بولسۇن بالا ئوقۇشتىن توختايـ دۇ ! — دېدى ـ دە ، ئۇنىڭغا ئۇلاپلا ئېلاخۇنىنى چاقىرىپ ، بالىنىڭ ئۇستازىنى قىچقىرىشقا بۇيرۇدى . ئاندىن خانكۆچە خېنىمغا ئاچچىقـ لىدى ، — سىز نېمىگە يىغلاۋاتىسىز ؟ خىيالىڭىزدا يىغلاپ قورقۇـ تىمىز دەۋاتامسىلەر ؟ مەن قورقمايمەن . مەن ئىشىنىڭ چىرايلىق بولۇشىنى ئويلاۋاتىمەن . بىلەمسىلەر ؟ ھازىر يۇرت تىنچ ئەمەس . قۇمۇل تەرەپتە چوڭ جودا چىقتى . ئالەم ئەنسىزلىشىپ كېتىۋاتـ دۇ . مۇنداق ئەنسىز جاھاندا ھەممە ئادەم ئۆز ئۆيىدە تىنچ بولۇشى ، ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىغا نەسىھەت قىلىشى كېرەك . سىز ئۇنداق قىلماقتا يوق ، قوشۇلۇپ تەڭ يىغلاپ بەرسىڭىز ، بالىنىڭ يىغىسى توختامدۇ ، يىغلاشتىن نېمە پايدا ؟

خانكۆچە خېنىم ئۇنىڭ پەيلىدىن ئېھتىيات قىلىپ ، كۆز يېـ شىنى توختىتىشقا تىرىشاتتى . خېنىم قىز بولسا ئۆزىنى بېسىۋالالـ مای ئۆكسۈپ يىغلايتتى .

ئۇستاز كىرىپ كەلدى . ئۇ مىمانشا بەگنى كۆرۈپ يىراقتىنلا قول قوۋۇشتۇرۇپ سالام بەردى . بەگ ئۇنىڭ سالىمىنى بېشىنى ئارانلا لىڭشىتىش ئارقىلىق قوبۇل قىلدى ـ دە ، كىبىرى بىلەن كېرىلىپ تۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى :

— ئۇستاز ، ئاڭلاپ قويۇڭكى ، خېنىم قىز بۇگۈندىن باشلاپ مەكتەپتىن توختايدۇ . ھازىر جاھان ئەنسىز ، بىر كۈن بولسىمۇ تىنچ ئۆتكىنىمىز ياخشى . شۇڭا ، ئاتايىن سىزنى قىچقارتتىم ، خېنىم قىزغا ياخشىلاپ دۇئا بېرىڭ ، ئاڭلىدىڭىزمۇ ؟

— ئاڭلىدىم تەقسىر ، ئاڭلىدىم ، — دېدى ئۇستاز ئېگىلىپ تۇرۇپ .

— قېنى ئەمسە ، خوش ، — دېدى مىمانشا بەگ دۇئاغا تەكلىپ قىلىپ .

ئۇستاز دۇئاغا قول كۆتۈردى . شۇ يەردە بار ئادەملەردىن خېنىم قىزدىن باشقىسى تەڭ قول كۆتۈرۈپ دۇئا قىلىشتى . دۇئا-دىن كېيىن مىمانشا بەگ يانچۇقىدىن بىر سەر تەڭگە چىقىرىپ ئۇستازغا ئۇزاتتى . ئۇستاز يەنە بىر قېتىم قىسقا دۇئا قىلىپ قايتىپ كەتمەكچى بولغاندا ، مىمانشا ئاخىرقى پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويدى :

— ئۇنداق بولسا گەپ شۇ ، بۇنىڭدىن كېيىن بالا مەكتەپتىن توختايدۇ . ئۇستازمۇ دەرس بېرىشتىن توختايدۇ . بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلىنىدىغان بولسا ، ئۇ چاغدا چوڭ ـ كىچىك ھەممەيلەن مەندىن ئاغرىنماسلىقىڭلار كېرەك . ئاچچىق ئېيتمىغۇچە تاتلىق يوق . بەكاردىن ـ بىكار سورۇقچىلىق تارتقانىڭ تېخىمۇ پايدىسى يوق . ئاڭلىدىڭىزمۇ ئۇستاز ؟

— ئاڭلىدىم تەقسىر ، ئاڭلىدىم ، — ئۇستاز چىقىپ كەتتى .

— ئۇنداق بولسا مەن كەتتىم ، — دېدى مىمانشا بەگ ئورنىدىن تۇرۇپ .

— ياق ، مەن ئوقۇيمەن ، مەن توختاتمايمەن ! — خېنىم قىز يىغلاپ تۇرۇپ يەرگە تاشلاندى .

خېنىم قىزنىڭ شۇ تاپتىكى تولغىنىپ يىغلاشلىرى تولىمۇ ئېچىنىشلىق ئىدى . مىمانشا بەگ قىزنىڭ زارىغا پىسەنت قىلماستىن ئاتقا مىنىۋېتىپ :

— گەپ شۇ ، گېپىمگە كىم قۇلاق سالمىسا ، شۇ ئادەم مەندىن ئاغرىنمىسۇن ! — دېدى ـ دە ، دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى .

ھويلا ئىچىدە خانكۆچە خېنىم بىلەن خېنىم قىزنىڭ يىغىسىلا قالدى . كېيىن ئۇلارغا ئوغۇلنىسا قوشۇلدى...

3

ئوقۇشتىن مەھرۇم قىلىنغان كۈندىن باشلاپ قىزىنىڭ كۆز يېشى قۇرۇمىدى . بۇگۈن يەتتىنچى كۈنى . بىر كۈن ، بىر سائەتمۇ توختىماي يىغلىدى . ئۇ ئۆكسۈپ يىغلايتتى . يارىلانغان كېيىك بالىسىدەك ئازاب ئىچىدە تىترەپ يىغلايتتى . خانكۆچە خېنىم ۋە كىندىكئانا ئوغۇلنىسامۇ قىزىنىڭ زارىغا ئورتاق بولۇپ ، ئوخشاشلا ئازاب چەكتى . كېچە ـ كۈندۈز نۆۋەت بىلەن قىزىنىڭ بېشىدىن نېرى كەتمەيتتى .

بولۇپمۇ ئانا ئۆز قىزىنىڭ تارتىۋاتقان ئازابىغا قاراپ گاھى ئۆزىنى يوقىتىپ قويۇاتتى . قىزىنىڭ كۆزىدىن مۇنچاق ـ مۇنچاق تۆكۈلگەن ھەربىر تامچە ياش گويا ئۇنىڭ يۈرىكىگە تامچىلاپ زەر ـ دابقا ئايلىنىۋاتقاندەك بىئارام بولاتتى . نېمە ئامال ، بىچارە ئانا قانداقمۇ قىلسۇن ، ئازاب چەكمەكتىن ، كۆز يېشى تۆكمەكتىن باشقا نېمە چارە ؟

ئۇ بىر كۈنى قىزىنى قۇچىقىغا ئېلىپ ، باش ـ كۆزىنى سىلاپ ئولتۇرۇپ تەسەللى بەرگەچ يالۇۋۇرۇشقا باشلىدى :

— جېنىم بالام ، كۆزۈمنىڭ قارىچۇقى بالام ، ئۆزلىرىنى ئايىسىلا ! ماڭىمۇ ئىچىلىرى ئاغرىسۇن ، ئىلاجىمىز يوق ، بىز دېگەن مۇشۇنداق بوزەك ھەم ئاجىز . ئاتىلىرى ھايات بولغان بولسا مۇنداق كۈنلەرنى كۆرمىگەن بولاتتۇق . چوڭ ئاتىلىرى كېلىپ ئىككى ئېغىز سۆزلەپ كېتىۋىدى ، ئۇنىڭ سىزغان سىزىقىدىن چىقماي بوغۇلۇپلا قالدۇق . ئۇستازلىرىنى قانچە قېتىم قىچقارتـ تىم ، ئاغزىلىرىغا كەلىمە سالغان ئۇستاز بولغاندىكىن ، ئىككى ئېغىز سۆزلەپ كۆڭۈللىرىگە تەسەللى بېرەمدىكىن دېسەم ، ئۇ بىچارە ئادەممۇ قورقۇپ كىرمەيۋاتىدۇ . بىزگە نېمە چارە ؟ چوڭ ئاتىلىرىنىڭ پەيلى يامان ، ئۇ كۆڭلى قارا ئادەم ، ھەممە ئادەم ئۇنىڭدىن قورقىدۇ . بىزمۇ قورقۇۋاتىمىز . ئاتىلىرى ھايات بولسىغۇ بۇنچە ـ

لىك بولۇپ كەتمەيتتۇق ، بىزنىڭ تەلەيسىزلىكىمىزدىن ئاتىلىرى ياش ئالەمدىن ئۆتتى . ئامالىمىز يوق ! جېنىم بالام ، ئۆزلىرىنى ئايىسىلا ، ماڭىمۇ ئىچىلىرى ئاغرىسۇن ! يىغلاۋەرمىسىلە ، گېپىمىنى ئاڭلىسىلا !...

خانكۆچە خېنىم تەكرار ـ تەكرار يالۋۇراتتى . ئۆز بالىسىنىڭ سالامەتلىكىنى تىلەيتتى . دۇنيالىقتا يېگانە پەرزەنتى — مۇشۇ قىزدىن ئارتۇق ئەزىز نەرسىسىنىڭ يوقلۇقىنى چوڭقۇر چۈشىنىدىغان ئانا ئۇنىڭ بىلەن تەڭ ئازابلىناتتى .

بىر كۈنى پېشىن بولغان چاغدا كىندىكئانا ئوغۇلنىسا قىزنىڭ قولىغا بىر پارچە خەت تۇنقۇزدى . قىز يىغلاشتىن توختاپ خەتكە كۆز يۈگۈرتتى . قەغەزدە قومۇش قەلەمدە يېزىلغان تۆت قۇرلا خەت بار ئىدى :

يىغلىماڭ ، كۆپ يىغلىغان بولماس ئىمىش ،
ئۇمىد سۈيى بولسا گۈل سولماس ئىمىش .
ياغسىمۇ مىڭ بىر بالا ، بولسا ئۇمىد ،
مىڭ بالادىن بىرىمۇ قالماس ئىمىش .

خەت چۈشىنىشلىك ئىدى . تونۇش ئادەمنىڭ قەلىمىدە يېزىلغان بۇ خەت خېنىم قىزنى قاتتىق هاياجانلاندۇرغانىدى .

— خەتنى كىم بەردى ، ئۆزى ئەكېلىپ بەردىمۇ ؟

— تېپىۋالدىم ، — دېدى ئوغۇلنىسا راست گەپنى قىلىپ . ئەمما بۇ گەپ ماهىم قىزغا نېمە ئۈچۈندۇر يالغان ئېيتقاندەك تۇيۇلدى .

— راستىنى ئېيتىڭ ، بولمىسا يىغلايمەن .

— راست ئېيتسام يىغلىمامدىلا ؟

— هەئە ، يىغلىمايمەن .

— خەتتە نېمە دەپتۇ ؟

— ئالدىدا سىز ئېيتىڭ ، خەتنى كىم بەردى ؟ ئاندىن مەن

ئېيتىمەن !

— ئۆزلىرى ئالدىدا دېسىلە ؟

— خەتتە يىغلىماڭ دېگەندىن باشقا گەپ يوق .

— ياخشى ئىكەنغۇ ، ئەمدى يىغلىمامدىلا ؟

— تىت ـ تىت بولۇپ كېتىۋاتىمەن ، چاپسانراق ئېيتسىڭىز ـ چۇ ! خەتنى ئۆزى ئەكېلىپ بەردىمۇ ؟ — دېدى ئۇ بالىلارچە خۇيلىنىپ ، ئاندىن ئوغۇلنىسانىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئېتىپ ئېڭەكلىرىنى سىلاپ ، قۇچاقلاپ يالۇۋردى .

— راست سۆزلىسەم ، خەتنى دالان ئۆيىدىن تېپىۋالدىم ، — دېدى ئوغۇلنىسا قىزىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ ، بۇگۈن چۈشكە يېقىن بىر ئىش بىلەن دالان ئۆيگە چىقسام ، پەنجىرە ئوچۇق تۇرۇپتۇ ، قارىسام ، ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر تۈگۈنچەك كۆرۈندى . ئېلىپ كۆرسەم ئىچىدىن خەت چىقىۋاتىدۇ . مەن خەت تونۇمىغاندىكىن ، ئۆزلىرىنى ئوقۇپ باقسۇن دەپ يانچۇقۇمغا سېلىپ قويدۇم . چوڭ خېنىم بار چاغدا تەپ تارتىپ ئۆزلىرىگە بەرمىگەن .

— ئۇ شۇ يەرگە كەلگەن ئوخشىمامدۇ ؟

— كىم ، كىمنى دەيدىلا ؟

قىز جاۋاب بېرىشنىڭ ئورنىغا قىزىرىپ كەتتى . بىرئازدىن كېيىن بىردىنلا :

— بىز دالان ئۆيده تۇرساق بولمامدۇ ؟ جېنىم ئانا ، شۇنداق قىلايلى ! — دېدى ئۇ ئارزۇسىنى يوشۇرماي .

ئەتىسى دالان ئۆي تازىلىنىپ بىسات سېلىندى . قىز تىلىكى بويىچە شۇ ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى . ئۇنىڭ كۆز يېشى توختاپ چېھرى ئېچىلدى . ئۇ ئەمدى دالان ئۆينىڭ شىمالىغا قارىتىلغان پەنجىرىدىن يىراق ئۇپۇقلارغا ، قانداقتۇر كۆز يېتىمسىز ئاسمان بوشلۇقىغا قاراپ كۆڭۈل كۆتۈرەتتى . «يىغلىماڭ ، كۆپ يىغلىغان بولماس ئىمىش ، ئۇمىد سۈيى بولسا گۈل سولماس ئىمىش .» بۇ مىسرالار گويا ئۇنىڭ كۆڭۈل بوستانىدا يېڭى تېرىلغان گۈلدەك مايسا بولۇپ كۆكلەيتتى . ھەر قېتىم تەكرارلانسا ، گۈل مايسىلىرى

قانداقتۇر سېھىرلىك ئۇمىد سۈيىدە سۇغىرىلغاندەك تېخىمۇ جانلىنىپ ياشناپ كېتەتتى .

ئۇمىد... ئۇمىد دۇنياسى نېمىدېگەن گۈزەل - ھە ! ئەنە يالقۇنتاغ قۇياش نۇرىدا ئالتۇندەك تاۋلىنىپ تۇرۇپتۇ . ئۇنىڭ ئېتەكلىرىدىكى يېزا - سەھرالار ، ياپيېشىل بوستانلىقلار ، چىمەنزارلار گويا ساماۋى تون - لىباسقا توقۇلغان رەڭدار چىلتەكلەردەك شوخ جۇلا چېچىپ ، كىشىنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلماقتا . ماھىم قىز بۇ گۈزەل كۆرۈنۈشلەرگە گويا يورۇق دۇنياغا يېڭىدىن كۆز ئاچقان بوتىلاقتەك تەلپۈنۈپ قارايتتى ، يالقۇنتاق ئېتەكلىرىدىكى ئۈزۈملۈك ، ئالمىلىق باغلارنى ، بۇغداي - قوناق ئېتىزلىرىنى سىيپاپ ئۆتكەن باھارنىڭ خۇشبۇي ھاۋاسىدىن چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ ھۇزۇرلىناتتى .

دالان ئۆيىنىڭ تۆۋىدە يالغۇز ئاياغ يول بولۇپ ، بۇ يولدىن ئەتە - ئاخشامدا مەكتەپ بالىلىرى ئۆتۈپ تۇراتتى ، خېنىم قىز ئۆزىگە تونۇش بولغان بۇ بالىلارنى كۆرگەندە تېخىمۇ سۆيۈنۈپ تېتىكلىشىپ كېتەتتى . گاھىدا ئۇلارنى توختىتىۋېلىپ ، مەكتەپ ئەھۋالى ، ئۇستازى ، ئومۇمەن قىزىقىدىغان نۇرغۇن ئىشلارنى سوراپ بىلەتتى .

دېگەر ۋاقتى . يول بويىدىكى سۆگەتلىكتە پاختەك گۈگۈكلىدى . ئۇنىڭ ئارقىدىنلا بالىلارنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى :

گۇ - گۇ - گۇك ،
بىر كۈن ئاچ ،
بىر كۈن توق ،
يىغلاۋەر ،
كارىم يوق !

بالىلارنىڭ چۇچۇك ئاۋازىنى ئاڭلىغان خېنىم قىز دېرىزىگە كېلىپ چاقىردى . بالىلار دەرھال كېلىشتى ۋە ھاياجانلانغان ھالدا

«خەلپىتىم ، خەلپىتىم» دېيىشتى . دەرۋەقە خېنىم قىز مەكتەپتە قىز ئوقۇغۇچىلارغا خەلپەت ئىدى .

— كەچ قاپسىلەرغۇ ؟

— موللام هازىر كەلسە ، — دېدى مۇمىنجان ئىسسىلىك ئوغۇل بالا .

— ئاخۇنۇم نەگە بېرىپتۇ ؟

— ۋايتاك .

— خەلپىتىكلار يوقمىدى ؟

— مېيىمخان خەلپىتىممۇ ؟

— ھەئە .

— مېيىمخان خەلپىتىم مەكتەپكە كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى .

— نېمىشقا ؟

— ۋايتاك ، مەن قانداق بىلەي ؟ — دېدى مۇمىنجان ئىككى يېنىغا قاراپ .

— مەن بىلمەن ، — دېدى رەيھان ئىسسىلىك قىز .

— بىلسەك ، ئېيتقىنا !

— ئېيتمايمەن ، ھېچكىمگە ئېيتماكلار دېگەن··· مېيىمخان خەلپىتىم : «مەكتەپ ماكا ھارام بولدى ، ئەمدى ئوقۇمايمەن» دەپ يىغلاپ يۇرگۈدەك دەيدۇ ، ھېچكىمگە ئېيتمايمەن !···

— بوپتۇ ھېچكىمگە ئېيتمىغىن !

بالىلار كەتكەندىن كېيىن خېنىم قىز ئويلىنىپ قالدى .

ئەجەبا··· شۇنچە يىلدىن بۇيان مەكتەپ ھاياتىدا مېيىمخان بىلەن ھېچقانداق غەيرىي چۈشەنچە ۋە ھېس ـ تۇيغۇلاردا بولمىغاندىدى . ئۇلار ئوتتۇرىسىدا پەقەت ساۋاقداشلىق مۇناسىۋەتلا مەۋجۇت ئىدى . شۇڭا ، ئۇلار مەكتەپتە بىللە دەرس تەكرارلاپ خۇددى ئاكا ـ سىڭىلدەك يېقىن ئۆتەتتى . ئۆگىنىش ، ھۆسنىخەت مەشىق قىلىش ، شېئىر يېزىش ، مەكتەپكە كېلىش قاتارلىق ئىشلاردا مۇسابىقىلىشەتتى . بۇ ئىشلار پەقەت غەيرىي تۇيۇلمايتتى . لېكىن ، ئوقۇشتىن توختاشتەك تەقدىر ـ قىسمەتكە مەھكۇم بولغان خېنىم

قىزدا شۇ كۈندىن باشلاپ مېيىمخان بىلەن بولغان مۇناسىۋەت نېمە ئۈچۈندۇر باشقىچە ئۆزگەرگەندەك ، يۈرىكىدە چىداپ تۇرغۇسىز ھىجران ئوتى ئۆرلەۋاتقاندەك ئازابلىق بىر تۈيغۇ پەيدا بولدى . بۇ نېمە ئۈچۈن ، زادى نېمە ئۈچۈن ؟ !...

«ئېسىدە يوقمىكەن ئېسىگە سالدى» دېگەندەك ، مەكتەپتىن توختاش بىلەن خېنىم قىز بىر پارچە كۆيۈك ئوتىغا گىرىپتار بولۇپ قالغانىدى . كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇ ئۆز يۈرىكىنى ۋە يۈرىكىدە قانداق ئوتنىڭ يالقۇنجاۋاتقانلىقىنى ، ھازىرقى ئىچ پۈشۈقى ، كۆز يېشى ، ناله ـ پىغانى نوقۇل ھالدا مەكتەپتىن توختاپ قالغانلىقى ئۈچۈنلا ئەمەس ، بەلكى ئەڭ مۇھىمى ساۋاقدىشى مېيىمخان بىلەن ئۇچرىشالماسلىق ، كۆڭۈللۈك ۋە شېرىن سۆھبەتلەردە بولالماسلىقتىن بولغانلىقىنى چۈشەنمەكتە ئىدى .

شۇنداق قىلىپ ماھىم قىز دۇنيادا مۇھەببەت ئوتىنىڭ غايەت زور قۇدرەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىشقا باشلىدى . ئىشتىياقى كۈچەيدى ، ھېسسىياتى ئۇرغۇدى . ئۇنىڭ بۇ ھېسسىياتچان خىيالى مېيىمخان بىلەن بولغان ئامراقلىق ۋە ئېجىللىقىنى ئىلگىرىكىدىنمۇ بەكرەك كۈچەيتىۋەتتى . ئۇ ئويلىغانسېرى مېيىمخاندەك ئۆزىگە باب كېلىدىغان پاك ۋۇجۇدنىڭ دۇنيادا تېپىلمايدىغانلىقىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ، تېخىمۇ ئېنىق چۈشىنەتتى . ھازىرقى دەرد ـ ئەلەم ۋە كۆزىدىن ئاققان ياشلارغا تەسەللى بولۇشقا ئۇنىڭدىن باشقا ئادەمنىڭ يوقلۇقىنى ، ھەتتا ئۇ ھازىر يېنىدا بولسا ، پۈتكۈل دەرد ـ ئەلەمى تۇمانىدەك توزۇپ كېتىدىغانلىقىنى ، كۆز ياشلىرى توختايدىغانلىقىنى ھېس قىلاتتى .

خىيال سۈرۈشتۇرۇپ ماھىم قىز نېمە ئۈچۈندۇر بىردىنلا تىترەپ كەتتى . ئۇنىڭ يۈرىكى گۈپۈلدەپ سوقاتتى . «مەن نېمىلەرنى خىيال قىلىۋاتىمەن ، بۇ خىيالىمنى باشقىلار بىلسە قالسا نېمە دەر ؟ ئاپام ، ئوغۇلنىسا ئانام بىلسىچۇ ، ماڭا ئۈيات ئەمەسمۇ ؟» ئۇ تېخىمۇ قاتتىق تىترەمەكتە ئىدى .

دىنىي ئەقىدە ۋە ئۆرپ ـ ئادەتنىڭ بويۇنتۇرۇقلىرىدا بوغۇلۇپ

قالغان مۇھەببەتنى يوشۇرۇن خيال قىلىپمۇ ئىچكى دۇنياسىدا خجالەت ھېس قىلغان خېنىم قىز ھازىرقى خيالىلىرىنى سىر قىلىپ ساقلاش ، يۈرىكىدە يانغان بۇ ئوتنى ئۆزىلا بىلىش ، ئۆزىلا قايغۇرۇش ، يىغلىسىمۇ ئۆزى يىغلاش قارارىغا كەلدى ـ دە ، شۇ- نىڭدىن كېيىن بىرئاز تەسەللى تاپتى .

لېكىن ، كىندىكئانا ئوغۇلنىسا قىزنىڭ كۆڭلىدىكىنى ئاللىقا- چان ئىگىلەپ بولغاندى . ئۇنىڭ مەكتەپكە بولغان قىزغىنلىقى ، مېيىمخان بىلەن بولغان ساۋاقداشلىق مۇناسىۋىتى ، ئېچىللىقى ، بىر كۈن كۆرمىسە تاقەتسىزلىنىپ تۇرالمايدىغان روھىي ھالەتلىرى- نى ئۇزۇندىن كۆزىتىپ كەلگەن ئوغۇلنىسا گاھىدا ئۇلارنىڭ كې- گۈسى بەختلىك ھاياتىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ كۆڭلىنى خۇش قىلاتتى...

مېيىمخان ھۇنەرۋەن ئائىلىنىڭ بالىسى . ئۇنىڭ ئاتىسى ھې- زىم تۆمۈرچى بىر ئۆمۈر ھۇنەر قىلىپ ، ھالال مېھنەت بىلەن ئۆتكەن . ئاپىسى ئەرەمسىماخانمۇ دېھقان قىزى بولۇپ ، سۈتتىن ئاق ، پەرىشتىدىن پاك ئۆتكەن ئاق كۆڭۈل ئايال ئىدى . مېيىمخان مانا شۇ ئائىلىنىڭ كەنجى بالىسى . ئۆزى ياۋاش ، ئەخلاقلىق ، زېرەك ، ئوقۇشتا ئەلاچى . بۇ ئائىلىنىڭ گەرچە ئېقىپ تۇرغان كارىزى ، قوتانلاپ قوي ـ يىلقىسى بولماسلىقتەك يېتەرسىزلىكلە- رىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، باشقا جەھەتلەردىن ياخشى ئىدى . بۇنداق بېجىرىم ئائىلىنىڭ ئوغلى مەرھۇم ئامانشا بەگنىڭ يېگانە قىزىغا ئۆمۈرلۈك جۈپ بولۇشقا مۇۋاپىق كېلەتتى .

«يېغا ياندىن قوپار ، بالا كەلسە قېرىنداشتىن» دېگەندەك ، مىمانشا بەگنىڭ سۆڭگۈچتىن تۇيۇقسىز ماراپ چىقىدىغانلىقى كىم- نىڭ خيالىغا كەلسۇن ؟

ئۇنىڭ قوپاللىق بىلەن ئارىلىششى ، ياۋۇزلارچە ئۆز ئىسكەن- جىسىگە ئېلىشى خېنىم قىزنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرنى قاتتىق ئىزتە- راپقا سېلىۋەتكەنىدى .

بۇ جىددىي ئىشنىڭ پۈتۈن ئېغىرلىقى ئوغۇلنىسا ئانىنىڭ

يەلكىسىگە چۈشكەنىدى . شۇڭا ، ئۇ ئادىلىق مېھرى بىلەن كۆيدى - پىشتى بولۇپ ، بالىنى قۇتۇلدۇرۇش نىيىتىگە كەلگەنىدى .

— خەتنى كىم يازغاندەك قىلىدۇ ، تونۇغلى بولدىمۇ ؟ — دېدى ئۇ بىر كۈنى سوئال نەزىرى بىلەن قىزنىڭ كۆزىگە قاراپ .

— تونۇيمەن ، مېيىمخان يازغان ، — بۇ سۆزنى قىلغان قىزنىڭ چىرايى نېمە ئۈچۈندۇر ۋىللىدە قىزاردى .

— ھە ... — دەپ قويدى ئوغۇلنىسا ئۇقماس كىشى بولۇپ ، ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ بۇ ئىشتىن خەۋىرى بار ئىدى ، — ئوقۇسىلا مەنمۇ ئاڭلاي !

خېنىم قىز تەلەپ بويىچە رۇبائىينى ئوقۇپ بەردى .

— مۇنداق زېرەك بالا بولامدۇ ، خۇددى مېنىڭ كۆڭلۈمدىكىدەك يېزىپتۇ ! — دېدى ئوغۇلنىسا كۈلۈمسىرەپ .

ئوغۇلنىسا ئانىنىڭ مېيىمخانغا بەرگەن يۇقىرى باھاسى خېنىم قىزغا تولىمۇ يېقىملىق ئاڭلاندى .

— راست دەيدۇ ، يىغلاشتىن نېمە پايدا چىقىدۇ ؟ — دېدى ئوغۇلنىسا سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ .

دەرۋازا ھالقىسى تۇيۇقسىز خۇددى سېغىزغان شاراقلىغاندەك ئەنسىز شاراقلىدى . ئېلاخۇن بېرىپ دەرۋازىنى ئاچقاندا تاشقىرىدىن ئىككى ئات قوشقان بىر ھارۋا گۈلدۈرلەپ كىرىپ كەلدى . ھارۋىدا تۆت ئايال ئولتۇراتتى . ئوغۇلنىسا ھاپىلا - شاپىلا مېھمانخانىنى تۈزەشتۈرۈشكە تۇتۇندى . خانكۆچە خېنىم ئايۇانچىدىن چۈشۈپ ھارۋا تەرەپكە ماڭدى .

ھارۋىدىن بىرىنچى بولۇپ مىمانشا بەگنىڭ ئايالى بۇۋى ھەجەر خېنىم چۈشتى . ئۇ بەستىلىك زور ئايال ئىدى . يېشى ئەللىككە بېرىپ قالغان بۇ ئايال بۇگۈن نېمە ئۈچۈندۇر ھارۋىدىن چۈشۈپلا تال چۈنقىتەك ئېگىلىپ ، خانكۆچە خېنىمغا تەزىم قىلىشقا باشلىدى . بۇرۇن بۇ ئىككىسى بىر ئۆينىڭ كېلىنى بولۇپ ئۆتكەن چاغلاردا ئۆزىنى «چوڭ كېلىن» دەپ يۈغان تۇتىدىغان ، تولا چاغ-

لاردا خانكۆچە خېنىمنى بوزەك ئېتىدىغان بۇۋى ھەجەرنىڭ ئىلگەرىكى يوغانچىلىقلىرى بۇگۈن ئاللىقاياقلارغا يوقالغانىدى . «ئادەم ئەتكەنگە تەزىم ئەت» دېگەندەك ، خانكۆچە خېنىم ئۇنىڭ تەزىملىرىگە جاۋابەن تەزىم قىلىپ ئوچۇق قارشى ئالدى .

ھارۇندىن چۈشكەن ئىككىنچى ئايال مەشھۇر سادىق تەيجىنىڭ ئايالى سارە خېنىم ئىدى . بۇ ئايال گەرچە ئابرۇيلۇق چوڭ ئائىلىنىڭ خېنىمى بولسىمۇ ، ئۇششاق گېپى تولا ، جاۋلداق بولغىنى ئۈچۈن خەلق ئىچىدە «ساربخان قۇم» دېگەن لەقىمى بار ئىدى . توي - تۆكۈن سورۇنلىرىدا ئوتتۇرىغا چۈشۈۋالسا ، گەپتىن گەپ ، سۆزدىن سۆز تۇغدۇرۇپ ، ئاق قۇشقاچتەك جاۋلداپ ھەممىنى بىزار قىلاتتى .

ئۇچىنچىسى ئەزىزە خېنىم ئىسىملىك تۇل ئايال ئىدى . ئۇمۇ بىر زامانلاردىكى ئوردا بەگلىرىدىن بىرىنىڭ ئايالى بولۇپ ، گەرچە تۇل قالغان بولسىمۇ «خېنىم» دەيدىغان نامى ئۆچمىگەن ، يۈزلۈك ئايال ئىدى . ئۇ ئادەتتە كەم سۆز ، ئەمما چىگىش مەسىلىلەرگە كەلگەندە ئىككى ئېغىز كەسكىن سۆزلەپ بىر تەرەپ قىلىۋېتىش خۇسۇسىيىتى بىلەن ھۆرمەتكە سازاۋەر ئىدى .

تۆتىنچىسى زەيتۇنە ، ئۇ يېشى ئوتتۇزدىن ھالقىغان ، غۇنچە بوي ، زېرەك ھەم تېتىك ئايال ئىدى . ئۇ تېتىكلىكى بىلەن چوڭ خېنىملارغا يارايتتى . خېنىملار ئۇنى ھەرقانداق سورۇنلارغا بىللە ئاپىرىپ خىزمىتىگە سالاتتى . زەيتۇنەمۇ ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى جان - دىلى بىلەن ئىشلەپ ، ئۇلارنىڭ خاراكتېرلىرىنى ، چوڭ سۇپەتلىك قائىدە - يوسۇنلارنى پىششىق ئىگىلىمەكچى بولاتتى .

ھارۇن ئەتراپىغا ئولاشقان ئاياللار شايى روماللىرىنى پۈرقىرىتىپ ، قايتا - قايتا تەكەللۇپ - تەزىملەرنى قىلىشىپ بولغاندىن كېيىن ، تەكلىپ بويىچە مېھمانخانا تەرەپكە سورۇلدى .

ھارۇنىدا كەلتۈرۈلگەن لازىمەتلىك ئېغىر ئىدى . ئوغۇلنىسا بىلەن ئېلاخۇننىڭ ئايالى ھەببىخان داستىخانلارنى كۆتۈرۈپ ماڭدى . زىلچا خۇرجۇننى زەيتۇنە ئۆزى كۆتۈردى . ئېلاخۇن داستىخان-

غا ئوراقلىق بىر قوينىڭ گۆشىنى كۆتۈرۈپ ماڭدى .
مېھمانخانىغا كىرگەندە مېھمانلارنىڭ ھەممىسىلا پەگادا قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇۋالدى . بۇ ئۇلارنىڭ قىز ئېلىش ئۇچۇن تەزىمگە كەلگەندە قىلىدىغان تۇنجى ھەرىكىتى ئىدى . خانكۆچە خېنىم ئۇلار-نىڭ تۇيۇقسىزلا مۇنداق قىلىۋاتقىنىغا ھەيران بولۇپ ، بىرئاز داڭ-قېتىپ قالدى .
— مېھمانلارنىڭ نېمە قىلغىنى بۇ ؟ — دېدى ئۇ بىرئازدىن كېيىن ئېسىنى يىغىپ .
— ھەيران بولمىغاي ، تۇغقانچىلىقىمىز قويۇق ، ئىشەنچىمىز كۇچلۇك بولمىسا ، مۇنداق تۇيۇقسىز كەلمەيتتۇق ، — دېدى سارى-خان قۇم جاۋلداپ ، — بىز قولىمىزنى قوۋۇشتۇرۇپ تۇرغىنىمىز تۇرغان ! جاۋاب بەرمەي باقسۇنچۇ··· ئۇچ كۇن دېسە ئۇچ كۇن ، بەش كۇن دېسە بەش كۇن تۇرىمىز .
— ئېگىلگەن باشنى قىلىچ كەسمەپتۇ ، ئېگىلىپ تۇرساق رۇخسەت بەرمەي قالارمۇ ؟ — دېدى ئەزىزە .
— رۇخسەت بەرمەي بولامدۇ ، مىمانشا بېگىم بۇ ئىشقا ئالدى-راپ كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەي قالدى . ئوتقا دېسە ئوتقا ، سۇغا دېسە سۇغا چۈشمەن دەيدۇ !··· — دېدى سارىخان يەنە جاۋلداپ .
مېھمانلارنىڭ پەگادا ئۇزۇنراق تۇرۇپ قالغانلىقىنى بىلەپ كۆرگەن خانكۆچە بىساتقا تەكلىپ قىلدى :
— مېھمانلار يۇقىرى ئۆتكەي ، گەپ بولسا كېيىن قىلىشارمىز···
— خېنىمنىڭ ئىلتىپاتىغا ھەشقاللا !
ئۇلار تەڭلا تەزىم قىلىپ ، تۆردىن ئورۇن ئېلىشتى .
— خېنىم قىز تىنچلىقتۇ ؟ چىش ئاغرىقى ، باش ئاغرىقى ، زۇكاملاردىن تىنچ تۇرۇۋاتىدىغاندۇ ؟ — دېدى بۇۋى ھەجەر خېنىم مەخمەل كۆرپىگە جايلىشىۋالغاندىن كېيىن .
— بالىنىڭ بىرئاز مىجەزى يوق ، — دېدى خانكۆچە خېنىم قىسقىلا جاۋاب بېرىپ .

— ژاي خۇدايىمەي ، نېمە بولغاندۇ ، مىمانشا بەگ ئۇلۇغ ـ ئۇلۇغ ئىشلارنى قىلىمەن دەۋاتىقاندا ، — دېدى ئەزىزە خېنىم يالغان ـ ياۋىداق چۆچۈپ .

— «ئالتۇن ئۆزۈككە ياقۇت كۆز» دېگەندەك ، مىمانشا بەگ بىلەن ئامانشا بەگ ، بۇ ئى ھەجەر خېنىم بىلەن خانكۆچە خېنىم مۇنداق ئۇلۇغ ئىشلارنى قىلىدىغان بولسا خەلقئالەم نېمە دەپ قالار ؟ — ساربخان سۆزىنىڭ ئاخىرىنى تەنتەنىلىك كۈلكە بىلەن ئاخىرلاشتۇردى .

— مېھمانلار نېمە دېيىشۋاتىدىغاندۇ ؟ — دېدى خانكۆچە خېنىم ئوتتۇرىدا بولۇۋاتقان چۈشىنىكسىز سۆزلەرگە ھەيران بولۇپ ، ئەمما بۇيانقى خېنىملار پىسەنت قىلماستىن ئۆز گېپىنى يورغىلىتاتتى .

— بۇنىڭدەك يارىشىقى كەلگەن ئىشقا پۈتۈن ئالەم ھەيران قالار ، — دېدى ئەزىزە خېنىم ئۆز سۆزىنى يورغىلىتىپ ، سۆز ئارىسىدا ئۇ زەيتۇنەمگە كۆز قىسىپ قويدى . زەيتۇنەم ئېلىپ كەلگەن لازىمەتلىكلەرنى رېتى بىلەن تىزىشقا كىرىشتى .

ئوتتۇرىغا چوڭ داستىخان سېلىندى . بىر جۈپ پەتنۇسقا تاۋار ـ دۇردۇن ، ئەتلەس ـ شايىلارنى رەتلەپ تىزىپ تەق قىلغان زەيتۇنە كۆتۈرۈپ كېلىپ داستىخانغا قويدى . ئاندىن دەستە ـ دەستە نان ـ توقاچ ، قەنت ـ ناۋات ، ھەر خىل قۇرۇق مېۋىلەرنى قويدى . ئەڭ ئاخىرىدا مۇچە قىلىپ كەلگەن پۈتۈن قوينىڭ گۆشىنى قويۇپ ، «خوش ، ئىلتىپات قىلىشسىلا» دېگەندەك قىياپەتتە خېنىملارنىڭ كۆزىگە قارىدى .

— بىز مۇشۇنداقلا كېلىپ قالدۇق . لايىقىدا بولمىسىمۇ ئىلتىپات قىلغاي ، — سۆز بىلەن تەڭلا ئورنىدىن تۇرغان خېنىملار قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇشتى .

— بۇ قانداق ئىش ، نېمە قىلىشقانلىرى بۇ ؟

خانكۆچە خېنىم تېخىمۇ ھەيران بولۇپ قېتىپ قالغاندى . ئەمما ، مېھمانلار تەڭلا جاۋابلاشقا باشلىدى :

— ئىلتىپات قىلسىلا خېنىم!

— بۇ، ئىشنىڭ بىسمىللاسى، كېيىنكى ئىشلار تېخىمۇ چوڭ، كىچىك كۆرمەي ئىلتىپات قىلغاي!...

خېنىملار گويا بۇ لازىمەتلىكلەرنى خانكۆچە خېنىمغا زورمۇ-زور قالدۇرۇپ كەتمەكچى بولغاندەك چۈرۈق - چۈرۈق سۆزلەشسپ، گەپنى باشقا تەرەپكە يۆتكىدى.

— خېنىم قىزنى كۆرۈپ كەتمىسەك بولماس! — دېدى سارىخان بۇيانقىلارغا كۆز يۈگۈرتۈپ.

— شۇنداق، كۆرمەي كېتىدىغان بولساق، مىمانشا بەگ بېشىمىزدا ياڭاق چاقىدۇ! — دېدى ئەزىزە.

— ياڭاق چاقسىغۇ مەيلى، توخۇ چوقۇلىغانىدەك چوقۇلاپ باش - كاللىمىزنى چۈنچىدەك ئۆتمىتۆشۈك قىلۋېتەر! — سارىخان قاقاقلاپ كۈلۈپ ئۆينى بىر ئالدى.

ئۇلار خېنىم قىزنى كۆرمەكچى بولۇپ، دالان ئۆي تەرەپكە ئىچكىرىلەپ ماڭدى. ئوغۇلنىسا ئالدىنى توسۇپ:

— خېنىم قىز يېڭىلا ئارام تاپقانىدى، — دېدى ئۇ چۈجىسىنى ئاسرىغان مېكىيانەك قانات كېرىپ.

— ھەپتە - ئون كۈندىن بۇيان بۇ بالا بىزنى باشقىچىلا قورقۇتۇۋەتتى! — دېدى خانكۆچە خېنىم ئوغۇلنىسانىڭ سۆزىنى قۇۋۇۋەتلەپ، — بىردەم ھوشىدىن كېتىدۇ، ھوشىغا كەلسە يىغلايدۇ، يا تۇزۇك بىر نېمە ئىچمەيدۇ، ھېچقايسىمىزغا ئارام يوق!

— ئۇنداق بولسا بىز قايتايلى! — دېدى ئەزىزە خېنىم.

— بېگىم قاراپلا قالغانىدى. قانچىلىك ئالدىراۋاتىدىكەنتاڭ، ۋاقتىدا يېتىپ بارمايدىغان بولساق...

خېنىملار بىر تەرەپتىن خېنىم قىزنى كۆرمەي كەتمەكچى بولغىنىغا ئەپسۇسلانغاندەك بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن يولغا قاراپ قالغان مىمانشا بەگدىن قورقاندەك بولۇپ، ياغلىقلىرىنى ئالدى - دە، ئۆندەرىشىپ ھويلىغا چىقتى. ھارۋا تەييار تۇراتتى، ئۇلار خوش ئېيتىپ ئۆزاپ كېتىشتى.

ئىلاخۇن هارۋىنىڭ قارىسى يوقالغۇچە قاراپ تۇرۇپ ئاندىن دەرۋازىنى زەنجىرلەپ قايتىپ كەلگەندە ، خانكۆچە خېنىم ئانا كېيىكتەك يۇم - يۇم يىغلاۋاتاتتى . ئۇنىڭ كۆزىدىن يامغۇردەك قۇيۇلغان ياش تامچىلىرى ئېتەكلىرىنى چۆپ قىلىۋەتكەنىدى . ئۇنىڭ كۆز يېشىغا قاراپ ئوغۇلىنىسا ۋە ئىلاخۇننىڭ ئايالى ھەببىخان مۇ كۆز يېشى قىلىۋاتاتتى .

— بۇ خەقنىڭ نېمە قىلغىنى ! ھېچ گەپنىڭ تاينى يوقلا... نېمە قىلمىز دەيدىغاندۇ ؟

— جىننىڭ قەستى شاپتۇلدا ، مەن ئۇ خەقنىڭ قورسىقىدىكى ئىشنى بىلىپ بولدۇم ! — دېدى ئوغۇلىنىسا ئاچچىقى بىلەن .

ئىلاخۇن ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇلۇپ بېشىنى بىلىنەر - بىلىنمەس لىڭشىتىپ قويدى .

— ئەمدىچۇ ، بۇ نەرسىلەرنى ئىلاخۇن ئاپىرىپ مەمانشا بەگنىڭ ھويلىسىغا تاشلىۋېتىپ كەلسۇن ! — ئوغۇلىنىسانىڭ ئاچچىقى تېخى بېسىلمىغانىدى .

— شۇنداق قىلسىغۇ ياخشى بولاتتى . ئۇنداق قىلغاندا ئىشنىڭ ئاخىرى قانداق بولىدۇ ؟

ھەممەيلەن چوڭقۇر خىيالغا پېتىپ جىم بولۇپ قېلىشتى .

بۇ ئىشلارنى خېنىم قىز ئۇقمىسۇن ، بىلىپ قالسا بىر كېسىلى ئون بولۇپ كېتىدۇ ! — دېدى خانكۆچە ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ .

4

بىپايان زېمىن ، ئىگىسىز جاڭگال ، باراقسانلاشقان يېشىل ئورمان . توشقانلار ئوتلايدۇ ، قىرغاۋۇللار دانلايدۇ ، كەپتەرلەر پەرۋاز قىلىدۇ ، قۇرغۇيلار ئاجايىپ ماھارەت بىلەن دەرەخ ئارىلاپ ئۇچۇپ يۇرىدۇ ، بۆرىلەر ھۇۋلايدۇ ، قاۋانلار چىرقىرايدۇ...

بۇ شۇنداق جاڭگال . ھەرقايسىسى ئۆز يولى بىلەن كۈننى

تۇنگە ئۇلاپ هايات كەچۈردۇ .

شۇنداق قىلىپ مىمانشا بەگ ئىككى نەۋرە تۇغۇپ چوڭ قىلىـ ۋاتقان كېلىن بالىسىنى قارا چاپلاپ ئۆيىنى بۇزۇپ ، زار ـ زار يىغلاتتى . بالىلارنى يېتىم قىلدى . ئۇنىڭ مەقسىتى كونا ئۆيىنى بۇزۇپ ياكى كونا كېلىننى يولغا سېلىۋېتىپ ، يېڭى كېلىن ئېلىپ كەلمەكچى . ئەمەلىيەتتە ، ئۆز ئىنىسى ئامانشا بەگنىڭ قىزىنى كېلىن قىلىش ئۈسۈلىـ ئارقىلىق ئۇنىڭ قولىدىكى بىر ئـوغۇللىـ ـۇق يەر ـ سۇ ، مال ـ چارۋا قاتارلىق دۇنيا ـ تەئەللۇقاتنى ئۆز قولىغا ئالماقچى بولاتتى . ئۇ بۇ پىلاننى چاقماق تېزلىكىدە ، يەنى كىشىلەر ئاڭلاپ بولغۇچە ، تېگى ـ تەكتىنى ئويلاپ يەتكۈچە ئورۇنـ داپ بولۇشنى كۆزلەپ تەۋەككۇل قىلدى . بىرىنچى قەدەمنى گەرچە ئوڭۇشلۇق باسقان بولسىمۇ ، ئىككىنچى قەدەمدە تامغا ئۆسۈۋالدى . بۇ ئۇنىڭغا قىرغاۋۇل تۇتالماي قالغان تۇلكىنىڭ دەردىدىنمۇ ئېغىرـ راق دەرد بولدى . شۇڭا ، ئۇ پۇتى كۆيگەن توخۇدەك بىر يەردىمۇ تۇرالماي ، بىردەم ئۆيگە كىرگەن ، بىردەم تالاغا چىققان ، كېچىسىـ مۇ تۇزۇك ئۇخلىيالماي قالغانىدى . قىران بۇركۇتتەك كۇچۇم تۇرۇقلۇق كەپتەرنىڭ باچكىسىدەك بىرنېمىنى ئالالماي خەلقىئالەم ئالدىدا رەسۋا بولدۇم ، يۇزۇم تۆكۈلدى ، ئابرۇيۇم چۈشتى دەپ تىت ـ تىت بولدى .

ئەمما ، ئۇنىڭ زەھەرلىك ئوقىدا شېكەستىلەنگەن خېنىم قىز كېچە ـ كۈندۈز يىغلاپ ئازاب چېكەتتى . يۇرىكى مۇجۇلغان خانكۆـ چە خېنىممۇ بۇ قىسمەت ئالدىدا قان يىغلاپ ، قانداق قىلىشنى بىلەلمەي گاڭگىراپ قالغانىدى . ئوغۇلنىسامۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس . بۇ ئىشلارنىڭ قانداق بولغانلىقىنى ، مىمانشا بەگنىڭ مۇنـ داق قىلىشتىكى مۇددىئاسىنى تېگى ـ تەكتىگىچە چۈشىنىپ تۇرـ غان جامائەت بۇ ناھەقچىلىككە تاقەت قىلىپ تۇرالماي ، ئىچ ئاغرىـ تىپ زەردىاپ يۇتاتتى .

بۇ ئويۇن شۇنداق باشلانغانىكەن ، ئۇنىڭ قەھرىمانلىرى ناھايىـ تى چاپسانلا ئۆز روللىرىنى تەقسىم قىلىۋېلىشىپ ، ماھارەت كۆرـ

ستىشكە كىرىشتى .

باش رولدىكىلەردىن بىرى خېنىم قىز ئىدى . ئۇ ئۆز رولـ
ىنىڭ نەقەدەر قىيىن ئىكەنلىكىنى چۈشىنەتتى . گاھى كۈنلىرى بىر
كۈن ئىچىدە قانچە قېتىم ئۆزگىرىشكە توغرا كېلەتتى . بەزىدە ئۇ
سەكراتقا چۈشۈپ قالغان ئېغىر كېسەلنىڭ تارتىۋاتقان ئازابىنى
جارى قىلسا ، يەنە بەزىدە دېۋە يۈرەك قەھرىمان رولىنى نامايان
قىلاتتى .

ئوغۇلنىسامۇ ئۆز رولىغا ماھىر ئىدى . بولۇپمۇ بۆزچىنىڭ
موكىسىدەك كۈندە نەچچە قېتىم كېلىدىغان مىمانشا بەگ خېنىم
قىزنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرىمەن دەپ ئۆيگە كىرگەن چاغلىرىدا
ئوغۇلنىسا چېۋەر قوللىرى بىلەن خېنىم قىزنىڭ باش ـ كۆزلىرىـ
نى ئاق داكا بىلەن ئوراپ ، ئەمدى كىچىككىنە ئارام تاپتى دەپ
ئۇنى ئىشەندۈرۈپ يولغا سالاتتى . بەزەن يوقلاپ كىرگۈچىلەر ئو-
غۇلنىسانىڭ تەمتىرەپ يۈرۈشلىرىگە قاراپ ، ھال سوراش ئۈياقتا
تۇرسۇن ، ئېغىرراق پۇشۇلداپ تىنىق ئېلىشقىمۇ جۈرئەت قىلالماي
چىقىپ كېتىشەتتى .

خېنىم قىز بىلەن ئوغۇلنىسانىڭ رول ئېلىش ماھارىتى ئۆزئا-
را زىچ ماسلاشقانىدى . خېنىم قىز گاھىدا ھوشىدىن كېتەتتى ،
گاھىدا ئېگىز ـ پەس جۆيلۈيتتى ، گاھىدا ئىككى ـ ئۈچ كۈن
كۆزىنى ئاچماي ، بىر يۈتۈم سۈمۈ ئىچمەي يېتىپ كېتەتتى…

بۇ خىل ئۇسۇللار ئارقىلىق چاقماق تېزلىكىدە توي قىلماقچى
بولغان مىمانشا بەگنى چېكىنىدۈرگەنىدى . توي كېچىكتى . ھەپتە
ئايلار قاتلىنىشقا باشلىدى . يىللار يېڭىلاندى . «نىيىتى يامانىنىڭ
قازىنى تۆشۈك» دېگەندەك ، مىمانشا بەگنىڭ ياۋۇز پىلانى كۆپۈكـ
تەك لەيلەپ قالدى . خېنىم قىز دالان ئۆيدە بىمالال ياشىماقتا .
ئۇ ھەر كېچىسى بۇ يەردە تۇرۇپ ئاسمان بوشلۇقىدا جىمىرلاۋاتقان
يۇلتۇز تۈركۈملىرىنى تاماشا قىلاتتى . بەزەن كېچىلىرى پارچە
بۇلۇتلار ئارىسىدا ئالتۇن تاۋاقتەك لەيلەپ كېتىۋاتقان تولۇن ئاينى
تاماشا قىلىپ كۆڭۈل ئاچاتتى ، بەزى ئاخشاملىرى ئاللىقانداق يـ-

راق جايلاردا ئېيتىلغان مۇڭلۇق ناخشىلارنى ئاڭلايتتى ۋە باش ـ ئايغى يوق خىياللارغا كېتەتتى . «بۇ ناخشىلارنى كىملەر ئېيتىۋاتـ قاندۇ ، مېيمخان ئېيتقانمىدۇ ؟ ئۇنداق بولمىغاندا بۇقەدەر يېقىمـ لىق ئاڭلىناتتىمۇ ؟ »

قىزنىڭ ۋۇجۇدىدا پەيدا بولغان كېيىنكى ئۆزگىرىشلەردە مېـ يمخانىنىڭ ئاۋازى دۇنيا بويىچە ئەڭ يېقىملىق ئاۋاز ئىكەنلىكى مۇقىملاشقانىدى . شۇڭا ، ئۇ يىراق جايلاردىن ئاڭلانغان مۇڭلۇق ناخشىلارنىڭ ھەممىسىنى مېيمخانىنىڭ ئاۋازى دەپ كۆڭلىنى خۇش قىلاتتى .

يېقىنلا بىر يەردە «گۇلىيار» ناخشىسى ئاڭلاندى . جىمجىت تۇن قوينىدا بۇ ناخشا شۇ قەدەر يېقىملىق جاراڭلاپ ئاڭلاندى ، ئۇنىڭ مۇڭى يۇرەكلەرنى تىترىتەتتى . بۇ كىمدۇ ؟ دالان ئۆينىڭ دېرىزىسى يېنىدا خېنىم قىز بىلەن ئوغۇلنىسا پۇتۇن دىققىتى بىلەن ناخشىغا قۇلاق سالاتتى··· ناخشا توختىدى . جاھان خۇددى كۆلدەك جىمجىتلىققا چۆمدى . خېنىم قىز ناخشىنى داۋاملىق ئاڭلاشنى ئۈمىد قىلاتتى . ئەتراپنى ئوراپ تۇرغان تىنچ ھەم قاراڭغۇ مۇھىتـ تىن قانداقتۇر يېقىملىق ئاۋازنى تەكرار ئاڭلىماقچى بولغاندەك ئۈمىدۋارلىق ئىچىدە قۇلاق سالاتتى . ئەپسۇسكى ، ناخشا تەكرارلانـ مىدى··· لېكىن قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن ئىككى ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈندى . خېنىم قىز بىلەن ئوغۇلنىسا ئۇلارنى بىر مېتىر چوڭـ قۇرلۇقتىكى سۇدىن ئۆتكەن بېلىقنى كۆرگەندەك غۇۋا كۆرۈپ تۇراتتى . ئانچە ھايال بولـمايلا ئۇلاردىن بىـرى دېرىـزە تۈۋىگە يېقىنلاپ كەلدى . خېنىم قىزنىڭ يۇرىكى ئويناپ كەتتى . ئۇ كەلـ گۈچىنىڭ مېيمخان ئىكەنلىكىنى ئاللىقاچان تونۇپ بولغانىدى .

— قايسىڭسەن ؟ — دېدى ئوغۇلنىسا ئاستا ئاۋاز بىلەن .

— ئوغۇلنىسا ئايلا ، — دېدى دېرىزىگە يېقىنلاپ كەلگۈچى .

— مېيمخانمۇ سەن جېنىم بالام ؟

— ھەئە .

خېنىم قىز مېيمخانىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، نېمە ئۈچۈندۇر

تىترەپ گەپ قىلالماي قالدى . ئوغۇلنىسا ئۇنى قۇچىقىغا ئېلىپ يۆلەپ تۇراتتى . بىردىنلا قوناقلىق شىلدىرلاپ كەتتى . بىر ئەر-كەكنىڭ كۇلگەن ئاۋازى ئاڭلاندى . بۇنىڭغا ئۇلىنىپلا بىر ئايالنىڭ چىرقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى . قوناق شاخلىرى يەنە شىلدىرلاپ تۇراتتى··· مېيىمخان قېچىپ ئۇلگۇرگەنىدى···

قوناقلىقتىن ئىككى مەخلۇق چىقتى . ئۇلارنىڭ بىرى ئاق چاچلىق ، بىرى قارا چاچلىق ئىدى . ئۇلارنىڭ ئۇزۇن چاچلىرى سالۋاراپ تۇراتتى ، ئۇيان - بۇيان ھەركەت قىلغاندا لەپىلدەپ تولىمۇ بەتبەشىرە كۆرۈنەتتى . بۇ مەخلۇقلارنىڭ مېڭىش - تۇرۇش-لىرى ۋە ھەركەتلىرى باشقىچە ئىدى . ئۇلار بىر سەكرەپ ، بىر توختاپ ، بېشىنى بىر ئېگىز ، بىر پەس قىلىپ ماڭاتتى . گاھىدا غۇلىچىنى كېرىپ مەلۇم دائىرىنى چۆرگىلەيتتى ، گاھىدا تۆت پۇتلۇق بولۇپ ئۆمىلەيتتى ، گاھىدا ئېشەكتەك ئېغىنايتتى . ئۇلار دېرىزە تۆۋىدىكى بوشلۇقتا پېيى تارتىشىپ قالغان ئېشەكتەك غەلە-تە مېڭىپ ھەركەتلەنگەندىن كېيىن ، بىر - بىرىگە ئىشارەت قىلىشىپ پەنجىرە تۆۋىگە يېقىنلاپ بويلاپ قارايتتى ۋە چالما ئاتاتـ-تى . چالمىلار تاراقلاپ قايتىپ چۈشكەندە بۇ مەخلۇقلار ئۆزىچە قورقۇشۇپ قوناقلىق ئىچىگە قاراپ قاچاتتى··· قوناقلىق شىلدىرلاپ كېتەتتى . ئالۋاستىلارنىڭ كۇلكىسى يەنە ئاڭلىناتتى .

ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ مەخلۇقلار يەنە پەيدا بولاتتى . ئۇلار ئېگىز - پەس سەكرىشىپ كېلەتتى - دە ، پەنجىرىگە ئېسىلىپ ياكى سەكرەپ چىقىۋالماقچى بولاتتى ، لېكىن چىقالمايتتى .

ئۇلار بىردەمدىن كېيىن غايىب بولدى . قوناقلىق يەنە دەھشەت-لىك شىلدىرلاپ كەتتى . ئالۋاستىلارنىڭ ئاجايىپ - غارايىب چىر-قىراشلىرى ۋە قاقاقلاپ كۇلۇشلىرى ئەتراپقا دەھشەت سالاتتى .

··· —

— مەھەللىگە ئالۋاستى پەيدا بوپتۇ !

— ھېزىمباقى قوناق سۇغىرىۋېتىپ ئالۋاستىلارنى كۆرۈپتۇ ، ئاغزىغا ئوچۇق چىقىپ كېتىپتۇ !

— بىر جۇپ ئەر - خوتۇن ئالۇاستى دەيدۇ ، بىرى ئاق چاچلىق ، بىرى قارا چاچلىق ئىكەن ...

— ئۇلار بىر - بىرىنى مۇشۇكتەك قوغلىشىپ يۇرۇشىدىكەن...

مەھەللىدە بۇ توغرۇلۇق نۇرغۇن ۋەھىمىلىك گەپ - سۆزلەر تارقالدى .

— بۇ بالا - قازا نەدىن پەيدا بولىدىكىن؟ خۇدايىم ساقلىسۇن ، چوڭ كۇرەنىڭ ئارقىسىنى پىرقىراپ قالدى . قاندىن قورقىدۇ دەيدۇ ، قان قىلىۋېتىش كېرەك !... ئىككى پاي ئوق ئاتسا كۆچۈپ كېتىدۇ دەيدۇ !...

خانكۆچە خېنىم ھەممىدىن بۇرۇن قان قىلدى . قارا ئوغلاقتىن بىرنى ئۆلتۈرۈپ ، دالان ئۆينىڭ پەنجىرىسىدىن قان ئاققۇزدى . ئەل - جامائەتتىنمۇ بەزىلىرى قان قىلدى ، بەزىلىرى يېت پۇراتتى...

ئالۇاستىلار گاھى بېسىلىپ قالاتتى . ئەل ئەمدى ئۇنتۇپ كۆڭلى ئەمىن تاپاي دېگەندە يەنە پەيدا بولاتتى . قىشلىقى بېسىلىپ يازلىقى قوناق ئۆسكەندە يەنە پەيدا بولۇپ ئەل كۆڭلىنى پاراكەندە قىلاتتى...

5

تۇن نىسپى بولغان چاغ ، مەھەللە ئېغىر ئۇيقۇغا چۆمگەن ، ئەتراپ تىمتاسچىلىق ، يىراق سازلىقلاردا پاقىلارنىڭ ئاندا - ساندا كۇرۇلداشلىرى ، ئېتىزلىقلاردىكى چېكەتكىلەرنىڭ چىرىلداشلىرىدىن باشقا ئاۋاز ئاڭلانمايتتى .

بىردىنلا يول ياقىسىدىكى ئۆسكىلەڭ قوناقلىق شىلدىرلاپ جىمجىتلىقنى بۇزدى . ھايال ئۆتمەيلا ئادەم دېسە ئادەمگە ئوخشىمايدىغان ، ئادەم ئەمەسمىكىن دېسە ئىككى ئاياغلىنىپ ماڭىدىغان ئۇزۇن چاچلىق ئىككى مەخلۇق پەيدا بولدى . ئۇلار توپىلاڭ يولغا

چىقىپ ، ئېگىز ـ پەس سەكرىشىپ بىر مەھەل ئويۇن قىلىشتى . ئاندىن دالان ئۆينىڭ پەنجىرە تۈۋىگە بېرىپ قانداقتۇر بىر ئىش قىلماقچى بولغاندەك بويلاپ سەكرەشتى . ھەر قېتىم سەكرىگەندە ئۇلارنىڭ بېلىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان ئۇزۇن چاچلىرى لەپ ـ لەپ قىلىپ ئاجايىپ قورقۇنچلۇق كۆرۈنەتتى . ئۇلارنىڭ بىرى ئاق چاچ-لىق ، بىرى قارا چاچلىق بولۇپ ، پاچاقلىرى ئىنچىكە ، يالاڭ ئاياغ ئىدى . ئۇلارنىڭ شۇ تاپتىكى سىياقى كېپەن بىلەن گۆردىن قېچىپ چىققان مۇردىدەك قورقۇنچلۇق كۆرۈنەتتى .

ئۇلار بىرمۇنچە ئويناشقاندىن كېيىن پەنجىرىگە چىقماقچى بو-لۇشتى . ئاق چاچلىق مەخلۇقنىڭ مۇرىسىگە قارا چاچلىق مەخلۇق دەسسەپ چىقىپ ، ئىككى قولى بىلەن تامغا سۈۋۈشۈپ يۇقىرى كۆتۈرۈلدى . دەل شۇ پەيتتە قاراڭغۇلۇقتىن پەيدا بولغان ئۇچ ئادەم تۈيدۈرماستىن ماراپ كەلدى ـ دە ، بىردىنلا ھۇجۇم قىلىپ پەنجە-رىگە يامىشىۋاتقان مەخلۇقلارنى قامالالاپ تۇتۇۋالدى . ئۇلار توپىلاڭ يولدا پومىداقلىشىپ قالتىق ئېلىشتى . ئاخىر ئادەم بالىلىرى غا-لىب كېلىپ ئىككى ئالۋاستىنى باغلىۋالدى .

بامداتتىن يانغان جامائەت كۆل بويىدىكى سۆگەتلىكتە ئېسىق-لىق تۇرغان غەلىتە بىر نەرسىلەرنى كۆرۈپ چۆچۈپ كېتىشتى . ئۇ نەرسىلەر باشقىچە كۆرۈنەتتى . بىر قارىسا كانارىغا ئېسىپ قويغان تۇلكىگە ئوخشىشىپ تۇرسا ، بىر قارىسا ئېسىلىپ ئۆلۈۋال-غان ئادەمگە ئوخشىشاتتى . «بۇ نېمە ، نېمە ئىش ؟» دەپ ھەيران بولۇشقان جامائەت بىر ـ بىرلەپ ئاستا يېقىنلاشتى . ھەممىنىڭ ئالدىدا ماڭغان ھېزىمباقى چال يېقىنلاپ ، دەسلەپتە بىرئاز قورق-تى . كېيىنچە ئۆزىنى توختىتىۋېلىپ ھاسىسى بىلەن قارا چاچلىق-نىڭ چېچىنى قايرىپ تېخىمۇ چۆچۈپ كەتتى :

— ماۋۇ ! مىمانشا بەگنىڭ ئوغلى ھىداشا بەگقۇ ؟ ! — ئاندىن ئاق چاچلىقنىڭ چېچىنى قايرىدى ، — بۇ ۋېلىخان بەگنىڭ بالىسى بالىخانغۇ ؟ قاراڭلار ، بۇ خوتۇنتالاقلارنىڭ قىلغان ئىشىنى ؟ !

— نەچچە ۋاقىتتىن پەيدا بولغان ئالۋاستى مۇشۇلار ئىكەن - دە !

— كۇندۇزى بەگ بالىسى بىز دەپ ھالىكلارنى ھارۋا تارتالمايدۇ ، كېچىسى قىلىدىغان ئىشلار مۇشۇمۇ ؟

— سىلەر قىلغان ئىشنى ئىت - ئېشەكمۇ قىلماس !

تەرەپ - تەرەپتىن نەپرەتلىك سۆزلەر يامغۇردەك قۇيۇلۇشقا باشلىدى .

— ئۇرۇڭلار بۇ خوتۇنتالاقلارنى !

كىمدۇر بىرى شۇنداق دېگەن ھامان كۆپچىلىك بىردىنلا دېۋەيلەپ كېلىشتى . ئالۋاستىلار ھۆكۈمرەپ يىغلاپ : «ۋايجان ، ۋاي توۋا ، توۋا قىلدۇق !» دەپ يالۋۇرۇشقا باشلىدى .

— ئىچ ئاغرىتماڭلار ، رەھىم قىلماڭلار ! — دېدى بىرى قاتتىق ۋارقىراپ ، شۇ ئەسنادا جامائەت بۇرۇلۇپ بىر توپ كىشى بىلەن كېلىۋاتقان موللازەيدىننى كۆرۈشتى ، ئۇ ھەممىنىڭ ئالدىدا كېلىۋاتاتتى . ئۇ كېلىپلا سوئال - سوراق قىلىشقا باشلىدى :

قېنى سۆزلە ، قايسىڭ ئەركەك ، قايسىڭ چىشى ؟
ياماڭ ئىشلار ئەركەك جىنىنىڭ قىلغان ئىشى .
چىشى جىندا چوڭ گۇناھ يوق ، ئەگەشكۈچى ،
ئەركەك جىنغا خەنجەر بىلەن قامچا ئۇچى .

ھىداشا بەگ بىلەن بالىخان بەگ بىر - بىرىگە ھومىيىپ قارىشۋالغاندىن كېيىن ، بالىخان بەگ بىردىنلا يىغلاشقا باشلىدى :

— ئاكىلار ، مەندە گۇناھ يوق ، مەندە تېرىقچىلىكىمۇ گۇناھ يوق ، مېنى چىشى جىن دېسەڭلەرمۇ مەيلى ، لېكىن مەندە گۇناھ يوق ، مېنى مۇشۇ ھىداشا يولدىن ئازدۇردى...

جامائەت ئىچىدە كۈلكە كۆتۈرۈلدى . موللازەيدىنىڭ بۇ يەردە ئۇنۇملۇك ئويۇن قويۇۋاتقانلىقىنى سەزگەن خەلق دىققىتىنى تېخىمۇ مەركەزلەشتۈرگەنىدى .

— بوپتۇ ، يىغلىما ! — دېدى موللازەيدىن بالىخان بەگكە ، ئاندىن ھىداشا بەگكە قارىدى ، — ئۇنداق بولسا ئەركەك ئالۋاستى سەنمۇ ؟

— ياق ! — دېدى ھىداشا بەگ بېشىنى چايقاپ .

— ئۇنداقتا سەنمۇ چىشى جىن ! ئەركىكىلار قېنى ؟

ھىداشا بەگ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىم تۇرۇۋالدى .

تەرەپ ـ تەرەپتىن ئادەملەر كېلىشكە باشلىدى . ھەممە ئادەم ئالۋاستى كۆرىمىز دەپ كېلىشكەنىدى ، ئۇششاق بالىلارمۇ قىيا ـ چىيا قىلىشاتتى . ئۇلارمۇ جىن ـ ئالۋاستىنىڭ باشقا نەرسە بولماس ـ تىن ، ھىداشا بەگ بىلەن بالىخان تاز ئىكەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ ھەيران بولاتتى .

تاھىر قاسساپ قۇيرۇقى يوق سولتەك ئېتىنى يېتىلەپ يېتىپ كەلدى . ئاتنىڭ قۇيرۇقى بالىخان بەگنىڭ بېشىدا سالۋاراپ تۇراتتى . ئۇنى كۆرۈپ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۆرلىدى . ئۇ :

— ئېتىمنىڭ قۇيرۇقىنى كىسىپ كەتكەن ئوغرى سەندىمۇ ؟ ! — دەپلا بالىخان تازنى ئوچ ـ تۆت قامچا ئۇرۇۋەتتى . بالىخان بەگ ئاللا ـ توۋا دەپ يىغلاشقا باشلىدى .

— ئاتنى تۆلىسۇن ، ئاتنى تۆلىسۇن ! — دېدى بىرى قاسساپنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ ، — ئۇرما ، ئۇرۇش بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ .

بۇ چاغدا ئات قۇيرۇقىنى ئوغرىغا ئالدۇرغان ئىككىنچى دەۋاگەرمۇ يېتىپ كەلدى .

— ئوغرى بۇ يەردە ئىكەنغۇ ! قولغا چۈشتۈڭلارمۇ ، ئۇرۇپ پۈت ـ قوللىرىڭنى چېقىپ تاشلايمۇ ! تىرىك ئاتنىڭ قۇيرۇقىنى ئوغرىلىغان نەدە بار ، ئاتقا ئۇۋال ئەمەسمۇ ، ئېتىمنىڭ قۇيرۇقىنى كەسكۈچە ئاپاڭنىڭ چېچىنى كەسسەك بولمامدۇ ؟ !

ئات ئىگىسى ھەسەن ئاچچىقىغا پايلىماي ھىداشا بەگ بىلەن بالىخان بەگنى نەچچە شاپىلاق ئۇرۇۋەتتى . ئالۋاستىلار ئۆلۈك مۇشۈكتەك تۇرۇشاتتى .

بۇ ۋەقە ممانشا بەگنىڭ قۇلىقىغا يەتتى . ۋېلىخان بەگمۇ ئاڭلىغانىدى . ئۇلار ئۆندەرەپ ئات چاپتۇرۇپ كېلىشتى . ئۆز بالـ
لىرىنىڭ باغلاقتا تۇرغانلىقىنى ، شۇنچە كۆپ جامائەتنىڭ تاماشا كۆرۈپ توپلىشۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئەرۋاھى ئۇچتى .

— كىم باغلىدى ، قېنى قايسىڭ ؟ ماڭا كۆرسىتىڭلارچۇ ! مەن بىر سۆزلىشەي ! — دېدى ممانشا بەگ شالىنى چېچىپ ، ئۇ غەزەپ بىلەن پوپوزا قىلىپ ، ئوسال ئەھۋالدىن قۇتۇلۇپ كەتمەكچى بولاتـ
تى ، — يېشىڭلار ، يېشىۋېتىڭلار !...

— يېشىۋېتىڭلار ، بىزنىڭ بالىلىرىمىز مۇنداق ھالغا چۈشۈپ قالىدىغان بالىلاردىن ئەمەس ، بىز دېگەن كىم ! بىز كىمنىڭ ئەۋلادى ! ؟ — دېدى ۋېلىخان بەگمۇ ئاتتىن چۈشۈۋېتىپ ، — بۇ يەردە بىر ئويۇن بار ، ئۇنداق بولمىسا بىزنىڭ بالىلار قانداق قىلىپ باغلىنىپ قالدى . نېمىشقا باشقا خەقنىڭ بالىلىرى باغلانمايدۇ ! ؟

— قىزىق گەپلەر بولۇۋاتىدۇغۇ ! — دېدى موللازەيدىن توپـ
نىڭ ئالدىغا چىقىپ ، — سىلەر ئادەممۇ ياكى جىن ـ ئالۋاستىمۇ ؟ قېنى جاۋاب بېرىڭلارچۇ !

— ئىنىم ، نېمە دەۋاتىسەن ، جۆيلۇۋاتامسەن ؟ بىز ئادەمغۇ ! — دېدى ۋېلىخان بەگ موللازەيدىنگە نارازى بولۇپ .

— ئەگەر ئادەم بولساڭلار ئادەمگە ئوخشاش گەپ قىلىشىڭلار كېرەك . ئويۇن بار دەۋاتىسەن ، بۇنىڭ ئىچىدە نېمە ئويۇن بولـ
سۇن ! سىلەرچە بولغاندا ، بىز ئات قۇيرۇقىنى ئوغرىلاپ كېلىپ ، بالىلىرىڭلارنىڭ بېشىغا چاپلاپ قويۇپتىمىز ـ دە ؟ بىز بۇنداق ئويۇننى ئوينىمىساقمۇ ئۆزىمىزگە تۇشلۇق قىلىدىغان ئىشىمىز بار !

موللازەيدىننىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان ۋېلىخان بەگ تامغا ئۇسۇـ
ۋالغاندەك پەرىشان ھالغا چۈشتى . ممانشا بەگمۇ داڭقېتىپ قالـ
دى . جامائەت موللازەيدىننىڭ ئورۇنلۇق سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، خۇددى جەڭ مەيدانىدا يوقىتىپ قويغان سەركەردىسىنى تېپىۋالغان جەڭچىلەردەك روھلانغانىدى .

— يېشىڭلار ، يېشۇېتىڭلار ! — دېدى ئاتتىن چۈشسىمۇ ئۆزەڭگىدىن چۈشمىگەن مىمانشا بەگ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ .
— قىزىق گەپقۇ بۇ ! يېشۇېتىڭلار دېگەن قانداق گەپ ؟ ! — دېدى موللازەيدىن ئۇنىڭ ئالدىغا ئىككى قەدەم مېڭىپ ، — ئەتىگەندىن بېرى بۇ ئالۋاستىلاردىن قورقۇپ ھېچقايسىمىز يېقىنلاپ بارالمايۋاتساق ، كىم يەشمەكچى ؟ ئۆزۈڭلارمۇ ئوبدانراق سەپسېلىپ قاراڭلار ، راستتىن سىلەرنىڭ بالاڭلارمۇ ياكى بالاڭلارنىڭ سۈرىتىگە كىرىۋالغان جىن ـ ئالۋاستىلارمۇ ؟ — موللازەيدىن جامائەت تەرەپكە قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — راست شۇنداققۇ ، ئەتىگەندىن ھېچقايسىمىز يېقىنلاپ بارالمىدۇققۇ ! جىن ـ ئالۋاستى دېگەن گاھىدا ئۇنىڭ ، گاھىدا بۇنىڭ سۈرىتىگە كىرىۋېلىپ زىيانكەشلىك قىلىدۇ ، شۇنداقمۇ ؟
— شۇنداق ، شۇنداق !
كۆپچىلىك تەرەپ ـ تەرەپتىن موللازەيدىنىڭ پىكرىنى قۇۋۋەتلەيتتى .
— بولمىغۇر گەپلەرنى قىلىۋەرمىسىنا ! — دېدى ۋېلىخان بەگ قورققان ھالدا كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ، — ئۇلار جىن ـ ئالۋاستىلار ئەمەس ، بىرى مېنىڭ بالام بالىخان ، يەنە بىرى ھىداشا بەگ ، تايىنلىق تۇرۇپتۇغۇ !
— ئىقرار بولدى ، — دېدى موللازەيدىن ئالدىغا ئىككى قەدەم مېڭىپ ، — ئەگەر بۇ ئالۋاستىلارنى بىزنىڭ بالىمىز دەپ ئىقرار قىلمىدىغان بولساڭلار ، ئۇ چاغدا سىلەردىنمۇ گۇمان قىلماي بولمايدۇ . سىلەر ئەسلىدىكى مىمانشا بەگ ، ۋېلىخان بەگ بولماستىن ، بەلكى شۇلارنىڭ سۈرىتىگە كىرىۋالغان قېرى ئالۋاستىلار . سىلەرنىڭ يۈرت ئىچىدە قىلىۋاتقان پاراكەندىچىلىكىڭلار ئاز ئەمەس !
— نېمە دەۋاتىسەن ؟ ! ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە ! — دېدى مىمانشا بەگ خۇددى موللازەيدىنى پۈركۈپ تاشلايدىغاندەك ، — ئاغزىڭغا كەلگەنچە جۆيلۈپ كىمىڭنى زوتا قىلماقچىسەن ؟
— مانا ئەمدى تېخىمۇ ئاشكارا بولدى ! — دېدى موللازەيدىن

ئەتراپتىكى جامائەتكە قاراپ كۆلۈمسىرەپ ، — بۇ سۆزلەۋاتقان مىمانشا بەگ بولماستىن ، ئۇنىڭ سۈرىتىگە كىرىۋالغان قېرى ئالـ ۋاستى ، ئىشەنمىسەڭلار ، ئوبدان سەپسېلىپ قاراڭلار ! ئەگەر ئالـ ۋاستى بولمىغان بولسا ئادەم قىلمايدىغان مۇنداق سۆزلەرنى قىلمـ غان بولاتتى .

موللازەيدىننىڭ تونۇشتۇرۇشى نەتىجىسىدە مىمانشا بەگ بىلەن ۋېلىخان بەگ ۋە ئۇلارنىڭ بالىلىرى جامائەتنىڭ كۆزىگە خۇددى ھەقىقىي جىن ـ ئالۋاستى بولۇپ كۆرۈنۈشكە باشلىدى . چۈنكى ، موللازەيدىننىڭ خەلق ئىچىدىكى ئىناۋىتى يۇقىرى ئىدى . شۇڭا ، خەلق ئۇنىڭ ھەرقانداق سۆزىنى ئورۇنلۇق دەپ بىلەتتى . مۇنداق ئەھۋالدا بەگلەر ۋە بەگ بالىلىرى خەلقىئالەم ئالدىدا ئۆزىنى ھەر ـ قانچە ئاقلىغان بىلەنمۇ ئوڭۇشۇالالمايدىغان مۇشكۈل ئەھۋالغا چۈـ شۈپ قالغانىدى .

— جىن ـ ئالۋاستى دېگەن ھىيلىگەر كىشىدۇ . شۇڭا ، ئۇلار ئۆز بالىلىرىنى كىچىسى ئۆزلىرى باغلاپ قويۇپ ،ئاندىن كۈندۈزى بىزنىڭ بالىلىرىمىزنى كىم باغلىدى ، قانداق ئادەم باغلاشقا جۈرئەت قىلدى دەپ سۈرۈشتە قىلىپ كىشىلەرگە زىيانكەشلىك قىلدۇ . بىلدىڭلارمۇ ؟ بۇ ئالۋاستىلارنىڭ ھىيلە ـ نەيرەڭلىرىگە ھەرگىز ئالدانماڭلار !

خەلق ئىچىدە غۇدۇراشلار باشلاندى ، ئۇزۇن يىلدىن بۇ نائىـ ساپ بەگلەرنىڭ دەردىدىن بىزار بولغان ئەل ـ يۇرت غەزەپكە كەلمەكتە ئىدى .

مەھەللە چېتىدىن بىر توپ خەلق كۆرۈندى . ئۇلار ئالدىراپ كىلىشەتتى . ئۇلار يېقىنلىغانسېرى داراڭلىغان داپ ، شاراقلىغان ھالقىلىق خەنجەر ساداسى ئاڭلىنىشقا باشلىدى . ھەممە ئادەم شۇ تەرەپكە قاراشتى ، كىمدۇر بىرى «غۇلام پىرىخون» كىلىۋاتىدۇ دەپ پىچىرلىدى .

غۇلام پىرىخون خەنجىرىنى شاراقلىتىپ ، نېمىدۇر بىرنېمـ لەرنى ئوقۇپ كىلىۋاتاتتى . پىرىخون بېشىغا كولا كىيىپ ، چېكـ

سىگە نەچچە تۇتام كوكۇلا قىستۇرغان بولۇپ ، سۇرلۇك كۆرۈنەتتى . ئۇ نېمىلەرنىدۇر ئوقۇپ ، خەنجىرىنى شاراقلىتىپ ، قۇيۇنتاز-دەك پىرقىرايتتى . ئىككى داپەندى داپ چېلىپ پېرىخون بىلەن بىللە كېلەتتى . يەنە بىرنەچچە كىشى ئىككى - ئۈچ يۆگەم ئەسكى بورىنى كۆتۈرۈۋالغانىدى .

— ئالۋاستىلارنى ئوت يېقىپ كۆچۈرگۈدەك ! — كىمدۇر بىرى ئۇنلۇك توۋلىدى .

ئالۋاستىلارنى ۋەھىمە باستى . ۋېلىخان بەگ ئىشىنىڭ خەۋپلىك بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قورقىنىدىن تىترەشكە باشلىدى . مىمانشا بەگمۇ سۇغا چۈشكەن چاشقاندەك بولۇپ قالغانىدى .

غۇلام پېرىخون يېتىپ كېلىپلا :

— مەلەڭلارنى جىن - ئالۋاستىلار قاپلاپ كېتىپتۇ ! — دېدى ۋە ئەتراپىدىكى جامائەتكە قارىدى ، — نېمە ئۈچۈن بالدۇرراق خەۋەر قىلمىدىڭلار ؟ ئالۋاستىلار تۇخۇم سېلىپ قۇملاپ كېتىپتۇ . نېمىدېگەن تولا خەق بۇ ! سۆگەتنىڭ شاخلىرىدا ، ئۆگزىلەردە ، تام بېشىلىرىدا قارا قاغىدەك مىغ - مىغ ئولتۇرۇشىدۇ . مەن ناھايىتى ئېنىق كۆرۈۋاتىمەن ! ھەي ئىبلىسلار ، سىلەرنىڭ جازايىڭلارنى ئۆزۈم بەرمىسەم ، ھەممىڭلارنى بورىغا يۆگەپ ئوت قويۇپ تۇخۇ-مىڭلارنى قۇرۇتۇۋەتمەيدىغان بولسام ، غۇلام پېرىخون دېگەن ئېتىمەنى يۆتكىۋېتىمەن !

ئۇ شۇنداق دەپ دەرەخ شاخلىرىغا ، ئۆگزە - تاملارغا خەنجەر سانجىدى . ئاندىن بىردىنلا توختاپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى .

— قاراڭلار ، بۇ ئەبلەخلەرنى ، ھەممىسى قورقۇپ يىغلاپ قاچىدىغان يەر ئىزدىشىۋاتىدۇ . خام خىيال . ھېچقايسىڭ قېچىپ قۇتۇلالمايسەن ! بۇگۈن ھەممىڭنى بورىغا يۆگەپ كۆيدۈرىمەن . سىلەرنىڭ قىلغان ئىشىڭلار ئازمۇ ؟ ! سىلەر ئەمدى مېنى بوش چاغلىماڭلار ! جىن قورقىدىغان داپچى بار . ئۆزۈم كەلدىم بۇ ئىشقا ، خەنجەر - پىچاق مەندە بار . چاپسان بول ، ھەرقايسىڭ ئۆز تائىپەڭنى تاپ ، ئۆز تۇخۇم ، ئۆز ئۇرۇقۇڭنى تاپ !... يوپۇرماقلارنىڭ

دالدىسىغا يوشۇرۇنۇۋالىمەن دېمە ! تۇرخۇنلارنىڭ ئارقىسىغا مۆكۈ-ۋالىمەن دېمە ! چاپسان ، چاپسان ، بولمىسا ، ھېلى بىكار ... — ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ داۋام قىلاتتى ، — مانا ، شۇلىمغا چۈشۈن ، تېزەككە تۇلۇقچى قوڭغۇز ئولاشقاندەك توپلاشتى . يائاللا ، يا تەقسىر ، نېمىدېگەن نۇرغۇن مەخلۇق بۇ ! قۇرتتەك قۇملاپ كەتكەندەكەن . ھەممىسى ئۆز ئۇرۇقىنى ، ئۆز ئاتىسىنى تاپتى . قېرى جىنلارنى قولدىن چىقىرىپ قويماڭلار ! مەن تۇتۇڭلار دېگەندە تۇتۇڭلار ، بورا يۆگە دېگەندە يۆگەڭلەر ، مەھكەم تۇتۇڭلار ، قاچۇرۇپ قويماڭلار !...

غۇلام پېرىخوننىڭ بىرنەچچە مۇرتى يەڭلىرىنى شىمايلاپ تەييار بولۇشتى ، كىمنى تۇت دېسە ئوقتەك بېرىپ تۇتماقچى بولاتتى . پېرىخون خەنجىرىنى شاراقلىتىپ ئايلىنىپ ۋېلىخان بەگ تۇرغان يەرگە باردى . ئۇنى بىر - ئىككى ئايلانغاندىن كېيىن ، خەنجەرنى يەرگە سانجىپ : «تۇت !» دەپ ۋارقىرىدى . ئىككى - ئۈچ كىشى كېلىپ ئۇنى قامالاپ تۇتتى . داپلار داراڭلىدى ، خەنجەر شاراقلىدى . ۋېلىخان بەگنى قارشىلىق كۆرسەتكىنىگە قارىماي ئەكېلىپ باغلاقتىكى ئالۋاستىلار قاتارىغا تىزدى . پېرىخون يەنە خەنجىرىنى شاراقلىتىپ ئايلىنىشقا باشلىدى . خەلقنىڭ نەزىرىدە بۇگۈنكى پېرە ئويۇنى قىزىپ كېتىۋاتاتتى . قورسىقىدا ئاغرىقى ، كۆڭلىدە خۇدۇكى بارلارنىڭ يۈرىكى پوكۇلداۋاتاتتى . پېرىخون بىر-دىنلا مىمانشا بەگنى ياقلاپ قالدى . ئىككى قېتىم ئايلانغاندىن كېيىن دەل ئۇنىڭ ئالدىغا خەنجەر سانجىپ : «تۇت !» دەپ ۋارقىرىدى ، ئۇنىمۇ قامالاپ تۇتۇپ ئالۋاستىلار قاتارىغا قوشتى... ئويۇن بارغانچە قىزىۋاتاتتى... پېرىخون سۆزلەشكە باشلىدى :

— مانا ئاقساق - چولاق ، قېرى - ياش ، چوڭ - كىچىك ، ئەركەك - چىشى ئالۋاستىلارنىڭ ھەممىسى جەم بولدى . بورا يۆگەڭلار !

كىشىلەر كېلىپ ئالۋاستىلارغا بورا يۆگەپ قىمىر قىلالماس قىلدى . پېرىخون سۆزىنى داۋام قىلاتتى :

— هەي ئېشەك قۇلاقلار ، سىلەرنىڭ ماكانىڭلار ئەسكى تۇگـ
مەنلەردە ، ئەسكى ياراڭلاردا ، يالغۇز يۇلغۇن ، قۇرۇق توغراقلاردا
بولسۇن ، مەھەللە ئىچىگە كەلمەڭلار دەپ باشتىلا ئۇقتۇرۇش قىلـ
غان تۇرسام ، نېمىشقا گەپ ئاڭلىمايسىلەر ؟ گەپ ئاڭلىماس ياغاچ
قۇلاقلار ، ئازازۇل بولۇپ كەتكەن زىياندىشلار ، ئەمدى سىلەرنى
بوش قويمايمەن ، ھەممىڭنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىمەن ، ئۇرۇق ـ
تۇخۇمىڭلارغىچە كۆيدۈرۈپ تۈگىتىمەن !

مۇرىتلاردىن بىرى گۈلخان كۆتۈرۈپ كېلىپ ئوت يېقىشقا تەق
بولدى . ئۇنىڭ ئەلپازى بۇيرۇق بولسىلا بورىغا ئوت ياقىدىغاندەك
كۆرۈنەتتى . ئالۋاستىلار قورقۇپ تىترەشكە باشلىدى . بالا ئالۋاسـ
تىلار ھۆكۈرەپ يىغلاشتى . بۇ چاغدا غـۇلام پېرىخـون قاندىقاتۇر
بىر ئىش بىلەن چەتكە چىقىپ كەتتى . ھەممىدىن بەك قورقۇپ
ئالاق ـ جالاق بـولۇپ كەتكەن ۋېلىخـان بەگ بۇ پۇرسەتتىن
پايدىلىنىپ موللازەيدىننى چاقىرىپ دېدى :

— ئىنىم موللازەيدىن ، سەن مېنى ئۇزۇندىن كۆرۈپ يۈرىـ
سەنغۇ ، بۇ خەق بىزنى نېمە قىلىمىز دەۋاتىدىغاندۇ ؟ بۇلار بىزنى
جىن ـ ئالۋاستى دەۋاتىدۇ ، ئۇزۇڭ ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ
بىزنى قۇتۇلدۇرۇپ قويغىن ! مەن خۇش بولاي !

— مېنىمۇ بۇ قاتارغا قوشۇپ قويدى ، يارىدەم قىل . بۇ تەلۇدـ
لەر يەنە ... — مىمانشا بەگمۇ يالۋۇرۇشقا باشلىدى . موللازەيدىن
ئۇلارنىڭ بۇنداق يالۋۇرۇشىنى كۈتۈپ تۇراتتى . ئۇلارغا چىقىش
يولى بېرىش ئۈسۈلى بىلەن ئويۇننى ئاخىرلاشتۇرۇشنى ئۇ ئاللىقاـ
چان ئويلاپ قويغانىدى ، شۇڭا ئۇ بەگلەرنىڭ سۆزى ئاخىرلاشقاندىن
كېيىن ، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ قىلىشۋاتقان كۆپچىلىككە قاراپ :

— كۆپچىلىك ، بىرئاز شۇك تۇرۇڭلار ، بۇ يەردە گەپ چىقىپ
قالدى ، — دېدى ۋارقىراپ ، — بۇلار ئۆزلىرىنى جىن ـ ئالۋاستى
ئەمەسمىز دەپ يىغلىشۋاتىدۇ . قېنى نېمە دەيدىكىن ، ئۇلارنىڭ
سۆزىنىسى ئاڭلاپ كۆرسەك قانداق ؟ ئەگەر ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ
جىن ـ ئالۋاستى ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرەلىسە ، پېرىخوندىن

تىلەپ قويايلى ، ئىسپاتلاپ بېرەلمىسە ، پېرىخون قانداق قىلسا مەيلى ئەمەسمۇ ؟ !

خەلقنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭى بېسىلغاندىن كېيىن ، موللازەيدىن بەگلەرگە قاراپ يەنە سۆزلەشكە باشلىدى :

— سىلەرنىڭ بالىلىرىڭلار ئات قۇيرۇقىنى ئوغرىلاپ چاچ ياساپ ، جىن ـ ئالۋاستى سۈرىتىگە كىرىۋېلىپ مەھەللىلەرنى پارا-كەندە قىلىپ يۈرسە ، ئۇلارغا ئىككى ئېغىز نەسىھەت قىلماقتا يوق ، تەتۈرسىگە بىزنىڭ بالىلىرىمىز مۇنداق ئەسكى ئىشلارنى قىلماي-دۇ ، بۇنىڭ ئىچىدە ئويۇن بار ، كىم باغلىدى ، قېنى قايسىڭ باغلىدىڭ دەپ چالۋاقىساڭلار بولامدۇ ؟ ئادەم بالىلىرى ئۆزئارا سۆزلەشكەندە قائىدە ، ئۆلچەملەرگە ئاساسلىنىپ سۆزلەيدۇ . سە-لەرمۇ ئەقەللىيسى ئەڭ تۆۋەن ئۆلچەمدە سۆزلەپ ئۆزۈڭلارنى ئاق-لايمەن دېسەڭلار ئۇنىڭغا يول قويۇلۇشى مۇمكىن .

كۆپچىلىك موللازەيدىنىڭ سۆزىگە بىر ئېغىزدىن قوشۇلدى . خەلقنىڭ ئاۋازى بوراندەك گۈرۈلدەيتتى ، بىرلىكى ۋە ئۇيۇلتاشتەك ئورتاق ئىرادىسى گويا يۈكسەك تاغدەك جاراڭلايتتى . بەگلەر بولسا پالاق تۇخۇمدەك مىدىرلاتسىلا ئەبجىقى چىقىدىغان رەزىل هالەتكە چۈشۈپ قالغانىدى .

سۆگەت تۈۋىدىكى بۇ مەيدان ئۆزىچىلا سوت مەيدانىغا ئايلانغا-نىدى . كىچىك جىنلار ئىقرار قىلىپ جىنايى هەربىكەتلىرىنى تاپشۇ-رۇشقا باشلىدى . ئۇلار ئات قۇيرۇقلىرىنى قاچان ۋە قانداق ئوغرى-لىغانلىقىنى ، ئۇنىڭدىن چاچ ياساپ جىن ـ ئالۋاستى قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ قانداق هەربىكەت قىلغانلىقىنى ، بۇ ئۇسۇلدا خانكۆچە خېنىمنىڭ قىزى ماهىم قىزنى قولغا چۈشۈرۈپ مەجبۇرىي خوتۇن قىلىشتەك جىنايى قەست قىلىشقا ئورۇنغانلىقىنى ، ئەڭ ئاخىرىدا مەقسەتكە يېتەلمەي باغلىنىپ قالغانلىقىنى ، باغلىغۇچىلارنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى تونۇڭالالمىغانلىقىنى سۆزلەپ ، گۇناهىنى بوينىغا ئې-لىشتى . ئۇلارنىڭ ئىقرارى ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولغىنى ئۈچۈن جامائەت ئۇلارنى ئادەمچە سۆز قىلدى دەپ ئەپۇ قىلدى ۋە ئىككىنچى

مۇنداق ئىشلاردا بولماسلىق توغرىسىدا قاتتىق ۋەدە ئالدى .
كىچىك جىنلارنىڭ ئىقرارىنى ئاڭلىغان چوڭ جىنلارنىڭ باش-لىرى ساڭگىلاپ كەتكەندى .
— ئاتنى تۆلەپ بەرسۇن ! — دېدى جامائەت تەڭلا ۋاراقىراپ .
مىمانشا بەگ ، ۋېلىخان بەگلەر قۇيرۇقى كېسىلگەن ئاتلارنى تۆلەپ بەرمەكچى بولدى .
بۇ ئىش شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلاشتى . بەگلەر موللازەيدىندىن رازى بولدى ، جامائەتمۇ خۇرسەن بولغانىدى .

6

ئاي قاراڭغۇسى ، ئەتراپ جىمجىت . مەھەللە ئۇيقۇغا پاتقان-دى . يىراق سازلىقلاردا پاقىلارنىڭ كۇرۇلداشلىرىنى ھېسابقا ئال-مىغاندا باشقا ھېچقانداق ئاۋاز يوق .
يول تەرەپتىن ئىككى ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈندى . ئۇلار گويا سايىدەك ھېچقانداق شەپە چىقارماستىن يېقىنلاپ كېلەتتى .
— مېيىمخانمۇ سەن ، يېتىپ كەلدىڭلارمۇ ؟ — دېدى ئوغۇل-نىسا ئاستا شۇڭىرلاپ .
— ھەئە ، ھەممە ئىشنى پۈتكۈزۈپ كەلدۇق ! — دېدى مېيىم-خان دېرىزە تۈۋىگە يېقىنلاپ كېلىپ .
— ئاتلىرىڭلار نەدە ؟
— چوڭ يولدىكى جىگدىلىكتە .
— چاپسان بولۇڭلار !
مېيىمخان كىچىك شوتا قويۇپ يۇقىرى كۆتۈرۈلدى . ئوغۇل-نىسا ئۇنىڭغا خۇرجۇن - كۆرپە ۋە چاپان - چارا قاتارلىق نەرسە-لەرنى سۇنۇپ بەردى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن خېنىم قىز خوش ئېيە-تىپ شوتا بىلەن يەرگە چۈشتى .
— خوش ئاپا ، — خېنىم قىز ئوغۇلنىساغا يەنە بىر قېتىم خوش ئېيتتى .

— ئاقيوللۇق بولۇڭلار ! — دېدى ئوغۇلنىسا قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ .

كۆزنى يۇمۇپ ـ ئېچىش ئازىلىقىدا ئۇچ كىشى قاراڭغۇلۇق ئىچىگە سىڭىپ كەتكەندەك غايىب بولدى .

ئۇلار يالغۇز ئاياغ يول بىلەن ماڭاتتى . كېرەم خۇرجۇنىنى كۆتۈرۈپ ماڭدى . مېيىمخان چاپان ـ چارىلارنى ، خېنىم قىز بولسا ئۆز بوغچىسىنى كۆتۈرۈپ ماڭدى . گاھى باراقسان دەرەخلەر ئارىسىدىن ئۆتكەندە تۇن تېخىمۇ قاراڭغۇلىشىپ ، ئۇچ كىشى بىر ـ بىرىنى كۆرەلمەي قېلىشاتتى . ئەمما ، كېرەم بىلەن مېيىمخان يولنىڭ ئوي ـ چوڭقۇرىنى پىششىق بىلگەچكە ئازماي ماڭدى . مەلۇم يەرگە بارغاندا يولدىن قايرىلىپ قوناقلىق ئىچىگە كىرىدى . قوناقلىقتىن جىگدىلىككە كېسىپ چىققىلى بولاتتى . ئۇلار مۇدۇرۇلۇپ ـ سوقۇلۇپ ناھايىتى تەستە جىگدىلىككە يەتتى . ئۇ يەردە ئۇچ ئات تۇراتتى . بۇ ئاتلارنى غۇلام تۇتۇپ تۇراتتى…

— ۋاي ئاتام ، ۋاي ئانام ! ئەمدى مەن قانداق قىلاي ؟ ! مەن ئۆلەي ، مەن ئۆلەي…

بامدانقا ئەزان چىقىش بىلەن تەڭ ئوغۇلنىسا دالان ئۆي تەرەپ-تىن ئۆندەرەپ چىقىپ يىغلاشقا باشلىدى . ئۇنىڭ ئاۋازى ئۆي ـ ئىچى ، ھويلا ـ ئارامنى بىر ئالغاندى . خانكۆچە خېنىم چۆچۈپ ئويغىنىپ ھەيران قالدى .

— نېمە بولدى ، نېمىگە چالۋاقايسەن ؟ — دېدى ئۇ سەل ـ پەل نارازى بولغان ئاھاڭدا .

— مېنىڭ ئۆلگىنىم ياخشى ، مەن ئۆلەي .

— نېمىلەرنى دەۋاتسەن ؟ قېنى ئېيتقىنا ، نېمە بولدى ؟ !

— ئويغانسام خېنىم قىز يوق تۇرىدۇ ، مەن ئۆلەي ، ھەممە ئۆينى ئاختۇرۇپ چىقتىم ، ھېچ يەردە كۆرۈنمەيدۇ !

— نېمە دەۋاتىدىغانسەن ، راستمۇ ؟

خانكۆچە خېنىم ئۆندەرەپ تۇردى ۋە دالان ئۆي تەرەپكە قاراپ

چاپتی . ئوغۇلنىسامۇ يىغلىغان بويى ئەگىشىپ ماڭدى . ئۆي ئىچى قۇرۇق ، خېنىم قىز كۆرۈنمەيتتى . خانكۆچە خېنىم هوشىدىن كەتكىلى تاس قالدى . كۆز ئالدىدا ئالەم چۆرگىلەۋاتاتتى ، پۈتۈن روزىغار ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ ، ئۆيلەر كۆمتۈرۈلۈپ كېتىۋاتاتتى .

— سەن نەگە كەتكەن ، سەن نېمە قىلدىڭغان ئادەم ؟ ! — خېنىم زەردە بىلەن ئاران شۇ گەپنى قىلالىدى .

— شۇ گەپ ئەمەسمۇ ، مەن نەگە كەتكەندىمەن ؟ !

ئىككى ئايال ئۆلۈككە هازا ئاچقاندەك ئۈنلۈك يىغلاۋاتقانىدى ئۈستىگە ئېلاخۇن كىرىپ كەلدى . بولغان ئەهۋالنى ئاڭلاپ ئۇمۇ چۆچۈدى ، دېرىزىدىن بېشىنى چىقىرىپ تامغا يۆلەكلىك تۇرغان شوتىنى كۆرۈپ ۋارقىرىۋەتتى .

— بۇ قانداق ئىش ، شوتا تۇرىدۇغۇ ؟ !

هەممەيلەن كېلىپ شوتىنى كۆرۈشتى . تاك ئېتىپ ئۆي ئىچى يورۇپ قالغانىدى .

— ئەپپەي ، بىر پارچە خەت تۇرىدۇغۇ !

ئېلاخۇن تەكچىگە قويۇلغان بىر ۋاراق قەغەزنى ئېلىپ ، كۆچە خېنىمغا ئۇزاتتى . خېنىمنىڭ قوللىرى دىر - دىر تىترەيتتى .

— كۆڭۈللىرىنى بۇزمىسىلا خېنىم ، باردۇ ، نەگە كەتمەكچى . مەن بىر سۇرۇشتە قىلاي ! — ئېلاخۇن مەهەللىگە چىقىپ سۇرۇشتە قىلماقچى بولۇپ چىقىپ كەتتى .

— جېنىمغىنا ئوغۇلنىسا ، سەن بىلمەيدىغان ئىش يوق . راست گېپىڭنى ئېيت ! — دېدى خانكۆچە ئايۋانچە ئاستىدا يىغلاۋېتىپ .

— جېنىم خېنىم ، مەن قاچان گەپ يوشۇرغان ؟ خۇدا هەققى ، نان تۇرۇپتۇ . ئويغىنىپ قارىسامىلا يوق ، — دېدى ئوغۇلنىسا تارام - تارام ياش تۆكۈپ .

قولۇم - قوشنىلار بىرلەپ - ئىككىلەپ كىرىشكە باشلىدى . ئۈستاز بىلەن قۇشناچىملارمۇ كىرگەنىدى .

— يغلىمسىلا خېنىم ، — دېدى ئۇستاز تەسەللى بەرمەكچى بولۇپ ، — خۇدانىڭ ئىرادىسىز قىل تەۋرىمەيدۇ . تەقدىرگە پۇتۇش كېرەك . بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى تەقدىر…

خانكۆچە خېنىمنىڭ يىغىسى بىرئاز بېسىلىپ قولىدىكى قەغەزنى ئېسىگە ئالدى ۋە ئوقۇپ بېرىشكە ھاۋالە قىلىپ موللامغا سۇندى . موللام خەتنى ئېچىپ ئوقۇدى :

خوش ، كۆيۈمچان ئانىمىز ،
بولغاي بايان ئەھۋالىمىز .
تاڭ سەھەردە چولپان گۈۋاھ ،
چۆللەرگە يولنى سالىمىز .

كەتكىنى قايتىپ كېلەر ،
كەتمەنلىگەن قانداق كېلەر ؟
ياخشىلار روناق تىلەر ،
ئاقيول تىلەپ خۇش قالىڭىز .

ئەيلىدۇق جاننى پىدا ،
گاھى ئوت ، گاھى سۇدا .
ئەلۋىدا جانىم ئانا ،
بەختىم تىلەپ خۇش قالىڭىز .

نەزمىنى ئوقۇپ تۈگەتكەن ئۇستاز ئۆزىنى تۇتۇپ تۇرالماي يىغلاپ كەتتى .

— پەركا پەرۋەردىگارا ، ئۆزۈڭ ئاسان قىل ! ئۆزۈڭ ئاسان قىل ! — ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەپ سۇرلۇك ئاڭلىناتتى ، — بۇ نېمىدېگەن سوروقچىلىق ، نېمىدېگەن ۋەيرانچىلىق !… بىر ئوبدان ئوقۇۋاتقان بالىلارغا نېمە تارتقۇلۇق بۇ ! ئېچىلماي توزۇغان گۈلدەك ، ۋاقىتسىز سولغان غۇنچىدەك ! پەرۋەردىگارىم ، ئۆزۈڭ ئا-

سان قىل ! ... — ئۇستاز بىرئاز توختۇبلىپ خانكۆچە خېنىمغا قارىدى ۋە تەسىرلىك قىلىپ تەسەللى ئېيتىشقا باشلىدى ، — سەۋر قىلسىلا خېنىم ! خېنىم قىز يىراقتا كەتمەپتۇ ، يېقىن ئەتراپتا بار ئىكەن . خۇدانىڭ تەقدىرى ۋە ئۆز ئىرادىسىنىڭ بۇيرۇقىغا ئەمەل قىلىپ يېقىنلا يەردە يۈرۈپتۇ . كەتكەن كېلەر دېگىنىگە قارىغاندا قايتىپ كېلىشى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ . بۇنىڭ ئۈچۈن يىغلاپ ئۆزلىرى- نى ئاۋارە قىلمىسىلا ! مۇنداق ئىشلار دەرمەھەل ئېغىر تۇيۇلغاندەك قىلسىمۇ ، بالىلارنىڭ ئۆزى ئىستىگەن بەخت ـ تەلەيلىرىنىڭ خۇ- شاللىقى هەممىمىزگە خۇشاللىق ئاتا قىلىشى ئېهتىمالدىن يىراق ئەمەس ! ئۇلارغا ئاقيول تىلەيلى ، بەخت تىلەيلى ، ئاتا ـ ئانا بولغۇچىلارنىڭ ئۆز پەرزەنتلىرىگە بەخت تىلەشتىن ئارتۇق ئارزۇ- سى يوق . بالىلار ئۆز خاهىشى بويىچە بەختلىك هايات ئىزدىگەن- كەن ، بىزمۇ ئۇلارغا بەخت تىلەيلى ، ئامىن ، پەرۋەردىگارىم ، ئۆ- زۈڭ ئاسان قىل ، ئۆزۈڭ ساقلا ، سەۋر ئاتا قىل !

دۇئادىن كېيىن ئۇستاز خوش ئېيتىپ چىقىپ كەتتى . خانكۆ- چە خېنىم بۇ ئىشنى تېگى ـ تەكتى بىلەن چۈشىنىپ بولغاندى . خېنىم قىز بىلەن مېيمىخان ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ كېيىن- كى كۈنلەردە ، بولۇپمۇ مىمانشا بەگنىڭ قولى ئارىلاشقاندىن كېيىن هەقىقىي ئاشىق ـ مەشۇقلۇق مۇناسىۋىتىگە ئۆزگەرگەنلىكىنى چۈ- شەندى . مىمانشا بەگ بالىنىڭ چوڭ ئاتىسى بولغانلىقى ئۈستىگە قارا قورساق ، ئىنساپسىز ئادەم ئىدى . مۇنداق بىر ئادەم زومىگەر- لىك بىلەن چاڭگال سالغان يەردە ، بالىلارنىڭ ئۆز مەقسەتلىرىگە يېتىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى . شۇڭا ، ئۇلار جۈرئەت قىلىپ قېچىش يولىنى تاپقان . ئۇلارنىڭ بۇ يولنى تاللىۋالغانلىقى توغرا ئىدى . بۇ جەهەتتىن ئويلىغاندا خانكۆچە خېنىم ئۆز بالىسىنى ئەپۇ قىلىۋېتىشكە رازى بولاتتى . لېكىن ، مۇنداق كەچۈرۈم قىلىش ئىشىنى كۆڭۈلدە ئويلاشقا بولسىمۇ ، سىرتقا چىقارغىلى بولمايتتى . سىرتقا چىقىراي دېگەن بىلەن بۇ گەپ ئېغىزغا پاتمايتتى . ئەگەر شۇنداق قىلىدىغان بولسا ، ئۇنىڭ گېپىنى بوغىدىغان قارا قوللار-

نىڭ بارلىقىنى ياخشى چۈشىنەتتى . شۇڭا ، بۇ مەسىلىدە بېشى تاشتەك قېتىپ ، قانداق قىلىشنى بىلەلمەيلا قالغانىدى... نېمە ئامال ؟ مۇنداق ئېغىر ئەھۋاللاردا ئايال كىشىگە ئۆز دەردىنى كۆز يېشى بىلەن باسماقتىن ئەۋزەل چارە يوق - دە !...

خانكۆچە خېنىم كۆزلىرىدىن مۇنچاق - مۇنچاق ياش تۆكۈپ يىغلاۋاتقاندا ، مىمانشا بەگ بىر - ئىككى ئادىمى بىلەن قۇيۇنتازدەك كىرىپ كەلدى ، ئۇ ئاتتىن چۈشۈپلا چاڭگال سېلىشنى پىلانلاۋاتقان- دەك ، ئالاق - جالاق بولۇپ ئايۇان تەرەپكە ئېتىلدى :

— مەن دېمىدىمۇ ! قانداق ، مەن دېگەن يەردىن چىق- تىمۇ ؟ ! دېمىگەن بولسام كاشكى ! قېنى ، ئەمدى قايسىبىرىڭنى تۇتاي ! — ئۇ غەزەپ بىلەن سۆزلەپ ئايۇانچە ئاستىغا كەلگەندە ، كۆز يېشى قىلىپ ئولتۇرغان خانكۆچە خېنىمغا ئوقتەك قادىلىپ ۋارقىراشقا باشلىدى ، — بالا قېنى ، بالا ؟ بالىنى ھازىر تېپىڭ ! ھازىر ئالدىمغا ئەكېلىپ كۆرسىتىڭ ! كۆزۈمگە كۆرسەتمەيدىغان بولسىڭىز ، كۆرگۈلۈكنى كۆرىسىز !

مىمانشا بوراندەك ئىتتىك مېڭىپ ئۆيلەرگە كۆز يۈگۈرتۈشكە باشلىدى . ئۇنىڭ ئىچكىرىكى ئۆيلەرنىڭ ئىشىكلىرىنى جالاق - جۇلۇق تېپىپ ئاچقانلىقى ، ۋارقىراپ - جارقىرىغانلىقى ئاڭلىنىپ تۇراتتى . تاشقىرىدا تۇرغانلار كېيىنكى ئىشلارنىڭ قانداق بولىدى- غانلىقىدىن قورقۇپ جىم تۇرۇشاتتى .

— قېنى ھېلىقى ئوغۇلنىسا ؟ ! — بوراندەك قايتىپ چىققان مىمانشا بەگ بۇ تەرەپتە كۆز يېشى قىلىپ تۇرغان ئوغۇلنىساغا قۇشتەك ئېتىلىپ ياقىسىدىن ئالدى ، — ئەستەغپۇرۇللا ، سېنى قانداق قىلىۋېتەي !... بالا قېنى ؟ مېنىڭ بالام قېنى ؟ ھازىر تاپ ! ھازىر تېپىپ كۆزۈمگە كۆرسەتمەيدىغان بولسالا ، گۆشۈڭنى بىر چىشلەم - بىر چىشلەمدىن چاينىاپ پۈركۈپ تاشلايمەن !

— ئۆلۈمدىن خەۋىرىم بار ، باشقىنى بىلمەيمەن ! — دېدى ئوغۇلنىسا بىردىنلا غەيرەتكە كېلىپ .

ئۇ ئۆز بېشىغا يۈزلەنگەن بالا - قازانى چۈشىنىپ تۇراتتى .

مىمانشا بەگنىڭ «ئېشەككە كۈچۈڭ يەتمىسە ، ئۇر توقۇمنى» دېگەن-دەك ، خانكۆچە خېنىمغا قول سالماستىن ، ئۆزىگە قول سېلىپ ئاچچىقىنى چىقىرىدىغانلىقىنى بىلەتتى .

— بىلمەيمەن ؟ ! بۇ ئۆيدە سىلەر ئىككى خوتۇن بىلمەيدىغان ئىش يوق ! — مىمانشا بەگ ئاچچىقىدا ئۇغۇلنىسانى سىلكىپ تاماغا ئىتتىرىۋېتىپ ، خانكۆچە خېنىمغا دېۋەيلەپ سۆزلەشكە باشلىدى ، — مەن باشتىلا سىزگە ئېيتقان . قىز بالىغا ئانا ئىگە بولۇشى كېرەك دېگەن سۆزنى يۈز قېتىم تەكرارلىغاندىمەن . ئەمدى قانداق بولدى ؟ دېگەن يەردىن چىقتىغۇ ! ئامانشا بەگنىڭ خان قىزى يوقاپ كېتىپتۇ ، نەدىكى ئېتى - يولى يوق گادايلارنىڭ بالىسى بىلەن قېچىپ كېتىپتۇ دېسە ، يۈزىمىزنى قانداق كۆتۈرۈپ يۈرىمىز ؟ بىز كىم ، بىز كىمنىڭ ئەۋلادى ! داغ تەگكۈزگىلى بولمىدىغان ئەۋلادمۇ ! مانا ئەمدى داغ تەگدى . بىزنىڭ ئەۋلاد ئىچىدە مۇنداق سەت ئاتاقنى كۆتۈرگەندىن ئۆلۈپ تۈگەشكىنىمىز بەلەن ، ئولتۇرىسىزغۇ ؟ قايسى يۈزىڭىز بىلەن ئولتۇرىسىز ؟ لىچەكنى تاشلاڭ ، ئوردىغا بېرىڭ ، گاڭ غوجام نېمە دەيدۇ ، سۆزىنى ئاڭلاڭ ! بۇ ئىشنى ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىلىپ يۈزىمىزنى يورۇتمايدىغان بولسىڭىز ، ئۆلگىنىمىز ياخشى !

خانكۆچە خېنىمنىڭ سۆز قىلىشقىمۇ هالى قالمىغانىدى . مەمانشا بەگ بۇ پۈرسەتتە ئۇغۇلنىسا تەرەپكە بۇرۇلۇپ قۇشتەك ئېتىلدى .

— مەن بۇ جادۇنى بايتالغا سۆرىتىپ قىيما - چىيما قىلىۋەتمەيدىغان بولسام ! — مىمانشا ئۇنىڭ گېلىدىن ئالدى ، — قېنى ئېيت ، قىز قېنى ، نەگە قاچۇردۇڭ ؟

— ئۆلۈمدىن خەۋىرىم بار ، بۇ ئىشتىن خەۋىرىم يوق ، — دېدى ئۇغۇلنىسا .

— سەن بىلمەيدىغان ئىش بولامدۇ ؟ ئەستاغپۇرۇللا !

مىمانشا ئۇغۇلنىسانىڭ گېلىدىن بوغقانىدى ، دېمى سىقىلغان ئۇغۇلنىسانىڭ پۇت - قولى بوشىشىپ هالسىزلىنىشقا باشلىغاندىلا

قولىنى بوشاتتى . ئوغۇلىنسا بىر هازادىن كېيىن ئوڭلىنىپ ، يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى :

— مەن ئۆلەي ، مېنى ئۆلتۈرۈڭلار . مېنى ۋاقتىدا ئۆلتۈرۈ-ۋېتىڭلار ! — ئوغۇلنىسا دېمىنى رۇسلاپ كۈچەپ سۆزلەيتتى . ئۇنىڭ ھەربىر جۈملە سۆزى يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن ئوقچۇپ چىقاتتى ، — سىلەرنىڭ قولۇڭلاردىن قانداق ئىشلارنىڭ كېلىدىغانلىقىنى بىلىمەن ! ياشقىمۇ بىر ئۆلۈم ، قېرىغىمۇ بىر ئۆلۈم ! مەن ئۆلۈمدىن قورقمايمەن ، ۋاقتىدا ئۆلتۈرۈۋېتىڭلار ! ماڭا نېمە ! مېنىڭ ناھايىتى سىلەرنىڭ قولۇڭلاردا بوغۇلۇپ ئۆلگە-نىم قالىدۇ . سىلەرنىڭ مېنى ئۆلتۈرگىنىڭلار قالىدۇ . مېنىڭ سىلەرگە ئۇۋالىم قالىدۇ . سىلەرنىڭ قان ئىچكۈچى زالىملىقىڭلار قالىدۇ . ماڭا نېمە ، ھەر كىم قىلسا ئۆزىگە !...

— ھۇ ، پەسكەش ! سەن تېخى شۇنچىلىك سۆزلەرنى قىلىدە-غان بولدۇڭمۇ ؟ ئىت سەمرىسە ئىگىسىگە قاۋاپتۇ ، كۆرۈڭلار بۇ-نى ، مەن سېنى ئاتقا سۆرەتمىسەم ھېساب ئەمەس !

— ئاتقا سۆرىتىڭلار ، ئۇنىڭدىنمۇ چوڭراق جازاغا ھۆكۈم قىلىڭلار ! ماڭا بەربىر بۇ جانىنىڭ لازىمى يوق . سىلەردەك تۈرقى ئادەم مەخلۇقلارنىڭ ئالدىدا قان يۇتۇپ تىرىك يۈرگىنىمدىن ئۆلگە-نىم ياخشى ! مەن ھەممىنى كۆردۈم ، ھەممىنى چۈشەندىم . سىلەر ھازىر بۇ يۈرتنىڭ ئاپىتى ، چىلبۆرىسى . سىلەرنىڭ مەقسىتىڭلار خېنىم قىزنى بالا قىلىشتا ئەمەس ، ئۇنىڭ قولىدىكى دۇنيا - تەئەللۇقاتنى قولغا كىرگۈزۈش ! بۇ بىچارە قىزنىڭ گۈلىنى توزدۇ-رۇپ ، بەرگىنى سۇندۇرۇپ ، جېنىغا زامىن بولۇۋاتسىلەر ! كۆرە-مىز ، ئۇزۇن ئالەم بۇ ! مەن كۆرەلمىسەم ، بالىلىرىم - ئەۋلادلە-رىم كۆرىدۇ .

— ئەستاغپۇرۇللا ! ئاغزىنى ئەت بۇ جادۇنىڭ ! — مىماد - شابەگ ئۇنىڭ سۆزلىرىگە تاقەت قىلىپ تۇرالماي ئاچچىق ۋارقىرىدى .

— جادۇ دېگەن سىلەر ! يەتتە باش يالماۋۇز دېگەن سىلەر !

— ئاغزىغا ئۇر !

ئىشىنىڭ ئاخىرىنى قانداق تۈگىتىدىغانلىقىنى بىلەلمەي قالغان مىمانىشا بەگ :

— ئالدىرىما ، مەن سېنىڭ ئەدىپىڭنى بېرىشنى ئويدان بىلمەن ! — دېدى ـ ده ، خانكۆچە خېنىم تەرەپكە ماڭدى .

— بالىنى تېپىڭ ، ئىنىم ئامانىشادىن قالغان تەۋەررۈك قىزىمىنى تاپمايدىغان بولسىڭىز مەندىن ئاغرىنمىڭ ! — ئۇ ئېتىغا مىنىپ چىقىپ كەتتى .

خانكۆچە خېنىمنىڭ هويلىسى يىغا ـ زار ئىچىده قالغانىدى .

7

يۈلتۈزلار چاراقلاپ تۇرغان تۇن قويىنىدا ئۇچ ئاتلىق يولۇچى كېتىۋاتاتتى . ئۇلار تولىمۇ خۇشال ئىدى ، خۇددى قەپەستىن بوشىغان قۇشلاردەك ئەركىن ـ ئازاده يول باساتتى . ماڭغان دەريا ، يانقان بوريا . ماڭغانسېرى ئۇلار تاشلاپ چىققان قەسىر ـ ئايۋانلار ، ئاسارەت تورلىرى بىلەن زىچ ئورالغان مەھەللىلەر ، ئۇلارنىڭ قۇتلۇق سەپىرىگە گۇۋاهلىق بەرگۈچى سۇۋادان تېرەكلەر بارغانچە يىراقتا قالماقتا ، گويا دېڭىزغا چۆككەن قارا تاشتەك قاراڭغۇلۇق ئىچىگە سىڭىپ غايىب بولماقتا .

ئۇلار سەپەرنىڭ جىددىي سۇرئىتىده سىڭگىم ئېغىزىنى بېسىپ ئۆتكەنلىكىنى سەزمەيلا قالدى . يولۇچىلار ئەمدى پۇجۇڭنىڭ قومۇشلۇقى[1] دەپ ئاتالغان چوڭ قومۇشلۇقنى ياقلاپ ئۆرتەڭ ئېغىزىغا قاراپ يول ئالدى . تاڭنىڭ ساپ هەم سالقىن هاۋاسىدىن ئەركىن نەپەس ئېلىپ ساي ئوتتۇرىسىغا چىققاندىلا ئاندىن ئاسمان سۇزۇلۇپ تاڭ ئاتتى . يولۇچىلار ئۇچۇن ئېيتقاندا ئاده‌تتىكى كۈنلەرگە ئوخ-

---

① پۇجۇڭنىڭ قومۇشلۇقى — سىڭگىمنىڭ شىمالىي ئېغىزىدىكى قومۇشلۇقتىن كىرگەن كىرمىنى ژاڭنىڭ چوڭ خوتۇنى پۇجۇڭ خېنىمنىڭ پەرداز خىراجىتىگە سەرپ قىلىش بېكىتىلگەنلىكتىن ، بۇ قومۇشلۇقنى پۇجۇڭنىڭ قومۇشلۇقى دەپ ئاتايتتى .

شاشمايدىغان بەخت ـ سائادەتلىك يېڭى كۈن باشلانغاندى .

قۇل يورغىغا مىنىپ ئىككى غۇلاچ ئالدىدا يول باشلاپ كېتىـ
ۋاتقان كېرىم تۆمۈرچى مەمنۇن ھالدا پات ـ پات ئارقىغا بۇرۇـ
لۇپ ، گويا بۇگۈنكى قۇتلۇق سەپەرنىڭ خۇشاللىقىنى تاماشا قىلماقـ
چى بولغاندەك بىردەم مېيىمخانغا ، بىردەم ماھىم قىزغا كۆز تاشـ
لايتتى . بوز ئاتقا مىنگەن ماھىم قىزنىڭ خۇشاللىقتا تولغان كۆزـ
لىرى چولپاندەك چاقنايتتى . تاڭ ئېتىش بىلەن چېھرى ئېچىلغان
ئۇلۇغ تەبىئەتكە ، پايانسىز كەڭ سايلارغا ، ئۇپۇق بىلەن لەۋلەشكەن
قىر ـ دالا ، تاغلارغا قاراپ تويۇنمايتتى . ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى قىياپەـ
تىدىن بۇگۈنكى قۇتلۇق سەپەردىن ئىنتايىن مەمنۇن بولغانلىقى
چىقىپ تۇراتتى . قارا تورۇققا مىنگەن مېيىمخانىنىڭمۇ كەيپىياتى
كۆتۈرەڭگۇ ھەم خۇشال ئىدى . ئۇ گويا بەخت سۇيى ئېچىۋاتقاندەك
ھاياجان ئىچىدە تويۇنماستىن نەپەس ئالاتتى . ئالدىدا قارىيىپ تۇرـ
غان چاتقال ۋە ئۆرتەڭ تاغلىرىغا شەيدالارچە تەلمۈرۈپ قارايتتى ،
گويا ئۇ يەردە بەخت ـ سائادەت باغلىرى قۇچاق ئېچىپ تۇرغاندەك
ئەتراپقا تەلمۈرەتتى .

كۈن چىقتى . يولۇچىلار سايدا خېلى ئىچكىرىلەپ كەتتى .
ئاتلارمۇ گويا بۇگۈنكى سەپەردىن خۇشال بولغاندەك زوقلىنىپ يول
باساتتى . ئالدى تەرەپتىكى قاتمۇقات تاغ تىزمىلىرى بارغانچە يېقىنـ
لىشاتتى . پۇجۇڭنىڭ قومۇشلۇقىمۇ خۇددى تام تۆۋىگە چۈشۈپ
قالغان كۆك لاتىدەك يىراقلاردا قالدى .

— ئۆپكەمنى شامال ئۇرۇپ تۇرسا ھارغىنىمنى بىلمەي مېڭىـ
ۋېرىمەن ، دەيدىكەن ئات ، — دېدى كېرىم ئارقىدىكىلەرگە تولغىـ
نىپ قاراپ . ئۇ گويا ئەتىگەندىن سۆزسىز كېتىۋاتقان يولوچىلارنى
سۆزگە تەكلىپ قىلغاندەك ئۇلارغا تەكشى كۆز يۈگۈرتۈپ داۋام
قىلدى ، — ئالدىمىزدىن ئۇرۇپ تۇرغان تاغ شامىلى ئاتلارنىڭ
زوقىنى قوزغاپ غەيرىتىنى ئاشۇردى . قاراڭلار ، جانۋارلارنىڭ
مېڭىشىنى ! بىر ـ بىرىگە يول بەرگۈسى يوق . بۇمۇ بىزنىڭ
تەلىيىمىز ، شۇنداق ئەمەسمۇ ؟

ماھىم قىز سۆز قىستۇرمىدى ، ئۇ بىرئاز قورۇنغاندەك قىلاتتى . چۈنكى ، كېرىم بىلەن ئانچە چوڭقۇر تونۇشمايتتى ، شۇڭا ئۇ تارتىنىۋاتاتتى .

بۇلار يەنە سۆزسىز ماڭدى . كېرىم ئۆز خىيالىدا قىزنىڭ يۈزىنى ئېچىش ، كۆندۈرۈش زۆرۈر دەپ قارايتتى ، شۇڭا ئۇ يەنە سۆز باشلىدى :

— بىكار ماڭغۇچە بىكار گەپ قىلغاچ ماڭاي : بىر دېھقان بازارغا كىرىپ ئۆپكە ـ ھېسىپ يەپتىكەن ، ئاغزىغا تېتىپ كېتىپ ـ تۇ . بۇ تاتلىق تاماق ئىكەن ، بىرەر ئۆپكە سېتىۋېلىپ ئۆيدە بالىلىرىم بىلەن پىشۇرۇپ يېسەم ، ئۇلار قانچىلىك خۇش بولۇپ كېتەر دەپ ئويلاپ ، قوي ئۆپكىسىدىن بىر يۈرۈش سېتىۋاپتۇ . ئەمما ، ئۇ ئۆپكە قۇيۇشنى بىلمەيدىكەن ، شۇڭا ئۆپكىچى ئايالدىن ئۆپكە ـ ھېسىپ قۇيۇشنىڭ يوللىرىنى سوراپ بىر قەغەزگە يېزىۋېلىپ ئۆيىگە قاراپ مېڭىپتۇ . ئـوتتـۇرا يـولغا كەلگەندە تەرتىپى قىستاپ ـ تۇ ـ دە ، ئۆپكىنى تام بېشىغا ئېلىپ قويۇپ ، ئۆزى سەل نېرى بېرىپ تەرەت سۇندۇرۇپتۇ . دەل شۇ چاغدا نەدىندۇر بىر سار ئۇچۇپ كېلىپ ئۆپكىنى كۆتۈرۈپ ئۇچۇپتۇ . دېھقان ئورنىدىن تۇرۇپ سارنى قوغلاپتۇ ، ئەمما يېتىشەلمەپتۇ . دېھقان بىردىنلا قوغلاشتىن توختاپ : «ئۆپكىنى ئالساڭ ئېلىۋەر ، پىشۇرۇشنىڭ يولى مېنىڭ قولۇمدا ، بەربىر سەن ئۇنى پىشۇرۇپ يېيىشنى بىلمەيسەن» دەپ قەغەزنى كۆتۈرۈپ ئۆيىگە كېتىپتۇ . شۇنىڭغا ئوخشاش ، خېنىم قىزنى بىز بۇ تەرەپكە ئېلىپ ماڭدۇق . مىمانشا بەگلەر تىلىنى تامشىغان پېتى ئەلەم يۇتۇپ ئۆيىدە ئولتۇرىدىغاندۇ !

بۇ سۆزگە مېيمىخان كۈلدى ، ماھىم قىزمۇ كۈلۈمسىرىدى . پۈرسەتنى قولدىن بەرمىگەن كېرىم سۆزنى داۋاملاشتۇردى :

— لېكىن ، بىز خېنىم قىزنى جاپا ـ مۇشەققەتكە ، رىيازەتكە باشلاپ كېتىۋاتىمىز !

— ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس ! — دېدى قىز تۇنجى قېتىم زۇۋان سۇرۇپ ، ئۇنىڭ زىل ئاۋازى تاغ شامىلى ئارقىلىق پۈتۈن دالىغا

تارىلىپ كەتتى ، — مەن ئۆزۈمنى بۇگۈن جىق ئازادە كۆردۈم ، كېرىمجاننى يول باشلىغۇچى بەگزادە كۆردۈم .

— مېيىمخانىنچۇ ؟ — دېدى كېرىم دەرھال سوئال قويۇپ .

— ئۇنى نېمە دېسەك بولاركىنتاك ؟ — دېدى خېنىم قىز ئوڭايسىزلانغان ھالدا ، بۇ سۆزنى قىلغۇچە ئۇ نېمە ئۇچۇندۇر ۋىللىدە قىزىرىپ كەتتى .

— مەن ئېيتاي ، — دېدى كېرىم پەيتنى قولدىن بەرمەي ، — ئۆزلىرىنى ئازادە ، مېنى بەگزادە كۆرگەن يەردە مېيىمخاننى شاھزادە كۆردۈم دېسىلە ، راسا چەك باسىدۇ !

بۇ سۆز كۈلكە قوزغىدى ، خېنىم قىزمۇ قاقاقلاپ كۈلدى . يولۇچىلار يەنە بىرمۇنچە سۆز - چۆچەكلەرنى ئېيتىشىپ كۈلكە قىلىشتى . شۇنىڭ بىلەن ئوتتۇرىدىكى قورۇنۇش ، تارتىنىش دېگەندەك تامامەن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى .

— كېچە بىزگە ئات تەييارلاپ تۇرغان كىم ؟ — دېدى ماھىم قىز جىگدىلىكتە ئات مىنگەن ۋاقىتنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ .

— ئۇنىڭ ئېتى غۇلام ، گاھىدا غۇلام پىرىخون دەپمۇ ئاتايمىز . ئالۋاستىلارنى پىرە ئوينىتىشقا كەلگەندە ئۇنىڭ خېلى ھۇندىرى بار ، — دېدى كېرىم ئۇنى تونۇشتۇرۇپ ، — ئۆزلىرى ئۇنىڭ ئوينىغان پىرە ئويۇنىنى كۆرمىگەنلا ؟

— ياق ، — دېدى خېنىم قىز بېشىنى چايقاپ .

— سىلى ئەلۋەتتە كۆرمىدىلە ، يېقىنقى ئىشلاردىنلا سۆزلەپ بەرسەم قالغان پىرىنى ئۆزلىرى چۈشىنىۋالىدىلا ، — دېدى ئۇ ئەھۋالنى تونۇشتۇرماقچى بولۇپ ، — سىلى يانقان دالان ئۆينىڭ پەنجىرىسىگە ئېسىلىپ ئۆزلىرىگە زىيانكەشلىك قىلىش ئۈچۈن چەقىپ كېتىۋاتقان ئالۋاستى بالىلىرىنى مېيىمخان ، مەن ، غۇلام پىرىخون ئۈچىمىز تۈتۈپ باغلاپ ، كۆل بويىدىكى سۆگەتلىككە ئېسىپ تاشلىدۇق . ئەتىسى پۈتۈن ئەل - جامائەت توپلاندى . ئالۋاستى بالىلىرىنىڭ بىرى ھىداشا بەگ ، بىرى بالىخان بەگ بولۇپ چىقتى . بۇنىڭ ئۈستىگە سىلىنىڭ قارا قورساق چوڭ ئاتىلىرى

مىمانشا بەگ بىلەن ۋىلىخان بەگلەر كېلىپ ، باللىرىنى قۇتۇلدۇ-رۇپ كەتمەكچى بولۇشتى . دەل شۇ چاغدا غۇلام پېرىخون كېلىپ ئۇلارنىمۇ جىن - ئالۋاستىلار ئىكەن دەپ تۇتۇپ باغلىۋەتتى . ئاندىن بورا يۆگەپ ئوت قويمەن دەپ راسا قورقۇتتى . موللازەيدىن ئوتتۇرىغا چۈشۈپ تىلىۋالمىغان بولسا ، ئۇلارنى راستىنى كۆيدۇ-رۇپ تاشلايتتى .

— شۇنداق قىلغان بولسا ياخشى بولار ئىكەن ، — دېدى خېنىم قىز ئاچچىقىنى بېسىپ تۇرالماي ، چۈنكى ئۇ چوڭ ئاتىسىغا چىش - تىرنىقىغىچە ئۆچ بولۇپ كەتكەنىدى .

— موللازەيدىن قانداق ئادەم ئىكەن؟ مەن تېخى كۆرۈپ باقمايتىمەن ، — دېدى خېنىم قىز مەيۈسلەنگەندەك بولۇپ .

— پۇرسەت چىقىپ قالار ، — كېرىم مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى .

بۇلار گەپ بىلەن بولۇپ ئۆرتەڭ ئاغزىغا بېرىپ قالغانلىقىنى تۇيمايلا قالدى .

ئۆرتەڭ ئاغزى باشقا بىر دۇنيا ئىدى . غول ئىچى باراقسان ئۆسكەن قارىياغاچلىقلار ، يۇلغۇنلۇقلار ، ئازغانلىقلار ، قوڭغۇراق تىكەنلەر ، ئىرماش - چىرماش ئۆسكەن چىڭگىلىكلەر ، ياپيېشىل شۇاقلىقلار بىلەن قاپلانغانىدى . ئۆرتەڭ سۇيى تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ شارقىراپ ئاقاتتى . تەرەپ - تەرەپتە بۇلاق سۇلىرى شىلدىرلايتتى .

— نېمىدېگەن ياخشى يەرلەر بۇ ، جەننەت ئىكەن ! — خېنىم قىز ئۆز هاياجىنىنى بېسىۋالالماي ۋارقىراپ تاشلىدى ، — هەممىلا يەر باراقسان ئورمان ، چىمەنزار ، هەممىلا يەردە قاينام بۇلاق ، نېمىدېگەن گۈزەل جايلار بۇ !

بۇلار چوڭ سۇدىن هېلى ئۇ تەرەپكە ، هېلى بۇ تەرەپكە كېچىپ ئۆتەتتى . سۇ كەڭ ئاققان يەرلەردە ئاتىنىڭ تىزىغا كەلسە ، تارراق ئاققان يەرلەردە قارىنىغا كېلەتتى . ئۇلار ئېقىن ياقىلاپ كەتكەن ئورمانلىقلار ئىچىدە خېلى ئىچكىرىلەپ ماڭغاندىن كېيىن ، چوڭ-

راق بۇلاق سۇيى بار بىر توقايدا چۈشكۈن قىلماقچى بولۇپ توختاش-
تى . خېنىم قىز ئاتتىن چۈشتى - دە ، «ۋاي پۇتۇم» دەپ ئولتۇ-
رۇپ قالدى . ئۆمرىدە ئاتلىق سەپەر قىلمىغان خېنىم قىز پۇتۇن
بىر كېچە - كۈندۈز ئات مىنگەن بولغاچقا ، پۇتى ئۇيۇشۇپ
قالغانىدى .

مېيىمخان يۇگۇرۇپ كېلىپ قىزنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ غەم-
خورلۇق كۆرسەتتى .

— ئۇيان - بۇيان مېڭىپ ئازراق ھەرىكەت قىلسا ، ئوڭلىنىپ
قالىدۇ ! — ئاتلارنى جايلاشتۇرۇۋاتقان كېرىمۇ غەمخورلۇق يۈز-
سىدىن سۆزلەپ قويدى .

قىزنىڭ پۇتى ئوڭشالغۇچە يۇك - تاقنى چۈشۈرۇپ ئولگۇر-
گەن كېرىم كېلىپ ھال سورىغاندىن كېيىن :

— يېقىن ئەتراپتا قويچىلار بارەكى قىلىدۇ ، بېرىپ ئايلىنىپ
كېلەي ! — دېدى .

— چاي قاينىتىساق ئىچۈۋلىپ بارساڭ بولاتتى ، — دېدى
مېيىمخان . بۇلار پۇتۇن كۈن ناشتا قىلمىغانىدى .

— چاي قاينىغۇچە قايتىپ كېلىمەن ، كېچىكمەيمەن .

كېرىم ئاتلىق كېتىپ قالدى .

— كېرىمجان بىزنىڭ دەردىمىزنى جىق تارتقان يېگىت ، —
دېدى مېيىمخان ئۇ ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن ، — بىز ئۇچۇن تۇنجى
قېتىم باغلىنىپ خورلانغان .

— قانداق قىلىپ ؟ — سورىدى ماھىم قىز ئۇلۇغ - كىچىك
تىنىپ .

— ئۇ چاغلاردا بىز مەكتەپتە ، ھېچنېمىدىن خەۋرىمىز يوق .
چوڭ ئاتلىرى مىمانشا بەگ ئۆزلىرىنى بالا قىلىۋېلىش نىيىتىگە
كېلىپ ، تۇنجى قەدەمدە كېلىنىگە قارا چاپلاپ ئۇنى قوغلىۋېتىشنى
قارار قىلىدۇ . بىر ئاخشىمى كېرىمجاننى ئۆيىگە قىچقىرىپ كېلە-
دۇ . ئۇ ئۆيگە كىرىپ تۇرۇشىغا ھىداشا بەگ باستۇرۇپ كىرىپ ،
خوتۇنۇم بىلەن تۇتۇۋالدىم دەپ كېرىمجاننى باغلىۋالىدۇ . شۇنداق

قىلىپ ئۇ تۇنجى قېتىم بىز ئۈچۈن باغلانغان .

— توۋا قىلدىم ، چوڭ ئاتام نېمىدېگەن ئەسكى ئادەم ـ ھە !

— بۇ ئىشنى تۈگەتكەندىن كېيىن ، ئۆزلىرىنى مەكتەپتىن توختاتتى ، نەچچە كۈن ئۆتمەيلا توي قىلىمەن دەپ ئاش ، چاي ئېلىپ كەلدى . بىرنەچچە ۋاق مۈشۈككە ئويۇن ، چاشقانغا قىيىن قىلىۋەتتى . سىلى ئۆيدە يىغلاپ ياتتىلا ، مەن سىرتتا يىغلاپ يۈرـ دۈم . بىزگە بولغان ئۇۋالچىلىقنى خەقلەر ئاڭلاپ ئىچ ئاغرىتىشتى . شۇلاردىن بىرى مۈشۈ كېرىمجان . بۇ ئىشقا موللازەيدىن قول سالدى . ئۇنداق قازانغا مۈنداق چۆمۈچ دەپ ، ئۆزى ۋە غۇلام ئىسىملىك ئادىمىنى يارەملەشتۈرۈپ بىزنى مۈشۈ يولغا سالدى . ئۆزلىرىمۇ غەيرەت قىلىپ بىزنىڭ دېگىنىمىزگە قوشۇلدىلا ، ئاۋادا سىلى غەيرەت قىلمىغان بولسىلا ، بىز بۇ يەرگە كېلەلمىگەن بولاتتۇق .

— ھەممىدىن جىق ئوغۇلنىسا ئاچام كۈچ چىقاردى . ئۇ ھازىر قانداق قىلىۋاتىدىكىنتاڭ ؟ — دېدى قىز ھەسرەتلىك ئۇھ تارتىپ ، — چوڭ ئاتام چوقۇم ئۇنى قىيىن ـ قىستاققا ئالىدۇ .

شۇ ئارىدا مېيىمخان تاش قىرلاپ چۆگۈن ئاسقۇدەك ئوچاق ياسىدى .

— مەن بىرئاز ئوتۇن تېرىپ كېلەي ، يالغۇز قالسىلا قورقمايدىغانلا ؟ — دېدى ئۇ ئىجازەت سوراپ .

— قورقسامچۇ ؟

— قورقسىلا بارمايمەن .

بۇ ئىككىسى گويا ئۇزۇن يىلدىن بىر ئۆيدە ھايات كەچۈرۈۋاتقان قەدىناسلاردەك سۆزلىشەتتى .

— چاقچاق قىلدىم ، بېرىۋەرسىلە ، — دېدى قىز لەرزان كۈلۈپ ، ئۇنىڭ تۇرقىدىن قانداقتۇر قەيسەرلىك ۋە جاسارەت ئۇرغۇپ تۇراتتى ، — قورقمايمەن ، ئەمدى ھېچنېمىدىن قورقمايمەن ، كۆڭلۈم تىندى ، بۇ ماكان دىلىمغا ياقتى ، ئوتى بار ، سۇيى بار .

نېمىدېگەن تىنچ جايلار بۇ ! بۇ جاي بىزنىڭ مەڭگۈ ماكانىمىز بولسۇن !

— تامامەن قوشۇلىمەن ! — دېگەن مېيىمخان ئوتۇنغا يۈرۈپ كەتتى .

ماھىم قىز يالغۇز قالدى . يېقىندا بۇلاق سۈيى شىلدىرلاپ ئاقاتتى . ئورمانلىقتا بۇلبۇللار شوخ سايرىشاتتى . تاغ ھاۋاسىدىن چوڭقۇر نەپەس ئالغان خېنىم قىز قانداقتۇر شېرىن خىياللارغا كەتكەنىدى .

«توۋا» دېدى ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ، ئۇنىڭ توۋا دەپ ھاياجانلىنىشى ئورۇنسىز ئەمەس ئىدى . چۈنكى ، ئۇ نەچچە ۋاقىت-تىن كۆرگەن ئەلەملىك قارا تۈنلەردە ، زومىگەر ، قارا كۈچلەر چاڭ سالغان ئاپەتلىك كۈنلەردە قانچە قېتىم تەۋەككۈلچىلىك قە-لىپ ، ئۆلۈمگە رازى بولغان پەيتلەردە بۇگۈنكىدەك بەختلىك كۈن-لەرنىڭ كېلىدىغانلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى . ھەر ئىش-نىڭ ۋاقىت ـ سائىتى بار دېگەندەك ، بۇگۈن بىر كۈن ئىچىدىلا تەقدىر ئۇنى جەننەتتەك گۈزەل ۋە تىنچ ماكانغا ئەكېلىپ قويدى . شۈكا ، ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا ھەيران بولماقتا ئىدى .

مېيىمخاننىڭ ئاياغ تىۋىشى ئۇزاقلاشتى . يىراق بىر جايلاردا قاراس ـ قۇرۇس قىلىپ ئوتۇن سۇندۇرۇۋاتقان ئاۋازلار ئاڭلىنا-تى . خېنىم قىز بۇ پۇرسەتتە قاچا ـ قۇچىلارنى يۇيۇپ تازىلاپ قويماقچى بولدى .

ئۇ بوتىلاقنىڭ كۆزىدەك ئوينىاپ تۇرغان بۇلاق كۆزىگە كەلدى . ئۇ يەردە قاچا يۇيۇشقا تۇتۇندى . قاپقارا بۇلاق كۆزىدە خېنىم قىز ئۆزىنىڭ پەرىزاتتەك سىيماسى ۋە جىلۋىلىنىپ تۇرغان سۇمبۇل چاچلىرىنىڭ شولىسىنى كۆرۈپ تەسىرلەندى ـ دە ، ئاستا ۋە مۇڭ-لۇق قىلىپ ناخشا باشلىدى :

سۆيۈندى غەمگۈزار كۆڭلۈم بۇ كەڭ سەھرا ھاۋاسىدىن ،
تېنىم لەززەتتە ئويغاندى سەھەر بۇلبۇل ناۋاسىدىن .

كۆرۈرمەن كۆكلىگەن يانتاق ، كۆزۈمگە بىباھا بوستان ،
ئېسىلدۇر ئول مالامەتلىك خۇنۇك قەسىرىڭ باھاسىدىن .
كېلىپ مەن خاھىشىم بىرلە ئۇ شۇل سەھرادا يايراشقا ،
نەسىپ پەگادا جاي تۇتسام ئىدىم ئىشق بىناسىدىن .
خېنىم قىز خالىماس ھەرگىز خېنىملىقنى قەپەس ئىچرە ،
سۆيەرمەن يايرىسام يۇرتىڭ بۇ كەڭ سەبزە دالاسىدىن .

— جاڭگالنى ياڭرىتىۋەتتىلە ، — ناخشا تۇگەش بىلەن تەڭ يېتىپ كەلگەن مېيمخان خېنىم قىزنى قۇتلۇقلىدى .
— جاڭگال دېمىسىلە ، كۆڭلۈمگە كېلىدۇ . باغۇ بوستان دې-سىلە ، — دېدى خېنىم قىز ئورنىدىن تۇرۇپ ، لېكىن ئۇ ۋىللىدە قىزارغانىدى .
— توغرا ، باغۇ بوستان ! — دېدى مېيمخانمۇ قىزىرىپ ۋە تېرىپ كەلگەن بىر قولتۇق ئوتۇننى ئوچاق ئالدىغا تاشلاپ ، — ئۆزلىرىڭ چۈشەنچىسى ھەرقانداق ۋاقىتتا مېنىڭكىدىن چوڭقۇرراق .
— ماڭا قارىغاندا ئۆزلىرى قاۋۇلراق . قارىسىلا ، بىردەمىڭ ئىچىدە شۇنچىۋالا ئوتۇن تېرىپ كەپتىلا !
— مېنىڭ قاۋۇللۇقۇم ئەمەس ، بۇ يەردە ئوتۇن ئادەمنىڭ ئەقلى ھەيران قالغۇدەك كۆپ ئىكەن .
مېيمخان ئوت ياقتى . ئوت يېلىنجاپ چاراسلاپ كۆيۈشكە باشلىدى . ئىككىسى بۇگۇن باشلانغان يېڭى تۇرمۇشتىن ھۇزۇرلە-نىپ ئولتۇرغاندا كىرىم يېتىپ كەلدى .
— خۇش خەۋەر ، خۇش خەۋەر ! — دېدى ئۇ ھاياجانلانغان ھالدا ، — ئەتراپتا مالچىلار بار ئىكەن . موللاممۇ ، ساتارچى ھاپىز-لارمۇ بار ئىكەن ، تويغا دەپ چىللاپ قويدۇم ، ھازىر كېلىدىغان بولدى .
— نېمە دەۋاتىدىغاندۇ ؟ — خېنىم قىز قىزىرىپ يۈزىنى ئەپقاچقاندەك قىلىپ يەرگە قارىۋالدى .

— ياخشى گەپ ! — دېدى مېيمخان خۇشلۇقىنى ئىچىگە يوشۇرالماي .

— جامائەتنىڭ بولغىنى ياخشى ، جاڭگال بولسىمۇ مۇسۇلماڭ-چىلىقنىڭ قائىدىسىنى ئادا قىلىدىغان بولدۇق ، — دېدى كېرىم مەمنۇنلۇق بىلەن .

ئىككى مالچى ، ئىككى ھاپىز ، ئىككى ئايال يېتىپ كەلدى . ئۇلارغا زىلچا ـ گىلەم كەتمەيتتى . يامغۇر سۈيىدە چايقىلىپ قۇياش نۇرىدا تاۋلىنىپ تازىلانغان پاكىز شۇاقلىقلار ئۇلارغا شاھانە بىسات بولاتتى . ئاياللار خېنىم قىزنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالدى . ئۇلار ئۆز گېپىنى قىلىشاتتى .

بىر ئاقساقال بوۋاي كەلدى . ئۇنى ياشراق بىرى باشلاپ كەل-گەنىدى . ھەممە ئادەم بىردەك ئورنىدىن تۇرۇپ بوۋايغا سالام بەرگەندىن كېيىن : «كەلسىلە موللام ، يۇقىرى ئۆتسىلە !» دېيىشىپ ھۆرمەت كۆرسەتتى .

— ئەي ھۆرمەتلىك ئۇستاز ! — دېدى مالچىلاردىن بىرى پاتمە قىلىپ بولغان بوۋايغا قاراپ ، — مۇبارەك قەدەملىرىنى قەيەردىن سورايمىز !

— ھەي بالام ، سەن سورىما ، مەن ئېيتماي . مەن يۇرىمەن ئالەمگە پاتماي ، يىراق تاغنىڭ نېرىسىدىن ، شار توقاينىڭ[1] بېرىسى-دىن ، قوي قوزىسىنى پۇراپ تاپقاندەك ، ساۋاب ئىشنى سوراپ تاپقاندەك ، بوز يىگىتنىڭ تويىنى ، قىزنىڭ ئالتۇن بويىنى كۆرەي ، ئۇلارغا بەخت تىلەي دەپ كەلدىم ! — دېدى بوۋاي راۋان سۆزلەپ .

— باركاللا ئۇستاز ، خۇدايىم يەتكۈزۈپتۇ ! — دېيىشتى مال-چىلار خۇشال بولۇشۇپ .

— بوز يىگىتمىز مېيمخان بىلەن ئالتۇن بويلۇق خېنىم قىز ئۆز ئىختىيارى بىلەن جانابي ئۇستازنىڭ پاتمەسىگە موھتاج ! مالال كەلمىسە ، نىكاھ ئوقۇپ قويغان بولسىلا !

— مەن بېخىلدۇرمەن ! — دېدى ئۇستاز ساقىلىنى سىلاپ

① ئۆرتەڭ ئاغزىدىكى بىر توقاينىڭ ئاتىلىشى .

تۇرۇپ ، — شۇنىڭ ئۈچۈن بېخىلدۇرمەنكى ، ھەشەمەت ئارىلاش-قان ، قاتمۇقات زىبۇ زىننەتلەرگە ئورالغان ، ئابرۇي قىلىپ ناغرا - سۇنايلار چېلىنغان ، پۇل - مالنى كۆزلەپ سۈيىقەستلەر بىلەن تولغان توي - مەرىكىدە پاتمەگەھەرگىزمۇ قول كۆتۈر-مەيمەن !...

— بىزنىڭ بۇ تويىمىز ساپتىن ساپ ، ئاقتىن ئاق ، ئىككى يۈلتۇز جۈپ كەلگەن ، ھەممە ئادەم خوپ كۆرگەن ، مېھمانلىرى كۆپ كەلگەن ، ئىشق سەھراسىدا چىن مۇھەببەت بىناسىنى قۇرۇپ ئۆتكۈزۈلگەن ھالال توي . پىر - ئۇستازنىڭ ساخاۋەتلىك دۇئاسىنى تىلەيمىز ! — دېدى كېرىم قوللىرىنى كۆكسىگە ئېلىپ .

ئۇستاز كېكىردەكلىرىنى قىرىپ پاتمە ئوقۇپ بولغاندىن كې-يىن قىز - يىگىتتىن بىر - بىرلەپ رازىلىق سورىدى .

— ئۆزلىرىكى ، ھېزىم ئاخۇنۇمنىڭ ئوغلى مېيىمخان ، چاھار شەرئى ئۆمۈر بىرلە ، تۆت مۇسۇلماننىڭ گۇۋاھلىقى ئالدىدا مەرھۇم ئامانشا بەگنىڭ سۇلبىيە قىزى خېنىم قىزنى ئىككى دۇنيالىق ھەق نىكاھلىرىغا قوبۇل قىلىپ ئالدىلىمۇ ؟

— ئالدىم ، — دېدى مېيىمخان .

— ئۆزلىرىكى ، مەرھۇم ئامانشا بەگنىڭ سۇلبىيە قىزى خې-نىم قىز ، چاھار شەرئى ئۆمۈر بىرلە تۆت مۇسۇلماننىڭ گۇۋاھلە-قى ئالدىدا ئۆز رازىلىقلىرى بىلەن ھېزىم ئاخۇنۇمنىڭ ئوغلى مېيىم-خانغا ئىككى ئالەملىك خاتۇنلۇققا تەگدىلىمۇ ؟

خېنىم قىز دەرھال جاۋاب بېرەلمىدى . ئۇ ئىزا تارتىپ يەرگە قارىۋالغانىدى . ئايالار شۇڭىرلاشقا باشلىدى . ئۇستاز يەنە سورىدى :

— ئىرادىنىڭ بىر قانىتى غەيرەت ، بىر قانىتى جۈرئەت . غەيرەت قىلىپ بۇ يەرگە چىققانىكەنلا ، جاۋاب بېرىشكىمۇ جۈرئەت قىلسىلا . ئىككى ئالەملىك خاتۇنلۇققا تەگدىلىمۇ ؟

— تەگدىم ! — دېدى خېنىم قىز .

— مۇبارەك بولسۇن !

تەرەپ ـ تەرەپتىن مۇبارەكلەشكەن ئاۋازلار ئاڭلاندى . كېرىم تۇزغا چىلانغان ئىككى بۇردا نانىنى ئەكېلىپ ، قىز بىلەن يىگىتنىڭ ئاغزىغا سالدى . قىزغىن بارىكاللا كۆتۈرۈلدى . يۆلەن باشلاندى . ناخشا ۋە بارىكاللا سادالىرى ئۆرتەڭ ئىچىنى جاراڭلىتىۋەتتى . بىر قويچى سويۇپ تەييارلىغان قوي گۆشىنى يەتكۈزۈپ كەلدى . پارچىلاپ قازانغا سالدى ، گۈلدۈرلىتىپ ئوتلار قالاندى .

كېرىم ساھىبخانا سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چۈشۈپ قوشاق قېتىپ سۆزلىدى :

بىز بۇ تاغ ئىچى يۇلغۇنلۇقنى ئۆي قىلدۇق ،
قاتتىق ـ قۇرۇق بولسىمۇ ھالال توي قىلدۇق .
دوستلارنىڭ كۆڭلىنى شاد قىلدۇق ،
دۈشمەنلەرنى مات قىلدۇق !
خوش قېنى... بارىكاللا ، ھۇ بارىكاللا !...

بارىكاللادىن كېيىن كېردىم كۈيئوغۇلنى سالامغا ئېلىپ كەلدى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، كۈيئوغۇل سالامغا كەلدى خۇدا يولدا ، — دېدى ئۇ سالام بېرىپ .

— ۋەئەلەيكۇمئەسسالام ، خۇدا يار بولسۇن ! — دېدى كۆپچىلىك .

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ، كۈيئوغۇل سالامغا كەلدى ئاتىسى بىلەن ئانىسىغا !

— ۋەئەلەيكۇمئەسسالام ، ئاتىسى بىلەن ئانىسى يار بولسۇن !

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ، كۈيئوغۇل سالامغا كەلدى قېرىنداشلىرىغا !

— ۋەئەلەيكۇمئەسسالام ، قېرىنداشلىرى يار بولسۇن .

— خوش قېنى... ھۇ بارىكاللا !...

ئاياللار خېنىم قىزنى باشلاپ كەلدى :

— كېلىن قىز سالامغا كەلدى قېينىتىسى بىلەن قېينانىسىغا !
— قېينىتىسى بىلەن قېينانىسىنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ ، دۇ-ئاسىنى ئالسۇن . بېشى باش ، ئايىغى تاش بولسۇن ، ئەتىگەن تۇرۇپ ئىشىك ـ تۆشۈكنى ئاچار بولسۇن ، كۈل بىلەن چىقىپ سۇ بىلەن كىرەر بولسۇن ، توققۇز ئوغۇل بىر قىزلىق بولسۇن ، قوتاندا قويلۇق ، ئېغىلدا كالىلىق بولسۇن . تۇڭى يېيىلغان ، ئۇچى ئۇزار-غان بولسۇن ، قېنى خوش··· ھۇ باركاللا !···
ئارقىدىنلا ساتار بىلەن داپ تەڭكەش قىلىنىدى . ساتاردىن ئۇرغۇپ چىققان سادالار يۈرەكلەرنى تىترىتەتتى .
كېرىم ئوتتۇرىغا چۈشۈپ ناخشا ئېيتىپ ئۇسسۇل ئويناشقا باشلىدى :

باراي دېسەم ، بارماڭ دەيدۇ ، مەيلىم ئۆزۈمنىڭ ،
قانچە جاپا چەككەن بىلەن يارىم ئۆزۈمنىڭ ،
ئېگىز ـ ئېگىز تاغ باشىدا چىراغ كۆيەدۇر ،
چىراغ ئەمەس يارنىڭ ئوتى ، يۈرەك كۆيەدۇر···

كېرىم ناخشىنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن ، تەزىم قىلىپ يىگىت بىلەن قىزنى ئۇسسۇلغا تارتتى . كۆپچىلىكنىڭ رىغبىتى ئارقىسىدا مېيىمخان بىلەن خېنىم قىز ئوتتۇرىغا چۈشۈپ ئۇسسۇل ئويناندى .
توي ئاخىرلاشتى .
— موللازەيدىننى كۆرەي دېگەندىلە ، كۆردىلىمۇ ؟ — دېدى كېرىم ئەل تارقىغاندىن كېيىن ، ماھىم قىزنى ئاگاھلاندۇرۇپ .
— نېمە ، موللازەيدىن كەلگەنمۇ ؟ ! — ھەيران بولغان خېنىم قىز كېرىمگە قاراپ قېتىپلا قالدى .
— نىكاھ ئوقۇغان موللام شۇ ، ئۇ يەنە تويىنىڭ ئىگىسى ، ئۆزلىرىگە قېيناتا . بۇنى ئاڭلاپ قىز تېخىمۇ ھەيران قالدى .

8

ممانشا بەگ بۇگۈن دەرۋازىدىن ئېيىقتەك چىرقىراپلا كىرىدى . ئۇنىڭ ئاچچىق ئاۋازىدىن ئۇجمە شېخىدا ۋېچىرلىشىۋاتقان قۇشقاچلار ئۇركۈپ ئۇچۇپ كەتتى .

— كۆزىڭىزنى قىزارتىپ تېخىچە يىغلاپ ئولتۇرامسىز ، يىغدىن نېمە پايدا ؟ — دېدى ئۇ شالىنى چېچىپ ، — يىغلاپ كۆزىڭىزنىڭ گۆھىرى ئېقىپ كەتكەن بىلەنمۇ پايدىسى يوق . ئۇنىڭ ئورنىغا بالىنى ئىزدەڭ ، ئىنىم ئامانشادىن تەۋەررۈك قالغان بالىنى كۆزۈمگە كۆرسىتىڭ . بالىنى ئازدۇرغان ئەسكىلەرنىمۇ تاپتۇرۇپ تېرىسىنى تەتۇر سويدۇرۇڭ ! پۇتۇن مال ـ مۈلۈك ، پۇتۇن تەئەللۇقات تۇغقىپ كېتىدىغان ئىش بولسىمۇ ، ئايىماي سەرپ قىلىپ ، يۈزىمىزنى كۆتۈرۈپ يۈرگۈدەك بىر ئىش قىلىڭ . شۇنى بىلىپ قويۇڭكى ، بىزگە ھازىر پۇل ـ مال كېرەك ئەمەس ، كۆتۈرۈپ يۈرگۈدەك يۈز كېرەك .

خانكۆچە خېنىم ھەرە چېقىۋالغاندەك قىزىرىپ ئىششىپ كەتكەن كۆزلىرىنى يوشۇرغاندەك قىلىپ يەرگە قاراپ جىم تۇراتتى . ممانشا بەگ ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتكۈچە قانچە قېتىم ھومىيىۋېلىپ كۆرپىگە ئولتۇرغاندىن كېيىن ، چاققانلىغىنا زىلچا خۇرجۇندىن تۆت ـ بەش يامبۇنى گىلەمگە تۆكۈپ ، سۆزىنى داۋام قىلدى :

— ئەتىلا يولغا چىقىڭ . مەنمۇ بىللە بارىمەن . ۋاقىت سوزۇلمىسۇن ! تۇرپان ئامبىلىغا ئەرز قىلىپ بالىنى يولدىن ئازدۇرغانلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىشنىڭ ئامالىنى قىلمىساق ، بېشىمىز كۆتۈرۈلمەيدۇ !...

ئەتىسى خانكۆچە خېنىم بىلەن ممانشا بەگ تۇرپان يامۇلىغا كەلدى . ئېلاخۇن زىلچا خۇرجۇننى كۆتۈرۈپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن سوڭدىشىپ كېلەتتى . داتاڭ خوجىسى لوزۇڭ ئۇلارنىڭ ئالدىنى توستى . ممانشا بەگ سالام بېرىپ ئامانلىق سورىغاندىن كېيىن ،

هال ئېيتتى :
— بىز زۆرۈر ئىش بىلەن كېلىۋىدۇق . تولىمۇ زۆرۈر ئىش . ئامبال دارىن بىلەن كۆرۈشتۇرۇپ قويغان بولسىڭىز !
— ھە ، ھە... نەدىن كەلدىڭىزلەر ؟ — لوزۇڭ بىر مېھمانلار-غا ، بىر خۇرجۇن كۆتۈرگۈچىگە قاراپ ھەجايدى .
— لۇكچۇندىن چىقتۇق . دارىنغا ئېيتىدىغان دەردىمىز باز ئىدى . كۆرۈشتۈرۈپ قويغان بولسىڭىز .
— شۇنداق قىلغان بولساقمۇ بەك ياخشى بولاتتى ، بىراق بۇ يېقىندىن بېرى دارىننىڭ مەجەزى يوق . ئۇچ كۈنگىچە ھېچكىم بىلەن كۆرۈشەمەيمەن دېگەن... بۇنى... قانداق قىلساق بولار-كىن ؟ — دېدى لوزۇڭ بېشىنى تاتىلاپ .
— بىزنىڭ ئىشىمىز بەك زۆرۈر ئىدى ، — مەمانشا يەكتەك پېشىنى قايرىپ يانچۇقىدىن بىر سەر تەڭگە چىقىرىپ لوزۇڭغا ئۇزاتتى . پۇلنى كۆرگەن لوزۇڭ خۇددى قارماقتىكى سازاڭغا ئېتىلغان بېلىقتەك كېلىپ تەڭگىنى ئالدى ـ دە ، دەرھال يۈمشاپ جاۋاب بەردى :
— ئەگەر شۇنچە زۆرۈر ئىش بولسا قېنى مەن بىر ئامال قىلىپ كۆرەي .
لوزۇڭ خۇددى قانتى سۇنغان قاغا قانىتىنى سۆرەپ ماڭغان-دەك ، ئىككى قولىنى ئارقا تەرىپىدە پۇلاڭلىتىپ يورغىلىغان پېتى ئىچكىرى كىرىپ كەتتى . ئۇ چارەك سائەتتىن كېيىن قايتىپ چىققاندا كالتەك تۇنقان ئالتە يايى پەيدا بولۇپ ، داتاڭ ئالدىدا ئىككى سەپكە بۆلۈنۈپ ئورۇن ئالدى . ئاندىن ئۆچكە ساقال ، يوغان قورساق ، تەرى يامان تۇڭچى چىقىپ يايىلارنىڭ باش تەرىپىدە تۇردى . يەنە ئىككى خىزمەتچى جوزا ـ بەندىڭ كۆتۈرۈپ چىقىپ ئوتتۇرىغا قويدى . جوزىغا شەلپەر يېيىپ ئۇنىڭ ئۇستىگە سىيادان ، يۇڭ قەلەم ، ئادەم چاقىرىش چەنزىسى ۋە سوراق قىلغاندا ئادەم چۆچۈتۈش ئۈچۈن جوزىغا ئۇرىدىغان تاختا قاتارلىقلارنى رەتلىك قويدى . ئامبال ئولتۇرىدىغان چاسا بەندىگە قىزىل نېپىز كۆرپىچە

تاشلاپ تەق قىلدى . ئاندىن داتاڭنىڭ ئوتتۇرا ئىشكى ئېچىلدى . «دادىن شاڭتاڭ !» دېگەن بىر ئاۋاز ئاڭلىنىش بىلەن دۇمباق چېلىندى . قىزىل پۈپۈكلۈك تەقىيە كىيگەن بىر تال چاچلىق ئامبال داغدۇغا ئىچىدە سىپايە قەدەم تاشلاپ چىقىپ ، ئۆز ئورنىنى ئالدى ۋە ئەتراپقا بىر قۇر نەزەر سېلىپ چىققاندىن كېيىن ، دەۋا-گەرلەرگە سۆز ئاچتى . تۇڭچى ئۇنىڭ سۆزلىرىنى بىرمۇ بىر تەر-جىمە قىلىپ بېرەتتى .

— خېنىم ، بېگىم قانداق زۆرۈر ئىش بىلەن كېلىپ قالدىڭىز ؟

— بىزنىڭ بېشىمىزدىكى ئىش بەك ئېغىر ، — دەپ داد ئېيتتى خانكۆچە خېنىم كۆزلىرىدىن تارام ـ تارام ياش تۆ-كۈپ ، — بۇ ئىش توغرىسىدا ئۇلۇغ دادىن بېشىمىزنى سىلاپ رەھىم قىلمىسا باشقا ئامالىمىز قالمىدى .

— يىغلىماستىن ئوچۇق سۆزلەڭ ! قولىمىزدىن كېلىشچە ياردەم قىلۇرمىز .

— يالغۇز بىرلا قىز ئىدى . بالىنىڭ ئاتىسى ئالەمدىن ئۆتـ-كەن ، — دېدى خانكۆچە ئاغزىنى ئۇمچەيتىپ يىغلامسىراپ ، — بىر گادايىنىڭ بالىسى قىزىمىزنى يولدىن چىقىرىپ ، ئەپچېپ كېتىپ بىزنى يەرگە قارىتتى . ھازىر بىز يۈزىمىزنى كۆتۈرۈپ يۈرەلمەيۋاتىمىز . ئۇ گادايىنىڭ بالىسى مۇنداقمۇ يامان بولامدۇ ؟ شۇ ئازغاشتۇرمىسا بىزنىڭ قىزىمىز ئۇنداق ئىشلارنى قىلمىدىغان بالا ئەمەس . دادىن رەھىم قىلىپ بالىمىزنى يولدىن چىقارغان گاداي بالىسىنى تۆتتۇرۇپ كېلىپ ، كۆزىمىزگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ ئۆلۈمگە بۇيرۇپ بەرمىسە دەردىمىز چىقمايدۇ !

— يامان بوپتۇ ، يامان بوپتۇ ! — دېدى دادىن ئىچىنى ئاغرە-تىپ ، — بۇ ئىش قاچان بولغان ؟

— بۇگۈن ئونىنچى كۈنى .

— سىز ئۆيدە يوقمىدىڭىز ، نېمىشقا مۇنداق ئىش سادىر بولىدۇ ؟

— بىز قاتتىق ئۇخلاپ قاپتىمىز ، تاڭغا يېقىن بولغان ئىش .
— بۇ ئىش بەك سەت بوپتۇ ، لېكىن ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىش قانداق بولۇركىن ؟
— ياق ، ياق ، ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلمىسا بىز زادى رازى بولمايمىز . بۇ ئىش بىزگە ئۆلۈمدىنمۇ قاتتىق تەگدى . بىز دېگەن نەچچە ئەۋلاد ۋاڭ جەمەتى بولۇپ كەلگەن خەق . بۇ ئىش بىلەن يۇرتتا يۈز ـ ئابرۇيىمىز تۆكۈلۈپلا كەتتى . ئەگەر ئۇ گادايىنىڭ بالىسىغا ئۆلۈم جازاسى بېرىپ يۈزىمىزنى يورۇق قىلمايدىغان بولـ سىلا ، شۇ ئۆلۈمنى بىزگىلا بەرگەنلىرى تۈزۈك ! — دېدى خانكۆچە قەتئىي تەلەپ قىلىپ .
— بۇ قېيىن ئىش . شۇنداق بولسىمۇ يولىنى ئىزدەپ كۆرەر ـ مىز . لېكىن ، خۇن ئىشى ئەرزان توختىماسمىكىن ؟
— ئات بېشىدەك ئالتۇن كەتسىمۇ بىز تەييار ! — دېدى مىمانشا بەگ مەيدىسىگە ئۇرۇپ . ئامبال لەپپىدە ئۇنىڭغا قاراپ قويۇپ :
— بۇ كىشى كىم بولىدۇ ؟ — دەپ سورىدى .
— بۇ كىشى قىزنىڭ چوڭ ئاتىسى بولىدۇ ، — دېدى خانكۆچە .
— ھى ـ ھى ، خېنىم ئۆزلىرىگە··· ھى ـ ھى···— دېدى تۇڭچى ھەجىيىپ ، — تۇڭچى دېگەن شەھەردە يېرىم ئامبال . تۇڭچى بولمىسا ئۆزلىرىنىڭ دادلىرى ئامبال دارىنغا تېگىل بولمايـ دۇ . دارىنىڭ سۆزلىرى ئۆزلىرىگە ئاڭلانمايدۇ··· ھى···ھى··· بۇگۈن مەن توققۇز يولۇاس ، بىر كالىنىڭ كۇچىدىنمۇ جىق كۇچ چىقاردىم ، ھى···ھى···
ئىلاخۇن تۇڭچىغا ئىككى سەر تەڭگە بەرگەندىن كېيىن ، تۇڭـ چى يەنە سۆزلەپ :
— گۇڭسى (ئالاقە) يېزىش ئاسان ئىش ئەمەس ، گۇڭسىنى كاتىپ يازىدۇ . يېزىشتىن بۇرۇن بىر ئاش پىشمىغىچە تاش سۇر ـ

كەپ قەغەز سىلىقلايدۇ ، ئاندىن سىياھدانغا سىياھ ئېزىدۇ ، ئاندىن يۇڭ قەلەمنىڭ ئۈچىنى چىشلەپ تىلى بىلەن يۇمشىتىدۇ . ئاندىن خەتلەرنى بىر دانە ، بىر داننىدىن يازىدۇ . بۇ ئىشلار ئاسان ئەمەس ، كاتىپقا قاراپ قويماسلىق ، گۈڭسى ۋاقتىدا يېزىلماسمىكىن خېنىم ؟ — دېدى .

— ئىككى سەر بېرىلسۇن .

— كاتىپقا قاراپ قويغانلىرى بەك ياخشى بولدى ، — دېدى تۈڭچى يەنە خۇشامەت قىلىپ ، — سەمىلىرىگە سىلىپ قويىدىغان يەنە بىر مۇھىم ئىش ، تامغا دېگەن ناھايىتى چىڭ يەردە تۇرىدۇ . يەنە كېلىپ بىر ئادەمنىڭ قولىدا ساقلىنىدۇ . ئەگەر تامغىچىغا قاراپ قويمايدىغان بولساق ، دېگەن ۋاقتىدا تامغا بېسىلماي كاشىلا قىلارمىكىن ؟

— ھىم ، بىر سەر !

— يەنە بىر مۇھىم ئىش ، ئۇنتۇپ قالغىلى تاس قاپتىمەن ! — تۈڭچى پېشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — ئەگەر يايلارغا قاراپ قويمىساق ، قاچقۇننى تۇتقاندا بوش تۈتۈپ قاچۇرۇپ قويمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ ، خېنىم…

— ھەممىدىن بەكرەك ئەنسىرەۋاتقان بىر ئىش ، — دېدى تۈڭچى كۈچۈكتەك ئەركىلەپ ، — گۈڭسىنى ئۇرۇمچىگە يايلار ئېلىپ ماڭىدۇ . ئۇلار يولدا قار ـ يامغۇر ، جۇدۇن ـ چاپقۇنغا قارىماي ماڭىدۇ دېسىلە ، ئەگەر ئۇلارغا قاراپ قويمايدىغان بولساق ، ئۆتەكلەردە يېتىۋېلىپ ئىشنى ئارقىغا سۈرۈپ قويامدىكىن خېنىم ؟

— ھە ، بىر سەر پۇل بېرىلسۇن .

— پۇل تۇگەپ قالدى ، — دېدى ئېلاخۇن يان خالتىسىنى سىلاپ .

— پۇل تۇگەپ قالدىمۇ ؟— چۆچۈپ ئېلاخۇنغا قارىغان خانكۆچە خېنىم چاچ تەكگىسىدىن بىرنى ئاجرىتىپ تاشلاپ بەردى .

9

پارچە ـ پۈرات كاتىپ بولغاندىن كۆرە ، ئامبال بول دېگىنى راست سۆز . ئامبال بولدۇڭمۇ ھەممە ئىش ئوڭاي . ئالدىغا كەلگەنى لوق ـ لوق ئېلىپ ، تۈرخۈندىن ئىسىنىمۇ چىقارماستىن يەپ يېتىۋېرىدۇ . تۆڭچى ، كاتىپ بولغانلارغا لوق ـ لوق نەرسە يوق . ئۇلار كالپۇكىنىڭ بىر قات تېرىسى سويۇلغۇچە سۆزلەپ ، بىرقانچە قېتىم چىراي سارغايتقاندىلا ئاندىن ئازراق نەرسىگە ئىگە بولۇشى مۇمكىن ، يايى دېگەنلەر تېخىمۇ شۇنداق . ئۇلار يامۇلدا ياتقان چاغلىرىدا خۇددى ھويلا باقار ئىتقا ئوخشاش بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭدا تۆگۈلۈپ يېتىشىدۇ . سۆڭەك چىقسا غاجاپ ، قان چىقسا يالىشىدۇ . ئۇلارنىڭ يامۇل ئىچىدىكى كۈنى ھەقىقەتەن ناچار .

لېكىن ، ئۇلار يېزا ـ سەھرالارغا چىقتىمۇ خۇدانىڭ بەرگىنى شۇ ، ھەر بىرى بىردىن يولۋاس ، بىردىن بۆرە ، دوپپىسىنى ئېلىپ كەل دېسە ، كاللىسىنى كېسىپ كېلىدىغانلارمۇ يەنە شۇلار . «ئامـ بالدىن تۆڭچىسى يامان ، بەگدىن دورغىسى» دېگەندەك سۆزلەرنىڭ كېلىپ چىققانلىقى ھەرگىز ئاساسسىز ئەمەس .

خېنىمنىڭ سوۋغاتلىرىنى لوق ئالغان ئامبال بىر تاۋاق قېتىق يالىۋالغان مۇشۇكتەك راھەتلىنىپ سوزۇلۇپ ياتاتتى . ئۇنىڭ بەددـ لىگە «يايىلار چىقىپ قاچقۇنلارنى تۇتۇپ كەلسۇن !» دېگەن بىر جۈملە سۆزنى قىلدى ، خالاس .

دۇنيادا پۇل تېپىشنىڭ بۇنىڭدىن ئاسان يولى بولمىسا كېـ رەك . بۇ يولنى ئامبال دارىنلا ھەممىدىن چوڭقۇر چۈشىنەتتى .

بۇيرۇققا بىنائەن يامۇلدىن ئالتە يايى ئاجرىتىلدى . ئابدۇل ئىسمىلىك بىرى يايىلارغا باشلىق قىلىپ تەينىلەندى . ئۇلارنى يولغا سېلىش ئالدىدا :

— قەيەردە بولسا شۇ يەردىن تۇتۇپ كەلتۈرۈڭلار ، ئاسمانغا چىقىپ كەتكەن بولسا تاپىنىدىن ، يەرگە كىرىپ كەتكەن بولسا كوكۇلىسىدىن تارتىپ چىقىرىڭلار ، — دەپ قاتتىق بۇيرۇق

بېرىلدى .

يايلار مىنىدىغان ئات دەپ يۇرت - يۇرتقا ئالۋان چۈشتى . ئەمما يۇرت خەلقى ئۇلارغا قانداق ئات بېرىدىغانلىقىنى ئۆزلىرى ياخشى بىلەتتى . چۈنكى ، يايلار ئات مىنىشنى بىلگەن بىلەن ئات بېقىشنى بىلمەيدىغان ، خەلقنىڭ ئېتىنى ئۆلسە تۆلىمەيمەن ، يىقىلسا يۆلىمەيمەن دەپ مىنىدىغان بولغاچقا ، دېھقانلار ياخشى ئاتلىرىنى بەرمەيتتى . ئەگەر يۇرۇشلۇك ياخشى ئاتلارنى بەرسە ، ئۇلارنى كېرەكتىن چىقىرىۋېتىدىغانلىقىنى يۇرت خەلقى ئوبدان بىلەتتى . شۇڭا ، ئۇلار خۇددى مەسلىھەتلىشىۋالغاندەك پۈتىنى يۆتكەشكىمۇ ھالى قالمىغان قېرى ئايغىر ، قېرى بايتاللارنى ، ئورنى - ئورنىغا سەكرەپ ئۆزىنى ئۇيراتمايدىغان سوك - سوك ئاتلارنى ، ماڭسا قورسىقى غولدۇرلايدىغان قىرچاڭغۇلارنى بېرەتتى .

ئالتە ئات تەييار بولدى . يايلار يولغا راۋان بولۇشتى .

بۇلار بىر كۈنلۈك يولنى ئىككى كۈندە بېسىپ ، سەھرامۇ سەھرا ، يېزىمۇ يېزا ئات سوكۇلدىتىپ قاچقۇنلارنى ئىزدەشتى .

ئۇ چاغلاردا زامان باشقىچە ئىدى . يامۇلغا ، ھۆكۈمەت ئىشىغا ئانچىكىم ئارىلىشىپ قالغان كىشىلەر بىرەر ئىش بىلەن يېزا - سەھرالارغا چىقسا ، گويا باشقىچە دۇنياغا بېرىپ قالغاندەك ھېس قىلىشاتتى . يېزا - سەھرالار ۋە ئۇ يەردىكى ئادەملەر ئۇلارنىڭ كۆزىگە كۆلدەك تىنچ ، قويدەك ياۋاش ، كالىدەك مۆمىن كۆرۈنەتتى . شۇڭا ، ئۇلار ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈپ ، ئېگىز - پەس ۋارقىراپ ، پەلىپىتىش سۆزلەپ چالۋاقاپ كېتىشەتتى . ئۆزلىرىچە ، ھەممە ئادەم بىزگە بويسۇنىدۇ ، بىزگە خوش دەيدۇ ، بىزدىن قورقىدۇ دەپ ئويلايتتى . لېكىن ، ئۇلار مەھەللىدىن كەتسىلا ، بىزار بولغان خەلقنىڭ خۇش بولغىنىدىن ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئىسرىق سېلىپ ، خۇدايىم ئۇلارنى ئىككىنچى كۆرگىلى نېسىپ قىلمىسۇن دەپ دۇئا - تىلەك قىلىدىغانلىقىنى ئەسلا چۈشەنمەيتتى .

يايلار ئىز ئىزدەپ ئۆرتەڭگە ماڭغاندا ، ئۇلارغا يەنە ئىككى كۈچ قوشۇلدى . ئۇلارنىڭ بىرى ھىداشا بەگ ، يەنە بىرى بالىخان

بەگ ئىدى . ئۇلار ئۆزلىرىنى مېيىمخانىنىڭ رەقىبى دەپ ھېسابلايتى. تى . شۇڭا ، ئۇلار يايلارغا ياردەملىشىپ ، مېيىمخانىنى تۈتۈپ باغلاپ ئۆچ ئالىمىز دەپ پىدائىي بولۇشقانىدى .

ئابدۇل سەككىز كىشىلىك ئەترەتنى باشلاپ ئۆرتەڭگە چىقىپلا تېخىمۇ ھەددىدىن ئاشتى ، ئەيمەنمەستىن ئۆزىنى «ئابدۇل باتۇر» دەپ ئېلان قىلدى . ئۇنىڭ ئادەملىرىمۇ شەرتسىز بويسۇنۇپ قانداق بويرۇق بەرسە ، شۇنداق ئىجرا قىلاتتى .

— ئاختۇرۇڭلار ! ئادەمزاتنىڭ ئۇرۇقى بولسىلا چەمبەرچاس باغلاپ ئالدىمغا كەلتۈرۈڭلار !— ئۆرتەڭ ئاغزىغا كىرىپ ئۇچرىغان تۇنجى چاتقاللىقتا ئابدۇل باتۇر ئاتتىن چۈشتى ـ دە ، ئادەملىرىگە ۋارقىراپ بۇيرۇق قىلدى . ئۇنىڭ ئادەملىرى تەرەپ ـ تەرەپكە تارقىلىپ چاتقاللىقنى ئاختۇرۇشقا باشلىدى .

— ئادەمزاتنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيدۇ .

— ئادەمزاتتىن دېرەك يوق !

يايلار بىر ـ بىرلەپ قايتىپ كېلىپ مەلۇم قىلىشقاندا ، خاتىرجەم بولغان ئابدۇل باتۇر شارقىراپ ئېقىۋاتقان ئېقىن سۇدا قول ـ يۈزلىرىنى يۇيۇپ ئوچۇملاپ سۇ ئىچتى . ھاردۇقى چىققاندىن كېيىن ، قىيا تاشنىڭ ئۈستىگە چىقىپ مەيدىسىگە مۇشتلىدى :

مېنىڭ ئېتىم ئابدۇل باتۇر ،
دۇشمەنلىرىم يىقىلىپ ياتۇر .
قولغا چۈشكەن دېۋىلەرمۇ
ياشىن تۆكۈپ بۇرنىنى تاتۇر .

ئۇنىڭ ئادەملىرى قاقاقلاپ كۈلۈشتى .

يامۇلدا ئۇ بىر بۇلۇڭدا تۇگۈلۈپ ياتىدىغان يايى بولۇپ ، ئېتى ئابدۇل قوتاز ئىدى ، ھېچكىم ئۇنى كۆزگە ئىلمايتتى ، ھازىر باتۇر بولۇپ قالدى . خۇدانىڭ قىسمەتلىرىگە گاھىدا ئادەمنىڭ ئەقلى يەتمەي قالىدۇ . ئۇنىڭ ھېچقانچە چوڭ ئالاھىدىلىكى يوق ، بىراق

ئاغزى يۇمشاق ، ئايىغى تېتىك ئىدى . لوزۇڭنىڭ ناسۇلى تۇگەپ قالغان بولسا ، يۇگۇرۇپ چىقىپ ناسۇال ئەكېلىپ بېرەتتى . ياغلىما گەپلەرنى ئاغزىدىن چۇشۇرمەيتتى . شۇنىڭ بەدىلىگە بۇ قېتىم ئالتە يايىغا باشلىق بولۇپ تەيىنلەندى . تۇنۇگۇنكى ئابدۇل قوتاز بۇگۇن ئابدۇل باتۇر بولدى . قايتىپ بارغاندا «باشلىق» دېگەن سۆزنىڭ ئەمەلدىن قالدىغانلىقىنى ئۇ بىلەتتى . لېكىن ، قولغا كەلگەن بۇ قىسقا پۇرسەتتە قىلىدىغانىنى قىلىۋالاي دەپ ئويلاتتى . شۇڭا ، ئۆزىنى باتۇر دەپ ئېلان قىلىپ ، كۆڭۈل ـ كۆكسى قانغۇچە قاقاقلاپ كۈلەتتى .

— هايت ، قېنى سەن جاپپار ! — دەپ ۋارقىرىدى .

— خوش ، مانا مەن تەييار ! — دېدى جاپپار ئىسىملىك بىر يايى . شۇ پەيتتە ھەرقانداق كىشى خوش دېمەي بولمايتتى . چۈنكى ، ئۇ ئۇچ كۈنلۈك بولسىمۇ باشلىق ـ دە…

— بۇ ئەتراپتا قويچىلار بار ، قاراپ كەلگىن ، پىشقان گۆشى بولسا ئېلىپ كەلگىن ، — دېدى .

— خوپ باتۇر ، مۇنداق ئىشلارغا مەن شاتۇر[1] ،— دېدى جاپپار ۋە بىر يايىنى ئەگەشتۈرۈپ كەتتى . ئابدۇل باتۇر خۇددى ئۆڭكۈر ئىچىدە زېرىككەن ئېيىق بالىسىدەك ئۇياقتىن ـ بۇياققا بىرقانچە قېتىم ئالچاڭلاپ مېڭىۋېتىپ بىردىنلا توختىدى ۋە ھىداشا بەگ بىلەن بالىخان بەگكە قاراپ :

— بۇ ئىككى شاتراق كىم ؟ — دېدى .

— بۇلار پىدائىي ، — دېدى بىر يايى .

— پىدائىي… ھا ـ ھا ـ ھا… پالۋانمۇ ، شاتراقمۇ ؟

—… ياق ، ياق ، بىز باتۇرغا يارەملىشىپ مېيىمخاندىن ئۆچ ئالغىلى كەلگەن ، — دېدى بالىخان بەگ ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ .

— ھا ـ ھا ـ ھا… بېشىڭدا بىر تال تۇكۇڭ يوق ، تاز خورازغا ئوخشايدىكەنسەن ، — ئابدۇل باتۇر بۇلارنى مەسخىرە قىلىپ خېلى ۋاققىچە كۈلدى .

---

① شاتۇر — چېۋەر ، چاققان ، ئايىغى ئىتتىك مەنىسىدە .

— ياق ، ياق ، بىز پالۋان ، ئەۋلادىمىز پالۋان ! بوۋىلىرىمىز ئۆز ۋاقتىدا كېپىش بەگنىڭ شەھىرىنى ئالغان !— بالىخان بەگ سۆزلەۋاتقاندا ئابدۇل ئۇنىڭ سۆزىنى قايرىۋېتىپ ، ئۆز ئادەملىرى-دىن بىرىنى چاقىردى :

— ھاي ، قېنى سەن زىپەر ! ماۋۇنى تۇت !

چاقماق تېزلىكىدە ئوتتۇرىغا چۈشكەن زىپەر قۇشتەك ئېتىلىپ بالىخان بەگنى تۇتتى - دە ، ئانچە كۈچىمەستىنلا يەرگە باستى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا ھىداشا بەگنىمۇ يانپاشقا ئېلىپ يەرگە ئۇردى .

— ھا - ھا - ھا... ھالىڭلار شۇمىدى ، جانسىز ئەخمەقلەر ؟ ئەمدى مەن سىلەرگە قىلاي بىر چاقچاق ، ھەر بىرىڭگە ئوندىن توقماق ! — ئابدۇل باتۇرنىڭ ئاغزىدىن بۇ سۆز چىقىش بىلەن يايىلارغا ئويۇن تېپىلدى . مۇنداق ئىشلارغا پەمى بار ، قولى چېۋەر يايىلار كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە بالىخان بەگ بىلەن ھىداشا بەگنى يەرگە باستى . بۇيرۇق بويىچە ھەر بىرىنىڭ يوتىسىغا ئون توقماق-تىن ئۇرۇپ بىر چەتكە سۆرەپ تاشلىدى . ئۇلار توقماقنىڭ زەربە-سىدىن ئالا - تاغىل توۋلاپ ناله قىلىشقا باشلىدى . «مۇشۇككە ئويۇن ، چاشقانغا قىيىن» دېگەندەك ، ئۇلارنىڭ ۋايساشلىرى بىلەن يايىلارنىڭ پەرۋايى پەلەك ئىدى . ئۇلار ئىچ ئاغرىتىشنىڭ ئورنىغا قاقاقلاپ كۈلەتتى .

— يۇرۇڭلار ! — دېدى ئابدۇل باتۇر ئاتقا مىنىپ . ئۇ ئەمدى جاپپار كەتكەن تەرەپكە قاراپ ئىچكىرىلەپ ماڭماقچى بولدى . بۇياق-تى ئۇچ يايىمۇ ئاتلىنىپ ئارقىسىدىن ماڭدى .

— بۇلارنى قانداق قىلىمىز ؟ — دېدى يايىلاردىن بىرى بەگ بالىلىرىنى كۆرسىتىپ . ئابدۇل باتۇر ئۇلارغا قارىماستىنلا :

— كارىڭ بولمىسۇن ، يولۇڭغا ماڭ ، ئۇلار قۇزغۇنغا يەم بولسۇن ! — دېدى - دە ، ئېتىنى دېۋىتىپ يۇرۇپ كەتتى .

ئات تۇياقلىرى يىراقلاشتى . ئۇزۇن ئۆتمەيلا تۇياق ئاۋازى پۈتۈنلەي ئۆچتى . تاغ ئىچى ئەسلىدىكى جىمجىتلىققا چۆكتى .

تاشتىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ ئېقىۋاتقان ئۆرتەك سۈيىنىك شاۋقۇنلىرى ئاڭلىنىاتتى .

— كەلمەيلى دېسەم ئۇنىمىدىك ، سېنىك كاساپىتىڭگە كەتتىم ، خوپ بولدى ! — دېدى بالىخان بەگ ئىڭراپ .

— تولا ۋالاقشىماي جىم ياتقىنا ، مىسباش تاز ! — دېدى ھىداشا بەگ قەھرى بىلەن ئۇنىڭغا ھوميىپ . ئۇ گويا بالىخان بەگنى بىر سىلكىشلەپلا ئۇجۇقتۇرۇپ تاشلىماقچى بولغانىدى ، بالىخان بەگ بوي بەرمەستىن تەك تاكاللاشتى :

— سەن جىم يات ، پاقا يالىۋەتكەن تاز ! — بۇ سۆز ھىداشا بەگكە ئېغىر تەگدى . ئۇ ئۆز بېشىدىكى تاتۇق ياڭىسىنى ئۆلگۈدەك يوشۇرۇپ ، ھېچكىمنىك ئۆزىنى «تاز» دەپ تىللىشىغا يول قويمايتتى . بۇگۈن بالىخان بەگدەك كەيمە تازنىك ئۇنى تاز دەپ تىللاشقا جۇرئەت قىلغانلىقى ئۇنىڭغا ھاركەلگەنلىكتىن ئۇمۇ تىل سالدى :

— ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە كەيمە تاز !

— سەنمۇ ئاغزىڭغا باق !

— ھۇ ، چىشى جىن !

— چىشى جىن دېگەن ئۆزۈڭ ! مولالازەيدىن سورىغاندا مەن ئەمەس دەپ جاۋاب بەردىم ، سەن جىم تۇردۇڭغۇ ! جىم تۇرغاندىكىن چىشى جىن دېگەن ئۆزۈڭ ! ئۆز ئايالىڭغا قارا چاپلاپ رەسۋا بولغانمۇ ئۆزۈڭ !

بۇلار تاياقنىك زەربىسىگە چىدىماي جاڭجاللىشىپ ، كونا ـ يېڭى يېغىرلىرىنى تاتىلاشتى . ئۇلار بىرى ـ بىرىدىن قېلىشمايتتى ، بالىخانىنىك كېيىنكى سۆزى — «ئايالىڭغا قارا چاپلاپ رەسۋا بولغانمۇ ئۆزۈڭ !» دېگىنى ھىداشانىك ئەجەللىك يېرىگە تەگكەنلىكتىن ، ئۇ چىداپ تۇرالماي قالدى .

— سەن تازنىك بېشىنى يانجىۋەتمەيدىغان بولسام ...— قولىغا يوغان بىر تاشنى ئالغان ھىداشا يوتىسىنى سۆرەپ بالىخان بەگكە يېقىنلىشاتتى . ئۇنىك ئەلپازى ناھايىتى يامان ئىدى .

— ماڭا يېقىن كەلمە ، يېقىن كەلمە ! — بالىخانمۇ قولىغا

تاش ئېلىپ ژارقىراپ بىر تەرەپتىن ئۇنى توسسا ، يەنە بىر تەرەپتىن يېرىمى يانجىلغان قوڭغۇزدەك پۇتىنى سۆرەپ ئۆزىنى قاچۇراتتى . بۇلار خېلى ۋاقىت قوغلاشتى . ئاخىرلاپ ۋايجان پۇتۇم دەپ قاقشاپمۇ قويماتتى . پېشانىسىدىن تەرلەر قۇيۇلدى . ئاخىر دەرمانى كەتتى .

— بولدى ئاداش ، غاڭزاڭنى بىر باسسىنا ، چېكىشىۋالايلى ! — دېدى ھىداشا بەگ چىشىنىڭ ئېقىنى كۆرسىتىپ .

بالىخان بەگ خاتىرجەم بولالمىدى . ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەيتتى .

— ئالداپ يېنىڭغا ئاپىرىۋېلىپ ئۇرغىلىمۇ ؟ — دېدى ئۇ ئارىسالدى بولۇپ .

بالىخان بەگ ئادەتتە ھىداشا بەگدىن قورقاتتى . چۈنكى ، ئۇ باي بالىسى بولغاچقا ، بالىخان بەگنى ماددىي جەھەتلەردە ئانچە - مۇنچە يارىدەم قىلىش ئارقىلىق ئۆزىگە قۇلدەك بويسۇندۇرۇۋالغانىدى . شۇڭا ، بالىخان بەگ ئۇنىڭغا ھېچقاچان بۇگۈنكىدەك تىل يانداۋۇرۇپ باقمىغانىدى . بۇگۈن يوتىسىغا تەگكەن توقماقنىڭ ئاچچىقىدا گەپ يانداۋۇرۇپ قويغانلىقى ئۈستىگە ، ھىداشا بەگنىڭ يېغىرىنى تاتىلاپ قويدى . شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ «بولدى ئاداش» دېگەن سۆزىگە ئىشىنىپ كېتەلمىگەنىدى .

— بولدى دېگەندىكىن ، بولدى . غاڭزاڭنى بىر چەكتۇر ، خۇمارىم يامان تۇتۇپ كەتتى . گېپىم گەپ ، قورقما ! — دېدى - دە ، ھىداشا قولىدىكى تاشنى تاشلاپ ئاستا سۈرۈلۈپ بالىخانىڭ يېنىغا بېرىۋالدى . بالىخان بىرئاز خاتىرجەم بولۇپ غاڭزا تەييارلىدى . ھىداشا بەگ خۇددى ئۆپكىسى قۇرۇپ كەتكەن ئادەمدەك غاڭزىنى قاتتىق شوراپ بىرقانچە قېتىم نوغۇچتەك تۇتۇن پوۋلەپ خۇماردىن چىقتى - دە ، «تارس» قىلىپ غاڭزا بېشى بىلەن بالىخان تازنىڭ بېشىغا بىرنى سالدى . بالىخان «ۋايجان» دەپ قىرچىنلىقىغا ئۆزىنى ئاتتى . ئۇنىڭ ئۆزىنى قوغدىماقتىن باشقا چارىسى يوق ئىدى . قارشى چىقىپ تاقابىل تۇراي دېسە كۈچى يەتمەيتتى . ھىداشا بەگ قولىغا چىققان ھەرقانداق تاشنى ئۇنىڭغا قارىتىپ

ئاتقىلى تۇردى . بالىخان بەگ : «ۋايجان» دەپ توۋلىغىلى تۇردى . بۇ ئىككى ئەبگار ئوتتۇرىسىدىكى جودا بالىخان بەگنىڭ باش - كۆزى يېرىلغاندىن كېيىن ئاندىن بېسىلدى .

— خەپ توختا ، سەن تازنى تويغۇزمايدىغان بولسام ! — دېدى ھىداشا بەگ ئۇنى تىللاپ ، قارىغاندا ، ئۇنىڭ دەردى تېخى چىقمىغانىدى...

ئابدۇل ئادەملىرىنى باشلاپ ئىككى توقاي ئىلگىرىلەپ ماڭغاندا ئالدى تەرەپتىن جاپپار چىقىپ كەلدى . ئۇ بىر داستىخان گۆش ئولجا ئېلىپ كەلگەنىدى .

ئابدۇل باتۇر ناھايىتى خۇشال بولۇپ كەتتى . جاپپار داستىخاننى ئېچىپ گۆشنى ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى ۋە بىر ئاپقۇردا بوز قۇيۇپ تۇتتى . ئابدۇل باتۇر بىر تىنىقتا بوزنى ئىچىپ تۈگىتىپ گۆشكە قول سالدى . يۇمشاق پىشقان سېمىز پاقلان گۆشى ئۇنىڭ ئاغزىدا ئېرىپ تۇراتتى .

— سىلەرمۇ ئېغىز تېگىڭلار ! — دېدى باتۇر بۇيرۇق قىلىپ ۋە ئۇلارغا بىر پارچىدىن گۆش تاشلاپ بەردى .

ئارقىمۇ ئارقا بىر قانچە ئاپقۇر بوز ئىچىپ قىزىۋالغان ئابدۇل باتۇر بىردىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ :

— تەييار بول ! — دەپ ۋارقىرىدى .

ئورمانلىقتىن ناتونۇش بىر ئادەم سۆزلىگەن پېتى چىقىپ كېلىۋاتاتتى . ئۇ ئادەم قاقاقلاپ كۈلەتتى . ئابدۇل باتۇر ۋە باشقا يايلار تۇيۇقسىز پەيدا بولغان بۇ ئادەمگە ھەيران بولۇپ بىر - بىرىگە قاراشتى . بۇ ئادەم كۈلكە ئارىلاش سۆزىنى داۋام قىلدى :

— جاھان دېگەندە سىلەرلا ياشىماڭلار ، بىزمۇ ياشايلى ! ھا - ھا - ھا...

— كىمسەن ؟ — ئابدۇل باتۇر رەنجىگەن قىياپەتتە ھەيۋە قىلىپ سورىدى .

— ئۆزۈڭ كىم ؟ ! ھا - ھا - ھا... مەن دېگەن تاغ ئادىمى ،

تاغدا ئۆسكەن ، تاغ سۇيىنى زەم ـ زەم بىلىپ ئوچۇملاپ ئىچكەن ، قولدا يىمىرىپ ئارغامچا ئەشكەن ، باغلانغانىنىڭ قولىنى يەشكەن ، بۆرىنىڭ قۇلىقىنى ، تۇلكىنىڭ قۇيرۇقىنى كەسكەن ، بەگ دېسەڭ بەگدەك ، شاھ دېسەڭ شاھتەك ئەركىن ـ ئازادە ئۆتكەن ئادەممەن ! ئۆزۈڭلارچۇ ؟ قايسى چۆلدىن ، قايسى كۆلدىن ئېزىپ كېلىپ قالـغان كاتتا كاساپەتلەر سىلەر ! قېنى ئېيتىڭلارچۇ ، ئۆزۈڭلار كىم ؟ ھا ـ ھا ـ ھا !

— سەن تېخى مېنىڭ كىملىكىمنى سورىغۇچى بولدۇڭما ؟ بىلىپ قويغىنكى ، مەن دېگەن يامۇل ئادىمى ، جانابىي ئامبالىنىڭ بۇيرۇقى ، ھەزرىتى لوزۇڭنىڭ ئەمر ـ پەرمانى بىلەن بەش يايىغا باش بولۇپ ، ئوغرىلارغا باغرى تاش بولۇپ ، ئوغرى تۇتقىلى چىققان ئابدۇل باتۇر بولىمەن . سەن نېمە كىملىكىمنى سوراپ يۈرىسەن ؟

— ھا ـ ھا ـ ھا... تېخى مـۇنـداق گـەپـلـىرىڭـمۇ بار ئىكەن ـ دە ؟ — تاغ ئادىمى مەسخىرە ئارىـلاش كـۇلۇپ تـۇرۇپ داۋام قىلدى ، — مېنى بىلمەمدىكىن دېمە ! ئۇجۇر ـ بۇجۇرۇڭغىچە بىلىمەن . سەن دېگەن يامۇل كۇچۇكى ، ياتار يېرىڭ تام تۆشۈكى ، ئامبىلىڭنىڭ كۆزلىرىگە ، لوزۇڭنىڭ قولىغا قاراپ ، كۇنۇڭ ئۆتەر يالاق يالاپ ، كۇش ـ كۇش قىلـىپ قـويۇپ بەرسە ، پۇقـرالارنى بۇلاپ ـ تالاپ ، كۆرەڭلەيدىغان يەنە قانداق يېرىڭ بار ؟ قېنى ئېيتقىنا ! ھا ـ ھا ـ ھا...

— سەۋدايىمۇ سەن يا مەجنۇن تەلۈمۇ سەن ؟ — جاپپار دېۋەيلەپ چىقىپ ئۇنىڭ ئالدىنى توستى .

— ھا ـ ھا ـ ھا... سەۋدايى دېسەڭ سەۋدايى ، مەجنۇن دېسەڭ مەجنۇن . تەلۈە دېسەڭ تەلۈە ، نېمە دېسەڭ قاملىشىدۇ . ماڭساڭ پۇتۇڭ ئالمىشىدۇ . ھا ـ ھا ـ ھا...

— بـىزنىڭ بـاشلىق ئـالدىدا ئەدەپسىزلىك قىلما ، ھېلى بىكار... — دېدى جاپپار غەزەپ بىلەن .

— باشلىق ؟ ھا ـ ھا ـ ھا... ئۆتۈكۈمنىڭ پاشلىقى ، چەمدىن ئىككىلىك يۇقىرى ، قونچۇمـدىـن بىر غېرىـچ تـۆۋەن ، ھا ـ

ها ـ ها...

ئابدۇلنىڭ ئاچچىقى كەلدى . كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ، ساقال ـ بۇرۇتىنى تىترىتىپ ۋارقىرىدى :

— قېنى سەن زىپەر ؟ !

— مەن تەييار ! — زىپەر خۇددى خورازدەك ھۇرپىيىپ ئوتتۇرىغا چىقتى . ئابدۇل باتۇر ئۆز خىيالىدا زىپەر ئارقىلىق تاغ ئادەمنىمۇ يەرگە يېقىتىپ ھەيۋىسىنى سۇندۇرغاندىن كېيىن ، ئون توقماق ئىنئام قىلىپ كېرەكتىن چىقارماقچى ئىدى .

— قېنى تۇت ! — دېدى ئۇ زىپەرگە بۇيرۇق قىلىپ .

تاغ ئادەمى پىسەنت قىلماي تۇراتتى . زىپەر ئۆز چېۋەرلىكى بىلەن قۇشتەك ئېتىلىپ تۇتماقچى بولۇۋىدى ، تاغ ئادەمى سىكار قولى بىلەن بىر ئىتتىرىپ ، زىپەرنى بەش قەدەم ئارقىغا چېكىنىدۇرۇپ تاشلىدى .

بىر زەربە ئارقىلىق تاغ ئادەمنىڭ كۆچىنى دەكسەپ قالغان زىپەر قايتا قول سىلىشقا جۇرئەت قىلالماي تەمتىرەپ قالدى . ئابدۇل باتۇرنىكىمۇ كۆزلىرى چەكچىيىپ چانقىدىن چىقىپ كېتەي دېدى . بۇ چاغدا باشقا ئىككى يايى ئىككى تەرەپتىن تەڭلا ھۇجۇم قىلىپ ئېسىلدى . تاغ ئادەمى ئۇلارنى پۇرلاپ تۇتۇۋېلىپ ، ئىككىسىنىڭ كاللىسىنى بىر ـ بىرىگە سوقۇشتۇرۇپ ، ئىككى تەرەپكە قاڭقىتىپ تاشلىۋەتتى . ئىككى يايى خۇددى پىلدىرىغۇچتەك ئىككى چۆرگىلەپ بېرىپ ئولتۇرۇپ قالدى . تاغ ئادەمى قاتتىق كۇلۇپ ئابدۇلغا خىرىس قىلدى . ئابدۇلنىڭ ئاللىقاچان يېلى قېچىپ ھەيۋىسى سۇنغانىدى .

— تەلۋە ئىكەن ، تەلۋە ئىكەن ! — دېدى ئابدۇل ئالاق ـ جالاق بولۇپ ۋە قاچماقچى بولدى .

— تەلۋە بىلەن تەڭلىشىمەن دېمەڭلار ، يۇرۇڭلار ، يۇرۇڭلار ، يولىمىزغا ماڭايلى ! — دېدى ـ دە ، ئۇ ھەممىنىڭ ئالدىدا كەتتى . زەربە يېگەن يايىلار باشلىرىنى سىلكىپ ، كۆزلىرىنى ئاچتى ـ دە ، ئابدۇلنىڭ ئارقىسىدىن كېتىشتى .

تاغ ئىچى تاغ ئادەمنىڭ ھەيۋەتلىك كۈلكىسى ئىچىدە ئۇزاققىچە جاراڭلاپ قالدى .

10

— كۆڭۈلسىز قەسىردىن كۆڭۈللۈك كەپە مىڭ ياخشى !
— ئالتۇن قەپەستىن ئازادە جاڭگال مىڭ ياخشى !
— كۆڭۈلسىز ئۆيدە ھالۋا يېگەندىن كۆڭۈللۈك جايدا داغ سۇ ئىچكەن مىڭ ياخشى !
— زىلچا ـ گىلەم ئۈستىدە يىغلىغاندىن داق يەردە ئولتۇرۇپ كۈلگەن مىڭ ياخشى !...

ئورمانزارنىڭ خىلۋەت جايىغا قۇرۇلغان كەپىدە بىر يىگىت ، بىر قىزنىڭ دېيىشكەن سۆزلىرى ، ھەربىر سۆز ئاخىرىدىكى شادلىق كۈلكىلىرى جاراڭلايتتى . مۇشۇ پەيتتە ئۇلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاشقا سازاۋەر بولغان ھەرقانداق كىشى تەبىئىيكى ئۇلارنى نېمدېگەن خۇشال ، نېمىدېگەن بەختىيار ئادەملەر دېمەي قالمايتتى .

كىشىلىك ھايات ئۈمىدۋارلىققا ـ خۇشاللىققا مەنسۇپ .

بەختىيار ھايات كەچۈرۈشنى ئۈمىد قىلمايدىغان بىرمۇ ئادەم يوق !

مېيىمخان بىلەن خېنىم قىز بۇ بەختىيار ھاياتنى ئۆزلىرى ياراتتى . كۆڭۈللۈك كەپىنى ئۆزلىرى قۇردى . بۇ كەپە نېمىدېگەن ئىللىق ـ ھە ! ئىشكىتىن چۈشكەن قۇياش نۇرى خۇددى ئالتۇن لېنتىدەك جىلۋىلىنىپ ئۆي ئىچىنى يورۇتاتتى ، كەپىدە بىر كىگىز ، بىر كۆرپە ، چاپان ـ چارا ، بىر زىلچا خۇرجۇندىن باشقا بىسات بولمىسىمۇ ، نېمە ئۈچۈندۇر كۆڭۈللۈك ھەم شاھانە كۆرۈنەتتى .

— ئۆي سالمىغان ئورۇننى كۆرۈپ كېلەيلىمۇ ؟ — دېدى مېيىمخان ناشتىدىن كېيىن .

ئۇلار كەپىدىن چىقىپ كەلگۈسىدە ئۆي ـ ئىمارەت سېلىپ ،

باغ ـ ژاران قىلىشقا ئورۇن تاللاپ يۈرۈپ كەتتى. باراقسان ئورماندا بۇلبۇللار سايرىشاتتى. تۇرلۇك تۈمەن تاغ گۈللىرىنىڭ خۇشبۇي پۇراقلىرى دىماغنى يارىتتى. ئۇلار بىرمۇنچە ئىچكىرىلەپ مېڭىپ بىر پارچە كۆكۈلمەيدانغا كەلدى.

— نېمىدېگەن گۈزەل ـ ھەـ! — دېدى خېنىم قىز ھاياجانلىنىپ.

دەرۋەقە بۇ يەر مەنزىرىلىك ئىدى. ئەتراپى قارىياغاچ ۋە قىرچىن تاللار بىلەن ئورالغان، باش تەرەپتە بۇلاق سۈلىرى ئېقىپ تۇراتتى.

— قاراڭ، بۇ يەر نېمىدېگەن چىرايلىق! ئەنە ئاۋۇ بۇلاق كۆزىگە يانداپ ئۆي سالساق، قالغان يەرلەرنى قەدەممۇ قەدەم ئېچىپ تېرىلغۇ باغ قىلساق، كۆكتات تېرىساق، مېۋىلىك دەرەخ قويساق، نېمىدېگەن ياخشى!...

— «ئىككى ياخشى بىر بولۇپ، چۆلنى تېرىسا گۈل بولۇر» دېگىنى شۇ! — دېدى خېنىم قىز كۈلۈپ.

— توغرا، ئەگەر بىز مۇشۇ يەرگە بىر ـ ئىككى يىل تەر تۆكۈپ ئەجىر سىڭدۈرىدىغان بولساق، جەننەتكە تېگىشكۈسىز ئاۋات ماكانغا ئايلىنىدۇ. بۇنىڭغا ئىشىنەمدىلا؟

— ئىشىنىمەن! — خېنىم قىزنىڭ كۆزلىرىدىن بىر خىل غايىبانە شادلىق تۆكۈلۈپ تۇراتتى.

— بۇ ئورۇننىڭ پايدىلىق تەرىپى كۆپ، — دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى مېيىمخان، — بۇلاقنىڭ ئورنىمۇ يۇقىرىدا ئىكەن، سۇنى قەيەرگە باشلىساق شۇ يەرگە بارىدۇ. يېرى مۇنبەت. ئادەم تېرىسىمۇ ئۇنۇپ چىقىدۇ. شۇنداق ئەمەسمۇ؟

— ئەلۋەتتە شۇنداق، — دېدى خېنىم قىز مېيىمخانىنىڭ كۆزىگە مەنىلىك قاراپ، — بۇ يەردە ئۆزىمىز سالغان ئۆيلەردە ئولتۇرۇپ، ئۆزىمىز كۆكلەتكەن باغلاردا ئۆتسەك، بىز ئوقۇغان مەكتەپ باغچىسىدىكىگە ئوخشاش خۇش پۇراق گۈللەرنى ئۆستۈرۈپ، كىتاب ئوقۇساق...

خېنىم قىزنىڭ بۇ سۆزى ھەر ئىككىسىنى مەكتەپ مەنزىرە-سىگە سۆرەپ كەتتى .

... چاققانغىنا مەكتەپ باغچىسى ، سەبدە گۈللەر ، ئاق - قىزىل لەيلىلەر ، قىزىلگۈللەر ، پۇراقلىق رەيھان ، سۆلەتلىك تاجىگۈللەر تۇن ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ ئەتىگەنلىك ئالتۇن قۇياشتىن نۇر ئې-مەتتى . ھەرقايسى گۈل ئۆز خىلى بىلەن چوغدەك تاۋلىنىپ ، تەبىئەت بەخش ئەتكەن ئۆز جامالىنى شۇ كۈنلۈك ھاياتقا بېغىشلاپ جىلۋە قىلاتتى ، شاخلاردا بۈلبۈللار سايرىشاتتى ، ئەتلەس تونلۇق كېپىنەكلەر گۈلدىن گۈلگە قونۇپ سەيلە قىلغاچ چېچەكلەردىن بال شۇمەتتى .

جىلتە كۆتۈرگەن ئون بەش - ئون ئالتە ياشلار چامىسىدىكى بىر تالىپ مەكتەپكە ھەممىدىن بۇرۇن كىرىپ كەلدى . باغ ئىشى-كىدىن كىرىپلا چوغدەك تاۋلانغان باغ مەنزىسىگە قاراپ ھاياجانلا-نغان ھالدا خىتاب قىلدى : «ئاھ... نېمىدېگەن گۈزەل تەبىئەت ، نېمىدېگەن گۈزەل تاغ ! سەن بىلەن پۈتكۈل تەبىئەت ئويغىنىدۇ . سەن بىلەن ھاياتلىقنىڭ كۈنلۈك ھەرىكىتى ، تۇرمۇش - مەئىشى-تى ، بەخت - سائادىتى باشلىنىدۇ ، سەن نېمىدېگەن خاسى-يەتلىك !... »

ئۇ گۈللۈكنى ئارىلايتتى . تاغ بىلەن تەڭ ئېچىلىپ مۇرادىغا يەتكەن گۈللەرنى سۆيەتتى . چاك - چاك يېرىلىپ ئېچىلىشقا تەييار تۇرغان غۇنچىلارنى سىلاپ - سىيپايتتى . ئۇ گۈللۈكنىڭ ئۇ چېتى-گە يەتكەندە ، باغقا يەنە بىر قېتىم ئوتلۇق نەزەر تاشلاپ قويۇق گۈللۈككە چۆكتى - دە ، ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇشقا باشلىدى . بىر ئازدىن كېيىن دۇئەت - قەلەم ئېلىپ بىر ياپراق قەغەزگە تەسىرات يېزىشقا كىرىشتى...

باغقا ئون ئۇچ - ئون تۆت ياشلار چامىسىدىكى تالىبە كىرىپ كەلدى . ئۇ ھودۇققاندى . ئۇنىڭ سۇمبۇل چاچلىرى بوستانەدەك جىلۋىلىنەتتى . يۇلتۇزدەك چاقنىغان شەھلا كۆزلىرى گۈللۈكتىن قانداقتۇر بىركىمنى ئىزدەۋاتقاندەك ئەتراپقا تەلمۇرەتتى . بىر ئاز-

دىن كېيىن گۈللۈكتىن كىمدۇر بىرىنى بايقاپ قالدى ـ دە ، ئېھتىياتچانلىق بىلەن يېنىك قەدەم تاشلاپ كېلىپ :

— ئەسسالام قوشماق ، سۆيۈنچە ! — دېدى .

مېيمخان چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى .

— سىلى ئۇتۇۋالدىلا ، نېمە بەرسەم بولار ؟

— قوللىرىدىكىنى بەرسىلە .

— بۇ ئەرزىمەيدۇ ، سۆيۈنچە بولالمايدۇ .

— ماڭا شۇ كۆپايە .

مېيمخان يېزىلغان غەزەلنى كۆرسىتىشنى خالىمىغان بولسىمۇ ، ماھىم قىز ئالىمەن دەپ تۇرۇۋالغانلىقتىن بېرىشكە مەجبۇر بولدى .

— ئەيبىگە بۇيرۇماي ئوقۇسىلا .

قىز قولىيازمىنى ئېلىپ ئوقۇشقا باشلىدى :

تاڭ شامىلى ئويغىنىپ سۆيگەندە گۈللەر بەرگىنى ،
يەشتى بىر كۈنلۈك مالامەت غۇنچىلارنىڭ دەردىنى .
لالە ـ رەيھان گۈل ئېچىپ مەخمەل كەبى چاچسا جۇلا ،
ئەتىر گۈللەر بۇي چېچىپ تۇزدى گۈلىستان دەۋرىنى .
بۇ مۇساپە دەۋرىگە بۇلبۇل تەرەننۇم ئەيلىگەي ،
سازى ـ مەرغۇل نەغمىلەر تۇزگەي ھاياتنىڭ بەزمىنى .
بۇ ۋاقىت ئەردى ھاياتنىڭ باشلىنىش باش پەردىسى ،
كىم بىلۇر چۈش ياكى كەچ قانداق يېپىلغان پەردىنى...

— نېمىدېگەن ياخشى يېزىلغان ! — دېدى قىز ئۆز تەسىراتىنى بېسىۋالالماي ، — ماڭىمۇ يېزىشنى ئۆگىتىپ قويسىلا .

— يېزىشقا كەلگەندە ئۆزلىرى مەندىن ئارتۇق . خىجىل قىلمىسىلا !

— مەندىن ئارتۇق ، گەپلىرى راستمۇ ؟

— غەلەت ئەمەس !

مەكتەپكە بىر توپ بالىلار پەيدا بولدى . ئۇلارنىڭ ئاق قۇشقاچ-
تەك چۇرۇقلاشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى . مېيمخان بىلەن ماھىم
قىز باغدىن چىقىپ دەرسخانىغا كەلگەندە ۋاراڭ - چۇرۇڭ بېسىل-
دى . ئوغۇللار مېيمخاننىڭ ، قىزلار خېنىم قىزنىڭ ئالدىغا كېـ-
لىپ ، تۇنۇگۈن ئالغان ساۋاقلىرىنى تەكرارلاپ ئوقۇشقا باشلىدى .

ئۇستاز كەلدى . ئارا بوي ، كەڭ يەلكىلىك ، شالاڭ ئاق سا-
جىغان يايما ساقاللىق ئۇستاز كىرىش بىلەن تەڭ ھەممە بالا بىرەڭ
سالام بەردى . تۆردىكى ئورۇنغا ئۆتكەن ئۇستاز دائىم سېلىقلىق
تۇرىدىغان كۆرپىگە يۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ، كىم كەلدى ، كىم كەل-
مىدى دېگەندەك ، بالىلارغا تەكشى نەزەر تاشلىدى . سۆزلەي دەۋا-
قاندا قوي يېتىلىگەن ئېلاخۇن كىرىپ كەلدى . يېتىلەككە ئۆگەن-
گەن رايىش قوي شۇنچە كۆپ بالا بار يەرگە ئۇركۈمەستىنلا كىرگە-
نىدى . ھەممەيلەننىڭ دىققىتى شۇ تەرەپكە بۇرالدى . ئېلاخۇن بۇ
قوينى خېنىم قىز بۇگۈن يېڭى كىتابقا كۆچكەنلىكى ئۈچۈن ئۇس-
تازدىن دۇئا ئالغىلى تاۋاق قىلىپ كەلگەنىدى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن
لا مېيمخاننىڭ ئاپىسى ئەرەمسىماخانمۇ تاۋاق كۆتۈرۈپ كىرىپ
كەلدى . ئۇ بىر قۇر ئىشتان - كۆڭلەك ، دوپپا ، ئون نان ئېلىپ
كەلگەنىدى . ئۇستاز خېنىم قىز بىلەن مېيمخاننى چاقىردى ،
ئۇلار ئۇستازنىڭ ئالدىدا يۆكۈنۈپ ئولتۇرغاندىن كېيىن دۇئاغا قول
كۆتۈردى .

دۇئادىن كېيىن ئۇستاز سۆزلەشكە باشلىدى . ئۇنىڭ تەسىر-
لىك سۆزلىرى ھەربىر بالىنىڭ يۈرىكىگە ئورنايتتى .

— ئىلىم تەلەپ قىلىش پەرزدۇر . ئوقۇش ھەربىر ئادەم
بالىسىنىڭ گەدىنىدىكى قەرزدۇر ، — دېدى ئۇ تەسىرلىك
قىلىپ ، — ئىلىم دەريادا غەرق بولمايدۇ ، ئوتتا كۆيمەيدۇ ، ئۇ
ھەقىقەت ، مەڭگۈ ئۆلمەيدۇ . ئىلىم بىر قۇياش ، ئۇنىڭسىز جاھان
يورۇمايدۇ ، تىرىشىپ ئوقۇڭلار . قېنى بالىلىرىم ، كىتابىڭلارنى
ئېچىڭلار !... تالىپلارنىڭ قوللىرى تىترەيتتى . ئۇلار كۆكسىدە
تۇتۇپ تۇرغان «نەۋائىي» كىتابىنى ئېچىپ بولغاندا ، ئۇستاز

سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ، — قولۇڭلاردىكى كىتاب «ئەلىشىر نەۋائى» ، ئۇ كىم ، بىلەمسىلەر ؟ ئۇ بىزنىڭ پىر - ئۇستازىمىز ، ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر ئالىممىز . ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئالەمچە كەڭ ۋە چوڭقۇر ئىلىم - ھېكمەتلەر بىلەن تولغان . ئۇنىڭ ھەربىر تامچىسى بىر پىكىر ، بىر ئەقىل . بۇ كىتابنى ئىجتىھات قىلىپ ئوقۇغان ھەربىر تالىپنىڭ ۋۇجۇدى ، ھەقىقەت لەززەتلىرى بىلەن تولغان كۆڭۈل بوستانلىرى رەڭگارەڭ گۈللۈك باغقا ئايلانغاي ، ئامىن . ئاللا ھەممىڭلارغا سەئى ئىجتىھات ئاتا قىلسۇن !... دەرس باشلاندى...

مېيىمخان بىلەن خېنىم قىز قوش مېغىزدەك يېقىن ئولتۇرۇپ دەرس ئالدى ، بىرلىكتە دەرس تەكرارلىدى . بۇ ئەڭ بەختىيار مىنۇتلار بولۇپ ، ئۇلارنىڭ ھاياتىدا مەڭگۈ ئۆچمەس ئىز قالدۇرغانىدى ...

ھەر ئادەمنىڭ ئۆمرىدە ئەڭ بەختلىك ئالتۇن دەۋرى — ياشلىق باھارى بولغىنىدەك ، خېنىم قىز بىلەن مېيىمخانىنىڭ مەكتەپ ھاياتىمۇ دەل شۇنداق بەختلىك ياشلىق باھار دەۋرى ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇلار ئۇنتۇلغۇسىز باھار كارتىسىنى ئىختىيارسىز ئەسلەپ قالدى... «قۇشقاچقا قۇرغۇي تەگدى ، كەپتەرگە لاچىن» دېگەندەك ، ئۇلارنىڭ بەختىيار كۈنلىرىگە كۆز تەگدى . ياق ، كۆز تەگمىدى ، ياۋۇز قول تەگدى . ئۇلارنىڭ گۈل بەرگىنى قايرىپ سۇندۇردى ، گۈل چېچەكلىرىنى توزۇتتى . قارا بوران ھۇۋۇلداپ جاھاننى زۇلمەت قاپلىدى . ئەلنى يىغا - زار باستى . لېكىن ، ئۈمىد - ئۈمىدۋارلىق ئۇزۇلمەيتتى . بەختلىك كۈنلەرگە موھتاج ئۈمىدۋار ئىككى ياش يۈرۈقلۇققا يۈزلەندى . ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا ئاجايىپ جۇرئەت ، غەيرەت - جاسارەت ئۇرغۇدى . ئاخىرقى مىنۇتلاردا ئۆرتەڭ تاغلىرىغا كەلدى ...

خېنىم قىز بىردىنلا كېرىمجاننى ئەسلەپ قالدى . ئۇ يۈرت ئىچىنى تىڭلىغاچ جىددىي زۆرۈر بولغان نەرسە - كېرەكلەرنى ئېلىپ چىقىشقا كەتكەنىدى .

— كېرىمجان قاچان كېلۇر؟ — دېدى ئۇ يېنىدا تۇرغان مېيىمخاننىڭ كۆزىگە ئوتلۇق كۆزلىرى بىلەن قاراپ.

— ئالدىمىزدىكى ھەپتىنىڭ جۈمە كۈنى چىقماقچى.

— بۈگۈن چارشەنبە، يەنە ئىككى كۈن بارمۇ؟ ۋاي خۇدايىمەي، — دېدى ئۇ زورمۇزور قوشۇمىسىنى تۇرۇپ.

— نېمە، ئالدىراۋاتامسىز؟

— ئالدىرىغىنىم يوق، شۇنداق بولسىمۇ چاپسانراق چىققان بولسا، يۈرت ئىچىدە قانداق ئەھۋال، قانداق گەپ - سۆزلەر بار ئاڭلىغان بولساق دەيمەن. جېنىم ئاپام قانداق قىلىۋاتىدىكىن؟ ئوغۇلنىسا ئانام قانداق بولدىكىن، بىلگەن بولساق! — دېدى ئۇ ئۇزۇن تىن تارتىپ.

— مەنمۇ ئالدىراۋاتىمەن، كېسەك قېلىپى، بىر قوللۇق ياغاچچىلىق ئەسۋابلىرى ئېلىپ كەلمەكچى ئىدى! — دېدى مېيىمخان ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ.

بۇلار سۆزلىشە - سۆزلىشە ئۆزلىرى قۇرغان كۆڭۈللۈك كەپىگە قايتىپ كېلىپ قالغانلىقىنى تۇيمايلا قالدى. كەپە شۇنىڭ ئۈچۈن كۆڭۈللۈك ئىدىكى، بۇ يەردە ھەممە نەرسە ئاددىي - ساددا ئىدى. يەيدىغان گۆش، نان بار ئىدى. بىراق، ئاشخانا جاھازلىرى كەمچىل ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇلار ئۆز تۇرمۇشىدىن رازى ئىدى.

تاغ ئىچى تىپتىنچ. كۈندۈزلىرى بوش ۋاقىت كۆپ. مېيىمخان تىنىمسىز ھەرىكەت قىلىپ ئوتۇن كەسلەيتتى. كۆتۈرۈملەپ ئوتۇن توپلاپ كەپە ئەتراپىنى ئوتۇن باغلاملىرى بىلەن تام چۆرۈپ بولغانىدى. ئەمگەك مانا شۇنداق كۆڭۈللۈك. خېنىم قىزمۇ ئۆزىنى بېسۇالالماي ئوتۇن تەرگىلى بىللە باراتتى. ئۇمۇ ئوتۇن كۆتۈرۈپ كېلەتتى، ئەمگەك قىلىپ چىققان تەرنى سۈرتكەندە، بوي - بەستى يېنىكلىشىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلىپ ئىچىدىن خۇشال بولاتتى.

نامازدىگەر بولار - بولمايلا كۈن قايرىلاتتى - دە، تاغ كەينىگە ئۆتۈپ كېتەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ۋاقىت تېز ئۆتەتتى، بىردەمدە

كەچ كىرىپ ، باشتا سۇس چاي رەڭگىگە ، كېيىن قېنىق دەملەنگەن چاي تۇسىگە كىرگەن ئاسماندا يۇلتۇزلار كۆرۈنەتتى . چاڭ ـ توزاندىن خالىي تاغ ئاسمىنىدا يۇلتۇزلار خۇددى ئۆينىڭ تورۇسىغا ئورنىتىلغان چىراغلاردەك ياناتتى . بەزەن يۇلتۇزلار تاغ چوققىسىغا قوندۇرۇلغان مايا كەتەك جىمىرلايتتى . كېچىسى تاغ ئىچى تىلسىماتتەك تىنچ بولاتتى . سازلىقلاردا پاقىلارنىڭ كۇرۇلداشلىرى ، چېكەتكىلەرنىڭ چىرىلداشلىرى ئاڭلانمايتتى . مېيمخان بىلەن خېنىم قىز مۇرادىغا يەتكەن بىر جۇپلەردىن ئىدى . ئۇلار كېچىلىرى ئۇزۇنغىچە سۆزلىشىپ يېتىشاتتى . تاتلىق سۆزلەر تۇگىمەي كېتەتتى . قانداق ئۇخلاپ قالغانلىقىنى تۇيماي قالاتتى .

ۋاقىت كۆڭۈللۈك ھەم تېز ئۆتەكتە . كېرىمنىڭ كېلىشىگە بولغان تەقەززالىق بارغانچە كۇچەيمەكتە ...

بىر كۇنى ئۇلار ئېگىزرەك چوققىغا چىقىپ يىراقلارغا قاردى . لېكىن ، ئۇ يەردىن ئىستىگەن جايلار كۆرۈنمەيتتى . ئالدى تەرەپتىكى ئېگىز چوققىلار كۆز نۇرىنى توسۇۋالاتتى . ئەگەر بۇ توسقۇنلۇق بولمىغاندا ، ئۇلار يىراقلارغا ، يۇرتتىن چىقىدىغان ساي يوللىرىغا قاراپ ، كېرىمجاننىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى بايقىغان بولاتتى .

كېيىنكى كۇنى خېنىم قىز چۇشلۇك تاماقنا تەييارلانغاندا ، مېيمخان كېسىپ قويغان چۇنقىلاردا سېۋەت ئۆرۈپ قويماقچى بولدى .

— چويلا ئۆرۈپ قويۇشنىمۇ ئۇنتۇمىسىلا ، — دېدى خېنىم قىز خېمىر يۇغۇرۇۋېتىپ .

— جىمبىلمۇ لازىم بولار ؟

— ئەلۋەتتە لازىم بولىدۇ . بىزگە ھەممە نەرسە لازىم ! — خېنىم قىز قاقاقلاپ كۇلدى . ئۇنىڭغا قاراپ مېيمخانمۇ كۇلدى . ئۇلار ئۆزىنىڭ كۇلكىسىگە ئۇشتۇمتۇت ئابدۇل باتۇرنىڭ كۇلكىسى قوشۇلىدىغانلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلتۇرمىگەنىدى .

— ھا ـ ھا ـ ھا... سىلەرزە ! مېنى كېلىەر دەپ ئويلاشماپسىلەر — دە ! ھا ـ ھا ـ ھا... باغلاڭلار بۇلارنى !

تۆت تەرەپتىن قاپساپ كەلگەن يايلار مېيىمخانىنى تۇتۇپ باغ-لىماقچى بولۇشتى .

— قولۇڭنى تارتىش ! نېمىدەپ باغلايسىلەر ؟— خېنىم قىز ئۇقتەك ئېتىلىپ كېلىپ مېيىمخانىنى ھمايە قىلدى . يايلار تەمتە-رەپ تۇرۇپ قالدى . ئابدۇل باتۇر خېنىم قىزغا مۇلايىملىق بىلەن كۇلۇمسىرەپ يۇمشاق تەلەپپۇزدا :

— خاپا بولمىسىلا خېنىم قىز ، بۇ بۇيرۇق ! — دېدى .

ئاڭغىچە ئابدۇلنىڭ ئادەملىرى مېيىمخانىنى باغلىۋالدى . ئاب-دۇل كۆرەڭلىك قىلىپ قاقاقلاپ كۇلەتتى :

— ھەر ئىش ئۆز قائىدىسى بىلەن... ھا ـ ھا ـ ھا... بىزگە گۇناھكارنى باغلاپ ئېلىپ كېلىڭلار دېگەن بولسا باغلاپ ئېلىپ بارىمىز ، بېشىنى كېسىپ كېلىڭلار دېگەن بولسا ، بىز ئۇنىڭ بېشىنى كېسىپ بارىمىز . بۇلارنىڭ ھەممىسى قائىدە ، شۇنداق بولمىسا خانىنىڭ قانۇنى نەگە بارىدۇ ؟ ھا ـ ھا ـ ھا...

— مېنىمۇ قوشۇپ باغلاڭلار ، مېيىمخاندا گۇناھ يوق . ئىك-كىمىز ئىختىيارىمىز بىلەن كەلگەن !...— دېدى خېنىم قىز دېۋە-نىپ . ئۇ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن مېيىمخانىنى قۇتقۇزماقچى بولاتتى .

— يوقسۇ ، يوقسۇ... ئۆزلىرىنى رەنجىتمەي ئېلىپ كېلىڭلار دەپ بۇيرۇق ئالغان بىز . ئۆزلىرىنى چۈشىنمۇ قوندۇرماي ، پاشە-غىمۇ چاقتۇرماي يەتكۇزۇپ بارىمىز ! بۇيرۇققا ئىتائەت قىلىش بىزنىڭ بۇرچىمىز ، ئەمما ئۆزلىرىنى يولدىن ئازدۇرۇپ چۆل ـ باياۋانلارغا تاشلىغان گۇناھكارنى بولسا بوش قويمايمىز . ئەگەر ئۇنداقلارنى بوش تۇتىدىغان بولساق ، بىز نان تېپىپ يېيەلمەي قالىمىز ! ھا ـ ھا ـ ھا...

ئەھۋالنىڭ جىددىي ئۆزگىرىشىگە قاراپ تېڭىرقاپ قالغان خې-نىم قىز نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قېتىپلا قالغانىدى . سۆزنى يەنە ئابدۇل باشلىدى :

— قۇرۇق تاغار ئۆرە تۇرماپتۇ ، قېنى سەن جاپپار ! — دېدى ئۇ جىددىيلىشىپ .

— خوش ، مانا مەن تەييار ! — دېدى جاپپار تۇرغان يېرىدىن بىر قەدەم ئالدىغا چىقىپ .
— قۇرۇق تاغار ئۆرە تۇرامدۇ ؟
— ياق !
ئۇنداق بولسا ئەتراپىڭغا باق ، قۇلۇپلاقلىق بولسا قۇلۇپنى چاق ، سېمىز پاقلان ، بورداق تاپ !... ها ـ ها ـ ها...
— خوپ باتۇر ، مۇنداق ئىشلارغا ئۆزۈم شاتۇر !
جاپپار بىر ئادەمنى ئەگەشتۈرۈپ قويچىلار بار تەرەپكە كەتتى .
— ئۇھ ...— دېدى ئابدۇل تاش ئۈستىگە ئولتۇرۇپ ، — ماڭا خېلىلا ھاردۇق يەتتى . توققۇز يولۇاس ، بىر بۇقىنىڭ كۈچى كەتتى . ئەمدى بىرئاز ئارام ئالاي .
— ها ـ ها ـ ها ...
توساتتىن كىمدۇر بىرىنىڭ كۈلگەن ئاۋازى ئاڭلاندى . ئابدۇل گويا بۇ كۈلكىنى بىر يەردە ئاڭلىغاندەك ھېس قىلىپ ، قۇلاق سالدى ۋە بارغانچە چۆچۈشكە باشلىدى...
— ها ـ ها ـ ها... بېشىمىز ئامان ، بېشىمىز ئامان ، بىزگىمۇ قالسۇن كۈلگۈدەك زامان ! ها ـ ها ـ ها...
ھەيۋەتلىك تاغ ئادىمى پەيدا بولدى . ئابدۇلنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ چانىقىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولدى . بۇ ئادەمنى ئۇ ئالدىنقى كۈنىلا كۆرگەن ئەمەسمىدى ؟
— يەنە پەيدا بولدۇڭغۇ تەلۈە ! — دېدى ئۇ ئالاڭغىراپ .
— ئادەملەرنى باغلاپ قويۇپ ، باغلاق ھېسابىغا ئازاب سېلىپ ، ئازاب ھېسابىغا يىغلىتىپ قويۇپ ، يىغا ھېسابىغا كۈلگەن يەردە تەڭ كۈلۈشۈپ بەرمىسەم ، ئۆلگەنلەرگە تەڭ ئۆلۈشۈپ ، يىغلىغانلارغا تەڭ يىغلىشىپ بەرمىسەم توغرا كېلەمدىكەن ؟ قېنى سۆزلەڭگىنە ، بۇ باللىلارنى نېمىشقا باغلاپ قويدۇڭ ؟ ! ئۇلار نېمە گۇناھ قىپتۇ ؟ — دېدى تاغ ئادىمى كەسكىن سوئال قويۇپ ۋە مېيىمخان تەرەپكە يېقىنلاپ كېلىپ ، — يېشىۋەتسە بولمامدىكەن ؟ ! مېنىڭچە ، يېشىۋېتەيلى ! — دەپ ئۇنىڭ قولىنى يەشكىلى تۇردى .

— تەگمە ، تەگمە !— ئابدۇل جىددىيلىشىپ ئالدىغا ئىككى قەدەم ماڭدى . تاغ ئادىمى ئۇنىڭ سۆزىگە پىسەنت قىلماستىن مېيىمخانىنىڭ قولىنى يېشىۋەتتى . ئابدۇل تېخىمۇ جىددىيلىشىپ :

— تەگمە دېگەندىكىن تەگمە ! خانىنىڭ ئەمرى قىلدىن ئىنچىكە ، قىلىچتىن ئىتتىك ، ئويناشقىلى بولمايدۇ . تۇخۇمنى تاشقا ئۇرغان نەدە بار ؟ ! — دېدى .

— ھا ـ ھا ـ ھا... توغرا ئېيتتىڭ ، تۇخۇمنى تاشقا ئۇرغان نەدە بار ؟ ! بۇ دېگەن تاغ . تاغ دېگەن تاش ، تۇخۇم دېگەن سەن ! يەنە قانداق چۈشەنمەيدىغان يېرىڭ بار ؟ — دېدى تاغ ئادىمى ئابدۇلغا قارشى مېڭىپ ، ئابدۇل چېكىنىپ يەنە ئۆز ئورنىغا كەتتى .

قويچىلار كىرىپ كەلدى . ئۇلارنىڭ ئىچىدە قاسىم زەڭگى ، غۇلام قاتارلىقلارمۇ بار ئىدى . ئۇلار جاپپار بىلەن يەنە بىر يايىنى قوتاندىن قوي ئوغرىلاۋاتقاندا تۇتۇپ كەلگەنىدى . بۇنى كۆرگەن ئابدۇلنىڭ كۆزلىرى تېخىمۇ چەكچىيىپ ، چانىقىدىن چىقىپ كېتەي دېدى .

— بۇ يەرگە ھۆكۈمەت كاتتىسى چىقىپتۇ دەپ ئاڭلاپ كەلدۇق ، قېنى قايسى كىشى شۇ ؟ — دېدى قويچىلاردىن بىرى .

— ئەنە ئاۋۇ كىشى ! — دەپ ئابدۇلنى كۆرسىتىپ قويدى بىرى . قويچىلار ئۇنىڭغا يېقىنلاپ ھال ئېيتتى :

— بىزنىڭ ھالىمىزغا يەت ! بۇ ئىككى ئوغرى كۈپكۈندۈزدە قوتانغا تېگىپ سېمىز قويلىرىمىزنى ھەيدەپ يۈرىدۇ ، بىز دېگەن قوي بىلەن تىرىكچىلىك قىلىدىغان خەق ، چىداپ تۇرالمىدۇق ، باغلاپ ئالدىڭغا ئېلىپ كەلدۇق ، سوراق قىل ، بىزگە ئادىل سوراپ بەر .

— يېشىۋېتىڭلار ، بۇ مېنىڭ ئادەملىرىم ! — دېدى ئابدۇل . بۇ سۆزنىڭ ئۆز ئاغزىدىن قانداق چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئۇ تۈيماي قالغانىدى ، قويچىلار بۇ سۆزگە ئېسىلىۋالدى :

ھە... بۇ سېنىڭ ئادەملىرىڭمۇ ؟

— مېنىڭ ئادەملىرىم .

— بۇلار ئوغرى ئىكەنغۇ !
— ياق ، مېنىڭ ئادەملىرىم ھەرگىز ئوغرىلىق قىلمايدۇ .
— بىز ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرگەن تۇرساق ، بىزنى يالغانچى قىلماقچىمۇ سەن !
— تۇتۇڭلار بۇلارنى ! — ئاچچىقىنى بېسىپ تۇرالمىغان قاسىم زەڭگى ئابدۇلنى بىلىكىدىن تارتىپ ئالدىغا تىزلاندۇرۇۋالدى ، باشقىلار ئولاش ـ چولاش كېلىپ كۆزنى يۇمۇپ ـ ئېچىش ئارىلىقىدا ئۇنىڭ ئادەملىرىنى تۇتۇپ باغلىۋالدى .
— بۇ ئەبلەخلەرنى باغلاپ قويۇپ سۆزلەشمىسەك بولمىغۇدەك !— قاسىم زەڭگىنىڭ پىغانى ئۆرلىگەنىدى . ئۇنىڭ پەيلىچە بولغاندا ئابدۇلنى ئۇرۇپ زەخمىلەندۇرۇپ قويۇشمۇ مۇمكىن ئىدى . دەل شۇ چاغدا تاغ ئادىمى ئوتتۇرىغا چۇشتى :
— سىلەر يامۇلنىڭ ئادەملىرى قاچانلا بولسا تەتۇر ئىش قىلىدىكەنسىلەر ، ئوغرىنى توغرا دەپ ، توغرا ئادەمنى ئوغرى دەپ ؛ ئوغرىنى باغلىماي ، توغرا ئادەملەرنى باغلاپ ، ناھەق ئىش قىلىدىكەنسىلەر !— تاغ ئادىمى مەسخىرە ئارىلاش كۈلۈپ تۇرۇپ داۋام قىلدى ، — بىز تاغلىقلار ئۇنداق قىلمايمىز ، توغرا ئادەملەرنى قويۇپ بېرىپ ، ناھق ئوغرىلارنى باغلاپ ، ئادالەتنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىمىز . مانا ھازىر شۇنداق قىلدۇق . سېنىڭ بۇ ئىككى ئادىمىڭ قويچىلارنىڭ قوتىنىغا كىرىپ قوي ئوغرىلاۋاتقاندا تۇتۇلۇپ بۇ يەرگە ئېلىپ كېلىندى . سەن بولساڭ بۇ كىشىلەرنى ئاقلاپ : «بۇلار ئوغرى ئەمەس ، مېنىڭ ئادەملىرىم» دېدىڭ . بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى ، ئوغرىلارنىڭ بېشى سەن ئىكەنسەن ! شۇنىڭ ئۈچۈن سېنى باغلاپ قويىدۇق . قانداق ، گېپىمىز بارمۇ ؟ سۆزلە !
ئابدۇل ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرىنىڭ زۇۋانى تۇتۇلۇپ ، باشلىرى يەرگە ساڭگىلاپ قالغانىدى .
— تولا غەم قىلىپ كەتمەڭلار ، بىز تاغلىقلار ئادىل ئىش قىلىمىز ، — دېدى تاغ ئادىمى ھەممەيلەنگە تەكشى نەزەر تاشلاپ ،

لاپ ، — سىلەرنى ئۆز ھالىڭلارغا قويۇپ بەرسەك يولدا تىنچ ماڭمايسىلەر ، ئوغرىلىق ، بۇلاڭچىلىق قىلىش سىلەرنىڭ ئادىتىڭ-لار . شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەرنى باغلاپ ئېلىپ بېرىپ تۇرپان مۇنار تۈۋىگە بارغاندا قويۇپ بېرىمىز . كىرىپ ئامبىلىڭلارغا يىغاڭلارنى يىغلاڭلار ! يەنە ئەۋەتسە ، كېلىڭلار ، بىز تەييار . ئەدىپىڭلارنى بۇنىڭدىن بەكرەك بېرىپ قويىمىز ، ئەمىسە شۇنداق بولسۇن ، ئۇ-لارنى ھەيدەڭلار !

غۇلام بىلەن قاسىم زەڭگى ئىككىسى باغلانغان ئالتە يايى بىلەن ئۇلار مىنىپ چىققان ئالتە ئاتنى ھەيدەپ يولغا راۋان بولدى .

مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمىگەن تۇرپان ئامبىلى ئۆرتەڭگە ئىك-كىنچى قېتىم قوراللىق چېرىكتىن ئوننى ، يايىدىن ئالتىنى ئەۋەت-تى . ئۇلار ئۆرتەڭگە كېلىپ مېيمخان بىلەن خېنىم قىز ئولتۇر-غان كەپىنىڭ ئىگىسىز قالغانلىقىنى كۆردى . تاغ ئىچىدە ئىزدەپ سۈرۈشتۈرگەن بولسىمۇ ھېچقانداق دېرىكىنى ئالالمىدى .

چېرىكلەر ئىزدىنىپ تۇرپانغا يېقىنراق بولغان يوغانتېرەككە كېلىپ ، ئۇ يەردىكى كىشىلەردىن «بۇنىڭدىن ھەپتە ـ ئون كۈنلەر ئىلگىرى ئاتلىق بىر ئەر ، بىر ئايال يوغانتېرەك ئارقىلىق جەنۇب تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى ، ئۇلار بىلەن موللازەيدىنمۇ بىللە» دېگەن ئۇچۇرنى ئاڭلىدى .

خاتىمە

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەن ، «موللازەيدىن ھەققىدە قىسسە»نىڭ ئۇچىنچى قىسمى موللازەيدىن بېيجىڭغا بېرىپ ، خان ئوردىسىنىڭ ئەتىۋارلىق پىستىسىنى تېپىش ئۈسۈلى ئارقىلىق خان بىلەن كۆرۈشۈپتۇ... دېگەن رىۋايەت بىلەن ئاخىرلاشقانىدى . ئىككىنچى بىر رىۋايەت ئۇنى رەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ : موللازەيدىن بېيجىڭغا بارمىدى ، يېرىم يولدىن قايتىپ كەلدى . ئۇ كارۋانلار بىلەن بىللە كېتىۋېتىپ قانداقتۇر قاپاقتا قارىغاندا باراڭ پۇل بولىدىغان ئاجايىپ ئىشلارنى ئەسلەپ قاپتۇ ـ دە ، يېرىم يولدىن قايتىپ كەپتۇ . لېكىن ، ئۇ ئاجايىپ پاراسەت بىلەن «ئۇلۇغ دارىن» قىياپىتىگە كىرىپ ، ئالاھىدە ياسالغان تۆگىگە مىنىپ سالاپەت بىلەن قايتىپ كەپتۇ ۋە بەختكە يارىشا ئەزىز مېھمان سۈپىتىدە تەنتەنىلىك قارشى ئېلىنىپتۇ . موللازەيدىن شۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ، ئۆزىنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلىرىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇندىتۇ...

كىتابنىڭ تۆتىنچى ، بەشىنچى ۋە ئالتىنچى قىسىملىرىدا مانا شۇ ۋەقەلەر يېزىلدى .

موللازەيدىن ئەڭ ئاخىرىدا مېيمخان بىلەن ماھىم قىزنى مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يەتسۇن ، ئەمدى خاتىرجەم كۇن كەچۈرسۇن دەپ جەنۇب تەرەپتىكى خىلۋەت باغلارغا ئۆزىتىپ قويدى . ئۇلار ئاخىرقى داۋاندا خەيرلىشىپ بىر ـ بىرىگە ئامانلىق تىلەشتى . موللازەيدىن دەل شۇ مىنۇتتا كۆزىگە ئىسسىق ياش كەلگەنلىكىنى تۇيماي قالدى ۋە بەلۋېغىنىڭ ئۇچى بىلەن كۆز يېشىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ نېمىلەرنىدۇر دېمەكچى بولدى . لېكىن ، ئاغزى ئۇمچىيىپ گەپ قىلالماي قالدى . ئۇ خۇددى بىھوش بولغاندەك بوشاپ كەتتى ، قولىنى ئارانلا كۆتۈرۈپ تۇرۇپلا قالدى .

خېلىدىن كېيىن ئېسىگە كەلگەن موللازەيدىن ئۇلارنىڭ يە-

راقلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى . ئەمدى ئۇلار ئوڭ قول تەرەپتە-كى تۇمشۇقتاغدىن قايرىلسىلا كۆزدىن غايىب بولاتتى .

«تىرىك ئايرىلغاندىن كۆرە ، ئۆلۈپ ئايرىلغان ياخشى» ، دەل شۇ چاغدا بۇ سۆز موللازەيدىننىڭ ئېسىگە كەلدى - دە ، ئۇلاردىن تىرىك ئايرىلىشقا كۆڭلى قىيمايلا قالدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنىڭ يەنە بىر قېتىم جەنۇبقا سەپەر قىلىش نىيىتى بار ئىدى .

ئۇ ئېگىز داۋاندا تۇرۇپ پايانسىز جەنۇب دالالىرىغا مېھرى بىلەن قاراشقا باشلىدى . چەكسىز كەڭ جەنۇب ئاسمىنى قانداقتۇر سارغۇچ چاڭ - توزانلار بىلەن قاپلانغاندەك كۆرۈنەتتى . ئۇ چوڭقۇر ئۇھ تارتتى . ۋۇجۇدىنى بىردىنلا كۈچلۈك تاقەتسىزلىك چۈلغۇالىدى . ئۇلارنىڭ كەينىدىن جەنۇبقا قاراپ يول ئالغانلىقىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى ...

دەرۋەقە ، شۇ زامانلاردا خۇراپاتلىق ، نادانلىق ، جاھالەت ، ئالدامچىلىق ، زورلۇق - زۇلۇم دېگەنلەر جەنۇب ئاسمىنىنى قاپلاپ كەتكەنىدى . بۇنىڭغا قارشى ئوت ئاچماي بولامدۇ ؟ !...

موللازەيدىن مانا مۇشۇ مەقسەتتە ئىككىنچى قېتىملىق جەنۇب سەپىرىنى باشلىۋەتكەنىدى . بۇ سەپەردە ئۇ چوقۇم روزىخانىنىڭ ئۆيىدىن غۇلامنى تاپىدۇ . ئۇ ئىككىسى بىرلەشسىلا يېڭى - يېڭى ئىشلارنى باشلىۋېتىدۇ !

بۇ كىتابتا موللازەيدىن ھەققىدە بىلگەنلىرىمنى بايان قىلىپ تۇگەتتىم . بىراق ، ئىقتىدارىمنىڭ تۆۋەنلىكى ، ياشىنىپ قالغانلىقىم تۇپەيلى ، ھۆرمەتلىك كىتابخانلارنى رازى قىلالمىدىم . لېكىن ، مەن شۇنىڭغا ئىشىنىمەنكى ، بىزدە ئاجايىپ ئىقتىدارلىق قابىل قەلەمكەشلەر مەيدانغا كەلمەكتە ، ئۇلار پات ئارىدا موللازەيدىننىڭ ئاجايىپ سەرگۈزەشتلىرىنى تېخىمۇ مۇكەممەل ، تېخىمۇ قىزىقارلىق يېزىپ چىقىدۇ !

1985 - يىلى

موللازەيدىن ھەققىدە قىسسە

ئاپتورى : خېۋىر تۆمۈر
مەسئۇل مۇھەررىرى : ئەزىز تۇردى
مۇھەررىرى : ئەخەت ھاشىم
مەسئۇل كوررېكتورى : زەمىرە پىدائىي
تەكلىپلىك كوررېكتور : ۋەلى زەيدۇن
رەسىملەرنى سىزغۇچىلار : غازى ئەھمەت ، پەرھات ئىبراھىم
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى : ئەكبەر سالىھ
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى : شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
تېلېفون : 0991—2827472
ئادرېسى : ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
پوچتا نومۇرى : 830001
باسقۇچى : شىنجاڭ جىنبەن مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتى
سانقۇچى : شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى : 1230×880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى : 17.125
قىستۇرما ۋاراقى : 3
نەشرى : 2006 ـ يىلى 3 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
باسمىسى : 2009 ـ يىلى 5 ـ ئاي 2 ـ بېسىلىشى
تىراژى : 6000—3001
كىتاب نومۇرى : ISBN 978—7—228—09873—6
باھاسى : 38.00 يۈەن